

**IV. INTERNATIONAL
EUROPEAN CONFERENCE ON
SOCIAL SCIENCES**

**OCTOBER 11-13, 2019
DİYARBAKIR, TURKEY**

BOOK OF FULL TEXT

Editors

**Assoc. Prof. Zuhra KALAKHANOVA
Ali SÖYLEMEZ**

**ISBN: 978-605-7811-20-2
İSPEC PUBLISHING HOUSE
20/10/2019**

CONFERENCE ID

TITLE

IV. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE – PLACE

October 11-13, 2019

DİYARBAKIR, TURKEY

ORGANIZATION

EUROASIA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

www.euroasiajournal.com

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Assoc. Prof. Zuhra KALAKHANOVA

Assoc. Prof. Dinara FARDEEVA

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV

Ali SÖYLEMEZ

Tamar BERIDZE

LANGUAGES

Turkish, English, Russian

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

José G. Vargas-Hernández

M.B.A., Ph. D.

University of Guadalajara

Assoc. Prof. Gökhan OFLUOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Andrea Lucchesi

University of São Paulo

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Professor Guguli Dumbadze
Batumi Shota Rustaveli State University

Assoc. Prof. H. Eylem KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah EREN
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

Dr. Jean Philippe Praene

University of La Réunion

Prof. Dr. Natalia LATYGINA
Taras Şevçenko Üniversitesi

Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Sarash KONURBAYEVA
Kazak Devlet Pedagojisi Üniversitesi

Dr. Tarane NAGIYEVA
Azerbaycan Devlet Pedagojisi Üniversitesi

INTERNATIONAL PARTICIPANTS

BENYOUB Nor Eddine-ALGERIA

MERZOUK Hafida-ALGERIA

GHORZI Hafeda-ALGERIA

Mohammed Marzuq Abubakari- Ghana

Zakari Wuntiti Muntari- Ghana

Mehriban ABDURRAHİMOVA- Azerbaijan

Abdul Rashid- Pakistan, USA

Ишмөхәмәтова Анита Шәүкәт кызы-Russia

IV. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

CONFERENCE PROGRAM

12/10/2019

Saat: 09.30-12.30

Salon: A1 Saat: 09.30-12.30	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN
Dr. Öğrt. Üyesi Selma ERDAĞI TOKSUN	TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA YÖNTEMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN	TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN AMAÇLARINDA BİREY NİTELİKLERİ
Devrim ERGİNSOY OSMANOĞLU	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TERCİH ETTİKLERİ TELEVİZYON PROGRAMLARI VE TERCİH NEDENLERİ
Öğr. Gör. Gülistan BALCI ELHAKAN Öğr. Gör. Vildan BURULDAY Öğr. Gör. F. Zuhul EROL	3-6 YAŞ ÇOCUKLARININ TEKNOLOJİ KULLANIMI HAKKINDA EBEVEYN GÖRÜŞLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN Dyt. Betül TOPAL	TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE SAĞLIK
Büşra AVAN İlkay ULUTAŞ	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE DUYGUSAL ZEKÂ VE GÖRSEL OKURYAZARLIK
Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN Dr. Hakan POLAT Efraim ÖZTÜRK	YÖNETİCİ YETİŞTİRMEDE MENTORLUK
Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN Sait ÇAKAN	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI AÇISINDAN BİREY ÖZELLİKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇETİN Fatma YALÇIN SU	KIRSALDA GÖREV YAPAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN Zülküf NANTO Ahmet Alper KARAGÖZOĞLU	OKUL YÖNETİCİLERİNİN BAKIŞ AÇILARIYLA YARATICI LİDERLİK

Salon: A2 Saat: 09.30-12.30	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Nesrişah SAYLAN Arş. Gör. Dr. Metin EKEN
Arş. Gör. Umut DAĞ	HEIDEGGER'İN VARLIK VE ZAMAN ADLI ESERİNDE DÜNYA KAVRAMI
Dr. Muharrem TUNÇ	ÖZNE BEDEN
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem UYSAL	HEYSEMİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ
Öğr. Gör. Mehmet Ali YILDIZ	ANYTHING GOES: RASYONALİST BİLİM İÇİN BİR KURAL MI, KURALSIZLIK MI?
Dr. Öğr. Gör. Mutlu SAYLIK	ASR-I SAADET DÖNEMİ ŞAIRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURU
Dr. Mazhar DÜNDAR Fethi DEMİR	MENAHİLUL-İRFAN Fİ ULUMİL KUR'AN ADLI ESERDE İCAZU'L-KUR'AN'IN İŞLEYİŞİ
Fethi DEMİR Dr. Mazhar DÜNDAR	İMAN KAVRAMININ ANALİZİ VE KELAM BİLGİNLERİNİN İMAN TANIMLARI
Dr. Öğr. Üyesi Nesrişah SAYLAN	EBÛ ŞÂME el-MAKDİSİ'NİN HAYATI ve ESERLERİ
Dr. Öğr. Gör. Mutlu SAYLIK	ABBÂSİ İKTİDARININ KUR'AN KIRAATLERİNİN SINIRLANDIRILMASINDAKİ ROLÜ
Dr. Mazhar DÜNDAR Fethi DEMİR	MUHAMMED ABDÜLAZİM EZ-ZURKANİ'NİN MENAHİLUL-İRFAN Fİ ULUMİL KUR'AN ADLI ESERİNİN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLERİ
Fethi DEMİR Dr. Mazhar DÜNDAR	NASSIN ANLAŞILMASI PROBLEMİNE GENEL BİR BAKIŞ
Arş. Gör. Dr. Metin EKEN	M NESLİ'NİN ONLINE İNANÇ PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

12/10/2019

Saat: 09.30-13.00

Salon: A3 Saat: 09.30-12.30	Oturum Başkanı: Dr. Öğretim Üyesi Faruk KARAARSLAN Arş Gör. Dr. Birgül ALICI
Dr. Öğr. Üyesi Sedat DOĞAN	SOSYAL BİLİMLER METODOLOJİSİNDE KANT ETKİSİ: İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğretim Üyesi Faruk KARAARSLAN	TÜRKİYE'DE SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARININ AVRUPA MERKEZLİ BAĞLAMI
Öğr. Gör. Savaş KESKİN Öğr. Gör. Dr. İmran UZUN Dr. Öğr. Üyesi Emine TAŞ	ÖTEKİLEŞTİRMENİN PARODİSİ: SOSYAL MEDYANIN CAPS/MEME KÜLTÜRÜNDE BAYBURT TEMSİLLERİ
Dr. Mustafa Derviş DERELİ	SOSYAL MEDYA VE AKIŞKANLAŞAN DİNİ KİMLİKLER
Arş Gör. Dr. Birgül ALICI	SİNEMADA TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL YOZLAŞMA: CEBİMDEKİ YABANCI ve PERFETTI SCONOSCIUTI ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Savaş KESKİN Öğr. Gör. Dr. İmran UZUN Dr. Öğr. Üyesi Emine TAŞ	DİJİTAL KAMUSAL ALANLARDA 'ÖTEKİ YERLER' HAKKINDA KAMUOYU ÜRETMEK: EKŞİ SÖZLÜK'TEKİ BAYBURT KONUŞMALARINI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Türker ELİTAŞ	DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILARININ 'UZAKTAN' EĞİTİM FAALİYETLERİ: DİDAKTİK YOUTUBER PRATİKLERİNİN ELEŞTİRİSİ
Dr. Rahmi SAYLIK	GENDER DIFFERENCES REGARDING INHIBITION FUNCTION WITH EMOTIONAL STIMULI
Dr. Rahmi SAYLIK	NEURAL CORRELATES OF INHIBITION FUNCTION
Dr. Hüseyin Erkan BEDİRHANOĞLU	ARTUKLULARIN TÜRK TARİHİ İÇERİSİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇELİK Metehan KARAKURT	FARABI'DE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN TEMELLERİ VE SINIRLARI
BENYOUB Nor Eddine MERZOUK Hafida GHORZI Hafeda	EFFECT OF SACCHAROSE CONSUMPTION ON WEIGHT IN YOUNG WISTAR RATS (EXPERIMENTAL OBESITY)
Arş. Gör. Esmâ YALÇINKAYA	CEZA MUHALEMESİNDE BASİT YARGILAMA USULÜ
Arş. Gör. Derya BULUTTEKİN	ABONELİK SÖZLEŞMELERİNDEN KAYNAKLANAN PARA ALACAKLARINA İLİŞKİN İLAMSIZ TAKİP
Arş. Gör. Esmâ YALÇINKAYA	SORUŞTURMA EVRESİNDE İDDİANAME DÜZENLENMEKSİZİN TUTUKLAMA TEDBİRİNİN UYGULANMASI
Arş. Gör. Derya BULUTTEKİN	İLAMLİ İCRA YOLU İLE ÇOCUK TESLİMİ VE ÇOCUKLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASI

12/10/2019

Saat: 12.45-14.45

Salon: A1 Saat: 12.45-14.45	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK Arş. Gör. Dr. Mehmet Nuri GÜZEL
Arş. Gör. Adnan DAL	ÇATIŞMADAN İŞBİRLİĞİ'NE ARKTİK SİYASETİ'NİN DÖNÜŞÜMÜ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK	II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASİ PARTİLER REJİMİ
Arş. Gör. Dr. Mehmet Nuri GÜZEL	15 TEMMUZ MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU ÇERÇEVESİNDE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜMÜZ
Dr. Vahap COŞKUN	HUKUKİ VE SİYASİ AÇIDAN KAYYIM ATAMALARI
Şeyma Merve TANDOĞAN	AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ İLE ETNİK VE DİNİ MOTİVASYONLU SUÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İTALYA VE AVUSTURYA ÖRNEKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Sami AKKURT	INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION FOR SOFTWARE IN TURKISH PRIVATE LAW: THOUGHTS ABOUT CURRENT SITUATION
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK	TEK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER REJİMİ
Arş. Gör. Adnan DAL	ARKTİK YÖNETİŞİMİNDE ARKTİK KONSEYİ'NİN YERİ
Şeyma Merve TANDOĞAN	AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİ İŞİĞİNDE AVRUPA'DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (2009-2019 ARASI DÖNEM)
Mehriban ABDURRAHİMOVA	MODERN TÜRK VE AZERBAJYAN DİLLERİNDE ALINMA ASKERİ TERİMLER

Salon: A2 Saat: 12.45-14.45	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Güzin AYRANCIOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	TÜRK-İSLAM MİMARISİNDE YAZI VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ (USTA ŞAGİRD KÜMBETİ ÖRNEĞİ)
Barış AYDIN	GRAFİK TASARIM ÜRÜNÜ OLARAK AFİŞ TASARIMININ GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİNE BİR ÖRNEK
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN	90'LARA YEŞİLÇAMDAN BAKIYE KALAN BİR YÖNETMEN: SIRRI GÜLTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	ANADOLU SELÇUKLU MİMARISİNDE YAZI ve SÜSLEME GELENEĞİ (ANKARA ASLANHANE CAMİİ ÖRNEĞİ)
Tahsin BOZDAĞ	TEZHİP SANATININ ALTIN ÇAĞI OLARAK BİLİNEREN XVI. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ VE TEZHİH SANATINDA RUMİ MOTİFLERİNİN YERİ
Barış AYDIN Doç. Dr. Güzin AYRANCIOĞLU	POSTMİNİMALİZM, ROBERT MORRIS VE ÇEŞİTLİLİK
Dr. Öğr. Üyesi Masoumeh KHANZADEH Arş. Gör. Duygu KURTOĞLU	DEPREM SONRASI KENTLİ, KENT KÜLTÜRÜ VE AİDİYETSİZLİK; SAKARYA ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYAZIT Prof. Dr. Sedat CERECİ	ETKİLİ BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK GÖRSEL ANLATIMIN SANATA YANSIMASI
Tahsin BOZDAĞ	TÜRK SÜSLEME SANATLARINDA HATAİ MOTİFİ
Abdul Rashid	Agronomic Biofortification of Staple Cereals with Micronutrients to Address 'Hidden Hunger'

12/10/2019

Saat: 15.00-18.00

Salon: A1 Saat: 15.00-18.00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR Abdulcebbar OĞUR	İŞLETMELERDE TEKNOLOJİNİN UYGULANMASI
Doç. Dr. Pelin Karatay GÖĞÜL Loren ABDO	SİNGAPUR'UN KALKINMA TECRÜBESİNİ DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI
Dr. Öğr. Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM	FİNTECH - FİNANSAL TEKNOLOJİ
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR İsmail ÇELİK	İŞLETMELERDE KALİTENİN UYGULANMASI
Doç. Dr. Pelin Karatay GÖĞÜL Mouhanad TAYARA	TÜRKİYE'NİN EN ÇOK ENERJİ İTHAL ETTİĞİ DÖRT ÜLKE İLE TİCARET ORTAKLIĞIN ANALİZİ
Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ	KÜÇÜK ve MİKRO İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI TASLAĞI BÖLÜM 11 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARTININ İNCELENMESİ
Öğr. Gör. Sema ÇÖKÜK Arş. Gör. Kevser ÖZYAŞAR	TÜRKİYE'DE 2008-2018 YILLARI ARASINDA PORTER'İN ELMAS MODELİYLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZKAN PİR	ÖZEL PAZAR BÖLÜMLENDİRME STRATEJİSİ: NİŞ PAZARLAMA
Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ	BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARINDA BDS 701 GEREĞİ KİLİT DENETİM KONULARININ BİLDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZKAN PİR	PAZARLAMADA ETİK KARAR ALMA YÖNTEMLERİ
Ишмөхәмәтова Анига Шәүкәт кызы	“УРАЛ-БАТЫР” ЭПОСЫНДА ТЕРКӘУЕСТӘРҖЕҢ САҒЫЛЫШЫ

Salon: A2 Saat: 15.00-18.00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan KAVRUK Doç. Dr. Nilüfer İLHAN
Prof. Dr. Hasan KAVRUK Sevil ALPARSLAN	OSMANLI'DA İSTANBUL ROBERT KOLEJİ TÜRKÇE TEDRİSATINA MAHSUS PROGRAMIN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nafi ARSLAN	ARAP EDEBİYATINDA "KALEM" KONULU LÜGAZLER
Dr. Osman SOLMAZ	UTILIZING THE POTENTIAL OF PECHA KUCHA PRESENTATION TECHNIQUE IN UNIVERSITY-LEVEL ENGLISH CLASSES
Doç. Dr. Şengül KOCAMAN	PARODİ'DEN PING-PONG'A, PING-PONG'DAN PAOLO PAOLI'YE ADAMOV TIYATROSU
Arş. Gör. Gülşah GÖDEK	AHMED YESEVİ'DEN YUNUS EMRE'YE UZANAN GELENEK İZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Özden SAVAŞ	KAPİTALİST DÜZEN ELEŞTİRİSİ OLARAK SABAHATTİN ALİ'NİN "BAHTİYAR KÖPEK" ADLI ÖYKÜSÜ
Prof. Dr. Hasan KAVRUK Sevil ALPARSLAN	OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN EĞİTİMİNE YÖNELİK ÇABALAR BAĞLAMINDA MEHMED FUAD'IN "HANIMLARA MAHSUS USÛL-İ KİTABET VE İNŞ" ADLI ESERİ
Dr. Osman SOLMAZ	CONTEXTUAL, LINGUISTIC, AND SOCIAL AFFORDANCES OF ONLINE COLLABORATIVE READING FOR ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS
Doç. Dr. Nilüfer İLHAN	GÜRÂY SÜNGÜ'NÜN İBRAHİM'İN KAYBETTİĞİNİ BULMASIDIR ROMANINDA BÖLÜNÜŞ BENLİĞİN ERGİLENMESİNDE İÇSEL YOLCULUĞUN ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Halit ALKAN	A STRUCTURALIST ANALYSIS OF ANTON CHEKHOV'S THE LADY WITH THE DOG
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ECE	İBN ABDÜLBERR'İN EL-ECVİBETÜ'L-MÜSTEV'İBE ANİ'L-MES İLİ'L-MÜSTAĞREBE MİN SAHİHİ'L-BUH Rİ ADLI ESERİ
Dr. Mohammed Marzuq Abubakari Mr. Zakari Wuntiti Muntari	Social Media Influence on learning English as a Second Language

Salon: A3 Saat: 15.00-18.00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. İmran ASLAN, Arş Gör. Dr. Birgül ALICI
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KOÇ AKRAN	OKUL GELİŞİM MODELİ PROJESİNDEN BEKLENTİLER: OKUL YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KOÇ AKRAN	YENİ ÖĞRETMENLER ODASI TASARIMI MODELİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Esra DEMİR ÖZTÜRK Gülşah KURU Burcu COŞANAY	ÇOCUKLARIN OKUL BAHÇELERİYLE HAYALLERİNDEKİ OKUL BAHÇELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Gülşah KURU Esra DEMİR ÖZTÜRK Burcu COŞANAY	LİSANS EĞİTİMİNDE ALINAN ÖĞRETMENLİK MESLEK BİLGİSİ DERSLERİNİN UYGULAMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Doç. Dr. İmran ASLAN	THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY
Doç. Dr. İmran ASLAN Mehmet Emin YAŞAR	BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI ARAŞTIRMASI
Doç. Dr. Necdet KONAN Bekir KARACA Derya GÜNAY	SÖZLEŞMELİ ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Yusuf SÖYLEMEZ Nurgül SÖYLEMEZ	GÖRSEL İLETİŞİMDE TASARIM SÜRECİ

CONTENTS

Esra DEMİR ÖZTÜRK, Gülşah KURU, Burcu COŞANAY <i>ÇOCUKLARIN OKUL BAHÇELERİYLE HAYALLERİNDEKİ OKUL BAHÇELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI</i>	1
Gülşah KURU, Esra DEMİR ÖZTÜRK, Burcu COŞANAY <i>LİSANS EĞİTİMİNDE ALINAN ÖĞRETMENLİK MESLEK BİLGİSİ DERSLERİNİN UYGULAMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ</i>	9
Mutlu SAYLIK <i>ABBÂSÎ İKTİDARININ KUR'ÂN KIRAATLERİNİN SINIRLANDIRILMASINDAKİ ROLÜ</i>	17
Gülşah GÖDEK <i>AHMED YESEVİ'DEN YUNUS EMRE'YE UZANAN GELENEK İZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME</i>	29
Halit ALKAN <i>A STRUCTURALIST ANALYSIS OF ANTON CHEKHOV'S THE LADY WITH THE DOG</i>	44
Abdullah ÇETİN, Fatma YALÇIN SU <i>KIRSALDA GÖREV YAPAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ</i>	60
Ahmet ÇOBAN <i>TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN AMAÇLARINDA BİREY NİTELİKLERİ</i>	73
Mutlu SAYLIK <i>ASR-I SAADET DÖNEMİ ŞAIRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURU</i>	86
Mehmet Ünsal MEMİŞ <i>KÜÇÜK VE MİKRO İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI TASLAĞI BÖLÜM 11 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARTININ İNCELENMESİ</i>	105
Mehmet Ünsal MEMİŞ <i>BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARINDA BDS 701 GEREĞİ KİLİT DENETİM KONULARININ BİLDİRİLMESİ</i>	109
Barış AYDIN <i>GRAFİK TASARIM ÜRÜNÜ OLARAK AFİŞ TASARIMININ GÖSTERGEBİLİMSSEL ÇÖZÜMLEMESİNE BİR ÖRNEK</i>	114
Barış AYDIN, Güzin AYRANCIOĞLU <i>POSTMİNİMALİZM, ROBERT MORRIS VE ÇEŞİTLİLİK</i>	120
Mustafa Derviş DERELİ <i>SOSYAL MEDYA VE AKIŞKANLAŞAN DİNİ KİMLİKLER</i>	131
Türker ELİTAŞ <i>DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILARININ 'UZAKTAN' EĞİTİM FAALİYETLERİ: DİDAKTİK YOUTUBER PRATİKLERİNİN ELEŞTİRİSİ</i>	141
Esra ÖZKAN PİR <i>PRIVATE MARKET DIVISION STRATEGY: NICHE MARKETING</i>	153
Esra ÖZKAN PİR <i>THE IMPORTANCE OF ETHICAL DECISION IN MARKETING</i>	165
Adem ÇELİK, Metehan KARAKURT <i>FARABİ'DE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN TEMELLERİ VE SINIRLARI</i>	178
Adnan DAL <i>ÇATIŞMADAN İŞBİRLİĞİ'NE ARKTİK SİYASETİ'NİN DÖNÜŞÜMÜ</i>	191
Abdurrahman ECE <i>İBN ABDÜLBERR'İN EL-ECVİBETÜ'L-MÜSTEVİBE ANİ'L-MESÂİLİ'L-MÜSTAĞREBE MİN SAHİHİ'L-BUHÂRÎ ADLI ESERİ</i>	199
Selma ERDAĞI TOKSUN <i>TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA YÖNTEMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ</i>	206
Özgür ÇETİNTAŞ <i>ANADOLU SELÇUKLU MİMARİSİNDE YAZI VE SÜSLEME GELENEĞİ (ANKARA ASLANHANE CAMİİ ÖRNEĞİ)</i>	214
Şengül KOCAMAN <i>PARODİ'DEN PİNG-PONG'A, PİNG-PONG'DAN PAOLO PAOLİ'YE ADAMOV TİYATROSU</i>	222

Faruk KARAARSLAN <i>TÜRKİYE'DE SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARININ AVRUPA MERKEZLİ BAĞLAMI</i>	230
Nesrişah SAYLAN <i>EBÛ ŞÂME EL-MAKDÎSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ</i>	237
Rahmi SAYLIK <i>GENDER DIFFERENCES REGARDING INHIBITION FUNCTION WITH EMOTIONAL STIMULI</i>	243
Ekrem UYSAL <i>HEYSEMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ</i>	246
Vahap COŞKUN <i>HUKUKİ VE SİYASİ AÇIDAN KAYYIM ATAMALARI</i>	262
Özden SAVAŞ <i>KAPİTALİST DÜZEN ELEŞTİRİSİ OLARAK SABAHATTİN ALİ'NİN "BAHTİYAR KÖPEK" ADLI ÖYKÜSÜ</i>	269
Sedat DOĞAN <i>SOSYAL BİLİMLER METODOLOJİSİNDE KANT ETKİSİ: İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ ÖRNEĞİ</i>	278
Ahmet ÇOBAN, Sait ÇAKAN <i>SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI AÇISINDAN BİREY ÖZELLİKLERİ</i>	287
Şeyma Merve TANDOĞAN <i>AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ İLE ETNİK VE DİNİ MOTİVASYONLU SUÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İTALYA VE AVUSTURYA ÖRNEKLERİ</i>	301
Şeyma Merve TANDOĞAN <i>AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİ IŞIĞINDA AVRUPA'DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (2009-2019 ARASI DÖNEM)</i>	318
Fethi DEMİR, Mazhar DÜNDAR <i>İMAN KAVRAMININ ANALİZİ VE KELAM BİLGİNLERİNİN İMAN TANIMLARI</i>	329
İmran ASLAN <i>THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY</i>	334
İmran ASLAN, Mehmet Emin YAŞAR <i>BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI ARAŞTIRMASI</i>	346
Mukadder Boydak ÖZAN, Zülküf NANTO, Ahmet Alper KARAGÖZOĞLU <i>OKUL YÖNETİCİLERİNİN BAKIŞ AÇILARIYLA YARATICI LİDERLİK</i>	356
Mukadder Boydak ÖZAN, Hakan POLAT, Efraim ÖZTÜRK <i>YÖNETİCİ YETİŞTİRMEDE MENTORLUK</i>	372
Mehmet Nafi ARSLAN <i>ARAP EDEBİYATINDA "KALEM" KONULU LÜGAZLER</i>	385
Mazhar DÜNDAR, Fethi DEMİR <i>MENAHİLUL-İRFAN Fİ ULUMİL KUR'AN ADLI ESERDE İCAZU'L-KUR'AN'IN İŞLEYİŞİ</i>	391
Mazhar DÜNDAR, Fethi DEMİR <i>MUHAMMED ABDÜLAZİM EZ-ZÜRKANİ'NİN MENAHİLUL-İRFAN Fİ ULUMİL KUR'AN ADLI ESERİNİN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLERİ</i>	400
Fethi DEMİR, Mazhar DÜNDAR <i>NASSIN ANLAŞILMASI PROBLEMİNE GENEL BİR BAKIŞ</i>	405
Büşra AVAN, İlkay ULUTAŞ <i>OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE DUYGUSAL ZEKÂ VE GÖRSEL OKURYAZARLIK</i>	411
Hasan KAVRUK, Sevil ALPARSLAN <i>OSMANLI DEVLETİNDE KADIN EĞİTİMİNE YÖNELİK ÇABALAR BAĞLAMINDA MEHMED FUAD'IN "HANIMLARA MAHSÛS USÛL-İ KİTABET VE İNŞÂ" ADLI ESERİ</i>	419
Hasan KAVRUK, Sevil ALPARSLAN <i>OSMANLI'DA İSTANBUL ROBERT KOLEJİ TÜRKÇE TEDRİSATINA MAHSUS PROGRAMIN İNCELENMESİ</i>	427
Savaş KESKİN, İmran UZUN, Emine TAŞ <i>DİJİTAL KAMUSAL ALANLARDA 'ÖTEKİ YERLER' HAKKINDA KAMUOYU ÜRETMEK: EKŞİ SÖZLÜK'TEKİ BAYBURT KONUŞMALARI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR İNCELEME</i>	438
Mehmet Emin YAŞAR, İsmail ÇELİK <i>İŞLETMELERDE KALİTENİN UYGULANMASI</i>	450

Savaş KESKİN, İmran UZUN, Emine TAŞ <i>ÖTEKİLEŞTİRMENİN PARODİSİ: SOSYAL MEDYANIN CAPS/MEME KÜLTÜRÜNDE BAYBURT TEMSİLLERİ</i>	455
Mehmet Emin YAŞAR, Abdulcebbar OĞUR <i>İŞLETMELERDE TEKNOLOJİNİN UYGULANMASI</i>	465
Gülstan BALCI ELHAKAN, Vildan BURULDAY, F. Zuhal EROL <i>3-6 YAŞ ÇOCUKLARININ TEKNOLOJİ KULLANIMI HAKKINDA EBEVEYN GÖRÜŞLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ</i>	470
Birgül ALICI <i>SİNEMADA TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL YOZLAŞMA: CEBİMDEKİ YABANCI VE PERFETTI SCONOSCIUTI ÖRNEĞİ</i>	485
Pelin Karatay GÖĞÜL, Loren ABDO <i>SİNGAPUR'UN KALKINMA TECRÜBESİNİ DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI</i>	494
Pelin Karatay GÖĞÜL, Mouhanad TAYARA <i>TÜRKİYE'NİN EN ÇOK ENERJİ İTHAL ETTİĞİ DÖRT ÜLKE İLE TİCARET ORTAKLIĞIN ANALİZİ</i>	509
Emel ABA ŞENBAYRAM <i>FİNTEK (FİNTECH) - FİNANSAL TEKNOLOJİ</i>	523

ÇOCUKLARIN OKUL BAHÇELERİYLE HAYALLERİNDEKİ OKUL BAHÇELERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Esra DEMİR ÖZTÜRK

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e.demir@alparslan.edu.tr

Arş. Gör. Gülşah KURU

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, g.kuru@alparslan.edu.tr

Öğr. Gör. Burcu COŞANAY

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, b.cosanay@alparslan.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çocukların okullarındaki mevcut okul bahçeleriyle hayallerindeki okul bahçelerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırma, nitel araştırma modellerinden biri olan fenomenolojik (olgu bilim) model kullanılarak yapılandırılmıştır. Çalışma, 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde Muş ilinde gerçekleşmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin belirlenmesinde, amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik örneklem türü seçilerek bu doğrultuda örneklemde yer alacak katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Muş ilinde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı beş anaokulundan bu şekilde belirlenen her okuldan 5 olmak üzere 25 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma, 2018-2019 öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Veriler, her okuldan seçilen 5 çocuğun okul bahçesine yönelik çizdikleri resimler yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sürecinde verilerin benzer özelliklerine göre ana tema, kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Çalışmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'a (1994) ait güvenilirlik hesaplama formülünden yararlanılıp analiz sonuçları sayısallaştırılarak %92'lik uyum sonucu ile çalışma güvenilir kabul edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, çocukların kendi okul bahçelerinin özelliklerini içeren resimleri incelendiğinde bahçelerini renksiz, eğlencesiz olarak boş, oyun aktivitelerinin olmadığı bir bahçe olarak, yeşil alanı yetersiz olarak, sert zeminden oluşan alan olarak ve sınırlandırılmış bir bahçe olarak resmettikleri bulunmuştur. Çocukların hayal ettikleri okul bahçelerinin özelliklerini içeren resimleri incelendiğinde okul binasını ve çevresinin rengârenk, eğlenceli bir bahçe olarak hayal ettikleri, çeşitli oyun aktivitelerinin olduğu bir bahçe olarak, su parkurunun olduğu bir bahçe olarak, yeşil alandan oluşan bir bahçe olarak ve hayvanların olduğu bir bahçe olarak resmettikleri görülmüştür. Çocukların çizimlerinden yola çıkarak mevcut bahçelerinde yer almayan özellikleri hayallerindeki bahçe resimlerinde yer verdikleri söylenebilir. Okul bahçelerinin çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun bir şekilde düzenlenmesi ve çocuk isteklerine bahçe düzenlemelerinde yer verilmesi önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk resimleri, okul bahçeleri, hayal dünyası.

COMPARISON OF CHILDREN'S SCHOOL GARDEN AND SCHOOL GARDEN IN THE
DREAM

ABSTRACT

The aim of this research is to compare the existing school gardens in children's schools with the school gardens of their dreams. The research was structured using the phenomenological model, which is one of the qualitative research models. The study was conducted in Muş province in the spring term of 2018-2019 academic year. In the determination of the students in the study group, the maximum diversity sample type was chosen from the purposeful sample types and the participants to be included in the sample were tried to be reached. In the province of Muş, 25 students, 5 from each of the five preschools of the Ministry of National Education, formed the study group. The research was conducted in the spring semester of the 2018-2019 academic year. Data were collected through pictures drawn by 5 children selected from each school for the schoolyard. Content analysis method was used in data analysis. In the analysis process, the main themes, categories and codes were created according to the similar characteristics of the data. For the reliability calculation of the study, the reliability calculation formula of Miles and Huberman (1994) was used and the results of the analysis were digitized and the study was accepted as reliable with a 92% compliance result. As a result of the findings obtained from the study, when the pictures of the children including the characteristics of their own school gardens were examined, it was found that they depicted their gardens as a colorless, leisureless empty garden, no playground activities, insufficient green area, hard ground area and a limited garden. When the pictures of the school gardens that children dream of are examined, they paint the school building and its surroundings as a colorful, fun garden, a garden with various play activities, a garden with a water track, a garden with green area and a garden with animals. It was observed. Based on the drawings of the children, it can be said that the features that are not included in their existing gardens are included in the garden pictures of their dreams. It may be suggested that school gardens should be arranged in accordance with the age and developmental characteristics of the children and that children's wishes should be included in the garden arrangements.

Key Words: Children's Pictures, school gardens, dream World.

GİRİŞ

Bireylere sosyal-duygusal, fiziksel ve bilişsel açıdan bilgi, değer, farkındalık, beceri, alışkanlık ve tutum kazandırarak, kendini gerçekleştirme süreçlerine yardımcı olacak öğrenme yapıları oluşturan süreç eğitim olarak tanımlanmaktadır. Nitelikli bir eğitim süreci içinde öğrenme ortamı ve çevresi oldukça önemlidir. Özellikle çevre faktörü, tüm canlıların birbirleri ile etkileşime girmesi açısından kilit role sahiptir. Bu etkileşim esnasında karşılaşılan fiziksel, biyolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal ortam en fazla çocukların hayatını etkilemektedir (Şat, 2002; Yıldız ve ark., 2008). Bundan dolayı okul öncesi dönem çocukları için eğitim gördükleri anaokulları ile anaokullarının çevresel olanakları öğrenme sürecinde özel öneme sahiptir. Bu nedenle çevresel bilincin kazanılmasında kritik öneme sahip olunan okul öncesi dönemde, çevresel koşulları ve düzenlemeleri çocuklar için uygun olan ve çocuklara çevre deneyimleri sağlayan, gelişimlerini destekleyen yapıda olan anaokulları

çocukların çevresel tutum ve farkındalıklarını olumlu şekilde etkilemektedir (Coşanay, 2018; Olgan ve Kahrıman Öztürk, 2010).

Çocuklar için geleceğin biçimlenmesinde etkili olan eğitim sistemi ile bu sistemin sunduğu imkânlar önemlidir çünkü öğrenmenin gerçekleştiği yapılar çocukları geleceğe hazırlamaktadır. Bununla birlikte okullar çocukların sosyalleşme sürecinde de rol oynamaktadır. Özellikle okul öncesi eğitim kurumları çocukların ilk sosyal alanlarıdır. Çocukların ilk eğitim kurumlarından olan okul öncesi eğitim kuramlarında yaşadığı deneyimler, öğrenme süreçleri ve sosyalleşmelerin gelecek yaşamlarını da etkileyeceği öngörülmektedir (Alerby, 2003). Bu nedenle özellikle 36-66 aylık grubun eğitim gördüğü kurumlar çocukların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmeli ve donatılmalıdır. Çocukların gelişimsel gereksinimlerin en uygun gereç ve materyallerle donatılan bir kurumdan öğrenmelerinin de daha etkili olacağı düşünülmektedir. Ek olarak, eğitim görecekları kurumlarda çocukların fikirlerinin alınmasıyla yapılan bir düzenleme ya da yapılanma çocukların kuruma bağlılığını da arttıracaktır varsayılmaktadır (Özçakır ve Çağlayan, 2013).

Çocukların nasıl bir yerde yaşamak istedikleri ve nasıl bir ortamda eğitim görmek istedikleri ile ilgili hayalleri önemlidir çünkü çocukların kendi hayallerindeki kurumlarda eğitim görmesi öğrenme heveslerini arttırmaktadır (Özdemir ve Akkaya, 2013). Çünkü okulun nasıl olması gerektiğine asıl kullanıcıları olan çocukların gözünden bakılmayıp onların fikirlerine önem verilmemekte bunun yerine mimar, tasarımcı ve kurucular karar vermektedir (Ghaziani, 2008). Bu fikirlerin alınmaması eğitim kurumlarını eksik bırakmaktadır. Özellikle yaratıcılık ve hayal gücünün en yüksek seviyede olduğu okul öncesi dönem çocuklarının eğitim göreceği okullar ile ilgili fikirlerinin alınması ve uygulanması bu kurumları çocuklar için daha cazip hale getirebilir. Bu yaş grubu çocukları okur-yazar olmadığı için fikir ve hayalleri en iyi resim yoluyla alınmaktadır. Araştırmalar, birçok çocuk için, kendilerini çizim yoluyla ifade etmenin, sorulara cevap vermektan daha kolay ve daha eğlenceli olduğunu göstermektedir (Chang, 2005). Çünkü okul öncesi dönem çocukları düşünce, duygu ve hayallerini sözel olarak ifade etmekten çekindiği için resimleri ile anlatırlar (Çankırılı, 2012). Çocuklar çizdikleri resimler aracılığı ile içinde buldukları çevreyi keşfetmekte, karşılaştıkları problemlere yönelik çözüm yolu geliştirmekte ve en önemlisi kendilerini (duygu, düşünce ve hayallerini) ifade etmektedirler (Halmatov, 2016; Panfilova, 2012). Çocukların resimlerinde gerçek hayattan izler bulunabileceği gibi izledikleri filmlerde, dinledikleri öykü ve masallarda geçen karakterler de görülebilmektedir. Çocukların çizdikleri resimler anne, baba, öğretmen ya da yetişkinler anlam çıkaramayabilirler fakat çocuk çizdiği her bir çizgiye bir anlam yüklemektedir. Bu nedenle çocukların çizdiği resimlerin analizi çocuğun kişiliği ve düşünce yapısının belirlenmesi açısından da oldukça önemlidir (Çankırılı, 2012).

Tüm bunlardan hareketle bu çalışmada, hayal gücü ve yaratıcılığın sınırsız kabul edildiği okul öncesi dönem çocuklarının hayal ettikleri okul bahçesi ile devam ettikleri okul bahçesinin özellikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Bu betimleme ile gelecekte yapılacak olan okul öncesi eğitim kurumlarının bahçelerinin nasıl olması gerektiği, çocukların okul bahçesinden beklentileri ve özellikle okul öncesi öğrenme alanlarının çocukların beklentileri bağlamında tasarlanması ve alana katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik (olgubilimsel) yöntem kullanılmıştır. Çalışma, 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde Muş ilinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin belirlenmesinde, amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik örneklem türü seçilerek bu doğrultuda örnekleme yer alacak katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Muş ilinde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı beş anaokulundan bu şekilde belirlenen her okuldan 5 olmak üzere 25 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Veriler, belirlenen her okuldan seçilen 5 çocuğun okul bahçesine yönelik çizdikleri resimler yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sürecinde verilerin benzer özelliklerine göre ana tema, kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Çalışmada verilerin görülme sıklığı olan frekanslara yer verilmiştir. Elde edilen kodlar bir uzman tarafından kontrol edilmiştir. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılan bu kodlamalarda fikir birliğine varılmıştır. Çalışmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'a (1994) ait güvenilirlik hesaplama formülünden yararlanılıp analiz sonuçları sayısallaştırılarak %92'lik uyum sonucu ile çalışma güvenilir kabul edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Öğrencilerin Çizdikleri Resimlere İlişkin Bulgular

Bu bölümde, öğrencilerin çizdikleri resimlerdeki var olan okul bahçelerinin ve hayal ettikleri okul bahçelerinin özelliklerini içeren frekans ve yüzdelerin olduğu tablolara yer verilmiştir.

Tablo 1. Çocukların Kendi Okul Bahçelerinin Özelliklerini İçeren Frekans ve Yüzde Tablosu

4-6 yaş grubu çocukların 'kendi okul bahçelerinin tasviri' temalı resimlerinde belirttikleri okul özellikleri	f	%
Renksiz, eğlencesiz bahçe	20	80
Boş, oyun aktivitelerinin olmadığı bir bahçe	18	72
Yeşil alanın yetersiz olduğu bahçe	10	40
Sert zeminden oluşan bahçe	8	32
Sınırlandırılmış bahçe	6	24

Çocukların kendi okul bahçelerinin özelliklerini içeren resimleri incelendiğinde bahçelerini renksiz, eğlencesiz olarak (%80), boş ve oyun aktivitelerinin olmadığı bir bahçe olarak (%72), yeşil alanı yetersiz olarak (%40), sert zeminden oluşan alan olarak (%32) ve sınırlandırılmış bir bahçe olarak resmettikleri (%32) görülmektedir.

Tablo 2. Çocukların Hayal Ettikleri Okul Bahçesinin Özelliklerini İçeren Frekans ve Yüzde Tablosu

4-6 yaş grubu çocukların 'hayal ettikleri okul bahçeleri' temalı resimlerinde belirttikleri okul özellikleri	f	%
Okul binasının ve çevresinin rengârenk olduğu, eğlenceli bir bahçe	24	96
Çeşitli oyun parkurlarından, aktivite alanlarından oluşan bir bahçe	20	80
Su parkının olduğu bir bahçe	15	60
Yeşil alandan oluşan bir bahçe	12	48
Hayvanların olduğu bir bahçe	6	24

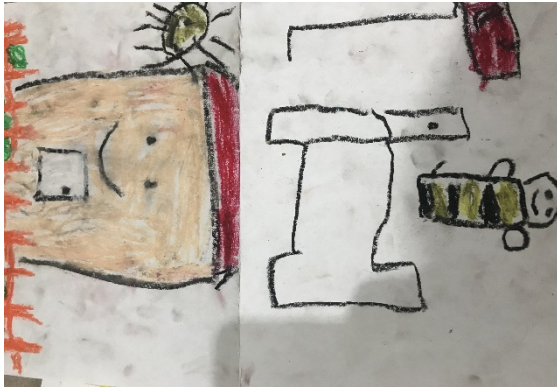
Çocukların hayal ettikleri okul bahçelerinin özelliklerini içeren resimleri incelendiğinde okul binasını ve çevresinin rengârenk, eğlenceli bir bahçe olarak hayal ettikleri (%96), çeşitli oyun aktivitelerinin olduğu bir bahçe olarak (%80), su parkurunun olduğu bir bahçe olarak (%60), yeşil alandan oluşan bir bahçe olarak (%48) ve hayvanların olduğu bir bahçe olarak resmettikleri (%24) görülmektedir.

Çocukların Çizdikleri Resimlerden Örnekler

Çalışma gizlilik esasına göre yürütüldüğü için çocukların resimleri Ç1, Ç2,...Ç25 şeklinde ifade edilerek gösterilmiştir. Örnek teşkil etmesi açısından her okuldan bir öğrencinin çizdiği resim verilmiştir. Resim kâğıdının sağ bölümü şuan ki okul bahçelerini tasvir etmeye ayrılmış, sol bölümü ise hayal ettikleri okul bahçesini tasvir etmeye ayrılmıştır.

Resim 1. Ç1'in Hayal Ettiği ve Varolan Okul Bahçesi Çizimi **Resim 2.** Ç7'nin Hayal Ettiği ve Varolan Okul Bahçesi Çizimi

Resim 3. Ç11'in Hayal Ettiği ve Varolan Okul Bahçesi Çizimi **Resim 4.** Ç17'nin Hayal Ettiği ve Varolan Okul Bahçesi Çizimi

Resim 5. Ç8'in Hayal Ettiği ve Varolan Okul Bahçesi Çizimi

Çocukların resimleri incelendiğinde, mevcut olan okul bahçelerinin sert zeminden oluşan, renksiz, kullanıma açık olmayan ve yeşil alanların bulunmadığı alanlar olduğu görülmektedir. Çocukların hayallerindeki okul bahçe resimleri incelendiğinde; renkli, eğlenceli, oyun ekipmanlarının ve park malzemelerinin yer aldığı, çeşitli aktiviteleri yapabilecekleri su parkının olduğu, yeşil alanlardan oluşan ve içinde hayvanların bulunduğu alanlar olduğu görülmektedir.

Amerika'daki 7 okulda eğitime devam eden 6-12 yaşları arasında 77 çocuktan hayallerindeki okul bahçelerini çizmeleri istenmiştir. Çalışma sonucunda kızların çiçek, göl, kelebek ve ağaç gibi varlıklara resimlerinde daha fazla yer verdiği görülürken erkeklerin daha çok oturma alanları gibi yapısal unsurları resmettiği görülmüştür (Cronin-Jones, 2005). Yunanistan'da 6-12 yaşları arasındaki 187 çocukla yürütülen çalışmada çocuklardan hayallerindeki okul bahçelerini resmetmeleri istenmiş ve çocuklardan alınan resimler analiz edildiğinde üç kategorinin oluştuğu belirlenmiştir. Bunlar; doğal çevre (zemin yapısı, hayvanlar, bitkiler, su, gökkuşağı, gökyüzü vb.), doğayı anımsatan çevresel unsurlar (kapalı alan, bitki örtüsü, ağaç vb.) ve yapılı çevre (spor alanları, oyun alanları, inşa edilmiş görsel yapılar) olarak belirlenmiştir (Tamoutsei ve Polyzou, 2010). 7-8, 10-12 ve 12-13 yaş gruplarında yer alan 30 çocuktan mahallelerindeki en sevdikleri yer ile daha önce hiç gitmedikleri hayallerindeki bir yeri çizmeleri istenerek yapılan çalışmada çocukların resimlerinde yapılı çevre faktörleri (kaldırım, sokak, araba, uçak, bina vb.), oyun unsurları (park, oyuncak vb.) ve doğal unsurlar (güneş, kaya, çiçek, ağaç vb.) gibi üç faktörün resmedildiği belirlenmiştir (Yeager, 2012). Çocukların oyun alanlarına yönelik tercihlerinin incelendiği çalışmada çocuklarının çoğunun su ve bahçe gibi doğal unsurların yer aldığı ortamları tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Panula, 2012). Sali, Köksal Akyol ve Baran (2014), 7 farklı okulda okul öncesi ve ilkökul eğitimlerine devam eden 182 çocuğa okul alanlarındaki oyun alanlarını ve hayallerindeki oyun alanlarını çizmelerini istedikleri çalışmada çocukların genelinde insan formları, hayali unsurlar, oyun materyalleri, hayvan ve bitkilere yer verdikleri belirlenmiştir.

Doğan ve Tok (2017)'un ilkökul ve ortaokula devam eden 19 öğrenci ile yürüttükleri "Hayalimdeki okul" isimli çalışmalarında çizdikleri resimler incelenmiş ve inceleme sonucunda "gelecekte gitmek istedikleri okul" ve "okulun fiziki yapısı ve özellikleri" olarak iki tema oluşmuştur. Öğrencilerin resimlerinde hayallerindeki okulun huzurlu ve mutlu olunabilecek yerler olarak çizerken devam ettikleri okul ile ilgili çizimlerinde teknolojik ve fiziki donanım açısından okulu yetersiz gördükleri belirlenmiştir. İlkokul birinci ve ikinci sınıfa devam eden 210 çocuktan okul bahçeleri ile ilgili resim çizmeleri istenmiş ve analizler neticesinde doğal (su, çiçek, ağaç, bulut vb.) ve yapay (tırmanma bahçeleri, salıncak, bisiklet, bayrak direkleri vb.) bileşenler olmak üzere iki temanın oluştuğu belirtilmiştir (Yılmaz, Düzenli ve Özkan, 2017). Bu bulgular çalışmadan elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamız okul öncesi çocuklarının devam ettikleri okul bahçeleri ile hayallerindeki okul bahçelerinin karşılaştırılması amacı ile yapılmıştır.

4-6 yaş grubu çocukların ‘devam ettikleri okul bahçeleri’ temalı resimlerinde belirttikleri okul özelliklerinin renksiz, eğlenceli bahçe, boş, oyun aktivitelerinin olmadığı bahçe, yeşil alanın yetersiz olduğu bahçe, sert zeminden oluşan bahçe ve sınırlandırılmış bahçe olarak betimledikleri belirlendi.

4-6 yaş grubu çocukların ‘hayal ettikleri okul bahçeleri’ temalı resimlerinde belirttikleri okul özelliklerinin okul binasının ve çevresinin rengârenk olduğu, eğlenceli bir bahçe, çeşitli oyun parkurlarından, aktivite alanlarından oluşan bir bahçe, su parkının olduğu bir bahçe, yeşil alandan oluşan bir bahçe ve hayvanların olduğu bir bahçe olduğu belirlendi. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler sunulabilir;

- ✓ Farklı illerde ya da bölgelerde okul öncesi eğitime devam eden çocuklar ile bu çalışma tekrarlanabilir.
- ✓ Okul öncesi öğretmenlerine çocuk çizimlerini değerlendirebilmeleri için hizmet içi eğitim verilebilir.
- ✓ Çocuklara hayallerindeki sınıf ile ilgili resim çizdirilerek onlardan alınan görüşler neticesinde sınıf düzeni ve donanımı sağlanabilir.
- ✓ Ebeveynlerden de ev düzenlemesi ile ilgili alacakları kararlarda çocukların görüşlerini resim yoluyla almaları tavsiye edilebilir.

KAYNAKLAR

Alerby E (2003). ‘During the break we have fun’: a study concerning pupils’ experience of school. *Educational Research*, 45(1), 17-28.

Chang N (2005). Children’s drawings; science inquiry and beyond. Contemporary Issues in. *Early Childhood*, 6(1) 104-106.

Coşanay B (2018). *Okul öncesi dönem çocuklarının (5-6 yaş) çevresel tutumlarının çocuk ve öğretmen değişkenleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Cronin-Jones L (2005). Using drawings to assess student perceptions of schoolyard habitats: A case study of reform-based research in the United States. *Canadian Journal of Environmental Education*, 10(1), 225-240.

Çankırlı A (2012). *Çocuk resimlerinin dili* (4. Baskı). İstanbul: Zafer Yayınları.

Doğan H, Tok TN (2017). Hayalimdeki Okul. *IV. International Eurasian Education Research Congress*. Bildiri Özetleri Kitabı. 11-14 Mayıs, Denizli, 453-454.

Ghaziani R (2008). Children's voices: raised issues for school design. *Co-Design*, 4(4), 225-236.

Halmatov S (2016). Çocuk resimleri analizi ve psikolojik resim testleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 2016(1), 1-160.

- Huberman M, Miles M** (1994). *Manejo de datos y métodos de análisis*. Dezin NK, Lincoln YS. Handbook of Qualitative Research. California: Sage Publications.
- Olgan R, Kahriman Öztürk D** (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan çevre konuları ile ilgili uyarıların çocukların çevreye karşı tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi [Stimuli used in the preschool education institutions on environmental issues, examining the impact on children's attitudes towards the environment]. *IX. National Science and Mathematics Education Congress Summary Booklet of Dokuz Eylül University Faculty of Education*, 23(25), 116.
- Özçakır Sümen Ö, Çağlayan KT** (2013). Öğretmen adaylarının eğitim fakültesinden memnuniyet düzeyleri ve hayal ettikleri eğitim ortamı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 249-272.
- Özdemir S, Akkaya E** (2013). Genel lise öğrenci ve öğretmenlerinin okul ve ideal okul algılarının metafor yoluyla analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 295-322.
- Panula EY** (2012). *School children's drawings of landscape they would like to conserve and how the drawings reflect their environmental conceptions*. In AARE-APERA Joint Meeting of Australian Association in Research of Teacher Education and Asia Pacific Education Research Association, Sydney, Australia.
- Sali G, Köksal-Akyol A, Baran G** (2014). *An analysis of pre-school children's perception of schoolyard through their drawings*. In The 5th World Conference on Educational Sciences (WCES), Rome, Italy, 5-8 February.
- Şat B** (2002). Doğa koruma ve çevre eğitimi açısından arboretumların işlevleri ve Atatürk arboretumu [Functions in terms of nature conservation and environmental education and Atatürk arboretum]. Unpublished master's thesis. Istanbul University, Institute of Science, İstanbul.
- Tamoutsei N, Polyzou E** (2010). Using drawing to assess children's perceptions of schoolyard environment: A case study of a primary school in Drama, Greece. In World Scientific and Engineering Academy and Society (WSEAS) Stevens Point, Wisconsin, USA.
- Yeager AM** (2012). *Urban children's perceptions of the physical environment sarah lawrence college*. ProQuest Dissertations Publishing.
- Yılmaz S, Düzenli T, Özkan DG** (2017). Affordances primary school gardens provide to children with 6-7 years old. *Journal of the International Scientific Researches/Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2, 130-141.
- Yıldız K, Sipahioğlu Ş, Yılmaz M** (2008). *Çevre bilimi ve eğitimi* [Environmental science and education]. Turkey. Gündüz Education and Publishing.

LİSANS EĞİTİMİNDE ALINAN ÖĞRETMENLİK MESLEK BİLGİSİ DERSLERİNİN
UYGULAMADAKİ ETKİLİLİĞİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Arş. Gör. Gülşah KURU

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, g.kuru@alparslan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Esra DEMİR ÖZTÜRK

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e.demir@alparslan.edu.tr

Öğr. Gör. Burcu COŞANAY

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, b.cosanay@alparslan.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, lisans eğitiminde alınan öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulamadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesidir. Araştırma, nitel araştırma modellerinden vaka (durum) çalışması modeli kullanılarak yapılandırılmıştır. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmış olup çalışma grubunu, Muş iline bağlı 6 ilkokul ve 5 okul öncesi eğitim kurumundan seçilen toplam 33 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma, 2018-2019 öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, her bir araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada güvenilirlik hesaplama formülünden yararlanılıp analiz sonuçları sayısallaştırılarak %88'lik uyum sonucu ile çalışma güvenilir kabul edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, 'Öğretmenlik Meslek Bilgisi' derslerini almış olmanın meslek hayatında yarar sağladığı tespit edilmiştir. Öğretmenler, bu dersleri almış olmanın olumlu sınıf iklimi oluşturmak, kendi özgüvenlerine katkı, öğrencilerine karşı oluşacak önyargıları kırması, farklı eğitim materyalleri oluşturup kullanabilmeyi sağlamak, hem kendi yaratıcılıklarının gelişmesi hem de öğrencilerinin yaratıcılıklarını geliştirmek, ölçme ve değerlendirmeyi bilinçli yapabilmek, bireysel farklılıkların farkında olmak, ses tonunu ve beden dilini doğru kullanabilmek, öğrencilere sınıf kuralları kazandırabilmek ve ailenin sürece doğru bir şekilde nasıl dâhil edileceğini bilmek açısından yararlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu dersleri almış olmanın uygulamada etkili olmadığını düşünen öğretmenler ise, bu duruma gerekçe olarak bu derslerin alan bilgilerini geliştirmediğini, uygulama sırasında teorikte öğrenildiği gibi kolay olmadığı ve zorluklarla karşılaştıklarını aynı zamanda bu derslerin öğretmenleri kısıtlayıp dar kalıba soktuğunu göstermişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim fakültesi, öğretmen yetiştirme, öğretmenlik meslek bilgisi dersleri.

TEACHERS' VIEWS ON THE EFFECTIVENESS OF TEACHING PROFESSIONAL
COURSES IN UNDERGRADUATE EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the opinions of teachers about the effectiveness of teaching profession knowledge courses taken in undergraduate education. The study was structured using a case study model, one of the qualitative research models. Maximum diversity sampling method was used to determine the sample of the study and the study group consisted of a total of 33 teachers selected from 6 primary schools and 5 preschool education institutions in Muş province. The research was conducted in the spring semester of the 2018-2019 academic year. Data were collected through semi-structured interviews. Content analysis method was used in data analysis. The data obtained were analyzed simultaneously by each researcher. In the study, the reliability calculation formula was used and the results of the analysis were digitized and the study was accepted as reliable with a result of 88% compliance. As a result of the findings obtained from the research, it has been found that having taken the Meslek Teaching Professional Knowledge 'courses is beneficial for the professional life. Teachers, having taken these courses to create a positive classroom climate, to contribute to their self-confidence, to break prejudices against students, to create and use different educational materials, to ensure the development of their own creativity as well as to develop students' creativity, to be aware of individual differences, to be aware of tone and body language correctly, students to gain classroom rules and to know how to correctly involve the family in the process. Teachers who think that taking these courses are not effective in practice have shown that these courses do not improve their field knowledge, they are not as easy as they are learned in theory during the application and they face difficulties and also restrict these teachers to narrow form.

Key Words : Faculty of education, teacher training, teaching profession knowledge courses.

GİRİŞ

Bireyi dönüştüren ve geliştiren aynı zamanda bireyin de yön verdiği bir sistem olan eğitim sisteminde öğretmen eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmen eğitimleri ve niteliği konusu, geçmişten günümüze önemini koruyarak gelmiş ve üzerinde durulan bir alan olarak güncelliğini devam ettirmektedir. Milli Eğitim Temel Yasası'nın 1973'te çıktığı yıldan bu yana öğretmenliğin yükseköğretime geçmesi, fakültelerin oluşmasının yanı sıra eğitim programlarındaki düzenlemeler devam etmektedir (Sağlam ve Kürüm, 2005).

Öğretmenliğe ilişkin farklı tanımlamalar olmakla birlikte öğretmenliğin meslek olduğu kabul edilmekle beraber öğretmenlik meslek potansiyelinin geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır (Şahin, 2012). Nitekim 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nda da öğretmenliğin özel bir ihtisas alanı olduğu belirtilmektedir.

Yeterlik ve öz yeterliliklerin öğretmen adayları ve öğretmenlerle yapılan araştırmalarda, öğretmenlerin kendilerini yeterli buldukları, öğretmen adaylarının ise öğretmenlere nazaran yeterliliklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Öksüz, Baba ve Güven, 2011; Haverback ve

Parault). Türk Eğitim Derneği'nin 2009 yılında yapmış olduğu araştırmada da öğretmenler öğretmenlerin kendilerini yeterli gördükleri ve mesleki açıdan gelişime gereksinim duymadıkları saptanmıştır (TED, 2009). Hâlbuki birey gelişiminde; kendini yeterli görmeme, daha çok gelişme için istekli ve açık olma durumu önemlidir. Türkiye'de öğretmenliğe atfedilen ve geçmişten günümüze gelen kutsallık anlayışı ve fedakarlığı içerdiği anlayışı süregelmektedir. Bireylerin yetiştirilmesini hedefleyen öğretmenlik mesleği duygusal olarak adanmışlığı da içermektedir. Ülkemizde öğretmenlik mesleğini elde edebilmek yükseköğretim seviyesine ulaşmakla mümkün olmaktadır. Ancak globalleşen dünya ve gelişen teknoloji ile birlikte yükseköğretim mezuniyetinin dışında çağı yakalamak, gelişmeleri takip etmek, gelişmelere ayak uydurmak ve sürekli bir gelişim içinde olmak gerekmektedir (Açar, 2015).

Öğretmenlik için sadece konulara hâkim olmak yeterliliği ifade etmemektedir. Çünkü öğretmenlik bildiklerini en iyi şekilde karşısındaki aktaran olmalıdır. Bu aktarım becerisi için de çeşitli bilgi ve becerilere sahip olmak gerekmektedir. Bu beceriler, öğretim sürecinin planlanması, öğrencilere göre konu aktarımında çeşitliliklere yer verebilme becerisi, öğretim sürecini etkili bir şekilde kullanma ve bunun içinde öncesinde kullanılacak materyallerin ve yapılacak etkinliklerin önceden planlanmasını esas alır. Bunun yanı sıra, öğretmenin katılımı sağlayacak bir öğretim ortamının oluşturması ve öğrencilerin aktif katılımlarının sağlayabilmesi aynı zamanda da öğrencilerin gelişimsel olarak değerlendirmeyi yapabilmeyi içermektedir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Öğretmenlik kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Tek bir alanda uzmanlaşmanın çok ötesinde farklı disiplinlerle ilgili bilgilere sahip olmayı ve iyi bir genel kültür becerisini istemektedir. Dolayısıyla öğretmenlik iyi bir kişisel özelliklere sahip olmanın yanında dopdolu bir meslek bilgisini de barındırmaktadır. Öğretmen yeterlilikleri de bu anlamda öğretmenlik meslek alanının gereklerini ortaya koymak amacıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle sahip olunması gereken özelliklerin gözlenebilirliği ve ölçümü sağlanmaya çalışılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı yeterlilikleri, "bir öğretmenin sahip olması gereken ve alandaki görevleri yerine getirebileceği mesleki bilgi, beceri ve tutumlara sahip olması" şeklinde açıklamaktadır (MEB, 2008). Dolayısıyla öğretmenlik görevini icra edecek kişilerin uygulamadaki yansımaları eğitimde belirlenmiş kazanımlara ne kadar ulaşabildiğini de ortaya koymaktadır. Bu bilgiler ışığında araştırmada, lisans eğitiminde alınan öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulamadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi (case study) kullanılmıştır. Çalışma, 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde Muş ilinde gerçekleşmiştir. Çalışma grubunda yer

alan öğretmenlerin belirlenmesinde, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi seçilerek katılımcılara bu doğrultuda ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 33 öğretmen oluşturmuştur. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmenlerin branşlarına göre dağılımları

<i>Branş</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Sınıf Öğretmenliği	18	55
Okul Öncesi Öğretmenliği	15	45
Toplam	33	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin % 55'inin (18) sınıf öğretmeni, % 45'inin de (15) okul öncesi öğretmenlerinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımları

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Kadın	20	61
Erkek	13	39
Toplam	33	100

Tablo 2'de öğretmenlerin cinsiyetlere göre dağılımları incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin % 61'inin (20) kadın, % 39'unun da (13) erkek katılımcılardan oluştuğu saptanmıştır.

Tablo 3: Öğretmenlerin eğitim düzeylerine göre dağılımları

<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Lisans	29	88
Yüksek Lisans	3	9
Doktora	1	3
Toplam	33	100

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğretmenlerin % 88'inin (29) lisans, % 9'unun (3) yüksek lisans ve % 3'ünün de (1) doktora mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin mesleki deneyimlerine göre dağılımları

<i>Hizmet Yılı</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
1-5 yıl	18	55
5-10 yıl	9	27
10-15 yıl	3	9
15-20 yıl	2	6
20 yıl ve üzeri	1	3
Toplam	33	100

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin % 55 (18)'i 1-5 yıl arası, % 27 (9) 'si 5-10 yıl, % 9 (3)'u 10-15 yıl, %6 (2)'sı 15-20 yıl ve %3 (1)'ü 20 yıl ve üzeri hizmet verdiği belirlenmiştir.

Veriler, çalışma grubundaki katılımcılarla gerçekleşen bireysel görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler ses kaydına alınmış, katılımcı gönüllülüğü esas alınarak süreç buna uygun olarak

ilerletilmiştir. Görüşmeler her bir öğretmen ile ortalama 20 dakika sürmüştür. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sürecinde veriler; ana tema, kategori ve kodlara ayrılmıştır. Elde edilen kodlar bir uzman tarafından kontrol edilmiştir. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılan kodlamalarda fikir birliğine varılmıştır. Elde edilen veriler, her bir araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak analiz edilmiştir. Süreç boyunca uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'a (1994) ait güvenilirlik hesaplama formülünden yararlanılıp analiz sonuçları sayısallaştırılarak % 88'lik uyum sonucu ile çalışma güvenilir kabul edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırmanın amacı kapsamında cevap aranan araştırma problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Lisans Döneminde Alınan Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Uygulamada Etkililiğine Yönelik Görüşler

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi neticesinde bu problem ile ilgili katılımcılara ait görüşlerin dağılımı aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulamada etkililiğine ilişkin öğretmen görüşleri

<i>Öğretmen Görüşleri</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Etkili buluyorum	23	70
Etkili bulmuyorum	10	30
Toplam	33	100

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin % 70 (23)'i öğretmenlik meslek bilgisi derslerini uygulamada etkili bulduğu, % 30 (10)'unun ise etkili bulmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarına paralel olarak Gilik Güleç (2012), yapmış olduğu araştırmasında öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek bilgisi derslerine yönelik olarak olumlu görüşlerinin çoğunlukta olduğu saptanmıştır. Öğretmenlik meslek bilgisine ilişkin görüşlerin incelendiği araştırmada kadın öğretmen adaylarının görüşlerinin erkek öğretmen adaylarının görüşlerine nazaran daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Ekici (2008) öğretmen adayları ile yapmış olduğu araştırmasında, öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek derslerine ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Uygulamada Hangi Yönlerden Etkili Olduğuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tablo 6. Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Uygulamada Hangi Yönlerden Etkili Olduğuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

	<i>f</i>	<i>%</i>
Sınıf içi katkıları		
Öğrenme-öğretme sürecinde kullanılacak doğru araç gereçleri belirleyebilmek açısından	15	65
Olumlu sınıf iklimi oluşturabilmek açısından	13	57
Ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılabilmesi açısından	10	43
Bireysel farklılıkları dikkate alabilmek açısından	10	43
Öğretmen-öğrenci yaratıcılığının gelişmesi açısından	8	35
Ses tonu ve beden dilini doğru kullanabilmek açısından	8	35
Sınıf kurallarını öğrencilere kazandırabilmek açısından	5	22

Katılımcılar, Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin uygulamada daha yüksek oranlarda, öğrenme-öğretme sürecinde kullanılacak doğru araç gereçleri belirleyebilmek açısından (%65), olumlu sınıf iklimi oluşturabilmek açısından (%57), ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılabilmesi açısından (%43) ve bireysel farklılıkları dikkate alabilmek açısından (%43) etkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Yavuzer, Dikici, Çalışkan ve AYTEKİN (2005), yapmış oldukları araştırmada araştırma sonuçlarına benzer olarak eğitim bilimleri temel derslerinden yeteri kadar yararlanmadıklarını ortaya koymuştur. Hatta en düşük düzeyde yararlandıkları dersin de Öğretmenlik mesleğine giriş dersi olduğu bulunmuştur. Dikici, Yavuzer ve GÜNDOĞDU (2006), eğitim fakültesi mezunlarıyla yapmış oldukları araştırmada, mezunların mesleki eğitim derslerinin kendi ihtiyaçlarına cevap vermediğini ve eksik kaldıklarını ifade ettiklerini saptamıştır.

Tablo 7. Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Uygulamada Hangi Yönlerden Etkili Olmadığına İlişkin Öğretmen Görüşleri

	<i>f</i>	<i>%</i>
<i>Olumsuzluklar</i>		
Alan bilgisi olmayınca işe yaramaması açısından	15	65
Uygulama esnasında sınıf içi disiplin problemi ile karşılaşılması açısından	13	57
Öğretmenleri kısıtlaması açısından	10	43

Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin uygulamada hangi yönlerden etkili olmadığına ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin alan bilgilerinin yeterli olmayışı sebebiyle meslek bilgisinin tek başına yeterli olmaması açısından (%65), uygulama esnasında sınıf içi disiplin problemi ile karşılaşılması açısından (%57) ve öğretmenleri kısıtlaması açısından (%43) etkili olmadığı ifade edilmiştir. Akpınar ve Özer (2004), Teknik bilimlerde yapmış olduğu araştırmasında öğretmenlik meslek bilgisi derslerini öğrenci görüşlerinden yola çıkarak incelemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin öğrenci ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı, uygulamalı derslerin amaca ulaşmadığı ve öğretim amaçlı materyallerin çok düşük oranda kullanıldığı saptanmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Lisans eğitiminde alınan öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulamadaki etkililiğine yönelik öğretmen görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin % 55'inin sınıf öğretmeni ve % 45'inin de okul öncesi öğretmeni olduğu; katılımcıların % 61'inin kadın, % 39'unun ise erkek olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 88'inin lisans, % 9'unun yüksek lisans ve %3'ünün de doktora mezunu olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin hizmet süreleri incelendiğinde, % 55'inin 1-5 yıl arası, % 27'sinin 5-10 yıl, %9'unun 10-15 yıl, % 6'sının 15-20 yıl ve %3'ünün 20 yıllık bir hizmet süresinin olduğu belirlenmiştir.

Öğretmenlik meslek bilgisine ilişkin öğretmenlerin % 70'inin meslek bilgisi derslerini uygulamada etkili bulduğu görülmüştür. Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin uygulamada daha yüksek oranlarda, öncelikli olarak öğrenme-öğretme sürecinde kullanılacak doğru araç gereçleri belirleyebilmek açısından (%65), devamında olumlu sınıf iklimi oluşturabilmek açısından önemli buldukları ve akabinde ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılabilmesi bireysel farklılıkları dikkate alabilmek açısından (%43) etkili buldukları görülmüştür. Öğretmenlerin öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin hangi yönlerden uygun olmadığı konusunda ise, öğretmenlerin yeterli alan bilgisi sağlamadığı yönünde ifadelerin yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu kapsamda öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin öğretmenler tarafından önemli görüldüğü ancak yeterli düzeyde alınmadığı için bazı noktalarda eksik kaldığı söylenilebilir. Dolayısıyla araştırma sonuçlarından hareketle öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin güncellenmesi, uygulamaların artırılması, eğitim biçiminin çeşitlendirilmesi gibi hususlara dikkat ederek öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin verilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Açar, A. (2015). Öğretmenlerin öğretmenlik meslek bilgisi derslerinden yararlanma düzeylerine ilişkin algıları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Akpınar, B., Özer, B. (2004). Teknik Eğitim Fakültesi Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 14. (2), 147-166.

Çelikten, M., Şanal, M., Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 207-237.

Dikici, A., Yavuzer, Y., Gündoğdu, R. (2006). Eğitim Fakültesi Mezunlarının Eğitim Bilimleri Derslerine İlişkin Görüşleri, Milli Eğitim Dergisi, (172),250-261. Ankara.

Ekici, G. (2008). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları İle Öğrenme Biçimlerinin Değerlendirilmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 5. (1), 111-132. Haziran 2008.

Gilik Güleç, D. (2012). Öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Haverback, H. R., Parault, S., J. (2011). High efficacy and the preservice reading teacher: A comparative study. Teaching and Teacher Education. 27, 703-711.

Milli Eğitim Bakanlığı- MEB. (2008). Öğretmen Yeterlikleri. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Öksüz, Y., Çevik, C. Baba, M., Güven, E. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının sınıf yönetimine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Elektronik versiyon]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2), 99-113.

Sağlam, M., Kürüm, D. (2005). Türkiye ve Avrupa birliği ülkelerinde öğretmen eğitiminde yapısal düzenlemeler ve öğretmen adaylarının seçimi [Elektronik versiyon]. Milli Eğitim Dergisi, 33(167).

Şahin, A. E. (2012). Meslek ve Öğretmenlik. (V. Sönmez, Ed.). Eğitim Bilimine Giriş içinde (265-310). Ankara: Anı Yayıncılık.

Türk Eğitim Derneği- TED. (2009). Öğretmen yeterlikleri. Ankara: Türk Eğitim Derneği.

Yavuzer Y., Dikici A., Çalışkan M., Aytekin H. (2005). Eğitim Fakültesi Mezunlarının Eğitim Bilimleri Derslerine İlişkin Görüşleri. (Niğde Üniversitesi Örneği). Web: <http://egitim.cu.edu.tr/efdergi/download/2006.2.32.53.pdf> adresinden erişim sağlanmıştır.

ABBÂSÎ İKTİDARININ KUR'ÂN KIRAATLERİNİN SINIRLANDIRILMASINDAKİ ROLÜ
THE ROLE OF ABBASI'S MANAGEMENT IN RESTRICTING THE QUR'AN
READINGS

Mutlu SAYLIK
Dr. Öğr. Görv. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Diyarbakır, TURKEY
mutlusaylik@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-1344-9398

ÖZET

Abbâsîler Dönemi'nde Kur'ân kıraatlerinin yedi ile sınırlandırılarak disipline edilmesi Kıraat İlmi açısından çok önemli bir gelişmedir. Hicri 4. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen bu gelişmede dönemin halife ve bürokratları ile ulemeden bazı kesimlerin önemli bir rolü olmuştur. Hz Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, dağınık olan Kur'ân ayetlerini bir araya getirirken Hz. Muhammed zamanında tanınan yedi harf ruhsatına dokunmayarak Kur'ân okuyuşlarına bir sınırlama getirmedi. Hz. Osman zamanında yanlış okumalar gerekçe gösterilerek Kureyş lehçesi esas alınarak asıl mushaftan yeni bir mushaf istinsah edildi. Bu mushaflar çoğaltıldı ve belli başlı İslâm merkezlerine gönderildi. Bu mushafların gönderildiği şehirler zamanla kıraat ilminin önemli merkezleri oldu. Başlangıçta Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi şehirlerde yoğunlaşan Kur'ân kıraatı çalışmaları, Abbâsîler döneminde kıraat ilminin gelişmesiyle birlikte Bağdat, Mısır, Endülüs ve daha birçok yere kadar yayıldı. Kıraat merkezlerinde Kur'ân dersi veren kıraat âlimleri kelimeler ve telaffuz ilgili öğrendikleri farklı okuyuşlar arasında kendi tercihlerini ortaya koyarak eğitim veriyorlardı. Zamanla kıraat âlimlerinden bazıları okuyuşlarıyla ön plana çıktı. Bu süreçte bazı âlimler üzerine tercihlerin yoğunlaşması ilk kıraat ekollerini oluşmasını sağladı. Abbâsîlerin ilk döneminde sahih kıraatlerin sayısının epey fazla olduğu görülmektedir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm kıraate dair kitabında yirmi beş, İbn Cerîr et-Taberî kıraatle ilgili eserinde yirmi kıraati zikretmektedir. Abbâsîler döneminde h. 4. yüzyılda kıraat alanında İbn Mücahid'le birlikte Abbâsî yönetiminin de desteğiyle kıraatlerde bir sınırlamaya gidildi. İbn Mücahid kıraatle ilgili bir eser yazarak sahih kıraatleri yedi ile sınırlandırdı. Medine'de Nâfi' b. Abdurrahman, Mekke'de İbn Kesîr, Kûfe'de Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb ve Kisâî, Basra'da Ebû Amr b. Alâ ve Şam'da İbn Âmir'in kıraatinden meydana gelen bu yedili sistem Abbâsî halife ve yöneticilerinin desteğiyle ilim dünyasında ilgiyle karşılandı ve kabul gördü. Kıraatlerin sınırlandırılmasını dönemin Abbâsî halifeleri Kâhîr-Billâh (929, 932-934), Râzî-Billah (934-940) ile Hacıp Sellâme et-Tolûnî ve Vezir

İbn Mükle gibi bazı yöneticiler destek verdi. Abbâsî iktidarının verdiği destekle kıraatların disipline edilmesi devletin bir din politikası olarak benimsendi. İstenilen usul ve esaslara uygun olmayan kıraatleri tercih edenler uyarıldı. Bu bağlamda dönemin ünlü kıraat âlimlerinden İbn Miksem ve İbn Şenebûz gibi bazı âlimler belirlenen yedi sahih kıraat dışında bazı kıraatleri okudukları gerekçesiyle yargılandı baskı gördü, tövbe ettirildi.

Anahtar Kelimeler: Abbâsî, Halife, Kıraat, İbn Mücahid, İbn Şenezur, İbn Miksem

ABSTRACT

During the Abbasid period, the Qur'an was limited to seven and disciplined was a very important development for the Qur'an Science. In this development that occurred in the first half of the Hijri 4th century, the caliphs and bureaucrats of the period and some sections of the ulema played an important role. After the death of the Prophet Muhammad. Abu Bakr, the scattered verses of the Qur'an while bringing together the Prophet. He did not limit the seven Quranic licenses that were recognized in the time of Muhammad and did not limit his recitation of the Qur'an. A new mushaf was seized from the original mushaf based on the Quraysh dialect, citing false readings in the time of Osman. The cities where these mushafs were sent became important centers of Qur'anic science over time. Initially concentrated in cities such as Mecca, Medina, Kufa, Basra and Damascus, the Qur'an recitations spread to Baghdad, Egypt, Andalusia and many other places with the development of Quran recitation in the Abbasid period. In Qur'an centers, Qur'an scholars who taught Quran were teaching their own preferences among the different readings they learned about words and pronunciation. Over time, some of the Qur'an scholars came to the fore with their readings. In this process, the concentration of preferences on some scholars led to the formation of the first schools of Qur'an. In the first period of the Abbasids, it is seen that the number of authentic Qiraahs is quite high. Abu Ubayd Qasim b. Sellâm mentions twenty-five in his book on Qur'an and twenty in his book on Ibn Jarîr-Taberî Quran. Abbasid period, h. In the 4th century, a limitation was reached in the Quran with the support of Ibn Mujahid and Abbasid administration. Ibn Mujahid wrote a book about kraat, which limits the authentic Qur'an to seven. In Medina, Nâfi 'b. Abdurrahman, Ibn Kesir in Mecca, Asim b. Behdele, Hamza b. Habib and Kisai, Abu Amr b. This seven system, which consists of the Qur'an of Ibn Amir in Alâ and Damascus, was welcomed and accepted in the scientific world with the support of the Abbasid caliph and rulers. Some rulers such as the Abbasid caliphs Kahir-Billah (929, 932-934), Razi-Billah (934-940), Hacıp Sellâme et-Tolunî and Vezir Ibn Mukle supported the limitation of the Qur'an. Discipline of Qur'an with the support of Abbasid power was

adopted as a religious policy of the state. Those who prefer not to comply with the desired methods and principles were warned. In this context, some scholars such as Ibn Miksem and Ibn Senebûz, one of the famous Quran reciters of the time, were tried on the grounds that they read some Quran recitations except for the seven Sahih Quran recitals, and they were repented.

GİRİŞ

Kırâat¹ İlmî, “Kur’ân-ı Kerîm’in okunuşu ile ilgili farklılıkları, râvîlerine isnâd ederek bildiren, Kur’ân kelimelerinin eda keyfiyetini ve telaffuzlarını konu edinen bir ilimdir”² Kur’ân kıraatı İlk vahiy ile birlikte başladı.³ Allah Teâlâ, Kuran’-ı Kerim’i Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed’e bildirdi ve ona öğretti. Asr-ı Saadet Döneminde Hz Muhammed ilahi buyruk gereği vahye muhatap olan ashâbının Kur’ân-ı okumalarında “yedi harf” ruhsatı tanınmasıyla Kur’ân okumayı ve anlamayı kolaylaştırmayı amaçlayan bir yol izledi. Kıraat ilmiyle ilgili ana konulardan biri olan ve okumayı kolaylaştırmayı amaçlayan “yedi harf” ruhsatı sonraki dönemlerde kıraat farklılıklarının önemli bir dayanağı oldu. Hz. Muhammed’in vefatından sonra başlayan Hulefa-i Raşidin Döneminde sahâbe Kur’ân kıraatine gereken önemi vermeye ve Kur’ân’ın farklı okuyuşlarıyla okumaya devam etti.⁴ Hz. Ebû Bekir, Yemâme savaşında çok sayıda hâfızın şehit olmasından sonra Hz. Ömer’in teşfiki ve diğer sahâbelerle yaptığı istişareler neticesinde, dağınık olan Kur’ân âyetlerinin iki kapak arasında toplanmasına karar verdi. Bu iş için Zeyd b. Sabit başkanlığında Kur’ân ve kıraat bilgisine sahip olan sahâbelerden bir komisyon kurdu. Böylece Kur’ân ayetleri bir araya getirilmiş oldu. Hz. Osman zamanında Fetihlerle beraber farklı milletlerden ve ırklardan çok sayıda kişinin Müslüman olması ve Kur’ân-ı öğrenme istekleri, farklı bölgelerde bulunan sahâbelerin yedi harf ruhsatından dolayı farklı Kur’ân okuyuşları tercih etmesi ihtilafları

¹ “Kırâat” kelimesi, (Ka-ra-e/yak-ra-u) aslından çekimi yapılan, Arapça’da semâ’î bir mastardır. "Okumak" demektir. "Kırâat" ise çoğuludur, "okumalar" demektir. “Kur’ân okumak, Kur’ân tilâvet etmek, şeklinde özetlenen kıraat kelimesinin, terim mânâsı; “ Kıraat imamlarından her birinin, rivayet ve tarikler ittifak etmek suretiyle, diğerlerinden farklı okuduğu Kur’ân okuyuşudur.”

² İsmail Karaçam, **Kıraat ilminin Kur’an Tefsirindeki Yeri**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.73; Abdurrahman Çetin, **Yedi Harf ve Kıraatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013, s.211-212; Abdülhamit Birişik, **Kıraat İlmî ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa, 2004, s.15-16; Hacı Önen, **Kıraat İlminin Gelişme ve Sistemleşme Süreci**, Agrafig, Diyarbakır, 2015, s.17-18

³ Birişik, **Kıraat İlmî ve Tarihi**, s.23; Önen 2015, s.17

⁴ Birişik, **Kıraat İlmî ve Tarihi**, s.28-29

artırdı. Hz. Osman, Kur'ân'ı Kureyş lehçesi üzerine çoğaltması, halifelik yetkisini kullanarak şahsî Kur'ân nüshalarının yakıp imha ettirmekle bu ihtilafları gidermeye çalıştı. Ancak şahsi nüsha sahibi bazı sahabelerin kendi okuyuşlarını sürdürmeleri ve Kur'ân'ın Kureyş lehçesinde çoğaltılması yedi harf ruhsatını ortadan kaldırmışsa da bu nüshalarda hareke ve nokta bulunmadığı için kıraat ihtilâfları devam etti.⁵

Emeviler Dönemi'nde önemli İslâm merkezlerinde Kur'ân kıraatinde bazı âlimler ve kıraatleri ön plana çıktı. Medine'de Nâfi' b. Abdurrahman, Mekke'de Abdullah İbn Kesîr, Kûfe'de Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb, Basra'da Ebû Amr b. Alâ ve Yakup, Şam'da İbn Âmir ve bu alimler gibi onlarca alim buldukları beldelerde Kur'ân kıraatlerini okutuyorlardı.⁶

Abbâsîler Dönemi'nde Kur'ân eğitimi son hızıyla devam etti. Kıraatlerde ciddi bir bir sınırlandırılmaya gidilmedi. Me'mûn döneminde Mu'tezile ve Ashâbu'r-Re'y İslâm anlayışının ön plana çıkmasıyla beraber Ashâbu'l-Hadîs İslâm anlayışına sahip bazı kıraat alimleri Halku'l-Kur'ân anlayışını benimsemedikleri gerekçesiyle baskılara maruz kaldı. Meşhur kıraat âlimi Ebû Müşir Abdüla'lâ b. Müşir ed-Dımaşkî (ö. 218/833), Me'mûn döneminde Halku'l-Kur'ân anlayışı ile ilgili sorgulanıp hapsedildi, Mu'tasım hilafete geçtiğinde de durumu değişmedi ve hapishanede gördüğü eziyetlere dayanamayıp vefat etti.⁷ Abbâsîler Dönemi'nde Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838) ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923) gibi bazı âlimler içlerinde yedi kıraatinde yer aldığı çok sayıda imamın kıraatlerini topladıkları kitaplar te'lif ettiler.⁸ Ancak Halife Mütevekkil dönemine geldiğinde ordu kumandanları büyük bir nüfuz kazanmış ve hilafet makamı için tehdit olmaya başladı. Mütevekkil, halkın ve Ashabu'l-Hadis'in desteğini almak için Mihne uygulamalarına son verdi. Ashâbu'r-Rey anlayışına karşı Ashâbu'l-Hadis İslâm anlayışını desteklemeye başladı. Bu şekilde Mütevekkil, halkın ve Ashabu'l-Hadis'in desteğini aldı. Ancak Mütevekkil, ordu kumandanları tarafından öldürüldü. Bundan sonra hilafet makamı kumandanların vesayeti altına girdi. Halifeler otoritelerini

⁵ Karaçam 2013, s.91

⁶ Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an**, Muhammed Ebu'l-Fad İbrahim(Tahk), Mısır, 1957, I, 327.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî (ö. 230/845), **et-Tabâkâtü'l-Kübrâ** (thk. *İhsân Abbâs*), Dâru Sadır, Beyrut 1968, VII, 473; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, Hatîb el-Bağdâdî, (ö.463/1070), **Târîhu Bağdâd ve Zuyûlihî**, I-XXI, (thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996, XI, 72-75; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî, (ö. 597/1201), **Menâkübü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel** (nşr. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 1399/1979, s. 113, 475, 486-487; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî (ö. 748/1348), **Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ** (thk. Şeyh Şuayb Arnâût), Müessesetü'r-Risâle, I-XXV, yy, 1405/1985, X, 228-233.

⁸ Mehmet Dağ, **Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım**, İsam Yayınları, İstanbul, 2011, s.284

sağlamak için çalıştılar ancak birçoğu ordu mensuplarınca öldürüldü. Ele aldığımız sürece gelindiğinde Halife Ebü'l-Fazl el-Muktedir-Billâh Ca'fer b. Ahmed el-Mu'tazıd-Billâh el-Abbâsî (ö. 320/932)'de kumandan Munis'in güçleri tarafından öldürüldüğünü görmekteyiz. Mihne sonrası süreçte Ashâbu'l-Hadîs İslâm anlayışı güçlendi. Halifeler halkın desteğini kaybetmemek için Ashâbu'l-Hadîs çevreleriyle iyi geçinmeye, din politikalarını şekillendirirken onları gözetmeye çalışırlardı.

1. DÖNEMİN ABBÂSÎ İKTİDARINA GENEL BİR BAKIŞ

Kıraatlerin sınırlandırıldığı döneme gelindiğinde Abbâsî İktidarının durumu iç açıcı değildi. Bu dönem karışıklıkların arttığı farklı güçlerin etkili olduğu, Abbâsî halifelerinin güç odakları tarafından görevden alınıp türlü türlü eziyetlere maruz bırakıldığı bir dönemdi.

Bu dönem de Abbâsî halifesi Ebû Mansûr Muhammed el-Kâhir-Billâh b. Ahmed el-Mu'tazıd-Billâh (ö. 339/950) hilafet görevini yürütmekteydi. Kâhir-Billâh (929, 932-934) ilk olarak kardeşi Muktedir-Billâh'ın yerine emîrû'l-ümerâ Mûnis tarafından 317/929 yılında halife ilân edildi. Ancak bir yıllık maaşları isteyip ayaklanan askerler sarayı zapt edince askerlerin elinden kurtuldu. Yeniden halife olan Muktedir-Billâh, olaylarda kardeşi Kâhir-Billâh'ın herhangi bir rolünün olmadığını anladı ve onu bağışlayıp gözetim altında tuttu.⁹

Bu dönemde Abbâsî güçleri ile Bizanslılar arasında kıyasıya mücadele devam ederken Halife Muktedir emîrû'l-ümerâ Mûnis'i Bizansla savaş için görevlendirdi. Ancak Mûnis halifenin kendisini merkezden ve görevinden uzaklaştırmak istediğini düşündüğü için göreve gitmedi ve halifeyle arası bozuldu. Mûnis, halifeye kızıp Bağdat'ı terk ederek Musul'a gitti. 320/932'de Mûnis, Musul'u ele geçirip Hamdânîler'in hazinelerine el koydu. Ardından ordusuyla Bağdat üzerine yürüdü. Muktedir-Billâh'ın ordusu ile Mûnis'in ordusu karşı karşıya geldi. Halife'nin birlikleri bozguna uğrayıp dağıldı. Muktedir-Billâh öldürüldü ve kesik başı Munis'e götürüldü (320 /932).¹⁰ Munis Bağdat'ı ele geçirdi. Mûnis ve taraftarları Muktedir-Billâh'ın kardeşi Kâhir-Billâh'ı halife ilan ettiler. Yeni halife Ebû Alî Muhammed b. Alî el-Hüseyn b. Mukle (ö. 328/940)'yi Bağdat'a çağırarak vezir tayin etti.¹¹ Vezir İbn Mukle devlet işlerinde etkin rol oynayarak rakiplerini cezalandırdı ve eşraftan sayılan birçok ailenin mallarına el koydu. Kâhir-Billâh hilafet otoritesini sağlamak için farklı ve etkili isimlerden destek almaya çalıştı. Bu durum Mûnis, vezir İbn Mukle ve taraftarlarını rahatsız edince halifeyi hal'etmeye karar verdiler. Halife, bu dönemin etkili isimlerinden biri olan Muhammed b.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/923)et-Taberi, **Tarihu'r Rusul ve'l Mülük**, Daru't-Turas, Beyrut 1387, XI/124

¹⁰ Taberi, **Tarih**, XI/148; Mes'ûdi, **Murucu'z-Zeheb**, Daru'l Kitabu'l İlmiyye, Beyrut, 1971, c.4, s.343.

¹¹ Mes'ûdi, **Murucu'z-Zeheb**, IV/351

Yâkut'un da yardımıyla Mûnis'i tutukladı. Vezir İbn Mukle'nin evi yağmalanarak ateşe verildi. Ebû Ca'fer Muhammed b. Kâsım vezir, Sellâme et-Tolûnî hâcib ve Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hakân sâhibü's-şurta tayin edildi. Kâhir-Billâh Mûnis'i öldürterek başını Bağdat caddelerinde dolaştırdı.¹²

İbn Mukle ise kaçıp saklandı. Gizlice halifeyi hal'etme planını sürdürdü. Sâciyye¹³ ve Huceriyye¹⁴ denilen gulâmlarla anlaşarak 322/934 yılında hilafet sarayının basılarak Kâhir-Billâh'ın yakalanıp hapsedilmesini sağladı.¹⁵ Ebü'l-Abbâs Ahmed er-Râzî-Billâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî (ö. 329/940), Halife Kâhir-Billâh'ın yakalanıp hapsedildikten sonra hapisneden çıkarıldı ve Râzî-Billah (934-940) lakabıyla halife ilân edildi (322/934). Halife İbn Mukle'yi vezir tayin etti.¹⁶ Bu sırada devrin güçlü simalarından Muhammed b. Yâkût, Bağdat'a gelip hâcibliği ve ordu komutanlığını üstlendi. Vezir İbn Mukle'nin yetkilerini elinden alarak yönetime hâkim oldu. Muhammed b. Yâkût güç dengelerini değiştirmesinden rahatsız olan İbn Mukle halifenin onayını da aldıktan sonra düzenlediği bir komplo ile Muhammed b. Yâkût yakalatıp hapsedilmesini sağladı. 323/935 yılından itibaren İbn Mukle iktidarın gerçek sahibi oldu.¹⁷

323/935 yılına gelindiğinde Ashâbu'l-Hadis çevreleri içinde Hanbelîlerin nüfuzları artmıştı. Öyle ki Hanbeliler Bağdat'ta komutanların ve şüphelendikleri şahısların evlerine baskın yapıp içki ve eğlence aletleri aramaya, buldukları eşyayı tahrip etmeye başlamışlardı. Hatta diğer mezheplere mensup şahısları baskı altına alıp dövmeye kalkışıyorlardı. 324/936 yılında Huceriyye ve Sâciyye'ye mensup askerler İbn Mukle'nin azlini yerine Ali b. İsâ'nın getirilmesini isteyince, halife onların bu isteğini yerine getirmek durumunda kaldı. İbn Mukle ile oğlu hapse atıldı, mallarına el konuldu. Halife Vâsıt Valisi İbn Râik'i ordu kumandanı ve emîrû'l-ümerâ olarak tayin etti. İbn Raik'in isteği ile İbnü'l-Furât vezir yapıldı. Ancak eski vezir İbn Mukle Vâsıt'ta bulunan Türk asıllı komutanlardan

¹² Mes'ûdi, **Murucu'z-Zeheb**, IV/.352.

¹³ Sâciyye. Abbasilerde halife ve saray'ı korumakla görevli Muhafız ordularından biridir. Türk asıllı kumutan Yûsuf b. Ebü's-Sâc tarafından kurulan ve ona bağlı olarak hizmet gören birliklerdi. Yûsuf b. Ebü's-Sâc'ın ölümünden sonra bu birlikler Türk komutan Mûnis ile hacip Yelbak'ın idaresine geçti. Sâciyye halifelerin azl ve değiştirilmesinde ve bir çok siyasî hareketlerde rol oynadı. Halife Muktedir-Billâh, Mûnis ve diğer kumandanlara karşı mücadelesinde Sâciyye'ye dayanmıştır. İbn Mukle ile beraber Sâciyye'nin Kâhir-Billâh'ın iktidardan düşürülüp yerine Râzî-Billâh'ın getirilmesinde de rol oynadı.

¹⁴ Huceriyye'nin görevi halifenin özel hizmetlerini sevk ve idare etmek, onu korumak ve törenler sırasında yanında bulunmaktı. Zamanla Huceriyye'nin hizmet alanına halifenin muhafız birliklerinin yaptığı bir çok iş de girmeye başladı ve onlara farklı yeni görevler de verildi; bu görevler arasında iç isyan ve ayaklanmaların bastırılması da yer alıyordu. Bu gelişmeyle birlikte Huceriyye komutanları Bağdat'ın güvenliği ile ilgili önemli görevleri üstlenmeye başladı.

¹⁵ Abdülkerim Özaydın, "İbn Mukle", **Diyanet İslam Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul, 1999, c.20, s.212

¹⁶ Mes'ûdi, **Murucu'z-Zeheb**, s.364

¹⁷ Özaydın, "İbn Mukle", s. 212

Beckem'in, İbn Râîk'in yerine emîrû'l-ümerâ tayin edilmesi için gizlice faaliyet yürütmeye başladı. Bunu duyan İbn Râîk 326/938 yılında halifenin rızasıyla İbn Mukle'nin sağ elini kestirdi. İbn Mukle faaliyetlerine devam edince halife çevresindekilerin de telkiniyle dilini de kestirdi.¹⁸ Râzî-Billâh 329'da (940) vefat etti.

2. KIRAATLERİN YEDİ İLE SINIRLANDIRILARAK DİSİPLİNE EDİLMESİ

Abbâsîlerin başkenti olan Bağdat bu dönemde aynı zamanda en önemli kıraat merkeziydi. İktidar, siyaset ve mezhepler arasında devam eden karışıklık ve mücadele kıraat âlimleri arasında sirayet etmişti. İbn Mücâhid Irak şeyhulkurrasıydı. Sahih kıraatlerle okumayı savunuyor, şâz saydığı kıraatleri okuyanlarla mücadele ederek onları bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışıyordu. İbn Mücâhid'in çalışmalarını Abbâsî halife ve yönetimine sunması ve yönetimden tam destek alması kıraatler açısından bir dönüm noktası oldu. İbn Mücâhid, Abbâsî halifesi Kahir Billah ve Razi Billah dönemlerinde onların ve etkin yöneticilerinin desteğini alarak bu görüşüne resmiyet kazandı. Kıraatlerin sınırlandırılması ve disipline edilmesi çalışması Abbâsî iktidarının desteğiyle kısa sürede kabul gördü ve yaygınlık kazandı.¹⁹ Bu çalışmaya karşı çıkan sahîh görülen okuyuşlar dışındaki okuyuşlarını sürdüren âlimler uyarıldı. Uyarıları dikkate almayan ve kendine göre sahîh olduğuna inandığı okuyuşlarını sürdüren âlimler şiddetli baskılara maruz kaldı. İbn Mücâhid, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve diğer bazı sahâbîlerden rivayet edilen ve şâz gördüğü kıraatleri okudukları gerekçesiyle bazı kurrânın engellenmesini ve cezalandırmasını sağladı.²⁰ Halifelerin yanı sıra bu dönemin devlet adamlarından Hacıp Sellâme et-Tolûnî ve vezir İbn Mukle İbn Mücâhid'i destekledi. Bu dönemde İbn mücâhid ve İbnü'l Enberi yedi kıraati şiddetle savunurken İbn Şenbüz ve İbn Miksem kıraatlerin sınırlandırılmasına hayatlarını riske atarak karşı çıktılar. İbn Miksem el-Attâr ve İbn Şenebüz meşhur Kurrâ İbn Mücâhid'le aynı dönemde, aynı şehirde, Bağdat'da yaşamış akran kimselerdi. Bu âlimler Bağdat'ta şeyhu'l-kurrâlık makamında bulunuyor ve yüzlerce talebeye kırâat okutuyorlardı. Bilindiği gibi kırâat ilminde Mekke kırâat İmamı İbn Kesîr (ö.120/738)'in râvisi olan Kunbul'un iki tarikinden biri İbn Şenebüz tarikidir.²¹

Abbâsîler döneminde kıraatler disipline edilirken dönemin halifelerinin yanı sıra devlet yönetiminde bazı etkin şahsiyetler ile bazı âlimlerde destek oldular. Abbâsî iktidarında, Halife Kâhir-Billâh, Razî-Billâh vezir İbn Mukle ve hâcib Sellâme et-Tolûnî ön plana çıkarken, ulemadan Ebû

¹⁸ İbn Hallikân, **Vefayat**, V, 115

¹⁹ Dağ, **Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım**, s. 81-84

²⁰ Zehebî, **Ma'rifetü'l-kurrâ'**, s. 546 vd.

²¹ Abdulmecit Okcu, "İbn Şenebüz: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri Ve Resmi Hatta Muhalif Okuyuşları", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 42, Erzurum 2014, s. 1-30

Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî (ö. 324/936) ve İbn Enberî büyük çaba gösterdiler.

Bağdat'ta Kıraat ilmiyle ilgili ortaya çıkan ihtilaflar, tartışmalar ve ithamlar artınca İbn Mücahid “*Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*” adlı eserini kaleme alarak sahih kırâatleri sınırlandırdı. Kırâat ihtilaflarına müdahil olmaları için dönemin halifesi Kahir-Billah'ı ve devlet yöneticilerini haberdar etti. Sellâme et-Tolûnî 321/933) yılında Şaz kırâatleri okuyup okuttuğu ithamıyla Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Ya'küb el-Attâr'ın yakalanıp getirilmesini istedi.

İbn Miksem Bağdat'ın önemli bir Kıraat ve nahiv âlimiydi. Kendisinden çok sayıda talebe kıraat dersleri alıyordu. Kendisi Bağdat'ın ileri gelen kurrasından olup kıraatlerin meşhur, garib ve şazlarını iyi biliyor ve Arap dilinde otorite kabul ediliyordu.²² İbn Miksem Kur'ân kıraatlerinde icmaya aykırı okuyuşları okuduğu iddiasıyla eleştirilip tepki çekti. İbn Mücahid ve Bağdat kurasının karşı çıktığı bu okuyuşları İbn Miksem savundu ve talebelerine okutmaya devam etti. 321/933 yılında İbn Miksem yakalanarak Hacib Sellame et-Tolûnî'nin huzuruna çıkartıldı. İbn Mücahid başta olmak üzere kıraat ve fıkıh âlimlerinden oluşturulan bir heyet karşısında sorgulandı. Heyet İbn Miksem'in yanlış okuyuşlarını bırakmasını ve bu okuyuşlarından vazgeçerek tövbe etmesini istedi. İbn Miksem yapılan baskılara dayanamayarak hatalarından dolayı tövbe ettiğini söyledi. Söylenenler bir tutanağa yazılıp imzalandı. İbn Miksem'in tartışmaya konu olan kitapları yakıldı.²³ İbn Miksem, İbn Mücahid'in ölümünden sonra Kur'ân kıraatleri ilgili okuyuşlarını okumaya ve okutmaya devam etti. İbn Miksem'e ait okuyuşların Arap diline ve Mushaf'ın hattına uygunluğu kabul edilmekle birlikte isnadının bulunmaması, icmaa aykırı olması ve bazı örneklerinde mananın bozulması gibi gerekçeler ileri sürülmektedir.²⁴

323/935 yılında Halife Razi-Billah döneminde vezir İbn Mükle rakiplerini bertaraf ederek iktidarın en güçlü şahsiyeti haline geldi. İbn Mücahid, Abbâsî halifesi Razi-Billah ve vezir İbn Mülke'den sahih olmayan kıraatleri okuyanlarla mücadele edilmesini istedi. Vezir İbn Mükle konuyla ilgilenmeye başladı.

İbn Mükle'nin asıl adı Ebû Alî Muhammed b. Alî el-Hüseyn b. Mukle el-Bağdâdî (ö. 328/940)'dir. Hattatlığıyla ünlü bir Abbâsî veziriydi. Hattat bir aileye mensuptu. İbn Mükle en güçlü vezirliğini yaşadığı dönemde İbn Mücahid'in teşvikiyle kıraat konusuna el attı. Şaz kıraatle okuduğu gerekçesiyle İbn Şenebuz'u tutklattı.

İbn Şenebuz olarak meşhur olan kıraat âlimi Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb el-Bağdâdî (ö. 328/939) dönemin önemli kıraat âlimlerinden biriydi. İbn Mücahid ve Bağdat kurrası İbn

²² Zehebî, *Ma'rifetü'l-ğurrâ*, s. 597 vd.

²³ Altıkulaç, “İbn Miksem”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* TDV Yayınları, İstanbul, 1999, c.20, s. 200-201

²⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-ğurrâ*, s. 597 vd.

Şenebûz'u, Übey b. Kâ'b ile Abdullah b. Mes'ûd'a isnad edilen ve Hz. Osman'ın Mushaf'ına aykırı olan okuyuşları okumakla suçladı. Abbâsî Halifesi Râzî-Billâh'ın çocuklarının eğitim görevini üstlenen ve hayatı boyunca hiç evlenmeyen Hanbelî âlimi Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940) ²⁵ de İbn Şenebûz ile mücadele ediyordu. İbn Şenebûz ile aynı dönemde yaşayan İbnu'l-Enbârî onunla ilmi mücadeleye girdi, onun şaz kırâatlarına reddiye olarak "Nakdu Mesâil-i İbn Şenebûz" adlı bir kitap kaleme aldı.²⁶ İbn Mücahid bu okuyuşlarından dolayı İbn Şenebûz'u uyardı ve bu okuyuşlardan vazgeçmesini istedi. İbn Şenebûz tüm isnat ve uyarılara karşı yanlış bir şey yapmadığını Allah ve resülünü, sahabeleri takip ettiğini söyleyerek aksini iddia edenleri cahillikle suçladı. İbn Mücahid, İbn Şenebûz'u halifeye ve vezir İbn Mükle'ye şikâyet etti. İbn Şenebûz yakalanıp hapse atıldı.²⁷ İbn Mukle 323/935'te hapiste olan İbn Şenebûz'u, sorgulanmak üzere Bağdat'ın önemli kadı, fakih ve kurrâsından oluşan simaları bir heyette topladı. İbn Şenebûz, heyet önünde yapılan sorgulaması sırasında yaptığı işi savunarak konuya vakıf olduğunu birçok âlimden bu okuyuşları dinleyip ders aldığını yanlış bir şey yapmadığını söyledi. İbn Mükle ve İbn Mücâhid'i konuya vakıf olmamakla, tahsil için Bağdat dışına çıkmamakla suçladı ve yanlış yaptıklarını söyledi. Bunun üzerine İbn Mukle'nin emriyle elbiseleri soyulup İki keskin kılıç arasına alındı. Daha sonra başındaki sarık alınarak kafasına kamçıyla vurulmaya başlandı. Aynı zamanda yüzüne tokat atılıyor ve sırtı da kamçılanıyordu. İbn Şenebûz acılara dayanamayarak beddua etmeye başladı. Vezir İbn Mukle'ye elinin kesilmesi, evinin ve eşyalarının yağmalanması şeklinde beddua etti. İbn Mücâhid'e ve kendisine dayak atanlara da bedduada bulundu. Ancak acılara dayanamayarak tövbe etti ve bundan böyle heyetin şâz gördüğü kırâatleri okumayacağına dair söz verdi. Burada tutulan tutanağa göre İbn Şenebûz, Hz. Osman'ın Mushaf'ına aykırı hiçbir okuyuş okumayacak, okutmayacaktı. İbn Şenebûz toplumdaki tecrit edildi, basraya sürüldü. Ama kısa süre sonra duası kabul edildi. İbn Şenebûz 328/939'da Bağdat'ta vefat etti. Hapiste öldüğüne dair kayıtlarda bulunmaktadır. İbn Şenebûz henüz hayattayken bedduası tuttu ve yukarıda değindiğimiz üzere Vezir İbn Mükle'nin eli kesildi bir süre sonra dili kesildi. Evi yakıldı malları müsadere edildi. Hapse atıldı zillet içinde yaşadı.²⁸

SONUÇ

²⁵ Emin Işık, "İbn Enbarî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul, 2000, c.21,s. 24-26

²⁶ Okcu, "İbn Şenebûz: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri Ve Resmi Hatta Muhalif Okuyuşları", s.1-30

²⁷ Zehebi, **Ma'rifetü'l-kurrâ'**, s. 546 vd.

²⁸ Özaydın, "İbn Mükle", s. 211-212; Okçu, "İbn Şenebûz: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri Ve Resmi Hatta Muhalif Okuyuşları", s.1-30.

Abbâsîler Dönemi'nde İbn Mücahid'in yaşadığı döneme gelinceye kadar kıraat ilmi birçok aşama atlattı. Tabiun ve etbau't-tabiin, tesbit ettikleri ilkeler çerçevesinde yedi kıraatın da içinde yer aldığı tüm kıraat birikimi içerisinde tercihte bulunuyor ve okuyor ve öğretiyorlardı. Abbâsîler döneminde hicri 4. asırda Kıraat ilmindeki tartışmalar farklı bir boyut kazandı. Kıraatlerin sınırlandırılması ve yönetimin buna destek vermesi itiraz edenlerin sorgulanıp cezalandırılması toplumda geniş yankı buldu.

İbn Mücahid, sahih okumalar içerisinde sınıflandırmaya giderek sahih kıraatleri yedi ile sınırlandırdı. İbn Mücahid'in başka sahih kıraatler olmasına rağmen bunların sadece yedisini alması, Abbâsî halifesi Kahir Billah ve Razi Billah dönemlerinde onların ve bazı bürokratlarının desteğini alarak bu görüşüne resmiyet kazandırmaya çalıştı ve bu yedi kıraat doğru ve sahih kabul edildi. Bu yedinin dışındaki kıraatler şaz ve yanlış sayılmaya başlandı. İbn Mücahid kıraat sınırlandırmasına karşı çıkan ve şâz saydığı kıraatleri okuyanlarla mücadele etti. Konuyu siyasî otoritenin müdahalesini sağlayacak noktaya kadar taşıyarak İbn Miksem el-Attâr ve İbn Şenebûz gibi Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve diğer bazı sahâbîlerden rivayet edilen ve şâz görülen kıraatleri icra eden kurrânın engellenmesini ve cezalandırmasını sağladı. Bu dönem halifeler ve devlet adamları devletin din politikası olarak kıraatlerin sınırlandırılması işinde İbn Mücahid'i desteklediler. Abbâsî iktidarının desteğiyle muhalifler sindirilerek kıraatlerin sınırlandırılması sağlandı ve yedi kıraat yayıldı.

KAYNAKÇA

ALTIKULAÇ 1999/a; ALTIKULAÇ, Tayyar, "İbn Mücâhid", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, c.20 İstanbul 1999.

ALTIKULAÇ 1999/b; ALTIKULAÇ, Tayyar, "İbn Şenebuz", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, c.20 İstanbul 1999.

ALTIKULAÇ 1999/c; ALTIKULAÇ, Tayyar, “İbn Miksem”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, İstanbul, 1999.

AHMED B. HANBEL, **Müsned**, VI, 288, 302.

ÇETİN, Abdurrahman, **Yedi Harf ve Kıraatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013.

DAĞ, Mehmet, **Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım**, İsam Yay., İstanbul, 2011.

----- “İbn Mücahid'in Kıraat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Ekev Akademi Dergisi** Yıl: 10 Sayı: 27 (Bahar 2006), s. 81-104

HATİB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1070), **Târîhu Bağdâd ve Zuyûlihî**, I-XXI, (thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

HİTTİ, Philip K., **İslâm Tarihi**, Çev., Salih Tuğ, Boğaziçi yay., İstanbul, 1989.

İBNÜ'L CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), **Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel** (nşr. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 1399/1979.

İBNNÜ'L CEZERÎ(751-833 H.), **Gayetü'n-Nihaye fi Tabakatü'l-Kurra**, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî (ö. 230/845), **et-Tabâkâtü'l-Kübrâ** (thk. *İhsân Abbâs*), Dâru Sadır, Beyrut 1968.

KARAÇAM, İsmail, **Kıraat ilminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2013, s.73

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S., “Kahir-Billah” **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, c.24 İstanbul 2001.

MES'ÛDÎ, **Murucu'z-Zeheb**, Daru'l Kitabu'l İlmiyye, c.4, Beyrut, 1971.

ÖNKAL, Ahmet, **Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu**, Konya 1983.

ÖNEN, Hacı, **Kıraat İlminin Gelişme ve Sistemleşme Süreci**, Agrafik, Diyarbakır, 2015.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbn Mükle”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, c.20 İstanbul 1999.

-----“Razi-Billah”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi** TDV Yayınları, c.34 İstanbul, 2007.

ÖZTOPRAK, Siraceddin, **Kur'ân Kıraatı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/923), **Tarihu'r Rusul ve'l Mülük**, Daru't-Turas, Beyrut 1387, XI/124

VAROL, M. Bahaüddin, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir bakış (II) (Eğitim-Öğretim Kurumları ve Metodları),” **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, sayı:11, s. 157-175.

ZEYDAN, Corci, **İslâm Uygarlık Tarihi**, Çev., Nejdet Gök, İletişim Yay., İstanbul, 2013.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1348), **Ma’rifetü’l-kurrâ’**, Neşr.:Tayyar Altıkulaç, TDV Yayınları, İstanbul, 1995.

----- **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ** (thk. Şeyh Şuayb Arnâût), Müessesetü’r-Risâle, I-XXV, yy, 1405/1985.

ZERKEŞÎ, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, **el- Burhan fi Ulumi’l-Kur’an**, Muhammed Ebu’l-Fad İbrahim(Tahk), Mısır, 1957.

**AHMED YESEVİ'DEN YUNUS EMRE'YE UZANAN GELENEK İZLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

Arş. Gör. Gülşah GÖDEK

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili
Anabilim Dalı,
Merkez / YOZGAT

Öz

Bu çalışmada, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanarak yazmış olduğu şiirlerle ve mutasavvıf kişiliğiyle Türk edebiyatında çok önemli bir yer edinmiş olan Ahmed Yesevi ile kendisinden sonraki yüzyılda yaşamış olan ve Türkçenin ifade gücünü en güzel biçimde eserlerine yansıtan Yunus Emre'nin dünya görüşlerinin, tasavvufi görüşlerinin ortaya koydukları edebi mahsullere yansıyan benzer yanları üzerinde durulmuştur. Öncelikli olarak hem Ahmed Yesevi'nin hem de Yunus Emre'nin hayatlarına ve edebi kişiliklerine dair özet niteliğinde bilgiler verilmiş, esas konu dini ve sosyo-kültürel bağlamda temellendirilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Her iki şairin şiirlerinden örneklerle yola çıkılarak benzeşen yönler üzerinde durulmuştur. Böylelikle söz konusu çalışmada Yunus Emre'nin Ahmed Yesevi'den etkilenip etkilenmediği sorusuna da cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ahmed Yesevi, Yunus Emre, tasavvuf, şiir, benzerlik.

**A EXAMINATION ON THE TRACES OF TRADITION FROM AHMED YESEVI TO
YUNUS EMRE**

Abstract

In this study, Yunus Emre, who lived in the next century with Ahmed Yesevi, who has gained a very important place in Turkish literature with his poems he wrote from Central Asia to Anatolia and with his mysticism personality, reflected in the poems of world views and Sufi views of Yunus Emre, who has reflected the power of Turkish expression in his works in First of all, a summary of both Ahmed Yesevi and Yunus Emre's lives and literary personalities was given and the main subject was tried to be given by consolidating the substructure in religious and socio-cultural context. The poems of both poets have been focused on similar aspects by starting with examples. Thus, the question of whether Yunus Emre was affected by Ahmed Yesevi was tried to be answered.

Keywords: Ahmed Yesevi, Yunus Emre, sufism, poetry, similarity.

Giriş

Ahmed Yesevî, Türk dünyasının “Pîr-i Türkistan”, “Ahmed-i Yesevî” ya da “Hazret-i Türkistan” anılma ve yakıştırmalarıyla bilinen en büyük mutasavvıflarından biridir. Yesevî'nin Türkistan'ın batı bloğunda, Kazakistan'ın Çimkent yakınlarındaki Sayram kasabasında dünyaya geldiği bilinmektedir. Kendisi de pek çok “hikmet”inde Türkistan'ın bahsini geçirmiş ve böylece ömrünün önemli bir kısmını orada geçirdiğini delillendirerek bizlere sunmuştur.

→ *“Neler kelse körmek kerek ol Hüda'dın
Yüsufını ayırdılar ol Ken'ân'dan
Toğgan yerim ol mübarek Türkistân'dın
Bağırımğa taşnı urup keldim menâ” (Bice, 16. Hikmet)*

→ *“Onaltımda barça ervâh ülüş bërdi
'Hay hay sizge mübârek' dep Âdem keldi*

*Ferzendim dep boynum kuçup köhlüm aldı
Onyettimde Türkistân'da turdum menâ” (Bice, 3. Hikmet)*

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre de sonrasında hayatının önemli bir kısmını aynı coğrafya sınırları içinde yer alan “Yesi” şehrinde geçirdiği bilinmektedir. Doğum ve ölüm yılı, çağdaşı ve ardından gelen pek çok halk şairi ve mutasavvıfta olduğu gibi kesin olarak bilinmemekle birlikte hikmetlerinden ve hakkında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak 1093-1166 olarak varsayılmaktadır.

Ahmed Yesevî, hakkında yapılan pek çok akademik çalışmada tıpkı ardı sıra gelen Yûnus Emre gibi gerçek bir Hak aşığı, bilinçli bir mutasavvıf ve hakikat ehli olarak görülmüştür. Farklarından biri ise onun Yûnus'un aksine tarikat sahibi bir müşid olarak da vasıflandırılmış olmasıdır. Onun dünya görüşünü, gündelik hayattan hakikatin tasavvufî manasına kadar uzanan derinlikli ve yoğun fikir telâkkilerini ardı sıra gelen selefleri devam ettirmiş ve Yesevîyye adı verilen inanç ve fikir topluluğu böylece yapılanmıştır. Bu oluşum elbette ki Moğol istilası sonrası yoğunluk kazanmıştır. Yesevî dervişleri Maverâünnehir'den, Horasan'dan, Harezmi ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya göçerek pîr kabul ettikleri Yesevî'nin inanç ve fikir dünyasını Anadolu'nun dört bir

yanını gezerek aktarmaya çalışmışlardır. Bu sebeptendir ki geçmişteki ve günümüzdeki pek çok dinî cereyan ve fikrî oluşumun temeli Yesevîyye'ye uzanmaktadır. Bu noktada şu gereklilik doğmuştur: Ahmed Yesevî'nin kimliğinin ve eserlerinin, içinden çıktığı toplumun ve coğrafyanın siyasi ve kültürel yapısı göz ardı edilmeden incelenmesi. Başka bir deyişle, bambaşka bir çalışmanın konusu olabilecek hacim ve detayı gerektiren birkaç bulguyu çalışmamızın esas konusunu biçimlendirmesi ve alt yapısını güçlendirmesi açısından paylaşmakta yarar görmekteyiz.

1. Sosyal, Siyasi ve Tasavvufi Temeller

Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'da bir meşale yakarak başlatmış olduğu tasavvufi eksenindeki fikir akımları Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle **“heteredoks dervişler”** tarafından sonraki yüzyıllarda ve hatta bugün bile belki biçim değiştirerek ortak bir temel üzerinde yapılanmış hâlde varlığını devam ettirmektedir. Ocak, Ahmed Yesevî, Babai İsyanı ve hareketi, Kalenderîlik ve Haydarîlik oluşumları üzerine önemli tespitlerde bulunurken Yesevî ve Yesevîyye'ye dair değerlendirmelerini de okuyucuyla paylaşmıştır. Ocak, **“Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler(XIV-XVII. Yüzyıllar)”** başlıklı çalışmasında İran ve Horasan sahasında yaşamış ilk Kalenderîlerden başka Maverâünnehir'de çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir başka tasavvufi hareket bölgesinde de Kalenderî toplulukların mevcudiyetinden söz etmiştir. IX. yüzyıldaki Melametîlik akımının değişik eğilimlerinin bu bölgede devam ettiğini ve Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde sıkça bahsini geçirdiği **Korkut Ata, Arslan Baba** vb. kimselerin de bu tür sufi kimseler olduğunu ifade etmiştir. Köprülü de bu unvanı taşıyan dervişlerin İslami inançları *“ sathi ve basit bir biçimde yorumlayarak müridlerine sundukları ”* görüşünü taşımıştır. Bu sebeple de Yesevîliği sünni eğilimli bir tarikat olarak görmemiştir. (Köprülü, 1993, s. 100) Ocak'a göre **“Bab”, “Baba”** veya **“Ata”** unvanlarıyla anılan bu kimseler, eski Şamanlık geleneğindeki gibi manzum ilahiler okuyan ve Budist rahipler gibi de menkıbeler anlatan kimselerdir. İşte bu sebeple araştırmacı, Ahmed Yesevî ve hareketini kendisine ve ardı sıra gelen Yûnus'a sıkça atfedilen Nakşibendilik süzgecinden ve telakkilerinden sıyrılarak bağımsız bir biçimde ele almak gerektiğini; Melametî-Kalenderî tasavvuf cereyanı içinde değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünmektedir. (Ocak, 1992, s. 23) Hatta Kalenderîliğin kurucusu sayılan **Şeyh Kutbu'd-din Haydar**'ı ve Haydarîlik hareketini de Yesevî hareketiyle ilişkilendirir. Çünkü Kutbu'd-din Haydar'ın gençliğinde Türkistan'da Ahmed Yesevî'ye intisap ettiği ve ondan tasavvuf terbiyesi aldığı aktarılan rivayetler arasındadır. (Ocak, 1992, s. 40) Ocak, bu görüşünü desteklemek amacıyla bu iki zatın doğum ve ölüm yıllarını karşılaştırma yoluna giderek **Hacı Bektaş-ı Veli'nin Menâkıbnâme**'sinde yer alan konuyla ilgili bilgileri de buna delil olarak göstermiştir.

Ocak, **“Babailer İsyanı- Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da Türk- İslâm Heterodoksisinin Teşekkülü”** başlıklı çalışmasında da **“Heterodoks Derviş Zümreleri ve**

Tarikatları” alt başlığı altında da “Kalenderîler” bahsinde bu derviş grubunu temsil edenlerin çoğunlukla bekâr yaşadığını, zaman ve mekandan münezzeh hareket ettiklerini, farklı türden kıyafetlerle gezdiklerini ve bilhassa saç, sakal ve kaşlarını kazıttıklarını **Hatîb-i Fârisî**’den nakletmiştir. (Ocak, 2000, s. 68) Bu bilgiye burada yer vermemizin sebebi de Yûnus Emre bahsine gelindiğinde kendisine kısaca değineceğimiz ve şiirlerinde adını geçirdiğini bildiğimiz Barak Baba ile ünsiyet kurulması ihtiyacındandır. Ocak, döneme dair hemen bütün kaynaklarda Babai hareketine mensup ikinci kuşak isimlerden **Barak Baba**’nın da Kalenderî daha doğrusu bir Haydarî şeyhi olduğu görüşündedir. Genç yaşlarında **Sarı Saltık**’a mürid olduğu bilinen ve Barak (Köpek) lakabının da bizzat şeyhi tarafından kendisine verildiği bilinen Barak Baba, Anadolu’yu baştan başa dolaşarak tasavvufi düşüncelerini sünnî çizgiden bir parça ayrılarak yaymaya çalışmıştır. Ocak’ın el-Birzâli, es-Sâfedî ve el-Aynî’den naklettiği bilgilerde de Barak Baba ve dervişlerinin Dımaşk’a gelişi ve burada kılık kıyafetlerinden, hâl ve hareketlerinden Kalenderî bir görünüme sahip oldukları yazılıdır. (Ocak, 2000, s.71) Ocak nezdinde konuyla ilgilenen, ilgi duyan pek çok araştırmacı gibi bizim de aklımıza gelen soru malumdur: Tarihî kaynaklarda ve Yûnus’un bizzat kendi yazdığı şiirlerinde sıkça adı geçen mürşidi Tapduk Emre’nin Barak Baba’nın müridi olduğu ve onun da Sarı Saltık’ın tasavvufi terbiyesi ve irşadından geçtiği bilindiğine göre acaba Yûnus Emre’nin de Kalenderî-Haydarî ya da Kalenderî-Melametî bir akım içinde değerlendirilmesi mi gerekmektedir? Her ne kadar Yesevî’den sonraki yüzyılda ve şartlarda edebî şahsiyetini , fikirlerini şekillendirmiş olsa da ve pek çok araştırmacı tarafından kendisine genel eğilim olarak sünnî çizgide yaklaşılsa da Yûnus’un (hangi adla olursa olsun) tarihî gerçekliklerin arka planında bakılarak yine yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Hatta bu bir gereklilikten de öte bir zorunluluk hâlini almıştır. Hangi fikrî harekete ve temayüle yakın olursa olsun hem Yesevî’nin hem de Yûnus’un bizlere emanet olarak bıraktığı her söz, her cümle, her ifade dünün ve bugünün süzgecinden tekrar tekrar geçirilerek dün olduğu gibi bugün ve gelecekte de biz araştırmacılara farklı ufuklar açacak ve daha verimli şerh imkanları sağlayacaktır.

Öyleyse Yûnus Emre Kimdir?

Türk edebiyatının en büyük mutasavvıf şairlerinden bir diğeri de Yûnus Emre’dir. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz ise menkıbevi kaynaklı bilgilerden ve gerçeğe yakın diğer bilgilerden ibarettir. Yüzyıllardan beri Anadolu insanının sevdiği, benimsediği, kendi yaşam ve inanç tarzına yakın bulduğu topluma mal olmuş kişilerin, din ulularının, halk kahramanlarının hayatını olağanüstü motiflerle süsleyerek menkıbeleştirdiği bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda da Yûnus Emre’nin menkıbevi hayatına dair en fazla temel alınan kaynak, XV. yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği tahmin edilen Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâme’sidir. Yûnus’un şiirlerinde adı hiç geçmeyen Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan’dan gelip Rum diyarına yerleşmiştir. Veliliği ve gösterdiği kerametler

yüzyıllarca dilden dile yayılmıştır. Her yöreden ve muhitten müritler gelmiş, kapısına yüz sürmüşlerdir. Bu sıralarda da Yûnus'un Sivrihisar'ın kuzey tarafındaki Sarıköy'de çiftçilik işiyle meşgul olarak yaşadığı rivayet edilmektedir. Bir kıtlık hadisesi baş gösterince de Hacı Bektaş'ın kerametli vasıflarını duyarak ondan nasibini almayı umduğu ve kapısına vardığı nakledilmektedir. Karahöyük civarında ikamet eden Hacı Bektaş'ın huzuruna vardığıdaysa yanı sıra getirdiği alıçlarını sunmuştur. Karşılığında da sıkıntısını giderecek miktarda buğday talep etmiştir. Hacı Bektaş da kendisine “*Buğday mı istersin nefes mi?*” sorusunu yöneltmiştir. Fakat henüz “kemâl” mertebesine erişmemiş olan Yûnus bu soruya “*Bana buğday gerekli.*” cevabını vermiştir. Verdiği cevabın pişmanlığını ise Hacı Bektaş'ın yanından ayrıldığı an yaşayan Yûnus, tekrar şeyhin kapısına varır ve manevi nasibini talep eder. Ancak Hacı Bektaş Yûnus'un talebini geri çevirir. Görünüşte geri çevrilen bu talep, aslında Yûnus'a kâmil bir derviş olma yolunda bambaşka bir kapı ve anahtar sunmuştur. Karşısına çıkan ilk kapı Hacı Bektaş olmuşsa da anahtarı, yanında bir ömür geçirerek müridi olacağı **Tapduk Emre**'dir. Hacı Bektaş, Tapduk Emre'yi işaret ederek Yûnus'u uğurlamıştır. Tapduk Emre'nin yanında yaklaşık 40 yıl hizmet ettiği bilinen Yûnus, bu süre zarfında nefsin pek çok mertebesine erişmiş ve günbegün ruhunu pişirmiştir. Tapduk'un dergâhında söylediği “nefes”lerle Divan'ını oluşturmuştur.

Hakkındaki destani anlatılardan bir diğeri de XVI. yüzyılda Bursa'da yaşayan **Mehmed Üftâde**'ye aittir. Onun anlattıkları **Aziz Mahmud Hüdâyi** tarafından “**Vâkıat**” adı altında Arapça bir eserde derlenip toplanmıştır. Üftâde'nin anlattıklarıyla Vilâyetnâme'de anlatılanların birbiriyle aşığı yukarı örtüştüğü görülmüştür.

Yûnus'un menkıbevi hayatına dair anlatıların yanında gerçeğe daha yakın bilgiler de elbette mevcuttur. Fakat bu konuda çok sayıda tartışmalı görüş vardır. Doğum ve ölüm tarihi, nesebi, kabrinin bugün nerede olduğu, şiirlerin aynı adı taşıyan başka Yûnus'lara ait olup olmama meselesi gibi pek çok tartışmalı husus vardır. Semih Tezcan, Yûnus'un söylediği şiirlerin başlangıçta kendisi veya başkaları tarafından yazıya geçirilmediğini, bunların oldukça uzun bir süre ezberlenerek öğrenilmiş ve öğretilmiş olduğu görüşündedir. Dolayısıyla Yûnus'un söylediği ilk şeklin ne olduğunu bilmek bugün için dahi imkansızdır denebilir. (Tezcan, 2016, s.100) Divan'ının çok sayıda nüshasıyla Risâletü'n-Nushiyye'si karşılaştırılmış; 1240-41 yıllarında doğmuş olabileceği ve yaklaşık 80 yıllık bir ömür sürdüğü bilgilerine ulaşılmıştır.

Oldukça çalkantılı bir dönemde yaşamış olduğu bilinen Yûnus'un I. Alaeddin Keykubat döneminde yaşadığı düşünülmektedir ki bu dönem, Anadolu Selçuklularında ileri bir bilim ve kültür hayatının yaşandığı dönemdir. Alaeddin Keykubat'ın âlimlere kıymet verdiği, onları himaye ettiği bilinmektedir. Selçukluların Anadolu coğrafyasını Türkleştirme görevinde Muhyiddîn İbnü'l-Arâbi, Abdüllatif el-Bağdâdî, Ahî Evrân gibi âlim ve mutasavvıflarla bu misyonu tamamladıkları

görülmektedir. Yûnus da onlardan biridir. Tasavvufi terimlerin birçoğunu Türkçe manzumelerde ilk kez kullanmış olan Ahmed Yesevî'den sonra onun fikri temellendirmelere dayanan hikmetlerine farklı bir bakış açısı ve şairane yorumlar katan kişi Yûnus'tur. Türkçenin derinlikli söyleyiş kudretine erişerek yazmış olduğu manzumeler hâlen herkesçe bambaşka yorumlara mazhar olmaktadır. Bu sebeple de hem Yesevî'nin hem de Yûnus'un yaşadığı dönem, dönemin şartları, sosyal, siyasi ve tasavvufi hareketler iyi bilinip tahlil edilmedikçe yapılan yorumlar ne yazık ki temelsiz kalacaktır.

Her ikisinin de gerek kendi dönemi gerekse önceki dönemlerin Türkçesiyle karşılaştırıldığında saf bir duyuş ve anlatım tarzıyla şiirler yazdıkları açıklıkla görülecektir. Her ikisi de şiirlerinde sosyal kurumları, ekonomik ilişkileri, insana, yaradılışına ve evrene dair sorgulamaları, topluma dair değer yargılarını, Allah'ın varlığıyla bütünleşme noktasında tasavvufi kaide ve nefis mertebelerine pek çok kez felsefe ve psikoloji perspektifinden yaklaşan mutasavvıf-şairler olmuşlardır.

→ *“Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göyner öziüm
Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi” (Tatçı, 1997, 388/4)*

2. Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre'ye Ait Manzumeler Ne Gibi Benzerlikler İçerir?

Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre arasında tasavvufi duyuş, duruş ve temayül açısından benzerlikler vardır. İşledikleri konuları kendi kültürel birikimleri, üslupları ve yaşadıkları dönemin mevcut lehçeleri açısından elbette ki farklı söz gruplarıyla, biçimleriyle dile getirmiş olsalar da aralarında kayda değer tematik **benzerlikler** tespit edilmiştir.

▪ **Bir mürşide/şeyhe intisap etmek, sahte şeyhlere karşı uyararak ve bir tarikat mensubu olmak:**

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde daha 20 yaşında iken pîr hizmetini tamamladığını, tasavvufi mertebe ve makamları geçtiğini belirtir:

→ *“Yaşım yetti yigirmige ötdim maķām
Biğamdi'llāh pîr hizmetin kıldım tamām” (Eraslan, 1983, s.74)*

→ *“Tariķatķe şeri'atsız kirgenlerini
Şeytan kēlip imānını alur irmiş” (Eraslan, 1983, s.112)*

Yesevî burada, tarikata girilmediği takdirde şeytanın imanını çalacağını ve şeyh olarak şeytanı kabul edenlerin de yarı yolda kalacaklarını ifade etmiştir. Yûnus da mürşidi/şeyhi yüksek hususiyetleri olan

kişi şeklinde betimler. Mürşid, tasavvufi yolda bilgi ve irfanıyla müridi irşat eden kimsedir. Dervif, mürşidin eşişini Ka'be bilir ve derviflik yolu “**ulular eteği**”ni tutmakla başlar. (Tatçı, 1997, s. 494)

→ “*Āsitān-ı mürřidüñ gel kıble-i cān kılalum*
Ol şeh-i řāhlar řāhın gel biz de mihmān idelüm” (Tatçı, 1997, 265/4)

→ “*Haķķ’ı bulmaķ isteyenler eylesün nefsini dervif*
Çalap bize mürşid virmif dervif olubilem dervif” (Tatçı, 1997, 123/1)

→ “*Şeyhüm görem baş indürem el kavşurup karşı duram*
Kendümi direm divşürem dost iline göndermege” (Tatçı, 1997, 329/3)

Yûnus’un şiirlerinde “**şeyh/mürşid**” kavramlarının iki yönlü ele alındığına dikkati çeken Tatçı, bugünkü olumlu manalar yüklenen “şeyh” sözcüğünü Yûnus’un bazı beyitlerinde *gösterişçi, bilgiçlik taslayan ve nefisten geçememiş kişi* olarak ele aldığını belirtmiştir. (Tatçı, 1983, s. 499) Yesevî de sahte şeyhleri ve halkı yoldan çıkaranları şeytanla arkadaşlık kurmakla suçlamıştır.

→ “*Köhlüm kattığ tilim aççığ özüm zālim*
Ķur’ān oķup ‘amel kılmay yalđan ‘ālim
Garib cānım şarf eyleyim yoķtur mālüm
Ķaķdın korķup otķa tüşmey piştim menā” (Bice, 1. Hikmet, s. 60)

→ “*Sen beni şeyh oldu diyü benden naşığat isteme*
Ben şanuram key bilürem uş şimdi bildüm bilmezem” (Tatçı, 1997, 192/7)

→ “*Müsülmānlar zamāne yatlu oldu*
Ķalāl yinmez ģarām kıymetlü oldu
Ķarām ile ģāmır şutdı cihānı
Fesād işler iden hürmetlü oldu
Peyģamber yirine geçen hocalar
Bu ģalkun başına zağmetlü oldu” (Tatçı-II, 388-399)

→ “*Yûnus Emre dir hoca gerekse var biñ ģacca*

Hepisinden iyice bir göñüle girmekdür” (Tatçı, 1997, 91/5) derken,

Ahmed Yesevî de

→ *“Dām-ı tezvîr koyup alkını yoldın urduñ
Şeyhlik kılip riyā birle dükkān kırdun
‘İşret kılip şeyşān birle devrān sürdüñ
Didārığa sini ne dip revā kılsın”* demektedir. (Eraslan, 1983, s. 146)

▪ **Şeriat- Tarikat- Marifet- Hakikat (Dört Kapı ve Kırk Makam Kavramı)**

İslam tasavvufunun temel kavramları kabul edilen “**Şeriat-Tarikat-Marifet-Hakikat**” birlikteliği ise gerçek ve olgun birer mümin olmanın şartları olarak her iki şairin de şiirlerinde vurgulanmış ve ilerleyiş açısından benzerlik göstermiştir. Bu inancın Hz. Ali’den geldiğini nakleden Tatçı, Yesevî’nin tarikat erkânını ve irşat metodunu “**dört kapı-kırk makam**” esasına göre tanzim ettiğini belirtmiştir. (Tatçı, 1997, s. 417) Yesevî’nin **Fakr-nâme** isimli eserinde Hz. Ali’ye dayandırdığı bir ifadesi vardır:

“Hz. Ali raēiya ‘llā’hu ‘anğu rivāyet kılurlar kim dervişlik maqāmı kırk turur. Eger bilip ‘amel kılsa dervişliği pāk şurur ve eger bilmese ve örgenmese dervişlik maqāmı aña ğarām şurur ve cāhil şurur. Ol maqāmı onu maqām-ı şerī’atda şurur ve onu maqām-ı tariqatda şurur ve onu maqām-ı ma’rifetde şurur ve onu maqām-ı ğaķıqatda şurur” (Tatçı, 1997, s. 416)

Yesevî,

→ *“Bu ‘ālemde rüsvā bolup kıan yutmasañ
Şerī’atda tariqatda pîr tutmasañ
Haķıqatda cān u tendin pāk ötmesañ
Ĝafletlerdin sini ne dip cüdā kılsun”* (Eraslan, 1983, s. 146) diyerek müridin hakikat mertebesine ulaşmak için geçmesi gereken aşamaları dile getirmiştir.

Yûnus da

→ *“Evvel kıapu şerī’at emr ü nehyi bildürür
Yuya ğünāhlarını her bir Kur’ān hecesi
İkincisi şariķat kılluğa bēl bağlaya
Yolı şoğru varanı yarlığaya hōcası
Üçüncüsü ma’rifet cān göñül gözin açar*

*Bağ ma'ni sarāyına 'arşa degin yücesi
Dördüncisi ğaķıķat ere eksük baķmaya
Bayrām ola gündüzi Ķadir ola gicesi
Bu şeri'at güç olur řariķat yoķuş olur
Ma'rifet řarplıķ durur ğaķıķatdür yücesi
Dervişüñ dört yanında dört ulu ķapu gerek
Ķancarı baķarısı gündüz ola gicesi
Dört ķapudur kırķ makām yüz altmış menzili var
Aña irene açılır vilāyet derecesi” (Tatçı, 1997, 351/3-13)*

→ “Şeri'at řariķat yoldur varana
Haķıķat ma'rifet andan içeri” (Tatçı, 1997, 290/8)

→ “Şer'ile ğaķıķatüñ vaşfını eydem sana
Şeri'at bir gemidir ğaķıķat deryāsıdır” (Tatçı, 1997, 29/5) demiştir.

Yûnus Emre daha pek çok beytinde “**dört kapı-kırk makam**” anlayışını farklı görünümde dile getirmiş ve vurgulamıştır. Yani her iki şair de hem bunlar arasındaki aşamaları açık bir biçimde belirtmiş hem de tasavvufi yola girme ve mertebeleri aşma hususundaki şartları yine açıkça ifade etmişlerdir.

▪ **İnsanın Yaratılışı ve Varlığının Mahiyeti**

İnsanın yaratılışı üzerine Kur'an'da pek çok ayetin var olduğu bilinmektedir.

“...Yemin olsun ki, biz insanı topraktan oluşan bir özden yarattık. Sonra, onu çok dayanıklı bir karargahta bir damlacık yaptık. Sonra, o damlacığı bir embriyo hâlinde yarattık; sonra, o embriyoyu bir et parçası hâlinde yarattık; sonra, o et parçasını bir kemik hâlinde yarattık ve nihayet, o kemiğe de bir et giydirdik. Sonra, onu bir başka yaratılışta yeniden kurduk. Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın kudret ve sanatı ne yücedir!” (Müminûn Suresi: 74/23, 12-14)

“...Yemin olsun, biz insanı; kuru çamurdan, değişken-cıvık bir balçıktan yarattık.” (Hicr Suresi: 54/15, 26)

“...Allah sizi bir topraktan, sonra bir spermden yarattı; sonra sizi çiftler hâline getirdi. O’nun ilmi dışında, bir dişi ne hamile olur ne de doğurur. Yaşayan bir varlığa daha çok ömür verilmesi de onun ömründen biraz azaltılması da mutlaka bir kitapta yazılıdır. Bu, Allah için gerçekten çok kolaydır.” (Fâtır Suresi: 43/55, 11)

Yesevî, “Başım toprak, özüm toprak, bedenim toprak / Hakk’a kavuşur muyum ruhum müştâk.” diyerek benzer bir şekilde yaratılışa dair hikmetler söylemiştir.

Yûnus ise

→ “Bu vücūduñ sermāyesi od u şū şoprağ u yıldür
Her biri aşlına gider gāfil olmağ ne’ndür senüñ” (Tatçı II, s. 158)

→ “Od u şū vü şoprağı yili bile
Anuñla bünyād eyledi teni” (Tatçı, 1997, 379/2) demektedir.

Bu maddi yaratılış yönleri yanında insanın varoluşuna dair, insanın özünün beden değil ruh olduğuna dair ifadeler de her iki şairde geniş yer bulmuştur.

→ “İlim oğımağ bilmeklik kendözini bilmekdür
Pes kendözün bilmezseñ bir hâyvāndan betersin. (Tatçı, 1997, 248/5)

→ “Saña gel sen seni sende bulıgör
Saña bak sendeki bil kimdür indi” (Tatçı, 1997, 411/4)

→ “Neteki ben beni bildüm diledüğüm Hağğ’ı buldum
Korğum anı buluncadı korğudan kurtuldum ahi” (Tatçı, 1997, 370/11)

▪ Nefs ve Dünya Algısı:

Nefs, tasavvufta Allah’a giden yolda kişiye en büyük engellerden biri ve kişinin baş düşmanı olarak görülmüştür. (Yılmaz, 2018, s. 214) Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre’de “nefs” ile ilgili beyitler şu şekilde yer bulmuştur:

→ “Köb kişiler da’vā kıılır nefis gözetip

Yep, içip, hayvān kebi tünler yatıb

Roza tutmas zekāt bermes hem uyatıb

Çağ Te’ālā kıadrini kaçan bilür” (Bice, 136. Hikmet, s.291)

→ “Kudret kıılincin almış nefsiün boynını çalmış

Nefsini depelemiş elleri kıan içinde” (Tatçı, 1997, 302/7)

→ “Dívāne-i jülide mü Haqq’ını şapkıan

Şemşir-i Haqq kıolğa alıp nefsi çapkıan

Kıayda barsa közni yumup şirni şapkıan

Andağ şirni şapkıan kışi merdān bolur” (Bice, 137. Hikmet, s. 292)

→ “Derviş oldur itden kaçır it besleyen kıanlar içir

Kıoğıl hem it beslemegi it besleyen sekbān olur” (Tatçı, 1997, 97/3)

Bunların yanında Yûnus’un nefsi “düşman” olarak addettiği çok açık bir biçimde başka bazı beyitlerde de karşımıza çıkmaktadır. Nefs düşman iken savaş olması da zaruri bir hâldir ve mücadele edip alt etmeyi gerektirir. (Tatçı, 1997, s. 399)

→ “Çağıkıatde bakarısanı nefsiün saña düşmān yiter

Var imdi ol nefsiünile vuruş-şoķuş-şavaş yüri” (403/2)

“Dünya” kavramı da aynı “nefs” gibi ilahi aşka giden yolda dervişe engel olan bir unsurdur. Tasavvuf ehilleri dünyevi olan her şeye karşı mesafeli durmuştur. Bu tutum Yesevî ve Yûnus Emre’de de mevcuttur.

→ “Dünyā mālın yığıb yolnu yitürgenler

Esiz ömrin küfr içinde geçürgenler

Kılavuzsuz beyābānda yürügenler

Muğabbetni kıadrini kaçan bilür” (Bice, 136. Hikmet, s. 291)

→ “Şum dünyāğa köñül bağılab kāhil boldum

*‘İşret birle vaderiğa cāhil boldum
Bu dünyāni öterini emdi bildim
Yā ilāhī ‘afv kılğıl günāhımni” (Bice, 30. Hikmet, s. 119)*

Yûnus’a göre de Yesevî gibi dünya ve nimetleri gelip geçidir; bir konak yeridir. Gaflete düşmek isteyen dünyaya meyillidir. Dünya nimetleri de “bal” değil, “agulu aş”tır.

→ *“Bu gün cihāna geldüm uş giderem / Şanasıñ bir eve kıondum kıonukvan” (Tatçı, 1997, 203/6)*

→ *“Dünyānuñ muğabbeti ağulu aşı beñzer / Āhirin şanan kışı ağulu aşdan geçer” (Tatçı, 1997, 70/5)*

▪ **Gurbette olma ve ‘Garib’ Olma Hâli:**

“**Gurbet**” kavramı, insanın yaratılış hadisesinden ötürü insanı Allah’tan uzaklaştıran ama aynı zamanda kavuşmak için de yakınlaştıran bir duygu kavramıdır. Yaratıldığı andan itibaren özüne Allah’ın nefesinden üfürülmüş olan insan esas yurduna, Allah’ın varlığına ve birliğine kavuşma arzusunu ömrü boyunca taşıdığı için de kendini “**dünya**” denen yerde gurbette ve “**garib**” olarak hisseder. Yesevî, gurbetlik çeken kimsenin kişiyi olgunlaştıracağına inanmıştır.

→ *“Ġurbet tigse puhte kıılır köp hamlarnı
Dama kıılır hem hās kıılır köp amlarnı” (Eraslan, 1983, s. 100)*

Yûnus da firkat hâlinin verdiği kederle şöyle demiştir:

→ *“Tanrıyıçün cānum cānı cefāyısı şapdur yiter
Senüñ firkaķuñdan beter azab dahı var mı beter” (Tatçı, 1997, 78/1)*

Ahmed Yesevî ve Yûnus Emre’ye dair yukarıda maddelendirerek izah etmeye çalıştığımız fakat daha da arttırabileceğimiz pek çok benzerlik tespit edilmiştir. Kısaca özetlemeye çalıştığımız benzerliklerin yanı sıra elbette farklılıklar da mevcuttur. Hem benzer unsurlara hem de ayrışan unsurlara dair görüşlerimiz kısaca şu şekildedir:

- Her iki mutasavvıf-şair de eserlerini oluştururken Arapça ya da Farsça yerine Türkçeyi tercih etmişlerdir. Yesevî'nin Arapça ve Farsça'ya son derece hakim olmasının yanı sıra Yûnus'un ümmiliğiyle alakalı pek çok tartışmanın olması ve bu dilleri ne ölçüde bildiği aralarındaki farklılıklardan yalnızca biridir ki bu bizce her iki şairin edebi ürünlerine “etkileşim” noktasından bakma aşamasında önemli bir husus olarak görülmemektedir. Şahsi bir durum olarak görülmektedir.
- Her iki mutasavvıf-şairin şiirlerinde de ortak olarak zikrettikleri şahıslar kadrosu vardır. Peygamberlerden; Hz. Muhammed, Hz. Adem, Hz. Eyyüb, Hz. İbrahim, Hz. İsmail vb., Dört Halifeden; Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Osman.
- Tanınmış bazı dini şahsiyetlerden; Hâllac-ı Mansur, İbrahim Edhem, Ma'ruf Kerhi, Şeyh-i San'a vb.
- Halk hikayelerine, kıssalara konu olmuş bazı şahsiyetlerden; Yusuf ile Zeliha, Leyla vü Mecnun, Firavun, Haman, Ferhat ile Şirin.
- Yesevî'nin çalışmanın “Giriş” bölümünde de belirtildiği üzere “Yesevîyye” tarikatını kurmuş olduğu bilinmektedir. Yûnus'un kendinden sonraki nesillerde bu türden bir müridliği ya da müridler yetiştirmişliği edinilen bilgiler arasında bulunmamaktadır.
- Yesevî'nin şiirlerinde “Miskin Hâce Ahmed”, “Kul Ahmed” mahlaslarını kullandığı bilinmekte olup Yûnus'un da “Miskin Yûnus”, “Kul Yûnus” diye sık sık bu şekilde kendine seslendiği ve öğütler verdiği görülmüştür.
- Her ikisinde de İslami ve tasavvufi duyuş ve duruş tarzının hakim olduğu, Kur'an-ı Kerim'i dayanak alarak hadis ve ayetlere şiirlerinde sıkça yer verdikleri de aralarındaki ortak özelliklerden biridir.
- Her ikisi de tasavvufi bir gelenek olarak ve “derviş” olmanın hakkını vermek adına bir şeyhe/mürşide intisap ederek şeriat-tarikat-marifet ve hakikat yoluna ulaşmaya çalışırken dünyevi arzuları ötelemiş ve mesafeli durmuşlardır.
- Köprülü'nün de belirttiği ve biz araştırmacıların da fark edeceği üzere Yesevî coşkulu ve lirik bir şair sayılamamaktadır. (Köprülü, 1993, s. 356) Üslubu Yûnus'a kıyasla daha didaktik ve fikri temellerinin şekillendirdiği sade bir üslup sayılabilir. Yûnus ise Yesevî'ye kıyasla lirizmi manzumelerinde ön plana çıkarmış, samimi bir üslup geliştirmiştir. Ancak Yesevî için pek çoklarının ifade ettiği gibi tamamen kuru ve donuk bir üslubu vardır demek haksız bir yorum olacaktır.

Sonuç

Bu çalışmamızda Ahmed Yesevî ile Yûnus Emre'nin öncelikle hayatlarına dair bilgilere ve içinde buldukları sosyal, kültürel ve tasavvufi geleneğin çıkış noktalarına yer verilmeye çalışılmıştır. Aralarındaki benzer noktaların ayrışan yanlarından daha çok olduğuna kanaat getirilmiş ve her ikisi

için de daha geniş ve detaylı çalışmaların yapılmasının gerekliliği bir kez daha fark edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Ahmed Yesevî'nin Yûnus Emre üzerinde az veya çok etkisi olduğu bizce açık bir şekilde görülmüş olmakla birlikte elbette sosyal bilimleri çalışmanın gereği kesin sonuçlara ulaşmak her zaman mümkün olamamaktadır. Yûnus'un Yesevî'den hiç etkilenmediği görüşü de özellikle "Giriş" kısmında izah edilen tarihi fon gereği tutarsız ve temelsiz kalacaktır. Daha evvel de sosyal bilimlerin pek çok farklı alanına mensup araştırmacının bu konu hakkında çalışmalarının mevcut olduğu bilinmektedir. Bu çalışmalar, bildirimize referans olması bakımından son derece kıymetlidir. Ancak sosyo-kültürel bağlantıların ihmal edildiği ve yalnızca temasal açıdan benzerlik ya da farklılıkların dile getirildiği görülerek esas sorunun ihmal edildiği de fark edilmiştir. Bu sebeple Yunus'a yalnızca sünni perspektiften bakmak yerine Kalenderi-Melameti perspektiften bakarak şiirlerini yeniden yorumlamak atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır. Sonuç olarak her ikisinin ve ardından gelen takipçilerinin de Kur'an merkezli bir tasavvufi anlayışa sahip olması, İslamiyet'i sahih bir biçimde anlatmak ve aktarmak yolunda izledikleri edebî metotların bugün çağdaş Türk mistisizmini ve tasavvufi şiiri çerçevelemeye devam etmesi gibi hususlar, Türk edebiyatına ve İslam coğrafyasına katkılarının göz ardı edilemeyecek ölçüde olduğunu kanıtlamaya devam eder niteliktedir.

Kaynaklar

- Albayrak N. (2014). *Gönül Çalab'ın tahtı (Açıklamalı Yunus Emre sözlüğü)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ayvazoğlu B. (2016). *Yunus ne hoş demişsin (Cumhuriyet sonrası Yunus Emre yorumları)*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bice H. (2018). *Hoca Ahmed Yesevi- Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cunbur, M. (1997). *Anadolu'nun bütünleşmesinde Ahmed Yesevi'nin yeri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Eraslan, K. (1983). *Ahmed Yesevi-Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, M.F. (1984). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2012). *Türk sufiliğine bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Ocak, A.Y. (1992). *Osmanlı imparatorluğunda marjinal sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2000). *Babailer isyanı (Aleviliğin tarihsel altyapısı yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Öztürk, Y.N. (2018). *Surelerin iniş sırasına göre Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Şahbaz, M.G. (2014). Metinlerarasılık ve Yunus Emre'nin Ahmed Yesevî'den alıntılıdığı şiiri. Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Adana, s.285-294
- Tatçı, M. (1997). *Yunus Emre Divanı-I (İnceleme)*. Ankara: M.E.B Yayınları.
- Tezcan S. (2012). Eski Anadolu Türkçesi ve Yunus Emre şiirlerinin dili üzerine. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü *Anma ve Armağan Kitapları Dizisi*, s. 97-123
- Timurtaş F.K. (1980). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türer, O. (1995). Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Türk-İslâm Tarihindeki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 12, Erzurum.
- Yıldırım, A. (2014). Hoca Ahmed Yesevi: Düşünce sistemi, kaynakları ve tesirleri. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), 26-28 Mayıs 2014*, Eskişehir, s. 431-444
- Yılmaz, Ö. (2018). Ahmed Yesevî ile Yunus Emre'nin tasavvufî görüşlerindeki benzerlikler. S. 214-229
- Yunus'un Sesi, II. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 26-27 Kasım 2010.

A STRUCTURALIST ANALYSIS OF
ANTON CHEKHOV'S *THE LADY WITH THE DOG*

Asst. Prof. Dr. Halit ALKAN

Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, alkan.halit@yahoo.com

ABSTRACT

Structuralism that began to be active in the 1950's is the approach to define the relationship between the part and the whole. This study aims to analyse Anton Chekhov's *The Lady with the Dog* (1899) in terms of the structuralist approach. This short story is analysed synchronically. In the surface structure, there is a tale based on a love affair between Dmitri Dmitritch Gurov and Anna Sergeyevna who are married to other people. In terms of syntagmatic relation, Gurov marries his wife while he is a student in his second year, and Anna Sergeyevna marries her husband while she is at the age of 20. In terms of paradigmatic relation, there is also homology of relationship between the two couples because Gurov and Anna Sergeyevna both have unhappy marriages. As for the surface structure, in Section I and Section II, the setting is Yalta and the season is summer which represents warmth, freedom, pleasure, optimism while in Section III and Section IV, the setting is Moscow and the season is winter which represents coldness, oppression, pain, pessimism. As for the surface meaning, love is both pleasure and pain.

Arranged marriage and love in the surface structure are closed signs. These signs become explicit signs in the deep structure in the following sense: While the signifier is marriage, the signified is disappointment; while the signifier is love, the signified is power. As for the deep structure, its harmony operates on binary opposition between 'being as a subject' and 'being as an object'. In Section I and Section II, Gurov and Anna Sergeyevna are 'beings as an object' and not free because they take the judgment of others into consideration. In Section III and Section IV, Gurov and Anna Sergeyevna who fall in love with each other become 'beings as a subject' and free because they ignore how others judge them, make their choice, take action and take the responsibility of their decision. Its melody operates on the fixed cycle of getting married on social traditions. The short story ends but its melody continues because Gurov and Anna Sergeyevna will continue to love and meet each other in secret due to their marriage to other people. As for the deep meaning, hell is much of provincial values and unquestioning acceptance of conforming to meaningless social traditions.

Keywords: Structuralism, Existentialism, Feminism, Anton Chekhov, *The Lady with the Dog*.

INTRODUCTION

Structuralism¹ is a critical approach whose aim is to decode the encoded whole composed of a system in order to discover the deep structure of a textual work out of the surface structure (Lane, 1970: 14-15). It appeared at the time of the World War II in 1940 as a result of meeting of the Prague School which turned from a linguistic school into a scientific ecole establishing the background of

¹ The theory of structuralism is retrieved from the article by Alkan, Halit (2016). "A Structuralist's Analysis of Jean-Paul Sartre's *The Flies*". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1 (1), pp.64-71.

structuralism. The sources of structuralism are Ferdinand de Saussure, Russian Formalism and Prague School (Yüksel, 1995: 13, 33).² The first source of structuralism is the new linguistic approach that is expressed in the book *Course in General Linguistics* by Ferdinand de Saussure published in 1916. Saussure treats the language as a system that is consistent, understandable, and self-sufficient (1976: 106). In terms of structural linguistic view, three linguistics schools have been formed: the Prague School, the Copenhagen School and the American School.

Developing the work of the American structuralist linguistics school, Noam Chomsky provides a deep structure and surface structure for each sentence. While deep structure is the abstract, basic form determined by the meaning of the sentence, surface structure is the form of explanation of the meaning that exists in the deep structure through pouring into words. Surface structure refers to surface meaning, and deep structure refers to deep meaning. Deep structure is obtained from surface structure (Chomsky, 1965: 16).

Russian formalism emerged as a reaction to social and symbolic point of view in the field of literature in Russia during the second decade of the 20th century. “Form” in Russian formalism is a phenomenon that can be examined by itself not only as the envelope of content but also as its own integrity (Eichenbaum, 1965: 112). The Russian formalists came from Russia and gathered under the roof of the Prague School, setting the basic principles of the structuralist movement. Russian formalist Roman Jakobson is the person who bridges Russian formalism and structuralism. In 1920 Jakobson passed from formalism to structuralism in Prague. Jakobson developed techniques for the analysis of sound systems in languages, inaugurating the discipline of phonology. Jakobson mentioned that there are six functions in any act of verbal communication (1971: 95):

1. Sender
2. Message
3. Context
4. Contact
5. Code
6. Receiver

Jakobson’s approach is also reflected in the work of Claude Levi-Strauss, who brought a structuralist approach to the human sciences. Levi-Strauss, whose works’ essence is to understand the human being, examined them as interrelated items, which will form a general system of unrelated events (1963: 87). Every myth is a “word” and contributes to reveal the structure of “language”.

The analysis of the narrative text such as the epic, novel, short story, folk tale or myth is one of the study topics of researchers who focus on structuralist literary criticism. Narrative analysis takes up the subject-matter of the text such as the actions, the characters, the story and the themes. The subject-matter is constructed out of language. The text is a meaningful whole which express the state of mind of a writer. It is composed of events to make up a story and to manifest characters in action. The meaning of the text is dependent on the meaning of its parts. The meaning of every part in the text is determined by the events which might have occurred in place of it without making nonsense of

² Quotes from Turkish references were translated into English by the author of this study.

the whole. The text produces its meaning within syntagmatic constraints, with regard to paradigmatic contrasts (Pettit, 1975: 42, 43).

Vladimir Propp, one of the Russian formalists, made the first analysis of narrative in the field of structuralist literary criticism. Propp examined the contents of a hundred Russian folk tales, and classified them and found that the task features of the characters in the tales were limited and unchangeable. Thus, the seven spheres of action for all tales are as follows (Alkan, 2016: 65):

1. Villain
2. Donor
3. Helper
4. Princes (a sought-for person)
5. Dispatcher
6. Hero
7. False Hero

Propp mentioned thirty-one functions that are the actions of the characters in Russian folk tales. The sequence of functions is always identical. All fairy tales are of one type in regard to their structure (Propp, 2005: 22-23).

Algirdas Julien Greimas worked to identify the basic units that make up the plot of the narrative and to determine the possibilities of these units. Greimas proposed the actantial model that is based on Propp's theories. An action is divided into six actants which are also divided into three oppositions on the axis of desire, transmission and power (Greimas, 1983: 207):

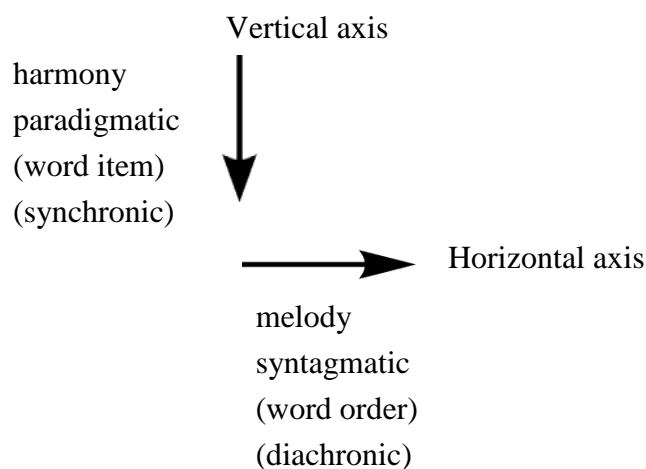
1. Subject/Object
2. Sender/Receiver
3. Helper/Opponent

According to Roland Barthes, structuralist action consists of intellectual processes carried out in a systematic way. He aims to find the laws of that object. In order to reveal the data that is not obvious to the object in question, he broke up the object and reconstruct it after making the necessary intellectual findings. That object is now an object of "ideational" (Barthes, 1972: 214-215).

DEFINITION OF THE BASIC TERMS OF STRUCTURALISM

As a result of the theoretical development of structuralism, the basic concepts and terms that have become valid in relation to structuralism have emerged. System is a transformational and self-operating wholeness composed of parts. In this system, each part relates to the other part and to the whole. The system is invisible (Hawkes, 1989: 16). In order to decode the system of a textual work, the following terminology of structuralism has to be known. While synchronic linguistics deals with the status of a language in a specific time, diachronic linguistics analyses language items the stages of evolution of linguistic elements at various periods in historical development (Culler, 1973: 8). Signifier is the element by which we refer to signified. When we call "tree", the concept of "tree" appears in the mind of listeners, and these two together create the sign. The complete sign is established when the correct signifier meets the correct signified (Saussure, 1976: 61). Binary opposition is the system by which, in language and thought, two theoretical opposites are strictly

defined and set off against one another. It means that we are thinking in terms of differences, not similarities such as woman/man, raw/cooked (Leach, 1973: 36-37). Syntagmatic relation means the horizontal relationships between units of a language. Each unit is a part which has to be in proper relationship with the next part and the whole. The words are set from left to right to organize a sentence. Paradigmatic relation means the relations between the units of a language which are identical in function and which can replace each other on the vertical axis. However, these units cannot come together in the same statement (Aksan, 1977: 116). Harmony is the polyphony composed of different musical notes which are simultaneously played by different musical instruments. Harmony is said to refer to the paradigmatic or vertical aspect of music. Melody is a linear succession of musical tones which is perceived as a single entity on the syntagmatic or horizontal axis (Levi-Strauss, 1963: 212):

Totemism is the relationship between people and nature (Leach, 1973: 112). For example, a totem is an animal, a plant, or any other object that provides a symbolic meaning for a person or social group. Levi-Strauss established a “homology” relationship between two totems and two clans through paradigmatic consciousness (Barthes, 1972: 208). Homology means that there is binary opposition between two things but all the same together they form a homology. A homology does not deal only with two object or people. It also deals with two relationships (Hawkes, 1989: 53). If clan A is named “Bear” and clan B “Eagle”, the relationship between clan A and clan B is similar to the relationship between Bear and Eagle because it is expected that those in clan Bear or Eagle develop some of the desirable traits of those animals.

AIM OF THIS STUDY

Anton Chekhov (1860–1904) was born the son of a grocer and the grandson of a serf in Taganrog, a seacoast town in southern Russia. While studying medicine at Moscow University, he began writing humorous tales to support himself. In 1884 he received his medical degree and published his first collection of short stories, *Tales of Melpomene*. Other early collections are *Motley Tales*, *At Twilight*, and *Stones*. He won the Pushkin Prize, and besides his short stories he is known for his plays, which often combine elements of both comedy and tragedy. In his works Chekhov reflects sad and subtle exploration of people’s inability to communicate as well as for his humanitarian activities. He died at age 44 of tuberculosis. This study aims to analyse Anton Chekhov’s *The Lady with the Dog* (1899) in

the context of the structuralist approach. *The Lady with the Dog* is a tale of two lovers who carry on an affair while both are married to other people.

Anton Chekhov's *The Lady with the Dog* reflects on the meaning of love which radically alters the landscape of existence. As an existentialist thinker, Jean-Paul Sartre (1905-1980) focuses on the conflict between human's needs and hopes, and the meaningless universe into which humans are thrown (Yüksel, 2011: 111). In *Being and Nothingness*, Sartre's aspect of existentialism³ is that human being is condemned to be free and that there is no limit to human freedom except for the freedom itself (Sartre, 1992: 439). Human consciousness is not bound by natural laws: it can interpret them and decide how to act on them. The anguish which we feel when we are confronted with the vast and meaningless universe is something which Sartre calls "nausea." To combat this "nausea," man can use his freedom - freedom of thought, choice, action. But once man has made a choice, acted upon his choice and taken its responsibility, there is no turning back. This choice stands as an imprint on his essence, on his human makeup, and it follows him for the rest of his days. According to Sartre in terms of freedom, there are two kinds of beings: 'being as a subject' and 'being as an object'. Human's existence of freedom depends on the on-going relationships between these two aspects.

In terms of 'being as a subject', human that is a conscious being is free by creating his or her own value system through choice, action and responsibility. In other words, those who are free ignore how others judge him or her. 'Being as an object' means that human beings give up the ability to judge themselves and create their own morals, and simply rely on others' evaluations of them for guidance by letting others impose their morals on them. In this sense, like a stone, these human beings need the existence of others to have a meaning. In other words, one cannot act freely if he or she takes the judgment of others into consideration.

METHODOLOGY

In the context of the structuralist approach, in order to explain the reader how the meaning of love which radically alters the landscape of existence in Anton Chekhov's *The Lady with the Dog* is discussed or criticized, the short story is analysed in a synchronic manner, only text-based, regardless of the author's biography and the period in which the work was written. The structuralist approach examines the relations of the elements in the structure of a text, which is a closed system, and determines the syntagmatic and paradigmatic relationships of the closed signs based on binary oppositions in the surface structure of the text and makes them explicit signs to reach the deep structure. Therefore, the deep structure is obtained from the surface structure.

A STRUCTURALIST ANALYSIS OF ANTON CHEKHOV'S *THE LADY WITH THE DOG*

Anton Chekhov's *The Lady with the Dog* is analysed synchronically. In the surface structure of the short story, there is a tale based on a love affair between Dmitri Dmitritch Gurov and Anna Sergeyevna who are married to other people. These two lovers have an affair because they are

³ The theory of existentialism is retrieved from the article by Alkan, Halit (2016). "A Structuralist's Analysis of Jean-Paul Sartre's *The Flies*". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1 (1), pp.64-71.

miserable in their failed marriages. In terms of syntagmatic relation, Gurov marries his wife while he is a student in his second year, and Anna Sergeyevna marries her husband while she is at the age of 20. Both Gurov and Anna Sergeyevna marry their spouses at very young ages. In terms of paradigmatic relation, there is also homology of relationship between the two couples because there is an unhappy marriage between Gurov and his wife as well as an unhappy marriage between Anna Sergeyevna and her husband.

Dmitri Dmitritch Gurov, married young when he was a student in his second year, is about 40 years old and has a daughter already at twelve years old, and two sons at school. By now his wife seems half as old again as he. He secretly considers his wife unintelligent, narrow, inelegant, and does not want to be at home and has been unfaithful to her often, and “probably on that account, almost always spoke ill of women, and when they were talked about in his presence, used to call them *the lower race*” (Chekhov, 2018: 8). Although Gurov dismisses women as being inferior to men, he cannot live without them. Gurov is a product of Russian social traditions. He does all that is expected of him such as getting married, having a family, and even fooling around, but remaining deeply unsatisfied. Having been so schooled by bitter experience, he calls them what he likes, and yet he cannot get on for two days together without any women. When he is in the company of women, he feels free, and knows what to say to them and how to behave; and he is at ease with them even when he is silent. There is something attractive and elusive in his whole nature which allures women and disposes them in his favour. Some force seems to draw him to women. Because of especially decent Moscow people, every intimacy inevitably grows into a regular problem of extreme intricacy. However, at every fresh meeting with an interesting woman Gurov becomes eager for life, and everything seems simple and amusing.

Sitting in Verney’s pavilion at Yalta on the coast of the Black Sea, Gurov sees a lady with the dog on the sea-front. This fair-haired young lady of medium height is walking alone on the sea-front at Yalta, always wearing a *beret* and always with the same white dog. White means purity and innocence which is the state of Anna Sergeyevna’s marriage before the arrival of Gurov because she is loyal as a dog as befitting the title. Since no one knows who she is, everyone calls her *the lady with the dog*. One evening while Gurov is dining in the gardens, the lady in the *beret* comes up slowly to take the next table. Gurov begins to examine her closely: “Her expression, her gait, her dress, and the way she did her hair told him that she was a lady, that she was married, that she was in Yalta for the first time and alone, and that she was dull there” (Chekhov, 2018: 8). When the lady sits down at the next table three paces from Gurov, he remembers these tales of easy conquests, and the tempting thought of a fleeting love affair, a romance with an unknown woman suddenly takes possession of him. When Gurov beckons to the dog, the dog comes up to him. When he shakes his finger at the dog, it growls. The lady looks at Gurov and says that it does not bite. After the dinner, they walk side by side and have the light jesting conversation of people who are free and satisfied. The sea at Yalta is suffused with colour as “the water was of a soft warm lilac hue, and there was a golden streak from the moon upon it” (Chekhov, 2018: 9). Yalta is described as a place of colour, freedom, and intimacy that one cannot hope to recreate elsewhere. Gurov tells her that he comes from Moscow, that he has taken his degree in Arts, but has a post in a bank, and that he owns two houses in Moscow. The lady

with the dog tells him that her name is Anna Sergeyevna, that she has grown in Petersburg, but has moved from there since her marriage two years before: “She was not sure whether her husband had a post in a Crown Department or under the Provincial Council—and was amused by her own ignorance” (Chekhov, 2018: 10). She says that she is staying another month in Yalta, and that her husband, who needs a holiday, too, might perhaps come and fetch her. Anna Sergeyevna’s motives for being in Yalta are very similar to Gurov’s. She tries to flee an unhappy marriage and a sense of confinement in her day to day life. Gurov and Anna Sergeyevna are responsible for creating their own circumstances because they are ‘beings as an object’, are not free and take the judgment of others into consideration. Afterwards Gurov thinks about Anna Sergeyevna in his room at the hotel. He is sure that she will meet him next day. He remembers the shyness in her laugh and in her way of talking with a stranger. While he recalls her slender, delicate neck, her fine grey eyes, he thinks that “there’s something pathetic about her” (Chekhov, 2018: 10).

A week has passed since their acquaintance. When Gurov and Anna Sergeyevna meet, she talks a great deal and asks disconnected questions, forgetting next moment what she asked; then she drops her lorgnette in the crush. When she is silent, Gurov looks at her intently: “[Gurov] all at once put his arm around her and kissed her on the lips [...] and he immediately looked round him, anxiously wondering whether anyone had seen them” (Chekhov, 2018: 11). Gurov and Anna Sergeyevna are ‘beings as an object’ and not free because they take the judgment of others into consideration and stick into the past due to their marriage to other people on social traditions. These two adulterous lovers find themselves in each other’s arms largely as the result of their own dissatisfied lives. Due to pressure of social traditions, men and women get married at young ages without exactly knowing the personality of their spouses. Therefore, arranged marriage is criticized because Gurov and Anna Sergeyevna are married to other people and have unhappy marriages. Gurov offers her to go to her hotel. When they enter the room, it smells of the scent she has bought at the Japanese shop. Gurov looks at her and thinks that what different people one meets in the world:

From the past he preserved memories of careless, good-natured women, who loved cheerfully and were grateful to him for the happiness he gave them, [...] and of women like his wife who loved without any genuine feeling, [...] with an expression that suggested that it was not love nor passion, but something more significant; and of two or three others, very beautiful, cold women, on whose faces he had caught a glimpse of a rapacious expression, [...] and these were capricious, unreflecting, domineering, unintelligent women not in their first youth, and when Gurov grew cold to them their beauty excited his hatred.

(Chekhov, 2018: 12)

As a ‘being as an object’, Gurov does all that is expected of him such as getting married and fooling around, but he remains deeply unsatisfied. In the hotel room, Anna Sergeyevna cries, considering herself a fallen woman, and with shame assumes that Gurov will never respect her again. She feels sorry that Gurov thinks of her only as a ‘common woman’. Anna Sergeyevna is a ‘being as an object’ because she is not free and takes the judgment of others into consideration. At the beginning of the love affair, there are binary oppositions between the roles of Gurov and Anna Sergeyevna as follows:

Gurov	Anna Sergeyevna
experienced	innocent
seducer	victim

She says that she does not know what her husband does there, what his work is although her husband may be a good and honest man. She makes an explanation as follows: “I was twenty when I was married to him. I have been tormented by curiosity; I wanted something better. [...] I wanted to live! To live, to live! [...] I could not control myself; something happened to me: I could not be restrained” (Chekhov, 2018: 13). Like Gurov, Anna Sergeyevna is a ‘being as an object’ and does all that is expected of her such as getting married. She says that she has told her husband she is ill, and comes here. Gurov kisses her, talks softly and affectionately, and by degrees she is comforted. Being away from the society they live in, Gurov and Anna Sergeyevna have a love affair in Yalta. They go out to find a cab and drive to Oreanda. On the way, Anna Sergeyevna says that her husband is an Orthodox Russian himself. The sea is compared with the human life to reflect the meaning of human’s existence:

The monotonous hollow sound of the sea rising up from below, spoke of the peace, of the eternal sleep awaiting us. [...] It will sound as indifferently and monotonously when we are all no more. And in this constancy, in this complete indifference to the life and death of each of us, there lies hid, perhaps, a pledge of our eternal salvation, of the unceasing movement of life upon earth, of unceasing progress towards perfection.

(Chekhov, 2018: 14)

Sitting beside a young and beautiful woman in these magical surroundings such as the sea, mountains, clouds and the open sky, Gurov thinks how in reality everything is beautiful in this world. When human being forgets that s/he is a ‘being as a subject’, s/he becomes a ‘being as an object’ and gives up the ability to judge themselves and create their own morals, and simply rely on others’ evaluations of them for guidance by letting others impose their morals on them. Then Gurov and Anna Sergeyevna meet every day on the sea-front, lunch and dine together, go for walks, admire the sea. Often in the square or gardens, when there is no one near them, he suddenly draws her to him and kisses her passionately. He tells Anna Sergeyevna how beautiful she is, how fascinating. He is impatiently passionate and will not move a step away from her. Anna Sergeyevna’s husband sends her a letter saying that there is something wrong with his eyes, and he asks his wife to come home as quickly as possible.

While Anna Sergeyevna has to leave Gurov at the train station, she simply tries to justify their unfortunate circumstance, the idea of fate, of what must be, of what ought to have been: “It’s a good thing I am going away. [...] It’s the finger of destiny! [...] We are parting forever—it must be so, for we ought never to have met. Well, God be with you” (Chekhov, 2018: 16). When she leaves Yalta, Anna Sergeyevna declares that it is the finger of fate that they should not to have met at all. Since Anna Sergeyevna is a ‘being as an object’, she cannot act freely and takes the judgment of others into consideration. When the train is about to move off, she is so sad that she seems ill, and her face is quivering because she is parting forever from the man all the time she has called “kind, exceptional, lofty” (Chekhov, 2018: 17). Anna Sergeyevna is mistaken by a false impression of him. It is obvious

that he has seemed to her different from what he really is, so he has deceived her. Gurov acts in accordance to the judgment of others. Gurov is moved, sad, and conscious of a slight remorse. Both recognize that their relationship is founded on past disappointments, future hopes, and on present desires. At the station, there is already a scent of autumn. Gurov decides to go home and says: “It’s time for me to go north” (Chekhov, 2018: 17). Since Gurov’s mood is very much a product of his environment, he feels the need to change locations just after Anna leaves, and he hopes that he will forget all about her.

Everything is in its winter routine at home in Moscow. Gurov who was Moscow born becomes absorbed in Moscow life little by little. He acts according to social traditions because greedily reads three newspapers a day, and declares that he does not read the Moscow papers on principle. Since Gurov considers women inferior and lacks respect towards them, he gets alarmed when Anna Sergeyevna’s image begins to appear in his head like a dream: “More than a month passed, real winter had come, and everything was still clear in his memory as though he had parted with Anna Sergeyevna only the day before” (Chekhov, 2018: 18). Anna Sergeyevna has caught his attention, his thoughts, and finally his heart. The intensity of his feelings increases because he cannot tell anyone about Anna Sergeyevna. The secrecy he has to maintain contributes to him keeping her in his mind. Gurov watches the women in the street to find someone like her:

What savage manners, what people! What senseless nights, what uninteresting, uneventful days! The rage for card-playing, the gluttony, the drunkenness, the continual talk always about the same thing. Useless pursuits and conversations always about the same things absorb the better part of one’s time, the better part of one’s strength, and in the end there is left a life grovelling and curtailed, worthless and trivial, and there is no escaping or getting away from it—just as though one were in a madhouse or a prison.

(Chekhov, 2018: 19)

Since Gurov remembers the vistas of Yalta as being boundless in their magnificence and beauty, Moscow seems to him endlessly dreary, as if he is cooped up in a madhouse or in penal servitude. In Gurov’s memory, coldness and darkness of Moscow is distinctly contrasted with the brightness of Yalta. This situation suggests the oppressive, isolating nature of the society keeping Gurov and Anna Sergeyevna apart. Gurov has no control over the circumstances of his life. Anna Sergeyevna has completely changed the course of Gurov’s life and he is unable to return to normalcy after their affair because “he was sick of his children, sick of the bank; he had no desire to go anywhere or to talk of anything” (Chekhov, 2018: 20). After Gurov returns home, he says goodbye to his past life, habits, thoughts, and to himself because he is presented as a completely new person. Love can change someone’s landscape of existence. Someone in love begins to know the world in a different way. Being in love, Gurov looks inside himself and sees his other part that is capable of feelings that he barely knew existed. Gurov becomes a ‘being as a subject’ and questions his own morality because his dissatisfaction with marriage, family, work, and life in general is a big motivating factor for him to make a choice and take action.

In December in the holidays, Gurov sets off for Anna Sergeyevna’s house. In front of her house, since her husband will probably be at home, Gurov thinks that it will be tactless to go into the house

and upset her: “If he were to send her a note it might fall into her husband’s hands, and then it might ruin everything. The best thing was to trust to chance” (Chekhov, 2018: 20). Since Gurov soon finds trusting to chance is not possible, he actively pursues what he wants – in this case, Anna Sergeyevna. While loathing the grey fence more and more, Gurov thinks irritably that Anna Sergeyevna has forgotten him, and is perhaps already amusing herself with someone else. He also thinks: “That was very natural in a young woman who had nothing to look at from morning till night but that confounded fence” (Chekhov, 2018: 21). It seems that Anna Sergeyevna is restrained by her fence the same way she and Gurov are each restrained by their marriages. Fence symbolizes limitation of Gurov and Anna Sergeyevna’s love. Fences are like walls in that they represent enclosure and possibly even imprisonment. Unlike walls, however, fences also carry the connotation of being easier to tear down or break through. Finally, Gurov seeks her out one night at a theatre while her young and tall husband is outside smoking. When Gurov sees Anna Sergeyevna, he understands clearly: “For him there was in the whole world no creature so near, so precious, and so important to him; she [...] filled his whole life now, was his sorrow and his joy” (Chekhov, 2018: 22). Gurov, who has considered all women inferior before, now sets a high value on Anna Sergeyevna. Similarly, Anna Sergeyevna admits that she hasn’t been able to stop thinking about him since she left Yalta: “I am so unhappy. [...] I have thought of nothing but you all the time; I live only in the thought of you. And I wanted to forget, to forget you” (Chekhov, 2018: 23, 24). Gurov draws Anna Sergeyevna to him, and begins kissing her face, cheeks and hands. She is terrified that someone will see them, and she pushes him away. She begs him to go, and she leaves him with a promise: “I have never been happy; I am miserable now. [...] I swear I’ll come to Moscow” (Chekhov, 2018: 24). Anna Sergeyevna is not happy with her husband and will remain unhappy until she sees Gurov again, but she cannot fully embrace a happy life with Gurov because they are married to other people. Gurov can see that she really is unhappy and returns home.

Once in two or three months Anna Sergeyevna begins visiting Moscow to see him, telling her husband that she is going to consult a doctor about an internal complaint. Since they do not have the strength to overcome their true and strong feelings, Gurov and Anna Sergeyevna decide to continue the meetings. Gurov visits Anna Sergeyevna in the hotel in Moscow and concludes that he has two lives: “One, open, seen and known by all; [...] and another life running its course in secret” (Chekhov, 2018: 25). His secret life is everything that is essential, of interest and of value to him in which he is sincere and does not deceive himself, everything that makes the kernel of his life. Anna Sergeyevna is in tears because they both lament their circumstance: “Their life was so hard for them; they could only meet in secret, hiding themselves from people, like thieves!” (Chekhov, 2018: 26). There is the isolation from the rest of the world that two secret lovers feel when together. In fact, every man is isolated from all other men because the most valuable thing is always kept secret from the rest of the world. Everyone has some secret, inner life that keeps them pushing through the expectations and obligations of the world. This vital inner passion is in fact necessary for people to live fully and truthfully. Anna Sergeyevna grows more and more attached to him because she adores him. Gurov wonders why Anna Sergeyevna loves him because women generally love in him not himself, but the man created by their imagination, whom they have been eagerly seeking all their

lives. Afterwards, they part when not one of them has been happy with him. However, he has never once loved, but anything you like. When Gurov sees himself in the looking-glass: “His hair was already beginning to turn grey” (Chekhov, 2018: 27). Now when his head is grey, Gurov realizes that he is in love with her, and that this is the first time he has ever been in love. Gurov realizes that they do not have endless time together and must more actively fight for his life with Anna Sergeyevna. Gurov feels the nagging, youthful senses at the mature age and create awareness about the unnoticeable, uninteresting days. Now Gurov is able to be compassionate, to be sincere and loyal. Gurov and Anna Sergeyevna break through the self-centred passion, have accepted the truth of each other’s desire and begin to see themselves the way the other sees them. Although being married to other people, Gurov and Anna Sergeyevna love each other like husband and wife:

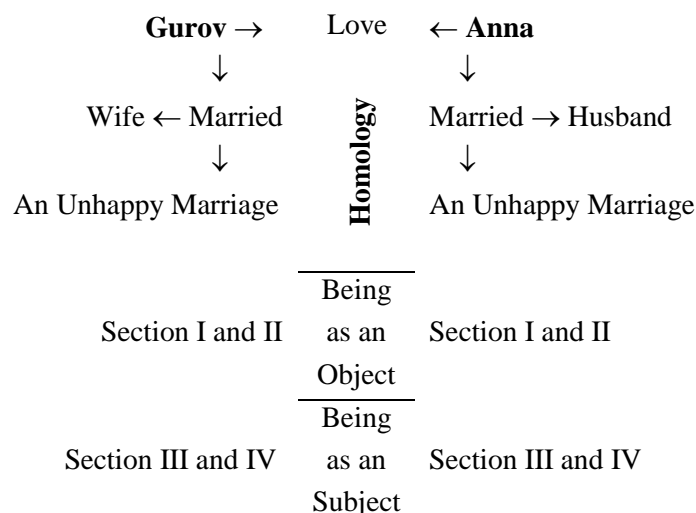
It seemed to them that fate itself had meant them for one another. They could not understand why he had a wife and she a husband; and it was as though they were a pair of birds of passage, caught and forced to live in different cages. They forgave each other for what they were ashamed of in their past, they forgave everything in the present, and felt that this love of theirs had changed them both.

(Chekhov, 2018: 27)

Gurov and Anna Sergeyevna are compared with the birds in cages to highlight them not being able to oppose circumstances and problems. They know that it is difficult to break all those disagreeable rules such as their marriages. Gurov and Anna Sergeyevna have their own life, problems and experience. There are no barriers if two hearts love each other. Love can transform a person like Gurov in the spiritual development. Anna Sergeyevna understands that she is not a fallen woman. Gurov and Anna Sergeyevna recognize that their relationship is founded on past disappointments, on present desires, and future hopes. They are happy just to be with each other and want nothing else. Instead of passively accepting the limitations as fate or their desires as madness, they become ‘beings as a subject’ and decide to take active steps in order to pursue the life they want together before it is too late. However, they know that the most difficult part is just beginning.

There are references to the changing seasons such as summer, autumn and winter. Gurov and Anna Sergeyevna’s affair begins in summer, breaks off in autumn, and becomes permanent in winter when they decide to be together. The development of their relationship is reflected by this seasonal cycle. When Gurov looks in the mirror and notices that he has gray hair meaning aging which follows mortality, he laments wasting so much of his life on shallow affairs. Accepting the inevitable passage of time makes love all the more powerful. Arranged marriage and love in the surface structure of the short story are closed signs. These signs become explicit signs in the deep structure in the following sense: While the signifier is marriage, the signified is disappointment; while the signifier is love, the signified is power. Gurov and Anna Sergeyevna are married to other people. Arranged marriage may cause disappointment because you marry in accordance to social traditions without exactly knowing the personality of your spouse. Gurov and Anna Sergeyevna are married to other people at a very young age in accordance to social traditions. They get disappointed in their marriage when they begin to know the real personality of their spouses. Love has the power to change people and transform their character completely. Love brings with it a hope and a promise for something better. Having unhappy marriages, Gurov and Anna Sergeyevna have an affair and fall in love with each other.

Despite being married to other people, they decide to take action against the social traditions in order to be happy with each other. As for the deep structure of the short story, its harmony operates on binary opposition between ‘being as a subject’ and ‘being as an object’. In Section I and Section II, Gurov and Anna Sergeyevna are ‘beings as an object’ and not free because they take the judgment of others into consideration and stick into the past due to their marriage to other people in accordance to social traditions. In Section III and Section IV, Gurov and Anna Sergeyevna who fall in love with each other become ‘beings as a subject’ and free because they ignore how others judge them, make their choice to be with each other, take action to come together and take the responsibility of their decision in order to look towards their future:

DISCUSSION

The surface structure of *The Lady with the Dog* reflects Anton Chekhov’s opinion on the meaning of love which radically alters the landscape of existence and on the patriarchal society’s double standard of marriage against women in terms of feminism⁴. Human’s existence of freedom depends on the ongoing relationships between the ‘being as a subject’ and ‘being as an object’. A woman who becomes a ‘being as an object’ accepts all moral values imposed by the male-dominant society, and also to be inferior to men. The male-dominant society makes women dependent on men by giving legal rights and political and economic power only to men (French, 1983: 83). In the Middle Ages, women are not included in the general population classification and their existence is largely defined in relation to men. The economic existence of the married woman belongs to her husband and her legal entity is also represented by her husband (Cannon, 1999: 157, 159). In the Middle Ages, in terms of class rules, women are required to be exempted from all official duties and to devote all their time and energy to family affairs (Mohl, 1933: 341). In the Middle Ages, women who think or comment are punished in the Inquisition for being a witch (Wakefield, 1969: 183). Intellectuality is not expected from the ordinary woman because she has a busy working life at home and in the field, and it is important that she is either a virgin or is honourable if she is married (Gies, 1980: 64). In the Renaissance period, since a married woman is legally limited, any legal proceedings performed

⁴ The theory of feminism is retrieved from the book chapter by Alkan, Halit (2019). “A Structuralist Analysis of Women’s Position in George Eliot’s *Middlemarch*”. *Academic Studies in Philology-2019/2* (Ed. Zehra Göre), pp.53-74. Cetinje-Montenegro: IVPE.

without the consent of her husband or judge are considered invalid. The domesticity model defined by the bourgeois morality is adopted. In this sense, the woman deals with family problems, takes care of the housework, accepts the husband's authority to make decisions and avoids public problems (Michel, 1993: 44, 45). In the seventeenth century, men argue that due to weakness of intellect, women could not possibly understand the complexities of public affairs (Boulding, 1976: 561). Marriage becomes a requirement to ensure the continuity of society and to meet the sexual desires of men. Consequently, the main duties of women in the traditional structure are reproduction and the care of the home and family (Doğramacı, 1992: 106). Marriage becomes the sole purpose of a woman because she is convinced that only through this she can gain a position in society. For the woman who adopts the role of a wife and mother in the eighteenth century, education only consists of information on fulfilling her responsibilities regarding home and family. The main purpose of the education given to poor girls is to teach domestic service with emphasis on domestic crafts, productivity, prudence, care and good governance which are necessary for the roles of a wife, mother and housewife as the natural duties of a woman (Barker, 2005: 37).

The emphasis on human mind and natural rights expressed in the Enlightenment period is also accepted for women. The basis of feminism emerges when women begin to demand legal rights and freedom. In general, feminism is the theory and practice of the women's liberation movement (Kayahan, 1999: 9). Woman problem deals with women's position in society, having equal rights and the ability to use them equally and the development of a woman as an individual. The Equal Rights Movement begins to emerge thanks to liberalism, which opposes traditional beliefs and demands equal educational opportunities for women as men. Liberal feminism approach defines the equality and freedom of women with men in legal, family and social life (Çaha, 2003: 563). In this context, the common trait of authors such as Mary Wollstonecraft (1759-1797), Harriet Taylor (1807-1858) and John Stuart Mill (1806-1873) is that they defend women's rights and discuss women's problems. These authors state in their works that women are excluded from social events and cannot think correctly because they are not granted the right to education. Mary Wollstonecraft states in *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) that her intention is only to defend the rights of woman by reconsidering the subjects of the rights of woman and national education (1988: 3). Harriet Taylor argues in *The Enfranchisement of Women* (1851) that as a cause of gender inequality, women are excluded from the public sphere and imprisoned in private sphere to fulfil their marital and maternal duties: Most women do not have any other career chances but as wives and mothers because they are excluded from all other career opportunities to fulfil their maternal duties (1994: 189). John Stuart Mill, one of the libertarian thinkers of that time, states in *The Subjection of Women* (1869) that his main concern on the subject of women's position is to change the unjust order between men and women to ensure full equality between them (1869: 1). According to the liberal feminist authors mentioned above, the reason for the injustice of women is their gender, social conditioning and discrimination that subject them to ignorance. For this reason, they argue that social change is a necessity for women to take their well-deserved position in society and that this is possible with education. Accordingly, they demand equality, equal pay, equal human rights, equal education and equal participation in the democratic political process (Ramazanoğlu, 1998: 29). Mary

Wollstonecraft, Harriet Taylor and John Stuart Mill explain how the male-dominant society regards women as two separate poles and how they make women dependent on men. They state that a woman is left with no choice but to marry because she is confined to the house and deprived of political and legal rights and she is convinced to have the sole purpose to dress nicely in order to sell herself to a man (Alkan, 2018: 37).

CONCLUSION

Anton Chekhov's *The Lady with the Dog* is analysed synchronically. In the surface structure of the short story, there is a tale based on a love affair between Dmitri Dmitritch Gurov and Anna Sergeyevna who are married to other people. These two lovers have an affair because they are miserable in their failed marriages. In terms of syntagmatic relation, Gurov marries his wife while he is a student in his second year, and Anna Sergeyevna marries her husband while she is at the age of 20. Both Gurov and Anna Sergeyevna marry their spouses at very young ages. In terms of paradigmatic relation, there is also homology of relationship between the two couples because there is an unhappy marriage between Gurov and his wife as well as an unhappy marriage between Anna Sergeyevna and her husband. As for the surface structure of the short story, in Section I and Section II, the setting is Yalta and the season is summer which represents warmth, freedom, pleasure, optimism because Gurov and Anna Sergeyevna meet, get acquainted, commit adultery and get separated while in Section III and Section IV, the setting is Moscow and the season is winter which represents coldness, oppression, pain, pessimism because both Gurov and Anna Sergeyevna live separately unhappy lives, come together under constricted circumstance. In this context, the setting is in accordance with the emotional atmosphere. While summer/ Yalta are related to the ease in their love affair (free love affair), winter/ Moscow are related to the difficulty in the future of their love affair (constricted love affair). As for the surface meaning of the short story, love is both pleasure and pain. Gurov and Anna Sergeyevna's love is going to be hard, tragic, but worth the difficulty all the same. True love is a desire to be the person that a loved one sees, and a willingness to be sincere and tender. In exchange for real feeling and connection, the person in love sets aside the deceptions and justifications of outward society.

Arranged marriage and love in the surface structure of the short story are closed signs. These signs become explicit signs in the deep structure in the following sense: While the signifier is marriage, the signified is disappointment; while the signifier is love, the signified is power. In fact, both Gurov and Anna Sergeyevna feel trapped in their lives and are longing for an escape through each other to break the boundaries that separate them from each other. Gurov and Anna Sergeyevna have lived lives seeing things in black and white and adhering to standard conventions and traditions of society. When one rebels against conformity, one begins to notice the subtle shades of gray between those stark lines of black and white that were easily overlooked before. Dissatisfaction of Section I is replaced with the mature understanding of Section IV, which allows Gurov to draw conclusions about all of the women he has slept with before and Anna Sergeyevna. As for the deep structure of the short story, its harmony operates on binary opposition between 'being as a subject' and 'being as an object'. In Section I and Section II, Gurov and Anna Sergeyevna are 'beings as an object' and not

free because they take the judgment of others into consideration and stick into the past due to their marriage to other people on social traditions. In Section III and Section IV, Gurov and Anna Sergeyevna who fall in love with each other become ‘beings as a subject’ and free because they ignore how others judge them, make their choice to be with each other, take action to come together and take the responsibility of their decision in order to look towards their future. Its melody operates on the fixed cycle of getting married on social traditions and having an affair with someone else in secret. The short story ends but its melody continues because Gurov and Anna Sergeyevna will continue to love and meet each other in secret due to their marriage to other people. As for the deep meaning of the short story, there is much of provincial values and unquestioning acceptance of conforming to meaningless social traditions. Actually there are no problems in our lives, but these problems are just in our minds and thoughts. Life is full of values and aims, but we must fight for what will make us happy. There is a wake-up call to people in order to overcome the passive existence.

REFERENCES

- Aksan, Doğan** (1977). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) II*. Ankara: TDK 439.
- Alkan, Halit** (2016). “A Structuralist’s Analysis of Jean-Paul Sartre’s ‘The Flies’”. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1 (1), pp.64-71.
Retrieved from <http://dergipark.org.tr/itbhssj/issue/27927/296671>
- Alkan, Halit** (2018). *George Eliot’in Middlemarch, Sarah Grand’ın Cennetlik İnkizler Ve George Moore’un Esther Waters Romanlarında Kadının Konumunun Psikanalitik Liberal Feminizm Yaklaşımıyla İncelenmesi*. An unpublished Ph.D Thesis, presented to Ankara University, Graduate School of Social Sciences, pp.vi+271.
- Alkan, Halit** (2019). “A Structuralist Analysis of Women’s Position in George Eliot’s *Middlemarch*”. *Academic Studies in Philology-2019/2* (Ed. Zehra Göre), pp.53-74. Cetinje-Montenegro: IVPE.
Retrieved from <http://www.uakb.org/2019-eylul-kitaplari>
- Barker, Hannah** (2005). *Women’s History: Britain, 1700-1850*. London: Routledge.
- Barthes, Ronald** (1972). *Critical Essays* (Trans. Richard Howard). Evanston: Northwestern Univ. Press.
- Boulding, Elise** (1976). *The Underside of History, A View of Women Through Time*. Boulder (Colorado): Westview Press.
- Cannon, Christopher** (1999). “The Rights of Medieval English Women: Crime and the Issue of Representation”. *Medieval Crime and Social Control* (Ed. Barbara A. Hanawalt and David Wallace). Mineapolis: Claredon Press, pp.156-185.
- Chekhov, Anton** (2018). *The Lady with the Dog, A Doctor’s Visit, The Black Monk* (Trans. Orhan Kaçmaz). Istanbul: Karbon Kitaplar.
- Chomsky, Noam** (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press.
- Culler, Jonathan** (1973). *Structuralist Poetics*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Çaha, Ömer** (2003). “Feminizm”. *Siyaset* (Comp. Mümtaz’er Türköne). Ankara: Lotus. pp.559-589.
- Doğramacı, Emel** (1992). *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası.

- Eichenbaum, Boris** (1965). "The Theory of the Formal Method", *Russian Formalist Criticism* (Trans. Lee T. Lemon - M. J. Reis). Lincoln: University of Nebraska Press.
- French, Marilyn** (1983). *Beyond Power: On Women, Man, and Morals*. New York: Ballantine Books.
- Gies, Frances** (1980). *Women in the Middle Ages*. New York: Barnes and Noble.
- Greimas, Algirdas Julien** (1983). *Structural Semantics; An Attempt at a Method* (Trans. Danielle McDowell, Ronald Schleifer, Alan Velie). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Hawkes, Terence** (1989). *Structuralism and Semiotics*. UK Suffolk: Routledge.
- Jakobson, Roman & Morrise, Halle** (1971). *Fundamentals of Language*. Paris: Mouton.
- Kayahan, Fatma** (1999). *Feminizm*. Istanbul: BDS.
- Lane, Michael** (1970). "The Structuralist Method", *Structuralism: A Reader* (Comp. Michael Lane). New York: Basic Books Inc.
- Leach, Edmund** (1973). *Claude Levi-Strauss*. New York: The Viking Press.
- Levi-Strauss, Claude** (1963). *Structural Anthropology* (Trans. Clause Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf). New York: Basic Books Inc.
- Michel, Andree** (1993). *Feminizm* (Trans. Şirin Tekeli). Istanbul: İletişim.
- Mill, John Stuart** (1869). *The Subjection of Women*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.
- Mohl, Ruth** (1933). *The Three Estates in Medieval and Renaissance Literature*. New York: Columbia University Press.
- Pettit, Philip** (1975). *The Concept of Structuralism: A Critical Analysis*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Propp, Vladimir** (2005). *Morphology of The Folk Tale* (Trans. Laurence Scott). Austin: University of Texas Press.
- Ramazanoğlu, Caroline** (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri* (Trans. Mefkure Bayatlı). Istanbul: Pencere Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul** (1992). *Being and Nothingness*. New York: Washington Square Press.
- Saussure, Ferdinand de** (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I* (Trans. Berke Vardar). Ankara: TDK.
- Taylor Mill, Harriet** (1994). "The Enfranchisement of Women (1851)". *Sexual Equality: Writings by John Stuart Mill, Harriet Taylor Mill and Helen Taylor* (Ed. Ann P. Robson & John M. Robson). Toronto: University of Toronto Press. pp.178-203.
- Wakefield, Walter** (1969). *Heresies of the Middle Ages: Selected Sources Translated and Annotated*. London: H.M.'s.
- Wollstonecraft, Mary** (1988). *A Vindication of the Rights of Women* (Ed. Carol H. Poston). New York: W.W. Norton & Company.
- Yüksel, Ayşegül** (1995). *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*. Ankara: Gündoğan.
- Yüksel, Ayşegül** (2011). *Drama Sanatında Ezgi ve Uyum*. Istanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

KIRSALDA GÖREV YAPAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇETİN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, abdcetin46@gmail.com

Yüksek lisans Öğrencisi Fatma Yalçın Su

Kahramanmaraş Sürçü İmam Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü fatmayalcinsu45@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kırsal bölgede görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin yaşadığı güçlükleri ve bu güçlüklerle baş etmek için sundukları önerileri belirlemektir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Güneydoğu Anadolu'nun bir iline bağlı köy okullarında görev yapan 18 gönüllü okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada okul öncesi öğretmeni olma, köy okullarında görev yapma, 2019-2020 öğretim yılında fiilen öğretmenlik yapma ölçüt olarak alınmıştır. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme öğretme süreciyle ilgili öğrenme ortamı oluşturma ve planları uygulama konusunda güçlük çektikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu güçlüklerle, dil sorununun, okulun fiziki alt yapısının ve donanımının, veli ilgisizliğinin, taşınmalı eğitimin, farklı yaş grubundaki öğrencilerin aynı sınıfta bulunmasının, coğrafi faktörlerin neden olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler karşılaştıkları güçlüklerle baş etmede yönetici ve velilerle daha fazla işbirliğinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Ayrıca öğretmenler öğrencilere okula gelmeden önce Türkçe öğretilmesini, yeni atanan öğretmenlere çevreyi tanıma adına hizmet içi eğitim verilmesini, anasınıflarının fiziki alt yapısının iyileştirilmesi için anasınıflarına ödenek verilmesini önermektedirler.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi öğretmenleri, kırsal bölge, güçlükler.

GİRİŞ

Türkiye'de köylerden kentlere göçler kırsal kesimdeki nüfus yoğunluğunun azalmasına bu durumda kırsal kesimde kalkınma sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'de il ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı %92.3, belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7.7 olarak görülmektedir (TÜİK, 2018). Okul öncesi eğitim kurumu bakımından istatistiksel veriler incelendiğinde ise il ve ilçelerdeki okul öncesi eğitim kurumu sayısı 8.033, belde ve köylerdeki okul öncesi eğitim kurumu sayısı 686'dır. İl ve ilçelerde 1.234.824, belde ve köylerde 91.299 öğrenci okul öncesi eğitim almaktadır. İl ve ilçelerdeki öğrencilere 36.768 okul öncesi öğretmeni eğitim verirken köy ve beldelerdeki öğrencilere 2.195 okul öncesi öğretmeni eğitim vermektedir (Yağan Güder, 2019). Bu veriler incelendiğinde kırsal kesimde eğitim alan öğrenci sayısı yadsınamayacak kadar fazladır.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) verilerine göre üç yaş altındaki her üç çocuktan biri erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinden faydalanmaktadır. Türkiye’de üç yaş altındaki her 1000 çocuktan sadece üçü (%0,3) erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinden faydalanırken, Danimarka, İzlanda, İsrail, Lüksemburg, Kore, Hollanda, Yeni Zelanda ve Norveç’te bu oran %50 ve üzerindedir (Türkiye Eğitim Derneği [TED], 2019). Türkiye’de okul öncesi eğitimde 3-5 yaş arasındaki okullaşma oranlarında gelişme kaydedilmiş ve 2005-2017 yılları arasında yaklaşık üç katına çıkmıştır. Okul öncesi eğitimde yaşanan bu ilerlemeye rağmen, okullaşma oranları hâlâ OECD ortalamasının oldukça gerisindedir. OECD verilerine göre 2017 yılında 3-5 yaş arasındaki okullaşma oranı Türkiye’de %40 iken OECD ortalaması %87’dir. Ayrıca 3-5 yaş arasındaki çocukların eğitimine yönelik 2016 yılında çocuk başına yapılan yıllık harcama Türkiye’de 5.568 dolar iken, OECD ortalamasında 8.605 dolardır (TED, 2019). Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) yayınladığı 2018-2019 eğitim öğretim yılı okullaşma oranlarına göre 3-5 yaş grubunda yüzde 44,05, 4-5 yaş grubunda yüzde 56,24, 5 yaşta yüzde 75.17’dir (MEB, 2018). Öte yandan UNICEF ve Milli Eğitim Bakanlığı 2014 yılına kadar okul öncesi eğitim kayıt oranlarının 60-72 ay yaş grubunda yüzde 100’e, 36-72 ay yaş grubunda da yüzde 50’ye arttırılmasını hedeflemiştir. Ancak UNICEF’in raporuna göre hedeflenen sayılara ulaşamamıştır. Bu hedeflere ulaşmak için okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve çocuklara yönelik daha iyi hizmetlerin sunulabileceği tesislerin inşasına ciddi finansal harcamalar yapılması ve toplum-temelli bir okul öncesi eğitim programına erişimin gerekliliğine vurgu yapılmıştır (UNICEF, 2019).

Yaşamının ilk yıllarında aile ortamında çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminin yapı taşları oluşmaktadır. Daha sonraki süreçte okul öncesi eğitim kurumları farklı düzeylerde hizmet vererek çocuğun gelişimine katkı sağlamaktadırlar. Çocuk gelişimi için elverişsiz olan ortamlarda bulunan çocukların gelişiminde kurumsal bakım ve eğitim daha çok önem kazanmaktadır ve bir müdahale vasıtası işlevi görmektedir (Anne Çocuk Eğitim Vakfı [AÇEV], 2002). Okul öncesi dönemde uygulanan müdahaleler çocuğun okula hazır olmasına, öğrenmesine, sosyal gelişimine ve okul başarısına olumlu katkılar sağlamaktadır. Şartları elverişsiz ve çocuğun gelişiminde yeterli olmayan bölgelerdeki çocuklar için fırsat ve imkân eşitliği sağlamaktadır. Okul öncesi eğitimi, özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının okul başarısını arttırmada önemli görülmektedir (AÇEV, 2002). Aboud, Hossain, ve O’Gara’ya (2008) göre okul öncesi eğitim alan öğrenciler alamayan öğrencilere göre ilkökul birinci sınıfta daha başarılı olmaktadır. Erken yaşam deneyimleri çocuğun okul başarısını, okula karşı tutumunu, öğrenmeye karşı isteğini, kendi becerilerini keşfetmesini etkiler. Okul öncesi olumlu deneyime sahip olan çocuklar okula ve öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirirken okul öncesi olumsuz deneyime sahip olan çocuklar eğitim hayatlarında problemler yaşayabilirler. Olumsuz deneyimleri olan çocukların, özdeğerinin düşük olduğu, hayatında düşük başarı gösterdiği, daha fazla problemleri davranış sergilediği bilinmektedir (MEB, 2013).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından “Okul öncesi eğitimin amacı; çocukların bedensel, zihinsel, duygusal gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını, onların ilköğretime hazırlanmasını, koşulları

elverişsiz çevrelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı sağlanmasını, Türkçenin doğru ve güzel konuşulmasını sağlamaktır.” şeklinde açıklanmıştır (MEB, 2013;10). Ancak Türkiye okul öncesinde okullaşma oranları (3 yaş, 4 yaş, 5 yaş) açısından OECD ve AB ülkelerinin bir hayli gerisinde yer almaktadır (TED, 2019). Bu duruma okul öncesi eğitimin zorunlu olmaması, ailelerin eğitime bakış açısı, öğretmenlerin motivasyonu, bölgelerin sosyoekonomik yapıları, gelişmişlik düzeyleri, coğrafi yapısı gibi birçok faktör etki edebilmektedir. Türkiye’de okul öncesi eğitimi konusunda birçok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunların ülke genelinde benzer özellikte olduğunu ve eşit olarak dağıldığını söylemek ise mümkün değildir (Taşkaya, Turhan ve Yetkin, 2015). Her bölgenin coğrafi yapısının, imkânlarının, yaşam koşullarının, kültürünün, gelişmişlik düzeyinin farklı olduğu düşünüldüğünde okul öncesi eğitimle ilgili sorunlarının da farklı olması kaçınılmazdır. Ancak tüm bölgelerde ortak olan eğitimde karşılaşılan sorunların direkt veya dolaylı olarak öğretmenleri etkilemesidir. Eğitim sisteminde meydana gelen sorunların üstesinden gelmek için öncelikli olarak mücadele eden kişiler öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenler eğitimin sorunları ile baş başa kalan, sorunla birlikte anılan bir mesleğin çalışanları olmuştur (Özpinar, 2008).

Öğretmenlerin yaşadığı sorunların nedenleri düşünüldüğünde ilk olarak öğretmen yetiştirme programlarını gündeme gelmektedir. Türkiye'nin doğu ve batı bölgeleri arasında önemli bölgesel farklılıklar olmasına rağmen, ne öğretmen eğitimi programı ne de Milli Eğitim Bakanlığı müfredatı kırsal bölgelerdeki dezavantajları dikkate almamaktadır. MEB tüm bölgelerde aynı ve tek bir müfredat uygulamaktadır (Turan ve Garan, 2008). Bu yaklaşıma paralel olarak, öğretmen eğitimi programı bölgesel farklılıklar hakkında herhangi bir ders içermemektedir. Üniversiteler şehir merkezinde yer almaktadır ve öğrenciler uygulamalı dersleri daha iyi şartlara sahip okullarda almaktadırlar. Bunun sonucunda kırsal bölgelerin durumu hakkında bilgi sahibi olmadan göreve başlamaktadırlar. Yeni başlayan öğretmenler, eğitildikleriyle tanışmamaktadırlar ve kırsal bölgelerde bu beklenmedik duruma hazırlanmak için zamanları da olmamaktadır (AÇEV, 2002). Ayrıca öğretmenleri kırsal alanlarda öğretmenlik yapmaya yönlendirmek için hizmet içi eğitimler yapılmamaktadır (Turan ve Garan, 2008). Öğretmenlerin görev yapacakları ortamlara göre yetiştirilmemesi ve görev yaptıkları ortamların çok fazla farklılık göstermesi öğretmenlerde uyum sorunlarına neden olmaktadır (Çakıroğlu ve Çakıroğlu, 2010; Güder, 2019). Öğretmenin farklı ortamlara uyum sağlamanın ötesinde, kırsal bölgede görev yapmaları ekstra sorunları beraberinde getirmektedir (Güder, 2019).

İlgili alanyazın incelendiğinde, kırsal bölgede görev yapan öğretmenlerin çok fazla sorun yaşadığı ve bu sorunların başında dil ve iletişim problemleri olduğu görülmektedir (Karataş ve Çakan, 2018; Özpinar, 2008; Taşkaya vd., 2015; Yılmaz ve Şekerci, 2016). Bunun yanında okuldaki alt yapı sorunları sınıflardaki materyal eksiklikleri gibi olumsuz fiziksel koşullar araştırmalarda sıkça belirtilmektedir (Ağgül Yalçın ve Yalçın, 2018; Demir ve Arı, 2013; Karataş ve Çakan, 2018; Taşkaya vd., 2015). Ancak alan yazında okul öncesi öğretmenlerin öğrenme ve öğretme süreci ve okulun fiziki donanımıyla ilgili karşılaştıkları güçlükleri ve öğretmenlerin çözüm önerilerini yansıtan yeterince araştırmaya rastlanmamıştır. Alan yazın da görülen bu eksikliğin giderilmesine katkı sunmak amacıyla araştırmacılar tarafından bu konunun araştırılmasına karar verilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçların, kırsal bölgelere atanan öğretmenlerin uyum

programlarının geliştirilmesine, öğretmen eğitim programlarının iyileştirilmesine, yöneticiler için veri oluşturmaya ve okul öncesi eğitimin iyileştirilmesine katkı sunması beklenmektedir.

Okul öncesinde okullaşma oranının en düşük olduğu bölgelerden biri Güneydoğu Anadolu bölgesi ve kırsal alanlardır. 5 yaş grubundaki çocuklar arasında okul öncesi eğitime kayıtlı olmayanların oranının yüzde 50'den fazla olduğu yedi il vardır. Bunlardan beş tanesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Diğer iki il ise Ağrı ve İstanbul'dur (UNICEF, 2015). Bu yüzden araştırmanın amacı Güneydoğu Anadolu'da kırsal bölgede görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin yaşadığı güçlükleri ve bu güçlüklerle baş etmek için sundukları önerileri belirlemektir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Kırsal bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin;

- Öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
- Okulun alt yapısı ile ilgili karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
- Karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Türkiye'nin kırsal kesimlerinde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim sürecinde karşılaştığı güçlükleri tanımlamak, sorunların çözümüne ilişkin önerileri belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseninde tasarlanmıştır. Cropley'ye (2002) göre olgubilim çalışmaları, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar şeklinde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada kırsal bölgede görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili deneyimleri incelenmeye çalışıldığı için olgubilim deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Güneydoğu Anadolu bölgesinin bir iline bağlı köy okullarında görev yapan 18 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulması gereken araştırmalarda uygulanır. Bu tür araştırmalarda örneklem için belirlenen ölçütleri karşılayan kişiler, olaylar ya da nesnelere örnekleme alınır (Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmada okul öncesi öğretmeni olma, köy okullarında görev yapma, 2019-2020 öğretim yılında fiilen öğretmenlik yapma ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcılardan 14'ü kadın, 4'ü erkektir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi beş yıldan az mesleki mesleki kıdeme sahiptir ve tümü ilkokulda çalışmaktadır. Ek olarak katılımcı öğretmenlerin hepsi okul öncesi öğretmenliği bölümünden mezun olmuştur. Olgubilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu deneyimleyen, olguyu dışarı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler olması gerekmektedir (Büyüköztürk vd., 2018; Creswell, 2016). Bu araştırmanın amacına uygun olarak kırsal bölgede

görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim ortamında karşılaştıkları sorunları açık bir şekilde ortaya koyabilmek için kırsal bölgede görev yapan okul öncesi öğretmenleri ile çalışılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Analizi

Patton (2014) incelenen olgunun özüne inebilmek ayrıntılı bilgi toplamak için olgu ile ilgili farklı bireylerin görüşlerinin alınmasının gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışmada incelenen olgunun özüne inebilmek için kırsal bölgede görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin eğitim ortamında karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin görüşlerini almak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemek için 4 soru yer alırken karşılaştıkları sorunlara ve çözüm önerilerine yönelik üç açık uçlu soru yer almıştır. Görüşme soruları yapılan alan yazın incelemesi doğrultusunda hazırlanmıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılının başında yapılan Sene Başı Zümre Başkanları Toplantısına katılan okul öncesi öğretmenlerinden köyde görev yapanlara araştırma konusu hakkında tek tek bilgi verilmiş, gönüllü olan ve öğretmenlere görüşme formu uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde, belirli kriterlere göre kodlar oluşturulur, birbiriyle ilişkili kodlar bir araya getirilerek aynı kavram altında birleştirilerek temalar oluşturulur. Oluşturulan tema ve kodlar belirli sistematik içinde verilerek yorumlanır (Büyüköztürk vd., 2018). Bu çalışmada içerik analizine uygun olarak tema ve kodlar oluşturulmuş, okuyucunun anlayacağı dilde tablolar şeklinde sunulmuştur. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için öncelikle etik kurallarına dikkat edilmiştir. Katılımcıların gönüllü olmasına özen gösterilmiş araştırma sürecinde ve raporlaştırılmasında katılımcı teyidi alınmıştır. Araştırmanın tüm aşamaları ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve betimlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlanmıştır. Farklı kodlamaların olduğu durumlar ortaya konularak tartışılmış kodun ne olacağına birlikte karar verilmiştir. Tüm bunların sonucunda araştırmanın denetlenebilmesi için araştırmanın tüm verileri bilgisayar ortamından dosyalararak depolanmıştır.

BULGULAR

Bu araştırmanın birinci alt amacı kırsal bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştıkları güçlükleri belirlemektir. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Okul öncesi öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştıkları güçlükler

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Öğretimi planlama/uygulama	Planları uygulayamama/geciktirme	Ö2, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö13, Ö16, Ö17
	Etkinlikleri yapmakta zorlanma	Ö1, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10
	Planları değiştirme	Ö2, Ö7, Ö17
Öğrenme ortamı	İletişimde güçlük çekme	Ö2, Ö3, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, Ö17
	Öğrenci hazırbulunuşluğunun düşük olması	Ö1, Ö10, Ö11, Ö13
	Öğrenciler arasındaki yaş farkı	Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö16, Ö17
	Öğrenci devamsızlığı	Ö12, Ö14

Tablo 1 incelendiğinde kırsal bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştıkları güçlükler öğretimi planlamada/uygulamada karşılaşılan güçlükler ve öğrenme ortamı ile ilgili güçlükler olmak üzere iki tema altında toplanmıştır. Öğretimi planlamada/uygulamada karşılaşılan güçlükler sıklık sırasına göre planları uygulayamama/geciktirme, etkinlikleri yapmakta zorlanma ve planları değiştirme olarak sıralanmıştır. Öğrenme ortamında karşılaşılan güçlükler ise sıklık sırasına göre; öğrencilerle dil sorunundan dolayı iletişimde güçlük çekme, öğrenci hazırbulunuşluğunun düşük olması, öğrenciler arasındaki yaş farkı, öğrenci devamsızlığı ve sınıf mevcudunun az olması şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin görüşlerinden direkt alıntılar aşağıda verilmiştir.

Çocukların hazırbulunuşluk düzeylerinin uygun olmaması. Türkçe dil etkinliklerinde farklı dil kullanıldığı için zorlanıyorum (Ö1). Norm kadroların açılması için yapılan 3-4-5 yaş gruplarının kaydı doğrultusunda sınıfın farklı yaş gruplarını barındırması ve sentez bir planlama yapmak, ortak kazanımlar belirlemek zorlayıcı (Ö6). Çocuklar Türkçe bilmedikleri için iletişimde zorluk yaşamaktayım. Bu yüzden planladığımız program dahilinde gidemeyebiliyoruz. Sürekli esneklik yapmak zorunda kalıyoruz (Ö2). Öğrencilerin okula gelmesi ya da gelmemesi (Ö12). Sınıf mevcudunun az olması bazı büyük grup etkinliklerinde uygulamada sorun çıkmasına neden oluyor (Ö16).

Araştırmanın ikinci alt amacı kırsal bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin okulun alt yapısı ile ilgili karşılaştıkları güçlükleri belirlemektir. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin okulun alt yapısı kaynaklı karşılaştığı güçlükler

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Sınıf	Donanım/materyal/ fiziki alt yapı eksikliği	Ö2, Ö3, Ö4, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17
	Sınıfın eğitim için uygun olmaması (Karanlık, rutubetli...)	Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö12, Ö13, Ö18
	Sınıfların küçük olması	Ö3, Ö5, Ö9, Ö10, Ö11, Ö18
	Temizlikte problem yaşama	Ö1, Ö12, Ö14
Okul	Öğrencilerin oyun alanının olmaması	Ö2, Ö5, Ö10, Ö11, Ö16
	Okulda güvenlik endişesi taşıma	Ö6, Ö9, Ö13, Ö17
	Okulun eski olması	Ö4, Ö7, Ö16
	Isınma problemi	Ö2, Ö7, Ö12
	Tuvaletlerin binanın dışında olması	Ö4, Ö7, Ö16
	Elektriklerin sık kesilmesi	Ö3, Ö12
	Binanın akması	Ö2
	Lavaboların diğer öğrencilerle ortak kullanılması	Ö11
Suların kesilmesi	Ö13	
Çevre	Ailelerin ilgisizliği	Ö4, Ö9, Ö11

Veli-öğretmen iletişimsizliği	Ö12, Ö14
Ailelerin ekonomik zayıflığı	Ö6

Tablo 2’de görüldüğü gibi kırsal bölgede görev yapan öğretmenlerin okulun alt yapısı ile ilgili karşılaştıkları güçlükler sınıf, okul ve çevre teması altında toplanmıştır. Okul öncesi öğretmenler sınıf teması altında donanım/materyal/fiziki altyapı eksikliği, sınıfın eğitim için uygun olmaması, sınıfların küçük olması ve temizlikte problem yaşama gibi güçlüklerle karşılaşmışlardır. Okul teması altında ise okul öncesi öğretmenler öğrencilerin oyun alanının olmaması, okulda güvenlik endişesi taşıma, okulun eski olması, ısınma problemi, tuvaletlerin binanın dışında olması, elektriklerin sık kesilmesi, binanın akması, lavaboların diğer öğrencilerle ortak kullanılması, suların kesilmesi gibi güçlüklerle karşılaşmışlardır. Üçüncü tema çevre temasıdır, bu tema altında ise ailelerin ilgisizliği, veli-öğretmen iletişimsizliği, ailelerin ekonomik yetersizliği öğretmenler tarafından karşılaşılan güçlükler olarak ifade edilmiştir. Katılımcı okul öncesi öğretmenlerin yaşadıkları güçlükleri ilişkin görüşlerinden direkt alıntılar aşağıda verilmiştir.

Her öğretmen gibi ben de fiziki şartların dört dörtlük olmasını isterim. Sınıfımda dolap bile yok. Bahçem bile yok. Sınıfın tuvaleti dışarda. Kış mevsiminde çocukların tuvalete gidip gelmesi çok zor hale geliyor. Duvarlar o kadar eski ki pano asıyorum düşüyor. Sınıfın en teknolojik aleti lamba. O da elektrik kesintisinden patlıyor (Ö16). Sınıfın küçük, karanlık, rutubetli olması karşılaştığım en büyük güçlük. Yetersiz materyaller. Elektrik kesintileri de diğer bir güçlük (Ö3). Sınıf fiziki olarak okul öncesi etkinliklerine imkan sağlamıyor. Masa ve sandalyeler sınıfı doldurduğu için oyun zamanı onları bir kenara kaldırıyorum ve bu sürekli tekrarlandığı için olumsuz etkileniyorum (Ö18). Sınıfta temizlik görevlisinin olmaması. Soba ve sınıf temizliğinin öğretmen tarafından yapılması (Ö1). Okul bahçesinin çocuklara uygun olmaması. Okul bahçesinde çocuklara uygun materyal yok (Ö10). Çevrede olan şartlardan dolayı haşerelerin (fare, yılan vb.) olması ve önlem alınmaması. Okulun yeteri kadar ısınmaması, elektriklerin çok sık gidip gelmesi (Ö12). Çevredeki köylerle olan problemlerden kaynaklı okul çevresine silah atılması. Suların zaman zaman kesilmesi (Ö13). Okul öncesi çocukları için ayrı lavaboların olmaması (Ö11). Sınıfta hiçbir donanım yok, çatımız akıyor.” (Ö2). Okul 1973 yılında yapılmış çok eski bir okul. Okulun fiziki şartları okul öncesine uygun değil, tuvaletler diğer binada (Ö4). Ailelerin okul öncesi eğitimin önemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması (Ö11). Öğretmen-veli iletişimsizliği (Ö14).

Araştırmanın üçüncü alt amacı kırsal bölgelerde görev yapan kırsal bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemektir. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Okul öncesi öğretmenlerinin karşılaşılan güçlüklerle çözüm önerileri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Yöneticilere yönelik öneriler	Fiziki şartların iyileştirilmesi/ Materyal alınması Eğitim-öğretim başlamadan önce	Ö2, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15 Ö3, Ö13, Ö14, Ö16

	okulların eğitime hazırlanması	
	Paydaşlar arasındaki işbirliğinin artırılması	Ö1, Ö7, Ö14, Ö17
	Aileler bilinçlendirilmeli	Ö4, Ö11, Ö14
	Yardımcı personel alınması	Ö1, Ö12
	Ana sınıflarına ödenek verilmeli	Ö12, Ö15
	Sınıfların oluşturulmasında yaş aralığı dikkate alınmalı	Ö3
	Öğretmenlik meslek kanunu çıkartılmalı	Ö9
	Öğretmenlere atandığı yerin kültürü ve çevresi hakkında hizmet içi eğitim verilmeli	Ö8
	Öğrencilere okula gelmeden önce dil kursu açılması	Ö3
Öğretmenlere yönelik öneriler	Karşılaştıkları problemi kendi imkânları ile çözmeye çalışabilirler	Ö4, Ö8, Ö18
	Çeşitli yardım kuruluşlarından materyal talebinde bulunabilirler	Ö8

Tablo 3’te okul öncesi öğretmenleri karşılaştıkları güçlüklerle çözüm önerileri görülmektedir. Bu öneriler iki temada sınıflandırılmıştır. Öğretmenler yöneticilere; fiziki şartların iyileştirilmesi/materyal alınması, eğitim-öğretim başlamadan önce okulların hazırlanması, paydaşlar arasındaki işbirliğinin artırılması, ailelerin bilinçlendirilmesi, yardımcı personel alınması, ana sınıflarına ödenek verilmesi, sınıfların oluşturulmasında yaş aralığının dikkat edilmesi, öğretmenlik meslek kanununun çıkarılması, öğretmenlere atandığı yerin kültürü ve çevresi hakkında hizmet içi eğitim verilmesi, öğrencilere okula gelmeden önce dil kurslarının açılması önerilerinde bulunmuşlardır. Öğretmenlere yönelik olarak ise karşılaştıkları problemleri kendi imkanlarıyla çözmeye çalışmalarını ve çeşitli yardım kuruluşlarından yardım istemelerini önermişlerdir. Katılımcı okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinden direkt alınılabilir aşağıda verilmiştir.

Sınıfım için bir bütçe ayırdım. Bu bütçe ile sınırlı özellikleri minimal düzeye indirmeye çalışacağım. Ayrıca sınıfta fazla gördüğüm masa, sandalye, dolapları çıkardım. Hatta fazla olmayanları bile başka bir sınıfa çıkardım. İhtiyacım olduğunda gerekli materyalleri o sınıftan alacağım (Ö18). Eğitim materyallerinin karşılanması konusunda çoğunu kendi imkanlarımı kullanarak materyalleri alıyorum. Aileleri bilinçlendirmek için uğraş veriyoruz. MEB öğretmenlere materyal açısından daha fazla katkı sağlayabilir (Ö4). Öğretmenlere öncelikle atanılan çevrenin kültürünü, dilini aktarabilecek hizmet içi eğitim yapılmalıdır. Materyal öğretmen elinden geldiğince yapmakta ama yetiştirememektedir. Bunun için çeşitli yardım kuruluşlarından yardım istenebilir (Ö8). Öncelikle biz öğretmenlerin tüm bu güçlükler karşısında çalabileceğimiz bir kapının olması gerekir. Veli, öğretmen ve bakanlıkların birbiriyle dayanışması sonucunda bu sorunlar kısa bir sürede çözülecektir (Ö17). Eğitim öğretim yılına başlamadan önce okulların temizlik ve eksikliklerinin giderilmesi. Yaz tatili boyunca çocuklara çeşitli kurslarla dil eğitiminin verilmesi. Sınıflar oluşturulurken yaş

aralığının yakın tutulması (Ö3). Toplumun öğretmene saygısını tekrardan kazandırabilecek önlemler alınmalı. Öğretmenlik meslek kanunu çıkarılmalıdır (Ö9). Okul öncesi için ayrı bir ödenek verilmeli, yeterli hizmet personeli görevlendirilmeli. Okul öncesi çocukları da servis kapsamına alınmalı (Ö12).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kırsalda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin karşılaştığı güçlüklerin ve çözüm önerilerinin incelendiği bu çalışmada, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun dil sorunu ve materyal yetersizliğinden dolayı güçlük yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı öğretmenler ana dil farklılığı ve materyal yetersizliğinden dolayı okul öncesi eğitim programını uygulamakta güçlük çektiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin konuştuğu dili anlayamamalarından dolayı öğretmenlerin güçlük çektiği, iletişimde zorlandıkları sonucunu alan yazında yapılan araştırmalar desteklemektedir (Akdağ, 2014; Özdemir, Civelek, Çetin, Karapınar ve Özel, 2015; Karadaş ve Çakan, 2018; Karataş ve Kınalıoğlu, 2018; Kardeş ve Akman, 2018; Taşkaya vd, 2015). Bu araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin öğretimi planladıkları gibi sürdüremedikleri, uygulamada, etkinlikleri yapmada zorluk çektikleri, zaman zaman planlarını değiştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ağgül ve diğerlerinin (2018) yaptığı çalışmada bu araştırmanın sonucunu destekler şekilde okul öncesi eğitim programının uygulanmasında çeşitli nedenlerden dolayı sorun yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır. Öğretimin planlandığı gibi uygulanamamasına bu araştırmanında bir sonucu olan, öğrenci öğretmen iletişimindeki güçlükler, öğrenci hazırbulunuşluğunun düşük olması, materyal eksikliği gibi faktörler neden olmuş olabilir. Bunun yanında öğretmenlerin çok fazla güçlükle karşılaşması öğretmenin motivasyonunun düşmesine neden olmuş olabilir. Bu da öğretim ve öğrenme ortamına çeşitli şekillerde yansiyabilir. Akdağ (2014) göreve yeni başlayan okul öncesi öğretmenlerinin kırsalda yaşadığı sorunları incelediği çalışmasında öğretmen adaylarının sosyal, ekonomik, kültürel ve güvenlik sorunları nedeniyle kırsal bölgelerde çalışma konusunda isteksiz olduklarını ortaya koymuştur.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise ailelerin okul-aile işbirliğine katkıda bulunmamaları ve eğitime karşı ilgisiz davranmalarındır. Alan yazın incelendiğinde bu araştırmanın sonucunu destekler şekilde ailelerin eğitim gören çocuklarına karşı ilgisiz ve duyarsız olduklarını belirten araştırmaların bulunduğu görülmektedir (Akdağ, 2014; Karataş ve Kınalıoğlu, 2018; Karataş ve Çakan, 2018; Sidat ve Bayar, 2018; Yıldırım, Fidan ve Ergün, 2017). Çalışmanın yapıldığı bölge göz önüne alındığında anadil farklılığından kaynaklanan veli-öğretmen iletişimin sorununu veli ilgisizliğine neden olmuş olabilir. Okul öncesi eğitimin temel ilkelerinden biri çocuğun eğitimine ailenin etkin katılımının sağlanmasıdır. Bunun için aileler öncelikle okul öncesi eğitimin önemi ve çocuğun gelişimine sağladığı katkılar hakkında bilinçlendirilmelidir. Ancak ana dil farklılığından kaynaklanan iletişim problemlerinin yaşanması velinin kendini yeterince anlatamayacağını düşünmesine neden olabilir. Bu düşüncedeki veli öğretmenle hiç iletişim kurmamayı tercih edebilir.

Araştırmada okul öncesi öğretmenler öğrenci hazırbulunuşluğunun düşük olduğunu belirtmişlerdir. Özdemir ve diğerlerinin (2015), Ağgül ve diğerlerinin (2018) yaptıkları araştırma sonuçları

araştırmanın bu sonucunu desteklemektedir. Öğrencilerin hazırbulunuşluğunun düşük olmasına bölgenin şartları, ailenin eğitime bakış açısı, okul, gazete gibi eğitimle ilgili çevresel uyarıcılarla daha az maruz kalma neden olmuş olabilir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise öğrencilerin devamsızlık yapmalarıdır. Alan yazında araştırmanın bu sonucunu destekleyen araştırmalar yer almaktadır (Karataş ve Kınalıoğlu, 2018; Karataş ve Çakan 2018; Taşkaya vd., 2015). Farklı yaş gruplarının aynı sınıfa kaydedilmesi de öğretmenlerin karşılaştığı güçlüklerden bir diğeridir. Araştırmanın bu sonucu ile Ağgül ve diğerlerinin (2018) yaptığı araştırmanın sonucu benzerlik göstermektedir. Temizlik personelinin olmaması ve lavaboların okul öncesi çocuklarına uygun olmaması hatta bazı okullarda bina dışında olması da öğretmenlerin karşılaştığı bir başka sorundur. Araştırmanın bu sonuçlarını alanyazında yapılan araştırmaların sonuçları desteklemektedir (Ağgül vd., 2018; Karataş ve Çakan, 2018; Karataş ve Kınalıoğlu, 2018; Yağan Güder, 2019). Temizlik personelinin olmaması ve lavaboların bina dışında olması okul öncesi eğitim için ciddi eksiklikler olarak değerlendirilebilir.

Kırsalda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin yaşadığı güçlüklerden bir başkası da sınıfların küçük, nemli, karanlık gibi nedenlerden dolayı eğitime uygun olmamasıdır. Yağan Güder (2019), Ağgül ve diğerlerinin (2018) çalışmaları araştırmanın bu sonucunu destekler niteliktedir. Bu duruma okul öncesi eğitimin zorunlu olmamasından dolayı okul yönetiminin önceliği zorunlu olan sınıflara vererek okulun kullanılmayan ya da ihtiyaç duyulduğunda kullanılan yerine okul öncesi sınıfı açması olabilir. Ancak bu durum öğretmen ve öğrenci bakımından olumsuz ortamlar oluşturarak okul öncesi eğitimin gelişmesini engelleyebilir.

Öğretmenlerin yaşadığı bir diğer güçlük fiziki alt yapı yetersizliğidir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu sınıflarında teknolojik donanımların ve bahçe düzenlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Alanyazında bu araştırmanın okulların alt yapısı ile ilgili sonuçlarını destekleyen araştırmalar yer almaktadır (Kozikoğlu ve Senemoğlu, 2018; Özdemir vd., 2015; Sidat ve Bayar, 2018; Yağan Güder). Demir ve Arı (2013), okul öncesi, sınıf ve branş öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada da bu araştırmanın sonucuna benzer şekilde öğretmenlerin alt yapı yetersizliklerine ilişkin sorunları olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmanın sonucunda belirtildiği gibi Karataş ve Çakan'ın (2018), yaptıkları çalışmada öğretmenler, okulların fiziki alt yapısının yetersiz olduğunu, okullardaki çevre düzenlemesinin çocukların gereksinimlerine uygun olarak yapılmadığını, okullarda bakım onarım yapılması gerektiğini ve sınıfların kalabalık olduğunu vurgulamışlardır. Taşkaya ve diğerlerinin (2015) kırsal kesimde görev yapan sınıf öğretmenlerinin sorunlarını araştırdıkları çalışmalarında, öğretmenler yaşadıkları en önemli sorunlardan birinin ısınma sorunu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ısınma problemi öğretmenler tarafından belirtilen diğer bir güçlük olarak belirtilmektedir. Fiziki alt yapıda yetersizliklerin olması okul öncesi eğitim için kabul edilebilir bir durum olarak görülmemelidir. Okul öncesi eğitim zorunlu olmadığı için öğrenciler gönüllü olarak eğitime katılmaktadırlar. Gönüllü olarak katılım gösterilen yerlerin öğrenci ve öğretmen için cazip olması gerekmektedir. Fiziki alt yapının yetersiz olduğu, ısınma problemlerinin olduğu ve oyun alanının olmadığı ortamlara öğrencileri getirmek zorlaşabilir.

Öğretmenlerin karşılaştığı bir güçlük de araç-gereç yetersizliği olarak saptanmıştır. Karataş ve Kınalıoğlu'nun (2018) doğu ve güneydoğuya atanmış sınıf öğretmenlerinin sorunlarını inceledikleri araştırmanın sonucu bu sonucu desteklemektedir. Özpınar ve Sarpkaya'nın (2010) çalışmaları da öğretmenlerin araç-gereç temin etmede güçlük yaşadığını vurgulamakla birlikte mesleki deneyimi az olan öğretmenlerin araç gereç temin etmede daha fazla sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. Okul öncesi eğitimin ortamlarında materyal diğer eğitim ortamlarına göre daha zaruri görülebilir. Çünkü materyal olmadan öğretmenin etkinlikleri yapması, öğrencilerin oyun oynaması, mutlu olmaları pek mümkün görünmemektedir.

Kırsal bölgede görev yapan öğretmenler dil ve iletişim gibi çözümü karmaşık bir sorun ile baş etmeye çalışırken öte yandan fiziki altyapı ve araç-gereç yetersizliğinin üstesinden gelmek durumunda kalmıştır. Bu nedenlerle öğretmenler mesleklerinin gereklerini yerine getirmede zorlanmaktadır. Dil ve iletişim güçlüğü'nün çözümü için farklı yollara gidileceği ve bunun uzun süreceği düşünülebilir. Ancak fiziki altyapı ve araç gereç yetersizliği daha kolay ve kısa sürede çözümlenebilir. Bu yüzden fiziki altyapı ve materyal yetersizliği giderilerek dil ve iletişim sorunuyla karşı karşıya kalan öğretmenlerin mesleki motivasyonları artırılmalıdır. Okul Öncesi Eğitim Programına göre öğretmen özellikleri okul öncesi eğitiminin niteliğini ve çocuğun gelişimini etkileyen en temel belirleyicilerden biridir (MEB, 2013). Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerinin niteliği ve sahip olduğu özellikleri artıracak ve onların mutlu olmalarını sağlayacak ortamlar önemlilik arz etmektedir.

Öğretmenlerin bakış açısıyla eğitim – öğretim sürecinde yaşanan sorunların belirlenerek ortaya konulması, sorunlara çözümler sunabilmenin önemli bir aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmada sonuç olarak; eğitim sürecinde öğretmenlerin karşı karşıya olduğu çok sayıda sorunlarının olduğu görülmektedir. Bu sorunların bazılarının uzun zaman sürecinde ve çeşitli düzenlemelerle ortadan kalkacağı bazılarının da maddi desteklerle çözümleneceği düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler sunulabilir.

- Aile katılımı çalışmaları ile velilere okul öncesi eğitimin önemi hakkında bilinçlendirme yapılabilir.
- Öğretmenler, idareciler ve MEB yetkililerinden oluşan bir komisyon kurularak okullara alt yapı ve materyal desteği sağlanabilir.
- Okul Öncesi Öğretmenliği eğitim programına çok dillilik, çok kültürlülük ve uyum gibi dersler teorik ve uygulamalı olarak eklenebilir.
- Okul öncesi dönem çocuklarına yaz döneminde Türkçe eğitimi verilebilir.
- Aile eğitimi etkinliklerinin zenginleştirilmesi ve çeşitli aile yapıları ve kültürlerini barındıracak biçimde yapılandırılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aboud, F. E., Hossain, K. and O’Gara, C. (2008). The succeed project: Challenging early school failure in Bangladesh. *Research in Comparative and International Education*, 3, 294–305.
- Ağgul-Yalçın, F. ve Yalçın, M. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimin sorunları ile ilgili görüşleri: Ağrı ili örneği. *İlköğretim Online*, 17(1), 367-383.
- Akdağ, Z. (2014). Göreve yeni başlayan okul öncesi öğretmenlerinin kırsaldaki mücadelesi. *Educational Research Association The International Journal Of Educational Researchers*, 5(3), 1-13.
- Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2002). *Türkiye’de okulöncesi eğitimi: Hizmete duyulan ihtiyaçların saptanması ve çocuğun dil yetisi düzeyinin değerlendirilmesi araştırma raporu*. Ankara
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. M Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Cropley, A. (2002). *Qualitative research methods: An introduction for students of psychology and education*. University of Latvia: Zinātne.
- Demir, M.K. ve Arı, E. (2013). Öğretmen sorunları-Çanakkale ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 107-126.
- Karataş, K. ve Çakan, S. (2018). Öğretmenlerin bakış açısıyla eğitim-öğretim sorunları. Bismil ilçesi örneği. *İlköğretim Online*, 17(2), 834-847.
- Karataş, A. ve Kınalıoğlu, İ. H. (2018). Köy okullarında çalışan sınıf öğretmenlerinin sorunları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(8), 207-220.
- Kardeş, S. ve Akman, B. (2018). Suriyeli mültecilerin eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 2018; 17(3): s.1224-1237.
- Kozikoğlu, İ., & Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: Nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, – Journal of Qualitative Research in Education*, 6(3), 341-371.
- MEB, (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/oo proram.pdf> (Erişim tarihi:12.09.2019)
- MEB, (2019). *Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2017/18*. Ankara (Erişim tarihi, 12.09.2019)
- Mercan-Uzun, E. ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.

- Özdemir, M., Civelek, Ş., Çetin, Y. E., Karapınar, N. ve Özel, D.(2015). Öğretmenlerin eğitimsel çevresel ve sosyal sorunları (Şırnak ili örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 163-181
- Özpinar, M. (2008). Köyde görev yapan sınıf öğretmenlerinin sorunları (Aydın İli Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Özpinar, M., Sarpkaya, R. (2010). Köyde görev yapan sınıf öğretmenlerinin sorunları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 17-29
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. ed./Trans. Ed) Ankara: Siyasal Kitabevi
- Sidat, E. ve Bayar, A. (2018). Köy okullarında yaşanan problemlere yönelik öğretmen görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 253 – 261.
- Taşkaya, S. M., Turhan, M. ve Yetkin, R. (2015). Kırsal kesimde görev yapan sınıf öğretmenlerinin sorunları (Ağrı İli Örneği). *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18),198-210.
- Turan. S. ve Garan, Ö. (2008). Kırsal kesimde görev yapan sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları güçlükler. *Milli Eğitim*, 177, 116-128.
- TED, (2019). *Bir bakışta eğitim 2019*. <https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/bir-bakista-egitim-2019> (Erişim tarihi, 22.09.2019)
- UNICEF (2015). *All children in school by 2015 Türkiye raporu*. ISBN: 978-92-806-4724-2. <file:///C:/Users/hp/Desktop/%C3%B6LKE-RAPORU-Tr-14.1.2014.pdf> (Erişim tarihi, 14.10.2019)
- Yağan Güder, S. (2019). Dikenli gül: Türkiye’de kırsal kesimde okul öncesi öğretmeni olmaya ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3), 921-941. doi: 10.14689/issn.2148-624.1.7c.3s.2m
- Yıldırım, N., Kurtde Fidan, N. ve Ergün, S. S. (2017). Göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar üzerine nitel bir araştırma. *International Journal of Social Science Research*, 6(2), 1-18
- Yılmaz, F. ve Şekerci, H. (2016). Ana dil sorunsalı: Sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine göre ilkokul öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research*
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. bas.)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN AMAÇLARINDA BİREY NİTELİKLERİ

Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, ahcoban@gmail.com

ÖZET

Her toplum, kendi bireylerinin belli başlı niteliklere sahip olmasını istemektedir. Toplumlar bu isteklerini, yapılandırdıkları eğitim sistemi aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışırlar. Eğitim sistemleri, toplumların bu isteğini genel amaçlar ve kurumların amaçlarını belirlerken dikkate almak zorundadırlar. Çünkü yetiştirilecek bireyler, toplumların geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bireylerin nitelikleri, eğitim sistemlerinin amaçlarında yerini almaktadır.

Diğer eğitim sistemlerinde olduğu gibi, Türk Eğitim Sistemi de toplumun beklentilerine uygun bireyler yetiştirmek için, belirlediği amaçlarda temel niteliklere yer vermiştir. Genelde eğitim sistemi, özelde eğitim kurumları eğitim-öğretim sürecinde bu amaçlarda belirtilen niteliklere göre öğrencileri yetiştirmekte ve geleceğe hazırlamaktadır. Okulöncesi eğitim kademesinden yükseköğretim kademesine kadar her aşamada yer alan amaçlar, bir sonraki amaçların gerçekleştirilmesinde önkoşul niteliğe sahip bulunmaktadır. Bir önceki eğitim kademesinin amaçları gerçekleşmediği takdirde, sonraki eğitim kademelerinin amaçlarının gerçekleşmesinde sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Bu nedenle, eğitim sürecinde planlama, uygulama, değerlendirme ve geliştirme sorumluluğu taşıyan öğretmenler ve öğretim elemanları, öğrencilerin nitelikleri ile ilgili karşılaştıkları sorunların nedenini, bir önceki eğitim kademesine bağlamaktadırlar.

Araştırmanın amacı, Türk Eğitim Sisteminin amaçlarını birey nitelikleri açısından incelemek ve gerekli değerlendirmeleri yapmaktır. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türk Milli Eğitiminin genel amacında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
2. Okulöncesi Eğitimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
3. İlköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
4. Ortaöğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
5. Yükseköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?

Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Öncelikle, Milli Eğitim Temel Kanun, Okulöncesi, İlköğretim, Ortaöğretim Yönetmelikleri ve Yükseköğretim Kanunu birey nitelikleri açısından incelenmiştir. Daha sonra birey nitelikleriyle ilgili ifadelerin analizi yapılarak kategorik bir sınıflandırma oluşturmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, tablolarla ifade edildikten sonra değerlendirmeler yapılmış; sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Sistemi, Amaçlar, Birey, Nitelikler.

INDIVIDUAL QUALIFICATIONS IN THE OBJECTIVES OF TURKISH EDUCATION SYSTEM

ABSTRACT

Every society wants its own individuals to have certain qualities. Societies try to realize these demands through the education system they construct. Education systems have to take this wish of

societies into account when determining the general objectives and the objectives of the institutions. Because individuals to be raised are of great importance for the future of societies. Therefore, the qualifications of individuals take their place in the aims of education systems.

As in other education systems, the Turkish Education System has included basic qualities in the aims it has set in order to raise individuals in line with the expectations of the society. The education system in general and the educational institutions in particular train the students according to the qualifications specified for these purposes and prepare them for the future. The objectives in each stage from preschool education to higher education are prerequisites for the achievement of the next objectives. If the objectives of the previous education level are not fulfilled, it is inevitable that there will be problems in achieving the objectives of the next education level. For this reason, teachers and instructors who have the responsibility of planning, implementing, evaluating and developing in the education process connect the cause of the problems faced by the students to the previous education level.

The aim of the study is to examine the aims of the Turkish Education System in terms of individual qualifications and to make the necessary evaluations. Within this framework, the following questions were sought:

- 1.What are the individual qualities of the Turkish National Education?
- 2.What are the individual qualifications included in the objectives of preschool education?
- 3.What are the individual qualifications in the aims of primary education?
- 4.What are the individual qualities of secondary education?
- 5.What are the individual qualifications in the aims of higher education?

Qualitative research methods, document analysis were used in the collection, analysis and interpretation of the data related to the research. Firstly, the Basic Law of National Education, Preschool, Primary Education, Secondary Education Regulations and Higher Education Law were examined in terms of individual qualifications. Afterwards, it was tried to create a categorical classification by analysing the expressions about the individual qualities. After the data were expressed in tables, evaluations were made; results and recommendations.

Keywords: Turkish Education System, Objectives, Individual, Qualifications.

GİRİŞ

Her toplum, kendi bireylerinin belli başlı niteliklere sahip olmasını istemektedir. Toplumlar bu isteklerini, yapılandırdıkları eğitim sistemi aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışırlar. Eğitim sistemleri, toplumların bu isteğini genel amaçlar ve kurumların amaçlarını belirlerken dikkate almak zorundadırlar. Çünkü yetiştirilecek bireyler, toplumların geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bireylerin nitelikleri, eğitim sistemlerinin amaçlarında yerini almaktadır.

Amaç, “eğitim alanında bir etkinliğe, bir eyleme ya da bir işe başlarken erişilmek istenilen, öğrenim sürecine bütünlük ve anlam kazandıran sonuç” (Oğuzkan, 1974); eğitimde yetkililerce program ve yönetmeliklerde saptanan ve öğrencilerin davranışlarında gerçekleştirilmesi düşünülen davranış değişiklikleri” (Öncül, 2000) şeklinde tanımlanmaktadır. Amaçlar, eğitim-öğretim sürecinin pusulası hükmündedir. Bireylere kazandırılacak nitelikler, amaç ifadeleri ile belirlenir. Amaçlar eğitim-

öğretim sürecinin başında yol gösterici role sahip olduğu gibi, eğitim-öğretim sürecinin sonunda da değerlendirme ölçütleri olarak rol alırlar.

Eğitimin amaçları, Varış'a göre (1996), örgün eğitim etkinliklerinin dayanağıdır. Eğitim amaçlarının kaynağı, bilimsel olgulara ve araştırmalara dayalı bir eğitim felsefesidir. Amaçlar, gerek toplum gerekse bireye geliştirici unsur getirmek durumundadır. Bunun için amaçlar,

- 1.Toplum şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermelidir.
- 2.İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak yönde olmalıdır.
- 3.Demokratik ideallere uymalıdır.
- 4.Kendi içinde çelişki halinde bulunmamalıdır.
- 5.İstenen davranış değişikliğini açıklayan bir yönde dile getirmelidir.
- 6.Gerçekleşebilecek nitelikte olmalıdır.

Diğer eğitim sistemlerinde olduğu gibi, Türk Eğitim Sistemi de toplumun beklentilerine uygun bireyler yetiştirmek için, belirlediği amaçlarda temel niteliklere yer vermiştir. Genelde eğitim sistemi, özelde eğitim kurumları eğitim-öğretim sürecinde bu amaçlarda belirtilen niteliklere göre öğrencileri yetiştirmekte ve geleceğe hazırlamaktadır. Okulöncesi eğitim kademesinden yükseköğretim kademesine kadar her aşamada yer alan amaçlar, bir sonraki amaçların gerçekleştirilmesinde önkoşul niteliğe sahip bulunmaktadır. Bir önceki eğitim kademesinin amaçları gerçekleşmediği takdirde, sonraki eğitim kademelerinin amaçlarının gerçekleşmesinde sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Bu nedenle, eğitim sürecinde planlama, uygulama, değerlendirme ve geliştirme sorumluluğu taşıyan öğretmenler ve öğretim elemanları, öğrencilerin nitelikleri ile ilgili karşılaştıkları sorunların nedenini, bir önceki eğitim kademesine bağlamaktadırlar.

MATERYAL VE METOT

Araştırmanın amacı, Türk Eğitim Sisteminin amaçlarını birey nitelikleri açısından incelemek ve gerekli değerlendirmeleri yapmaktır. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1.Türk Milli Eğitiminin genel amacında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
- 2.Okulöncesi Eğitimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
- 3.İlköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
- 4.Ortaöğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?
- 5.Yükseköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri nelerdir?

Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Öncelikle, Milli Eğitim Temel Kanun, Okulöncesi, İlköğretim, Ortaöğretim Yönetmelikleri ve Yükseköğretim Kanunu birey nitelikleri açısından incelenmiştir. Daha sonra birey nitelikleriyle ilgili ifadelerin analizi yapılarak kategorik bir sınıflandırma oluşturmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, tablolarla ifade edildikten sonra değerlendirmeler yapılmış; sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı olan Türk Eğitim Sisteminin amaçlarını birey nitelikleri açısından incelemek ve gerekli değerlendirmekle ilgili elde edilen bulgular ve yorumları yer almaktadır.

1. Türk Milli Eğitiminin genel amacında yer alan birey nitelikleri

24 Haziran 1973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Milli Eğitim Temel Kanununun “BİRİNCİ BÖLÜM” nde yer alan Türk Millî Eğitiminin amaçları, “Genel amaçlar” ve “ Özel amaçlar” şeklinde ayrılmıştır, Günümüze kadar birçok değişikliğin yapıldığı amaçların son şekli şu şekilde ifade edilmiştir (<http://www.meb.gov.tr/mevzuat>):

I – Genel amaçlar:

Madde 2 – Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini,

1.(Değişik: 16/6/1983 - 2842/1 md.) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2.Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3.İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

II – Özel amaçlar:

Madde 3 – Türk eğitim ve öğretim sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenir ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçları, genel amaçlara ve aşağıda sıralanan temel ilkelere uygun olarak tespit edilir.

Türk Milli Eğitiminin genel amacında yer alan birey nitelikleri ile ilgili bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçlarında Yer Alan Birey Nitelikleri

Nitelikler

Atatürk İnkılap Ve İlkelerine Bağlı

Anayasada İfadesini Bulan Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı

	Milli		Benimseyen
	Ahlaki		
Türk Milletinin	İnsani	Değerlerini	Koruyan
	Manevi		
	Kültürel		Geliştiren

Ailesini		Seven	
Vatanını			
Milletini		Daima Yüceltmeye Çalışan	
İnsan Haklarına Ve Anayasanın Başlangıcındaki Temel İlkelere Dayanan Demokratik, Laik Ve Sosyal Bir Hukuk Devleti Olan Türkiye Cumhuriyetine Karşı Görev Ve Sorumluluklarını		Bilen Davranış Haline Getirmiş	Yurttaş
Beden			
Zihin	Dengeli		
Ahlak	Bakımından		Bir Kişiliğe Ve Karaktere Sahip
Ruh		Sağlıklı Şekilde Gelişmiş	
Duygu			
Hür			
Bilimsel		Düşünme Gücüne	Sahip
Geniş Bir Dünya Görüşüne İnsan Haklarına Saygılı			
Kişiliğe		Değer Veren	
Teşebbüse			
Topluma Karşı Sorumluluk Duyan			
Yapıcı			
Yaratıcı	Kişi Olarak Yetişmiş		
Verimli			
İlgilerini			
İstidatlarını		Geliştirmiş	
Kabiliyetlerini			
Gerekli		Bilgileri Becerileri Davranışları	Kazanmış
Birlikte İş Görme Alışkanlığı			
Hayata Hazır			
Kendini Mutlu Kılacak			
Toplumun Mutluluğuna Katkıda Bulunacak			Bir Meslek Sahibi

Tablo 1’de görüldüğü gibi, Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçlarında bireylerin sahip olması gereken 55 nitelik bulunmaktadır. Birinci sırada, 15 nitelikle Türk Milletinin Değerleri ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlar, “Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci sırada 10 nitelikle kişilik ve karakter ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlar, “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere” sahip şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sırada ise, 6 nitelikle aile, vatan ve millet ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlar, “ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan” şeklinde ifade edilmiştir.

2.Okulöncesi Eğitimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan “Okulöncesi Eğitimi Programı” kitabında (<http://mufredat.meb.gov.tr>) “Okulöncesi Eğitiminin Amaçları”4 madde halinde ifade edilmiştir:

- 1.Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,
- 2.Onları ilkökula hazırlamak,

3.Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak,

4.Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Okulöncesi Eğitiminin Amaçlarında yer alan birey nitelikleri ile ilgili bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2.Okulöncesi Eğitimin Amaçlarında Yer Alan Birey Nitelikleri

Nitelikler		
Beden		
Zihin	Gelişimini Sağlamış	
Duygu		
İyi Alışkanlıklar Kazanmış		
Türkçeyi	Doğru	Konuşan
	Güzel	

Tablo 3’te görüldüğü gibi, okulöncesi eğitimin amaçlarında bireylerin sahip olması gereken 6 nitelik bulunmaktadır. Bu niteliklerden birinci sırada 3 nitelik beden, zihin ve duygu ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlar, “beden, zihin ve duygu gelişimi” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci sırada 2 nitelik Türkçe ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlar, “Türkçeyi doğru ve güzel konuşma” şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sırada ise 1 nitelik alışkanlıklar ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bu, “iyi alışkanlıklar kazanma” şeklinde ifade edilmiştir.

3.İlköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri

24 Haziran 1973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Milli Eğitim Temel Kanununun “İKİNCİ BÖLÜM” nde yer alan “B.Temel Eğitim” ile ilgili “Amaç ve Görevler”, şu şekilde ifade edilmiştir:

MADDE 23. — Temel eğitimin amaç ve görevleri, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

1.Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak; onu millî ahlâk anlayışına uygun olarak yetiştirmek;

2.Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır.

Günümüze kadar birçok değişikliğin yapıldığı ilköğretimin amaç ve görevlerinin son şekli şu şekilde ifade edilmiştir (<http://www.meb.gov.tr/mevzuat>):

Madde 23 – İlköğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

1.Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak; onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek;

2.Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır.

3.(Ek: 16/8/1997-4306/4 md.) İlköğretimin son ders yılının ikinci yarısında öğrencilere, ortaöğretimde devam edilebilecek okul ve programların hangi mesleklerin yolunu açabileceği ve bu

mesleklerin kendilerine sağlayacağı yaşam standardı konusunda tanıtıcı bilgiler vermek üzere rehberlik servislerince gerekli çalışmalar yapılır.

İlköğretimin Amaçlarında yer alan birey nitelikleri ile ilgili bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3.İlköğretimin Amaçlarında Yer Alan Birey Nitelikleri

Nitelikler		
İyi Bir Vatandaş Olmak İçin Gerekli Temel	Bilgileri	Kazanmış
	Becerileri	
	Davranışları	
Milli Ahlak Anlayışına Uygun Olarak Yetişmiş	Alışkanlıkları	Hayata
	İlgileri	
	İstidatları	
Kabiliyetleri	Yönünden Yetişip	Hazır
		Üst Öğrenime

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ilköğretimin amaçlarında bireylerin sahip olması gereken 11 nitelik bulunmaktadır. Bu niteliklerden ilk sırayı, 6 nitelikle “ilgi, istidat ve kabiliyetleri” ile ilgili nitelikler yer almaktadır. Bunlar, “ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazır” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci sırayı 4 nitelikle “iyi bir vatandaş olmak” için gerekli nitelikler yer almaktadır. Bunlar, “iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazanma” şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sırada ise, 1 nitelikle ahlak ile ilgili nitelik gelmektedir. Bu, “milli ahlak anlayışına uygun” şeklinde ifade edilmiştir.

4.Ortaöğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri

24 Haziran 1973 tarih ve 14574 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Millî Eğitim Temel Kanununun “İKİNCİ BÖLÜM” nde yer alan “B.Orta Öğretim” ile ilgili “Amaç ve Görevler”, şu şekilde ifade edilmiştir:

MADDE 28. — Ortaöğretimin amaç ve görevleri, Millî Eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

1.Bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgarî ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadî sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak,

2.Öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yükseköğretime veya hem mesleğe hem de yükseköğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır.

Bu görevler yerine getirilirken öğrencilerin istekleri ve kabiliyetleri ile toplum ihtiyaçları arasında denge sağlanır.

Günümüze kadar birçok değişikliğin yapıldığı ortaöğretimin amaçlarının son şekli şu şekilde ifade edilmiştir (<http://www.meb.gov.tr/mevzuat/>):

Ortaöğretim kurumlarının amaçları

MADDE 7- (1) Ortaöğretim kurumları;

- a)Öğrencileri bedenî, zihnî, ahlâkî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştirmeyi, demokrasi ve insan haklarına saygılı olmayı, çağımızın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlamayı,
- b)Öğrencileri ortaöğretim düzeyinde ortak bir genel kültür vererek yükseköğretime, mesleğe, hayata ve iş alanlarına hazırlamayı,
- c)Eğitim ve istihdam ilişkilerinin Bakanlık ilke ve politikalarına uygun olarak sağlıklı, dengeli ve dinamik bir yapıya kavuşturulmasını,
- ç)Öğrencilerin öz güven, öz denetim ve sorumluluk duygularının geliştirilmesini,
- d)Öğrencilere çalışma ve dayanışma alışkanlığı kazandırmayı,
- e)(Değişik:RG-13/9/2014-29118) Anadolu imam hatip liselerinde; imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesine kaynaklık edecek gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasını
- f)Öğrencilerin dünyadaki gelişme ve değişimleri izleyebilecek düzeyde yabancı dil öğrenebilmelerini,
- g)Öğrencilerin bilgi ve becerilerini kullanarak proje geliştirerek bilgi üretebilmelerini,
- ğ)Teknolojiden yararlanarak nitelikli eğitim verilmesini,
- h) Hayat boyu öğrenmenin bireylere benimsetilmesini,
- ı)Eğitim, üretim ve hizmette uluslararası standartlara uyulmasını ve belgelendirmenin özendirilmesini amaçlar.

(2)Ayrıca:

- a)Fen liseleri, fen ve matematik alanlarında; sosyal bilimler liseleri, edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında öğrencilerin bilim insanı olarak yetiştirilmelerine kaynaklık etmeyi,
- b)(Mülga:RG-21/6/2014-29037)
- c)Güzel sanatlar liseleri, öğrencilere güzel sanatlarla ilgili temel bilgi ve beceriler kazandırmayı ve güzel sanatlar alanında nitelikli insan yetiştirilmesine kaynaklık etmeyi,
- ç)Spor liseleri, öğrencilere beden eğitimi ve spor alanında temel bilgi ve beceriler kazandırmayı, beden eğitimi ve spor alanında nitelikli insan yetiştirilmesine kaynaklık etmeyi,
- d)(Değişik:RG-26/3/2017-30019) Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında;
 - 1) (Değişik:RG-16/9/2017-30182) Sanayi, ticaret, tekstil, inşaat, turizm, kimya, tarım, sağlık ve benzeri alanlarda ulusal ve uluslararası standartlar ve sınıflamalara, ulusal yeterliklere ve mevzuata dayalı olarak işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikte işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin güncellenmesi ve uygulanan programlarla girişimcilik bilinci, meslek ahlâkı, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal ve çevresel sorumluluk bilinci ile iş alışkanlığı kazandırılarak istihdama hazırlanmasını,
 - 2)Önceki öğrenmelerin tanınması, mesleki eğitim belgelerinin denkliği ve belgelendirilmesini,
- e)Anadolu imam-hatip liseleri ve imam-hatip liselerinde; imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesine kaynaklık edecek gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasını

f)(Ek:RG-5/9/2019-30879) Bünyesinde özel ortaöğretim programı uygulanan ARGEM, özel yetenekli öğrencilerin eğitim ihtiyaçları, yeterlilikleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini en üst düzeyde kullanmaları ve üst öğrenime, meslek hayatına ve toplumsal yaşama hazırlanmalarını amaçlar.

Ortaöğretimin Amaçlarında yer alan birey nitelikleri ile ilgili bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4.Ortaöğretimin Amaçlarında Yer Alan Birey Nitelikleri

Nitelikler				
Bedeni				
Zihni				
Ahlaki				
Manevi		Nitelikler Yönünden Gelişmiş		
Sosyal				
Kültürel				
Demokrasiye				
İnsan Hakların		Saygılı		
Çağımızın gerektirdiği		Bilgilerle Becerilerle	Donanımlı Geleceğe Hazır	
Ortaöğretim Düzeyinde Ortak Bir Genel Kültür Almış			Yükseköğretime Mesleğe Hayata İş Alanlarına	Hazır
Öz Güven				
Öz Denetim		Duyguları Gelişmiş		
Sorumluluk				
Çalışma		Alışkanlığı kazanmış		
Dayanışma				
Anadolu İmam Hatip Liseleri Aracılığı İle		İmamlık Hatiplik Kur'an Kursu Öğreticiliği	Gibi Dinî Hizmetlerin Yerine Getirilmesine Kaynaklık Edecek Gerekli	Bilgileri Becerileri Kazanmış
Dünyadaki	Gelişmeleri Değişmeleri	İzleyebilecek	Düzeyde Yabancı Dil Öğrenmiş	
Bilgilerini Becerilerini	Kullanarak Proje Geliştirerek Bilgi Üretebilme			
Teknolojiden Yararlanarak Nitelikli Eğitim Almış Hayat Boyu Öğrenmeyi Benimsemiş				
Fen Liseleri Aracılığı İle		Fen Matematik	Alanında Bilim İnsanı Olma	
Sosyal Bilimler Liseleri Aracılığı İle		Edebiyat Sosyal Bilimler		
Güzel Sanatlar Liseleri Aracılığı İle		Güzel Sanatlarla İlgili Temel	Bilgiler Beceriler	Kazanmış
Spor Liseleri Aracılığı İle		Güzel Sanatlar Alanında Nitelikli İnsan Olma Yolunda Beden Eğitimi Ve Spor Alanında Temel	Bilgiler Beceriler	Kazanmış
Mesleki Ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarında; Sanayi, Ticaret, Tekstil, İnşaat, Turizm, Kimya, Tarım, Sağlık Ve Benzeri Alanlarda Ulusal Ve Uluslararası Standartlar Ve Sınıflamalara, Ulusal Yeterliklere Ve Mevzuata Dayalı Olarak İşgücü Piyasasının İhtiyaç Duyduğu		Beden Eğitimi Ve Spor Alanında Nitelikli İnsan Olma Yolunda Nitelikte İşgücüne Sahip Mesleki Bilgileri Mesleki Becerileri		Güncellenmiş
		Uygulanan Programlarla	Girişimcilik Meslek Ahlakı İş Sağlığı İş Güvenliği Sosyal Sorumluluk Çevresel Sorumluluk İş Alışkanlığı Kazanılarak İstihdama Hazır	Bilinci Kazanmış

Tablo 4’te görüldüğü gibi, ortaöğretimin amaçlarında bireylerin sahip olması gereken 42 nitelik bulunmaktadır. Bu niteliklerden 19’u tüm ortaöğretim kurumları ile ilgilidir. 33’ü ise, Anadolu Liseleri, Mesleki ve Teknik liseleri ile ilgilidir.

Tüm ortaöğretim kurumları ile ilgili olan niteliklerden ilk sırayı, 6 nitelikle bireysel olanlar almaktadır. Bunlar, “bedenî, zihnî, ahlâkî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliş”miş şeklinde ifade edilmiştir. İkinci sırayı, 4 nitelikle geleceğe yönelik olanlar almaktadır. Bunlar, “ortaöğretim düzeyinde ortak bir genel kültür vererek yükseköğretime, mesleğe, hayata ve iş alanlarına hazır” şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sırayı ise, 3 nitelikle duygularla ilgili olanlar almaktadır. Bunlar, “öz güven, öz denetim ve sorumluluk duyguları gelişmiş” şeklinde ifade edilmiştir.

5.Yükseköğretimin amaçlarında yer alan birey nitelikleri

24 Haziran 1973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Milli Eğitim Temel Kanununun “İKİNCİ BÖLÜM” nde yer alan “Yükseköğretim” ile ilgili “Amaç ve Görevler”, şu şekilde ifade edilmiştir:

MADDE 35. — Yükseköğretimin amaç ve görevleri, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

- 1.Öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yurdumuzun bilim politikasına ve toplumun yüksek seviyede ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre yetiştirmek;
- 2.Çeşitli kademelerde bilimsel öğretim yapmak;
- 3.Yurdumuzu ilgilendirenler başta olmak üzere, bütün bilimsel, teknik ve kültürel sorunları çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalarda bulunmak;
- 4.Yurdumuzun türlü yönde ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları, Hükümet ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve araştırma konusu yaparak sonuçlarını toplumun yararlanmasına sunmak ve Hükümetçe istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşüncelerini bildirmek;
- 5.Araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayınları yapmak;
- 6.Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici ve kamuoyunu aydınlatıcı bilim verilerini sözle, yazı ile halka yaymak ve yaygın eğitim hizmetlerinde bulunmaktır.

Günümüze kadar birçok değişikliğin yapıldığı ortaöğretimin amaçlarının son şekli şu şekilde ifade edilmiştir (<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/mevzuat/>):

Madde 4 – Yükseköğretimin amacı:

a) Öğrencilerini;

- (1)ATATÜRK İnkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı,
- (2)Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,
- (3)Toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu,

(4)Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren,

(5)Hür ve bilimsel düşünce gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı,

(6)Beden, zihin, ruh, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş,

(7)İlgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek,

b)Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamak,

c)Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktır.

Yükseköğretimin Amaçlarında yer alan birey nitelikleri ile ilgili bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5.Yükseköğretimin Amaçlarında Yer Alan Birey Nitelikleri

Nitelikler				
Atatürk İnkıpları Ve İlkeleri Doğrultusunda Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı				
Türk Milletinin	Milli	Değerlerini Taşıyan		
	Ahlaki			
	İnsani			
Türk Olmanın	Manevi	Duyan		
	Kültürel			
	Şerefini			
Toplum Yararını Kişisel Çıkarımın Üstünde Tutan	Mutluluğunu			
	Aile			
	Ülke			
Millet	Sevgisi İle Dolu,	Görevlerini	Bilen	
Türkiye Cumhuriyeti Devletine Karşı		Sorumluluklarını	Davranış Haline Getiren	
Hür	Düşünce Gücüne Sahip			
				Geniş Bir Dünya Görüşüne Sahip
Beden		Sağlıklı		
				Zihin
Ahlak	Bakımından	Dengeli	Şekilde Gelişmiş	
				Duygu
Yetenekleri	Yönünde Yurt	Kalkınmasına	Cevap verecek	
				İhtiyaçlarına
Sağlayacak Bir Mesleğin	Bilgisine	Sahip Vatandaş Olarak Yetişmiş		
			Becerisine	

Tablo 5’te görüldüğü gibi, yükseköğretimin amaçlarında bireylerin sahip olması gereken 42 nitelik bulunmaktadır. Bu niteliklerden ilk sırayı, 10 nitelikle bireysel olanlar almaktadır. Bunlar, “Beden, zihin, ruh, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci sırayı, 8 nitelikle bir mesleğe sahip vatandaş olmayla ilgili olanlar almaktadır. Bunlar, “kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetişmiş” şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sırayı ise, 5 nitelikle Türk Milletinin Değerleri ile ilgili olanlar almaktadır. Bunlar, “Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan” şeklinde ifade edilmiştir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları ve yorumlarından hareketle varılan sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin öneriler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

İlk sırada bireysel ve Türk Milletinin değerleri ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlardan bireysel niteliklerle ilgili olanlar, okulöncesi eğitimin amaçlarında “beden, zihin ve duygu gelişimi” şeklinde, ilköğretimin amaçlarında “ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazır” şeklinde, tüm ortaöğretim kurumların amaçlarında “bedenî, zihnî, ahlâkî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden gelişmiş” şeklinde ve yükseköğretimin amaçlarında “beden, zihin, ruh, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş” şeklinde ifade edilmiştir.

Türk Milletinin değerleri ile ilgili olanlar sadece Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarında “Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren” şeklinde ifade edilmiştir.

İkinci sırada gelecek ve meslek, kişilik ve karakter, iyi vatandaş, Türkçeyi iyi konuşma ile ilgili nitelikler gelmektedir. Bunlardan gelecek ve meslek ilgi olanlar tüm ortaöğretim kurumların amaçlarında “ortaöğretim düzeyinde ortak bir genel kültür vererek yükseköğretime, mesleğe, hayata ve iş alanlarına hazır” şeklinde, yükseköğretimin amaçlarında “kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetişmiş” şeklinde ifade edilmiştir.

Kişilik ve karakter, iyi vatandaş ile ilgili olanlar Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarında “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere” sahip şeklinde, ilköğretimin amaçlarında “iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazanma” şeklinde ifade edilmiştir.

Türkçeyi iyi konuşma ile ilgili olanlar sadece okulöncesi eğitimin amaçlarında “Türkçeyi doğru ve güzel konuşma” şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü sırada aile, vatan, millet, Türk Milletinin değerleri, duygular, alışkanlıklar ve ahlakla ilgili nitelikler gelmektedir.

Bunlardan aile, vatan, millet ve Türk Milletinin değerleri ile ilgili olanlar Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarında “ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan” şeklinde,

yükseköğretimin amaçlarında “Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan” şeklinde ifade edilmiştir.

Duygular, alışkanlıklar ve ahlakla ilgili olanlar, tüm ortaöğretim kurumlarının amaçlarında “öz güven, öz denetim ve sorumluluk duyguları gelişmiş” şeklinde, okulöncesi eğitimin amaçlarında “iyi alışkanlıklar kazanma” şeklinde, ilköğretimin amaçlarında “milli ahlak anlayışına uygun” şeklinde ifade edilmiştir.

Yukarıda yer alan sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunmak mümkündür:

Amaçlar,

- 1.Çok uzun cümlelerden oluşmaktadır. Daha kısa cümlelerle ifade edilmelidir.
- 2.Daha açık ve net cümlelerle ifade edilmelidir.
- 3.Davranışa dönüştürülebilir şekilde ifade edilmelidir.
- 5.Bilişim çağının gereklerine göre yeniden yapılandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık (1973), Resmi Gazete, Sayı: 14574. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Oğuzkan, A. F.(1974), Eğitim terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öncül, R. (2000), Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

<http://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=2>

<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=652>

<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/mevzuat>

Varış, F. (1996), Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık

ASR-I SAADET DÖNEMİ ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURU
ASR-I SAADET PERİOD PROPHET IN POEMS OF POETRY MUHAMMED

Mutlu SAYLIK

Dr. Öğr. Görv. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Diyarbakır, TURKEY

mutlusaylik@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-1344-9398

ÖZET

Hiz. Muhammed'in yaşadığı, Kur'an-ı Kerim'in nâzil olduğu, İslâmiyet'in tebliğ edilip tam anlamıyla uygulandığı zaman dilimini ifade eden Asr-ı Saadet Dönemi, Müslümanların daima özlem duyduğu, ideal görüp model aldığı bir zaman dilimi idi. Bu dönem Arapların kendine has özellikleri ihtiva eden bir şiir kültürü vardı. Araplar gerek sosyal hayatlarında birbirileri ile mücadelelerinde gerekse birbirleri ile olan sevgi ve muhabbetlerinde şiiri çokça kullanırlardı. Araplar kendi aralarındaki duygu ve düşüncelerini şiirle dile getirirken nefreti hicivle, sevgi ve muhabbeti de medih ile mısralara dökerlerdi. Hiz. Muhammed peygamber olarak görevlendirildikten sonra ona olan nefretlerini şiirleriyle ortaya koyan şairler olduğu gibi, Müslüman olup İslâm karşıtı şairlere karşılık veren ve onu öven şairler de vardı. Müslüman şairler, Allah ve Resülünü, İslâm davasını hicveden şairlerin hicivlerini bertaraf etmek ve Hiz. Muhammed ve İslâm davasını methetmek için büyük bir çaba sarf ederlerdi. Bu şairlerin bir kısmı Hiz. Muhammed'in eğitim ve terbiyesinden geçmiş, ona yakın olan arkadaşlarıydı. Diğer bir kısmı ise İslâm fetihleriyle Müslümanların saflarına geçen bazı meşhur şairlerdi. Bu şairler de şiirlerinde İslâm'ı ve Hiz. Muhammed'i över, meziyetlerini mısralarla dile getirirlerdi. Bundan dolayı Asr-ı Saadet Döneminde şairlerin şiirlerinde, Hiz. Muhammed ile ilgili anlayış ve tasavvurun mahiyeti çalışmamızın ana eksenini oluşturdu. Ancak çalışmamız Asr-ı Saadet Döneminde yaşayan meşhur bazı şairlerin övgü şiirleriyle sınırlandırıldı. Bu bağlamda, dönemin Hiz. Muhammed tasavvurunu ilk önce onun yakın arkadaşları olan ünlü şairler, Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Abdullah b. Revaha'nın, daha sonra İslâm fetihleriyle birlikte Müslüman olan şairler, Ebû Kays Sırmete, Abdullah b. Ziba'ra, Ebû Süfyan b. Haris, Enes b. Züneym ed-Diyeli, Â'sa b. Kays, Nabigatü'l Ca'di, Ka'b b. Züheyr gibi şairlerin şiirlerinden örnekler seçerek ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Asr-ı Saadet, Hiz. Muhammed, Tasavvur, Şair, Şiir

ABSTRACT

Muhammad lived, the Qur'an, the Qur'an, the term of Islam, which is expressed and fully applied to the period of Asr-i Saadet, Muslims always longed for, ideal was a period of time to see and model. During this period, the Arabs had a culture of poetry that had unique characteristics. The Arabs used poetry a lot in their social lives, in their struggle with each other and in their love and conversation with each other. Arabs used to express their feelings and thoughts among themselves in poetry, and they would cast hatred with satire and love and conversation with medih. Hz. There were poets who, after being appointed as prophets of Muhammad, expressed their hatred towards him with his poems, and who responded to and praised the Muslim anti-Islamic poets. Muslim poets, Allah and His Messenger, the Islamic cause of satire poets and satirical poets to eliminate and Hz. Muhammad and Islam made great efforts to praise the cause. Some of these poets Hz. Muhammad's education and training, close to him were his friends. The other was some famous poets who came to the ranks of Muslims with the conquests of Islam. These poets in their poems Islam and Hz. They praised Muhammad and expressed their merits in verse. Therefore, in the poems of poets during the Asr-1 Saadet Period, Hz. The understanding of Muhammad and the nature of imagination constituted the main axis of our study. However, our study was limited to the poetry of praise of some famous poets who lived during the Asr-1 Saadet Period. In this context, Hz. Muhammad first conceived the famous poets Hassan b. Fixed, Ka'b b. Malik, Abdullah b. Revaha, later Muslim conquests with Muslim poets, Abu Kays Sirmete, Abdullah b. Ziba'ra, Abu Sufyan b. Haris, Enes b. Züneym ed-Diyeli, Â'sa b. Kays, Nabigatul Ca'di, Ka'b b. We tried to present examples from poems of poets like Züheyr.

Key Words: Asr-1 Saadet, Hz. Muhammad, Sufism, Poet, Poetry

GİRİŞ

Hz. Peygamber'e risalet görevi verilince, o bütün gücüyle çalışıp bu görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştı. Medine İslâm devletini kurdu. Arapları İslâm çatısı altında topladı. Nebi (s.a.v.) bunu gerçekleştirirken aşiretleri, kabileleri ısrarla İslâm'a davet etti. Karşılaştığı zorluklara kararlılıkla direndi. Meydana gelen mücadele sürecinde müşrik şairler ona şiirleriyle hücum ettiler. Onu hicvederek İslâm'a saldırdılar. Bunlara karşı Müslüman şairler şiirleriyle karşı çıktılar. Hz. Muhammed'in risalet şeklini ve vâsıflarını şiirlerinde övdüler. Şairlerin, Hz. Peygamber'i, İslâm'ı övmeleri ve bu şekilde İslâm'ı savunmaları İslâm'ın şiir anlayışını ortaya çıkardı.¹ Hz. Peygamber

¹ Sâmi ed-Dehhan, *el-Medih*, Kahire 1980, s. 70-72; Muhammed Ali Mekki, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye*, Dâru'n-Nubâr, Birinci baskı Mısır, 1991, s. 12.

(s.a.v.)'in şiir'e bakışı İslâma yararı ve zararı noktasında idi. İslâmi değerlerden uzak, İslâm-ı hicveden şairleri yermiş, Müslüman şairleri ise teşvik edip onlara muhabbet beslemiştir.²

Asr-ı Saadet Döneminde Hz. Muhammed hangi vasıflarda ele alındığı, nasıl tasavvur edildiği dönemin Hz. Muhammed'e bakış açısını hakkında yazılan övgü şiirlerinde görmek mümkündür. Bu çerçevede ilk önce arkadaşları olan meşhur şairler Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Abdullah b. Revaha'nın şiirlerine, daha sonra fetihlerle birlikte Müslüman olan Ebû Kays Sırmete, Abdullah b. Ziba'ra, Ebû Süfyan b. Haris, Enes b. Züneym ed-Diyeli, Â'sa b. Kays, Nabigatü'l Ca'di ve Ka'b b. Züheyr gibi şairlerin şiirlerine bakacağız.

YAKIN ARKADAŞLARI OLAN MEŞHUR ŞAİRLERİN MISRALARINDA HZ. MUHAMMED

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti, İslâm tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Az bir zaman içinde, Medineliler onun davetine icabet edip, etrafında kenetlendiler. Bu arada Müslümanlarla müşrikler arasındaki mücadele ve kıyasıya savaş, bütün şiddetiyle devam ediyordu. Savaşlarda silahlı mücadele yanında şüphesiz şiir de çok büyük bir silah idi. Kureyş müşriklerinin şairleri ile Resulullah'ın şairleri bu savaşlarda büyük bir rol oynadılar. Şimdi biz Resullullah terbiyesiyle yetişmiş, onu örnek almış savaşta ve barışta onunla birlikte olmuş, Arap toplumunda kılıçtan daha çetin bir silah olan şiir ile Resulullah'ı ve davasını müdafa etmiş olan üç seçkin sahabe ve şiirlerini ele alacağız.

1. HASSAN B. SABIT

Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahabenin tam ismi, Ebûl Velid Hassan b. Sabit el-Hazrecî el-Ensarî'dir. Hassan, Medine'de (Yesrib) dünyaya geldi. Doğum tarihi ile ilgili, 570 veya 590 yıllarında dünyaya geldiğine dair rivayetlerde vardır. Hassan b. Sabit 120 sene yaşadı. Bunun 60 senesi cahiliye, 60 senesi de İslâm döneminde geçti.³

Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini, müşriklerin hicivlerine karşı, şiirleriyle savunan Hassan b. Sabit, "Şairu'n-Nebi" ünvanıyla tanındı. Devrinin diğer önemli şairleri gibi Hassan b. Sabit de şiirleriyle para kazanmaktaydı. Hassan'ın Müslüman olmadan önce, Gassani saraylarında kaldığı ve Melikler için kasideler söylediği ve bol bahşiş aldığı, Ukaz panayırlarında düzenlenen şiir

² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi' u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XIX, 156-159.

³ Ebu'l Ferec el -İsfahani, *el-Eğâni*, Daru's-Sakafe, Beyrut 1955, IV/139.

müsabakalarına katıldığı belirtilmektedir.⁴ Hassan, M. 622 yılında altmış yaşlarında iken ikinci Akabe Biati'ndan sonra Müslüman oldu. O Müslüman olduğunda ünü her tarafa yayılmıştı.

Hassan b. Sabit Asr-ı Saadette çok büyük bir konuma gelmişti. Resul-ü Ekrem Efendimizin Hassan'a hitaben şöyle söylediği rivayet edilir: “Söyle, Ruhul Küdüs seninle beraberdir” Ayrıca Mescid-i Nebevi'de Hassan için bir minber tayin edilmişti.⁵ Hassan'ın, İslâm döneminde söylediği şiirlerin çoğunu, Kureyş şairleriyle yaptığı münakaşalarda veya yapılan savaşlarda şehadete kavuşan sahabelerin ağıtlarında, söylediği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in tasavvuru Hassan'ın şiirlerinin arasına dağılmıştır.

Hassan'ın Hz. Peygamber'den bahsettiği en önemli şiiri Ebû Süfyan b. Haris'i İçinde hicvettiği “Hemziye” şiiridir. Bu şiir şu beyitle başlar.⁶

عفت ذات الاصابع فالجواء. الي عذراء منزلها خلاء

“Civa, zatü'l Asabi ile Azra (adil üç yer) silinmiş yerleri boş kalmıştır.”

Hassan bu şiirin ilk beyitlerinde cahiliye döneminde Şam beldelerinde Beni Gassân meliklerini övmek için gidip geldiği zamanlarda gördüğü yerlerin isimlerini zikrederek başlıyor. Burada önemli olan Hassan'ın şiirinde Resulullah (s.a.v)'den bahsettiği kısımlardır. Şair şöyle söylüyor.⁷

وقال الله قد ارسلت عبدا	يقول الحق ان نفع البلاء
شهدت به فقوموا صدقوه	فقلتم لا نجيب ولا نشاء
وجبريل امين الله فينا	وروح القدس ليس له كفاء
الا ابلغ اب سفيان عني	مغلغلة فقد برح الخفاء
بان سيوفنا تركتك عبدا.	و عبد الدار سادتها الاماء
هجوت محمدا واجبت عنه	وعند الله في ذلك الجزاء
اتهجوه ولست له بكفاء	فشركما لخيركما الفداء
هجوت مباركا برا حنيفا	امين الله شتمته الوفاء
امن يهجو رسل الله منكم	ويمدحه وينصره سواء
فان ابي و والده وعرضي	لعرض محمد منكم وقاء.

“Allahu Teala dedi ki ben bir kul gönderdim. Hakkı söylüyor Tecrübe fayda verirse ben onu tasdik ediyorum. ”

“Kalkın sizde onu tasdik edin, cevap vermiyoruz istemiyoruz dediniz”

⁴ Hüseyin Elmalı, “Hassan b.Sabit”, *D.İ.A.*, İstanbul 1997, XVI/399-401.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-i Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, s. 215.

⁶ İbn Hişâm, *es- Siret'un-Nebeviye*, IV/564.

⁷ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, IV/565.

Cebrail aramızda Allah ,m Eminidir ve Ruhul Kudustur Ve onun benzeri yoktur ”

“Benden bir Risale Ebû Süjyana ulaştırsana, artık gizliliği kalmamıştır ki, kılıçlarımız seni zelil etmiştir ve Abdu'd-Dar'ın reisleri cariyeler gibi olmuştur”

“Muhammedi hicvettin, onun yerine ben cevap verdim Bu işte Allah'ın yanında mükafat vardır. ”

“Sen onu hicvediyorsun ama onun dengi değilsin ikinizden iyi olmayan iyi olana kurban olsun.”

“Tabiatı vefa, Allah'ın emini, doğru inanç ve ihsan sahibi mübarek bir zatı hicvediyorsun. ”

“Sizden; Allah'ın Resülü'nü hicveden ve onu medhedip yardım eden bir midir, eşit midir? ”

“Benim babam, dedem ve şerefim, Resulullah'ın şerefini sizden korumak için koruyucu olsun. ”

Bu beyitlere baktığımız da Nebevi medih ile beraber, Ruhul-Kudüs, Cebrail gibi İslâmî bazı kavramlara değinilmektedir. Burada Hz. Muhammed Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilen bir kul olarak tasavvur edilmekte, Cebrail vahiy için gidip geldiğinden bahsetmektedir. Muhammed Ali Mekki, bu beyitlerin yapılışının ve manalarının cahiliye şiirine benzediğini ve bu benzerliğin Hassan'ın cahiliye şairleriyle yaptığı münakaşalarda, onların silahlarıyla onları defetmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁸

Müslümanlar Uhut Savaşında yenilince müşrik şairler kazandıkları zaferle övünme ve Müslümanların yenilgisine duyulan sevinci ifade etmeye başladılar.⁹

Hassan, müşrik şairlere Bedir günü müşriklerin yenilgisini hatırlatarak cevap verdi.¹⁰

سقتم كنانة جهلا من سفاهتكم	الي الرسول فجدد الله مخزيبها
اورد تموها حياض الموت ضاحية	فناز موعدها والقتل لاقبها
جمعتموها احابيسا بلا حسب	ائمة الكفر غرتكم طواغيبها
الا اعتدتم بخيل الله اذ قتلت	اهل القلب ومن القينيه فيها

“Siz cehalet ve akılsızlığımızdan dolayı Kinanelileri Resulullah'ın üzerine

Sürdünüz. Allah'ın askerleri onları rezil edecekler.”

“Açıkça onları ölüm havuzlarına götürdünüz, öldürme onlara rastlayacak, ateşte onların yeri olacak.”

“Şerefsiz birçok cinsten onları topladınız, küfür öncülerinin tağutları sizi aldattılar.”

“Allah'ın askerlerinin kuyu ehlini öldürüp, onları içine atmaları size ibret olmadı mı?”

⁸ Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye*, s. 14.

⁹ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviyye*, III/137.

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviyye*, III/138-139.

Hassan'ın bu şiirinde Hz. Muhammed ve arkadaşlarını "Cundullah" yani Allah'ın askerleri olarak vasıflandırması dikkat çekicidir. Şair burada Allah'ın Hz. Muhammed ve arkadaşlarını desteklediğine işaret etmek istiyor. Ayrıca burada öldürülen müşriklerin cehennem ateşiyle karşılaşacaklarını söylüyor.

Hz. Muhammed'i ziyarete gelen Temimoğullarının heyeti şiirle kendilerini övmesi için, en güzel ve en tesirli hatipleri olan meşhur şair Habis oğlu Akra'yı¹¹ ileri sürdüler. Akra kavmini övücü bir şiir söyledi.¹²

Hz. Muhammed onların hatiplerini redetmesi için Hassan b. Sabiti çağırdı. Hassan bu kasideyi duyunca şiirine şu mısra ile başladı.¹³

إن الذواب من فھر وإخوتھم قد بینوا سنة للناس تتبع

Fihirllilerden bir kabile ve kardeşleri kendisine tabi olunan bir yolu insanlar için beyan, ettiler."

Hassan daha sonra şiirine, Hz. Muhammed'ten bahsettiği şu beyitlerle son verdi.¹⁴

أكرم بقوم رسول الله شيعتھم إذا توافقت الاھواء والشيع
أھدي لھمدحتي قلب یوازره فيما أحب لسان حاكك صنع
فإنھم أفضل الأحياء كلھم إن جد بالناس جد القول او شمعوا

Grup ve eğilimler muhtelif olduğu zaman "Resulullah'ın mensup olduğu, gurup, ne şerefli, kavimdir." "

Övgülerimi onlara, bir kalp tediye etmiştir." "O kalbe, sevdiğinde sanatkar ve dokumacı bir dil yardımcı olmuştur."

"Çünkü onlar milletin en efdalındırlar, eğer insanlarla ciddi konuşsalar, şaka da yapsalar."

Şair burada Hz. Muhammed ve arkadaşlarının efdaliyeti üzerinde duruyor. Şiirler söylendikten sonra heyetin şairlerinden ve önemli isimlerinden olan Akra b. Habis "Vallahi bu adama kolaylaştırılıyor. Vallahi onun şiiri bizim şiirimizden daha iyidir, onun hatibi de bizim hatibimizden daha iyidir, onların sesleri bizim seslerimizden daha yüksektir" deyip arkadaşları ile imana geldi.¹⁵

¹¹ Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye'* de bu şairin Zuberkan b. Bei olduğunu söylüyor, s.6.

¹² "Biz liderleriz, başka liderler bize büyüklükte yaklaşamaz. Melikler bizdendir, Ganimetten dörtte biri bizden alınıp onlara veriliyordu." "İyi insanlar bu güzel hasletler üzerine kura çektikleri zaman, bu güzel hasletlere zorla sahip olurduk"

¹³ Fihirllilerden bir kabile ve kardeşleri kendisine tabi olunan bir yolu insanlar için beyan, ettiler." "Her hayrı yapan ve İçinde Allah'ın korkusu olan, herkes ona razı, oluyor" Onlar öyle bir kavini ki, savaştıklarında düşmanlarına zarar verirler. "Taraftarlarına menfaat istedikleri zaman, menfaatlendirirler" "Bu hasletler onların âdetidir, sonradan olma değildir. Huyların en kötüsü sen bil ki sonradan olanlardır." "İffetlidirler iffetleri vahiye zikredilmiştir, kötü değildirler, cimrilik onları helak etmez." "Mallarının fazlalığıyla komşuları üzerine cimrilik yapmazlar. Hiçbir yönden pislik onlara dokunmaz." Bkz. İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, IV/210; İbn Seyyidi'n-Nas, *Minehu'l-Midah*, (nşr: İffet Visâl Hamza), Dimeşk 1407/1987, s. 74.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, IV/211; İbn Seyyidi'n-Nas, *Minehu'l-Midah*, s. 74.

¹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., I/177-178.

Hassan, Hz. Muhammed için yazdığı bir mersiyesinde de şöyle demektedir:¹⁶

اليـت حـلـفـة بـر غـيـر ذـي دـخـل. مـنـي الـيـة بـر غـيـر افـنـاد
بـلـلـه مـا حـمـلـت انـثـي و لا و ضـعـت مـثـل النـبـي الرـسـل الرـحـمـة الـهـادـي
و لا مـشـي فـوق ظـهـر الـارـض مـن اـحـد اـوفـي بـذـمـة جـار او بـمـيـعـاد
مـن الذـي كـان نـورا يـسـتـضـاء بـه مـبـارـك الـامـر ذا حـزـم و ارشـاد
مـصـدقـا للـنـبـي الـأـلـي سـلـفـوا و اـبـذـل النـاس للـمـعـرـوف للـجـادـي
خـيـر البـرـيـة اـنـي كـنـت فـي نـهـر. جـار فـأـصـبـحـت مـثـل المـفـرـد الصـادـي

“Fesatçı olmayan doğru kişinin yeminiyle yemin ederim. ”

“Allah’a yemin ederim ki hiçbir kadın, rahmet Peygamberi ve hidayet edici Nebi misali gibi bir kimseye hamile olmamış ve doğurmamıştır. ”

“Komşusunun zimmetine daha vefalı veya vadini daha fazla yerine getiren onun gibi hiç kimse yeryüzünde yürümemiştir.”

“O kimse ki nur idi. Onunla aydınlanılıyordu. İrşad ve rey sahibi, işi mübarek idi ”

“Kendisinden önce geçen Peygamberleri tasdik ediyordu. İnsanlar içinde fakirlere en fazla iyilik eden oydu ve herkesten daha iyi idi.”

“Ben hareket halinde akan bir nehrin içinde idim. Susuz ve yalnız bir şahıs gibi oldum.”

Biz Hassan’ın bu kasidesinde Hz. Peygamberin vefatına duyduğu acı ve hüznü görüyoruz. Ayrıca Hz. Peygamber’in efdalietini onun erdemli vasıflarına bağladığına şahit oluyoruz.

2. KA’B B. MALİK

Tam adı Amr b.Kays b.Ka’b b.Sewad b.Hazrec el- Ensarî, Küneyesi Ebû Abdullah. Medine’de doğdu. Hazreç kabilesine mensup idi. Cahiliye Dönemi’nde Medine’de Evs ve Hazreç kabileleri arasında meydana gelen kanlı kabile savaşlarına bilfiil katıldı. Hz. Muhammed’in Medinelilerle yaptığı Akabe biatlarının İkincisinde hazır bulundu.¹⁷ Müslüman olduktan sonra Hassan b. Sabit ve Abdullah b Revaha ile birlikte İslâm’ın şiirle savunuculuğunu yaptı. Müşrik şairlerin hicivlerini karşılık verdi.¹⁸ İki arkadaşıyla beraber Tebuk seferinden geri kaldı. Seferden sonra arkadaşları ile birlikte Resülullah’ın yanında tövbe etti. Allah Resülü halkı onlarla görüşmekten men etti. Bu yüzden büyük sıkıntılar yaşadı. Bu durumun üzerinden kırk gün geçince Hz. Peygamber bu üç sahabeye, hatunlarından da uzak durmaları emrini verdi.¹⁹

¹⁶ İbn Sad, *et-Tabakât’ul-Kubrâ*, Daru’s-Sâdr, Beyrut, 1957, I/322.

¹⁷ İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 270

¹⁸ Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu ’n-Nebeviyye*, s. 27.

¹⁹ Muhammed b.Muhammed Efendi (Altıparmak), *Meâricu’n-Nübüvve ve Delail-i Nübüvvet-i Muhammed'i ve Şemal-i Fütüvet-i Ahmed-i* (sad: Sabri Yılmaz), Kit-sau, İstanbul, 1985, II/1181.

Bu durum ellinci güne ulaşınca Tevbe Süresi 117 ve 118. Ayetler nazil oldu. Münafıkların durumu anlatıldıktan sonar tövbe edip af dileyen üç sahabenin affedildiği buyruluyordu. Ka'b b. Malik, Bazılarına göre 53/673, bazılarına göre de 50 /670'de gözleri kör olmuş bir halde vefat etti.²⁰

Ka'b'ın şiirleri çoktur. Ancak biz burada konumuzla alakalı olan bazı beyitlerine değineceğiz. Uhut Savaşı'ndan sonra, müşrik şair Hubeyre'ye karşılık verdiğiinde şöyle diyor.²¹

وفينا رسول الله نتبع امره. إذا قال فينا القول لانتطلع
تد لي عليه الروح من عند ربه ينزل من جو السماء ويرفع
نشاوره فيما نريد وقصرنا إذا ما اشتهي انا نطيع و نسمع
وقال رسول الله لما بدوا لنا ذروا عنكم هول المنية واطمعو
و كونوا كمن يشرى الحياة تقربا الي ملك يحيا لديه ويرجع
ولكن خذوا اسيافكم و توكلوا علي الله إن الأمر لله أجمع

“Allah Resulü aramızdadır ona tabi oluyoruz, aramızda konuştuğu zaman celal ve heybetinden yüzüne bakamıyoruz”

“Allah'ın yanında ruh Ona²² nazil oluyor. O ruh gök boşluğundan inip, yükseliyor”²³

“İstedığimizi Ona danışıyoruz. Gayemiz, o bir şey istediğinde onu dinlememiz ve itaat etmemizdir ”

“Bize göründüklerinde²⁴ Allah Resulü bize ” Ölüm korkusunu kendinizden atın, cennete rağbet edin ”

“Yanında hayata dönülen ve sonucun yanında olduğu Melik 'e yaklaşmak için hayatını satan kimse²⁵ gibi olun ”

“Lâkin kılıçlarınızı alın, Allah'a tevekkül edin. Çünkü bütün işler Allah'ın elindedir” dedi.

Kab'ın bu şiirinde Hz. Muhammed'i etkileyici liderlik özellikleriyle birlikte Allah'ın vahiy ile elçi olarak da onu desteklediğine değiniyor. Sahabe-i kiramın onun etrafında toplanmalarını ve ona itaatlerini belirtiyor. Ayrıca ona tabi olanların Allah yolunda her türlü meşakkate karşın mükemmel bir sabır ve iman ile bağlılıklarına değiniyor.

Ka'b b.Maük'in Hendek Savaşı ve Müşrik güçlerin yenilgisi ile ilgili iki meşhur kasidesi vardır. Bir şiiri şu mısra ile başlıyor:²⁶

أبقى لنا حدث الحروب بقية. من خير نحلة ربنا الوهاب

²⁰ Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Kâ'b b. Mâlik”, DİA, İstanbul 2001, XXIV/4-6.

²¹ Muhammet Alî Mekki, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye*, s.29.

²² Hz. Peygamber (s.a.v.)

²³ Cebrail (a.s)

²⁴ Müşrikler savaş meydanında göründüklerinde.

²⁵ Başka bir manası da: Hayatı kendisine satın alan kimse gibi olun.

²⁶ İbn Hişâm, *es- Siret'un-Nebeviye*, III/271-272.

.....
ومواعظ من ربنا نهدي بها بلسان أزهر طيب الأثواب
عرضت علينا فاشتبهينا ذكرها من بعد ما عرضت علي الأحزاب
حكما يراها المجرمون بزعمهم. حرجا ويفهمها ذوو الألباب

“Savaşların ortaya çıkışı, Vehhab²⁷ olan Rabbimizin, verdiklerinin en hayırlılarını bize bırakmıştır.”

.....
Şiirde Hz. Muhammed ile ilgili şu mısralar yer almaktadır:

“Rabbimizden gelen öğütlerle, elbiseleri temiz,²⁸ parlayan bir zatın diliyle hidayet oluyoruz”

“Öğütler, Ahzap²⁹ ehlinin üzerine sunulduktan sonra, üzerimize arz edildi, bize söylenmesini istedik, kabul ettik.

“O Öğütler bazı hikmetlerdir. Mücrimler onları sakıncalı görüyorlar. Ama akil sahipleri onları anlıyorlar.”

Şiirde müşriklerin istediklerini elde edemediklerini fakat kendilerinin maksada erdiklerini belirten şair, Allah’a ve Resulüne iman da kemale ermiş bir şevkle bu durumları tasvir ediyor.³⁰

Ka’b başka bir şiirinde Müslümanların Hz. Peygambere olan güvenlerinin, kemal derecesini ve Hz. Resul (s.a.v.) ile gelen yardıma olan inançlarını açıklıyor:³¹

ونطيع أمر نبينا ونجيبه. وإذا دعا لكريهة لم نسبق.
ومتي يناد إلي الشدائد نأ تيتها ومتي نر الحومات فيها نعنق
من يتبع قول النبي فإنه. فينا مطاع الأمر حق مصدق

.....
“Nebimizin emirlerine itaat ederiz. Ona cevap veririz. Hoşumuza gitmeyen bir şeye çağırdığı zaman, bizi kimse geçmez ”

“Bizi zorlu şeylere çağırdığı zaman hemen geliriz. Ne zam o zorlu şeylerde harp meydanını görürsek, acele ederiz ”

“Kim Nebinin söylediklerine itaat ederse içimizde onun emrine itaat edilir, sözü doğrulanır ”

²⁷ Çok veren

²⁸ Ayıplardan beri

²⁹ Hendek savaşında toplanan müşrik gruplara “Ahzap” denir.

³⁰ İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s.274.

³¹ İbn Hişâm, *es- Siret’un-Nebeviye*, III/275.

3. ABDULLAH B. REVAHA

Tam adı Ebû Muhammet Abdullah b. Revaha el-Hazreci'dir. Hazrec kabilesinin Beni Haris kolunda Revaha b. Salebe'nin oğludur. Muhadramun³² şairlerindedir. 622 yılında ikinci Akabe biatında Medine Müslümanlarının, Hz. Muhammed'in isteği üzerine oluşturmuş olduğu on iki kişilik temsilciden biriydi.³³ Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinden onun samimi savunucularından biri oldu. Askeri becerisinin yanında şiirde de söz sahibi biriydi. Hicretin sekizinci yılında Mute seferinde ordunun başına Hz. Peygamber tarafından, üçüncü komutan adayı olarak tayin edilen Abdullah b. Revaha, bu savaşta şehit olmuştur. Bundan dolayı Abdullah b. Revaha'nın şiirleri az sayıdadır. Çünkü o müşrikleri cahiliye adetlerine göre ayıplamıyordu, o küfrün kötülüğü, imanın ve İslâm'ın yüceliği üstünde duruyordu. Abdullah Resulullah'ın üçüncü şairidir.

Hicri yedinci senesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Kaza Umresi İçin Mekke'ye giderken Abdullah b. Revaha Hz. Muhammed'in devesinin yılarını tutmuş, şu güzel beyitleri söylüyordu:³⁴

خلوا بني الكفار عن سبيله خلوا فكل الخير في رسوله
يا رب إني مؤمن بقبيله أعرف حق الله في قبوله

“Ey kâfirlerin çocukları onun yolundan çekilin çekilin hayrın hepsi Resulullah'adır.”

“Ey Rabbim, onun söylediğine iman ettim, biliyorum ki Allah'ın hakkı onun söylediğini, kabuldedir.”

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mute'ye gidecek askeri birliği uğurlamak İçin çıkmıştı. Abdullah b. Revaha Nebi (s.a.v.) yanına geldi ve şu şiiri söyledi.³⁵

انت الرسول فمن يحرم نوافله والوجه منه فقد ازري به القدر
فتبث الله ما آتاك من حسن في المرسلين ونصرا كالذي نصر
إني تفرست فيك الخير نافلتة فراسة خالفت فيك الذي نظرو

“Sen Resulsün, kim Resul'ün verdiklerinden ve yolundan mahrum ise kader onu küçültmüştür

³² Muhadramun Şair: Hem cahiliye hem de İslam döneminde yaşamış şairlerdir.

³³ Bkz. Sargon Erdem, Hulusi Kılıç, “Abdullah b. Revâha”, DİA, İstanbul 1988, I/129-130.

³⁴ İbn Hişâm, *es- Siret'un-Nebeviye*, IV/13; İbn Seyyidi'n-Nas, *Minehu'l-Midah*, s. 168. Muhammet Ali Mekki, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye*, s. 34.

³⁵ İbn Hişâm, *es- Siret'un-Nebeviye*, IV/16.

“Allah, Peygamberlerine verdiği güzel şeylerden sana da verdiğini, peygamberlere verdiği yardımdan, sana da verdiğini, devamlı kılsın ”

“İnce bir bakışla sana baktığımda, sende hayır gördüm Allah tarafından bir hediyesin, ince bakışım müşriklerin bakışlarının hilafıdır.”

Bu beyitler, Allah Resulü'nün karizmatik bir kişiliğe sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu beyitler Hz. Muhammed'in elçilik görevine de değiniyor ve şairin muhabbetini, ona olan güvenini ortaya koyuyor.

İSLÂM FETİHLERİYLE BERABER MÜSLÜMAN OLAN ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE Hz. MUHAMMED

Resulullah (s.a.v.)'in şairlerinden başka şairlerde, Hz. Peygamberi bazı vasıflarla övmüşlerdi. Bu bahsedeceğimiz şairlerin çoğu, ilk başlarda İslâm düşmanlığı yapmışlar. Allah Resulünü hicvetmişler, insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için, çok gayret etmişlerdi. Fakat daha sonra Müslümanlar Arabistan'a hâkim olunca bunlar Müslüman oldular. Bu şairler Müslüman olurken veya Müslüman olduktan sonra özür beyanı maksadıyla Hz. Peygamber'i övücü şiirler söylediler. Bu şairlerin şiirlerinde birer örnek seçerek burada Hz. Muhammed'in nasıl tasavvur edildiğine bakacağız. Bu şairlerden ilk önce, cahiliye de Hanif dinine mensup olan, Ebû Kays'tan bahsedeceğiz. Sonra diğerlerinden bahsedip mevzumuzu tamamlayacağız.

1. EBÛ KAYS SIRMETE

Tam adı Ben-i Abd-i Neccar'dan Ebû Kays Sirmete b. Ebû Enes'tir. Ebû Kays cahiliye döneminde rahip bir kişi idi. Hanif dinine mensup olduğunu söyleyen Ebû Kays, Putlardan tiksindir ve onlara tapmazdı. Onun, kendisine has bir mabedi vardı. Cünüplü kimselerin mabedine girmesine izin vermezdi. Kadınların hayız halinden temizlenmesini isterdi. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince Ebû Kays Resulullah'ın yanına gidip Müslüman oldu.³⁶

Ebû Kays şiirlerinde takva, hayır ve iyi amellere teşvik ederdi. Müslüman olduktan sonra da en iyi şekilde Müslümanlığın gereklerini yerine getirmeye çalıştı. Biz burada bir şiirinden bahsedeceğiz. Şiir şöyle başlıyor.³⁷

³⁶ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, II/156.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, II/158-159.

ثوي في قريش بضع عشرة حجة. يزكر لو يلقي صديقا مواتيا
و يعرض في أهل المواسم نفسه فلم ير من يؤوي ولم ير داعيا
فلما أتانا أظهر الله دينه فأصبح مسرورا بطيبة راضيا
وألفي صديقا واطمأنت به النوي. وكان له عوننا من الله باديا
يقص لنا ما قال نوح لقومه. وما قال موسي لإذ أجاب المناديا
فأصبح لا يخشي من الناس واحدا. قريبا ولا يخشي من الناس نائيا
بذلنا له الأموال من حل مالنا. وأنفسنا عند الوغي والتاسيسيا

.....

“Kureyş’in içinde on küsur sene kaldı, öğüt veriyordu. İtaatkâr bir dost ile karşılaşmak istiyordu.”

“Hac mevsiminin ehline kendini gösteriyordu, kendisine bir dava arkadaşı ve barındırarak bir kimseyi görmedi.”

“Bizim yanımıza gelince, Allah dinini açığa çıkardı. Medine de hoşnut kaldı ve ona razı oldu.”

“Orada dost ile karşılaştı ve orada ikamet etti. O dost Allah tarafından ona açık bir yardımcı oldu.”

“Nuh’un kavmine dediklerini ve munadiye cevap verdiği zaman, Musa’nın söylediklerini, bize hikâye ediyordu.”

“Medine’de yakın olsun, uzak olsun insanlar arasında hiç kimseden korkmaz oldu.”

“Helal malımızdan ona mal verdik savaş halinde kendimizi ona feda ettik ve ona yardımda bulunduk.”

.....

Ebû Kays şiirinde Hz. Muhammed’i gayretli, mücadeleci, korkusuz bir dava adamı, bir lider olarak tasavvur etmektedir. Daha sonra Allah tarafından desteklendiğini, elçi olarak aldığı ilahi mesajları kendilerine aktardığını söylemektedir.

2. ABDULLAH B. ZİBA’RÂ

Tam adı Ebû Sa’d Abdullâh b. ez-Ziba’râ b. Kays b. Adî el-Kureşî es-Sehmî’dir. Kureyş kabilesinin Sehm boyuna mensuptur. Doğum ve ölüm tarihleri kaynaklarda zikredilmemektedir. Câhiliye devrinde Kureyş kabilesinin en büyük şairlerinden biriydi. Fil Vak’ası üzerine söylediği şiir meşhurdur. Hz. Peygamber’e ve müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık beslemiş, hatta taptıkları putlar hakkında Peygamber’le bizzat tartışmıştı. Mekke fethedilince, Abdullah öldürüleceğinden korktuğu için, Necran’a kaçtı. Hassân b. Sâbit’in, Hz. Peygamber’in affedici ve merhamet sahibi

olduğunu ifade eden bir şiirini duyan Abdullah, Mekke’de bulunan Resûlullah’ın yanına gitti. Ashabı ile sohbet etmekte olan Hz. Peygamber onu görür görmez, “İşte İbnü’z-Ziba’râ! Yüzünde İslâm’ın nuru parlıyor” deyince, Abdullah kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Abdullah b. Ziba’râ İslâmiyet’i kabul ettikten sonra Hz. Peygamber’i öven ve daha önce yaptıklarından dolayı pişman olduğunu ifade eden şiirler yazdı.³⁸ Bir şiirinde şöyle demektedir:

“Sehmiler ve mahzumilerin³⁹ en kötü halleri, bana emrettikleri günlerde, helakin sebeplerini yayıyordum.”

Delaletteki emirleri, beni çekiyordu, emirleri uğursuzdur”

“Ben delalet içinde ne yapacağımı bilmeden, gidip geldiğim zaman, yaptıklarımın dolayısıyla senden özürümü, affımı istiyorum ”

“Bu gün Nebi Muhammed ’e kalbim iman etmiştir, kim bundan geçerse⁴⁰ o mahrumdur”

“Düşmanlık geçti, sebepleri bitti ve aramızda yakınlık ve yumuşaklık oluştu”

“Hatalarımı affet., Anam, Babam sana feda olsun

Çünkü sen merhamet sahibisin, sana rahmet ediliyor”

“Üzerinde Allah’ın ilminden, aydınlık saçan bir nur ve damgalanmış bir mühür alameti vardır.

”

“Allah sana muhabbetten sonra, delilini sana verdi. Allah’ın delili çok büyüktür.”

“Şehadet ederim ki senin dinin doğrudur, haktır ve yine şehadet ederim ki sen kullar arasında çok büyüksün.

“Allah’a şehadet ediyorum ki Ahmet seçilmiştir, muteberdir. Salihler arasında çok şereflidir.”

Biz şairin bu şiirinde eski hayatına dair bir iz göremiyoruz. Tamamıyla teslim olmuş bir havayla Hz. Muhammed’in merhametine, affediciliğine vurgu yaptıktan sonra onu Allah tarafında seçilmiş bir elçi olduğunu belirtiyor.

3. EBÛ SÜFYAN B.HARİS B. ABDULMUTTALİP

Tam adı Ebû Süfyan el Muğire b.Haris b.Abdulmuttalip el Haşimi (ö. 20/641)’dir. Hz. Peygamberin amcasının oğludur. Aynı zamanda Resul-i Ekrem’in sütkardeşi olup Halime tarafından emzirilmiştir. Resulullah peygamberliğini ilan edinceye kadar onu çok seven Ebû Süfyan, bu tarihten itibaren yirmi yıl süreyle Hz. Peygamber’e düşman olmuştur. Hem onun hem de Müslümanların

³⁸ Bkz. İbn Hişâm, *es-Siret’un-Nebeviye*, I/57, 359; II/136-137, 141-143, 418-420; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, I/76; II/141; III, 468.

³⁹ Kureyş’in iki kabilesi.

⁴⁰ Eğer Hz. Peygamber’e (s.a.v.) iman etmezse.

aleyhinde hicivler söyledi. Bu sebeple Hz. Peygamber tarafından ölüme mahkûm edildi. Mekke fethinden kısa bir süre önce Hz. Muhammed tarafından bağışlandı ve Müslüman oldular.⁴¹ Biz burada Ebû Süfyan'ın bir şiirinden bahsedeceğiz. Ebû Süfyan b. Haris Müslüman olmak için Resulullah'ın huzuna gelip özür beyan edip, af dilediği zaman şöyle söyledi:⁴²

لعمرك إني يوم أحمل راية. لتغلب خيل اللت خيل محمد.
لكالمدلج الحيران أظلم ليله. فهذا أواني حين أهدي وأهتدي
هداني هاد غير نفس ودلني علي الله من طردت كل مطرد

“Ömrüme yemin ederim ki- Latin askerlerini, Muhammed'in askerlerine galip gelmesi için sancağı taşıdığım gün.”

“Kapkaranlık gecede ne yapacağını, bilmeden yürüyen kişi gibiydim. Bu benim hidayet olunma ve hidayet olma zamanıdır.”

“Hiddet edici beni- hidayet etti. Nefsim değil her halükarda reddettiğim şahıs bana Allah'ı gösterdi.”

Ebû Süfyan'ın bu şiirinde geçmişte yaptıklarına pişman oluşunu ve tam bir teslimiyetle Müslüman olduğunu görmekteyiz. Burada Hz. Muhammed, Peygamberlik görevi ile insanlara doğru yolu gösteren bir şahsiyet olarak tasvir ediliyor.

4. ENES B. ZÜNEYM ED-DİYELİ

Tam adı Enes b. Ebî Ünâs b. Züneym el-Kinânî (ö. 60/680 [?])'dir. Kureyş müşriklerinin şairlerindedir. Hz. Peygamber ve arkadaşlarını kötölemiş, İslâm aleyhinde çalışmış, bundan dolayı da Hz. Peygamber onu ölüme mahkum etmişti. İslâm ordusu Mekke'yi fethedip Müslümanlar Mekke'ye girince, Enes'te Müslüman olmak istedi. Hz. Peygamber Enes'i affetti. Enes'de Müslüman oldu.⁴³ Hz. Peygamber Enes'i affedince o da Resulullah'ı övüp özrünü isteyerek şöyle söyledi:⁴⁴

أ أنت الذي تهدي معد بل الله يهديهم وقال لك اشهد
وما حملت من ناقة فوق رحلها. أبر وأوفي ذمة من محمد
لأحت علي خير وأسبغ نائلا. إذا راح كالسيف الصقيل المهند
وأكسي لبرد الخال قبل ابتذاله وأعطي لرأس السابق المتجرد
تعلم رسول الله أنك مدركي وأن وعيدا منك كالأخذ باليد
ونبوا رسول الله أنني هجوته فلا حملت سوطي إلي إذن يدي

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât'ul-Kubrâ*, IV/49-54.

⁴² İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, IV/43; İbn Sellam, *Tabakâtu Fuhûli-ş-şu'arâ*, s. 247.

⁴³ İbn Seyyid, *en-Nas, Minehu'l-Midah*, s. 234.

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Siret'un-Nebeviye*, IV/66 -67; İbn Seyyidi'n-Nas, *Minehu'l-Midah*, s. 45, 46.

“Sen misin maad kabilesi, emriyle hidayet, edilmiş olan. Belki Allah onları hidayet etmiş, sana da şahit ol demiş. ”

“Hiç bir Deve Semeresinin üstünde, Muhammetten daha dürüst Daha vefalı bir kimseyi taşımamıştır. ”

Ve hayrı daha fazla teşvik eden ve verdiklerinde daha eksiksiz olan bir kimseyi taşımamıştır. Yürüdüğü zaman hind demirinden yapılan parlatılmış kılıç gibiydi.”

“Ondan daha fazla kullanılmamış yemen kürkü giydiren ve ondan daha fazla hızlı öncü atı veren bir kimseyi taşımamıştır.”

“Ey Allah’ın. Resülü belki bana yetişeceksin.⁴⁵ Muhakkak senden bir tehdit, elle yakalamak gibidir.”

“Allah Resulünü hicvettiğimi yüksek sesle yaymışlar. Eğer seni hicvetmişsem elim kırbacımı taşıyamasın. ”

5. A‘ŞÂ B. KAYS

Tam adı Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî (ö. 7/629 [?])’dır.

A‘şâ, Kays b. Salebe kabilesinden olup cahiliye döneminin şöhret bulmuş şairlerindedir. Peygamberimiz dönemine yetişmiştir. Müslüman olup olmadığı konusu meçhuldür. Aktarıldığına göre Medine’ye İslâm İçkiyi haram kıldıktan sonra gitmek istemiş ve Hz. Muhammed’İ medhettiği bir kasidede hazırlayıp yola çıkmıştır. Yolda müşrikler önüne geçmiş ne yapacağım sormuşlar. O Müslüman olacağını söyleyince müşrikler ona: “İslâm İçkiyi yasaklıyor” demiş, O da: “Bu yıl doya doya içki içeyim. Sonra gelecek sene Resulullah’ın yanına gelir Müslüman olurum.” demiş, ancak o yıl içinde ölmüştür.⁴⁶ A‘şâ, Hz. Peygamberin yanına gitmek için hazırlık yaparken, Hz. Peygamberi övdüğü bir kaside yazmış ve böylece yola çıkmıştır. Bu yazdığı kaside çok meşhur olmuştur. Yirmi üç beyitten oluşan bu şiirin konumuzla ilgili beyitleri şöyledir:⁴⁷

.....
متي ما تناخي عند باب ابن هاشم تراحي وتلقي من فواضله ندي
نبيا يري ما لا ترون وذكره. أغار لعمرى في البلاد وأنجد
له صدقات ما تغب ونائل. وليس عطاء اليوم مانعه غدا
أجدك لم تسمع وصاة محمد نبي الاله حيس أوصي وأشهد

⁴⁵ Beni yakalayacaksın.

⁴⁶ İbn Hişâm, *es- Siret’un-Nebeviye*, II/28; İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 9.

⁴⁷ İbn Hişâm, *es- Siret’un-Nebeviye*, II/26 -27; Muhammet Alî Mekki, *el-Medâihu ’n-Nebeviyye*, s. 39-40; Ahmet Hüseyin ez-Zeyyat, *Târîhu’l Edebi’l-Arabî*, Matbaatu’r- Risâle, 25. Baskı, Kahire, t.s., s. 57.

.....

“Ben-i Haşim’in kapısının önünde çöktüğün zaman, keyfin hoş olacak cömertlikle karşılanacaksın.”

“O peygamberdir. Görmediğiniz şeyleri görüyor. Onun zikri alçak ve yüksek bütün yerlere ulaşmıştır.”

“Onun sadakaları ve verdiği şeyler vardır. Bugün verdikleri yarın vereceklerine mani, olmaz.”

“Gerçekten Allah’ın Nebisi Muhammed’in vasiyet edip insanları şahit tuttuğu vakit, vasiyetini duymadın mı? ”

Şair bu şiirinde Hz. Muhammed’in önce cömertlik gibi insanî faziletlerini sayıyor. Daha sonra bir Peygamberlik yönüyle onun diğer insanlardan farklı yönlerinin olduğunu, onların görmediğini görmek gibi özelliklerinin bulunduğunu belirtiyor. Bu şiirin bu şaire ait olmadığı ile ilgili görüşler olduğunda söylemekte fayda vardır.⁴⁸

6. NÂBIGA el-CA‘DÎ

Tam adı Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebîa en-Nâbiga el-Ca‘dî el-Âmirî (ö. 65/685 [?])’dir. Cahiliye döneminin meşhur şairlerindedir. Cahiliye döneminde kavmini övüyor düşmanları olan Ben-i Esedi kötülüyordu. İslâm Arap topraklarında yayılınca Hicri dokuzuncu senede kabilesiyle beraber Müslüman oldu. İslâm saflarında savaştı. Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen mücadelede Hz Ali’nin yanında yer aldı. Abdullah b. Zübeyr ile Emeviler arasındaki mücadelede İbn Zübeyr’e destek verdi. Hicretin 65. senesinde vefat etti.⁴⁹ Nâbiga Resulullah’a yetişmiş, yanına gidip onunla birlikte kalmış, Hz. Peygamberi övdüğü “raiye” şiirini yazmış ve bunu Resulullahın önünde söylemiştir. Şiirin konumuzla ilgili kısmı şöyledir:⁵⁰

.....

أتيت رسول الله إذ جاء بالهدي وبتلو كتابا كالمجرة نيرا
وجاهدت حتي ما أحس ومن معي سهيلا إذا ما لاح ثمت غورا
أقيم علي تقوي وأرضي بفعالها وكنت من النار المخوفة أهدرا
بلغنا السماء مجدنا وجدودنا. وإنا لنبغي فوق ذلك مظهرا

“Resulullah hidayetle geldiği zaman yanına geldim. Bir kitap okuyordu o kitap Samanyolu gibi aydınlatıyordu. ”

⁴⁸ Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu ’n-Nebeviyye*, s. 40-41.

⁴⁹ İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 234; Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu ’n-Nebeviyye*, s. 42.

⁵⁰ İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 236-238; Muhammed Alî Mekki, *el-Medâihu ’n-Nebeviyye*, S.43.

“Yanımdaki ile beraber o kadar çabalıyorduk ki⁵¹ Süheyl yıldızının doğup batmasının farkına varmıyorduk. ”

“Takva üzerine devam ediyordum. Takva fiiline razı oluyordum. Korkulan ateşten kendimi muhafaza ediyordum. ”

“Şerefimiz ve büyüklüğümüz göklere yetişmiştir. Ondan daha yüksek bir görüntü istiyoruz. ”

Şair bu son beyti söylediğinde Hz. Peygamber’in ona: “Ebû leyla nereye” dediği, onun da: “Cennete gideceğiz” dediği, bunun üzerine Resulullah’ın da “inşallah” dediği belirtilmektedir.⁵² Şair bu şiirde Hz. Muhammed’in Peygamberlik vasfıyla insanları aydınlatığını belirtmektedir.

7. KÂ‘B b. ZÜHEYR

Tam adı Ebü’l-Mudarrab Kâ‘b b. Züheyr b. Rebîa (ö. 24/645 [?])’dir. Meşhur şair Zuhayr b. Ebi Sülmâ ile Kebşa bint Ammar’ın oğludur. Ka‘b ile babasından başka, bu ailenin efradından on bir kişinin daha şair olduğu belirtilmektedir. Kâ‘b b. Züheyr Müslüman olmaktan kaçınarak Hz. Peygamberi kötüleyici şiirler yazdı. Hz. Muhammed, görüldüğü yerde öldürülmesini emretti. Ka‘b, âni bir karar verip hicri dokuzuncu senede Hz. Peygamberin yanına gidip meşhur “Banet Suad” kasidesini okuyunca Hz. Muhammed fevkalade etkilendi ve onu afetti. Sonra meşhur yemen cübbesini onun omuzlarına attı. Ka‘b burada Müslüman oldu.⁵³

Ka‘b b. Züheyr cahiliye döneminin en büyük şairlerinden idi. Bir çok şiiri mevcuttur. Ancak Hz. Peygamber’in huzurunda söylediği “Banet Suad” şiirinden bahsedeceğiz. Ka‘b şu beyitle başlıyor:⁵⁴

بانة سعاد فقلبي اليوم متبول متيم إثرها لم يجز مكبول

“Su‘ad adındaki Sevgili, benden uzaklaştı. Onun İçin bugün kalbini basta, k.u·ık, onun izinde, kurtulması imkânsız ayağı bağlı bir esirdir.”

Kaside içerisinde Allah Rasülü’nün verdiği ölüm fermanın’dan bahsedip Hz. Peygamber’in af ve merhamet sahibi olduğunu, ondan af beklediğini belirtiyor. O beyitler şöyledir:

نبنت أن رسول الله. أوعدني. والعفو عند رسول الله مأمول
مهلا هداك الذي أعطاك نافلة القرآن فيها مواعظ وتفصيل

⁵¹ İslam için çalışıyorduk.

⁵² Muhammed Ali Mekki, *el-Medâihu ‘n-Nebeviyye*, s. 44.

⁵³ Ahmet Hüseyün ez-Zeyyat, *Târîhu’l Edebi’l-Arabî*, s. 144 – 147; İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 254.

⁵⁴ Mehmed Emin Efendi, *Kaside-i Banet Su‘âd*, Bahriye Matbaası, İstanbul, H. 1302; İbn Seyyidi’n-Nas, *Minehu’l-Midah*, s. 257-262.

“Öğrendim ki Allah Rasülü beni tehdit etmiş. Bununla birlikte Allah Rasülü’nden ancak af beklenir.”

“Seni hidayet ile gönderen ve içinde tafsilat ve öğütler bulunan Kur’ân-ı verenin hakkı için, bana mühlet ver.”

SONUÇ

Araplar, tarih boyunca şiiri kullanmış ve içlerinden sayısız kıymetli şairler yetişmiştir. Şairler şiirlerinde birçok konuyu işlemişler, şiirde dile getirdikleri konulardan biri de methiyelerdir. Şairler, melikleri, emirleri, sultanları ve muhabbet besledikleri şahısları şiirlerle methettikleri görülmektedir. Bu şiirlerde methedilen şahsiyetler değişik özelliklerle tasvir edilmiştir. Şüphesiz Tarihin en önemli şahsiyetlerinden biri olan İslâm Peygamberi Hz. Muhammed hakkında da çokça şiirler yazılmış ve bazı özellikleri ile övülmüştür. Asr-ı Saadet Dönemi’nde Hz. Muhammed hakkında yazılan şiirlere baktığımızda onun halktan biri olarak kişisel ve ahlaki özellikleri ile ön plana çıkan bir lider tasavvuru vardır. Bununla beraber Allah’ın elçisi olması hasebiyle Peygamberlik ve irşad görevine de vurgu yapılmaktadır. Şiirlerde olağan üstü, abartılı övgüler olmadığını görüyoruz. O yaşadığı toplumda erdemli kişiliği ile ön plana çıkmış ve bu vasıflarla övülmüştür. Ayrıca bu erdemli kişilik elçilik görevi aldıktan sonra ilahi desteğe de mazhar olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED CEVDET PAŞA, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefa*, (Sad. Metin Muhsin Bozkurt), Çile Yay, İstanbul, 1981.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur’an-i Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul, 1971.

DEHHAN, Sâmi, *el-Medîh*, Finunu’l-Edebû’l-Arap, el-fennu’l-hinai, Kahire, 1980.

ELMALI, Hüseyin, “Hassan b.Sabit”, *D.İ.A.*, İstanbul 1997, XVI/399-401.

ERDEM, Sargon – Kılıç, Hulusi, “Abdullah b. Revâha”, *DİA*, İstanbul 1988, I/129-130.

İSFAHANİ, Ebû’l-Ferec, Ali b.Hüseyin, *el-Eğani*, Dâru’s-sakafe, Beyrut, 1955.

İBN ALLAN, Muhammed Ali b.Allan, es-Sıddîkî, *ez-Zuhru ve’l Udde fî Şerhi’l- Bürde*, (İnceleme ve Notlar, Doç.Ahmet Turan Aslan). M.Ü. İlâhiyat Fak. Vakfi Yay., İstanbul, 1999.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik b.Hişam b.Eyyüb el-Himyerî, *es- Siret’un-Nebeviye*, (Nşr: Mustafa es-sakkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu’l-Hafiz Şelebî, Dâru İhyâi’t Turâsi’l-Arabî, 3.Baskı, Beyrut, 1971.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd ez-Zâhirî, *et-TabakâtuT Kubrâ*, Dâru-Sâdır, Beyrut, 1380/1957

İBN SELLÂM Muhammed b. Sellâm el Cumâhî, *Tabakâtu Fuhûli-ş-şu'arâ*, (Nşr: Muhammed Mahmud Şakir), MatbaatüT Medenî, Kahire, 1394 / 1974.

İBN SEYYİDİ'N-NAS, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334), *Minehu'l-Midah*, (nşr: İffet Visâl Hamza), Dımeşk 1407/1987.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Kâ'b b. Mâlik", DİA, İstanbul 2001, XXIV/4-6.

MEKKÎ, Muhammed Alî, *el-Medâihu 'n-Nebeviyye*, Dâru'n-Nubâr, Birinci baskı Mısır, 1991.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995.

ZEYYÂT, Ahmed Hüseyin, *Târîhu'l Edebi'l-Arabî*, Matbaatu'r- Risâle, 25. Baskı, Kahire, t.s.

**KÜÇÜK ve MİKRO İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI
TASLAĞI BÖLÜM 11 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARDININ İNCELENMESİ**

Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ

Çukurova Üniversitesi, İİBF, mmemis@cu.edu.tr

ÖZET

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), 12 Temmuz 2019 tarihinde, “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları(KÜMİ FRS)” başlıklı bir taslak yayınlamıştır. İlgili standart 01.01.2021 tarihi ve sonrasındaki faaliyet dönemleri için uygulanacaktır. KÜMİ FRS taslağı 22 bölümden oluşmaktadır. Standardın 11. Bölümü “Maddi Duran Varlıklar” adını taşımaktadır. Küçük ve mikro ölçütteki işletmelerin, sahip oldukları Maddi Duran Varlıkları (MDV) ile ilgili hususları düzenleyen bu bölümde, sırası ile standardın kapsamı, MDV’lerin finansal tabloları alınma ve ölçüm esasları, sonraki dönemlerde ölçümü, amortisman uygulamaları, değer düşüklüğü ve finansal tablo dışı bırakma esasları ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Bölüm 11, işletmelerin hali hazırda uygulamakta oldukları Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT)’ye göre daha gerçeğe uygun bir sunum sağlamaktadır. Ayrıca maddi duran varlıklar ile ilgili daha büyük ölçekteki işletmelere yönelik olarak hazırlanmış olan TMS16 ile BOBİ FRS Bölüm 14 ile karşılaştırıldığında daha az kapsamlı ve daha uygulanabiliridir.

Anahtar Kelimeler: KÜMİ FRS, Maddi Duran Varlıklar, Amortisman

**INVESTIGATION OF THE CHAPTER 11 PROPERTY, PLANT AND EQUIPMENT IN
FINANCIAL REPORTING STANDARDS FOR SMALL AND MICRO BUSINESSES**

ABSTRACT

Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POA), On 12 July 2019, issued a draft titled Financial Reporting Standards for Small and Micro Businesses (SMB FRS)”. This standard will be applied for the periods of 01.01.2021 and onwards. SBE FRS draft consists of 22 chapters. In this section, which regulates the matters related to the Property, Plant and Equipment (PPA) of small and micro enterprises, the scope of the standard, the acquisition and measurement principles of the PPAs, the measurement of subsequent periods, depreciation applications, impairment and off-balance sheet principles. Chapter 11 provides a more fair presentation than the General Communiqué on the Implementation of the Accounting System applied by enterprises. It is also less comprehensive and more applicable when compared to TAS16 and BOBI FRS Section 14, which is intended for a larger scale of tangible fixed assets.

Keywords: SBE FRS, Property, Plant and Equipment, Depreciation

1. GİRİŞ

İşletmelerin hazırlayacakları finansal tablolarda gerçeğe uygun sunumu ve yeknesaklığı sağlamak, ayrıca uluslararası düzenlemeler ile uyumu sağlamak adına Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Büyük ve Orta ölçekli işletmelere yönelik olarak Büyük ve Orta Boylu İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 12 Temmuz 2019 tarihinde, KGK tarafından, Türkiye'deki işletmelerin çok büyük bir kısmını oluşturan küçük işletmelere yönelik Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS) adı altında bir taslak kamuoyunun incelemesine sunulmuştur. İlgili standardın 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

2. KÜMİ FRS BÖLÜM 11 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARDININ İNCELENMESİ

Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS) taslağı 22 bölümden oluşmaktadır. Bölüm 11 Maddi Duran Varlıklar ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu bölümde; MDV'leri finansal tabloları alma ve ölçüm esasları, sonraki dönemlerde ölçümü, amortisman uygulamaları, değer düşüklüğü ve finansal tablo dışı bırakma esasları ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

2.1. Standardın Kapsamı, Amacı ve Maddi Duran Varlık Tanımı

Bu standart ile Küçük ve Mikro ölçekteki işletmelerin sahip oldukları maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ile ilgili ilkeleri düzenlemek amaçlanmıştır. KÜMİ FRS (11.2)'de tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar bu bölüm kapsamı dışında bırakılmıştır. Canlı varlıklar, standardın Bölüm 9 Tarımsal Faaliyetler bölümündeki esaslara tabi olacaktır. O halde tarımsal faaliyetler dışındaki bütün maddi duran varlıklar bu bölümün kapsamında değerlendirilecektir.

KÜMİ FRS (11.3)'e göre maddi duran varlıklar "mal veya hizmet üretiminde veya arzında kullanılmak, başkalarına kiraya verilmek veya idari amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere elde tutulan ve birden fazla dönemde kullanımı öngörülen fiziki kalemlerdir" şeklinde tanımlanmıştır. Burada yer alan tanım, maddi duran varlıklar ile ilgili MSUGT ve daha önce yayımlanmış olan TMS ve BOBİ FRS standartlarında yer alan tanımlar ile uyumludur.

2.2. Maddi Duran Varlıkların Edinilmesi ve Ölçümü

Maddi duran varlıklar finansal tablolara ilk defa dahil edilirken maliyet bedeliyle ölçülürler (KÜMİ FRS, 11.5). Maliyet bedeline, satın alma işlemi ile ilgili katlanılan giderler (nakliye, montaj, ithalatta gümrük vergisi vb.) dahil edilir. Maddi duran varlıkların vadeli olarak edinilmesi durumunda, KÜMİ FRS (11.12) gereği vade farkı ayrıştırması yapılmaksızın, ödenen veya ödenmesi beklenen tutar üzerinden ölçülür. Maddi duran varlıkların edinimi ile ilgili olarak katlanılan borçlanma maliyetleri ise doğrudan gider yazılmak sureti ile kar zarar tablosuna yansıtılırlar.

Başlangıçta maliyet bedeli ile finansal tablolara dahil edilen maddi duran varlıkların dönem sonlarında veya sonraki dönemlerde ölçümlerinde ise KÜMİ FRS (11.15)'e göre maliyet yöntemi veya yeniden değerlendirme yöntemlerinden biri kullanılır. Herhangi bir maddi duran varlık yeniden

değerleme yöntemi kullanılarak ölçüldüğü takdirde, ilgili MDV kalemi hangi sınıfa ait ise o sınıftaki bütün MDV'ler de yeniden değerlendirme yöntemine göre ölçülmek durumundadır. Yeniden değerlendirme sonucunda maddi duran varlıkların değerinde meydana gelen değer artışları, özkaynaklar içerisinde "Yeniden Değerlendirme Değer Artışları" hesabında gösterilir (KÜMİ FRS, 11.20). Bu hesap sermaye yedeği olarak özkaynaklar içerisinde izlenmeye devam edilir. İlgili MDV satıldığında bu hesap, geçmiş yıllar karlarına aktararak kapatılır.

2.3. Maddi Duran Varlıklarda Amortisman Uygulaması

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğince ihtiyari bir uygulama olan amortisman ayırma işlemi, KÜMİ FRS (11.23) gereğince maddi duran varlıklar için zorunlu tutulmuştur. İlgili standart uygulamaya girdiğinde bütün işletmeler, maddi duran varlıkları için amortisman ayırmak zorundadırlar. MDV'ler ile ilgili yayımlanmış diğer standartlarda da amortisman uygulaması zorunludur. Bu yönüyle Bölüm 11, diğer standartlarla tutarlıdır. Diğer standartlarda olduğu gibi burada da amortisman tabii tutar, MDV'nin maliyet bedelinden kalıntı (hurda) değer düşülmesi ile tespit edilir. MSUGT'ye göre sadece binek otolar için geçerli olan kıst amortisman hesaplaması, bu standart (11.28) gereğince bütün MDV'ler için geçerlidir. Yani bütün MDV'ler kıst amortisman tabiidir. Maddi duran varlıkların faydalı ömürleri işletme yönetimleri tarafından belirlenmektedir. İlgili MDV'lerin kaç yıl üzerinden amortisman tabii tutulacakları, herhangi bir otorite tarafından belirlenen bir süreye göre değil, işletme yönetimlerinin takdirleri ile belirlenmiş faydalı ömür süresine göre tespit edilecektir. Amortisman uygulama yöntemlerine değinilen KÜMİ FRS (11.30)'da; doğrusal, azalan bakiyeler ve üretim miktarı yöntemleri örnek olarak belirtilmiştir. Buradaki üretim miktarı yöntemi, diğer standartlarda da var olan, ancak MSUGT'de olmayan bir yöntemdir.

Düzenli olarak amortisman uygulaması dışında, her raporlama dönemi sonunda varlıkların değer düşüklüğü testine tabii tutulup değer düşüklüğü olması halinde yapılacak işlemler için standartta varlıklarda değer düşüklüğü ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı Bölüm 16'ya atıfta bulunulmuştur.

2.4. Maddi Duran Varlıklarının Finansal Durum Tablosu Dışı Bırakılması

KÜMİ FRS (11.35,36)'ya göre, işletmenin aktifinde yer alan bir MDV, ilgili varlık elden çıkarıldığında ya da varlığa sahip olmaktan dolayı gelecekte bir ekonomik fayda elde etmenin muhtemel olmadığı durumlarda finansal durum tablosu dışı bırakılır. Bu işlemde doğan kazanç veya kayıplar ise kar zarar tablosuna yansıtılır.

3. SONUÇ

Küçük ve Mikro ölçekteki işletmelerin edindikleri ve aktiflerinde tuttıkları maddi duran varlıklar ile ilgili muhasebeleştirme esaslarının yer aldığı Bölüm 11 Maddi Duran Varlıklar'ın incelendiği bu çalışmada, küçük işletmeler için hali hazırda geçerli olan MSUGT'nin maddi duran varlıklar ile ilgili düzenlemelerine göre daha gerçeğe uygun bir sunum sağlandığı gözlenmiştir. MDV'ler ilgili borçlanma maliyetleri (özellikle varlıklarla ilgili olsa dahi) maliyete eklenmeyip doğrudan dönemin gideri olarak kar veya zarara yansıtılmaktadır. MSUGT'de, borçlanma maliyetlerinin ilk yıl ile ilgili olanlarının aktifleştirilip sonraki dönemler için aktifleştirme ya da gider olarak yazma işletmelerin

tercihine bırakılmıştır. Burada yer alan düzenleme ile bu ikilik ortadan kaldırılmış, bütün işletmeler için tamamını gider yazma yönünde tek bir uygulama ön görülmüştür. Yine mevcut uygulamaolan MSUGT ile karşılaştırıldığında; amortisman uygulamasının zorunlu olması, faydalı ömrün işletmeler tarafından belirlenmesi, kıst amortisman uygulanması ve amortisman tabi tutarın tespitinde kalıntı değer düşülmesi daha gerçeğe uygun bir sunum sağlamıştır. MDV'ler ile ilgili olarak Kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar (KAYİK) için getirilen TMS 16 ve büyük ve orta ölçekteki işletmeler için getirilen BOBİ FRS Bölüm 12'de yer alan düzenlemeler ile karşılaştırıldığında genel olarak tutarlı olduğu gözlenmekle birlikte daha sade ve anlaşılır olması küçük işletmeler için olumlu olmuştur.

KAYNAKÇA

BOBİFRSBölüm12MaddiDuranVarlıklar,https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/bobi_frs.PDF, Erişim Tarihi: 10.10.2019.

KÜMİFRSBölüm11MaddiDuranVarlıklar,<https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KamuoyuGorusuneAcilanlar/K%C3%9CM%C4%B0%20FRS%20Taslak%20Metin.pdf>, Erişim Tarihi: 08.09.2019.

TMS16MaddiDuranVarlıklar,<https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TMS/TMS%2016.pdf>, Erişim Tarihi: 09.10.2019.

**BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARINDA BDS 701 GEREĞİ
KİLİT DENETİM KONULARININ BİLDİRİLMESİ**

Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ

Çukurova Üniversitesi, İİBF, mmemis@cu.edu.tr

ÖZET

İşletmeler, belirli bir tarihteki finansal durumlarını ve belirli bir faaliyet dönemindeki faaliyet sonuçlarını hazırladıkları finansal tablolar ile sunmaktadırlar. Finansal tablolarda sunulan bilgilerin güvenilirlik düzeyini ölçmek ve artırmak üzere bağımsız denetçiler veya kuruluşlar tarafından denetim süreci yürütülmektedir. Bağımsız denetim süreci sonunda denetçiler tarafından denetim raporları hazırlanmaktadır. Bağımsız denetim raporları özet niteliğinde olup, denetçinin görüşüne göre birkaç paragraftan oluşmaktadır. Bu raporlarda yer alan bilgilerin finansal bilgi kullanıcıları açısından daha açıklayıcı ve bilgilendirici olmasını sağlamak üzere, uluslararası düzenlemelere paralel olarak ülkemizde de bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701”Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” yayımlanmıştır. Bu standart gereğince, 2017 faaliyet dönemi ve sonrasını kapsayan bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konularını kapsayan ayrı bir başlık ve paragrafa yer verilmesi zorunlu tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim Raporu, Kilit Denetim Konuları, Finansal Tablolar

**REPORTING KEY AUDIT MATTERS TO THE SCOPE OF IAS 701
IN INDEPENDENT AUDIT REPORTS**

ABSTRACT

Businesses present their financial position at a certain date and the results of their operations in a specific period in the financial statements. In order to measure and increase the level of reliability of the information presented in the financial statements, the auditing process is carried out by independent auditors or institutions. At the end of the independent audit process, audit reports are prepared by the auditors. The independent audit reports are summarized and, in the opinion of the auditor, consist of several paragraphs. In order to make the information contained in these reports more informative and informative for financial information users, some studies have been carried out in our country in parallel with international regulations. Within the scope of these studies, Independent Auditing Standard (IAS) 701 m Reporting of Key Audit Matters in Independent Auditor Report was published by Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POA). Following this standard, independent audit reports covering the 2017 operating period and beyond require a separate title and paragraph covering key audit matters.

Keywords: Independent Audit Report, Key Audit Matters, Financial Statements

GİRİŞ

İşletmelerin finansal bilgi kullanıcılarına bilgi sunma araçları olan finansal tabloların, belirlenmiş olan ölçütlere uygun olarak hazırlanma ve sunulma sorumluluğu işletme yönetimlerine aittir. İşletme yönetimleri tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan finansal tabloların, belirlenmiş olan ölçütlere uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığının bağımsız bir göz tarafından değerlendirilmesi bu tabloların güvenilirlik algısı açısından önemlidir. Bağımsız denetim tarafından değerlendirilen bu süreç sonunda ulaşılan denetim görüşü, bağımsız denetim raporları ile finansal bilgi kullanıcılara iletilmektedir. Bağımsız denetim raporu eklenmiş finansal tablolar, finansal bilgi kullanıcıları açısından daha güvenilir olarak kabul görmektedir. Denetçinin görüşünün yer aldığı bu raporlar olumlu, şartlı, olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınma şeklinde olmaktadır. Raporlar özet şeklinde olup, rapordaki paragraf sayısı, denetçinin görüşüne göre belirlenmektedir.

Özet halinde sunulmuş olan bağımsız denetim raporlarında yer alan bilgilerin finansal bilgi kullanıcıları açısından daha açıklayıcı ve bilgilendirici olmasını sağlamak üzere bazı çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701”Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” yayımlanmıştır.

KİLİT DENETİM KONULARI VE BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARINDA BİLDİRİLMESİ

Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701”Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” KGK tarafından 09.03.2017 tarih ve 30002 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 46 nolu tebliğ ile yürürlüğe girmiştir.

46 nolu tebliğ Madde 5’de “Bu Tebliğ; borsada işlem gören işletmelerin 1.1.2017 tarihinde ve sonrasında, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca denetime tabi diğer şirketlerin 1.1.2018 tarihinde ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girer” hükmü yer almaktadır. Buna göre halka açık işletmeler için 2017 faaliyet dönemini içeren, 6102 Sayılı TTK uyarınca denetime tabi olan diğer işletmeler için ise 2017 faaliyet dönemini içeren bağımsız denetim raporlarında, kilit denetim konularının bildirilmesi zorunluluk haline gelmiştir.

Bedard vd. (2014:6) tarafından kilit denetim konuları, “incelenen faaliyet dönemini kapsayan finansal tabloların denetiminde, bağımsız denetçinin mesleki muhakemesine göre denetim süresince odaklandığı ve işletme üst yönetimine bildirdiği hususlar arasından seçilen en çok önem arz edenlerdir” şeklinde tanımlanmıştır. BDS (701:13,A34-A4) incelendiğinde de bu tanıma benzer bir şekilde, kilit denetim konularının; işletme üst yönetime bildirilen konular arasından, bağımsız denetçinin en çok dikkatini gerektirenlerden denetimde en çok önem arz eden konular olduğu belirtilmektedir.

BDS (701:2) ye göre, bağımsız denetim raporlarında “kilit denetim konularının bildirilmesinin amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlayarak denetçi raporunun iletişimsel değerinin

artırılmasıdır. Kilit denetim konularının bildirilmesi, denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konuların anlaşılmasında finansal tabloların hedef kullanıcılarına ilâve bilgiler sağlar. Kilit denetim konularının bildirilmesi ayrıca, hedef kullanıcıların işletmeyi ve denetlenen finansal tablolardaki önemli yönetim muhakemesi içeren alanları anlamalarına da yardımcı olabilir” denilmek sureti ile düzenlemenin amacı ve beklenen faydalar ortaya konulmuştur. Devamında yer alan BDS (701:3)’de “Kilit denetim konularının denetçi raporunda bildirilmesi; işletme, denetlenmiş finansal tablolar veya yürütülen denetimle ilgili belirli hususlar hakkında hedef kullanıcıların yönetim ve üst yönetimden sorumlu olanlarla daha ileri düzeyde bir ilişki kurmalarına da zemin hazırlayabilir” ifadesi de kilit denetim konularına yer verilen bağımsız denetim raporlarının iletişimsel değerinin daha fazla olacağını ortaya koymuştur.

Kilit denetim konularının, bağımsız denetim raporlarında bildirilmesi ile elde edilmesi beklenen faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Teraman ve Çelik,2019;Uzay ve Köylü,2018;Biçer ve Erol, 2017):

- Yürütülen denetim sürecinde şeffaflık sağlanacak ve raporların anlaşılabilirlik düzeyi artacaktır.
- Denetçi, üst yönetim ve denetim komitesi arasındaki karşılıklı iletişim artacaktır.
- Denetçinin muhakemesi ve mesleki şüpheciliği ön plana çıktığı için denetimlerin kalitesi artacaktır.
- Finansal bilgi kullanıcılarının denetime olan güven düzeyi artacaktır.

Denetçi, bağımsız denetim raporlarında, her bir kilit denetim konusunu aşağıda yer alan giriş cümlesinin altında alt başlıklar halinde açıklayacaktır BDS (701:11)’e göre giriş cümlesi:

“(a) Kilit denetim konularının, denetçinin mesleki muhakemesine göre [cari döneme ait] finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konular olduğunu ve

(b) Bu konuların, bir bütün olarak finansal tabloların denetimi kapsamında ve bu tablolara ilişkin denetçi görüşü oluşturulmasında ele alındığını ve denetçinin bu konular hakkında ayrı bir görüş vermediğini” belirtecek şekilde olacaktır.

Giriş cümlesinin altında kilit denetim konularına yer verilecektir. Aşağıda bir kilit denetim konusunun bildirilmesi örneği yer almaktadır:

Tablo 1: Kilit Denetim Konusu Bildirim Örneği

Kilit Denetim Konuları	Konunun Denetimde Nasıl Ele Alındığı
<p>Hasılatın Muhasebeleştirilmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Hasılat, Şirket'in kar veya zarar tablosunda en önemli tutarlardan birini temsil etmekte ve Şirket'in temel performans göstergeleri üzerinde ağırlıklı etkiye sahip olmasından dolayı denetim prosedürlerinin uygulanması bakımından önemli bir kalemdir. ✓ 2 nolu Dipnotta açıklandığı üzere hasılatın belirlenmesinde tahakkuk esası uygulanmaktadır. ✓ Satışın dönemseliği ilkesi gereği satılan ticari mal ve mamullerin doğru döneme kaydedilip kaydedilmediği kilit denetim konusu olarak belirlenmiştir. 	<p>Denetimimiz sırasında hasılatın kaydedilmesine yönelik olarak aşağıda yer verilen denetim prosedürleri uygulanmıştır.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Satış sözleşmeleri incelenmiştir. - Satış faturalarının örnekleme bazında detay testi yapılmıştır. Tahsilat kontrolü gerçekleştirilmiştir. - Hasılatın dönemseliği ilkesi uyarınca doğru döneme kaydedildiğinin testi yapılmıştır. - Maddi doğrulama prosedürlerinde gelirin faturalanmış ama kazanılmamış olduğu durumlarında değerlendirilmesine odaklanılmıştır. <p>Uyguladığımız denetim prosedürleri neticesinde, hasılatın kaydedilmesi konusunda önemli bir bulgumuz olmamıştır.</p>

BDS 701'e göre hazırlanan denetim raporlarında ayrı bir paragraf altında bildirilecek olan kilit denetim konuları sayesinde, her sektörün kendine özgü kilit konularını bildiren, tekdüzelikten uzak, finansal bilgi kullanıcılarına daha detaylı bilgi sağlayan ve daha şeffaf bağımsız denetçi raporları sunulacaktır (Teraman ve Çelik 2019:50).

SONUÇ

Finansal tablolar çok geniş bir finansal bilgi kullanıcı kitlesinin kararlarına veri sağlamaktadır. Bu yüzden bu tablolar, güvenilirlik düzeylerini değerlendirmek, tespit etmek ve ulaşılan görüşleri rapor etmek üzere bağımsız denetim sürecine tabi tutulurlar. Bağımsız denetim süreci sonunda denetim görüşünü yansıtan denetim raporları hazırlanır. Bu raporlar özet halinde olup birkaç paragraftan oluşmaktadır. Özet halinde sunulan bağımsız denetim raporlarını daha açıklayıcı, bilgilendirici ve şeffaf olmasını sağlamak üzere getirilen uygulama ve standartlardan birisi BDS 701 standardıdır. BDS 701 gereğince, 01.01.2017 tarihinden itibaren halka açık şirketler, 01.01.2018 tarihinden itibaren ise bağımsız denetime tabi diğer şirketlere ilişkin hazırlanmış olan bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesi zorunlu kılınmıştır. Oldukça kısa olan bağımsız denetim raporlarına kilit denetim konularını içeren paragraf eklenmiştir. Getirilen standart ile, bağımsız denetim raporlarında BDS 701 gereği Kilit Denetim Konularına Yer verilme zorunluluğu sonrasında, finansal bilgi kullanıcıları açısından bağımsız denetim raporlarının, daha şeffaf ve daha açıklayıcı bir hal alması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bedard, J., N. Gonthier ve A. Schatt (2014), “Costs and Benefits of Reporting Key Audit Matters in the Audit Report: The French Experience”, International Symposium on Audit Research, ss.5-21.

Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701, Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf>, Erişim Tarihi: 10.10.2019

Biçer, A., Altuğ ve S. Erol, (2017). UDS 701 Kapsamında Denetimde Tespit Edilen Kilit Bulguların Finansal Bilgi Kullanıcılarına Sunulması, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 12(47), ss.71-84.

Teraman, Ö. ve B. Çelik (2019), “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetim Raporuna Yansıtılması: Bağımsız Denetçilere Etkilemesi Üzerine Bir Araştırma”, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(1), ss.49-61.

Türkiye Denetim Standartları Tebliği no: 46 (Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Hakkında Bağımsız Denetim Standardı 701), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170309-14.htm>, Erişim Tarihi: 13.10.2019.

Uzay, Ş. ve Ç. Köylü (2018), “Kilit Denetim Konuları: Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma”, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:52, ss.47-70.

GRAFİK TASARIM ÜRÜNÜ OLARAK AFİŞ TASARIMININ GÖSTERGEBİLİMSEL
ÇÖZÜMLEMESİNE BİR ÖRNEK

Barış AYDIN
Dicle Üniversitesi
barissaaydin@gmail.com.tr

Özet

İletişim ve tüketim çağının popüler grafik tasarım ürünü olan afiş, hedef kitlenin algısını tetikleyerek harekete geçirmektedir. Tasarım düzleminin görsel hiyerarşi ve odak noktası, afiş tasarımında sırasıyla hangi ime algıyı yoğunlaştırılması gerektiği noktasında hedef kitleyi yönlendirmektedir. Hedef kitle ile etkileşim açısından afiş tasarımı geldiği konum ile geçmişten çok farklı bir seviyede bulunmaktadır. Bu bağlamda, grafik tasarımcılar ya da sadece tabir olarak afiş tasarımcıları, hızlı bir değişim ve globalleşme içinde olan bir dünyada daha fazla anlaşılır olabilmeli ve bunu gerçekleştirmek için tasarımlarında birden fazla im ve belirli kriterler kullanmalıdır. Bu imler ve kriterler çerçevesinde afiş tasarımları, hedef kitlelerle görsel bir yol ile iletişim kuran ve kısa bir zaman diliminde algılanma hedefini güden bir grafiksel tanıtım aracı ve ürünü durumuna gelmiştir. Bu grafik tasarım ürününün temel amacı, tanıtımın yanı sıra, hedef kitleyi etkilemek, beğenisini cezbetmek, onları yönlendirmek ve ürünü ulaşılmaya çalıştığı kitleye satarak bu amacı gerçekleştirmektir. Popüler bir grafiksel ürün olan bu olgu, hedef kitleye dolaysız bir şekilde en kısa zaman diliminde ulaşma yetisine sahip olduğundan görsel iletişim noktaları olan televizyon, gazete ve web siteleri gibi çok tercih edilen tanıtım araçlarından daha fazla tercih edildiğini ifade etmek mümkündür. Bundan ötürü kurumsal bir kimliğe sahip olan kurumlar/kuruluşlar, ürettikleri ürünü ya da sundukları hizmeti satmak için bu popüler görsel iletişim aracından mümkün olduğunca faydalanmaktadırlar. Bu bağlamda bir ürünün satılması ya da hizmetin tanıtılması gereken yer ulaşılacak istenen hedef kitlenin içinde bulunduğu toplumdur. Bundan dolayı, grafik tasarımcı bir afişi tasarlarlarken hedef kitlenin, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumunu, geleneklerini, göreneklerini, içinde bulunulan yer ve dönemi, beğenileri gibi öğeleri göz ardı etmeden bu olguyu gerçekleştirmek zorundadır. Bu çalışmada grafik tasarım ve popüler ürünlerinden bir olan afiş tasarımı kavramlarıyla beraber bahsedilen olgular çerçevesinde seçilen bir afiş tasarımı, göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Böylece, seçilen afiş tasarımında anlatılmak istenen bilgilendirme, afişte kullanılan yöntem ya da yöntemler, vurgu yapılan öğeler ve afişin içeriğiyle hedef kitlenin yönlendirilmesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim Tasarımı, Grafik Tasarım, Afiş Tasarımı, Göstergebilim

Giriş

Grafik tasarımın önemli bir unsuru olan afişler, her zaman diliminde büyük bir öneme sahip

olmuşlardır. Bu bağlamda afiş, istenilen mesajı hedef kitleye iletmeyi amaçlayan ve topluma açık alanlarda sergilenen bir reklam ögesidir. Bu öge; kültürel, sosyal, ticari ya da siyasi reklam amacıyla tasarlanmasının yanı sıra, günümüzde bir sanat çalışması olarak da uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum ile beraber afiş, sanayileşmeyle birlikte sinema alanındaki gelişmelere paralel olarak matbaanın dijitalleşmesi, grafik tasarım sanatının popülerleşmesiyle insanlar için hedef kitleye ulaşmada etkili bir tanıtım aracı haline gelmiştir. Toplumlarda çağımızın en popüler sektörü olan sinema ve sanatsal sergilerin çoğalması, bu iki sektörün tanıtımı için en iyi yol olan afişin hızla yaygınlaşmasını ve gelişmesini de tetiklemiştir. Bu afişlerin en önemli fonksiyonu, konu sinemaysa filmi izleyiciye tanıtması, sergi ise sanat severin bahsi geçen sergiye ulaşmasını sağlamaktır. Enformasyon süreci boyunca etkinlik için afiş hem sinema izleyicisine hem de sanat tüketicisine konu hakkında tanıtıcı bilgi verirken, mesajı şeffaf ve net bir biçimde sunmayı hedefler. Grafik Tasarımcı, afişini tasarlarken, bu durumu tasarım sürecince göz önünde bulundurur.

“Afişler, tasarım ve sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu grafik ürünlerdir” (Becer, 2011: s. 201). Sanat endişesi içinde iş üreten grafik tasarımcılar, farklı sanat akımlarının etkisinde olmuşlardır. 1960’larda Soyut Dışavurumculuk’ un biçime ve duyguya gösterdiği aşırı öneme karşı bir tepki olarak var olan, süslü ve dekoratif öğelerden sıyrılarak sadeliği ön plan çıkaran Minimal Sanat, bu akımlarından ön çıkan durumundadır. Bu bağlamda iyi bir afiş tasarımının konstrüktivist olmasının yanı sıra sadeliği de barındırmalıdır. Bundan dolayı, Grafik tasarım, bir mesajı görsel iletişim ile hedef kitleye iletme işlevini yapma eylemi ise Grafik Tasarımcı bu eylemi gerçekleştirirken konstrüktivist ve minimal bir algı içinde olmalı ve estetik niteliklerle beraber, illüstrasyon ve font unsurunu birbirini tamamlayan bir kurgulama içinde düşünerek eylemi gerçekleştirmelidir. Tüm bu unsurlar ve süreç gerçekleştikten sonra “Tasarım” olgusu tamamlanmış olur. Biten bir eylem varsa yani tasarım gerçekleşmişse bir analizde yapılabilir. Görsel bir analizin çözümlenmesi için göstergebilime ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, çalışmada göstergebilimin ne olduğu açıklanmış ve bir sergi için tasarlanmış afişin göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

Kavramsal bağlamda Afiş Tasarımı

“Bir şeyi duyurmak veya tanıtmak için hazırlanan, kalabalığın görebileceği yere asılmış, genellikle resimli duvar ilanı, ası” olarak TDK (2019) tarafından tanımlanan afiş, Türkçe’ye Fransızca "affiche" kelimesinden türetilerek girmiştir. Kavramın İngilizce karşılığı ise İngilizce karşılığı "poster", Almanca ise "plâket" olarak çevrilmektedir (Sözer ve Tanyeli, 1986: s.13). Becer (2011: s.201) bu kavramı, tasarım ve sanat kaygısı içinde olan bir grafik tasarım ürünü olarak tanımlamaktadır. Fotoğraf makinasının icadı ve sanayileşme olgusunun gerçekleşmesiyle beraber modern dönemin grafik tasarım akımlarından Arts and Crafts’la başlayan grafik tasarım tarihi Art Nouveau, Art Deco, Bauhaus, De Stijl gibi modern sanat ve tasarım akımları ile devam etmiştir. Bu akımların yanı sıra tarih boyunca bir iletişim ve grafik tasarım olgusu olan font gelişimi ve fontun temelinde olduğu tipografik düzenlemelerin gelişimi afiş olgusunun değişiminde büyük bir yer kaplamaktadır. Bauhaus eğitmenlerinden Moholy-Nagy tarafından fotoğraf desteğiyle tipo-foto kavramıyla afiş tasarımı seviye atlamış ve modern bir düşünceyle güncel bir tasarıma dönüşmüştür.

Devamlı bir gelişim içinde olan afiş tasarımı, yalın bir üslup ile tipografik ve görsel imgelerle tasarlanmaktadır. Bu modern tasarım olgusu ile ilgili olarak Teker (2009: s.139); bir kitle iletişim aracı, bir mesaj içermeli, bir hedef kitleye yönelik hazırlanmalı gibi temel görevleri olduğunu ifade

etmektedir. Amacı, mesajı hızlı bir şekilde iletmek olan afişler, seyir için değil, anında fark edilmek için tasarlanmalıdır. Bundan dolayı diğer medya araçlarından farklı olarak afiş tasarımı belirli kriterlere sahip olmalıdır. Becer (2011: s.202) bu kriterleri şu şekilde sıralamıştır; “Mesaj: Tasarımcı; afiş aracılığıyla vereceği mesajı açıklığa kavuşturmalı, verilmek istenen bilgiyi mümkün olduğunca dolaysız bir biçimde aktaracak görsel bir sistem oluşturmalıdır. Mesaj - İmge Bütünlüğü: Tasarıma temel oluşturan düşüncenin fotoğraf yoluyla mı, illüstrasyonla mı, yoksa salt tipografi ile mi daha etkili bir biçimde vurgulanacağı araştırılmalı; mizahi, trajik ya da soyut imgelerden hangisinin anlatımı daha da güçlendirdiği belirlenmelidir. Sözel Hiyerarşi: Tasarımcı, afiste yer alan başlık, alt - başlık, slogan gibi sözel bilgiler arasında -izleyiciyi mesajdaki önem sırasına göre yönlendirecek hiyerarşik bir yapı kurmalıdır. Fark edirlilik: Bazı afişler yukarıda sıraladığımız kriterlere uygun gibi görünseler de etkisiz ve yavan olabilmektedirler. Böyle bir sonucu engelleyecek tek şey, tasarımcının hayal gücüdür. Yaratıcı düşünce ve buluşun hiçbir kuralı yoktur. Buluş, ve yaratıcılık içeren her şey, afiş tasarımına da yansıtılabilir. Çünkü bir afiş için en önemli kriter; fark edilebilmektir.”

Göstergebilim ve Afişin Göstergebilimsel Çözümlemesi

“Gösterge bilimi veya semiyotik; göstergelerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır. Fransızlar semiyoloji terimini kullanmışlardır. Semiyotik disiplinlerarası bir sahadır. Anlam bilimi, dil bilimi, fonetik, mimarlık, sosyoloji, psikanaliz ve daha birçok bilim dalı ve disiplinin oluşturduğu disiplinler arası bir disiplindir. Kültürel kodlar, gelenekler ve metni anlam süreçlerine göre düzenlenmiş işaret sistemleri diye nitelenen her şey semiyotiğin inceleme alanına girmektedir. Semiyoloji, yapısalcılığın modeli olarak düşünülmektedir.” (Wikizeroo, 2019).

Bir göstergede, gösteren ile gösterilen arasında bağlantı kurulmasına “anlamlama” denmektedir. Bir gösteren görüldüğünde, onun gösterileni yani ne anlama geldiği düşünsel olarak zihninizde görselleşmektedir. Bu görselleşmeyle anlama süreci de başlamaktadır. Göstergebilimin önemli alanı olarak şüphesiz “anlamlama” başlığı altında toplanabilen “düzanlam” ve “yan anlam”ın bulunduğu bölümdür. Bu kavramlar Barthes’in teoremine dayanmaktadır. Roland Barthes (1976), düz anlam için göstergenin neyi temsil ettiği, yan anlam için ise göstergenin nasıl temsil edildiğini söylemektedir. Kavramlar, ilk seviyede reel evrenin (gösterilen) düşünsel olarak soyutlanmış, genelleştirilmiş karşılıkları (gösteren) olarak ifade edilmektedir. İkinci seviyede (iletişim-dışavurum), kavram gösterilen, dışavurma şeklinde (görüntü veya ses imgesi gibi) gösteren durumunda olmaktadır. Kavramlar, görsel kültür olgusuyla bağlantı içindedir. Bu bağlantıdan dolayı, kavramlar toplumların ortak kültür paydaları sayılmakta ve dolayısıyla şahsi ya da keyfi olamamaktadırlar.

Görsel 1: Barış Aydın, “Bi’ Sergi” isimli serginin afiş tasarımı, CGD

Gösterge Türü	Gösterge	Dizimsel (sentagmatik) Eksen		Dizisel (paradigmatik) Eksen
		Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
Görüntüsel	Ahşap	Kalem	Yazım aşamasında kalem	Öğrenim sürecinde öğrenci
Görüntüsel	Kömür	Kalemin	Yazım (İz bırakma) Eylemi	Birey olarak Öğrencinin

		ucu		eğitimi süresince öğrenimleri
Görüntüsel	Nokta	Noktalar Bütünlüğü	Backgroundun oluşumu	Öğrencilerin bir araya gelerek sergi oluşturan grubun temsiliyeti
Görüntüsel	Yazı	Harfler Bütünlüğü	Metinler ve sergi için bilgilendirmeler	Sergi isminde anlamsal oynamalar
Görüntüsel	Logo	Stilizasyon	Sponsor kurumlar	Etkinliğin arkasındaki güç

Tablo 1: Afiş tasarımının göstergebilimsel çözümlemesi

Sonuç

Pek çok tanımı bulunan iletişim kavramı birçok bilim dalı için araştırma konusu durumundadır. İnsanoğlu iletişim kurmak için vücut dili, yazınsal yapıtlar gibi anlamlı, bütünsel ve farklı birimlerden meydana gelen bir dizgeye sahiptir. Bu dizgelere gösterge olarak adlandırmak mümkündür. Yapılacak bütün iletişim tanımlarında ortak olan nokta, bir bilgi akışının olmasıdır. Bu bağlamda çağımızda bu özelliklere sahip gösterge bağlamda geniş kitlelere ulaşabilecek en önemli grafik tasarım ürünü afiştir. Afiş tasarımları aktarılmak istenen mesajı hedeflediği kitleye kalıcı ve etkileyici olarak farklı mecralarda görsel olarak aktarma niteliğe sahiptir. Görseller ve tipografik unsurlara sahip bu grafik tasarım ürününü analiz etmek için göstergebilime ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı, Göstergebilim geniş açılımlara sahip ve birçok bilim dalını kapsamaktadır. Aynı zamanda birçok bilim dalının da araştırma konusu durumundadır. Marka tanımlamaları, ikonların kültürlerde yer almaları, görsel semboller çağını yaşamakta olan dünyamızda, göstergebilim her geçen gün daha da önemi arttırmaktadır. Bundan dolayı, etrafımızı kuşatmış olan göstergelerin betimsel ve görsel çözümlenmesinin önemi oluşmaktadır. Bir ögenin simgeleşmesi için görsel yapıyla simgelediği unsur arasındaki bağlantının bir hikâyesi ve aktarıldığı toplumda anlamsal bir durumunun olması gerekir. Bu anlamsallık zaman içinde oluşmakta ve bir dayanak noktasına, sebeplere ihtiyaç duymaktadır. Bundan ötürü, toplumda benimsenmiş hiçbir sembolik süreç nedensiz değildir ve hepsinin bir çıkış noktası mevcuttur. Sonuç olarak, insanoğlunun günlük hayatında önemli bir alanı kapsayan bu gösterge dizgelerinin anlamlandırılması ve amacına ulaşabilmesi için ilk olarak toplumların kültür farklılıklarının göz ardı etmemek gerekmektedir ve olayın içinde görsel unsurlar, mesaj ve hedef kitle var ise çağımızın en önemli grafik tasarım ürünü olan afişi ve bu ürünün oluşması için ihtiyaç duyulan zihinsel sürecin sonucu tasarım kavramını doğru şekilde gerçekleştirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- BARTHES, R. (1976). Göstergebilimin Temelleri, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BECER, E. (2011). İletişim ve Grafik Tasarım. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- SÖZER, M., & TANYELİ, U. (1986). Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TDK. (2019). "Afiş". <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> Erişim Tarihi: 18.10.2019

TEKER, U. (2009). Grafik Tasarım ve Reklam. İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.

WIKIZEROO. (2019), “Göstergebilim”.

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvR8O2c3RlcmdlYmlsaW0> Erişim Tarihi: 18.10.2019

POSTMİNİMALİZM, ROBERT MORRIS VE ÇEŞİTLİLİK¹

Barış AYDIN

Dicle Üniversitesi

barissaaydin@gmail.com.tr

Doç. Dr. Güzin AYRANCIOĞLU

Gazi Üniversitesi

guzin@gazi.edu.tr

Özet

Sanat kavramı, içinde bulunduğu zamana uygun bir dönüşüm ve değişim içinde bulunmuştur. Bu dönüşümler ve değişimler içinde yirminci yüzyılın başlarında günümüze kadar gerçekleşen sanatsal akımların, hareketlerin ya da eğilimlerin eş zamanlı bir şekilde yaşanması, çağın sanatçıları için birden fazla sanat akımı içinde aktif bir şekilde sanatlarını gerçekleştirme olanağı vermiştir. Böylece, içinde bulunulan zamanın gerektirdiği farklı sebeplerden dolayı, sanat alanında soyut anlatım zaman ile paralel bir dönüşüm ve değişim göstermiştir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve varlığını günümüze kadar sürdürmeyi başaran Kavramsal Sanat, Minimalizm, Enstelasyon, Proses Sanat ile birlikte zaman diliminin sanatsal akımları, hareketleri ve çalışmanın ana konusu olan Postminimalizm algısı bu durumu ifade etme şekillerinden bazıları olduğu görülmektedir. Bu durum sanatçı için modern dünya değerleri karşısında, sanatını icra etme eylemini sorgulayarak fütürist kimliğini açığa çıkarma fırsatı mümkün olmuştur. Ayrıca sanatçıların daima bir arayışta ve deneysel girişimlerde olmalarıyla birlikte dönemin sanat akımları ya da hareketleri arasında sınırların belirgin olmamasından ötürü, sanatçıların hangi akımda veya harekette yer aldıklarına karar vermenin güçleştiği görülmektedir. Bu durum sanatçılara, bir akımdan veya harekettten bir diğerine geçme ya da aynı anda birkaç hareketin veya akımın içinde bulunma fırsatı vermiştir. Bu sebepten ötürü dönemin sanatçıların, bir sanat akımına veya harekete ait olduğunu ifade etmek eksik bir söylem olabilmektedir. Minimalizm ve Kavramsal Sanat ile birlikte değişen ve gelişen sanatsal düşünce algısı, sanat kavramının manasını ve sunum biçimini tartışmaya açmıştır. Plastik Sanatlar anlayışını tekrar biçimlendiren bu sanatsal akımlar/hareketler, yeni düşüncelerin varlığını somutlaştıran, geleneksel öğelerden indirgediği sanat eserini, “nesne (obje)” biçiminde var olmasıyla birlikte “fikir/düşünce” ile de gerçekleştirilebileceği algısını gündeme taşıyan sanat fikrini yapılandırmıştır. Bu bağlamda, 1960'lı yılların başlarında ortaya çıkan Minimalizm'in tartışılan ve kabul edilmeyen düşünceleri/fikirleri, Postminimal düşüncenin var olmasına zemin hazırlamıştır. Postminimalizm anlayışı, farklı materyal ve teknikler ile kendini göstermiştir. Bu farklılığı anlatım biçimi olarak kabul eden ve çalışmalarında hayatta geçiren Robert Morris, bu çalışmanın ana temasını anlatabilmekte için seçilmiştir. Böylece tercih edilen bu sanatçı ve eserleri üzerinden Postminimalizm kavramı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postminimalizm, Minimalizm, Robert Morris

¹ Bu çalışma, 2019 yılında Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı Programı'na sunulan, Doç.Dr. Güzin AYRANCIOĞLU tarafından danışmanlığı yapılan ve kabul edilen “BİR KAVRAM OLARAK POSTMİNİMALİZM” adlı Sanatta Yeterlik tezinden derlenmiştir.

Giriş

Yaşamın başlamasından Rönesans'a kadar "Sanat" kavramı ve sanattaki değişimler yüzyılları bulmuştur. Bu zaman dilimiyle kıyaslandığında XX. yüzyıl sanatı; özgür bir iradeye sahip, doğayı ya da kendini sorgulamakta olan sanatçıların ürettikleriyle; hem salt bir sanat uğraşısında, hem de sanat piyasasına hakim olmaya uğraşan birey, kurum ve ülkelerin sanat politikaları içinde yer almıştır. Bu süreçte var olan akımların pek çoğunun paralellik göstermesi ve bazı sanatçıların birkaç sanat akımı içinde aktif bir biçimde yer almalarından ötürü, yaşanan sanatsal hareketliliğin ortaya çıkardığı üretim zenginliğinin çıktılarını algılamak ve objektif sonuçlara erişmek güçleşmektedir. Yaşanan sorgulama ile beraber pekçok şeyin pragmatikleşmesi, mekanikleşmesi ve teknolojinin kapitalizmin manipülasyonunda olması, var olan yeni bir sömürü kaynağına dönüşen iktisadi ve siyasi sistemi tamamıyla refüze etme isteği, özellikle plastik sanatlarda soyut anlatımın uç noktalara ulaşmasını sağlamıştır. Bu noktada karmaşık ve yetkin bir içerik kazanan Kavramsal Sanat, Minimalizm ve Postminimalizm bu inkar edişin farklı bir ifade etme şekli olmuştur (Elgün, 1996).

1960'lı yıllarda Amerikan oluşumu bir akım olan Minimalizm, o dönemde etkili olmasına rağmen bazı sanatçılar tarafından akımın soğuk ve sertliğine, geometrik sınırlarının katılığına, minimalist sanatçılar arasında erkek sanatçıların çoğunlukta olmasına kadar birçok konuda eleştirilmeye başlanmıştır. Bu düşünceler, Postminimalist sürecin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylece Postminimalizm, gelenekselden uzaklaşma isteğiyle farklı malzeme ve teknikler ile yeni bir ifade durumunu almıştır. Postminimalizm, Minimal hareketten etkilenmiş veya Minimalizm'den yola çıkmış farklı sanat akımları için kullanılan bir eğilim halini almıştır. Görsel sanatlar alanında postminimal eğilim, minimalist anlayışı estetik veya kavramsal bir çıkış noktası olarak kabul gören sanatçıların üslubu için kullanılmıştır (Wikipedia, 2015). Aynı zamanda Postminimal sanat çalışmaları pek çok zaman kavramsal sanat ile ilişkilendirilebilmekte veya karıştırılabilmektedir. Minimal algıyla üretilen eserlerin aksine, postminimal eserler aynı zamanda kavramsal çalışmalar olarak da algılanabilmektedirler. Postminimal algıya sahip sanatçıların birçoğu gündelik nesnelere veya işlevlerin yaptıkları göndermeleri, minimal algıya benzer ciddi bir biçimcilikle değiştirdikleri görülmektedir. Ancak pekçok sanatçı bu tanımlamaya girdiği düşünüldüğü için hepsi arasında bağlantı kurmak mümkün değildir. Postminimalizm, karşıt bir tavır sergilemek yerine referans noktası olarak aldığı Minimalizm'in belli başlı sorunlarına işaret eden tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bundan ötürü de Kavramsal Sanat, Land Art, Enstelasyon, Happening, Body Art gibi diğer sanatsal hareketler içinde oluşan bir geçiş sürecini temsil etmektedir (Batur, 1995, s. 96).

Postminimalizm

Yirminci yüzyılın ortalarında bir sanat akımı olarak var olmaya başlayan Minimal Sanat, döneminde etkili bir etki bırakmasına rağmen minimal sanatçılar, bir müddet sonra bu anlayışın sınırlı dünyasını eleştirmeye başlamışlardır. Minimal Sanat'ın soğuk ve sert algısından, geometrik biçimlerin katılığına, minimalist erkek sanatçıların fazlalığına kadar pek çok konuda, Minimalizm eleştirilmiştir. Bundan ötürü, "Postminimalizm" kavramı, Minimalizm'in ardından ortaya çıkan bir takım sanat

uygulamasına referans olarak kullanılmaya başlanmıştır. Postminimal kavramı, "Post-Empresyonizm" terimine benzer şekilde, bir ilişki içinde bulunan fakat genellikle çok farklı ve hatta karşıt çıkarları olan bir üslubu bir araya getirmeye hedeflemiştir. Bu kavram, modern ve postmodern sanat akımlarından bazılarının özellikleri içinde, sanatsal bir eğilimi tanımlamaktadır. Bu sanatsal eğilim içinde olan sanatçılar, çok farklı hedefler izlemişlerdir. Birçoğu eski anlayışların kişiliksizliğine karşı tepki göstermiş ve duygusal bağlamda anlamlı niteliklere sahip üretimlere yönelmişlerdir. Bu algının biçimsel ve kuramsal bakış açısıyla Postminimalistlerin tema ve stratejileri, yirminci yüzyılın ikinci yarımında en kalıcı üsluplardan biri haline geldiği ifade edilmektedir (Cordray, 2017).

Minimalist anlayışa karşıt bir tavır göstermek yerine çıkış noktası olarak minimalizmdeki belli eksiklere yönelen tamamlayıcı bir nitelik gösteren Postminimalizm; Kavramsal Sanat, Happening, Yeryüzü Sanatı, Proses Art, Enstelasyon vb. farklı sanat akımlar içinde de var olmayı başarabilmektedir. Postminimalist bir algı içerisinde önemli eserler sunan ve bu anlayış için örnek sanatçılardan biri olan Eva Hesse için, Sanat Tarihcisi ve eleştirmen Robert Pincus-Witten 1971 yılının Kasım ayında, "Eva Hesse: Postminimalism into Sublime" isimli yazısının Artforum' da yayınlanması ile "Postminimalizm" terimi ilk defa gündeme gelmiştir (Art History, 2016). Bu makalesinde Pincus-Witten, minimalist anlayışın nesnellik ve fazla formalizminin tersine kalıcılığı olmayan geçici, aynı zamanda organik niteliklerini ifade ederek; Postminimal olgunun 1969'da gerçekleştirilen "Attitudes Become From" ve "Anti-Illusion: Procedures/Materials" isimli iki sergi ile var olması gerektiğini ifade etmektedir (Batur, 1995: 96). Aynı döneme paralel olarak Robert Morris, bir depoda "9" isimli bir Process Art sergisi gerçekleştirmiştir. Robert Morris ile beraber Eva Hesse, Bruce Nauman, Richard Serra'nın yanı sıra Arte Povera akımında çalışmalar üreten bir dizi sanatçı da bu sergide yer almıştır. Pincus-Witten bu yazısından sonra 1977'de "Postminimalism: Essays 1966-1967" ve 1987'de "Postminimalism into Maximalism: American Art 1966-86" çalışmalarını yayınlarak postminimal kavramını güncel tutmaya devam etmiştir (Encyclopedia, 2016).

Postminimalizm olgusunun gündeme gelmesiyle kavram açıklanma çabasına girilmiştir. Bu bağlamda bir tanımlamaya göre; Minimal Sanat'tan etkilenmiş veya bu algıdan yola çıkmış farklı sanat akımları için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram genelde görsel sanatlar veya müzik için kullanılmasına rağmen minimalist algıyı kritik bir referans olan her alanda kullanılabilir. Postminimalizm görsel sanatlarda, Minimal Sanat'ı estetik veya kavramsal bir çıkış noktası olarak kabul eden sanatçıların üslubu için kullanılmaktadır. Bu algıyla Postminimal kavramı, belirli bir sanat anlayışını değil, sanatsal bir algıyı tanımlamaktadır. Böylece postminimal algıyla üretilen çalışmalar pek çok zaman birkaç sanat akımı ile ilişkilendirebilmekte veya karıştırılabilmektedir. Minimalist çalışmaların aksine, postminimalist çalışmalar aynı zamanda kavramsal ya da farklı bir sanat algısı ile de tanımlanabilmektedir. Postminimalistlerin pek çoğu gündelik objelerin veya işlevlerin gerçekleştirdikleri mesajları, kendilerinden önce gelen minimal algıya sahip sanatçıların anlayışına benzer bir biçimcilikle değiştirmektedirler. Fakat pekçok sanatçı bu betimlemeye girdiğinden ötürü hepsi arasında bağlantı kurmak mümkün değildir (Wikipedia, 2016)

Minimal algıyı estetik bağlamda kabul eden sanatçıların, çalışmalarını dayanıklı endüstriyel nesnelerin yerine daha hassas olan objelerde yoğunlaştırdıklarını görmek mümkündür. Tercih

ettikleri objeleri maskeleyen, doğal halleriyle çalışmalarında kullanmayı seçmişlerdir. Sanatsal düşünceyle mahirliğin ve el işçiliğinin değer kazandığı bu çalışmalarda; endüstriyel ürünler, hassas nesnelere, minimal unsurlar ve kavramsal kelimeler sanatçının üslubu ile birleşerek postminimal çalışmalara dönüştürüldükleri görülmektedir.

Postminimalist sanatçılar Minimal Sanat'ın soyut, anonim ve her yerde görebileceğimiz basitliğinden sıyrılabilmek için sözelimi çalışmaların çeşitli öğelerini yere yayıp, dağıtmaktan sakınarak "In Situ" ürünler kurgulamaktadırlar (Sanat Dünyamız, 1995, s. 96). "Eğer, Postminimalist Sanat, uygulayıcılarının kullandıkları materyallerin doğasını maskeleyen isteksizliklerinden ya da bir araya getirme isteksizliklerinden ötürü yanıltmasız (anti-illusionistic) şekilde karakterize ediliyorsa, bunun sebebi sanatçıların hipnotize edici propaganda olarak algıladıkları şeyi aydınlığa kavuşturma niyetleridir. Onların projesi yaratıcı süreçlerin izinden ayrılan ve yalın eşyaları zayıf materyaller olarak vurgulayan sanatın, kasıtlı olarak gözünü açmaktır. Böylece, sanatçıların manipülasyonlarında(değiştirme) kumaşlar ve hurda metaller hammadde olarak ya da dönüştürülmemiş şekilleriyle bırakılmıştır." (Barbara, 2006, s. 1106-1107).

Görsel 1: Richard Long, A Line Made by Walking, 1967. © Richard Long [License this image](#). Photograph, gelatin silver print on paper and graphite on board. Image: 375 x 324 mm, framed: 623 x 826 x 26 mm. COLLECTION; Tate

Çevre konusunda farkındalığın ve ekolojik konular ile ilgili endişelerin 1970'li yıllarda popülaritesi artmıştır. Bu durum pek çok sanatçının konuya eğilmesine ve bu eğilimin “Land Art” sanat akımına dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum Postminimalist sanatçıların, sanatın kendisi için materyal olarak dünyaya yönelmesine yol açtı. Seçilen bir mekânın biçimini değiştirerek mekân ve sanat eserinin arasındaki sınırları bulanıklaştırarak neredeyse ortadan kaybetmeye çalıştılar. Bunun önemli bir örneği olarak, Richard Long tarafından yapılan “Line Made by Walking (1967)” eseri gösterilebilir. Çimlerde yani doğal bir ortamda yürümeler sonucu bir çizgi meydana gelmektedir; bu bilinçli eylem ve sonucu, manzarada rahatlıkla gözden kaçabilen ve zaman içinde var olan ve yok olması kaçınılmaz olan bir işaret olarak aktarılarak postminimalist bir algı gerçekleştirilmiştir.

Geleneksel sanat objesinin ötesinde bir ifade ve mekan algısı ile postminimal eğilime en uygun olduğu ifade edilen Enstalasyon Sanat'ının, sanat izleyicisini bir biçimde çalışmanın içine girmesini sağlayarak komplike bir iç mekan oluşturma gayretinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Bruce Nauman, 1968'de kurgulamaya başladığı çalışmalarında, odak noktasını çalışmanın kendisinden çok sanat seyircisinin direkt bir deneyim edebilmesine kaydırmayı amaçlamıştır. Bu amacını gerçekleştirmek için Nauman, insanın korku, endişe ve yönelim bozukluğu vb. bazı ruh hallerini eserlerinde harekete geçirmeye çalışarak postminimalist bir eğilim içinde bulunmuştur. Bu durumu Bruce Nauman, “Double Steel Cage Piece (1974)” çalışmasında, sanat izleyicisini çalışmasında kurguladığı dar geçitlerden ve koridorlardan kendi istekleri ile geçmelerini sağlaması veya onları bu duruma mecbur kılması gösterilebilir.

Görsel 2: Bruce Nauman, Double Steel Cage Piece, 1974

Postminimalizm kavramı ve postminimal eğilimin kapsadığı sanat akımların ya da sanatsal hareketlerin çeşitliliğinin 1970'lerde var olduğu görülmektedir. 1980'lerde geleneksel medyalar geri dönüş yapmaya çalıştığında postminimalist eğilim ırk, cinsiyet ve cinsellik konularının yanı sıra kimlik politikasına da değinen çalışmaların köklerine kadar uzanarak, bu dönemin sanatına da önemli bir katkı yaptığı ifade edilmektedir. Böylece 20. yüzyılın son çeyreğinde, kavramsal anlayışa dönüş ile postminimal eğilime sahip sanatçıların bir Rönesans etkisi yaşadığı ve de yaşattığı görülmektedir. Bu etkiye sahip sanatçıları; Felix Gonzalez-Torres, Carolee Schneemann, Eva Hesse, Damien Hirst, Anish Kapoor, Wolfgang Laib, Bruce Nauman, Joseph Nechvatal, Gabriel Orozco, Charles Ray, Joel Shapiro, Keith Sonnier, Richard Tuttle, Richard Wentworth, Rachel Whiteread, Sol LeWitt olarak ifade edilebilir (Surhone, Tennoe ve Henssonow, 2010). Ayrıca, bu sanatçılara ek olarak; Vito Acconci, Robert Morris, Carolee Schneemann, Santiago Sierra, Anne Wilson, Jackie Winsor gibi isimlere yer vermek de mümkündür (Wikipedia, 2017). Happening'ten Proses'e oradan da Enstalasyon'a kadar geniş bir yelpazede, sanatın bir köşesinde yer alan ya da var olmaya çalışan sanatçıların, 1960'lı ve 1970'li yıllarda ifade edilen ve üzerinde çalışılan düşünceler ile meşgul olduğundan dolayı Postminimalizm algısı var olmuş ve çağımızda da çalışmalarda kendini göstermeye devam edecektir.

Robert Morris: Çeşitlilik

1931'de Missouri'de dünyaya gelen Robert Morris, mühendislik eğitimi aldıktan sonra sanat ve sanat eleştirisine yönelmiş 1966'da New York'ta yer alan Hunter College'inde "Constantin Brancusi" üzerine tez yazmıştır. Tezinden sonra Robert Morris'in çalışmalarını ön plana çıkaran "eleştirel denemeler" olarak bilenen yazılarını kaleme aldığı görülmektedir. Bu denemeler; "Some Notes on Dance (1965)", "Notes on Sculpture (1968)", "Anti Form (1968)" ve "Aligned with Nazca (1975)" olarak ifade edilmektedirler (Guggenheim, 2018).

1960'larda, teorik olarak "eleştirel denemeler" olarak ifade ettiği yazılarını kaleme alırken Morris, kendisini Minimal Sanat'ın önemli isimlerden birine dönüştürecek olan heykel çalışmalarını da tasarlamaya başlamıştır. Bu kombinasyon Robert Morris'in metaforik oluşumlardan sıyrılarak sade geometrik şekillerle farklı ve yeni bir sanatsal düşünce ile eser üretme yetisine ulaşmasını sağladığı görülebilir. Bu dönüşüm onu sanat çalışmasının, sanat izleyicisi ile bir etkileşimde olması gerektiği vizyonuna odaklanmasını sağlamıştır. Ancak, Donald Judd ve Carl Andre gibi minimal sanatçıların aksine Morris, minimal algının dünya görüşüne ve sanatsal değerlerinin ötesine geçerek Proses Sanat ve Land Art gibi sanat akımlarının içinde var olabilmesini sağlayan postminimal eğilimle etkileyici bir çeşitliliğe ulaşmıştır. Çalışmaları ve eleştirel denemeleri ile Robert Morris, geçici ve tesadüfi olabilecek düşünceler üretebileceğini keşfetmiştir (The Art Story, 2018).

1960'ların ve 1970'lerin temel sanatsal hareketi olarak tanımlanan Minimalizm, Proses Sanat, Land Art ve Enstalasyon içinde postminimal algıyla eser üreten Morris, primitif ahşap kutu formlara sahip nesnelerin 1964 ve 1965 yıllarında, yavan mimari objeler olarak tanımlayıp New York'ta Green Sanat Galerisi'nin tüm odalarında sergileyerek enstalasyonlar gerçekleştirmiştir. Daha sonralarda, minimal heykel çalışmaları için, alüminyum ve çelik hasır gibi materyaller

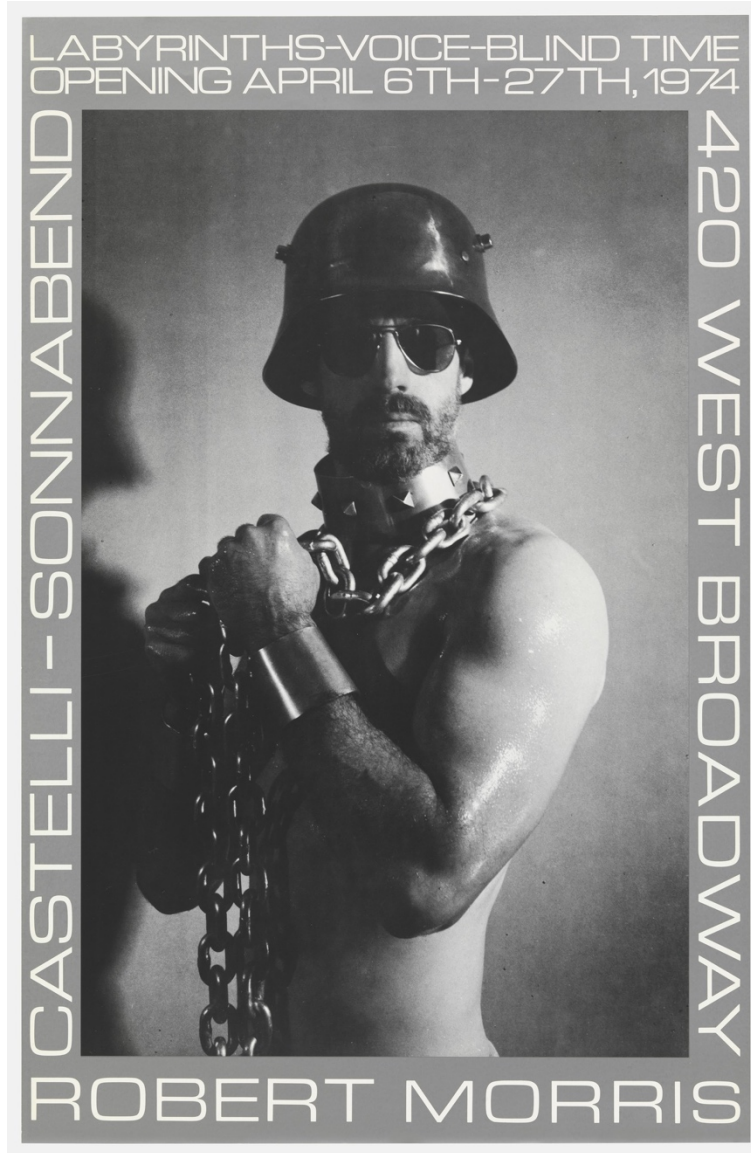
kullanarak daha ayrıntılı endüstriyel objeleri tanıyan Robert Morris, postminimal bir algı ile eser üretmeye başlamıştır (Guggenheim, 2018).

Görsel 3: Robert Morris, Untitled, 1965. Mirror glass and wood. Each cube: 914 x 914 x 914 mm- overall display dimensions are variable. COLLECTION: Tate. Reconstructed 1971

1963 tarihinde “Sanat Yapıtından Estetiğin Kaldırılması Raporu” nu yazan ve bunu yayımlayan Morris, yazısında heykellerinde estetik anlayışı yok etmeye çalıştığını anlatmaktadır. Bu düşünce ile tasarladığı çalışmaları, genellikle hacim olarak büyük küp ve dikdörtgen prizmalardan oluşan minimalist algıya sahip çalışmalardan oluşmaktadır (Lynton, 1991, s. 346). Çalışmalarında genellikle fiberglas, alüminyum, çelik, çinko, kauçuk, bakır, cam, kontrplak, iplik, keçe gibi endüstriyel nesnelere tercih eden Robert Morris: çalışmalarının random herhangi bir yere uyum sağlamadığını ve kurgulanıp sergilenen mekânın, nesnenin nefes alıp vermesinde kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Eserlerinde çok yüzlü objeler olarak isimlendirilen, düzenli ya da düzensiz ifade edilen basit yapıları geometrik formlardan faydalanmaktadır. Çalışmalarında renge yer vermeyen sanatçı, yalnızca ahşap eserlerini griye boyamayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, 1965 yılında kurguladığı “Untitled” isimli çalışması, aynalarla kaplanmış dört adet küp’ten meydana gelmektedir. Bu çalışmasıyla ile Robert Morris, tasarladığı formların mekânda baskı yaptırmakta ve sergi mekanını uzamsal görüntüsü içinde nesne ile bütünleştirmektedir. Böylece sanat izleyicisinin, mekânı ve nesneyi bir bütün olarak algılamasını sağlamaktadır (Cabane, 1997, s. 354).

Sanat üretme olgusunu, bitmek bilmeyen bir enerji kaynağı olduğunu, öfkeyle beraber kızgınlık duygusunun, fiziksel bir şiddetle dışa vurarak rahatlaması olarak anlatan Morris, 1974'te gösterisinde kullanmak amacıyla sadomazoşik kıyafetler giyerek poster tasarlamak için çıplak bir fotoğraf çekirmiştir (Giles, 2010). Bu poster çalışmasında Robert Morris, sanatın mevcut gücünü, fiziksel bir kuvvet ile özellikle de şiddetle vurgulamayı denk halde tutmuştur. Sanat eleştirmeni Amelia Jones, Morris'in postminimal bir eğilim gösteren bu poster çalışmasını, uç noktalarda erkeksiliği vurguladığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmanın erkekliğin homofobikle denk tutulduğu gerekçesi ile eleştiriler yöneltmiştir (Jones, 1998).

Görsel 4: Robert Morris, *Poster design for Robert Morris: Labyrinths, Voice, Blind Time, 1974.* Offset lithograph. Sheet: 36 3/4 x 23 7/8" (93.3 x 60.6 cm). Publisher; Leo Castelli Gallery, New York, Sonnabend Gallery, New York. Copyright © 2018 Robert Morris / Artists Rights Society (ARS), New York

Robert Morris, sanat tüketicisinin aracısız, direkt bir biçimde sanat eserile iletişime geçmesini sağlamayı amaçlayan katılımcı sanat olarak nitelendirilen türün ilk örneklerinden sayılabilecek çalışmalar üretmiştir. 1971’de “Bodyspacemotionthing” isimli enstalasyon çalışması bu türü yansıtan postminimal bir çalışma olarak ifade edilmektedir (Higgins, 2009). Robert Morris, Bu çalışmayla birlikte örnek olarak gösterilen diğer çalışmaların farklı sanatsal hareketler için yer aldığını ve bu farklılık çevresinde tercih edilen obje ya da fikirler ile postminimal bir eğilim içinde bulunmuştur.

Görsel 5: *Images from the Robert Morris's Exhibition: Bodyspacemotionthings, Tate Gallery, 1971*
Sonuç

1960 ve sonrasında var olan sanat akımları arasında sınırlar, sert çizgiler ile belirlenmemiştir. Bu belirsizlik, akımlara kendinden önceki, sonraki ya da eş zamanlı hareketler arasında reddetme, kaynaşma veya benzeşme olanağı vermiştir. Bunun temel sebebi olarak, sanatçıların farklı zamanlarda farklı sanatsal akımlara ilgi göstermeleri veya akımların var olma sürecinde birbirlerinden etkilenmiş olmaları gösterilmektedir. Böylece sanatçılara, bir akımdan bir diğerine geçme veya aynı anda birkaç hareketin içinde olma şansı bulmuşlardır. Bundan dolayı, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında yer alan sanatçıları bir akımın içinde anmak eksik bir ifade olarak düşünülmektedir. Bu sanatçılar, Minimalizm ve Kavramsal Sanat ile beraber değişen ve gelişen düşünce sistemi, sanat teriminin anlamını ve sunum şeklini tekrar tartışmaya açmıştır. Resim ve heykel algısını yeniden şekillendiren bu akımlar, yeni düşüncelerin varlığını oluşturan, geleneksel unsurlardan indirgelediği sanat eserini, “obje” olarak var olmasının yanı sıra “fikir” bazında da gerçekleştirilebileceği düşüncesini gündeme getiren sanat olgusunu yeniden kurgulandığı ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda, 1960’lı yıllarda ortaya çıkan Minimalizm, döneminde etkili olmasına rağmen sanatçılar daha sonra akımın sınırlı dünyasını eleştirmeye başlamışlardır. Bu eleştirel yaklaşım sonucu, Postminimal algının var olmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, Postminimalizm anlayışıyla farklı malzemeler ve tekniklere doğru giden bir yol açılmıştır. Postminimal algı, Minimalist algıyı estetik veya kavramsal olarak referans alan sanatçıların üslubu için kullanılmıştır. Robert Morris, Vito Acconci, Marina Abramovic gibi sanatçıların Body Art, Happening gibi sanat akımları içinde Postminimal eğilim içinde oldukları, Marcel Duchamp, Joseph Beuys ve Joseph Kosuth gibi sanatçıların Kavramsal Sanat içinde gerçekleştirdikleri çalışmalar ile beraber Dan Flavin, Richard Serra ve Carl Andre vb. sanatçıların minimal anlayışı kabul etmelerine rağmen nesne ve anlatım yolu seçimleri postminimal bir eğilim içinde bulduklarına örnek teşkil etmektedir. Postminimalizm, karşıt bir duruş sergilemek yerine çıkış noktası olarak hareket ettiği Minimalizm’in belli başlı sorunlarına işaret eden tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır. Bu özelliklerden dolayı Kavramsal Sanat, Land Art, Enstalasyon gibi farklı sanatsal hareketler içinde sanatsal bir eğilimi temsil etmektedir.

Kaynakça

Batur, E., (1995). Avant-Garde 1945–1995, Son Yarım Yüzyılın Sanat Akımları Kavramları. *Sanat Dünyamız*, Sayı 59, sayfa aralığı yaz.

Cabane, P. (1997). *Modernizmin Serüveni*. (Der: Enis BATUR). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Elgün, T. (1996). Bir Akım Olarak Minimalizm. *Adam Sanat Dergisi*, Sayı 126, 54.

İnternet: Art History. Modern Art History: Postminimalism. Web:

<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farthistory.about.com%2Fod%2Fmodernarthistory%2Fa%2Fpost-minimalism-10-one.htm&date=2019-01-05> adresinden 23 Haziran 2016’da alınmıştır.

İnternet: Cordray, J., (2018). Sanat Hikayesi Katkıları tarafından düzenlenmiş ve yayınlanmıştır, Movement: Postminimalism. Web:

<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.theartstory.org%2Fmovement-post-minimalism.htm&date=2019-01-05> adresinden 20 Ekim 2018’de alınmıştır.

İnternet: Encyclopedia. Postminimalism. Web:

<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.encyclopedia.com%2Fdoc%2F105-postminimalism.html&date=2019-01-05> adresinden 22 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Guggenheim. Robert Morris. Web:

<http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.guggenheim.org%2Fartwork%2Fartist%2Frobert-morris&date=2019-01-05> adresinden 10 Kasım 2018'de alınmıştır.

İnternet: Wikipedia. Postminimalizm. Web:

<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Ftr.wikipedia.org%2Fwiki%2FPostminimalizm&date=2019-01-05> adresinden 20 Aralık 2016'da alınmıştır.

Lynton, N., (1991), *Modern Sanatın Öyküsü*. (Çev. Cevat Çapan ve Sadi Öziş). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Postminimalizm. (1995). *Avant-garde 1945-1995: Son Yarıym Yüzyılın Sanat Akımları, Kavramaları. Sanat Dünyamız Dergisi*, Sayı 59 (Bahar), 96-97.

SOSYAL MEDYA VE AKIŞKANLAŞAN DİNİ KİMLİKLER²

Dr. Mustafa Derviş DERELİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mdervisdereli@erciyes.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, “dini kimlikler, sosyal paylaşım ağlarında nasıl akışkanlaşmaktadır?” temel araştırma probleminden hareket etmektedir. Akışkanlaşma kavramı, gündelik hayatımızı büyük ölçüde kuşatma eğiliminde olan sosyal medya ağlarının dinamik ve hareketli niteliğine karşılık gelmesinin yanı sıra temelde fiziki/offline dünya ile online düzlemin, postmodernite kuramcılarının öne sürdüğü gibi birbirinden mutlaka farklılaşması gerekmeyeceği ve dolayısıyla bu uzamlarda ortaya çıkan (dini) kimliklerin birbirini beslediği düşüncesine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan çalışma, literatürdeki yaygın görüşün aksine, içerisinde yaşadığımız offline dünyanın “gerçek”, online ortamların ise “sanal” ya da “sahte” olduğu kabulünü reddetmektedir. Nitekim hemen her yaşta kullanıcıların online-offline uzamlar arasında sürekli geçişler yapması, hangi eylemin gündelik hayat düzleminde, hangisinin ise online uzamda gerçekleştirildiğini dahi muğlak hale getirmiştir. İnternetin ortaya çıktığı ilk dönemlerden farklı olarak online ağlara çoğunlukla kendi isimleriyle katılan ve hayatın pek çok veçhesinden birini oluşturan dini alana dair de görüş ve düşüncelerini paylaşan kullanıcıların dindarlıkları, bu iki uzamın geçişkenliğinde görünür olmaktadır. Gün geçtikçe bireyler nezdinde yaygınlığını artıran sosyal medya ortamlarının kimliği dönüştürdüğü kadar dini alanda da önemli değişimlere sebebiyet verdiğine dikkat çekmesi, offline ve online uzamlara “gerçek” ya da “sanal” şeklinde kategorik bakmamak gerektiğini ve bu iki uzamın geçişkenliğinde dini kimliklerin akışkanlaştığını öne sürmesi, çalışmanın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu açıdan çalışmamız, hem teorik arka plandan hem de saha bulgularından hareketle sosyal medyadaki kimliklere ve dini kimliklere etraflıca odaklanan ilk araştırma olarak belirlemektedir. Sosyal medyaya yansıyan kimlikleri ve dini kimlikleri yorumlamanın kendi tabiatında var olan güçlükleri aşmak ve meseleyi daha etraflı bir şekilde analiz edebilmek amacıyla çalışmada nitel saha araştırması uygulanmış ve bu çerçevede derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Pek çok dikkat çekici bulguya ilave olarak temelde bireylerin sosyal medya mecralarında gündelik hayattaki kimlikleriyle büyük ölçüde örtüşen dini kimlikler ürettikleri ve dindarlığın bu akışkanlık içerisinde deneyimlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Medya, Dini Kimlik, Akışkanlaşma

SOCIAL MEDIA AND FLUIDIZATION OF RELIGIOUS IDENTITIES

² Bu çalışma, yazarın 2018 yılında tamamladığı “Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma” (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

This study is based on the basic research problem of how do religious identities become fluid in social sharing networks? The concept of fluidization corresponds to the dynamic and mobile nature of social media networks which tend to surround our daily lives to a great extent. This concept also emphasizes the notion that the physical/offline world and the online space do not necessarily differentiate from each other as postmodernity theorists suggest, and that the (religious) identities that emerge in these spaces feed each other. In this respect, contrary to the common opinion in the literature, the study rejects the assumption that the offline world we live in is “real” and that online environments are “virtual” or “fake”. Continuous transitions between online and offline spaces of users of almost all ages make it uncertain which action takes place on a daily life level and which is performed online. Unlike the early periods when the internet emerged, the religiosity of the users, who often participate in online networks with their own names and share their views and thoughts about the religious field which constitutes one of the many aspects of life, becomes visible in the transitivity of these two spaces. This research draws attention to the fact that social media environments, which increase their prevalence among individuals day by day, lead to important changes in religious field as well as identity. Moreover, the finding that offline and online spaces should not be categorically considered as “real” or “virtual” and that the religious identities become fluid in the transitivity of these two spaces clearly shows the importance of the study. In this respect, our study emerges as the first research that focuses on the identities and religious identities on social media in terms of both theoretical background and field findings. Qualitative field research was carried out and in-depth interviews were conducted in order to overcome the difficulties in interpreting the identities and religious identities reflected on social media and to analyze the issue more thoroughly. In addition to many remarkable findings, it is concluded that individuals produce religious identities in social media environments, which largely correspond to their daily identities, and that religiousness is experienced in this fluidity.

Keywords: Social Media, Religious Identity, Fluidization

GİRİŞ

Modern öncesi dönemde insanlar yalnızca kendi kasabalarındaki ya da şehirlerindeki kişilerle irtibat kurarlardı. Uzak yerleşim yerlerindeki tanışlarıyla iletişim kurabilmek, onlar için bir ütopya gibiydi. Telefonun icadıyla birlikte uzaktaki kişilerle irtibat kurma imkânı elde edilse de, 20. yüzyılın sonuna kadar aynı ortamı paylaşma zorunluluğu bulunmaksızın yüz yüze görüşebilmek hayalden öteye geçememekteydi. Özellikle sosyal medyayla birlikte bugün herkes yan yana bulunma zorunluluğu olmadan uzaktaki arkadaşlarıyla yazışabilmekte, fotoğraf paylaşabilmekte ve görüntülü görüşebilmektedir. Akıllı telefonlar aracılığıyla sosyal medya özellikle genç kuşağın hayatının neredeyse tamamını kuşatmış durumdadır.

Web 2.0 tabanlı internet dünyasının en önemli kısmını oluşturan sosyal medyayı, “geleneksel ticari kurum ve kuruluşların çizdiği çerçevenin dışında paylaşımda bulunma, ortaklıklar kurma ve kolektif eylemde bulunma yeteneklerimizi artıran araçlar” (Shirky, 2008, s. 20-21) ya da “kişiler arasındaki etkileşimi artıran ve anlık paylaşım yapmaya olanak veren yeni teknolojinin ortaya çıkardığı birtakım

araçlar” (Safko & Brake, 2009, s. 5) şeklinde tanımlayabiliriz. Sosyal medya, web 2.0 teknolojisine dahil olan pek çok unsuru bünyesinde barındıran şemsiye bir kavramdır. Blog siteleri; Wikipedia gibi wiki siteleri; Facebook, LinkedIn, MySpace gibi sosyal ağlar; Tumblr ve Twitter gibi mikrobloglar; Scribd gibi dosya paylaşım siteleri; Flickr, Instagram gibi fotoğraf paylaşım siteleri sosyal medya denilince akla gelen ilk ağlardır. Bu çalışmamızdaki “sosyal medya” ifadesinden kastımız ise Facebook, Twitter ve Instagram’dır.

“Dini kimlikler, etkileşimin yeni yüzü olan sosyal paylaşım ağlarında nasıl akışkanlaşmaktadır?” sorusu bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Ana problemimizi açıklamaya götürecek bazı alt araştırma problemleri ise şunlardır: “Dini kimlik sosyal medya platformlarında hangi kavramlar ve temalar çerçevesinde açığa çıkmaktadır? Bireylerin sosyal medyaya yansıyan dini kimlikleri ile offline dini kimlikleri ne ölçüde birbiriyle benzeşmekte ya da birbirinden ayrılmaktadır? Sosyal medya ortamlarının akışkan yapısı içerisinde dindarlık nasıl deneyimlenmektedir?”

Akışkanlaşma, sosyal bilimler literatüründe özellikle de sosyolojide postmodernite kuramcıları aracılığıyla yaygınlık kazanmış ufuk açıcı bir kavramdır. Bu düşünürler içerisinde söz konusu kavramı derinlemesine ele alan ve pek çok kitabına isim olarak veren sosyolog Zygmunt Bauman olmuştur. Bauman, “akışkan” kavramını en yalın hâliyle özetlediği Akışkan Modernite adlı eserinde, kelimenin sözlük anlamından hareketle akışkanlığın sınırlara ve gazlara özgü bir durum olduğuna, sınırların ve gazların katılardan farklı olarak çok kolay yer değiştirdiğine dikkat çeker. Ona göre belli bir şekli uzunca bir zaman koruyamayan “akışkanları tanımlamak fotoğraf çekmek gibidir ve çerçevenin alt kenarında hep bir tarih ve zaman bilgisi olması gerekir” (Bauman, 2017, s. 26). Akışkanlaşma kavramını, siber uzam çalışmalarında kalıcı hâle getiren kişi ise sosyal psikolog Sherry Turkle’dır. Turkle, oldukça erken bir tarihte yazdığı Life on the Screen adlı eserinde, internetin ilk formlarından birini oluşturan ve kullanıcıların çoğunlukla anonim isimlerle dâhil olduğu MUD (Multi-User Dungeon/Çok Kullanıcı Zindan) ortamlarından hareketle kimliğin akışkanlaştığını öne sürer. Ona göre, kişinin her an kendisini yeniden icat edebilmesine alan açan siber uzam, postmodern hayatın hareketli benlik özelliğinin bir sonucu olarak, kimlikleri çoklu, merkezlessiz, belirsiz ve akışkan hâle getirmiştir (Turkle, 1995, s. 180, 264). Çalışmamızda, hem bu iki ismin hem de genel olarak postmodern veçheden yaklaşan teorisyenlerin sıkça kullandığı akışkanlaşma kavramı, onlardan ödünç alınarak modern ya da geç-modern bir çerçeveye oturtulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla akışkanlaşmanın, offline kimliklerden bağımsız şekilde sınırsız kimlik geçişleriyle değil de online ve offline uzamların sarmallığı içerisinde gerçekleştiği öne sürülecektir.

Çalışmanın amacı sosyal medya platformlarında gerek örtülü gerekse açık biçimde ortaya çıkan dini kimlikleri çeşitli temalar eşliğinde derinlemesine incelemektir. Kimliğin ve dini kimliğin, günümüz insanının hayatını büyük ölçüde kuşatan sosyal medya mecralarındaki yansımalarını keşfetmek ve dindarlığın değişen görünümüne işaret etmek ise, bu çalışmanın en önemli hedefini oluşturmaktadır. Bu amaca ve hedefe matuf olarak öncelikle kimliğin sosyal teorideki izi geleneksel, modern ve postmodern dönemler bazında kısaca sürülmüş; zaman ve mekân gibi ontolojik bağlamlara yeni açılımlar getiren siber uzam dünyasının kimliği ve dini nasıl dijitalleştirdiği

özetlenmiş ve akabinde de Facebook, Twitter, Instagram özelinde yapılan saha araştırmasının bulguları sunulmuştur.

GELENEKSEL DÖNEMDEN POSTMODERN DÖNEME KİMLİĞİN DEĞİŞEN GÖRÜNÜMÜ

Sosyal bilimlerin önemli olduğu kadar tartışmalı kavramlarından biri olan kimlik, özdeşliği ve aynılığı ifade eden Latince “idem” kökünden türemiştir. 16. yüzyıldan itibaren İngilizce’de ve Batı dillerinde karşılığının bulunduğu belirtilse de popüler anlamda ön plana çıkışı, 20. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi pek çok disiplinle irtibatı bulunduğu kimliği, hiç de berrak bir karşılığa sahip olmamakla birlikte, birey ile toplum arasındaki diyalektik ilişkiden doğan bir fenomen (Berger & Luckmann, 2008, s. 251) şeklinde tanımlamak mümkündür. İnsanların anlam ve tecrübe kaynağı (Castells, 2013, s. 12) olan kimlik, kim olduğumuz ve nereden geldiğimiz sorularına, davranışlarımıza, düşüncelerimize, umutlarımıza, zevk ve arzularımıza anlam kazandırır (Taylor, 2005, s. 48). Kısaca kimlik, insanın yaşadığı dünyaya, kendisine ve diğer insanlara dair anlamı kavraması demektir.

Kimlik kavramı bir kişiyi, grubu ya da topluluğu tanımlamayı sağlayan sosyal bilim incelemelerinin merkezindedir. 19. yüzyılın sonlarında psikolojide başlayan kimlik çalışmaları sosyolojiye, sosyal psikolojiye, antropolojiye ve hatta toplumsal dilbilimine kadar yayılma göstermiş ve özellikle 1970’lerden sonra sosyal bilimlerin neredeyse tamamında mühim görülen ve yüksek tonlarda tartışılan başat konularından biri haline gelmiştir.

Modern öncesi dönemlerde soydan, aileden, bağlı bulunduğu sosyal grup ya da topluluklardan daha doğal yollarla karşılanan kimlik ihtiyacı, modern dönemde krizi de ima eden daha karmaşık bir kazanım süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Zira modern öncesi toplumlarda birey bütüncül/tekil bir toplumsal yapı içerisinde sosyalleşirken, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın arttığı modern toplumlarda birbirinden çok farklı ve çeşitli sosyal yapılar içerisinde sosyalleşmeye çalışır. Artık belli bir zaman diliminde nihayete eren kimlik sürecinden daha ziyade çoklu etkileşimler yoluyla kendini sürekli yenileyen bir kimlik oluşumu anlayışına geçilmesi aslında bir bakıma bireyin kimlik etkileşimi ortamlarında iletişim inşa yeteneğini ne kadar gerçekleştirip gerçekleştiremediğini önemli hale getirir (Dobrowsky, 2012, s. 92).

Modern dönemde geleneksel dönemlerden farklı bir görünüm alan kimlik kavramı, 1960’lardan itibaren “postmodern kimlik” şeklinde isimlendirilebilecek yeni bir çehreye daha kavuşmuştur. Buna göre modern kimlik sorunu, bu kimliğin nasıl inşa edileceği ve nasıl sağlam ve sabit tutulacağı konusunda ise, postmodern kimlik sorunu birincil olarak sabitlenmekten nasıl kaçılacağı ve seçeneklerin nasıl açık bırakılacağına dairdir (Bauman, 2011, s. 112). Başka bir ifadeyle, modern kimlik kişinin kim olduğunu gösteren temel tercihleri de içeren ciddi bir mesele iken postmodern kimlik, rol yapma ve imaj oluşturmak suretiyle sahnede oyun karakterlerini oynar gibi teatral biçimde kurulur (Kellner, 2001, s. 207). Bu bakımdan postmodern kimlikler modern kimliklere kıyasla çok daha kırılgan, istikrarsız, çoklu ve tutarsızdır. Dolayısıyla âna göre değişebilen parçalanmış ve bölünmüş benliğe daha fazla vurgu yaparak, farklılığa olan övgüyü zirveye çıkarır.

DİNİ KİMLİK VE DİJİTAL DÜNYAYA EKLEMLENMESİ

Sosyal bilimlerin özellikle son yarım asırda mikro incelemelere odaklanması, farklı olana ve çeşitliliğe özel bir önem atfedilmesi, üst bir kavram olarak aidiyetin ya da kimliğin sınırları çok da belli olmayan devasa bir çalışma alanına sahip olması, kimliğin alt kategoriler halinde incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı kişisel/bireysel, sosyal/toplumsal, grup/kolektif, kültürel, ulus, etnik, cinsiyet, dini, dijital kimlik gibi sosyal teoride kabul gören kimlik türleri ortaya çıkmıştır.

Bunlar arasında yer alan ve çalışmamızın merkezi kavramı olan dini kimlik, kimliğin daha çok kutsal fikrinden, dini düşünce ve anlayışlardan neşet eden yönünü temsil eder. Bu temsiliyetin gücü/yoğunluğu kişilerin, toplumların ya da grupların/toplulukların dünyaya bakışlarında, gündelik hayatlarını sürdürme pratiklerinde, olup bitenleri anlamlandırmalarında ortaya çıkar. Birtakım kişilerin ya da grupların bütün yapıp etmelerinde en belirgin vasıf olan dini ton, diğer bazı insanların veya toplulukların yalnızca bazı edim ve eylemlerinde görünür hale gelir. Bu yüzden kimi insanların kendisini doğrudan doğruya dini kimliğiyle tanımlaması, kimisinin de kimliğini meydana getiren unsurlarda belki de dine hiç yer vermemesi bu yüzden çok da şaşırtıcı değildir. Dini, kimliğinin başlıca referans alanı olarak gören, kendisini genel anlamda dindar olarak tanımlayan bir kişi için dinin inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili temel prensipleri onun yaşam felsefesi ve hayat tarzı haline gelir. Seküler bir toplumda ve kültürde yaşıyor olsa da, herhangi bir otoriteye ya da başkalarının söylemlerine dayanmaksızın dini kimliğini, kimliğinin diğer unsurları arasında en ön sıraya yerleştirir (Taştan, 2016, s. 289). Böylelikle her türlü eyleminde kılavuzluğuna başvurduğu dini ilkeler o kişinin hayatını baştanbaşa kuşatarak ona bir kimlik kazandırır.

Kimliğin online dünyaya taşınmasıyla gün yüzüne çıkan dijital/sanal kimlik ise, kullanıcıların internet ya da bilgi işletim sistemleri gibi dijital bir düzlemdeki varoluşlarını temsil eden kimliğe denir. Başka bir tanıma göre, bireyi dijital ortamlarda temsil eden ve bu ortamlarda üstlendiği sorumlulukları, aldığı görevleri, yapıp ettiği her şeyi kapsayan kimliğidir (Williams vd., 2013, s. 106). Dijital dünyadaki varoluş önce kişinin gerçek kimliğinin bilinmediği anonim kimlikler dönemine karşılık gelen çeşitli oyunlar ve chat dünyasıyla başlamış, sonrasında ise kişilerin gerçek isimleriyle mecralara dahil olabildikleri sosyal paylaşım ağlarıyla yeni bir döneme girmiştir. Kullanıcıların anonim olduğu ilk dönemlerde dijital/sanal kimliklerin günümüz dijital kimliklerine nazaran daha zayıf bir mahiyet taşımasının sebebi, kişilerin profillerinin gerçek kimlikleriyle neredeyse hiç örtüşmemesi, online rolleri yerine getiren sanal karakterlerle ve avatarlarla sınırlı olması, dolayısıyla da gerçek bir iletişimi ortaya çıkaramamasıdır. Bundan dolayıdır ki iletişim ve dijital sosyoloji çalışmalarında uzunca bir süre dijital kimliğin maskeli olduğu ve gerçek dünyadaki kimliği asla yansıtamayacağı görüşü hâkim olmuştur. Web 2.0 teknolojisini takiben ortaya çıkan sosyal paylaşım ağları ise, kişilerin gerçek isim, soy isim, meslek vb. bilgileriyle dijital mecralara dahil olmasının önünü açarak, dijital/online kimliğin “sanal” karşılığının ötesine geçerek çift taraflı iletişimin sınırlarını alabildiğine genişletmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan dijital kimlikler öncekine nazaran daha güçlü niteliğe sahip olmuş ve araya belirgin bir çizgi çekilemeyecek kadar bireylerin gerçek kimlikleriyle iç içe bir görünüme bürünmüştür.

Dinin dijital dünyaya eklenmesi, diğer bir ifadeyle siber uzamın kutsallaştırılması durumu, teknolojinin arka planındaki seküler dayanağa aldırış etmeden internetin dini niyet ve amaçlarla

kullanılabileceği, dini kimliklerin inşası ve pratiği için yeni bir saha olabileceği fikrini ima eder. Campbell'ın da işaret ettiği gibi internetin dini amaçlar için bir uzam olarak kullanılması, din dilini ve dinin içeriğiyle yüklü bir söylemi pratiğe döken teknoloji olarak interneti çerçeveleme sürecidir. Bu çerçeveleme süreci aynı zamanda internetin günümüzde ortaya çıkarttığı dijital kültür içerisinde dine bir konum tayin etme, ona rol ya da roller atfetme çabasına karşılık gelir. Dinin siber uzamda yer alması gerektiğine yönelik böyle bir yaklaşım, internetin, insanların kendi dini hayatlarına ritim katacak, onların kutsalla etkileşimini pekiştirecek birtakım aktivitelere alan açtığı anlayışını ortaya çıkartır (Campbell, 2005, s. 2, 21). Bu amaçla insanlar vahiy kaynaklı dinlerden yeni kült hareketlerine kadar benimsedikleri dinle ilgili bilgilerini artırmak ya da online bir dini topluluk inşa etmek için internetin dinamik yapısından faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla inançlarını yayma, kendisi gibi inanan insanlarla tanışarak sosyal sermayelerini artırma, bazı tartışmalı hususlarda karşılıklı görüş alışverişinde bulunma, bazı dini ritüelleri sanal mecralarda yerine getirme gibi pek çok amaç için siber uzamı kullanan insanlar, orayı dini yaşamlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Böylece ortaya çıkışından bu yana siber uzamın aşama aşama kutsalla iç içe hale gelmesi, kaçınılmaz olarak dinin dijitalleşmesi sonucunu ortaya çıkartmıştır. Kimlik, dijitalleşme serüveninde nasıl dönüşümler yaşadıysa benzer durum din için de geçerli olmuş ve dijitalleşme sürecinde bir dizi değişimlere maruz kalmıştır. Bilhassa sosyal medya ortamlarının günden güne yaygınlık kazanması, dindarlığın dönüşümüne de kapı aralamıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal medyaya yansıyan kimlikleri ve dini kimlikleri yorumlamanın önemli birtakım zorlukları bulunmaktadır. Her şeyden önce akışkanlaşma kavramıyla işaret etmeye çalıştığımız gibi, sosyal medya ortamları sabit ve durağan mecralar değildir. Her an yeni içeriklerin yüklenmesi, ister yazı isterse fotoğraf ya da video şeklinde olsun sürekli yeni paylaşımların yapılması online ortamlardaki kimlikleri ve dini kimlikleri incelemeyi güçleştirmektedir. Sosyal medyanın kendi tabiatında bulunan söz konusu girifliği aşma, meseleyi daha etraflı bir şekilde analiz ederek kullanıcıların oradaki var oluşu ve online eylemleriyle ilgili daha derin bir bakış açısına ulaşabilme ve onların dünyalarına bütünüyle dahil olma isteği, bizi nitel yönteme sevk etmiştir. Bilindiği üzere nitel araştırmada anlatı, fenomenolojik, kuram oluşturma, etnografik ve durum çalışması gibi farklı araştırma desenleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde, araştırmacının ortak kültüre sahip bir grubun değerlerini, davranışlarını ve inançlarını tanımladığı ve yorumladığı nitel bir desen şeklinde tanımlanan etnografik araştırma deseni takip edilmiştir. Zaman, mekân ve beden gibi offline dünyaya ait bağlamları dönüştüren siber uzamla birlikte etnografik araştırmanın geleneksel anlamdaki “saha” ile olan ilişkisi de dönüşmüş ve artık forum, chat odaları, özellikle de Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya ağları üzerinde de çeşitli teknikler aracılığıyla etnografik araştırmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda sosyal medya ortamlarına odaklanan araştırmamız, siber-etnografik bir mahiyet arz etmektedir. Siber-etnografik nitel araştırmamızda amaçlı-kartopu örneklem kullanılmış ve ayrıca maksimum çeşitlilik stratejisinden de istifade edilmiştir. Bu çerçevede yaptığımız siber-etnografik gözlemler sonucunda yaklaşık 17 kişilik temel bir örneklem oluşturulmuş ve sonrasında bu sayı amaçlı olarak 44 kişiye genişletilmiştir.

Nitel araştırmalarda veri toplama teknikleri genel olarak gözlem, görüşme ve doküman incelemesidir. Etnografik desenli nitel araştırmalarda bu tekniklerin birden fazlasından yararlanılması tavsiye edilir ki bizim çalışmamızda bu üç teknik de saha araştırmasının başından sonuna kadar birbirini tamamlayan bir döngü içerisinde kullanılmıştır. Bu çerçevede literatüre dayalı kuramsal bir çerçeve oluşturmak gayesiyle yaptığımız okuma-fişleme faaliyetini takiben Facebook, Twitter ve Instagram ağlarındaki kendi hesaplarımız aracılığıyla temel odağımız olan online (dini) kimlikler, çalışmanın başından sonuna kadar kendi doğal ortamı içerisinde gözlemlenmiştir. Bu çerçevede kullanıcıların profil fotoğrafları, kendileri hakkında bilgi verdikleri biyografi bilgileri, yaptıkları bütün paylaşımları ve arkadaşları/takip(çi)leri olmak üzere dört temel husus, nitel katılımlı gözlemimizin odağını oluşturmuştur. Görüşmecilerinin sosyal medya paylaşımlarından oluşan dökümanlar ise bir diğer veri toplama tekniğimiz olmuştur. Siber-etnografik gözlemi ve dökümanları tamamlayıcı belki de en önemli unsur olarak görüşmelere müracaat edilmiştir. Bu kapsamda 3 kişiyle yapılan pilot görüşmelerinin akabinde görüşme formundaki sorular netleştirilmiş ve sonrasında 21 kişiyle yüz yüze, 12 kişiyle görüntülü, 11 kişi ile de mail yoluyla olmak üzere toplam 44 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler toplamda 38 saat 25 dakikalık bir ses kaydı oluşturmuş ve bu kayıtların birer birer Word ortamına aktarılmasıyla 290 sayfalık bir görüşme dökümü elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler Nvivo Pro 11 adlı nitel analiz programına aktarılarak verilerin bir bilgisayar programı yardımıyla analiz edilmesi hedeflenmiştir. Verilerin analizi aşamasında Nvivo'da kimliğin ve dini kimliğin sosyal medyadaki tezahür alanları ve dindarlığın sosyal medya ortamlarında deneyimlenmesi şeklinde iki kategori oluşturulmuştur. İlk kategorinin altında beğeni, gözetim, tüketim, özçekim, mahremiyet, helal romantizm ve sosyalleşme; ikinci kategori altında ise dini/fikhi bağlayıcılık, dini içerikli paylaşımlar, din anlatımı, dini bilgi arama/edinme, online dini topluluklar, dini otorite ve ritüel boyut olmak üzere toplamda 14 tema belirlenmiş ve elde edilen bulgular bu kapsamda yorumlanmıştır. Çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği ise birden fazla veri toplama yönteminin kullanılması anlamına gelen üçgenleme tekniğiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda görüşmecilerle şeffaf bir ilişki kurmak, onların çalışmaya gönüllü katılımını sağlamak, ifadelerini hiçbir değişiklik yapmadan metne dönüştürmek suretiyle de etik kaygılar giderilmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Dini kimliklerin online ağlarda akışkanlaşması temel araştırma probleminden hareket eden çalışmamızda, Facebook, Twitter ve Instagram odaklı siber-etnografik gözlemin yanı sıra 44 görüşmeciyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş ve bu saha araştırmasının sonucunda önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, online ve offline dünyalara bakış açısıyla ilgilidir. Araştırmamızın bulgularına göre, siber uzam çalışmalarının uzunca bir süre gölgesinde kaldığı postmodernite kuramcılarının öne sürdüğü gibi, online uzam ve offline dünya birbirinden bütünüyle ayrı dünyalar değildir. Başka bir ifadeyle online uzam, insanların gündelik hayata dair bütün endişelerinden, korkularından, arzu ve ümitlerinden soyutlanarak maskeleriyle yer aldığı bir mecra olarak görünmemektedir. İnsanların anonim isimlerle var oldukları ilk dönem internet ortamlarının arkadaşlık/flört sitelerine ve sonrasında da sosyal medya platformlarına aşama

aşama evrilmesi, kullanıcıların bilinirlik skalasını da değiştirmiştir. MUD gibi siber uzamın önceki formlarında anonim hesaplar popüler iken, sosyal medya platformlarıyla birlikte kullanıcıların kendi isimleriyle ağa katılmaları revaç bulmaya başlamıştır. Nitekim anonim kullanıcılar ne kadar samimi paylaşım yapsalar da diğer kullanıcılar tarafından ciddiye alınmadıklarını, görmezden geldiklerini, yok sayıldıklarını belirtmişlerdir.

Diğer taraftan anonim kullanıcıların kendi kimliklerinden bambaşka kimliklerle online ortamlarda var olduklarına dair yaygın kabul bizim çalışmamızda karşılık bulmamış, gündelik hayatta aile ve çevre baskısından ötürü gerçek kimliğini gösteremeyen bazı kullanıcıların sosyal medya ağlarında anonim isimlerle bunu pratiğe döktükleri anlaşılmıştır. Bu anlamda bir kalıp yargı olarak gündelik hayattaki kimliklerin çarpıtılma kılıfı olarak kabul edilen anonim hesapların, aslında diyalektik olarak tam da “gerçek” kimliklerin görünür olduğu arenalara dönüşebildiği görülmüştür. Dolayısıyla konuyla ilgili çalışmaların çok büyük çoğunluğunda göze çarptığı şekliyle, offline ve online uzamları “gerçek-sanal”, “gerçek-sahte”, “doğru-yanlış” şeklinde dikotomik olarak tanımlamak bize göre yerinde olmayacaktır. Çalışmamız tam aksine gündelik hayatın ve sosyal medyanın birbirinden kesin çizgilerle ayırt edilemeyeceğini, dolayısıyla kimliklerin her iki uzam geçişkenliğinde inşa edildiğini, yani akışkanlaştığını ortaya koymaktadır. Örneklelimizde yer alan katılımcıların çoğunlukla gündelik hayattaki kimlikleriyle sosyal medya kimliklerini “aşağı yukarı aynı” görmeleri ya da “ne tam olarak aynı ne de büsbütün farklı” şeklinde tanımlamaları, sosyal medyanın akışkan karakterinden dolayı burada ortaya çıkan online kimliklerin bir nebze değişebilmekle birlikte, gündelik hayattan büsbütün de farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

Kimliğin ve dini kimliğin sosyal medyada ortak şekilde tezahür ettiği bazı önemli yansıma alanları vardır ki bunlar beğeni, gözetim, tüketim, mahremiyet ve sosyalleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi içinde oldukça geniş bağlamlara sahip olan bu temalar, online ağlarda hem kişinin kim olduğunu hem de nasıl bir dini bir perspektif sunduğunu çoğu zaman örtülü şekilde ortaya koymaktadır. Bahsini ettiğimiz temalar içerisinde ele alınması ve yorumlanması en zor alan mahremiyet olmuştur. Görsel paylaşımların diğer paylaşım türleri üzerinde bir nevi üstünlük kurduğu sosyal medya ağlarında mahremiyetin, fotoğrafın paylaşılıp paylaşılamayacağından paylaşılacaksa bunun sınırının nerede başlayıp nerede biteceğine kadar pek çok konuda özellikle dindar kadın kullanıcılar arasında ciddi gerilim alanlarından birini oluşturduğu anlaşılmıştır. Ayrıca sosyal medyada muhafazakar kesime hitap eden kitle etkileme uzmanlarının, dindar genç kızların kıyafet tarzlarına ve hatta hayatlarının diğer alanlarına doğrudan etki ettikleri ve onların dini kimlik perspektiflerini önemli ölçüde değiştirdikleri bizzat kadın görüşmecilerimizin ifadelerine yansımıştır. Kullanıcıların birbirilerini kıyasıya eleştirmelerine ve hatta birbirlerinin dindarlıklarını sorgulamalarına sebebiyet veren mahremiyet meselesi, kullanıcıların özelden kamusala, kişiselden toplumsala her an gidip gelmeleri ve hızlı salınımlar yaşamaları sonucunu doğurmuştur. Sosyal medya ortamlarında teşhirin, gösterişin ve tüketimin had safhaya çıktığı helal romantizm ise mahremiyet konusunu çok daha içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir. Öte yandan online ağların yeteri ölçüde sosyalleştirmediği sonucuna varan çalışmaların aksine bizim örneklem birimimizde yer alan, özellikle de genç kuşağa dahil edilebilecek görüşmeciler, sosyal medya arkadaşlıklarının

çoğunlukla gündelik hayatlarına olumlu şekilde yansıdığı ve sosyalliklerini beslediği düşüncesini paylaşmışlardır.

Dini içerikli paylaşımlar, dini bilginin otantikliği, din anlatımı, dini topluluklar, dini otorite ve online ritüel gibi dini kimliğin daha açık görünür olduğu temalar ise, sosyal medya ortamlarını dindarlığın yeni deneyim sahalarından biri haline getirmektedir. Sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımların dini/fikhi bağlayıcılığı meselesi bize göre çalışmamızın en ilginç yanlarından birini oluşturmaktadır. Görüşmecilerle yaptığımız derinlemesine mülakatlarda helal ve haram gibi İslami ölçütlerin gündelik hayat ve sosyal medya ortamlarında büyük ölçüde aynı algılandığı ve gündelik hayatta dikkat edilen sınırlara online ağlarda da riayet edildiği sonucuna varılmıştır. Anonim kullanıcılar özelinde ise yine farklı bir sonuca ulaşılmış ve beklenenin tam aksine onların da helal-haram, günah-sevap gibi sınırlara dikkat etmeye çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Bilhassa saha kısmı olmayan teorik çalışmalarda dini içerikli paylaşımların doğrudan doğruya gösterişle, beğeni almayla ve popülizmle ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır. Oysa bizim çalışmamız toptancı bir yaklaşımın handikaplarını ortaya koymuş, gösterişin/riyanın yalnızca sosyal medyada değil gündelik hayatta da yapılabileceğine dikkat çekerek söz konusu paylaşımları yapan kişilerin offline dünyadaki dini hassasiyetlerini bu mecralara taşıyabildikleri sonucuna ulaşmıştır.

SONUÇ

Çalışmamızın saha kısmında ulaşılan bulguların analiz edilmesinde işe koşulan temaların pek çoğunda örneklem birimimize dahil olan kullanıcıların sosyal medyadaki var oluşlarının arka planında genel olarak tebliğ düşüncesinin yattığı ve paylaşımlarını bu motivasyonla yaptıkları anlaşılmıştır. Dindarların sosyal medyada var olmalarının günümüzde artık bir zorunluluk olduğuna ve İslam'ın da zaten bunu teşvik edeceğine dair söylemler ise, örneklemimizde bulunan kullanıcıların online ağları içselleştirmelerindeki en önemli meşrulaştırma kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte sosyal medyanın dini kimliği zedeleyebileceğine dair dile getirilen endişelerin, çalışmamıza katılan görüşmecileri sosyal medyada kalma ya da orayı terk etme konusunda içsel gerilimlerle karşı karşıya bıraktığı görülmektedir. Katılımcıların çok büyük çoğunluğunun belli bir süreliğine de olsa hesaplarını kapattığı, kapatmaya teşebbüs ettiği ya da bunu gerçekleştirmek için uygun bir zaman kolladığına dair ifadeleri bu gerilimlerin en bariz göstergesi olmuştur.

O halde ifade edilmelidir ki sosyal medya, ortaya çıktığı dönemlerde özellikle ülkemizde göze çarpan onu önemsizleştirici, yok sayıcı bakış açılarının çok ötesine geçmiş durumdadır. Dünya çapında ortaya çıkması muhtemel toplumsal ayaklanmalardan siyasi kanatların lehine ya da aleyhine sansasyonel veri akışının sağlanmasına, birtakım zihni dönüşümlere sebebiyet verecek din anlayışlarının pazarlanmasından toplumun bazı hassas noktaları üzerinden yeni dini kamplaşmaların üretilebilmesine kadar artık görmezden gelemeyeceğimiz toplumsal bir aygıt ve ortam haline gelmiştir. Dolayısıyla sosyal medyanın gerekliliği ya da dindarlar olarak orada var olup olmamak gerektiği tartışmalarının bir tık ötesine geçerek, online ağlarda yer almanın handikaplarının da farkında olan yeni bir kullanım anlayışı ve perspektifi geliştirmek önemli gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z.** (2011). Bireyselleşmiş Toplum. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z.** (2017). Akışkan Modernite. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Berger, P. L., Luckmann, T.** (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası -Bir Bilgi Sosyoloji İncelemesi-. (V. S. Öğütle, Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Campbell, H. A.** (2005). Spiritualising the Internet: Uncovering Discourses and Narratives of Religious Internet Usage. *Online-Heidelberg Journal of Religions on the Internet*, 1(1), 1-26.
- Castells, M.** (2013). Kimliğin Gücü (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür) (Cilt 2). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dobrowsky, D.** (2012). "Constructing Identity on Social Networks: An Analysis of Competences of Communication Consituted on Facebook.com". *Central European Journal of Communication*, 91-103.
- Kellner, D.** (2001). "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası". *Doğu Batı*(15), 195-226. (G. Seçkin, Çev.)
- Safko, L., Brake, D. K.** (2009). *The Social Media Bible*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Shirky, C.** (2008). *Here Comes Everybody -The Power of Organizing Without Organizations-*. London: Penguin Books.
- Taştan, A.** (2016). "Etkileşim Süreçlerinde Kimlik Oluşumları: Avrupa'da İslam ve Yeni Bir İslami Kimlik Anlayışı". *Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları -Uluslararası Sempozyum-*, (s. 289-302). İstanbul.
- Taylor, C.** (2005). "Tanınma Politikası". A. G. (Haz.) içinde, *Çokkültürcülük -Tanınma Politikası-* (s. 42-84). İstanbul: Yapı Kredi
- Turkle, S.** (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of Internet*. New York: Touchstone Press.
- Williams, S., Fleming, S., Lundqvist, K., Parslow, P.** (2013). "This is Me: Digital Identity and Reputation on the Internet". S. Warburton, & S. Hatzipanagos içinde, *Digital Identity and Social Media* (s. 104-117). Hershey: IGI Global Press.

**DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILARININ ‘UZAKTAN’ EĞİTİM FAALİYETLERİ:
DİDAKTİK YOUTUBER PRATİKLERİNİN ELEŞTİRİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi Türker ELİTAŞ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, turkerelitas@gmail.com

ÖZET

Sosyal medyanın dönüştürücü kelebek etkisi, sosyal yaşamın kurumsal yapılarını ve insana has davranış kalıplarını biçimsel olmayan örüntüler eşliğinde sürekli yeni biçimlere sokmaktadır. Bir tele/uzak iletişim türevi olarak bilgisayar aracılı ilişkilere imkan sunan sosyal medya, bireylerin öznel tasarımlarını evrenselleştirmesinin önünü açmıştır. Geleneksel medya karşısında edilgen konumda bulunan izleyici, sosyal medyanın katılım ve öz-yayıncılık fonksiyonları sayesinde birçok konu hakkında, kaynağı sorgulanmayan veri girişleri yaparak toplumsal hakikatler üzerinde belirleyici olmaktadır. Bireylerin esnek ve kurumsal yapılar tarafından kontrol edilmesi güç yayıncılık deneyimleri, toplumsal anlatıların geçirdiği dönüşümü de göstermektedir. Bu çalışmada, dijital çağın mobilize ve medyatik enstrümanlarını bir araya getirerek anlamlı kompozisyonlar üreten hikaye anlatıcılarından olan Youtuberların, müstakil hesaplarında paylaştıkları ‘didaktik’ içeriklerin, formel ve bilimsel eğitim pratikleri ile çatışıklıkları saptanmakta ve bu yaygın pratiğin özgün özelliklerinin eleştirel betimlemesi yapılmaktadır. Analojisi ve rasyonel dayanakları yetersiz olan bu eğitsel pratiğin, Youtuber ve takipçileri arasındaki ilişkilerde belirleyici rol oynaması, özellikle Y ve Z kuşağı temsilcilerinin ‘öğrenme’ bilinçlerini denetlemekte ve bilgiye karşı seçicilik dirençlerine etki etme potansiyeli taşımaktadır. Çalışmanın örneklem birimlerini teşkil eden ‘Ruhi Çenet Videoları’ ve ‘Oha Diyorum’ Youtube kanalları, kişisel ve kolektif hesaplar olmalarının yanı sıra, popülerlik göstergeleri de dikkate alınarak seçilmiştir. Çalışmada bulgulara ulaşmak için çalışma alanındaki içerikler kodlama cetveli ile kayıtlanmış ve toplanan verilerden yola çıkılarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulguları, Youtuberların eğitsel pratiklerinin, formel eğitim geleneğinden farklı bir öğretici-öğrenci ilişkisini yarattığını ve bu yeni türün çıktısı olarak beliren öğrenme kültürünün eğitimin kurumsal hinterlandını deforme edecek kodlar içerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Youtuber, Eğitim, Dijital Hikaye Anlatıcılığı, Youtube, Formel Eğitim

**‘DISTANCE’ EDUCATION ACTIONS OF DIGITAL STORYTELLERS: THE CRITIC OF
DIDACTIC YOUTUBER PRACTISES**

ABSTRACT

The transformative butterfly effect of social media constantly transforms the institutional structures of social life and human behavior patterns into new forms with informal patterns. Social media, which provides computer-mediated relations as a derivative of tele / distance communication, has paved the way for individuals to universalize their subjective designs. The audience, which is passive in the face of traditional media, determines the social truths by making data entries on many subjects with

unquestioned sources thanks to the participation and self-broadcasting functions of social media. Broadcasting experiences that are difficult to control by flexible and institutional structures also show the transformation of social narratives. The transformation of a social action while adapting it to social media may be the cause of the degeneration of institutional movements fed from historical and traditional stocks. In this study, the contradictions of the didactic contents shared by Youtubers, one of the storytellers who produce meaningful compositions by combining the mobilized and mediatic instruments of the digital age, are identified and critical descriptions of the original features of this common practice are made. This educational practice which is lack of analogy and rational basis, audited especially Y and Z generations representatives of the learning consciousness and selective resistance to knowledge has the potential to influence selectivity resistance because of it plays a decisive role in the relationship between Youtuber and followers. The ‘Ruhi Çenet Videoları’ and ‘Oha Diyorum’ Youtube channels, which constitute the sampling units of the study, were selected by taking into consideration the popularity indicators as well as being personal and collective accounts. In order to reach the findings, the contents of the study were subjected to coding table and content analysis was performed based on the collected data. The findings of the study reveal that the educational practices of Youtubers create a different teacher-student relationship from the formal education tradition and that the learning culture that emerges as the output of this new species contains codes that deform the institutional hinterland of education.

Key Words: Youtuber, Education, Digital Storytelling, Youtube, Formal Education.

GİRİŞ

Tekniğin kültürel ve tarihsel hareketliliğin asli unsurlarından biri olmasıyla birlikte sürekli genişleyen araçsal eylem yoğunluğu, dolaylı edimlerin farklı bakımlardan düzenlenmiş yeni suretlerini üretmeye elverişlidir. Teknik ve araçsal eylemlilikle yakın bağı kurulabilen dijital eylemlilik, eğitimin ilişkisil boyutlarını dönüştürerek trans-medium (araçlar arası) nitelikteki pratik bütünü farklı katmanlara yayar. Bilgisayar aracılı iletişim kanallarının içerik paylaşımını dolaylamasının yanı sıra içerik üreticileri arasındaki mesafeleri de uzaklaştırarak tele-eğitime uzam hazırlaması da önemlidir. Uzaktan eğitim olarak literatürde tartışılan (Elitaş, 2018) formel yöntemden farklı olarak dijital kültürün arayüzlerindeki araçsal platformlarda sürdürülen eğitsel pratiğe parantez açan bu yöntem, metinler arası bağıntılar ile birlikte araçlar arası (trans-medium) bağıntıları da kullanarak süreci modüler hale getirir. Jenkins’in (2007), transmedya anlatılar olarak formüleştirdiği bu sistemde, bir kurgusal anlatının birleşik elementler halinde, farklı nitelikteki çoklu iletişim kanallarından sistemli olarak yaratılmasını, birleştirilmesini ve koordinasyonunu sağlayan yeni tip eğlence deneyimleri üretilir. İdeal olarak her aracın kendi özgün katkısını oluşturarak anlatıya kazandırması beklenir. Eğitimin gelenekselliğini çağrıştıran tek ve bütünleşik müfredatların merkezi niteliği, dijital çağın katılımcı kültüründe ve yakınsayıcı yapısında parçalanmakta ve her kaynağın katkıda bulunduğu yeni bir bütünselin inşa sinerjisi yaşanmaktadır. Eğitimin transmedya bir anlatı olarak yeniden düzenlendiği önermesini, Jenkins’in (2006), *Matrix* üçlemesi, *Harry Potter* serisi ve *Lost* televizyon dizisi üzerinden anlattığı bölünmeyle birlikte örneklendirmek mümkündür. Sinemadaki ve televizyondaki kompozisyona ek olarak çizgi roman, video oyun ve anime kısa film olarak da anlatısı kurgulanan ve

çeşitli promosyon oyuncakları piyasaya sürülen içerikler, totalde tek bir anlatıyı oluşturan farklı katmanlardaki bölünmüş anlatıların sinerjik parçalarıdır. Eğitim de aynı şekilde dijital medyada, tabletlerde, dijitalleşen ya da geleneksel sınıf ortamında, kitaplarda ve diğer birçok aracın birlikteliğinde yeniden inşa edilen modüller bir ilişkisellik ağı ile formatlanmaktadır. Formel eğitimin giderek daha fazla yakınlaştığı modüller arasında sosyal medyada önemli bir yer açmak gerekir. Çünkü sosyal medya, özellikle de görsel altyapılı olanlar, öğrencilerin eğitsel ilgilerinin yoğunlaştığı çok sayıda öğrenimsel aktiviteyi barındırmaktadır.

Kitle iletişim altyapısının teknolojik gelişimine bağlı olarak dünyada en fazla ziyaret edilen web ortamları arasında ikinci sıraya yükselen (www.alex.com) Youtube'daki ağ mimarisi, kullanıcılara hareketli görüntü, ses, yazı ve fotoğraf gibi materyaller kullanarak öz-yayıncılık yapmanın (Rettberg, 2017) farklı değişkenliklerdeki olanaklarını sunar. İçeriğindeki multi-medya konsepti nedeniyle trans-medium anlatılara olanak sağlayan Youtube, yeni tip sosyal ağ yıldızlarının (Marss, 2015; Işık, 2018) doğuşuna da aracılık eder. Youtuber olarak anılan (Ergen, 2019) ve 'video' ile 'blogger' kelimeleri birleştirilerek kullanılan 'vlogger' tanımlamasının bir alt dalını oluşturan (Westenberg, 2016) bu yeni tip yıldızlar, toplumsal yaşamın her alanındaki kültürel bileşenleri konu alan bireysel anlatılarını hikayeleştirerek yayıncılık yapar. Dijital hikâye anlatıcılığı (digital storytelling) olarak bilinen bu yeni anlatı konseptinde, geleneksel anlatıların yapı-söküme uğradığı ve pedagojik denetim sisteminin pek işlemediği bir pratik işlemektedir. Bireyler, yaşam hakkında ürettikleri 'bilgilerin' muhatabı olan takipçilerini eğittiklerinin farkında olarak ya da olmayarak bir takım davranış ve tutum değişikliklerini tetiklemektedir. Bu çalışma içerisinde 'diji-pedia' olarak kavramsallaştırılan bu dinamik sürecin, geleneksel formel eğitimden farklı olarak nasıl bir dönüşümü beraberinde getirdiği üzerine eleştirel bir tartışma yapılmaktadır. Nitekim bilindiği üzere Wikipedia olarak tanınan platform, kullanıcılar tarafından oluşturulan kaynakların eğitselleşmesini kapsamaktadır. Youtube'u ve Youtuberları da bu tarz bir eğitsel niteliğe bürünme kisvesinde düşünen bu çalışmada, formel eğitimin geldiği noktanın kontrol ve işlevsellik açısından zarara dönüşme riski taşıyan pragmatist tavırla ilişkisi de irdelenmektedir.

Bu çalışmada sorun olarak kabul edilen husus, dijital hikaye anlatıcıları olarak özellikle Y ve Z kuşağından genç kullanıcıların gerçeklik algılarını ve bilgi ile kurdukları ilişkileri denetleyen Youtuberların, ürettikleri didaktik içeriklerle formel eğitimin amaç ve hedeflerine zarar verdikleri varsayımı ile ilintilidir. Genç kullanıcılar üzerinde davranış, tutum, algı ve beklenti konularında büyük bir etki gücüne sahip olan (Variety, 2014; Westenberg, 2016) ve rol model (Ergen, 2019) ya da influencer/etkileyici (Huang ve Benyoucef, 2012; The Guardian, 2014) olarak tüketim alışkanlıklarını yöneten (Eru v.d., 2018; Mutlu ve Bazarcı, 2017) Youtuberlar, formel eğitim ile kazandırılmaya çalışılan toplumsal davranışların sorgulandığı, yıkıldığı ve değerler sisteminin anlamsal yitime uğradığı dijital etkileşim yumakları oluşturmakta ustalık göstermektedir. Eğitimin bireylerin davranışlarını değiştirme ve dönüştürme pratiği (Tyler, 2013: 4; Oliver, 1977: 339) olduğu düşünüldüğünde, Youtuberların kontrolsüz ve doğru planlanmamış davranış değişikliklerine neden olan diji-pedik (dijital öğrenme) faaliyetlerini sürekli üretmeleri büyük sorunlara yol açabilir.

Bu çalışmada, Yotuberların didaktik içerik üretimlerinin eğitimde dönüşüme neden olması muhtemel sorunlu taraflarının eleştirel bir perspektiften açıklanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla ‘*Ruhi Çenet Videoları*’ ve ‘*Oha Diyorum!*’ Youtube kanalları üzerinde içerik analizi gerçekleştirilmekte, bir sürecin anatomisi ve pratikteki profili tanımlanmaktadır.

TELE-EĞİTİM PRATIĞİ: ‘DİJİ-PEDIA’ OLARAK DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILIĞI

Hakikatler sistemini anlatılar yoluyla inşa eden insanlığın tarihi de bir anlatının bütünseli olarak düşünülebilir. Tarihi kuran ve tarihin yapısal unsurlarının birbirleriyle ve genel ile kurdukları ilişkiyi düzenleyen eğitim de bu anlamda bir anlatı olarak nesiller arasında kültürel bağıntılar kurmaya yardımcı olur. Eğitsel bilginin anlatılabilen iletişimsel eylemler olarak dilsel yapılarla ilişkilendirildiği anlatı sisteminde, dijital çağın multi-medyatik enstrümanlarını kullanabilen içerik üreticilerinin yeni bir kompost türü ürettiği yeni evrelere geçilmiştir. Dijital hikaye anlatıcılığı olarak kavramsallaştırılan bu yeni kompost tür, anlatının multi-medya araçlardaki çok bileşenli oluşumuna gönderme yapmaktadır. Görsel, ses, müzik yazı, video, grafik ya da ses üstü mesajların otantik ve anlamlı bir hikaye oluşturması için bir araya getirilerek kurgulanmasını ifade eden dijital hikaye anlatıcılığı (Lambert, 2010), kompozisyonların eğitim amaçlı kullanılması ile birlikte pedagojinin ilgi alanına girer. Formel eğitimdeki uyarlamaları ve çevrimiçi sınıf ortamlarına entegrasyonu hakkında akademik çalışmalar yürütülen bu tür, eğitimsel retoriği yalnızca geleneksel sınıf ortamındaki materyalleri kullanan öğretmen-öğrenci etkileşimine bağlı olmaktan çıkarmaktadır. Sınıflar çevrimiçi uzamlarla entegre edilerek çok katmanlı geçişler, trans-medium içerik üretimleri ve dijital hikaye anlatılarının paylaşıldığı devingenliği yetiştirmeye başlar (Alnoamany v.d., 2016; Lewin, 2011).

Dijital hikaye anlatıcılığını formel eğitim özelinde değerlendiren akademi pratiğinden bağımsız olarak enformel ilişkileri sezinlemek de yerinde olacaktır. Çünkü merkezi kurumların amaçlarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında düzenli olarak sürdürülen (Taymaz, 1978) formel eğitim, öğrencilerin ‘bilgilendirici’ ya da ‘didaktik’ günlük faaliyetlerinin tamamını kapsayamaz. Küresel raporlara göre, mobilize çevrimiçi kullanımın artışına (www.wearesocial.com) paralel şekilde gençlerin sosyal ağlardaki gezinmeleri, geleneksel ilişkilerinden feragat ettikleri zamanlarla birlikte artmakta ve bunun da ilerisinde okul ortamında bile sosyal ağlara katılımlar gözlenmektedir. Sosyal ağlardaki kaynaklardan akan enformasyona bağımlılık derecelerini de belirleyen bu enformel tarzı, diji-pedia kavramıyla; yani dijital öğrenme yönelimiyle açıklamaya çalışmak gerekir. Diji-pedia, dijital kaynakların ve sosyal ağlardaki hikaye anlatıcılarının içeriklerini referans alarak hakikat algılarını biçimlendiren ve yaşamla kurdukları enformatik ilişkilere anlamlı bir çerçeve çizen çevrimiçi öğrencilerin günlük rutinleri arasındadır.

Diji-pedia ya da tele-eğitimin yükselişi, tele-bilgisayarlar yoluyla artan ağdaş kamusalığın ve öz-yayıncılığın yükselişi ile (Couldry, 2008: 48-49) yöndeştir. Eğitimin merkezindeki içeriklerin her an ve her yeden ulaşılabilir olmasının yanı sıra, Yotuber gibi içerik üreticilerinin de bilgilendirici içerikleri eğlencelik formatlarda sunuyor olmasının diji-pedik ilişkilere dönük rağbetin oluşmasında etkileri vardır. Çünkü sosyal ağlarda her şeyin eğlencesi ve mizahının üretiliyor olması, içeriklerin sunumunu cazip hale getirmektedir. Sosyal medyada hakim olan ‘*infotainment/bilgilendiren eğlence*’ anlayışı, okul gibi kurumsal yapılardaki ciddiyet baskısından bunalan öğrencilerin popüler Yotuber

profillerindeki yoğunlaşmalarını anlamaya yardımcı olabilir. Buralarda sözel anlatılar, podcastler, yerel ve etkileşimli kompozisyonlar, multi-medya ve transmedya üretimler (Barber, 2016: 2-6) gibi dijital hikaye anlatılarını tecrübe eden öğrenciler, formel eğitimin sertifikasyonu dışındaki özelliklerine sadakatlerini giderek yitirme tehdidi ile karşı karşıyadır.

Dijital hikaye anlatıcılığının pedagojik kısımları hakkında hatırı sayılır bir akademik emek ortaya koyan Robin'e göre (2005-2011: 2-3), dijital hikaye anlatım pratikleri üç kategoride değerlendirilebilir: kişisel, tarihsel ve bilgilendirici. Bu tasnifin Youtube didaktiği açısından öne çıkanları kişisel ve bilgilendirici kategorileridir. Çünkü Youtuber ekolojisi bakımından hikaye anlatıcılığı kişisel üretimler başlığında düşünülebilir. Nihayetinde her Youtuber, yaşamsal hakikatler ve ilişki biçimlerine ilişkin öznel anlatısını ve kompoze yorumlarını paylaşır. Bu anlatılar aynı zamanda bilgilendiricidir, çünkü takipçilere sürekli enformatik mesajlar iletirler. Youtuberların genel yoğunluk alanlarını oluşturan oyun, yemek, makyaj, bilgi, teknoloji, yaşam, moda, giyim v.s. kategorilerinin tamamına yakını, izleyicilerin geleneksel bilgilerini denetleyen yeni ve parodik bilgilerle yüklüdür. Çoğu zaman Youtuber pratiklerinin geleneksel bilgileri dönüştürdüğü ya da onlarla yer değiştirdiği; bu bağlamda da formel eğitimin kazanımlarının yerine diji-pedik kazanımların ikame ettikleri ifade edilebilir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, nicel veri paradigmasına uygun olarak betimsel modele göre modellenmektedir. Çeşitli dijital eylemler sonucu meydana gelen durumsallıklar hakkında teorik bir açıklama yapmayı deneyen çalışmada, didaktik Youtuber pratiklerinin eğitim ve eğitim etiği açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada elde edilecek bulgular; *'Youtuberların eğitsel kapsamda değerlendirilen dijital hikâye anlatıları formel eğitimle nasıl bir ilişki içerisindedir?'*, ve *'Youtuberların bilgilendirici hikaye anlatıları hangi formel eğitim kategorileriyle ilişkilendirilebilir?'* sorularına yanıt üretmektedir.

Çalışmanın evreni, Türkiye'deki iki tip Youtuber profiline göre iki bölümde ifade edilebilir. Youtuber profilleri bireysel ve kolektif hesapları aynı kapsamda barındırdığı için, tek kullanıcı hesapları ile çok kullanıcı hesapları, üretilen hikaye anlatısının tipi, tekniği ve öğrenimsel etkinliği bakımından birbirlerinden ayrı düşünmek gerekir. Çalışmanın hedef evrenine, takipçi sayısı 100.000'in üzerinde ve 20 videodan daha fazlasını sayfasına yüklemiş olanlar dahil edilmiş ve bu sınırlandırma gereği 'star' pozisyonunda olanlar arasından örnekleme yapılmıştır. Bu çalışmada, tek kullanıcı Türk Youtuber hedef evreninden *'Ruhi Çenet Videoları'*, çok kullanıcı Youtuber hedef evreninden ise *'Oha Diyorum!'* kanalları, amaçlı örneklem kriterlerine göre seçilmiştir. Olasılıksız bir örnekleme türü olan amaçlı örnekleme sürecine göre, çalışmanın amacı, problematiği ve yöntemi ile uyumlu olduğu saptanan profiller içinden en popüler, didaktik ve yüksek etkileşimli olanlar ayrılmıştır. Bu ayrımı belirleyen ön izleme süreçleri neticesinde *'Ruhi Çenet Videoları'* ve *'Oha Diyorum'* kanallarının sosyal medya didaktiği bağlamında en etkili ve güncel örnekleri barındırdıkları saptanmıştır.

Çalışmada verilere erişim ve toplama tekniği olarak kodlama cetveli kullanılmıştır. Youtuberların profillerindeki hikaye anlatıları gözlenmiş ve içerikler birer kod olarak kabul edilerek kodlamaya tabi tutulmuştur. Youtube sahasından kodlanan dijital veriler, kategorisel içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. SPSS Programına aktarılan veriler frekans ve yüzdelik dağılımları ile sunulmuştur. Bu çalışmada Youtuber profillerinde gözlenen ve kayıt altına alınan veriler için araştırma amacıyla

ilintili bir çerçeve oluşturulmuş, bu çerçevedeki veriler araştırma soruları bağlamında tasnif edilmiş, her kategori altındaki veriler anlamlı bir sistemle düzenlenmiş ve çeşitli kavram ve uygulamalarla ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum Youtube kanalları, amatör standartlarda yayıncılık yapan kullanıcı profilinden farklı olarak reklam ekonomisinin üreteçlerinden ve istifade edicilerinden sayılabilir. Bu nedenle her iki kanaldaki didaktik içerik üretiminin mahiyeti yalnızca bireysel imgelem ya da fantastik yaratıcılık kısıtlarında düşünülemez. Meseleyi endüstriyel ilişkilerin yeniden üretimi ve geleneksel medya ekonomisindeki kazanç sistemlerinin zorladığı yayıncılık tipi bağlamında da düşünmek gerekir. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan iki kanalın geleneksel ve formel eğitimin doğası ile kurdukları ilişki genel olarak tamamlayıcılık tipiğinde anlaşılabilir. Burada olup bitenler, eğitime ilişkin bilinenlere karşı zaman zaman parodik, zaman zaman bir hayli ciddi operasyonlardır. Bu nedenden ötürüdür ki Oha Diyorum kanalı slogan olarak ‘Şaşıyoruz, şaşırtıyoruz’ mottosunu kullanmaktadır. Şaşırmak, her zaman bir keşifle bağıntılı olmayabilir. Çoğu zaman yeni bilinenin, eski bilineneye karşı alışılmadık baskınlığı ve ikamesi ile birlikte ortaya çıkan şaşkınlık tavrı, sosyal medyanın şaşırtıcı dönüşümlerin yaşandığı bir mecra olması nedeniyle sürekli artış halindedir. Eğitime yeni yaklaşım biçimi de şaşırtıcı bir sosyal medya gerçekliği olarak bu çalışmadaki sorgulamanın temel eksenine yerleştirilmektedir.

Her iki sayfanın ‘kendini tanımlama’ biçiminden yola çıkarak, eğitimi de içine alan rol edinimi ya da öykünmelerini saptamak mümkündür. Öz-kimlik algıları ve sayfa jeneriği bağlamında düşünülen ‘hakkında’ açıklamaları, Youtuberların eğitim hakkında ve eğitimi kullanarak ne yapmakta olduklarına dair ipuçları barındırır. Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum kanallarının ‘hakkında’ açıklamaları sırasıyla şöyledir;

İnsanın kendini, dünyayı ve evreni okuma serüveni...
(www.youtube.com/user/Mrruhicenet/about)

OHA Diyorum kanalında ilginç, komik, faydalı, eğlenceli videolar yayınlıyoruz. İlginç bilgiler veriyoruz, eğlenceli oyunlar oynuyoruz, rekor denemeleri yapıyoruz, komik fotoğrafları derliyoruz, enteresan sorulara cevap veriyoruz, göz yanılmaları ile şaşırtıyoruz, oha diyeceğiniz deneyler yapıyoruz. Videolarımızı çekerken önce biz eğleniyoruz, ardından elbette sizi eğlendirmeyi amaçlıyoruz.
(www.youtube.com/user/ohadiyorum/about).

Ruhi Çenet Videoları kanalında enformel eğitimi çağrıştıran ‘bilgilendirici’ medya teoreminin uzantıları ‘okuma’ ifadesinin çok kipli anlamı ile birlikte düşünülebilir. Tıpkı eğitimle yapılmakta olan öğrenici edimde olduğu gibi, bireysellik, globallik ve evrensellik kıstasları arasında enformatik bağlar üretilir. Benzer şekilde Oha Diyorum kanalında da birçok etkinlik ve içerik tipi hakkında sunum yapılır. İlginç bilgiler, oyunlar, deneyler ve eğlence anahtar kelimeleri kullanılarak, eğitsel pratiğin bağlamı ve somut örnekleri arasında işlevsel bir jenerik kurma stratejisi uygulanır.

Aşağıdaki Tablo 1.’de ise her iki kanalın sahip olduğu eğitsel kimlikle ilgili fikir veren niceliksel bir kimlik okuması yapılmaktadır.

Tablo 1. Örneklemdeki Kanalların Niceliksel Betimlemeleri

Niceliksel Betimleme	Ruhi Çenet Videoları	Oha Diyorum!
Abone Sayısı	3,81 milyon	5,49 milyon
Video Sayısı	308	2.604
Kuruluş Tarihi	19 Eylül 2012	9 Temmuz 2014
Toplam İzlenme	499.722.980	3.200.678.737

Her ikisi de Türkiye'nin popüler kanalları arasında gösterilen Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum!, abone sayıları bakımından yakınlık göstermekle birlikte geniş bir kitleye hitap etmektedir. Oha diyorum kanalındaki kolektif üretim grubu nedeniyle video sayısı bakımından belirgin bir fark görülmektedir. Kanalların kurulma tarihlerinde Ruhi Çenet Videoları kanalının daha eskilere dayanan bir mazisi olduğu görülebilir. Nitekim Ruhi Çenet, Youtuberlar arasında en eskilerden olduğu söylemini fark yaratmasını umduğu halkla ilişkiler ve içerik pazarlama çalışmalarında dolaylı olarak kullanmaktadır. Son olarak, kanalların toplam izlenme rakamlarında da video sayısına bağlı olarak belirgin bir fark gözlenmektedir. Videoların ortalama izlenmesi her iki kanal için de milyon kez sınırının üzerindedir. Aradaki farkın video sayısı ile ilintili olduğu tespit edilmekle birlikte, toplamda 3,5 milyar izlenmeyi aşan iki kanalın etki gücünü tahmin etmek de oldukça kolaydır.

Her iki kanalın içerik stratejisi de insanların kafalarındaki gerçekliği kuran enformatik tabandaki kod sistemini dönüştürmek ve onlara bir yenilik olarak sundukları gerçeklik konusunda eğitmektir. Bunun için her iki kanal da çoğu zaman eğitimi hedef alan bir mukayesenin yanı sıra dolaylı mukayeseleri de bolca barındırır. Gelenekselin kötülenmesi yoluyla yeniye ayrıcalıklı bir konum belirlenir. Bu konum, etki altında tutulan hedef kitle tarafından kökenleri ve bağlamı sorgulanmaksızın kabul edilen sorunlu bir algısal tutuma işaret eder. Bununla ilgili olarak 'Youtube'un Gerçek Yüzü, Neden Bıktım...' isimli bir videoyu son dönemlerde yayınlayan Ruhi Çenet, bilimsel kaynaklara da bolca atıf yaparak Youtuber ekolojisinde deforme edilen jenerasyonların durumunu ve manipülasyona dayalı gerçeklik üretimini eleştirmiştir ya da öyle yaptığının sanılmasını istemiştir. Videoda özellikle Z kuşağın Youtuberlara aşırı bağlılık hissettiklerini ve Youtuberların telkinlerine göre bir algı ürettiklerini eleştiren Ruhi Çenet'e göre onlar gençlerin hayatla kurdukları organik ilişkiyi keserek denetlemekte ve gençlere 'gerçek' olmayan bir dünyanın bilgisini yüklemektedir. İşte bu itiraf, formel eğitimin dönüştürüldüğü kontrolsüzlükler bilgisinin ne denli tehlikeli ve yıkıcı olabileceğinin de anahtar çözümleyicisini taşır: Gençlerin dünyası Youtuberların yaratmakta olduğu kadere bağlıdır.

Yukarıda özetlenen farkındalığa karşın her iki kanalda da formel eğitime karşı sürdürülen mücadele ve gelenekseli alaşağı etme hamlelerinin kemikleştiği içerik tipleri yoğun talep görmektedir. Aşağıda, Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum! kanallarında üretilen bazı içerik tiplerine örnek teşkil etmesi amacıyla seçkisi oluşturulan formel eğitim mukayeseleri sıralanmaktadır.

Ruhi Çenet Videoları kanalında paylaşılan videolardan bazılarının isimleri şöyledir;

'Hiçbir okulda asla öğrenemeyeceğiniz 10 Cool Bilgi'

'Hiçbir okulda asla öğrenemeyeceğiniz 20 Cool Bilgi/Enes Batur'

'Bu sene okulda öğreneceğiniz 17 yalan yanlış bilgi + (daha fazlası)'

'Hiçbir okulda asla öğrenemeyeceğiniz 25 cool bilgi (1., 2., 3. Kısım)'

'Dünya hakkında hiç bilmediğiniz 10 şaşırtıcı bilgi'

Oha Diyorum kanalında paylaşılan videolardan bazılarının isimleri ise şöyledir;

'Her okuldan 14 öğretmen tipi'

'Her okuldan 10 öğrenci tipi'

'Öğrencilerin yaşadığı 12 gerilimli an'

'Eski okullar ile şimdiki okullar arasındaki 8 fark'

'Her türlü öğrencinin iyi bildiği 54 şey'

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum kanalları, yeni ve eski arasındaki pazarlayıcı mantıklarında formel eğitimi mutlaka konu edinmekte ve bu konu edişte geleneksel olana karşı pek de iyi niyetle hareket etmemektedir. İçeriklerde analojiden, etikten, bilimsel kaynaklardan ve salt bilgiyle ilintili olmaktan yoksun tutulan diji-pedik ilişkiler, bilinenleri yanlışlamaktan yana tavır sergilemektedir. Sonuçta diji-pedia olarak bu çalışmada tartışılan ilişki türü, kullanıcıların eğitsel ilgilerinin dijital bir Youtuber konsorsiyumu tarafından denetimi ve yeniden düzenlenmiş bilgi setleriyle yönlendirilmesini içerir.

Aşağıdaki Tablo 2.'de ise örneklemedeki Youtube kanallarından paylaşılan eğitsel nitelikli içeriklerin kategorisel bir kaydı oluşturulmaktadır. Tablodaki dağılım, Youtuberların bilgilendirici ve eğitici içerik üretiminde yayıldıkları alanların çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu alanların hemen hepsinde iddialı, uzman davranışlarıyla ve yetkin söylemler üreten Youtuberlar, tablodaki genel dağılım gözlendiğinde 'her şeyin' bilgisine sahiptir. Uzmanlaşmanın kutsandığı ileri kapitalizm evresinde 'her şeyin' bilgisine sahip oldukları iddiasıyla güncel merakları ve öğrenme güdülerini manipüle eden Youtuberlar bazı popüler konularda daha fazla eğitseldir. Tablodaki toplam video sayısının bir önceki tabloda belirtilenden az olmasının nedeni, Youtuberların eğitsel kapsam dışındaki sokak röportajları, meydan okumalar (challenge), gezi, seyahat, mizah gibi kategorilerde de içerikler üretmeleridir. Bu kategorilerdeki videolar kapsam dışında tutulmasına karşın, Ruhi Çenet Videoları kanalındaki videoların %85,1'i; Oha Diyorum! kanalındaki videoların ise %63'si doğrudan didaktik kabul edilebilir.

Tablo 2. Örneklemdeki Kanalların Eğitsel Nitelikli İçerik Üretimleri

Eğitsel Nitelikli İçerik	Ruhi Çenet Videoları		Oha Diyorum!	
	F	%	F	%
Siyaset/Diplomasi	22	8,4	20	1,2
Ülkeler Coğrafyası/ Uluslararası Kültürler	56	21,3	223	13,6
Kültür-Yaşam	14	5,4	242	14,7
Astronomi/Astrofizik	30	11,5	82	5,0
Askeri	5	1,9	16	1,0
Tarih	12	4,6	48	2,9
Anatomi/Biyoloji	4	1,5	42	2,6
Din Kültürü	8	3,1	14	0,9
Medya Okuryazarlığı	4	1,5	28	1,7
Gündem	8	3,1	96	5,8
Moda	2	0,8	87	5,3
Arkeoloji	8	3,1	10	0,6
Mimari	6	2,3	24	1,5
Komple Teorisi	14	5,3	48	2,9
Dil Bilgisi	2	0,8	12	0,7
Psikoloji	8	3,1	69	4,2
Sosyoloji	12	4,6	80	4,9
Sosyal Psikoloji	12	4,6	62	3,8
Teknoloji	15	5,7	208	12,7
Kişisel Gelişim	12	4,6	70	4,3
Deney	0	0,0	68	4,1
Oyun	0	0,0	66	4,0
Diğer	8	3,1	29	1,8
TOPLAM	262	100	1644	100

Yukarıdaki geniş dağılım içerisinde her iki kanalda da benzeşen içerik yoğunlaşması net olarak görülebilir. Bu benzeşme ve yoğunlaşma ekseninde, Ruhi Çenet Videoları kanalında en çok Ülkeler Coğrafyası/Uluslararası Kültürler (%21,3), Astronomi/Astrofizik (%11,5), Siyaset/Diplomasi (%8,4), Teknoloji (%5,7), Kültür-Yaşam (%5,4) ve Komplo Teorisi (%5,3) konulu eğitsel videolar paylaşılır ve kitlelerin bu konulardaki gerçeklik algılarını kuran enformasyonun anlatısı paylaşılır. Oha Diyorum! kanalında ise Kültür-Yaşam (%14,7), Ülkeler Coğrafyası/Uluslararası Kültürler (%13,6), Teknoloji (%12,7), Deney (%4,1) ve Oyun (%4,0) konulu videolara ağırlık verilir. Oha Diyorum! kanalındaki içerik dağılımındaki denge, Ruhi Çenet Videolarına göre daha yüksektir. Üstelik öne çıkan popüler içeriklerde de benzeşmeler net olarak görülür. Kültür-Yaşamın yanı sıra diğer ülkelerdeki yaşam, uzay ve komplo teorileri ilgi yarattığı için Youtuberları bu alanda içerik üretmeye yönlendirir. İki kanal arasındaki fark ise Deney ve Oyun konularında ekstrem sınırlara ulaşır. Eğitim açısından önemli birer deneyim ve metot olan deney ve oyunlar Ruhi Çenet Videolarının yer vermediği bir kategori iken, Oha Diyorum! kanalında özel seriler üretilmektedir.

SONUÇ

Sosyal medyanın gündelik ilişkilere dair birçok formu dönüştürdüğü bilinirken, eğitimin merkezi yapısından sapan yeni enformel pratiklerin esasen katılım kültürü ve blockchain (blok-zincir) özellikleriyle doğrudan bağı vardır. Dijital hikaye anlatıcılığının beslendiği multi-medya ya da trans-medya araçsallığı, merkezi yayıncıların tekelindeki yayıncılığı kitlelerin kullanımına aktararak bir bakıma kurumsallığa karşı zafer kazanılmasına yardımcı olmuştur. Merkezi yapıların olmadığı ve tüm bilginin inanların ortak katılımıyla üretilip paylaşıldığı bir kültürde, geleneksel birikimlerin merkeziliği ve kurumsal yapılarla ilişkisi de sönmülenecektir. Eğitim, formel kurumların tekelinden kitlelerin paylaşım ağlarında süregelen hale gelen bir aktivite olarak modülerleşecektir. Youtuberlar, McLuhan'ın 'Kabile Çağı' olarak ilan ettiği sözlü kültür döneminde kültürün üreteçleri durumundaki halk ozanlarına benzer nitelikleriyle aslında eğiticidirler. Çünkü hikayelerin bu tarz toplumlardaki işlevleri salt eğlendirme değildir, tarih, kültür ve sosyalin inşası konularında eğitmektir. Dede Korkutlardan günümüze değin yaşanan dönüşümler sonucunda ağdaş toplumların 'Global Köy' olarak lanse edilen formasyonda tekrar kabile olma özelliklerine büründüğü gözlenebilir. Modern çağda hikaye anlatıcıları, halk ozanları ya da şairler olarak Youtuberlar gibi birçok dijital öğretici diji-pedik sıfatlar kazanır.

Ruhi Çenet Videoları ve Oha Diyorum! kanalında gözlenen durum, buralarda üretilmekte olan hakikatler anlatısının gündelik yaşamda karşılaşılan ya da karşılaşılmayan 'her şey' hakkında bir takım fikirleri kapsamasıdır. Youtuberlar bir konuda içerik üretmeye ve toplumu dijital kanallardan eğitmeye kalkıştıklarında yalnızca 'uzman' oldukları konularla yetinmezler. Kesin ve teorik konuşmalar yaparak hakikat tarifleri yaptıkları içeriklerinde bilimin ve felsefenin binlerce yıllık birikimlerini de bir çırpıda sahiplenebilirler. Üstelik her şey hakkında konuşan bu yayıncı profili hakkında bilinen tek uzmanlık göstergesi, onun dijital yayıncılık konusunda uzmanlaşmasıdır. Herhangi bir geleneksel televizyon programında eğitici yayın yapmak için uzmana ihtiyaç duyulur, Youtuberlar ise kendilerinde aranmayan uzmanlığın boşluğundan faydalanarak her şey hakkında konuşur. Ancak gerçekte kim oldukları, eğitim durumları ve meslekleri bilinmez. Kaynak belirtmezler, atıf yapmazlar ya da saptanmış doğrular hakkında esnek konuşmalar yapmaktan çekinmezler. Çoğu zaman bilimselliği en

büyük argüman olarak kullanan Youtuberlar, göstermelik ve popüler deneyellikler dışında hiçbir pozitivist arayışa ya da analojiye yönelim göstermez.

Son olarak; bu çalışmada vurgulanan düşünce ve somut karşılıkları saptanan sorunların işaret ettiği katman sosyal medya okuryazarlığı ve geleneksel kurumların işleyişi ile yakından ilgilidir. Öğrencilere erken dönemlerde verilmesi gereken sosyal medya okuryazarlığı, Youtuberlar tarafından yaylıma tutulan kitlelerin dirençlerini ve bağışlıklarını arttıracaktır. Ayrıca gençler açısından yeniden tasarlanması gereken okullar resmi ve soğuk tasarımlardan sıcak ve eğlenceli tasarımlara geçiş yapmalı, dijitalleşmenin baskın olduğu bir süreç dinamiği inşa edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AlNoamany, Y, Weigle M.C. and Nelson, M.** (2016). Characteristic of Social Media Stories. *International Journal on Digital Libraries*. 17 (3). 239-256.
- Barber, J. F.** (2016). Digital Storytelling: New Opportunities for Humanites Scholarship and Pedagogy. *Cogent Art and Humanities*. 3. 1-14.
- Couldry, N.** (2008). "Digital Storytelling, Media Research and Democracy: Conceptual Choises and Alternative Futures. (Ed) Lundby, Knut. (In) *Digital Storytelling, Mediatized Stories: Self-Representation in New Media*. New York: Peter Lang Publishing. 41-60.
- Elitaş, T.** (2018). *Uzaktan Eğitim ve İletişim Teknolojileri*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Ergen, Y.** (2019). Popüler Kültürün Popüler Rol Modelleri Youtuberlar: İlköğretim Çağındaki Özel Okul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Dergisi*. 9 (1). 117-153.
- Eru, O. Çelik, I. K., Çelik, S. ve Cop, R.** (2018). Kaynak Olarak Youtuber'a Güvenirliğin ve Marka Güveninin Gençlerin Satın Alma Niyetine Etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 14 (2). 219-238.
- Huang, Z., and Benyoucef, M.** (2012). From E-Commerce to Social Commerce: A Close Look At Design Features. *Electronic Commerce Research and Applications*. 12. 246-259.
- Işık, M.** (2018) Yeni Medyanın Yeni Yıldızları Youtuberların Türkiye'deki Genel Görünümü. *1st International CICMS Conference Proceedings Book*. Aydın. 4-5 May. 384-393.
- Jenkins, H.** (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Jenkins, H.** (2007). *Transmedia storytelling 101*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/304415307_Transmedia_Storytelling (Accessed Date: 02.10.2019).
- Lambert, J.** (2010). *Cookbook for Digital Storytelling*. New York: Digital Diner Press.
- Lewin, T.** (2011) Digital Storytelling". In: "*Participatory Learning and Action*". 2011/63. Retrieved from <http://pubs.iied.org/14606IIED.html>. (Accessed Date:23.09.2019).
- Marrs, M.** (2015). 17 Stars Who Made Social Media Careers Out Of Goofing Around Online. Retrieved from <http://www.wordstream.com/blog/ws/2015/03/18/social-media-careers> (Accessed Date: 28.09.2019).
- Mutlu, B. ve Bazarıcı, S.** (2017). Marka İşbirlikleri İçin Yeni Bir Alan: Youtube İçerik Üreticileri ve Kanal Toplulukları Üzerine Netnografik Bir Araştırma. *Akdeniz İletişim Dergisi*. 27. 28-45.
- Oliver, A. L.** (1977). *Curriculum Improvement*. USA: Joanna Cotler Books.

- Robin, B.R.** (2005-2011). The Educational Uses of Digital Storytelling. Retrieved from <http://digitalliteracyintheclassroom.pbworks.com/f/Educ-Uses-DS.pdf>, (Accessed Date: 02.10.2019).
- Rettberg, J. W.** (2017). Self-representation in social media. In Jean Burgess et al. Eds. *Sage handbook of social media*. California, USA/Cambridge: Sage Publication.
- Taymaz, H.** (1978). *Yapı Bilgisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TheGuardian** (2014). Vloggers Must Clearly Tell Fans When They're Getting Paid By Advertisers, ASA Rules. Retrieved from <https://www.theguardian.com/media/2014/nov/26/vloggers-must-tell-fans-paid-adverts-asa-rules>. (Accessed Date: 30.09.2019).
- Tyler, R. W.** (2013). *Basic Principle of Curriculum and Instruction*. USA/Chicago: The University of Chicago Press.
- Variety** (2014). Survey: YouTube Stars More Popular Than Mainstream Celebs Among U.S. Teens. Retrieved from <http://variety.com/2014/digital/news/survey-youtube-stars-more-popular-than-mainstream-celebs-among-u-s-teens1201275245/> (Accessed Date: 01.10.2019).
- Westenberg, W.** (2016). The Influence of Youtubers on Teenagers. *Unpublished Master Thesis*. University of Twente MSC Communication Studies Specialization New Media. Twente/Netherlands.
- <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- <https://www.alexa.com/topsites> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- <https://www.youtube.com/user/OhaaDiyorum/about> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- <https://www.youtube.com/user/MrRuhicenet/about> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).

**PRIVATE MARKET DIVISION STRATEGY:
NICHE MARKETING**

Dr. Öğr.Üyesi Esra ÖZKAN PİR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü MYO, epir@erzincan.edu.tr

ABSTRACT

The business or company manager who wants to be successful in any field to increase the profits of the business or company. Thus, they aim to protect themselves from competition by growing up. But growth is not enough for enterprises to survive. Growth is insufficient unless efficiency and efficiency conditions are favorable. Especially after the Second World War, businesses had difficulty in finding new markets due to the change in consumer demands and needs and tried to find different marketing strategies. One of these marketing strategies is niche marketing. The main purpose of niche marketing is to understand and meet the wishes and needs of customers accurately and also to develop long-term and strong customer relations. However, niche marketing offers businesses opportunities to avoid competition and high profitability. In this context, niche marketing strategies are becoming more and more important.

As a niche marketing strategy, the target audience should be reached with a differentiated marketing mix. Therefore, it requires the most accurate differentiation that allows a smaller consumer to pay more money than other marketing strategies. Therefore, it requires the most accurate differentiation that allows a smaller consumer to pay more money than other marketing strategies. When used properly by taking risks, it can take the business to better places with serious profit margins.

In this study, niche, niche market and niche marketing concepts are explained in detail and the features of niche market, positive and negative characteristics and ways of being successful in niche market are examined conceptually.

Anahtar Kelimeler; Marketing, Niche, Niche marketing

INTRODUCTION

I. Niche, Niche Market and Niche Marketing Concepts

There are currently many definitions of niche marketing. Niche Marketing referred to as Niche Marketing in foreign sources and can be defined as Corner Holder or Niche Marketing in Turkish sources. The word niche, which has different meanings in various fields such as architecture and biology, basically refers to gaps and cavities within the wall (www.tdk.com, 2018).

Niche means different in different professions, but basically the cavity left inside the wall is used to mean cell (Parlatır et al. 1988). In architecture, such as the cell without a door hollow chamber (Glazer, 1997: 261) is used in environmental science as an ecological niche (Glazer, 1997: 46). When we look at the marketing world in terms of niche, market deficit, market gap, small market segment (Gürsoy, 1999: 346) is defined as.

In the literature, it is seen that niche marketing is used synonymously with the concepts of target marketing, focused marketing, concentrated marketing and micro marketing. However, despite the partial similarities between them, niche marketing is a very different marketing method in terms of its principles and application (Dalgıç and Leeuw, 1994: 41).

Cory considered niche marketing as a process and described it as: Niche marketing is first to review all consumer groups in the market in which it operates, then identify gaps that are not served satisfactorily in the market and ultimately position the business to satisfy unmet needs in those gaps (Cory, 1991:241). Niche marketing is a marketing activity developed to better meet the demands of a small consumer who shares one or more similar features that require relatively similar qualities of goods / services (Özkan, 2003). The niche is the narrower defined sub-market compartment created by subdivision of the market compartment. It is also found that niche is defined as a small market or a small group of customers with similarities or similar needs (Odabası, 2003: 63).

In some definitions of niche marketing, it is seen that competition is prioritized. For example, while Dibb and Simkin define niche marketing as a safe and profitable market segment for businesses that are difficult to live against major competitors (Dibb and Simkin, 1996:79), Hughes can easily be judged that competition is not intense, the presence of a market gap in this particular consumer group to determine the specific wishes and needs of goods or services to meet these needs to be designed and presented to the consumer group (Hughes, 1996:319) defines.

Some of the needs arising from consumer needs have just emerged. Some are not eligible to be met by large enterprises. The markets for small masses whose needs aren't met by these gaps are called niche markets (Tıǧlı, 2009: 212). Shani and Chalasani define niche marketing as the process of the

emergence of a small market group whose needs and needs are not met (Shani and Chalasani, 1992: 44).

However, as a result of the fact that medium and small scale enterprises cannot compete against large scale enterprises, a tendency towards new market searches has been observed. As a result of these efforts in order to maintain their existence and gain an advantage in the competitive environment, the increasing demands and needs of consumers have started to reveal smaller markets (Tamagnini and Tregear, 1998: 228).

A market segment, which is formed by dividing a market according to certain criteria into sub-types (homogeneous) groups, is called a special market segment or market niches. The reason for this is that some consumers will want to leave their peers even if they are in the same market segment (İslamoğlu et al., 2006: 80-81). Niche marketing is especially important for medium and small enterprises. The niche markets arising from unsatisfied market gaps both give importance to enterprises and provide access to profit and high market share (Tıǧlı, 2009: 212).

II. Characteristics of Niche Marketing

Changes in recent market conditions due to some factors such as economy and education directly affect consumer behavior. With these changes in the purchasing tendencies of the consumers, businesses have turned to new searches in marketing activities.. These searches have generally been in search of new markets (Çoroǧlu, 2002: 141).

Niche marketing is a marketing department that offers products and services for a small and private consumer group, which offers businesses a large share of profit and where there are not many competitors (Kotler, 2002: 257). However, due to its structure, it contains high risks. For this reason, it is necessary to define the market correctly and to know the properties of the market very well while taking a step into niche marketing. Good knowledge of niche marketing characteristics plays an important role in developing niche marketing strategy and tactics in the following periods (Tamagnini and Tregear, 1998: 229).

Niche markets have two important features. First, it has the narrowest structure compared to the whole market. The second is that there is almost no competition because it appeals to a small audience (İslamoǧlu, 2012: 152). However, due to its structure, it contains high risks. For this reason, it is necessary to define the market correctly and to know the properties of the market very well while taking a step into niche marketing. Good knowledge of niche marketing characteristics plays an

important role in developing niche marketing strategy and tactics in the following periods (Tamagnini and Tregear, 1998: 229).

A niche is a limited group of people looking for benefits that are different from others. Marketers often subdivide a Market segment to identify niches. For example, when smokers are considered as a market segment, it can be seen that it contains two niches, these; smokers who try to quit smoking and ignore it.

Niche markets is defined as the positioning of an enterprise in small and profitable homogeneous markets which are ignored by other enterprises. Based on these definitions, there are five main components of niche marketing. These:

- Profitability
- Positioning
- Special abilities
- Small market segments
- Commitment to the marketing concept (Dalgıç, 2005: 7).

Examples of products in the niche marketing area include products for pregnant women, goods for left-handed people, gourmet animal foods, scout items and products for homosexuals (Tıǧlı, 2009: 213).

Niche marketing has emerged as an alternative marketing method to mass marketing as a result of changes in the markets and businesses. With the spread of niche marketing, discussions about niche marketing - mass marketing preference have come up. While a number of marketing research and practitioners advocated the superiority of mass marketing, a large number of researchers have expressed their views in favor of niche marketing.

Features of an attractive niche for business (Kotler, 2003: 280):

- Consumers in the niche have distinct needs from others,
- These consumers are willing to pay the price difference if necessary to the business that best satisfies their needs.,
- Niche usually does not attract other competitors,
- Business in the niche market is gaining thanks to specialization,
- The niche has a form of profit and development potential,

- Market segments are large and attract more competitors, while niches are very small and attract one or two competitors.

III. Establishing a Niche Marketing Strategy

Niche marketing is especially important for medium and small enterprises. The niche markets arising from unsatisfied market gaps both give importance to enterprises and provide access to profit and high market share (Tıǧlı, 2009: 212).

The most important factor in maintaining the autonomous structure of the market is the creation of a niche marketing strategy and the success of the market with the strategy created and the ability to do something better than others do in developing competitive advantage. In niche marketing, it is the key point in creating competitive advantage by developing special presentations for the target audience within the determined focus frame and developing the basic skills in this direction. Businesses determine how to present and offer something different from other businesses and other options, that is, they are decisive in having or filling the niche in the market.

In this context, the first job market to be carried out by the enterprise which is oriented to niche market is to examine in detail. These analyzes continue with the creation of databases, classification of examination of consumers. It is also important to keep track of marketing trends, emerging markets and relevant market publications (Dalgıç and Leeuw, 1994: 53).

Many successful entrepreneurs initially target barely defined market segments for two reasons. First, doing this puts the company in a position that has an early success in a market segment that it will understand especially well. The second is to implement such a strategy to protect valuable resources, both financial and similar (Mullins, et al. 2005: 196-197). Competitors are identified from current and potential customers and evaluated from the mentioned information. In the light of this information, the appropriate strategy is determined according to the results of the situation analysis (Dalgıç and Leeuw, 1994: 53).

In the niche marketing mix, products and services should be developed in the most appropriate way by understanding the special needs of the customers. Products and services must have a high value in the eyes of the customer (Black and Porter, 2000: 213). The product to be used in niche markets should be able to create high value for the customer, but they should not have substitutes in the market and competitors should not be able to copy. In this way, they will create high value products and services that meet the needs of the niche market in the business target (Drea and Hanna, 2000:33).

In niche markets, the values that will be added to the product are the most important elements of creating a comparative advantage. Value incorporates the activities that consumers estimate in economic terms. At this stage, businesses should be able to determine what consumers value, and are willing to pay a higher price, so that both factors must be developed and differentiated in order to win both sides and competitive advantage must be provided on product basis (Simon, 1999: 205).

Niche marketing companies try to gain advantage in the market by differentiating their price strategies. The differentiation in price strategy is advantageous for the business depends on whether the product or service offered by the business is perceived as a product or service specific to the image of the customer. It is easier to differentiate the price of products and services that are perceived differently from their peers and to take advantage of this differentiation (Lohmann and Foster, 1997: 48).

In niche marketing strategies, companies try to apply pricing strategies and try to obtain an advantageous position. However, it should be noted that the price strategies applied here make the business profitable. Therefore, it is necessary to understand the value of the product or service in the eyes of the customer when determining the price strategies to be applied (Lohmann and Foster, 1997: 48). However, pricing is the most risky change in the marketing mix. For this reason, competitive pricing strategy is applied against pricing imitations to be made by considering the competitors' situation while pricing strategies are applied in niche markets. If businesses operate in more than one niche market, different pricing is made considering market sensitivity accordingly (Linneman and Stanton, 1991: 64).

Enterprises operating in niche markets can be advantageous with an effective distribution network. Businesses offer their products in the most convenient way for their customers by going to differentiation and diversity in distribution. While creating differences, customers' buying habits and external environment should be carefully examined (Lowry and Wregw, 1996: 143).

The next step, alternative distribution options, should be evaluated and the goods should be directly and indirectly distributed. Businesses that choose niche marketing should use internet sales to satisfy the needs of consumers as well as classic distribution options, and deliver to the address without time limit if necessary. Thus, it is easier to reach consumers to the product (Linnemann and Stanton, 1991: 61-62).

Businesses operating in niche markets establish promotion strategies and communicate in a way that affects consumers' buying habits. With an effective message, they reach out to the customers of the competitor with their own customers and make an effective impression. However, businesses prefer

to reach customers through various sponsorships and social activities, taking into account the demographic characteristics of consumers (Linnemann and Stanton, 1991: 63). When implementing a niche marketing strategy, the business should periodically review its strengths and weaknesses, its competitive advantages, its distinctive features, its regional and traditional characteristics, in other words (Dalgıç and Leeuw, 1994:50).

Although the companies differentiate their promotion strategies in the direction they want, the main thing is to be able to identify the promotion strategy to accommodate the appropriate and effective messages that will create firm dependence that will affect the buying habits of the customers in the niche market. This is due to the harmony between the enterprise and the relevant market. However, since the success of the product will be the success of the company, it is important that promotion activities give a strong and successful business message (Kenner and James, 1998: 50).

IV. Strengths and Weaknesses of Niche Marketing

Verhage, Dahringer and Cundiff, advocates of mass marketing, argue that this method is superior for the following three reasons: (Dalgıç and Leeuw,1994:46):

- Economies of scale,
- Strategic price mechanism,
- In case of providing strategic and economic advantages, it has the advantage of offering the best product at the best price and providing competitive advantage.

Wilson emphasizes the globalization process while defending the superiority of mass marketing and emphasizes that globalization requires product and service standardization and that this can be achieved through mass marketing (Wilson, 1992:131-132).

It is possible to say that niche marketing is superior to mass and department marketing in various subjects. These superior aspects include; (Varinli,2008:84).

- Since niche marketing meets specific and diverse desires, consumers will be willing to pay more for these products, which will naturally allow the business to make more profit..
- Businesses know this audience much better because they address a specific market segment. Such an advantage allows businesses to offer goods and services that are in line with consumer expectations. This naturally increases consumer satisfaction.

- As it provides the possibility to work according to order, it provides savings in financial and inventory costs. As they will supply raw materials, semi-finished products and finished goods in the direction of demand from buyers, the cost of holding inventory will be quite low.
- Allows the transfer of expertise to other products or areas. Like an enterprise that specializes in shampoo manufacturing products for consumers with dandruff problems.

However, there are negative features of niche marketing. These:

- Small target markets
- Small sales volume due to small target markets
- Businesses willingness to big risks
- End of business life with changing consumer preferences (İslamoğlu, 2000: 250).

For these reasons, it is necessary to examine whether the niche markets of the enterprises are at least worth entering. It is also a very suitable marketing approach for companies with limited resources (Varinli, 2008:85).

V. Steps to be Successful in Niche Marketing

An enterprise that has adopted niche marketing needs to have certain characteristics in order to be successful. These features are:

- Niche market should show development potential
- The market must be large enough and able to purchase in order to make a profit from the niche market.
- Businesses should have the necessary skills and resources to be successful in the niche market.
- Choose from areas where opponents do not dwell much
- Customer loyalty must be ensured (Shani and Chalasani, 1992: 45).

In competitive markets, enterprises cannot ignore the special needs of consumers who are divided into small groups with different needs and if they do so, they create opportunities for their rivals to succeed. Often these small groups with special needs represent the most profitable part to serve. When it comes to niche marketing or specialization strategy in a single department, many businesses achieve success by developing a special focus aimed at a small portion or niche of the market. With

this strategy, businesses know the needs of the target department very well and spend all their power to satisfy these needs. Thus, they gain a great competitive advantage against their competitors, which distribute their power over many divisions. Businesses that gain expertise in a particular department and achieve a high degree of success also benefit from economies of scale and gain another competitive advantage over their competitors. The danger of specialization in a single department is the risk that this department will rise or fall in the future. There is no guarantee that an enterprise will always succeed in adapting its product to a small market segment. The multi-segment specialization strategy is the third ideal strategy for a business. Here, the company serves in many departments and differentiates its products to meet the needs of each department it serves (Palmer, 2004: 192-195).

A properly defined niche market is the first condition for success. When determining the niche market, making sure that the product presented is sufficiently differentiated to initiate the customer response (purchase), confirming the existence of unsatisfied demands, and determining that the niche is suitable for protection against competition is the criteria the enterprise needs to determine the potential niche market (Tamagnini and Tregear, 1998: 229).

The niche marketing process should be supported by researching market trends in the process initiated by selecting a market segment and / or segments by defining the current segment and needing good market information. Thus, emerging markets and their marketing trends are investigated. Regarding the market niche served, the developments in the market are continuously monitored and the targeted market niche is analyzed. Among the most important parts of the process are the groups of customers who show the most interest in the products and services of the enterprise, who purchase or tend to buy, as well as identifying their specific wishes and requirements, and updating this information.

The key to successful strategic marketing is focus, positioning and differentiation. The business should carefully define its target market. Develop and demonstrate a unique position. The differences in the products and services it offers should be improved so that its competitors are hard to copy (Kotler, 2006:62).

RESULT

The importance of marketing for businesses has led to the emergence of many new and old concepts of marketing, but the importance of marketing strategies to ensure long-term lasting success has been set apart from these concepts. Because the marketing strategy not only enables the development of a marketing mix that will provide both competitive and consumer advantages in the long term, it also helps the enterprise to make some strategic decisions before entering the market by dealing with how to allocate the resources of the enterprise. Furthermore, since the marketing strategy is prepared in line with the business strategy, it serves as a guide for achieving the determined marketing objectives. One of these marketing strategies is niche marketing. The main purpose of niche marketing is to understand and meet the wishes and needs of customers accurately and also to develop long-term and strong customer relations. However, niche marketing offers businesses opportunities to avoid competition and high profitability.

In particular, as a result of this newly emerging market environment, businesses within each industry, specialized in their own field, serving the niche in the sub-groups of the market emerged. In these niches, markets with considerable opportunities and high profit margins have emerged and these small-scale niche enterprises, which were not taken into consideration until the end of the 20th century, have become increasingly important in various markets. In fact, these small-scale niche businesses have become rivals to large-scale businesses over time and have begun to apply niche marketing approaches to deal with these small niche businesses in large-scale enterprises.

Niche marketing strategies are a marketing strategy that can provide high profit rates to businesses and provide services to a small and private consumer group where there are few or no competitors (Kotler, 2002: 257).

In niche marketing, the quality of the product or service produced is essential. Because the niche market appeals to few people and provides a lot of satisfaction. Quality is always indispensable for maximum consumer benefit. Catching the niche market doesn't mean everything. It should not be forgotten that in relations with customers nothing can be as destructive as defective goods. Continuous quality control should be carried out during production. Not all products may be sold on a quality basis. If yours is sold because of its quality, it's the end of it when you lower your quality (Akıncı, 2008:146).

The modern concept of marketing recognizes that everything starts with the market. Therefore, it is important to focus on the market in the success of small and medium-sized enterprises. Instead of forcing the door in clogged marketing, using your weapons of intelligence and creativity is important

in terms of establishing a small but solid empire with the principle of satisfying less sales and satisfying the masses that giant businesses do not see or ignore. A business that has been operating in the niche market for many years knows the needs of its target customer base better than other businesses that have recently tried to sell goods / services to the same market niche.

REFERENCES

- Akıncı, T.** (2008). "Endüstriyel Pazarlarda Niş Pazarlama: Dema Sanayi A.Ş. Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Black S. and Porter, L. W.** (2000). Management: Meeting New Challenges- Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Cory, J.** (1991). "Niche Marketing: What It and How It Works". Chilton's Hardware Age, 228(8), 239-245.
- Çoroğlu, C.** (2002). Modern İşletmelerde Pazarlama ve Satış Yönetimi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dalgıç, T. and Leeuw, M.** (1994). "Niche Marketing Revisited: Concept, Applications And Some European Cases". European Journal of Marketing,28(4), 39-55.
- Dalgıç, T.** (2005), Handbook Of Niche Marketing: Principle and Practice, Best Business Book And The Harvard Reference Press, Binghamton NY: Inprints Of The Haword Press Inc,
- Dibb, S. and Simkin, L.** (1996). The Market Segmentation. Routledge, London.
- Drea, J. T., and Hanna, J. B.** (2000). Niche marketing in intrastate passenger rail transportation. Transportation Journal, 39(3), 33-43.
- Simon, H.** (1999). Dünyadaki En Başarılı Gizli Şampiyon Şirketler, Savaş Tümiş (çev.), İstanbul: Beyaz Yayınları
- Hughes, A. M.** (1996). The Complete Database Marketer. Irwin Professional publishing, Chicago.
- İslamoğlu, H., Candan, B., Hacıfendioglu, Ş. and Aydın K.** (2006). Hizmet Pazarlaması, İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.S.
- İslamoğlu, A. H.** (2000). Pazarlama Yönetimi (Stratejik ve Global Yaklaşım), 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,
- İslamoğlu, A. H.** (2012), Pazarlama İlkeleri, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Glazer, S.**(1997). Word Menu, Revised Edition, USA: Random House.
- Parlatır İ., Gözaydın N. and Zülfikar H.** (1988). Türkçe Sözlük, 8. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Cilt.
- Kenner N.E. and James Jr. S.** (1998). "In The Niche: Marketing Your Firm", Trial, Vol:34, Number:1.

- Kotler, P.** (2006). *Günümüzde Pazarlamamın Temelleri*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Kotler, P.** (2002). *Marketing Management*, 10th Edition, New Jersey: Printice-Hall.
- Kotler, P.** (2003). *Marketing Management*, International Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Latacz-Lohmann, U., and Foster, C.** (1997). From “niche” to “mainstream”-strategies for marketing organic food in Germany and the UK. *British food journal*, 99(8), 275-282.
- Linnemann R.E. and Stanton, J. L.** (1991). *Making Niche Marketing Work*, New York: McGraw Hill Inc.
- Lohmann U.L. and Carolyn F.** (1997). “From Niche To Main Stram Strategies For Marketing Organic Food In Germany And The U.K.” , *British Food Journal*, Vol:99, Issue:8, s. 275-282.
- Lowry, J. and Wregw, W.** (1996). “Is Niche Marketing Suitable For Your Accounting Practice?”, *Journal Of Professional Services Marketing*, Vol:15, No:1, s. 137-146.
- Mullins, J., Walker, Jr. O., Boyd, Jr. H. and Larréché, J.C.** (2005). *Marketing Management, A Strategic Decision-Making Approach*, Mc Graw-Hill Irwin, New York.
- Odabası, Y. and Barıs, G.** (2003). *Tüketici Davranışı*, İstanbul.: Kapital Medya Hizmetleri A.S.
- Özkan, M.**, (2003). "Nis Pazarlama", www.danismend.com/pazarlamayonetimi
- Palmer, A.** (2004). *Introduction to Marketing, Theory and Practice*, New York: Oxford University Press.
- Shani, D., and Chalasani, S.** (1992). Exploiting niches using relationship marketing. *Journal of consumer marketing*, 9(3), 33-42.
- Tamagnini, V. and Tregear A.** (1998), “An Assesment Of Niche Marketing Opportunities In The Delicatessen Meat Sector”, *British Food Journal*, MCB University Press, 100/5, s. 228-235.
- Gürsoy, T.** (1999). *Reklam Terimleri ve Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayınları, s.315.
- Tıgılı, M.** (2009). “Niş Pazarlama ve Niş Pazarlama İmleriyle Kodlanmış “Kinky Boots- Müstehcen Çizmeler” Sinema Filminin Çözümlemesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı:1, s. 211-223.
- Varinli, İ.** (2008). *Pazarlamada yeni yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Wilson, A.** (1992). *New Directions In Marketing: Business To Business Strategies For The 1990's*. NTC Business Books, Illinois.

www.tdk.com

THE IMPORTANCE OF ETHICAL DECISION IN MARKETING

Dr. Öğr.Üyesi Esra ÖZKAN PİR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü MYO, epir@erzincan.edu.tr

ABSTRACT

Within the current economic structure, customers become more free, more knowledgeable, more selective and more participatory. This situation has changed the consumption habits and purchasing behaviors of the consumers. Recently, marketing is one of the most influential fields of science in human life. Marketing has started to put pressure on both consumers and producers in terms of changing the direction of demand and has found various ways to manage the buying impulse as desired. Ethical practices as well as unethical practices are encountered in marketing activities. Society's value judgments affect marketers, while marketers influence society again. For this reason, it is very important that the marketer behave ethically. Today, when buying a product, considering the price, quality, functional characteristics of the product, what kind of effects it has on the environment and the society, the ethical values of the company offering the product for sale and whether it provides benefit to the society, become a necessity for corporate social responsibility and ethical marketing practices.

Nowadays, for businesses that want to maintain competitive advantage, gaining the trust of customers and loyal customers play an important role. Marketing is the process of developing, pricing, promoting and distributing ideas, goods and services to meet the needs of individuals and organizations. While conducting these marketing activities, unethical decisions can be made under the influence of various factors.

In this study, the concept of ethics, the importance of the concept of ethics in marketing, the concept of ethical marketing, the characteristics of ethical marketing, the methods of creating ethical marketing mix, the reasons of unethical behaviors in marketing and ethical decision making methods are examined in detail.

Keywords; Ethics, Ethical Marketing, Ethical Decision Making Methods

INTRODUCTION

I. Ethics and Basic Concepts of Ethics

Ethics is a concept that has been discussed since the beginning of philosophy. In particular, the reasons such as the increase in globalization in the recent years, the developments in the field of human rights, developments in the field of communication, and the rise of living standards are ultimately caused by business ethics, professional ethics, legal ethics, personal ethics, corporate ethics, social ethics, ecology or environmental ethics and so on. in many areas, not only theoretically but also as a practical activity (Akbaba and Erenler, 2011:447-448).

The concept of ethics, which has many definitions nowadays, has been defined as "honor science" and "moral science" according to Turkish Language Institution. . On the other hand, honor science is a science that examines problems such as good and bad, which develops a code of conduct about honor, which is worth fighting for, what makes life meaning, which behavior is good and which is bad (www.tdk.gov.tr).

Although the concepts of ethics and morals are used synonymously in Turkish, the concept of morality is different from the concept of ethics. etymologically, ethics comes from the Greek word ethos, which means character. It can be defined as a systematic examination of moral behavior in order to find the rules that should manage ethical human action as a theoretical knowledge field and the ones worth pursuing in human life (Atayman, 2005:64).

Ethics, which can also be expressed as moral science or moral philosophy, can be defined as the branch of science that examines how the individual should guide his / her individual and social relations and what criteria can be used to determine good and bad words and behaviors. At this point, morality evaluates the ongoing human behavior related to real life and tries to give a general view on the quality of moral relations as an ethical philosophy (Torlak, 2001:75-76).

The concept of ethics, which is founded on the foundations of truth and honesty, is based on the philosophy dimension of morality. This concept consciously explores the right or wrong of human actions and provides a basic framework between good and evil. To some extent, the sources of ethics are directly formed by human's own experiences and to some extent the principles provided by other disciplines of philosophy such as logic, metaphysics and political philosophy. (Akdoğan and Demirtaş, 2014:109). That means basically all the unwritten rules that teach ethical to people what to do and what not to do (Svara, 2007: 10);

This term is used in everyday language and has many different meanings. One of these meanings is the expression of ethics as a set of principles in which individuals regulate and interpret their actions and behaviors. To be explained with an example, when medical ethics is mentioned, it is assumed that there is a system that guides and regulates the relations of doctors with their patients or within themselves (Arslan et al., 2007: 260).

At the same time, ethics is an internal auditor that is defined as appropriate in the public and social relations of individuals and determines their behavior. Although it is frequently used in daily

language, it is not always easy to behave ethically. From a micro perspective, ethics can be expressed as a set of values imposed throughout an individual's entire education life (Tüsiad, 2005: 50-51).

The concepts of ethics and morality are often confused and often used interchangeably. When we look at the use of the word ethics, it is often used as a synonym for moral or custom. But there is a conceptual difference between morality and ethics. The moral word defines moral norms, value judgments and institutions; the ethics word constitutes the problem area of philosophy as the study of the moral field of philosophy, namely morality (Pieper, 2012:32-33).

The relationship between ethics, morality and law is shown in Figure 1. As shown in the figure, by crossing the boundaries between right and wrong, any moral principle progresses to legal dimensions and imposes more stringent sanctions.

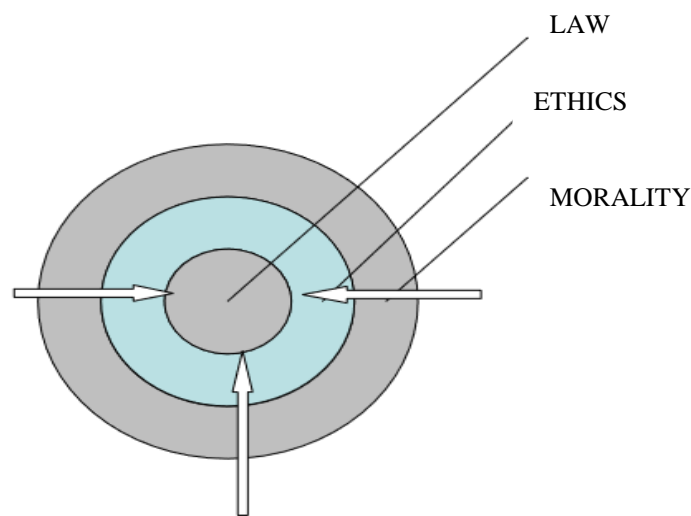

Figure 1: Transition from Morality to Law (Source: Velioglu, 2002: 5).

II. Ethical Marketing Concept

Marketing ethics, which is a concept related to the use of ethical elements in making marketing decisions, is expressed in the form of standards of conduct and moral judgment used in marketing practices (Özdemir, 2011:53).

Ethics has always been an area of interest to researchers and marketing disciplines. Researchers have sought to understand and explain the ethical values involved in market disciplines but have done so with due consideration of the importance and sensitivity of the situation (Yoo and Dontu, 2002: 92-103).

Marketing decisions and practices have a special place within the scope of business activities. Thanks to the direct relationships it creates with its customers, marketing decisions and practices that influence and direct them can be expressed as the faces of companies in the society. For this reason, it is important to review and evaluate marketing decisions and practices in terms of ethics, business ethics and social responsibility (Torlak, 2001:2). Singhapakdi, (1999) stated in his study with the adoption of the ethical marketing understanding of the enterprises, this understanding will positively

affect the success of the enterprise and the enterprises and products that adopt the ethical marketing understanding will be accepted more by the society. Today, the concept of business ethics is based on the idea of social responsibility. In the field of marketing, social responsibility means the obligation to minimize the negative impact of an organization on society and to maximize its positive impact (Dibb et al., 2001, s. 766).

Marketing ethics addresses issues such as quality in production, accuracy in messages delivered to the other party, delivery of service and product within the promised time frame, realistic advertising, elimination of unfair competition among competitors (Baybars, 2006:140). The main reasons for the increasing importance of marketing ethics are globalization and the conditions of ruthless competition arising from globalization.

Whysall (2000, p. 178) stated that one of the most important factors leading to the globalization of industrial conditions is the need to have a share from foreign and domestic markets and the other is the effort to obtain cheap product resources from foreign markets in order to gain superiority in the competitive environment in domestic markets. The increasing marketing environment is creating an environment for unethical marketing behaviors. However, thanks to the developing communication technology, access to detailed information about the enterprises that make use of the opportunities has become easier and the applications of the companies have become more visible. The fact that marketing ethics has become an important topic of discussion in today's world, the unethical marketing practices triggering each other in globalizing markets and the results of these practices reach to many people in the fastest way through mass media have a great effect (Torlak, 2001, s. 142).

III. Ethics in Marketing Decisions

A. Product Ethics

Ethical issues to be considered about the product; product safety and imitation. Product warranties, problems that occur during or after use, legal regulations related to these issues, imitation of goods, services, packaging, brand, and basic marketing ethics issues related to the product. Other ethical issues related to product positioning, misleading information on labels and packaging, socially unsuitable products, environmentally unsuitable products, and planned product aging are also included (Torlak, 2007:219-220).

In producing the product or service, businesses should take into consideration the ethical problems that the product may cause in addition to their legal responsibilities. Although businesses strive to ensure that the product is intact, they can sometimes unintentionally launch damaged goods into the market. For this reason, businesses inform consumers about the defect, replace the product or have the product reclaimed (Şahin, 2011:187).

Planned product aging is defined as giving a product a shorter life span to enable consumers to buy products again in a short period of time. It is an ethical problem that businesses can produce longer-lasting products, make their products shorter, or launch new products before they become fully obsolete (Torlak,2001:219).

Copies of patented products, inventions, brands, or intellectual and artistic products without the permission of the manufacturers of counterfeit products are both an ethical problem and a criminal offense in many countries (Gök and Kurt, 2010: 39). Imitation is not, as both ethical and legal in Turkey. The reason for this is that the company producing counterfeit products makes an unfair advantage of the original manufacturer's product itself, its name and the brand of the product, and thus provides unfair profits (Özdemir, 2011:81-82).

B. Price Ethics

Nagle and Holden (2002) introduced five ethical levels in which pricing firms can determine their own ethical position. According to these levels (Ay and Kahraman, 2010:59):

- Pricing is ethical when proven by costs.
- Pricing is ethical where both parties have the same level of information.
- Pricing is ethical when the consumer voluntarily pays the agreed price.
- Pricing is ethical as long as the consumer's basic needs are not abused.
- Pricing is ethical when everyone has reach to services and goods, regardless of their solvency.

Price policies are an issue between firms as well as between firms and customers. Some pricing policies result in unfair competition and may harm competitors. Some price policies may be at the expense of the customer, and deceptive, concealed, or misleading statements about prices may cause unfair profits (Uyar,2014;7).

Unethical pricing methods that cause unfair competition related to price; discriminatory pricing, confidential price agreements and cartels, pricing for competitors and overwhelming pricing. Apart from these unethical pricing practices, there are also unethical pricing that harm and mislead customers: black market, exorbitant pricing, price changes related to quantity and quality, abuse of dominant position, price advertisements, discount pricing, price differentiation, and fractional pricing (Blythe, 2001:310).

C. Distribution Ethics

Studies in the literature focus on the ethical issues that come into prominence during the distribution activities, such as relations with suppliers, socially responsible purchasing, environmental activities, not damaging the environment during distribution activities and not employing child labor (Ay et al., 2010: 148). Ethics in terms of the distribution channel reveals the relationships between intermediaries and manufacturers (retailers and wholesalers). Each tool has rights, responsibilities and a different role in this function. For example, manufacturers ask retailers and wholesalers to remain loyal to their agreements and to be informed about their stock needs. Furthermore, manipulations about the availability of the requested product are one of the most important ethical challenges (Halıcı,2003: 504).

Trust is a very important issue in the relations of companies with their suppliers. In the process of ensuring and maintaining this environment of trust, the parties must comply with ethical principles. Some businesses that are aware of this offer, written ethical codes that suppliers must comply with (Ay et al., 2010,148).

Unethical decisions and practices may also be involved in distribution channels that act as bridges in delivering products from producers to consumers. Sales of products to unauthorized agents other than authorized channel members, abandonment of product manufacturing without informing channel members, or the unfair conditions of the franchising system are some of these applications. These applications are often seen as conflicting applications on the channel (Oyman,1999: 293-294).

Ethical problems or dilemmas in distribution; focuses on mergers to establish dominance or pressure on the channel at different levels of the distribution channel, sales with unauthorized brokerage firms, transition to direct marketing practices to crush brokerage institutions, and strengthening channel management (Toluk, 2012; 43).

D. Promoting Ethics

Promotion is a marketing mix element that serves to inform, persuade and remind the market of the enterprise and / or its products (Aytekin, 2010: 129). The main content of the promotion mix is categorized as advertising, personal sales, public relations and sales promotion.

Within the scope of informing the consumers, advertising activities are one of the important issues that are addressed in terms of social responsibility and ethical principles (Aktuğlu, 2006: 8). Advertising laws say that advertisers have a moral duty to tell the truth about products or services. But often something can be indirectly the subject of advertising. For example, descriptions of a product are often the best, most desirable of the product's other counterparts on the market. Small exaggeration of the excellence of the product or service is acceptable because the average person takes this into account as a rule of the whole and of the advertising culture (Yakar, 2015; 68).

Unfortunately, it is seen that ethical principles can sometimes be ignored when it comes to public relations activities. One of the main ethical issues in public relations is concealing the facts and misinforming the public. In addition, other problems such as bribery, gaining interests in different areas, disseminating private information without permission and distorting information may also be encountered (Aytekin, 2010: 158).

Sales development practices for customers include coupons, cash rebates, prizes, sample product distributions, gifts, sweepstakes and so on. The most used lotteries and coupons can be fraudulent applications. Unethical practices such as coupon fraud are encountered under conditions such as incorrect printing of coupons, deliberate incomplete issuance, and intermediary institutions avoiding issuing coupons (Drumwright, 1993: 617-618).

Due to the nature of the sales business, salespeople often have to work in the field and often face various ethical issues. Some of these problems can be persuaded by pressure on the customer, discriminating between customers, lying, giving gifts and inviting to entertainment, exclusion of competitors, interfering with competitor presentations, criticizing competitors with false and

condescending statements, and espionage about competitors, recruitment, promotion of salespeople and evaluation, allocation of audit to sales areas, relations with other employees and use of company assets (Özdemir, 2011:135).

IV. Ethical Decision Making Methods in Marketing

Since marketing is the visible side of businesses, ethical problems in marketing affect the reputation of the business. It is primarily the field of marketing that is subject to ethical charges and sanctions among business practices and functions in research (Ural, 2003: 69).

Nowadays, where unethical action of the managers in business and marketing decisions and communication is a widespread network, it can put businesses in difficult situations in a short time. As a result, consumers' confidence in the business may be shaken or even completely destroyed, the brand image of the product and service may be damaged or not provided, and customers may be caught in competing businesses. In order to avoid such costly negative consequences, it is of utmost importance that marketers work within the framework of ethical principles, values and standards and take decisions accordingly (Özdemir, 2001: 121).

Within the framework of the ethical marketing approach, the ethical decisions of the enterprises during the marketing practices occur as a result of the interaction of many factors in the right direction. We can examine the factors that affect this process in three groups as individual factors, environmental factors and organizational factors (Velioglu, 2002:83).

- Individual Factors;

The individual factors that affect ethical decision making are all the characteristics that a person gains in the development process from birth. The individual characteristics that arise at this point are classified as individual control domain, value systems, moral development level and machiavelism (Nardali, 2009: 22).

- Environmental Factors

Today, there are many environmental problems caused by humans and threatening the life of all living things. The growth of enterprises and technological developments have caused these environmental problems to grow, while increasing interest in this issue. Elimination of these environmental damages caused by some enterprises will be possible by taking into consideration the social and ethical dimensions of the decisions of the managers (Brenda and May, 2000: 642).

- Organizational Factors;

In addition to individual factors, it contributes significantly to the determination of moral behavior in organizational factors. Variables such as organizational climate and the culture of the organization play an important role in the adoption of ethical marketing understanding. Organizational factors have a decisive role especially in ethical issues where individuals have a dilemma (Bratton, 2004: 36). In this context, the organizational factors discussed are examined under two headings: interpersonal interaction and opportunities assessment (Vitell and Ho, 1997:707).

Many researchers have tried to identify the factors that lead to ethical behavior and have identified and sequenced the factors that affect the formation of ethical or unethical behavior, and thus, various ethical models have been developed. (Ünal and Nardalı, 2010: 17). Some of these are:

- Kohlberg's Cognitive Moral Development Model; In the first two stages, individuals comply with the rules to avoid punishment or to receive rewards. In the third and fourth stages, conflicts arising from the disapproval of other people are avoided, and the rules and laws are followed to avoid being guilty and excluded from society. In the fifth and sixth stages, individuals have little interest in how others look at them. People direct their behavior in accordance with the ethical principles of their choice (Özdemir, 2011: 36-37).
- Organizational Moral Development Model; In this model, a five-stage pyramid-shaped model is presented. Accordingly, immoral organizations take place in the first stage. The basic philosophy in organizations at this stage is to maximize profitability at all costs. In the second stage, there are organizations that comply with the laws and the legal one for the organizations in this stage is true. In the third stage of the pyramid, there are sensitive organizations. Organizations at this stage are sensitive to the demands of society and are socially responsible. At the fourth stage of the pyramid, ethically developing organizations try to find a balance between ethics and profit. In the fifth stage of organizational moral development, ethical organizations take place. At this stage the organization now has accepted ethical codes (Yakar, 2015;58).
- Ferrell and Gresham's Probability Model; In this model, the interaction between the nature of the ethical situation and the characteristics of the individual affects the behavior completely. In the model, individual factors are stated as knowledge, values, attitudes and goals. Individual infrastructure is associated with education and work experience. Organizational factors, on the other hand, consist of non-organizational (such as customers and other businesses) and internal (such as colleagues and supervisors) (Şahin, 2011: 234).
- Hunt and Vitell's General Theory of Marketing Ethics; This model, developed by Hunt and Vitell in 1986, was developed to explain the decision-making process in situations requiring ethical assessment. This model has tried to examine the process of converting the individual's moral values into ethical decisions. As it is seen in Figure 2, it is tried to determine how the person perceives the alternative actions that she/he should follow to solve this problem after she/he encounters a problem with moral content (Vermillion vd., 2002:274).

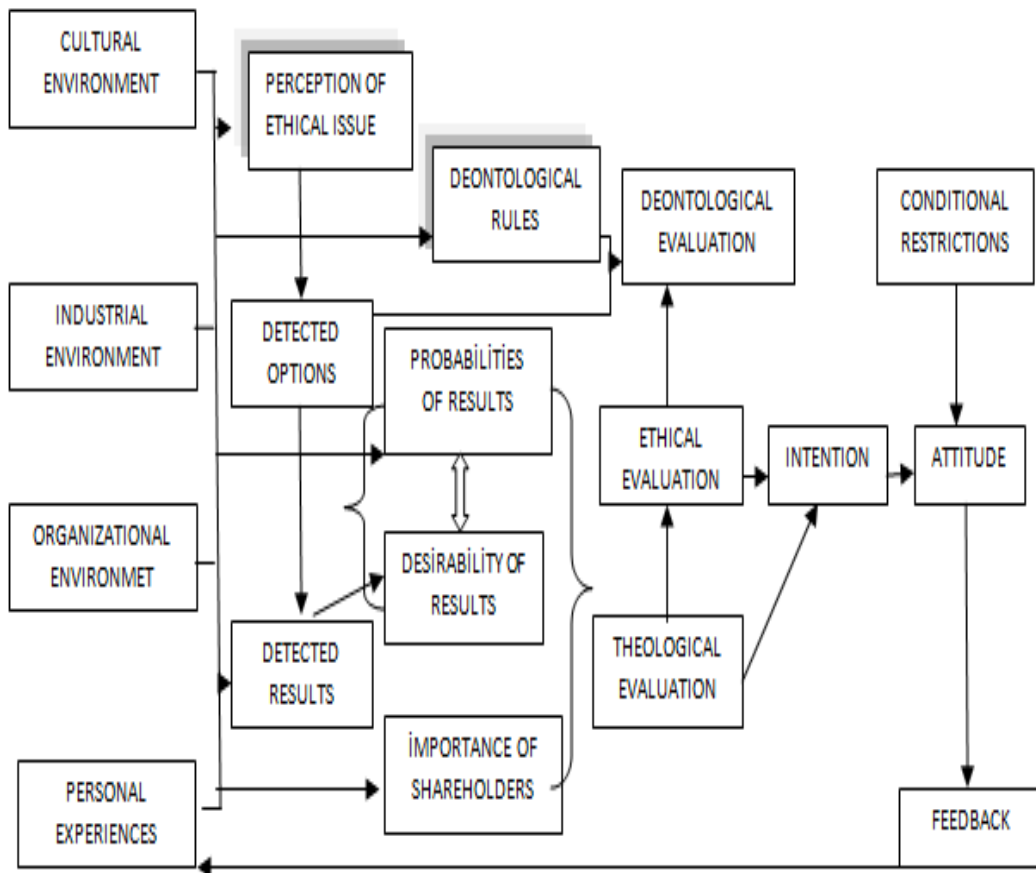

Figure 2: General Theory of Marketing Ethics (Source: Bratton, 2004: 20).

Hunt and Vitell's Pazarlama General Marketing Ethics Theory ortaya reveals the decision-making processes that marketing managers follow when resolving conflicts about the dimensions of ethical behavior. According to the theory, the comparison of the results of the alternative chosen as the solution and personal norms plays an important role in the solution of the ethical problem. This theory demonstrates the ethical and unethical behavior of consumers by using deontology, teleology and egoism, and why consumers have different ethical perspectives on marketing activities. The person presents various alternatives in solving any ethical problem and then evaluates these alternatives from a deontological and teleological perspective (Tsalikis and Fritzsche, 1989: 695).

V. Causes of Unethical Behavior in Marketing

From an ethical point of view, marketing decisions should not be based solely on private profitability calculations, but should also take into account their immediate and immeasurable impact on the society and the wider world. Because there are many moral deviations or dilemmas related to business functions that are largely under the control of business management (Torlak, 2001:131).

When we look at the previous years, there are serious marketing failures besides the marketing success of the enterprises. It is seen that a significant part of these failures stem from the fact that the enterprises in the marketing activities are not in conformity with the marketing ethics and the consumers do not care about their reactions (Torlak, 2007:157). From this point of view, ethical decision making is very important in marketing activities and practices.

There are many reasons for unethical behavior in marketing in terms of encouraging unethical behaviors. Managers show more unethical behavior under certain conditions. These conditions are as follows: (Tekin,2008: 35).

- Strong tendency to behave unethical
- Gains and penalties expected from unethical behavior
- Opportunity to engage in unethical practices

Personality variables that mobilize unethical behaviors are machiavellianism, economic orientation, political orientation and tendency to control. Machiavellianism is a system of thinking based on the ideas of the Italian thinker Nicolle Machiavelli, based on the use of all means to achieve the goal. Machiavellianism is considered as a personality tendency in an individual's relationship with other individuals, including feelings about how much he can manipulate them (Arslan, 2004).

RESULT

Today, businesses have to make a profit while continuing their activities. However, during these activities, enterprises should take into consideration the interests of employees, partners and society and act with social responsibility and ethical awareness.

Recently, marketing is one of the most influential fields of science in human life. Within the business activities, the visible side of the business is marketing. Because marketing is an activity which is related to society, which takes into consideration, where positive or negative behaviors of decision makers and salespeople can be detected immediately. Because of the power to change the direction of demand, marketing has started to put pressure on both consumers and producers, and has found ways to manage the drive impulse as it wishes. Ethical practices as well as unethical practices are encountered in marketing activities. Society's value judgments affect marketers, while marketers influence society again. For this reason, it is very important that the marketer behave ethically.

in marketing ethics in Turkey, there is very little research. There are many discussions about ethics. In addition, the success of businesses depends on their ability to act as a whole. The fact that business managers have adopted ethical behavior does not mean that employees will exhibit ethical behavior. It is possible for employees working in marketing departments to exhibit unethical behaviors for different reasons. Business life is full of dilemmas. Employees are repeatedly forced to choose between different alternatives. The results of these elections, according to the decisions they make, return to both the employee and the enterprise in a positive or negative way. In today's conditions

where communication is at the highest level, nothing remains confidential, and the negative effects of the decisions affect micro-level employees and macro-level enterprises. Therefore, businesses and their employees attach great importance to the decision-making process on any issue. They want to make an ethical decision as much as possible and at least because of the pressures they want their decisions to be evaluated ethically.

REFERENCES

- Akbaba, A., and Erenler, E.** (2011). Etik karar verme ve cinsiyet farklılıkları üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 447-464.
- Akdoğan, A., and Demirtaş, Ö.** (2014). Etik liderlik davranışlarının etik iklim üzerindeki etkisi: Örgütsel politik algılamaların aracı rolü. *AKÜ İİBF Dergisi*, 16, 1, 107-123.
- Aktuğlu, I.K.** (2006). Tüketicinin bilgilendirilmesi sürecinde reklam etiği. *Küresel İletişim Dergisi*, 2, 1-20.
- Arslan, M., Kılıç, A.S. and Bayhan, K.P.** (2007). E-İş, E-Devlet, Etik, Ankara.
- Arslan, S.** (2018). Makyavelizmle Yabancılaşma, Bireycilik/Toplulukçuluk Eğilimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki. 2004, <http://www.metvedu.tr/psi/obildir.html>
- Atayman, V.,** (2005), Etik, Trend Kitabevi, İstanbul.
- Ay, C., Kartal, B., and Nardalı, S.** (2010). Pazarlamada etik yaklaşımlar. Detay Yayıncılık.
- Ay, C., ve Kahraman, A.** (2010). Fiyatlandırmada etik. Ay, C., Kartal, B., ve Nardalı, S. (Ed.), Pazarlamada etik yaklaşımlar içinde (ss. 58-86). Ankara: Detay Yayıncılık. 1. Baskı.
- Aytekin, P.** (2010). Tutundurmada etik. Ay, C., Kartal, B., ve Nardalı, S. (Ed.), Pazarlamada etik yaklaşımlar içinde (ss. 129-155). Ankara: Detay Yayıncılık. 1. Baskı.
- Baybars, Ö.T.** (2006). Pazarlamada Değer Yaratmak, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Blythe, J.** (2001). Pazarlama ilkeleri. (Çev. Yavuz Odabası) İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Bratton, V. K.,** (2004), "The Role of Emotions in the Ethical Decision Making Process", The Florida State University College of Business.
- Brenda, L. F., May, D. R.,** (2000), "Environmental ethical Decision Making In The U.S. Metal Finishing Industry", *Academy of Management Journal*, C.43, S.4, s.642-662.
- Dibb, S., Simkin, L., Pride, W. M. and Ferrell, O. C.** (2001), *Marketing Concepts and Strategies*, (1st European edn., Boston: Houghton Mifflin Company)
- Drumwright, M. E.** (1993). Ethical issues in advertising and sales promotion. Eds. N. Craig Smith ve John A. Quelch (1993), *Ethics in Marketing*, Homewood Illinois: Richard D. Irwin, Inc. 607-625.

- Halıcı, A.** (2003). İş Etiği Konusunun Türk Yazılı Basınında Ele Alınış Alanları ve Sıklığı. 1 Uluslararası İş ve Meslek Ahlakı Kongresi.
- Nardalı, S.** (2009). Etik Pazarlama Anlayışı Çerçevesinde Organik Tarım Ürünleri Pazarlaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Oyman, M.** ,(1999). “Pazarlamada Etiksel Karar Alma”, 21. Yüzyılın Eşiğinde Ulusal Pazarlama Kongresi, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya.
- Özdemir, E.** (2001). Pazarlama Kararlarında Etik Değerlerin Rolü ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, S.B.E. Bursa.
- Özdemir, E.** (2011). Pazarlama Etiği ve Örnek Olaylar. Bursa: Ekin Yayınevi. 1. Baskı.
- Pieper, A.** (2012). Etiğe giriş. (Çev. Veysel Atayman ve Gönül Sezer) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Singhapakdi, A.**, (1999), “Perceived Importance of Ethics and Ethical Decisions in Marketing”, Journal of Business Research, C.45, S.1, s. 89-99.
- Svara, J.H.** (2007). The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organization, Jones and Bartlett Publishers, Arizona.
- Şahin, B.** (2011). Seyahat acentalarının pazarlama faaliyetlerinde etik karar verme süreci: İstanbul örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı. Doktora Tezi.
- Tekin, Z.** (2008). Pazarlama Etiğinde Makyavelizm ve İstanbul Mahmutpaşa’da Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Toluk, Ö.** (2012). Pazarlama Etiğinin Bir Boyutu Olarak Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Etik Algısının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Torlak, Ö.** (2007). Pazarlama ahlakı: Sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi. İstanbul: Beta. 4. Baskı.
- Torlak, Ö.** (2001), Pazarlama Ahlakı: Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tsalikis, J. and Fritzsche, D.J.** (1989). Business Ethics: A Literature Reviewwith a Focus On Marketing Ethics, Journal of Business Ethics, 8 (9), 695-743.
- Tüsiad.** (2005). Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar, Cilt 1, 50-51.
- Ural, T.** (2003). İşletme ve Pazarlama Etiği. Ankara: Detay Yayınları.
- Uyar, T.** (2014), Pazarlama Etiği, www.tevfikuyar.com/2014/blog/makale-pazarlama-etigi.
- Ünal, A., and Nardalı, S.** (2010). İşletme ve Pazarlama Etiğine Giriş. Pazarlamada etik yaklaşımlar, 2-28.

- Ay, C., Kartal, B., ve Nardalı, S.** (Ed.), Pazarlamada etik yaklaşımlar içinde (ss. 2-28). Ankara: Detay Yayıncılık. 1. Baskı.
- Velioğlu, M. N.,** (2002), Pazarlamada Etik Karar Alma Davranışına Yönelik Bir Model”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi S.B.E. Eskişehir.
- Vermillion, L., Valfried, L. and Robert, W.** (2002), “The Hunt-Vitell General Theory of Marketing Ethics: Can It Enhance Our Understanding of Principal Agent Relationships in Channels of Distribution?”, *Journal of Business Ethics*, C.41, S.41, s. 267-285.
- Vitell, S. and Fon, N. H.** (1997), “Ethical Decision Making in Marketing: A Synthesis and Evaluation of Scales Measuring TheVarious Components of Decision Making in Ethical Situations”, *Journal of Business Ethics*, C.16, S.16, s.699-717.
- Whysall, P.** (2000), “Marketing Ethics: An Overview”, *The Marketing Review*, Vol. 28 No. 11, s. 175-195
- www.tdk.gov.tr
- Yakar, G.** (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Etik Pazarlama Yaklaşımı Olarak Kullanılması ve Tüketici Algıları Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Yoo, B. and Donthu, N.** (2002). The Effects of Marketing Education and Individual Cultural Values on Marketing Ethics of Students, *Journal of Marketing Education*, 24, 92-103.

FARABİ'DE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN TEMELLERİ VE SINIRLARI

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇELİK

Kafkas Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
ademcelik36@hotmail.com

Metehan KARAKURT

Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, metehankarakurt36@gmail.com

ÖZET

Dini çoğulculuk, dini dışlayıcılık ve kapsayıcılıktan farklı olarak, her dinsel inanış taraftarlarının kendi dinleri içinde kalarak ilahi selamete erişeceğini söyler. Temelde, teolojik ve felsefi boyutları olan dini çoğulculuk tartışmasının siyasete bakan bir yönü de vardır. İslam tarihinde Meşşâî felsefenin kurucusu ve mutluluk filozofu olarak bilinen Farabi, bir taraftan hakikate nasıl ulaşılacağı diğer taraftan ise “âlem” adını verdiği kozmopolitanizm nasıl inşa edileceği ile ilgilenmektedir. Siyasal toplumun amacının, insanların uygun ölçekte, en yüce iyi için yardımlaşmalarını sağlamak olduğunu savunan Farabi'ye göre, erdemli bir yaşam kurulmasına imkan sağlayan üç örgütlenme biçimi vardır: Şehir, millet ve âlem. Platon ve Aristoteles gibi Antik düşünürlerden farklı olarak erdemli bir yaşamın sadece sitede kurulacağı düşüncesine karşı çıkan Farabi, sitenin yetkin bir yaşamın ilk basamağı olduğunu savunur. Ancak, erdemli yaşamı site ile sınırlamaz. Farabi'nin teorisinde, Antik düşünceyi aşan bir kozmopolitanizm söz konusudur. Bundan dolayı Farabi, farklı dinlerin varlığını, kendi siyasal düşüncesine uygun olarak meşru kabul eder. Eğer mutluluk için yardımlaşacaklarsa, insanların dinlerinin farklı olmasında bir beis görmez. Bu dini çoğulculuğun siyasal temelidir.

Diğer taraftan Farabi, dinleri hakikatle eşitleyen anlayışa karşı çıkararak, farklı dinlerin hakikatin çeşitli imajlar, örnekler ve taklitler yolu ile halka benimsetilmesi olarak görülmesi gerektiğini savunur. Diğer bir ifade ile dinler, hakikatin kendisi değil, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda oluşmuş sembolik ifadesidir. Bu bakımdan bütün dinler ile hakikat arasında bir mesafe bulunmaktadır ve hiçbir din hakikatin kendisi değildir. Buradan Farabi'nin düşüncesinde dinsel çoğulculuğunun sınırı olmadığı çıkmamalıdır. Farabi'ye göre din, felsefe yolu ile bulunan hakikatin ikna etme veya hayal ettirme yoluyla ya da her ikisiyle birden halka kabul ettirilmesidir. Ancak Farabi, hakiki felsefe ile sahte felsefe arasında bir ayrım yapar ve ancak hakiki felsefeyi takip eden dinlerin bir hakikat değeri olduğunu savunur. Hakiki felsefe ise evrenin bir ilk nedeni olduğunu ve ilk nedenin de nedensiz olduğunu söyler. Bu, evrenin tek bir yaratıcısı olduğu anlamına gelir ve çok tanrıcılığı dışlar. Bu bakımdan Farabi, sadece tek tanrılı dinleri çoğulculuk kapsamına alır. Bunun nedeni, tek tanrılı dinlerin hakikatle özdeş olmaları değil, hakiki felsefeyi takip etmeleridir. Çünkü felsefe dinden öncedir. Bu, Farabi'nin düşüncesinde çoğulculuğun sınırlarına işaret etmektedir. Farabi, dinleri hakikatle özdeş görmeyerek ve aynı hakikatin sembolik ifadeleri olduğunu söyleyerek çoğulculuğun yolunu açar. Buna karşın sahte felsefeyi takip eden dinler olduğu gerekçesiyle çok tanrılı dinleri dışarıda bırakarak sınırlarını çizer. Bu çalışma, Farabi'nin düşüncesinde dini çoğulculuğun siyasal ve epistemolojik temellerini ve çoğulculuğun sınırlarını konu almaktadır.

Anahtar Kavramalar: âlem, çoğulculuk, Hakikat, hakiki felsefe, sahte felsefe.

GİRİŞ

Dinlerin hakikat değeri bakımından aralarında bir fark bulunup bulunmadığı felsefe ve teolojinin kadim sorularından birisidir. Bu soruya verilen yanıt, bireylerin farklı dinsel gelenekler içerisinde kalarak ilahi selamete erişip erişemeyecekleri sorusunun da yanıtını içerir. Diğer taraftan pratik bilimlerin bir dalı sayılan siyasetin temel sorularından birisi olan bir arada “iyi bir yaşamın” nasıl kurulacağı sorusunun yanıtı da dolaylı olarak burada gizlidir. Tarih boyunca, bireyin, insanlık toplumunun bir parçası olduğunu savunan kozmopolitanizmin karşı karşıya kaldığı güçlüklerin başında, farklı dinlere mensup bireylerin nasıl aynı kolektivitinin parçası olabilecekleri gelmektedir. Bu itibarla, dini çoğulculuğun sadece felsefi ve teolojik değil, aynı zamanda siyasi bir boyutu da söz konusudur.

Dinler, “Hakikat” ve ilahi selamet söz konusu olduğunda, tek bir dinin “Hak” ve kurtuluşa erdirici olduğunu savunan dışlayıcılık, bu “Hak” dinle birlikte, başka dinlerin de Hak ve kurtarıcı kabul edilebileceğini savunan kapsayıcılık ve hakikat değeri bakımından bütün dinleri eşit kabul eden çoğulculuk olarak adlandırılan üç yaklaşım söz konusudur (Kılıç, 2004, s. 13; Yazoğlu, 2007, s. 7).

Dışlayıcı paradigma, sadece kendi dindaşlarının kurtuluşa ereceğini ve diğerlerinin, bu dini kabul etmedikçe kurtuluşa eremeyeceklerini savunur (Arslan, 2010, s. 17). Tek bir dinin mutlak “Hakikat”e sahip olduğunu savunan dışlayıcılık taraftarlarına göre, sadece bu dinin mensupları kurtuluşa ereceklerdir. Dışlayıcılığı benimsemiş herhangi bir din mensubu, diğer dinlerin mensuplarıyla karşı karşıya geldiğinde, onları mensup olduğu dinden kendi dinine döndürmeye çalışacaktır (Aydın, 2005, s. 26). Dışlayıcılar, kendi dinlerine mensup olanlar dışındakilerin, ne kadar samimi ve ahlaklı olursa olsunlar kurtuluşa eremeyeceklerini savunurlar. Bu bakımdan onlar için kendi dinleri, insanı ilahi selamete erdiren alternatif yollardan birisi değil, tek yoldur. Acaba dışlayıcı paradigmayı savunan herhangi bir din mensubu, sadece kendi dininin “Hak” ve kurtuluşa erdirici olduğunun bilgisine nasıl sahip olmaktadır? Bu görüşü savunanlar kendi dinlerinin Hakikat ve ilahi selamet hakkındaki iddialarının doğruluğunun bilgisine, yine kendi dinlerinden hareketle varmaktadırlar. Diğer bir ifade ile kendi dinlerinin doğruluğunun delili, yine kendi dinleridir. Bu bakımdan dışlayıcılar, söylediklerinin doğruluğuna akli gerekçeler üretmek yerine, nakli kaynaklara referans vermektedir. Hıristiyanlık bağlamında dışlayıcılığın en önemli temsilcisi olan Hendrik Kraemer, Hıristiyanlığın hakikate ulaştırıcı tek din olduğunu, İnciller’den hareketle savunmaktadır. Kraemer’e göre Hıristiyanlık dışında kalan diğer dinler, insanın ezeli kaderi ile ilgili spekülatif fikirler setidir (Kraemer, 1938, s. 102). Buna karşın Tanrı, kendisini Mesih yoluyla vahyetmiştir. Bu bakımdan Hıristiyanlık aslı itibarıyla insani değil, ilahidir ve insanları cezadan kurtarmak için Hıristiyanlığın tahrif edilmemesi gerekmektedir (Kraemer, 1938).

Benzer bir biçimde İslam bağlamında da dışlayıcılık taraftarları, haklılıklarını Kur’an’ın ayetlerine dayandırmaktadır. Özellikle Âl-i İmran Suresi’nin “*Allah katında din İslam’dır*”; “*kim İslam’dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmeyecek ve o, ahirette kaybedenlerden olacaktır*” ayetleri dışlayıcılar tarafından görüşlerini desteklemek için kullanılmaktadır (Aydın, 2005, s. 27). İslam dini bağlamında da dışlayıcıların temel argümanı, İslam’ın Allah’ın insana verdiği ilhamla değil, bizzat Allah’ın kendisi tarafından kurulduğudur. İster Hıristiyanlık bağlamında isterse İslam bağlamında olsun, dışlayıcılar için kendi dinleri, seçilmiş, yüksek ruhlu insanlarla “Mutlak”ın dini tecrübe anlarındaki teması sonucu oluşmuş insani sistemler değil, bizzat Mutlak’ın kendisi tarafından oluşturulmuş sistemlerdir. Bu bakımdan hangi dine mensup olursa olsun dışlayıcılar, kendi dinleri ile “Hakikat”i eşitlemektedir.

1960’larda dışlayıcılığa alternatif olarak geliştirilen kapsayıcılık, bir taraftan kişinin kendi dinsel değerlerine bağlı kalması diğer taraftan da diğer dinsel geleneklere ve onların mensuplarına karşı

dışlayıcı tutumdan kurtulmaları için geliştirilmiş bir orta yaklaşımdır (Aydın, 2005, s. 24). Hıristiyanlık bağlamında geliştirilen kapsayıcı yaklaşıma göre, kurtuluş sadece İsa Mesih yoluyla; ancak Tanrı bütün dünyayı yarattığına, İsa Mesih bütün insanlık için öldüğüne ve Kutsal Ruh bütün yaratılanlara hayat verdiğine göre kurtuluş bütün insanları kapsayıcıdır (Yazoğlu, 2007, s. 13). Bu bakımdan kapsayıcılara göre, Tanrı'nın tüm insanlık için öngördüğü evrensel kurtuluş, her dini gelenekte mevcuttur; ancak bu kurtuluş, hangi dini gelenekte gerçekleşirse gerçekleşsin, daima İsa Mesih sayesinde olacaktır (Aydın, 2005, s. 24). Hıristiyanlık bağlamında kapsayıcılığın öncü düşünürü Karl Rahner'dir. Rahner, Hıristiyanlığın, bütün insanlığa hitap eden mutlak bir din olduğunu ve diğer dinlerin onun eşiti olmadığını söylemesi bakımından dışlayıcılığa yaklaşmaktadır. Buna karşın başka dine mensup olanların Tanrı'nın kurtarıcı rahmetinden mahrum ve günahkâr olarak görülmemeleri gerektiğini söylemektedir. Başka dinlere mensup olan iman sahiplerinin, kalplerinin derinliklerinde Tanrı'nın rahmetini benimsedikleri için "*anonim Hıristiyanlar*" olarak adlandırılmasının uygun olduğunu savunmaktadır (Arslan, 2010, s. 24). Rahner, Hıristiyanlık dışındaki dinler içerisinde sapkın unsurlar olduğunu ve bu unsurların zararlı olduğunu savunur. Bunun yanında bu dinlerin içerisinde Mutlak'ın iradesinin gerçekleştiği unsurlar olduğunu da kabul eder. Pagan inanışların da bu türden sapkın unsurlar barındırdığını ifade etmesine rağmen; bunun, Tanrı'ya hoşnut eden paganların olamayacağı anlamına gelmediğini ekler (Pekarske, 2002, s. 141). Hıristiyanlık bağlamında gelişen kapsayıcı yaklaşım, Hıristiyanlığa diğer dinler karşısında bir öncelik ve üstünlük tanımakta, Hıristiyanlığın Hakikat'i ihtiva ettiğini ve diğer dinlerin mensupları kurtuluşa ereceklerse bunun İsa Mesih aracılığıyla olacağını savunmaktadır.

İslam bağlamı söz konusu olduğunda ise, "*bütün peygamberler ve onlara tabi olanlar "Müslüman" olarak nitelenmek suretiyle kapsayıcı tutuma gönderme*" yapılmaktadır (Aydın, 2005, s. 25). Bu bakış açısından hareketle İslam, "*Hz. İbrahim ve onun soyundan gelenler, Hz. Musa'ya bağlı olanlar, havariler, sahabe ve bugün biz Müslümanların ortak paydasıdır*" (Güler, 2012, s. 19). Benzer bir şekilde Süleyman Ateş'e göre, Kur'an'da İslam kelimesi yalnızca Hz. Muhammed'in getirdiği din için değil, bütün peygamberlerin getirdiği din için kullanılmıştır. Çünkü peygamberlere verilen mesajın mahiyeti aynıdır: Allah'a şirksiz, ahrete şeksiz inanmak ve salih amel yapmaktır (Ateş, 1989, s. 7). Bu bakımdan ilahi selamet ve cennetin sadece Müslümanların tekelinde olmadığı, diğer İbrâhimî din mensuplarının da cennete gidebileceği savunulur (Ateş, 1989, s. 8). İslam'ın, müesses İslam'la değil, kendisine kitap gönderilen bütün peygamberlerin dini olarak kavranıp, müesses İslam'ın şeriatla eşitlendiği bu bakış açısının temeli Maturidi'ye kadar geri gitmektedir. Maturidi için öz niteliğindeki din, tevhid inancı ile eşitlenmektedir. Tevhid, semavi dinlerin nesh edilmeyen en temel ortak noktasıdır. Buna karşın semavi dinler arasındaki en temel farklılık şeriatır. Maturidi'ye göre, şeriatların farklı ve çok olmasının temel nedeni, dini açıdan imtihan, dünyevi açıdan ise peygamberlerin gönderildiği toplumların dil ve kültür farklılıklarıdır (Özcan, 2013, s. 24). Din ve şeriat arasında yapılan bu ayırmadan hareketle çoğulculuğa bir geçiş mümkün olabilir. Buna karşın bahsi geçen bağlamda düşünürlerin önemli bir kısmı, müesses İslam'ı benimsemeyenlerin ilahi kurtuluş ve selamet ihtimalini İslam'la ilişkilendirerek mümkün hale getirirler. Benzer bir biçimde Hıristiyanlık bağlamında kapsayıcılığın bir biçimi, farklı derecelerde de olsa, kurtuluşun Hıristiyanlık içinde olduğu kadar onun dışında da gerçekleşebileceğini kabul ederler. Bununla birlikte, diğerlerinin yaşamlarında kendi dinsel geleneklerinin kurtarıcı etkilerinin, nihayetinde onların tümünün içinde iş gören Mesih'in kurtarıcı eyleminden dolayı olduğunda ısrar ederler (Hick, 2002, s. 56-57).

Kapsayıcılığın temel argümanı, tek bir mutlak ve doğru dinin olduğu, diğer dinlere mensup insanların kurtuluşunun mutlak dinle ilişkilendirilerek mümkün olduğudur. Bu bakımdan diğer semavi dinlerin İslam çatısı altına alınması, çoğulcu değil kapsayıcı bir tutumun göstergesidir. Son kertede müesses İslam'a mensup olmayanların kurtuluşu İslam'la ilişkilendirilerek mümkün hale gelmektedir. Rahner'in gerçek ve anonim Hıristiyanlar ayrımı yaparak diğer din mensuplarını Hıristiyanlıkla ilişkilendirmesine benzer bir biçimde, din ve şeriat ya da İslam ile müesses İslam

ayrımı, diğer semavi din mensuplarını İslam'la ilişkilendirmektedir. Bu yönüyle bu türden bir ayrımın çoğulcu değil, kapsayıcı olduğu söylenebilir.

Temelde felsefi ve teolojik tartışmanın sonucu olan dinsel çoğulculuk, tek bir dinin mutlak ve doğru olduğu yaklaşımından farklı olarak, her dinsel gelenek ve inancın taraftarlarının kendi dinlerinin içerisinde kalarak ilahi selamete kavuşabileceklerini savunmaktadır. Çoğulculuk açısından farklı dinler, *“beşeri melekelerimizin ötesindeki aynı Nihai Aşkın Varlığa ilişkin farklı cevaplardır”* (Aydın, 2005, s. 33). Bu yaklaşım, mutlak ve ilahi Hakikat'in varlığını kabul etmekte, dinleri Hakikat'e ulaştıran ve onu eşit derecede temsil eden farklı yollar olarak kavramaktadır (Arslan, 2010, s. 27). Çoğulcu yaklaşımın en önemli temsilcileri arasında, John Hick, Paul Knitter, Wilfred Cantwell Smith ve Alan Race gibi isimler ilk akla gelenlerdir. Çoğulcular, kurtuluşun yalnızca Hıristiyanlık ya da daha özelden sadece Katolik kilisesi aracılığıyla olabileceğine ilişkin dışlayıcı yaklaşıma karşı çıkarlar. Çoğulculara göre, kurtuluşun sadece Hıristiyanlık ya da Katoliklik aracılığıyla olacağına ilişkin dışlayıcı yaklaşım, tüm insanları kurtarmak isteyen Tanrı'nın evrensel kurtuluş iradesiyle pervasızca uyumsuzdur (D'costa, 1986, s. 211). Bu bakımdan Hıristiyan çoğulcular, Hıristiyanların, kendi dinlerinin tek ve yalnız doğru inanç değil, onlardan birisi olduğunu yeniden anlamaları gerektiğini savunurlar (Hick, 1980, s. 7).

Çoğulcular, kurtuluşa yönelik iki argüman geliştirirler. İlk olarak Tanrı'nın, insanlığın yalnızca küçük bir kısmının kurtuluşuna karar verip vermediğini sorarlar. Çünkü Mesih'in ve Yeni Ahit'in ismini duymamış milyonlarca insan yaşamaktadır. Bu bakımdan, Tanrı'nın evrensel kurtuluş iradesi çoğulcular tarafından dolaşıma sokulan teolojik aksiyomdur. İkinci olarak Hıristiyanların, Hıristiyanlık dışı dinlere Hıristiyanlık ve Mesih perspektifinden değil, Tanrı perspektifinden yaklaşması gerektiğini savunurlar. Çünkü tüm dinlerin kurtuluş için kendisine yöneldiği şeyin Hıristiyanlık ve Mesih değil Tanrı olduğunu savunurlar (D'costa, 1986, s. 212). Bu bakımdan çoğulculuğun önemli temsilcilerinden Knitter, Hıristiyanların diğer dinlere yaklaşımı için Tanrı merkezli (theocentric) bir model önermektedir (Knitter, 1994, s. 147). Knitter, diğer dinlere mensup olanların kurtuluşu söz konusu olduğunda, Evanjelik, Protestan, Katolik ve Tanrı merkezli olmak üzere dört model olduğunu savunur. Evanjelik ve Protestan modelde Mesih'in eşsizliği üzerinden dışlayıcılık, Katolik modelde ise Mesih'in eşsizliği üzerinden kapsayıcılık söz konusudur ve bu üç model de diğer din mensuplarının kurtuluşu söz konusu olduğunda eksik kalmaktadır (Knitter, 1994, s. 79). Knitter, geleneksel Hıristiyan kristolojisine bağlı yorumlarda İsa'nın, Tanrı-insan ilişkilerinde kurtuluşun sayesinde gerçekleşeceği tek aracı, Mesih olarak yansıtıldığını ve Tanrı merkezli yeni bir kristolojiye ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Bu model, Mesih'in kurtuluşa aracı olduğuna ilişkin dışlayıcı ya da kapsayıcı modelden farklıdır. Tanrı merkezli yeni kristiyoloji sayesinde, Hıristiyanlık dışındaki dinlere mensup olanların, kurtuluşunun Mesih değil, Tanrı aracılığı ile gerçekleşmesi imkân dâhiline girmektedir.

Çoğulcu yaklaşım bir diğer temsilcisi Hick ise, Kant'ın numen ve fenomen ayrımından hareket etmektedir (Hick,1980, s. 83; 2002, s. 63). Numen, insanın dil ve düşünce sınırlarını aşan kendinden/bizatihi varlık; fenomen ise insan bilincine ve tecrübesine konu olan varlıktır. Hick, her şeyin temeli ve kaynağı olan “Nihai Tanımlamaz Gerçeklik” ile belli başlı dini geleneklerde çeşitli şekillerde düşünülen ve tecrübe edilen Gerçeklik arasında ayrım yapmaktadır (Hick, 2002, s. 63). Nihai Tanımlamaz Gerçeklik beşeri kavram ağımızın ötesinde bir tabiata sahiptir. Bu bakımdan bu Gerçekliğin şahsi veya gayri şahsi, amaçlı veya amaçsız, iyi veya kötü olduğu söylenemez (Hick, 2002, s. 62). O halde dinler nedir? Dinler, nihai tanımlamaz gerçeklik olan numenal varlığın fenomenal yansımalarıdır. Bundan dolayı dinlerin her birisi doğrudur ve bunlara inanan birisi kurtuluşa erecektir. İslam bağlamında ise Rene Guenon, Huston Smith, Seyyid Hüseyin Nasr gibi düşünürlerin temsil ettikleri perennial felsefenin din anlayışı çoğulculuk içerisinde değerlendirilebilir. Bu düşünürlere göre, Mutlak tektir ve değişmez. Mutlak Hakikat değişmez, fakat O kendini farklı

zamanlarda ve farklı kültürel bağlamlarda, farklı formlarla ifade eder (Arslan, 2010, s. 33). Çoğulculuk, Hakikat ve din arasında bir ayrım üzerine kuruludur. Hiçbir din kendisini Hakikat olarak sunamaz; ancak Hakikat'e götüren çoğul yollardan birisi olarak sunabilir. Çoğulculuğun önemli temsilcilerinden Wilfred Cantwell Smith, dinlerin kendilerini Mutlak'la özdeşleştirmelerinin putperestlik (idolatri) olduğunu savunmaktadır (Smith, 1987, s. 59).

İslam söz konusu olduğunda çoğulcu teorinin öncüllerinden birisinin Farabi olduğu söylenebilir. Çoğulculuk, Farabi'nin hem siyasal düşüncesinin hem de epistemolojisinin bir sonucudur. Siyasal düşüncesinin merkezine mutluluğu yerleştiren Farabi, ideal siyasal toplumu, insanların en yüce mutluluğu elde etmek için dayanıştıkları şehirden küçük ölçekli olmayan birim olarak tanımlamaktadır. Mutluluk ise ilahi selamet ve kurtuluşla ilişkilendirilmektedir. Nihai aşamada insanlığın büyük politik toplumunu (âlem) hedefleyen Farabi, insanların farklı dinlere mensup oluşunun bu topluma engel olmaması için çoğulcu bir teori geliştirmiştir. Ancak Farabi'nin çoğulcu teorisinin sınırları bulunmaktadır. Bu bölümde Farabi'nin düşüncesinde çoğulculuğun temelleri ve sınırları tartışılacaktır.

FARABI'NİN SİYASAL DÜŞÜNCESİNDE MUTLULUK, SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA VE ÇOĞULCULUK

Farabi, insanın kendi kendine yeten bir varlık olmadığı için toplumsallaşmak zorunda olduğunu savunur. İnsan, kendi başına basit maddi ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak bir fitratta yaratılmıştır (Farabi, 2002, s. 269). Bu bakımdan insan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Buna karşın toplumsallaşmanın tek amacı insanın basit maddi ihtiyaçlarını karşılaması değildir. Eğer toplumsallaşmanın amacı, sadece insanın biyolojik yeniden üretimi olmuş olsaydı, insan ile sürü halinde yaşayan diğer canlı türleri arasında bir fark olmazdı. Bundan dolayı insan, yaratılıştaki kendisine verilmiş olan mutluluk hedefine ulaşmak için, mutluluğu kendisine hedef edinmiş bir siyasal toplumun parçası olmak durumundadır (Farabi, 2003, s. 32). Farabi, insanın asıl hedefi olan mutluluğa ve erdemli yaşama ancak uygun ölçekli bir siyasal örgütlenmede ulaşabileceğini düşünmektedir. Bundan dolayı şehirden daha küçük bir birimde, insanın, amacı olan en üstün mutluluğa ulaşması mümkün değildir. Bu bakımdan şehirden daha küçük toplumsallıklar olan mahalleler ve köylerde erdemli bir yaşam sürmek mümkün değildir. Mahalle ile köy arasındaki tek fark, mahallenin şehrin bir parçası olması, köyün ise şehrin hizmetinde olmasıdır (Farabi, 1980, s. 36; 2017, s. 98). Erdemli ve mutlu bir yaşam için gerekli toplumsal örgütlenmenin ilk ve en küçük basamağı şehirlerdir. Çeşitli şehirlerin bir araya gelmesiyle milletler, milletlerin bir araya gelmesiyle de insanlığın büyük toplumu olan âleme ulaşılmaktadır. Farabi'nin, ideal siyasal toplum olarak sadece erdemli şehri görmediğini söylemek gerekmektedir. Erdemli şehir, ideal siyasal toplumsallaşma değil, bu toplumsallaşma türlerinden en küçüğü ve ilk basamağıdır (Çelik, 2018, s. 269). Bundan başka milletler ve âlem de insanın mutluluk hedefine ulaşmasını sağlayan siyasal organizasyonlardır.

Farabi siyasal toplumsallaşma söz konusu olduğunda sadece uygun ölçeğe atıfta bulunmaz. Uygun ölçek erdemli siyasal toplumsallaşma için gerek şarttır ama yeter şart değildir. Uygun ölçeğin yanında, ilgili siyasal toplumun hangi ilke ve hedeflerle kurulduğu belirleyicidir. Diğer bir ifade ile bir topluluğun şehir veya daha büyük bir ölçekte kurulmuş olması erdemli olması için yeterli değildir. Aynı zamanda ilgili siyasal organizasyonun en yüce mutluluğu hedefleyerek kurulmuş olması gerekmektedir. Farabi için ideal siyasal toplum, üyelerinin mutluluk ve erdem konusunda yardımlaşmak için bir araya geldikleri, şehirden daha küçük olmayan ölçeklerde kurulmuş olandır. İdeal siyasal toplumun ilki amaç, ikincisi ise ölçek olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Şehir veya daha büyük ölçeklerde kurulmuş olsa bile üyelerinin gerçek mutluluğunu hedeflemeyen hiçbir siyasal toplum erdemli değildir. Üyelerinin gerçek mutluluk dışındaki amaçlar için bir araya geldikleri şehir

ve daha büyük ölçekli siyasal organizasyonların erdemli olmadığı söylenebilir. Farabi bu tür siyasal toplumsallaşmaları cahil, fâsık, sapık olarak adlandırmaktadır (Farabi, 1980, s. 52). Bu türden toplumların üyeleri gerçek mutluluğu değil, şeref, zenginlik ve hazlar gibi mutluluk sanılan şeyleri hedeflerler (Farabi, 2002, s. 264). Bu bakımdan erdemli siyasal toplumların sadece ölçülecek değil, ilke ve amaçlarla ilgisi olduğu görülmektedir.

İdeal siyasal toplumun amacının mutluluk olduğunu savunan Farabi, mutluluğa sadece şehirlerde (polis) ulaşılabileceğine ilişkin Antik Yunan'ın siyasal anlayışını aşmaya çalışmıştır. Farabi, ideal siyasal örgütlenmenin sadece polis'te kurulabileceğine ilişkin varsayımı, farklı şehirlerin bir araya gelmesi ile oluşan orta ölçekli toplumsallaşma birimi olan milletler ve farklı milletlerin mutluluk amacıyla bir araya gelmesiyle oluşan büyük ölçekli toplumsallaşma olan âlemle aşmaya çalışmaktadır. Siyasal olarak Farabi'nin nihai hedefi, farklı milletlerin mutluluk için yardımlaşmaları insanlığın büyük toplumunu kurmaktır. Bu bakımdan Farabi, bütün insanlığın tek bir amaç için bir araya geldiği insanlığın büyük toplumu olarak adlandırılabilir âlemi savunmaktadır. Peki, Farabi için insanlığın büyük toplumunun üyelerinin tek bir dine mensup olması mı gerekmektedir? Farabi, insanlığın büyük toplumu olan âleme ulaşırken din ve kültür farklarının bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedir. Farabi'ye göre, hepsi aynı türden mutluluğu hedef edindiği halde dinleri farklı birçok erdemli ulus ve millet bulunabilir (Farabi, 1980, s. 51; 2017, s. 128). İnsanlığın büyük toplumunu hedefleyen Farabi'nin dini çoğulculuğu kabul etmesi, bu hedefe ulaşması açısından zorunludur. Bu bakımdan dini çoğulculuğu kabulü Farabi'nin ulusal sınırları aşan siyasal perspektifinin zorunlu sonucudur. Buna karşın dini çoğulculuk tartışması sadece siyasal hedeflerle ilgili bir tartışma değildir. Kaldı ki, bu türden bir tartışma sadece siyasal hedeflerle ilgili olsa bile aynı hedefi paylaşmayanları, dini çoğulculuk konusunda ikna etmek nasıl mümkün olabilir?

FARABI'DE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN EPİSTEMOLOJİK TEMELLERİ

Dini çoğulculuğun Farabi'nin siyasal perspektifiyle ilgili olduğu açıktır. Buna karşın Farabi dini çoğulculuğu sadece siyasal hedefleri açısından benimsemez. Farabi'de dini çoğulculuğun epistemolojik bir temellendirmesi de söz konusudur ki, bu temellendirme Farabi'nin felsefesinin esas güçlü yanını oluşturur. Farabi'nin dini çoğulculuk hakkındaki fikirlerinin hakkıyla anlaşılması için ilk olarak siyasal toplumun amacı olarak koyduğu mutluluktan ne anladığı, mutluluğun nasıl ve kim tarafından bilinebileceği sorularına nasıl yanıt verdiğinin bilinmesi gerekmektedir. Mutluluğun iyilikle ve iyi olanla bir ilgisinin olduğu açıktır. İyi olanı ve insanın ulaşmayı amaçladıklarını, kendilerinden dolayı tercih edilenler ve herhangi bir amacın aracı oldukları için tercih edilenler biçiminde iki ayıran Farabi'ye göre mutluluk, herhangi bir şey için değil kendisi için tercih edilendir (Farabi, 1987, s. 145). Diğer bir ifade ile mutluluk herhangi bir amaca araç olduğu için değil, kendi için istenen, iyi olanlar arasında en iyi, tercih edilenler arasında en tercih edilendir (Farabi, 2017, s. 84). Farabi, hayatı, varlığımızın devamı için beslemeye ve diğer dış şeylere bağlı olduğumuz ilk hayat ve varlığın devamı için kendi dışındaki şeylere ihtiyacı olmayıp, varlığın korunması için kendi kendine yeterli olarak devam ettiği ahiret hayatı olarak ikiye ayırır. Bu iki hayatta da yetkinlik ve mutluluğa ulaşmak mümkündür. Ancak nihai yetkinlik ve mutluluk bu hayatta değil, ancak hayatımızda ilk yetkinliği yaşadıkdan sonra, ahiret hayatında meydana gelir (Farabi, 1987, s. 39). Bu bakımdan mutluluğun ahiret hayatına taşınan bir boyutu da bulunmaktadır ki, bu mutluluk mutlulukların en büyüğüdür.

Farabi'ye göre mutluluğa ulaşma insanın Faal Akıl ile teması sayesinde mümkündür. Peki, Faal Akıl'la nasıl temas kurulur ve her insanın Faal Akıl'la teması geçmesi mümkün müdür? İnsan Faal Akıl'la ya kazanılmış (mustefad) akılı sayesinde ya da muhayyile yetisi sayesinde teması geçer. Farabi, dört tür aklın varlığından söz etmektedir. Bunlar, bilkuvve akıl (heyulani), bilfiil akıl (edilgin), kazanılmış (mustefad) akıl ve Faal Akıl'dır. Bütün insanlarda ortak olan, bilfiil akıl olmaya hazır, alıcı bir istidadın bulunmasıdır. Bu bakımdan insan akıl sahibi değil, akıl sahibi olma istidadındaki

varlıktır. Önemli olan insandaki bu potansiyelin açığa çıkmasıdır. Bu istidadın ortaya çıkmasıyla ya da potansiyel halde bulunanın aktif hale gelmesiyle, bilkuvve akıl sahibi varlık olan insan, bilfiil akıl sahibi olur. Bu aşamadan sonra Faal Akıl ile insan arasında bir aşama daha bulunmaktadır ki; Farabi, bu aşamayı kazanılmış aklın elde edilmesi olarak ifade eder (Farabi, 2017, s. 105). Kazanılmış akla sahip olan insan, Faal Akıl'la temasa geçmektedir. Farabi, insanın, kazanılmış akli sayesinde Faal Akıl'la temasa geçmesini vahiy alma olarak kavramaktadır (Farabi, 1980, s. 45):

“İnsana, ancak bu mertebeye ulaştınca, yani Faal Akılla kendisi arasında herhangi bir aracı kalmadığı zaman Vahy gelir. Çünkü edilgen akıl, kazanılmış aklın maddesi ve konusu gibidir. Kazanılmış akıl da, Faal Akıl'ın maddesi ve konusu durumundadır. İşte, ancak bu durumda, insanın, şeyleri ve fiilleri nasıl tanımlayacağı ve onları mutluluğa doğru nasıl yönleneceği hususunda bilgi sahibi olmasını sağlayan güç, Faal Akıl'dan münfail akla çıkar. İşte, kazanılmış akıl kanalıyla Faal Akıl'dan münfail akla gelen bu akış, Vahy'dir. Faal Akıl, İlk Sebebin varlığından çıkmıştır. Bunun için, Faal Akıl aracılığı ile bu insana vahyedenin İlk Sebep olduğu söylenebilir. Böyle bir insanın başkanlığı, ilk başkanlık olup, diğer bütün başkanlıklar ondan sonra gelir ve ondan kaynaklanır. Bu apaçık bir şeydir.”

Farabi, vahiy kavramını Faal Akıl'ın taşmasıyla izah etmektedir. Kazanılmış akli sayesinde Faal Akıl'la ittisal sonucu, Faal Akıl'da taşma (südur) meydana gelir. Faal Akıl insanın muhayyile yetisine taşarsa kişi peygamber, aklına taşarsa kişi filozof olur (Farabi, 2017, s. 105). Faal Aklın insanın hem aklına hem de muhayyile yetisine taşma durumu da söz konusu olabilir. Bu durumda kişi, filozof-peygamber olur. Farabi'ye göre filozof-peygamberlik bir insanın ulaşabileceği en yüksek aşamadır ve erdemli bir şehrin kurulmasının ilk nedeni filozof-peygamberdir. Filozof-peygamber, erdemli şehrin oluşumunda, İlk Neden'in evrenin oluşumunda oynadığı rolün bir benzerine sahiptir. Diğer bir ifade ile filozof-peygamber erdemli şehrin varlık nedenidir. Çünkü akıl ve muhayyile yetisi sayesinde Faal Akıl'la temas kuran kişinin hakikate ulaştığı kabul edilir ve Faal Akıl'dan taşan vahiy olarak kabul edilir. İnsan ancak Faal Akıl'la teması sonucunda varlıkları bilgisini elde edebilir. Faal Akılla temas sonucunda varlıkların özünü olduğu gibi kavrayan bilgenin ya da filozof-peygamberin hakikatin bilgisine sahip olması yeterli değildir. Farabi için hakiki filozof, sadece bilen değil, aynı zamanda bildiklerini eyleme dönüştürendir. Farabi, bilgiyle temellenmiş eylemi savunması bağlamında praksisin filozofudur (Rosenthal, 1996, s. 185-186). Peki filozofun bildiklerini eyleme dönüştürmesi nasıl mümkün olabilir? Filozofun bilgisini eyleme dönüştürmesi, pratik felsefenin bir dalı olan siyaset aracılığıyla mümkündür. Farabi, felsefeyi teorik ve pratik olarak ikiye ayırmaktadır. Teorik felsefe, insanın bilip yapamayacaklarının, pratik felsefe ise bilip yapabileceklerinin bilgisidir (Farabi, 2014, s. 161). Hakikat, varlıkların özü teorik felsefe aracılığıyla bilinebilir. Buna karşın, bilginin eyleme dönüşmesi pratik felsefenin işidir. Bu bakımdan teorik felsefe, mutluluğun ne olduğunun bilgisini verirken; pratik felsefe mutluluğa ulaştıracak yolları göstermektedir. Burada iki soru belirlemektedir: Bütün insanlar Faal Akıl'la temasa geçebilirler mi? Faal Akıl'la temasa geçen herkes bu bilgisini eyleme dönüştürebilir mi?

Farabi'ye göre gerçek bir filozofta şu özelliklerin bulunması gerekmektedir: Nazari bilgilere doğuştan hazırlıklı olmalı, zorunlu olanı anlama ve kavramada üstünlüğü olmalı, iyi bir hafızası olmalı, doğuştan doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, adaleti ve adil insanları sevmeli, arzuladıkları hususunda dik kafalı ve kavgacı olmamalı, açgözlü olmamalı, dirhem ve dinarla işi olmamalı, yüksek ruhlu olup, halkın gözünde küçük düşürücü şeylerden uzak durmalı, zahid olmalı, adalete ve iyiliğe kolayca teslim olmalı, kötülük ve haksızlığa direnmeli, doğru bildiği konuda azimli olmalıdır (Farabi, 2003, s. 60; 2017, s. 107). Bu özelliklerin bir kısmı insanda tabii olarak bulunmasına rağmen; bir kısmı iradi olarak edinilir. Farabi'nin felsefesine bakıldığında teorik olarak herhangi bir insanın, Faal Akıl'la bağlantı kurmasının önünde engel yok gibidir. Bu bakımdan Farabi için vahiy, vahyedilenin

vahyeden tarafından seçilmesi üzerine kurulu bir süreç değildir. Tam aksine, özellikle es-Siyasse metninde filozofluğun bütün aşamalarının geçilmiş olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bakış açısı Farabi'nin filozofu ve felsefi bilgiyi vahyin kapsamına almasıyla ilgilidir. Farabi, vahiy söz konusu olduğunda doğrudan İlk Neden yerine, İlk Neden'in varlığından çıkan Faal Akla vurgu yapmaktadır. Vahiy sürecinde İlk Neden'in etkisi dolaylıdır (Aydınlı, 2000, s. 134). Filozofun bilgisi vahiy kapsamına alındığından ve filozof olmak için belirli özellikleri haiz olmak zorunlu olduğundan, bu aşamadan geçen herkesin Faal Akıl'la ittisali mümkündür. Farabi'nin düşüncesi açısından vahiy, muhatabının kişisel hak edışıyle ilgilidir. Ancak bütün insanlar bu özellikleri haiz değildir. İnsanların çoğu ya doğuştan yetersizlikleri ya da düşünce tembellikleri yüzünden Faal Akıl'la ittisal edemezler (Farabi, 1980, s. 50). Bu, insanların büyük çoğunluğunun hakikati oldukları gibi kavrayamayacakları anlamına gelmektedir. Peki, Faal Akıl'la doğuştan özellikleri ya da düşünce tembellikleri yüzünden temas kuramayanların hakikatle ilişki kurması nasıl mümkün olabilir? İnsanların büyük çoğunluğu var olanları olduğu gibi ve akılla kavrama gücünden mahrum oldukları için, hakikatin onlara çeşitli misaller, imajlar ve taklitler yoluyla anlatılması gerekmektedir. Farabi'ye göre bir şey ya akılla kavranır ya da ona uyan bir misal yoluyla kabul edilir. Felsefe ve din, bilge ile mümin arasındaki ayrım bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Felsefe, her şeyde aklen tasavvur edilerek ve kavranarak bilgi verir. Felsefe tarafından delil gösterilerek kanıtlanan her şeyde, din inanmayı kullanır (Farabi, 2003, s. 56). Bu bakımdan felsefenin öğretim yöntemi akıl ile kanıtlama iken; dinin yöntemi, ikna ve inandırmadır. Farabi'ye göre insan, varlıkların ilkelerini, mertebelerini, mutluluğu ve erdemli şehrin yönetim ilkelerini ya tasavvur eder ve düşünür ya da hayal eder. Bunların tasavvur edilmesi, özlerinin, gerçekte nasıl var iseler öylece insan nefsinde canlandırılmasıdır. Onların hayal edilmesi ise imaj, örnek ve taklitlerinin insan nefsinde canlandırılmasıdır. Bu, suda görünen varlıklardaki duruma benzetilmektedir: *“Sözgeleşi, biz insanın doğrudan doğruya ya kendisini ya timsalini ya suya düşen görüntüsünü ya da suya ve diğer yansıtıcı nesnelere düşen timsalinin görüntüsünü görürüz. Onu doğrudan doğruya görmemiz, aklın, varlıkların ilk ilkelerini, mutluluk ve benzeri şeyleri tasavvur etmesine; onun timsalini suda görmemiz ise, hayal etmeye benzer”* (Farabi, 1980, s. 50). İnsanı veya insanın timsalini aynada, suda veya herhangi bir yansıtıcı nesnelere görmek, insanın kendisini değil, onun bir görüntüsünü, taklidini görmek demektir. Aynı şekilde, şeyler hayal edildiklerinde, onların bizzat kendileri değil, taklitleri tahayyül edilmiş olur. Herhangi bir şeyin hayal edilmesi, o şeyin kendisinin olduğu gibi kavranmasına olanak sağlamaz. Herhangi bir şeyin olduğu gibi kavranmasının koşulu, o şeyin tasavvur edilmesidir. Bu bakımdan duyular bilginin temeli olamazlar. Çünkü duyuların konusu, tikellerdir ve tikeller değişime tabidirler. Buna karşın bilginin konusu, maddi bir yapıya sahip oldukları için değişen nesnelere değil, anlam ve özleri bir olup değişmeyen tümeller ya da idealardır. Bu noktada Farabi, Platon'un epistemolojisine yaklaşmaktadır.

İdealar ve nesnelere dünyası arasında ayrım yapan Platon, varlığa özünü veren, varlığın o şekilde olmasını sağlayan sonsuz ve değişmez idea ile ideanın yansımaları olan nesnelere arasında ayrım yapmaktadır. Nesnelere maddi yapıya sahip tikeller oldukları için değişim ve bozulmaya açıktırlar. Buna karşın, nesnelere cins adlarının karşılığı olan idealar değişim ve bozulmadan azadedirler. İdealar ve nesnelere dünyasına tekabül eden episteme ve doksa arasında da ayrım yapan Platon'a göre, episteme varlığın özü yani ideasını, doksa ise varlığın görünüşünü araştırır. Bilimin konusu, varlığın kendisi yani özü; doksanın konusuysa görünüşüdür (Platon, 1975, s. 167). Nesnelere hareketle bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bilmek, varlığın görünüşünü değil, özünü olduğu gibi kavramaktır. Bu bakımdan öz varlığı araştıranlara bilgi dostu yani filozof, sanıları araştıranlara ise sanı dostu yani filozof denmektedir (Platon, 1975, s. 170). Platon için en yüksek bilimin konusu iyinin kendisi yani ideasıdır (Platon, 1975, s. 191). Benzer bir biçimde öğrencisi Aristoteles de her bilginin en yüce iyiyi aradığını ifade etmektedir (Aristoteles, 2017, s. 11). Farabi içinse hakikat ancak teorik felsefeyle kavranabilir (Kurtoğlu, 1999, s. 108). İnsan yaşamının amacı ise en yüce mutluluğa

ulaşmaktır. Bu bakımdan en yüce mutluluğa felsefeyle ulaşmak mümkündür. İnsan teorik felsefe sayesinde en yüce iyinin bilgisine, pratik felsefe sayesinde ise en yüce iyiliğe ulaşır.

Dinler ise, felsefede ortaya konan teorik ve pratik şeylerin, ikna etme veya hayal ettirme yoluyla yahut ikisiyle birlikte halka öğretilmesi amaçlanır. Bu bakımdan felsefe dinden öncedir (Farabi, 2008, s. 69). Ancak her din, bu türden bir öğretme görevini layıkıyla yerine getiremeyebilir. Farabi'nin düşüncesinde, olgunlaşmış felsefeye tabi olan dinler ile zannî ya da çarpıtılmış felsefeye tabi olan dinler arasında bir ayırım söz konusudur. Olgunlaşmış felsefeye tabi olan dinler son derece iyi ve doğrudurken; zannî ve çarpıtılmış felsefeye tabi olan dinler, içinde bir kısım ya da tamamen yanlış görüşleri barındırır (Farabi, 2008, s. 88). Ancak bu söylenenlerden, olgunlaşmış felsefeye tabi olan dinlerin hakikat olduğu sonucuna varılamaz. Olgunlaşmış felsefeye tabi olsa bile hiçbir din hakikatin kendisi değildir. Dinler, felsefe yoluyla bulunmuş olan hakikatin çeşitli imajlar, örnekler ve taklitler yolu ile halka benimsetilmesidir. Diğer bir ifade ile dinler, hakikatin kendisi değil, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda oluşmuş sembolik ifadeleridir. Öyleyse olgunlaşmış felsefeye tabi olan dinler hakikatin kendisi olduğu için değil, en yüksek iyinin ne olduğunu bilen olgunlaşmış felsefeye tabi oldukları için iyidirler. Zanni veya çarpıtılmış felsefeye tabi dinler ise, en yüksek iyinin bilgisine sahip olmayan felsefelere tabi oldukları için içlerinde yanlış görüş barındırmaktadırlar.

Farabi, felsefe ve din ilişkisini tartışırken, felsefenin dine üstünlüğünü kabul eder ve bir dinin felsefeden uzaklaştığı ölçüde hakikatten uzaklaştığını savunur (Fakhry, 2002, s. 14). Dinler, halkın büyük çoğunluğu hakikati olduğu gibi anlayamayacaklarından, halka, hakikatleri olduğu gibi değil onların misalleri üzerinden anlatır. Bundan dolayı dinler, felsefede teorik olarak temellenmiş hakikatin kendisi değil, onların misalleridirler. Ancak bazı bağlamlarda, örneğin felsefede temellenmiş olanın örnekleri olan dinler başka bir topluma aktarıldıklarında, dinin aktarıldığı toplumun üyeleri, dinlerin hakikatin misalleri değil kendisi olduğunu düşünürlerse felsefe ve din arasında bir çatışma belirir (Farabi, 2008, s. 90). Farabi'ye göre bir dinin, başka bir topluma aktarılması sırasında, aktarılan toplumun üyelerinin anlaması için, o toplumun kültürel ve sembolik diline tercüme edilmesi zorunludur. Bu noktada karşılaşılması muhtemel temel zorlukların başında, toplumun üyelerinin kendi dinlerini, hakikatin çeşitli sembolik ifadeler üzerinden anlatılması değil de, hakikatin kendisi olarak kavramaları gelmektedir. Böyle bir durumda, din ve felsefe arasında bir çatışma kaçınılmaz görünmektedir.

Farabi için din ve felsefe insanları mutluluğa yöneltmeye çalışırlar. Buna karşın ikisinin hem öğretme yöntemleri hem de hakikatle ilişkileri birbirinden farklıdır. Felsefi hakikat tek olmasına rağmen, onun sembolik ifadesi olan dinler çoğul olabilirler. Son kertede dinler felsefi olarak ortaya konulmuş olan hakikatin, hayal ettirme, örnekler ve taklitler yoluyla halka benimsetilmesidir. Toplumlar arasındaki kültürel farklılıklar göz önüne alındığında dinle öğretilmeye çalışılan hakikatin her topluma göre biçimlenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bundan dolayı dinlerin çoğulluğu bir zorunluluktur. Eğer insanların bütünü, felsefi hakikati olduğu gibi tasavvur edebilecek düzeyde olmuş olsalardı, hakikatin imajlar, örnekler ve semboller üzerinden anlatılmasına gerek olmazdı. Buna karşın insanların çoğu yaratılışları ya da zihni tembellikleri yüzünden tasavvur etme gücünden yoksun oldukları için, hakikatin sembolik ifadesinden başka bir şey olmayan dinlerin varlığı ve çoğulluğu bir zarurettir. Bu bakımdan Farabi dinleri, *"koyduğu belirli bir amacı toplum içinde gerçekleştirmeye ve toplum bireylerini belirlediği cezalarla dizginlemeye çalışan ilk başkanın toplum için tasarladığı şartlarla sınırlanmış ve belirlenmiş görüşler ve eylemlerdir"* şeklinde tanımlamaktadır (Farabi, 2002, s. 258).

Dinlerin çoğulluğunu kabul etmek, hakikat hakkında rölatif bir pozisyon almayı zorunlu kılmakta mıdır? Farabi'nin felsefesi açısından bakıldığında böyle bir zorunluluk yoktur. Farabi, hakikatin varlığını ve tekliğini kabul etmektedir. Buna karşın dinleri, hakikatin kendisi olarak değil, onun imajlar, semboller yoluyla betimlenmesi olarak kavramaktadır. Bu bakımdan hiçbir din hakikatin

kendisi değildir. Dinler hakikatin sembolik ifadeleridir. Hakikat tektir; ancak onun imajları, taklitleri ve hayal edilmiş biçimleri farklılık gösterir. Hakikatin tek bir sembolik ifadesinden söz edilemez. Bu, hakikate dayanan tek bir sembolik söylemin yani tek bir dinin olamayacağı anlamına gelir (Kurtoğlu, 1999, s. 132). Dinler, insanların büyük çoğunluğunun hakikati olduğu gibi kavrayamamasından doğmaktadırlar. Dinler, felsefi hakikatin çeşitli toplumsal formlardaki sembolik ifadesi olarak kavrandığında, Hakikatin tek, dinlerin ise rölâtif oldukları sonucuna ulaşmak mümkündür. Farabi için, dinlerin birbirinden farklı birçok unsuru barındırması olağandır. Örneğin, farklı dinlerin yaratıcıya farklı isimlerle hitap etmeleri, şükranlarını farklı ritüellerle belirtmeleri mümkündür.

Peki, Farabi, çoktanrılı dinler söz konusu olduğunda, çoğulcu perspektifini muhafaza edebilir mi? Bu sorunun yanıtı olumsuzdur. Farabi'nin dini çoğulculuğu, hakiki felsefeyi takip eden dinlerle sınırlıdır. Hakiki felsefe, her şeyin nedeni olan İlk Neden'in varlığı, O'nun her türlü eksiklikten münezzehe olduğu, eşitinin olmadığı, zıddının olmadığı, tanımının olmadığı ve tüm varlıkların ondan taşıdığı ilkeleri üzerine kuruludur (Farabi, 2017, s. 3-25). Çoktanrılı dinlerin, hakikatin bilgisine sahip olmayan bozuk felsefelerden hareket etmeleri nedeniyle insanları nihai amaçları olan mutluluğa ulaştırmaları mümkün değildir. İnsan, yalnızca bu dünyada değil, aynı zamanda öte dünyada büyük mutluluğu hedeflediğine göre, hakiki felsefeyi takip etmeyen dinlerin insanları mutluluğa ulaştırmaları mümkün değildir. Eğer sadece İlk Neden'in her şeyin nedeni, tek, eşsiz ve zıddı olmayan bir varlık olduğu kabul edilecekse ve ancak bu felsefi öncüllere sahip dinlerin temsilcileri nihai mutluluğa ulaşacaklarsa, Farabi'nin çoğulcu değil, kapsayıcı olduğunu söylemek gerekmez mi?

Farabi, kapsayıcı bir pozisyona yerleştirilemez. Çünkü kapsayıcılık, diğer dinlere mensup olanların kurtuluşlarının kendi dinleri aracılığıyla değil, nihai tek bir dinle ilişkileri bağlamında mümkün olacağını savunmalarıdır. Farabi, hakiki felsefeyi takip ettikleri takdirde her din mensubunun kurtuluşa ereceğini kabul etmektedir: *"Hepsi aynı türden mutluluğu hedef edindikleri halde, dinleri farklı birçok erdemli ulus ve şehir bulanabilir"* (Farabi, 1980, s. 51). Farabi'nin çoktanrılı din mensuplarının nihai mutluluğa ulaşamayacaklarını söylemesinin arkasındaki neden, bazı dinlerin hakikatin temsilcisi olmaları, diğerlerinin ise hakikatten mahrum olmaları değildir. Bu noktada belirleyici ayırım, dinlerin hangi felsefeye tabii olduklarıdır. Hiçbir din, hakikatin kendisi değildir. Dinler, hakikatin, ne iseler öyle kavranması da değildir. Dinler, teorik felsefe aracılığıyla bulunmuş hakikatin taklitleridir. Bu taklitler arasında, üstünlük bakımından farkların olması mümkündür. Kimi taklitler iyi ve yetkin, kimileri eksik olabilir. Ancak, aralarındaki farklılıklara rağmen, bunlar arasında uygunluklar söz konusudur (Farabi, 1980, s. 51-52). Bu uygunluk ise hakiki felsefeyi takip etmelerinden gelmektedir. Çünkü nazari felsefe, evrendeki her şeyin bir İlk Neden'i olduğu, İlk Neden'in eşitinin ve karşıtının olmadığı, zorunlu olduğunu burhanî yöntemlerle ispatlamaktadır. Filozof-peygamberin Faal Akıl'la ittisal sayesinde ulaştığı hakikati, tasavvur gücünden yoksul kitlelere benimsetme yöntemi olan din, hakikatin kendisine aykırı veya çelişik şekilde taklit edilemez. Diğer bir ifade ile tek olan Tanrı'nın, çeşitli toplumsal formlardaki sembolik ifadesinde çok olduğu söylenemez. Çünkü bu, hakiki felsefenin ispatladığı gerçekle çelişmek anlamına gelir. Farabi, İlk Neden ve Tanrı hakkındaki fikirlerini herhangi bir dini geleneğe atıfla temellendirmez. Kapsayıcılık, diğer din mensupları hakkındaki hükümlerini, mensup olduğu dini gelenekten türetir. Farabi çıkarımlarını teorik felsefeye dayandırmaktadır. Yani, İlk Neden'in tekliği, mutlaklığı, zorunluluğu gibi çıkarımlar, dini değil felsefi çıkarımlardır. Felsefe ise dinden öncedir. Doğru felsefeye tabi olmayan din ise mutluluğa ulaştıramaz. Neden? Çünkü mutluluğun ne olduğu ve ona nasıl ulaşılabilirliğini bilmek ancak hakiki felsefe sayesinde mümkündür. Mutluluğun ne olduğunu, mutluluk sanılan şeylerle gerçek mutluluk arasında ayırımın ne olduğunu bilmeyen bir felsefe ve onun taklidi olan dinin insanları mutluluğa ulaştırması mümkün değildir. Eğer herhangi bir felsefe, İlk Neden hakkında doğru bilgiye sahip değilse, bu felsefeyi takip eden dinlerin de insanı mutluluğa ulaştıramayacaklarını söylemek gerekir. Dolayısıyla çoktanrılı dinler ve ilahi selamet arasındaki ilişki söz konusu olduğunda temel sorunun, çoktanrılı dinlerde değil, bunların takip ettikleri felsefede

olduğunu söylemek gerekir. Hakiki felsefe tektir, Hakikat de tektir. Buna karşın hakikatin çeşitli toplumsal formlardaki sembolik ifadeleri olan dinler çoğuldur. Hakiki felsefeyi takip etmeleri koşuluyla, hakikatin birden fazla sembolik ifadesi olabilir ve bunu meşru kabul etmek gerekir. Bu bakımdan diğer dinlere mensup olanların kurtuluşu, kapsayıcılıkta olduğu gibi tek bir doğru din aracılığıyla değil, hakiki felsefeyi takip etmesi koşulluyla farklı dini gelenekler aracılığıyla mümkün olabilir. Çoktanrıcılık söz konusu olduğunda Farabi için temel sorun, bu türden bir dini formülasyonun yanlış veya çarpık felsefeyi takip etmesindedir.

SONUÇ

Dini çoğulculuğun Batı kaynaklı bir tartışma olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bu kanaatin aksine, 10. yüzyılda Farabi, dini çoğulculuğu siyasal ve epistemolojik olarak temellendirme girişiminde bulunmuştur. Bütün insanların mutluluğa ulaşmak ereğiyle yaratıldığını savunan Farabi, bütün insanlığın mutluluk için yardımlaştığı kozmopolit bir dünya arayışını benimsemiştir. Farabi'nin bütün insanlığı âlem adını verdiği bir siyasal toplumun çatısı altında toplama isteği, farklı dinlere mensup insanların dinlerini muhafaza ederek aynı siyasal organizasyonun üyeleri olmalarının mümkün olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Farabi, insanların mutluluğu amaç edinmeleri ve mutluluk için yardımlaşmaları halinde bunun mümkün olduğunu düşünmektedir. Bütün insanlığı aynı politik toplumda birleştirmeyi hedefleyen Farabi, dinsel farklılıkların bu birlikteliğin oluşumuna engel olabileceğinin farkında olduğundan, dinleri mutluluk ve ilahi selamete ulaştıran çoğul yollar olarak formüle ederek bu zorluğu aşmaya çalışmıştır. Diğer bir ifade ile Farabi'nin siyasal perspektif ve amacı, dini çoğulculuğu kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı dini çoğulculuk Farabi'nin siyasal hedefi gereği kabul etmek zorunda olduğu bir ilkedir. Günümüzde de dini çoğulculuk tartışmalarının pratik felsefe altında sınıflanan siyasete ilişkin bir dizi kaygıdan kaynakladığı görülmektedir. Giderek karmaşıklaşan çok kültürlü toplumlarda, farklı inançların barış içerisinde bir arada yaşaması mümkün müdür sorusu temel tartışma konularının başında gelmektedir. Bu bakımdan dini çoğulculuk sadece teorik felsefe ya da teolojiye ilişkin bir tartışma değil, siyasete ilişkin bir tartışmadır. Farabi'nin çoğulculuğu benimsemesinin arkasındaki nedenlerden birisi de siyasaldır. Farklı dinlere mensup insanların, aynı siyasal topluluğun parçası olarak bir arada ve barış içinde yaşamaları mümkün müdür? Ancak Farabi'nin dini çoğulculuğa ilişkin perspektifinin güçlü tarafı siyasal değildir. Farabi, günümüz çoğulcularının yaptığı gibi, dinleri hakikatin kendisi olarak değil, çeşitli kültürel formlardaki sembolik ifadesi olarak kavramaktadır.

İnsanın mutluluğa ulaşmak gibi bir erikle yaratıldığını savunan Farabi, mutluluğun ne olduğunun teorik felsefe aracılığıyla bilinebileceğini, ona ulaşmanın ise pratik felsefenin konusu olduğunu savunmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu yaratılışları veya zihni tembellikleri nedeniyle mutluluğun ne olduğunu ve ona nasıl ulaşılacağını bilmediklerinden, onlara mutluluğu hayal ettirerek öğretecek birilerine ihtiyaç duyarlar. Farabi için dinin en temel varlık nedeni, insanlara mutluluğu çeşitli taklitler, imajlar ve örnekler yoluyla anlatılması zorunluluğudur. Bu bakımdan din, hakikatin olduğu gibi değil, taklitler imajlar ve misaller yoluyla halka benimsetilmesidir. Hakikatin taklitler ve misaller yoluyla anlatılması, anlatıldığı toplumun kültürel dünyasının özelliklerini yansıtır. Diğer bir ifade ile dinler arasındaki farklılıklar, hakikatin kendisi olmalarından değil, hakikatin farklı kültürel ve toplumsal ortamlara uygun misallerle anlatılmasından kaynaklanmaktadır. Farabi'de bilginin temeli akıldır. Buna karşın insanların büyük çoğunluğu tasavvur ve kesin kanıtlar yoluyla hakikati kavrama gücünden yoksun oldukları için, hakikatlerin onlara çeşitli taklitler yoluyla anlatılması bir zorunluluktur. Bu taklitlerin ise toplumdan topluma farklılık göstermesi olağan olduğundan, dini çoğulculuk kaçınılmazdır. Modern çoğulcularda, dinleri tek olan nihai ve ilahi Hakikat'in farklı kültürel ortamlarda, farklı sembolik ifadesi olarak kabul etmektedirler. Bu yönüyle Farabi'nin sadece dini çoğulcu bir teoriye sahip olduğu değil, aynı zamanda modern çoğulculuğun felsefi öncüllerinden birisi olduğu ve çoğulculuğu epistemolojik olarak temellendirdiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Aristoteles. (2017). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Arslan, A. (2010). *Dini Çoğulculuk, Ateizm ve Geleneksel Ekol Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Ateş, S. (1989). "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 7-24.
- Aydın, M. (2005). *Paradigmanın Yeni Adı: Dinsel Çoğulculuk*, Ed. Mahmut Aydın, Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Aydınlı, Y. (2000). *Farabi'de Tanrı-İnsan İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çelik, A. (2018). "Farabi'nin Siyasal Düşüncesinde Mutluluk ve "İlk Başkanlık" Arasındaki Zorunlu İlişki". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 265-284.
- D'costa, G. (1986). "The Pluralist Paradigm in the Christian Theology of Religions". *Scottish Journal of Theology*(39), 211-224.
- Fakhry, M. (2002). *Al-Fârâbi, Founder of Islamic NeoPlatonism: His Life, Works and Influence*. Oxford: Oneworld Publications.
- Farabi. (1980). *Es-Siyâset ul –Medeniyye veya Mebâdi'ul –Mevcûdât*. (A. Ş. Mehmet S. Aydın, Çev.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Farabi. (1987). *Fusûlü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*. (H. Özcan, Çev.) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Farabi. (2002). "Kitâbü'l-Mille (Din Kitabı)". *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, 258-273.
- Farabi. (2003). Mutluluğu Kazanma. *Farabi'nin Üç Eseri* (H. Atay, Çev., s. 21-70). içinde İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Farabi. (2008). *Kitâbu'l-Hurûf (Harfler Kitabı)*. (Ö. Türker, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Farabi. (2014). "Mutluluk Yoluna Yönelme". *Farabi'nin İki Eseri* (H. Özcan, Çev., s. 129-170). içinde İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Farabi. (2017). *İdeal Devlet*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güler, İ. (2012). *Sabit Din Dinamik Şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hick, J. (1980). *God Has Many Names?* London: Macmillan.
- Hick, J. (2002). *İnançların Gökkuşağı Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar*. (M. Aydın, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kılıç, R. (2004). Dinî Çoğulculuk mu, Dinde Çoğulculuk mu? *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 13-17.
- Knitter, P. F. (1994). *No Other Name? A Critical Survey of Christian Attitudes Toward the World Religions*. New York: Orbis Books.

- Kraemer, H. (1938). *The Christian Message in a Non-Christian World*. London: The Edinburgh House Press.
- Kurtoğlu, Z. (1999). *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, H. (2013). *Mâturidî'de Dini Çoğulculuk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Pekarske, D. T. (2002). *Abstracts of Karl Rahner's Theological Investigations 1–23*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Platon. (1975). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rosenthal, E. I. (1996). *Ortaçağ'da İslam Siyasal Düşüncesi*. (A. Çaksu, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Smith, W. C. (1987). "Idolatry In Comperative Perspective". J. Hick, & P. F. Knitter (Dü) içinde, *The Myth of Christian Uniqueness: Toward a Pluralistic Theology of Religions* (s. 53-68). New York: Orbis Books.
- Yazoğlu, R. (2007). *Dini Çoğulculuk Sorunu John Hick Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.

ÇATIŞMADAN İŞBİRLİĞİ'NE ARKTİK SİYASETİ'NİN DÖNÜŞÜMÜ

Arş. Gör. Adnan DAL¹

Fırat Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi
Yalova Üniversitesi Doktora Öğrencisi, adal@firat.edu.tr

ÖZET

Arktik Bölge son yıllarda dünya gündemini yoğunlukla meşgul etmektedir. Özellikle iklim değişikliği ile birlikte söz konusu bölge hem ciddi bir fiziksel değişime maruz kalmakta, hem de politik açıdan bir dönüşüm sürecine girmektedir. Sözgelimi, Soğuk Savaş'ın bitimine kadar devletlerarası mücadelelerin değerlendirildiği jeopolitik yaklaşımın etkili olduğu bölgede, savaş sonrası ciddi bir evrilmeye tanık olunmuştur. Bu evrilme süreci önce çevresel kaygılarla şekillenmiş, ancak bölgenin fosil yakıtlar (özellikle petrol ve doğalgaz) açısından zengin olmasının değerlendirilmesiyle birlikte ekonomik çıkarların bir öncelik halini aldığı bir işbirliği sürecine dönüşmüştür. Böylelikle bölgede devletlerarası çatışma senaryolarının minimize olduğu, daha çok işbirliği mekanizmalarının faaliyete geçirildiği yeni bir politik döneme girilmiştir. Arktik siyasetinin değerlendirileceği bu çalışmada amaç, bölgede yeni politik formülasyonların tercih edildiğini göstermektir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde hakim olan jeopolitik perspektif yerine bölgede jeoekonomik bir sürecin başladığı söylenebilir. Bu nedenle, son yıllarda Arktik Bölge ile ilgili literatürde neoliberal perspektifin ağırlığını hissettirdiği söylenebilir. Arktik Bölge ile ilgili kaleme alınan bu çalışma, bu perspektif ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arktik, çatışma, dönüşüm, işbirliği

TRANSFORMATION OF ARCTIC POLITICS FROM CONFLICT TO COOPERATION

ABSTRACT

In recent years, the Arctic Region has been predominantly occupying the world agenda. Especially owing to climate change the region in question has been exposed to a critical physical change, while on the other hand it is politically entering a process of transformation. To illustrate, whereas geopolitical perspective evaluating interstate struggles had been active till the end of the Cold War, there has been a considerable change after the Cold War. The aforesaid process firstly is shaped by environmental concerns, then, thanks to assessments regarding hydrocarbon potential of the region it is evolved into a cooperative period which prioritizing economic interests. Thus, a new political period was initiated in which interstate conflict scenarios were minimized and cooperative mechanisms were activated in the region. The aim of this study is to indicate that the new political

¹ Bu çalışma Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yazmakta olduğum doktora tezinden esinlenmiştir.

formulations are preferred in the region. In this context, it could be said that instead of geopolitical perspective prevailing during the Cold War, a geoeconomic process started in the region. Thanks to this reason, in recent years the fact that neoliberal perspective has been dominant within the literature regarding the region. This paper interested in Arctic Region has been evaluated in the light of this view.

Keywords: Arctic, conflict, transformation, cooperation

GİRİŞ

Dünya üzerinde iklim değişikliğinden en fazla etkilenen bölge olan Arktik son yıllarda dünyanın gündemini meşgul etmektedir. İklim değişikliği sonucu buzulların erimesi bölge için hem fırsatlar hem de zorlukları beraberinde getirmektedir. Bir yandan eriyen buzullarla birlikte bölgenin enerji kaynaklarına ulaşım imkânı sağlanırken ve Asya-Avrupa kıtaları arasında yeni alternatif rotalar ulaşımına elverişli hale gelirken öte yandan bölge üzerinde çevresel kaygılar, deniz alanlarıyla ilgili devletler arası anlaşmazlıklar ve egemenlik iddiaları etkili olmaktadır.

Enerji kaynaklarıyla ilgili yapılan değerlendirmelere göre Arktik Bölge neredeyse dünyanın enerji kaynaklarının yaklaşık dörtte birini barındırmaktadır. 2008 yılında kaleme alınan Amerikan araştırma raporuna göre bölge, dünyanın keşfedilmemiş petrol kaynaklarının %13'ünü, doğalgaz kaynaklarının ise %30'unu bulundurmaktadır (USGS, 2008). Ek olarak sıvılaştırılmış doğalgaz açısından da bölgenin ciddi bir rezerve sahip olduğu göz önünde bulundurulabilir. Bölgede aynı zamanda son yıllarda ticari gemi geçişlerinin yapıldığı Kuzeydoğu (Northeast Passage) ve Kuzeybatı Geçidi (Northwest Passage) diğer kıtalararası geçiş özelliği taşıyan Süveyş Kanalı ve Panama Kanalı'na oranla daha az mesafe, dolayısıyla daha az maliyet avantajına sahiptir. Şu an yılın yaklaşık beş ayı ulaşımına elverişli halde olan söz konusu rotaların önümüzdeki yıllarda yıl boyunca buzullardan arınma ihtimali yüksek gibi görünmektedir. Dolayısıyla dünya ticaret dengesini etkileyebilecek böyle bir potansiyele sahip olması, Arktik üzerinde büyük güçlerin stratejik çıkarımlar yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle son yıllarda bölge ile ilgili hem bölgesel çapta hem de küresel çapta girişimlere tanık olunmaktadır. Bu bağlamda Arktik bir fırsatlar dünyası olarak görülmektedir.

Öte yandan bölge, deniz alanlarıyla ilgili egemenlik iddiaları ve çevresel kaygıların neden olduğu çatışma senaryolarıyla da gündeme gelmektedir. Eriyen buzullarla birlikte yaşam koşullarının normalleşmeye başlaması, Arktik Okyanusu'na kıyısı olan beş ülkenin egemenlik iddialarını gündeme getirmesine neden olmaktadır. Deniz hukuku çerçevesinde kıta sahanlığının genişletilebilme ihtimali, bölge devletlerinin bu konuda farklı politik formülasyonlar üretmesine neden olmaktadır. Ayrıca ulaşımına elverişli hale gelen yeni deniz rotaları üzerinde de egemenlik tartışmaları yaşanmaktadır. Bu nedenle bölgede belirli alanlar üzerinde şimdiye dek ikili anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkmıştır.

Soğuk savaşın bitimine kadar "ulaşılabilir" mitine sahip olan Arktik, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası jeopolitik rekabetin tetiklediği bloklararası mücadelelere sahne olmuştur. İki kutuplu sistemde

mücadele sahasının buraya taşınması, bölgenin çatışma senaryolarıyla gündeme gelmesine neden olmuştur. Ancak Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte ve iklim değişikliğinin bölge üzerinde artan etkisi, bölgenin ekonomik potansiyelini açığa çıkarmıştır. Bu noktada, bölgede altyapı yetersizliği ve fiziksel koşulların zorluğu ekonomik çıkarları önceleyen devletlerin işbirliği mekanizmalarını faaliyete geçirmesine neden olmuştur. Söz konusu devletler bu konuda yük paylaşımına giderek ortak çıkarlar üzerinde bir işbirliğini tercih etmeye başlamıştır. Sonuç olarak tarihsel sürece bakıldığında Arktik siyasetinde çatışmadan işbirliğine doğru bir değişim gözlenmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Arktik'in dönüşüme uğrayan politik yüzü incelenecektir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmada konuyla ilgili makale, kitap, rapor vb. temel bilimsel kaynaklardan yararlanılarak nitelikli döküman analizi kullanılmıştır. Tarihsel olarak Arktik Bölge'de yaşanan gelişmeler bölgede yer alan devletlerin Arktik üzerindeki strateji belgeleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, yaklaşık bir asırlık Arktik siyaseti analiz edildiğinde, çatışmadan işbirliğine doğru bir evrilmeden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, bu çalışmada Arktik siyasetinin dönüşümü teorik açıdan neoliberal perspektifle değerlendirilmiştir. Bilhassa Arktik Konseyi bağlamında neoliberal kurumsalcılık yaklaşımından faydalanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

20.yy'ın başına kadar sadece keşif ve bilimsel amaçlı faaliyetlerle gündemde olan Arktik Bölge'de iki dünya savaşı arası dönemden itibaren 1990'lı yılların başına kadar zaman zaman aralıklı da olsa bir çatışma sürecinden bahsedilebilir. Özellikle iki dünya savaşı arası dönem ile birlikte bölgede askeri faaliyetler yoğunlaşmaya başlamıştır. Örneğin Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet tehdidine karşı bölgede savunma projelerini geliştirmeye çalışmıştır (Holmes, 2008: 327). Ancak esas anlamda jeopolitik rekabet iki kutuplu sistemin ortaya çıkışı ile birlikte değerlendirilebilir.

2.Dünya Savaşı'nda Alman ve Japon mihver güçlerinin Arktik'e adım atması, ABD'nin bölgeyi kendi nüfuzu altına atmak için ciddi girişimlerde bulunmasına ön ayak olmuştur. Söz gelimi 1943 yılında hava savunma sistemleri ve askeri üsler gibi yapıları tesis etmek amacıyla bölgeye yaklaşık 45 bin asker ve sivil gönderilmiştir (Jones-Imhotep, 2004: 13). Ayrıca İngilizler de bölgede etkinlik sağlayan Alman denizaltılarına karşılık vermek amacıyla savaş gemilerini konuşlandırmıştır (Fairhall, 2010: 48).

Arktik Bölge, savaş sonrasında da yoğun bir hareketlilik yaşamıştır. Özellikle ABD ve Sovyetler arasındaki en kısa mesafeyi oluşturan Bering Boğazı'nın burada olması söz konusu devletlerin güvenlik stratejileri için bölgenin hayli önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin, NATO'nun kuzeydeki GIUK (Grönland-İzlanda-Birleşik Krallık) savunma hattına Varşova Paktı, Kola yarımadasındaki yapılanmayla karşılık vermeye çalışmıştır (Young, 1986: 161). Bu stratejik konumu

nedeniyle Arktik, özellikle savaş sonrası yüksek teknoloji kapasiteli silah sistemlerinin geliştirilmesi ve bölgede denenmesi açısından sıcak gündemini korumuştur (Ostreg, 1999: 22).

ABD-Sovyet rekabetinin bir yansıması olan silah teknolojisinin gelişmesiyle birlikte Arktik bölgede kıtalararası vurucu güce sahip balistik silahlara karşı erken uyarı sistemlerinin kurulması planlanmıştır. Bu dönemde Sovyetlerin Kuzey'deki en büyük askeri yapılanmasına (Northern Fleet) karşılık ABD Grönland'da Thule Hava Üssü'nü (Thule Air Base) kurup zamanla buradaki varlığını güçlendirmeye çalışmıştır (Roucek, 1983). Ek olarak iki blok lideri denizaltı teknolojilerini geliştirerek bölgeye nükleer denizaltılarını konuşlandırmıştır (Vartanov vd, 1999: 58).

Arktik Bölge'deki jeopolitik rekabet 1970'li yıllar itibarıyla bir yumuşama sürecine girmiştir. Burada, bloklararası çatışma ve gerginliğin azaldığı "Detant Dönemi" (Sander, 2004: 446) ile birlikte Arktik Bölge'de de sıcak çatışma potansiyelinin azaldığı, Arktik devletleri arasında ikili işbirliği sürecine girildiğini söylemek mümkündür. Özellikle Küba Krizi'nin yansımaları, 1973 Petrol Krizi, 1970'lerde ABD-Çin yaklaşması ve genel anlamda devletler arası anlaşmazlıkların diplomatik yollarla çözülmesi konusunda tarafların istekli davranması uluslararası politikada işbirliğinin tesisi için olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Arktik'de de yumuşama sürecinin etkisiyle birlikte işbirliği mekanizmalarının devreye sokulmaya çalışıldığı bir döneme girilmiştir.

1980'li yıllar, Arktik Bölge'de devletlerce daha çok yumuşak güç unsurlarının kullanılmaya başlandığı, bu bağlamda askeri tehdit algılamalarının ortadan kalkmaya başladığı ve işbirliğine yönelik bir zemin hazırlanma süreci olarak değerlendirilebilir. İklim değişikliğinin artan yıkıcı etkileri bölge devletlerini bu tehlide yönelik ortak karar alma mekanizmalarını harekete geçirmesine neden olmuştur. Ayrıca bu devletlerin bölgesel ekonomik kalkınma hedefleri, bu konuda ortak bir fraksiyon içerisine girmelerini sağlamıştır. Böylelikle, Arktik Bölge'de devletlerin "ortak çıkarlar" etrafında bir araya geleceği bölgesel yapıların oluşum sürecine girilmiştir.

Devletler arası ikili ilişkilerin -özellikle çevresel konularda- yoğunlaşmaya başladığı Arktik Bölge'de işbirliğine dair ilk önemli adım Gorbaçov'un "Murmansk Demeci" ile birlikte atılmıştır. Murmansk Demeci'nde Gorbaçov, Kuzey Avrupa'nın nükleerden arındırılması, bölgede askeri faaliyetlerin azaltılması, çevrenin korunması, Kuzeydoğu Geçidi'nin yabancı gemi geçişlerine açılması ve barışçıl işbirliği (Gorbachev, 1987: 23-31) gibi konulara değinerek Arktik Bölge'nin uluslararası çapta bir etkiye sahip olmasında öncülük yapmıştır. Bu sürecin devamı olarak Kanada ve Finlandiya'nın girişimiyle bölgede özellikle çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma konularında karar verebilecek sekiz Arktik devletinin katıldığı Arktik Konseyi 1996 yılında Ottawa Deklarasyonu ile kurulmuştur (<https://arctic-council.org/index.php/en/about-us>).

Bölgedeki ortak sorunlar hakkında Arktik devletleri, yerli halklar ve yerleşimciler arasında işbirliği, koordinasyon ve etkileşim sağlamak amacıyla oluşturulmuş hükümetlerarası forum olan Arktik Konseyi 1996 yılında ABD, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Kanada, Norveç ve Rusya arasında kurulmuştur (Ibid). Konsey'in kuruluşu esasında Arktik devletleri ve halklarının ortak karar alma mekanizmalarını faaliyete geçirme yönündeki kararlılıklarına dayanmaktadır.

Konseyi bölgede önemli kılan şey, bünyesinde bulundurduğu altı çalışma grubunun yanı sıra yerel hakları temsil eden altı önemli grup ile karar alma sürecini tamamlamasıdır. Yani Konsey, bölge ile ilgili alınan kararlarda söz konusu altı gruba danışmayı bir vazife olarak görerek alınan kararların meşruiyetini güçlendirmek hedefindedir. Ayrıca iklim değişikliğiyle birlikte Arktik Bölge'nin değişen coğrafyasını koruma altına almak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla kurulan Konsey, bölgedeki çoklu işbirliği sürecinin kalıcı hale gelmesinde bir katalizör görevi görmüştür. Ek olarak, farklı stratejik hedeflere sahip ülkeleri aynı çatı altında birleştirip ortak kararlar alabilme niteliğine sahip Konsey, bugüne kadar üyeleri açısından bağlayıcı üç anlaşma ile de kurumsallaşma yönünde ilerlemektedir.

1990'lı yıllarda Arktik'in zorlayıcı iklim koşulları bölgede yaşam koşullarını ciddi anlamda etkilemekteydi. Ancak 21. yy'ın ilk yıllarından itibaren küresel ısınmanın etkilerinin daha fazla hissedilmesiyle birlikte buzulların erimeye başlaması bölgenin yaşama elverişli hale gelmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bölge ile ilgili Arktik devletlerinin stratejik algılamaları da zamanla güncellenmiştir. Bu noktada bölge ile ilgili Konsey üyelerinin ulusal Arktik strateji belgelerini incelemekte fayda var.

Söz konusu belgelere detaylı bakıldığında, Arktik devletlerinin iklim değişikliği, çevrenin korunması, ekonomik kalkınma gibi kavramlar üzerinde bir çıkar algılamasına gittikleri görülebilir (Heininen, 2012). Bilhassa bölgenin enerji kaynakları ve Asya-Avrupa arası alternatif deniz rotaları söz konusu devletlerin ekonomik çıkarlarını yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle özellikle ekonomik kalkınma hedefleri bağlamında devletlerarası iki taraflı ve çok taraflı işbirliği örneklerinin faaliyette olduğunu söylemek mümkündür. Örnek vermek gerekirse, Norveç ve Rusya'nın Barents Denizi konusundaki anlaşmazlığa son vermeleri esasında ekonomik çıkarların öncelenmesinin bir neticesidir. Çünkü Barents denizi enerji kaynakları ve balıkçılık açısından iki ülke için hayati önem taşımaktadır. Söz gelimi Barents Denizi'ndeki petrol rezervleri Rusya'nın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %33'üne karşılık gelmektedir (BP, 2010). Grönland'ın enerji kaynakları ve madenler açısından zengin olması da hem bölge devletlerinin hem de enerji bağımlısı Çin gibi ülkelerin ilgisini çekmektedir.

Arktik'de şu ana kadar keşfedilen 61 büyük petrol ve doğalgaz sahasının 43'ü Rusya'ya, 11'i Kanada'ya, 6'sı ABD'ye ve 1 tanesi de Norveç'e ait. Dolayısıyla petrol ve doğalgaz alanları bakımından Rusya'nın bölgede aslan payına sahip olduğu söylenebilir.

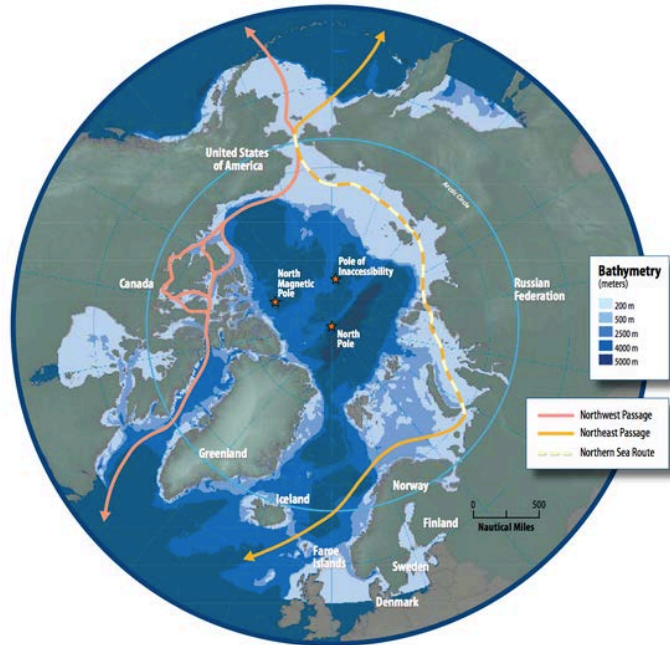
Tablo 1: Arktik Bölge'de keşfedilen büyük petrol ve doğalgaz sahaları

Ülke	Saha Adedi
ABD	6
Kanada	11
Norveç	1
Rusya	43
TOPLAM	61

Kaynak: (Budzik, 2009)

Enerji kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesinin yanı sıra taşınması da Arktik gibi zorlu iklim koşullarına sahip bir bölgede büyük önem arz etmektedir. Çünkü şu ana kadar keşfedilen birçok sahadan kaynağın diğer alanlara taşınması problem oluşturduğundan söz konusu sahalardan uzun bir süre enerji kaynaklarının çıkarımı tercih edilmemiştir. Ancak buzulların erimesiyle birlikte ulaşım elverişli hale gelen yeni kutup deniz rotaları bu eksikliği giderecek gibi görünmektedir. Nitekim ‘‘Beluga Fraternity’’ ve ‘‘Beluga Foresight’’ adlı iki Alman gemisi 2009 yılında Busan’dan Rotterdam’a Kuzeydoğu rotasından ilk ticari geçişi gerçekleştirmiştir (Norton, 2009). Süveyş kanalı ile 11,000 deniz mili olan mesafe Kuzeydoğu Geçidi ile 7,000 deniz mili kat edilerek geçilmiştir (Ibid). Dolayısıyla yeni rotanın maliyet açısından Süveyş Kanalı’na oranla önemli miktarda kazanç sağladığı tespit edilmiştir. Bu gelişme, sonraki yıllarda ilgili rotanın rutin bir şekilde kullanılmasını sağlamış, dolayısıyla iklimsel anlamda söz konusu rotada engellerin kalmadığını göstermiştir. Aynı şekilde Kanada sularından geçen Kuzeybatı Geçidi’nde de zaman içerisinde geçişler artmış ve rutin halde ticari gemi geçişleri için uygun hale gelmiştir.

Şekil 1: Arktik Deniz Rotaları

Kaynak: (https://en.wikipedia.org/wiki/Arctic_shipping_routes)

Yukarıda değinildiği üzere Arktik bölgenin ekonomik potansiyeli her ne kadar bölgedeki ülkelerin iştahını kabartsa da, kaynakların çıkarımı, işlenmesi ve taşınması konusunda iklim ve çevre koşullarının yüksek maliyet gerektirmesi ülkelerin kazan-kazan yaklaşımıyla ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca son yıllarda bölgeye angaje olmaya çalışan enerji bağımlısı ülkelere Çin, Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerin de bölge üzerindeki önceliklerini bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Örneğin Çin ve Rusya Kuzey Kutup Dairesi’nin üzerinde yer alan Yamal yarımadasında sıvılaştırılmış doğalgaz çıkarılması, işletilmesi ve taşınması konusunda önemli bir anlaşmaya varmış ve Asya-Pasifik ve Avrupa pazarlarına bu kaynağı taşımaya başlamıştır (<http://yamallng.ru/en/project/about/>). Dolayısıyla bölge dışı devletlerin de öncelikli olarak ekonomik çıkarları dikkate aldığını söylemek mümkündür. Bu nedenle Arktik bölgede genel

anlamda çatışma potansiyelinin azaldığı ve daha çok işbirliği olanaklarının arttığı bir dönemden bahsedilebilir.

SONUÇ

Dünyada artan sıcaklık miktarı, Arktik Bölge'yi çok şiddetli bir biçimde etkilemektedir. Öyle ki, önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde bölgedeki buzullarının neredeyse tamamının eriyeceğine dair tahminler yapılmaktadır. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda Arktik Bölge'deki hareketliliğin yoğunluğu artacak gibi görünmektedir.

20.yy'ın ilk döneminde daha çok keşif ve bilimsel amaçlı yolculuklarla gündeme gelen Kuzey Kutup bölgesi özellikle 2. Dünya Savaşı'na kadar zorlayıcı iklim ve çevre koşulları nedeniyle dünya politikasında bir ağırlık kazanamamıştır. Ancak savaş ile birlikte bölgenin mevcut stratejik konumu gündeme gelmiştir. Savaş'ın Kuzey'e kadar sıçraması esasında bölge ile ilgili devletlerin "ulaşılmaz" algısını yıkmıştır. Savaş sonrası iki kutuplu sistemin ortaya çıkışıyla birlikte bölgedeki Bering Boğazı'nın -Rusya ile ABD arasında en kısa mesafe- stratejik öneminin artması, Arktik Bölge'nin de katı bir jeopolitiğin etkisi altına girmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş ile birlikte aynı zamanda askeri teknolojiye rekabetin ortaya çıkması ve silah teknolojisindeki gelişmeler Arktik Bölge üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Nitekim iki blok lideri kıtalararası balistik füzeler, nükleer denizaltıları ve erken uyarı sistemleri gibi ileri askeri teknolojik kapasiteye sahip araçları Arktik Bölge'de deneme fırsatını yakalamıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitimine kadar Arktik Bölge'de bloklararası rekabetin arttığı ve çatışma potansiyelinin yüksek olduğu bir durumdan bahsetmek mümkündür.

1990'lı yıllara doğru girerken iki kutuplu sistemin yumuşama sürecine girmesiyle birlikte Arktik'de de işbirliği olanakları değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle iklimsel ve çevresel konularda devletler iki taraflı ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarını hayata geçirmiştir. İklim değişikliğinin Arktik ekosistemi üzerindeki yıkıcı etkisi, devletleri bu konuda bir takım önlemler alma yoluna itmiştir. Arktik Konseyi vb. diğer mekanizmaların kurulması böyle bir çabanın ürünüdür.

Sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması konuları üzerine odaklanan Arktik Konseyi ile birlikte konsey üyesi sekiz Arktik ülkesi arasında bir koordinasyon, etkileşim ve işbirliği olanağı doğmuştur. Bu nedenle Arktik Bölge'de genel anlamda işbirliğinin hayata geçirilmesine zemin hazırlanmıştır. Son yıllarda enerji kaynakları ve kutup deniz rotalarının gündeme oturmasıyla söz konusu üye ülkeler arasında kaynakların paylaşılması noktasında bir "ortak çıkar" algısının oluştuğu da söylenebilir. Sekiz Arktik Devleti, bölge ile ilgili strateji belgelerinde bu çıkar algılamasını "ekonomik kalkınma" etrafında şekillendirmiştir. Son yıllarda Arktik Ekonomik Konseyi'nin kurulması ve Arktik Konseyi ile yakın işbirliği hedeflenmesi de bu çıkar algılamasının etkisiyle olmuştur denilebilir.

Bu çalışmada Arktik Bölge'de sanıldığı aksine bir işbirliği sürecinin faaliyette olduğunu göstermek amaçlanmıştır. Literatüre bakıldığında bölgenin önceki yıllarda askeri-militarist faaliyetlerle yoğun karakterinin işbirliğine doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Bilhassa enerji

kaynakları ve ulaşım gibi konularda ilgili devletlerin ortak bir zeminde buluştukları söylenebilir. Sonuç olarak Arktik’de ekonomik çıkarların öncelendiği bir devletlerarası işbirliği süreci etkili olmaktadır. Dolayısıyla Arktik ile ilgili yapılacak çalışmalarda çatışmadan ziyade işbirliği olasılığının daha güçlü ve makul olacağını dikkate almak gerekir.

KAYNAKÇA

- Fairhall, D.** (2010). *Cold Front: Conflict Ahead in Arctic Waters*. New York: I.B. Tauris&Co. Ltd.
- Heininen, L.** (2012). *Arctic Strategies and Policies: Inventory and Comparative Study*. The Northern Research Forum & The University of Lapland
- Sander, O.** (2004). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara
- Holmes, S.** (2008). “Ice: Emerging Legal Issues in Arctic Sovereignty”. *Chicago Journal of International Law*. Vol. 9. Number 1. Article 13 (323-351)
- Jones-Imhotep, E.** (2004). “Nature, Technology, and Nation,” *Journal of Canadian Studies*. (13-14)
- Roucek, J. S.** (1983). “The Geopolitics of the Arctic”, *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 42, Number 4 (463-471).
- Young, O. R.** (1986). “The Age of the Arctic”. *Foreign Policy*. No:61. Winter.
- Gorbachev, M.** (1987). “The Speech in Murmansk at the Ceremonial Meeting on the Occasion of the Presentation of the Order of Lenin and the Gold Star Medal to the City of Murmansk”, October 1, 1987. *Novosti Press Agency*: Moscow, 1987.
- British Petroleum (BP)**. (2010). *BP Statistical Review of World Energy 2010*.
- Budzik, P.** (2009). “Arctic Oil and Natural Gas Potential”. *U.S. Energy Information Administration. Office of Integrated Analysis and Forecasting Oil and Gas Division*. October 2009.
- USGS (The United States Geological Survey)**. (2008). *Circum-Arctic Resource Appraisal*
- İnternet Kaynakları:**
- Norton, J.** (2009). “German Ships Successfully Make “Arctic Passage””. *Reuters*. September 12, 2009.
- (https://www.reuters.com/article/us-climate-shipping-arctic/german-ships_successfully-make-arctic-passage-idUSTRE58B01K20090912). E.t. 12.09.2019
- (<https://arctic-council.org/index.php/en/about-us>). E.t. 15.09.2019
- (https://en.wikipedia.org/wiki/Arctic_shipping_routes) E.t. 17.09.2019
- (<http://yamallng.ru/en/project/about/>). E.t. 18.09.2019

İBN ABDÜLBERR'İN *EL-ECVİBETÜ'L-MÜSTEV'İBE 'ANİ'L-MESÂİLİ'L-MÜSTAĞREBE MİN SAHÎHİ'L-BUHÂRÎ* ADLI ESERİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ECE
Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, arahman1977@hotmail.com

ÖZET

İbn Abdülberr, *Sahîh-i Buhârî*'nin bazı hadisleri hakkında İbn Ebî Sufra'nın (ö. 435) ilettiği sorulara cevap niteliğinde *el-Ecvibetü'l-Müstev'ibe ani'l-mesâili'l-mustağrebe min Sahîhi'l-Buhârî* adlı bir eser kaleme almıştır. Eserde fikhî ve itikâdî konularla ilgili bazı hadisleri ayetler, hadisler, ümmetin uygulaması, akıl ve Arapça bağlamında ele alınmıştır. Zahirî ve literal yaklaşımın egemen olduğu dönemde bunun dışına çıkmayı başarıp fikhî bir yaklaşıma önem vermesi çalışmayı ayrıcalıklı kılmaktadır. Tahlil ettiği yirmi iki hadisten on yedisi fikhî meselelerle ilgili iken üçü itikâdî konularla ilgilidir. “Mekke ve Medine'nin dokunulmazlığı”, “Ölülerin sesleri işitip-işitmediği”, “Peygamberlerin rüyaları ile vahiy ilişkisi”, “İsrâ ve Mirac olayının keyfiyeti” gibi konular dikkat çekmektedir. Bu konulardan bazılarının günümüzde halen tartışılıyor İbn Abdülberr'nin konulara yaklaşımını önemli kılmaktadır.

Neticede onun aynı konudaki hadisleri bir arada değerlendirdiği, aralarında muaraza varsa önce cem' ve te'lîfe gittiği, bunun için ayetlere, sahih hadislere, âlimlerin icmâsına başvurduğu, siyer gibi diğer ilimlerden de istifade ettiği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Hadis, Buhârî, Sahîh, en-Nemerî, *el-Ecvibe*.

GİRİŞ

Hadislerin doğru anlaşılmasını sağlamak için ilk dönemlerden beri âlimlerin yoğun bir çalışma içinde oldukları bilinmektedir. İmam Şâfiî'nin (ö. 204) *İhtilafu'l-hadis'i*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276), *Te'vilu muhtelifi'l-hadis'i* Tahâvî'nin (ö. 321) *Müşkilü'l-âsâr'ı* ve İbn Fûrek'in (ö. 406) *Müşkilü'l-hadis'i* bu konuda ismi öne çıkan ilk dönem eserleridir. Beşinci asırda yaşamış olan İbn Abdülberr en-Nemerî'nin (ö. 463) bu alana katkısı inkâr edilemez. O, birçok ilim dalı yanında hadis alanında da birçok eser kaleme almıştır. Bu çalışmada *el-Ecvibetü'l-Müstev'ibe* adlı eseri üzerinde durulacaktır. Konuya geçmeden önce müellif hakkında kısa bir bilginin verilmesinde fayda vardır.

İbn Abdülberr en-Nemerî'nin (ö. 463) tam ismi Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. 'Âsım en-Nemerî el-Kutûbî el-Endulusî el-Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Ömer'dir. O dönemde hilafetin başkenti ve ilim merkezi olan, Endülüs'ün Kurtuba şehrinde hicrî 368'de dünyaya gelmiştir. Bütün ilim tahsilini Endülüs'teki ilim merkezlerinde yapmıştır. Fıkıh, hadis, ricâl, tefsir ve tarih başta olmak üzere birçok ilimde ün yapmıştır. Babasının da Kurtuba'nın önde gelen tefsir, kıraat, fıkıh ve hadis âlimlerinden biri olduğu ifade edilmiştir.¹ Yüzden fazla âlimden icâzet almıştır. Sadece hadis rivayet ettiği hocalarının yetmişe yakın olduğu ifade edilmiştir. Semâ', arz, icâzet ve kitâbet gibi birçok tahammül yoluyla ilim almıştır. Bir asra yakın ömür yaşamış, bu sayede çokça hocadan ilim alma ve birçok talebe yetiştirme fırsatı bulmuştur.

¹ Tercemesi için bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Beyrut: Dâru sâdır, ty.), 7: 66; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 10: 199; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985), 18: 153; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1419/1998), 3: 207; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Beyrut: Dâru sâdır, ty.), 7: 66; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî ed-Dımaşkî es-Sâlihî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadis*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996), 3: 324; Süyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1403), 431; Leys Suûd Câsim, “İbn Abdilber en-Nemerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 269-272.

Hocaları arasında, Ahmed b. Abdulmelik b. Hişâm el-İşbilî (ö. 401), Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Sa'd el-Emevî (ö. 401), Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Mukri' (ö. 429), İbn Debbâğ Halef b. Kâsım (ö. 393), Ebâ el-Mutarrıf (ö. 402), İbn es-Saffâr (ö. 429) ve daha birçok âlim yer almaktadır. Hadis ilmindeki birikiminden dolayı "Mağribin Hafızı" lakabını almıştır. Doksandan fazla talebesi arasında, İbn Hazm (ö. 456), Muhammed b. Fütûh el-Humeydî (ö. 488), Ebû Alî el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Gassânî (ö. 498), Ebu'l-Hasan Tahir b. Mufevviz b. Ahmed el-Meâfirî (ö. 484) ve daha birçok âlim sayılabilir. Bunlar arasında hadiste imam ve hafız olanların yer alması onun ilmî seviyesinin ne derece yüksek olduğunu göstermektedir.

Gerek muâsırları gerek sonraki âlimler onu sika, hafız, müksir gibi sıfatlarla tanıtmışlardır. Yaşadığı beşinci asırda Endülüs bölgesinin hadis imamı kabul edilmiştir. İlk etapta Zahirî olduğu ifade edilen İbn Abdülberr'in daha sonra Mâlikî fıkına, bazı meselelerde de Şafiî fıkına meylettiği anlaşılmaktadır. İbn Teymiyye (ö. 728) onu hafif bir teşeyyu' ile itham etmiştir. Ancak eserleri incelendiğinde bu iddianın isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. O, Muhacir ve Ensar'dan ilk Müslüman olanları, Akâbe Biatlarına, Bedr'e ve Hudeybiye'ye katılanları en faziletli insanlar kabul etmektedir. Dört halifeden her birinin, diğerlerinde olmayan hususiyetlerinin olduğunu söylemekte ve görüşlerini ayet ve sahih hadislerle desteklemektedir.²

İbn Abdülberr en-Nemerî, hadis, kıraat, fıkıh, siyer/tarih, akîde ve ilim/adâb/ahlak gibi birçok ilim alanında eserler kaleme almıştır. Özellikle sahâbe biyografisine ait günümüze ulaşan ilk eserlerden biri sayılan *el-İstî'âb fî ma'rîfeti'l-ashâb* adlı eseri önemlidir. Hadis alanında öne çıkan eserlerinden bazıları şunlardır:

- 1- *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-mesânîd*,
- 2- *el-İstizkâr limezâhibi ulemâi'l-emsâr*,
- 3- *Müsned-ü İbn Abdilberr*,
- 4- *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*,
- 5- *'Avâlî İbn Abdilberr fi'l-hadîs*,
- 6- *Hadîs-ü Mâlik hârice'l-Muvatta*,
- 7- *et-Tekassî li-hadîsi'l-Muvatta ve şüyûhi'l-İmâm Mâlik*.

İbn Abdülberr bir müddet kadılık da yapmıştır. Hicrî 463'te doksan yedi yaşında iken Endülüs'ün Şâtibe mevkiinde vefat etmiştir.

1. İBN ABDÜLBERR EN-NEMERÎ'NİN *EL-ECVİBETÜ'L-MÜSTEV'İBE* ADLI ESERİ

Eserin tam adı *el-Ecvibetü'l-Müstev'ibe ani'l-Mesâili'l-Mustağrebe min Sahîhi'l-Buhârî* dir. Kitap, Vakfu's-selâmi'l-hayrî tarafından 2004'te Riyad'da basılmıştır. Bu baskı 318 sayfadır. Ayrıca Dâru İbn Affân tarafından Amr Abdülmun'im Selim'in tahkik ve dirâsesiyle 2005 yılında Kahire'de basılmıştır. Bu baskı ise 312 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmada tahkikli baskı esas alınmıştır.

İbn Abdilber en-Nemerî eserinde, Mâlikî âlimlerinden Ebû'l-Kâsım el-Muhelleb b. Ebî Sufra'nın (ö. 435) *el-Esiletü'l-mustağraba* adlı risalesinde kendisine iletildiği sorulara cevap vermiştir. İbn Ebî Sufra, *Sahîh-i Buhârî*'nin ravilerinden el-Asîlî'nin önde gelen talebelerindedir. Verdiği dersleriyle, yaptığı şerhleriyle, hadislerle getirdiği fikhî yaklaşımıyla Endülüs'te *Sahîh-i Buhârî*'yi ihya eden âlimdir. Zehebî'nin (ö. 748) çok zeki biri olarak tanıttığı İbn Ebî Sufra, İbn Abdülberr en-Nemerî'ye gönderdiği risalede, *Sahîh-i Buhârî*'den bazı hadislerin anlamını çözemediğini, kendisinden şerh ve açıklama beklediğini ifade etmiştir. Ayrıca dönemindeki âlimlerin hadislere literal yaklaşımından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Öyle anlaşılıyor ki İbn Abdilber en-Nemerî kendi döneminde lafzî yaklaşımın

² İbn Abdülberr en-Nemerî, *et-Temhîd*, (B.y.: Muessesetü'l-Kurtuba, 1987), 8: 109; İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-İstizkâr*, (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993), 14: 236 vd.

dışına çıkan sayılı âlimlerden biridir. O, vakti müsait olmasa da İbn Ebî Sufra'nın sorularını cevapsız bırakmamıştır.³ Kitabındaki mukaddimede İbn Ebî Sufra'nın tahlil etmesini istediği hadisleri sıralarını bozmadan cevapladığını ifade etmiştir.⁴ Konu başlıkları yerini “el-Hadîsü'l-evvel”, “el-Hadîsü's-sânî” ve “el-Hadîsü's-sâlis” şeklinde hadisleri müteselsilen başlık yerine kullanmıştır.

2. ESERDEKİ HADİSLER VE TAHLİL YÖNTEMİ

Eserde, *Sahîh-i Buhârî* hadislerinden 22'si içerik yönünden tahlil edilmeye çalışılmıştır. Hadisler senetsiz, bazen de ihtisara giderek vermiştir. Hadislerin büyük çoğunluğu taharet, teyemmüm, hayız, namaz, ezan, cenâiz, muamelât, zebâih, diyât gibi fikhî konularla ilgilidir. Bazıları ise Mekke ve Medine'nin dokunulmazlığı, İsrâ ve Mirac Hadisesi, Ölülerin sesleri işitip-işitmediği, Kabir azabı, Çocuk yaşta ölenlerin durumu, Peygamberlerin rüyası ve Fazâil gibi farklı konularla ilgilidir.

İbn Abdülberr en-Nemerî, hadisleri tahlil etmede literal yaklaşımın dışına çıkan bir âlimdir. O, metnin arka planındaki manayı anlamaya çalışmaktadır. Mesela fiilî sıfatlarla ilgili hadisleri yorumlamayı tercih etmiştir. Hz. Peygamber'in “*Birbirini öldürdükleri halde cennete giren iki kişiye Allah güler*”⁵ hadisindeki gülmenin mecazî olduğunu, Allah'ın şefkat ve merhametle onları karşılayıp hoşnut olması anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁶

2.1. MEKKE'Yİ KİMİN DOKUNMAZ KILDIĞI HADİSİ

İbn Abdülberr en-Nemerî, hadislere verilecek doğru manayı tespit etmek için ayetlere müracaat etmek gerektiği kanaatinde. Uyguladığı bu yöntemle bazen birbirinden farklı anlamların söz konusu olabileceğini ortaya koymuştur. Birden fazla anlamanın söz konusu olduğu durumlarda çoğunluğun görüşünü tercih etmektedir. Misal olarak “*Allah Mekke'yi haram (dokunulmaz) kıldı insanlar değil...*”⁷ hadisi ile “*Allahum, İbrahim'in Mekke'yi haram (dokunulmaz) kıldığı gibi ben de (Medine'nin) iki tepesi arasını haram (dokunulmaz) kılıyorum*”⁸ hadislerini tahlil etmeye çalışırken, “*De ki: Bana, dokunulmaz kıldığı bu şehrin rabbine, yalnız O'na kulluk etmem emredildi...*” (en-Neml 27/91) ayetini delil göstererek, Mekke'yi Hz. İbrahim'in değil, Allah'ın dokunulmaz kıldığını savunmuştur.⁹ Bu yasağın kulların maslahatına ve bir imtihan olduğunu belirttikten sonra, Hz. Peygamber'e Mekke Fethinde verilen geçici iznin ona has bir durum olduğunu söylemektedir. Ayrıca bunun taabbûdî bir konu olduğunu, Allah'ın hükümlerinin akılla nesh edilemeyeceğinin altını çizmiştir.¹⁰

Allah Resûlü'nün (s.a.s.), “*Allahum, İbrahim'in Mekke'yi dokunulmaz kıldığı gibi ben de (Medine'nin) iki tepesi arasını dokunulmaz kılıyorum*”¹¹ hadisinin, “*Allah (Mekke'yi) dokunulmaz kıldı insanlar değil...*” hadisini literal anlamaya engel olduğunu söylemektedir. Buna göre Allah, Hz. İbrahim'e Mekke'nin dokunulmaz olduğunu bildirmiş, o da bunu insanlara iletmıştır. İnsanlar dokunulmaz olduğunu ilk defa Hz. İbrahim'den öğrendikleri için kendisi dokunulmaz kılmış gibi olmuştur. Bu durum, tıpkı Allah'ın bir ayette, canları almayı kendine, başka bir ayette meleklere izafe etmesi gibidir. Nitekim bir ayette, “*Allah canları almaktadır*” (ez-Zümer 39/42) denmiş iken diğer bir ayette, “*Onlar*

³ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 67-68; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 226; Bk. Amr Abdülmün'im Selim'in *el-Ecvibe*'ye yazdığı mukaddime. İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, (Kahire: Dâru İbn Affân,2005), 39-40, 51-52.

⁴ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 67-68.

⁵ Mâlik, *el-Muvatta*, (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1997), “Cihâd”, 14; Buhârî, “Cihâd”, 28; Müslim, “İmâre”, 128.

⁶ İbn Abdülberr en-Nemerî, *et-Temhîd*, (B.y.: Muessesetü'l-Kurtuba, 1987), 18: 344-345.

⁷ Buhârî, “İlim”, 37.

⁸ Mâlik, *el-Muvatta*, 2: 889; Buhârî, “Enbiyâ”, 12.

⁹ Ancak ekser-i ulema gibi o da Harem'in, katli vacip olanlara sığınak olamayacağı görüşündedir. Bk. İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 69 vd.

¹⁰ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 69 vd.

¹¹ Mâlik, *el-Muvatta*, 2: 889; Buhârî, “Enbiyâ”, 12.

ki melekler canlarını alır” (en-Nahl 16/28) denmiştir. İbn Abdülberr, bu kullanımın Araplarda var olduğunu ve zaman zaman bir şeyin sebebine izafe edildiğini söylemektedir.

Hadiste geçen “Haram (dokunulmaz) kılma” ifadesini farklı bir ayete bakıp yasaklama anlamında değil, “menetme/engelleme” manasına almanın da mümkün olduğunu söyledikten sonra, sütannelerin Hz. Musa’ya haram kılındığına (engellendiğine) dair ayeti delil getirmiştir. Ayette, “*Biz daha önce sütanneleri ona haram kıldık...*” (Kasas 28/12) yani engelledik denilmiştir. Bir bebeğe haram kılma söz konusu olmadığında, haram kılma engelleme anlamındadır. Yani bebeğin sütannelerin sütünü içmekten menedilmesi kastedilmiştir. Bu durumda anlam şöyle olacaktır. Hz. İbrahim insanları, Mekke’de avlanmaktan ve savaşmaktan menettiği gibi, Allah Resûlü (s.a.s.) de Medine için aynı şeyi yapmıştır. İbn Abdülberr en-Nemerî, bu iki farklı anlamayı verdikten sonra birinci anlamın daha isabetli olduğunu savunmuştur. Birinci anlamın sahih hadislerle desteklendiğini, hadis âlimleri ile bir grup siyer âliminin de bunu sahih ve meşhur kabul ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla bir hadis ayetlerle birlikte anlaşıldığında farklı anlamalar söz konusu ise tercihe gidilmelidir. Bu durumda diğer sahih hadisler, hadis âlimlerinin icmâsı ve duruma göre diğer âlimlerin görüşleri, doğru anlamı tercih etmede yardımcı karineler olarak dikkate alınmalıdır.

İbn Abdülberr en-Nemerî, “*Allah Mekke’yi dokunulmaz kıldı, insanlar değil...*” hadisinden hareketle bir-iki noktaya daha temas etmektedir. Birisi şudur: İster vahy-ı metluv ister gayr-ı metluv ile olsun Allah’ın haram kılma hükmü, itaat edilmeleri ve örnek alınmaları emredilmiş olan peygamberlerin haram kılma hükmünden bağlayıcılık açısından daha güçlüdür.¹² Dolayısıyla İbn Abdülberr’e göre vahy-ı gayr-ı metluv ile getirilen hükümler bağlayıcılık yönüyle ayetlerle aynı seviyede iken, hadisler ile getirilen hükümler seviyeye bunların altındadır. Böylece ona göre hadislerin tamamı vahy-ı gayr-ı metluv değildir. Buna göre hadislerle getirilen hükümleri Allah’ın hükümleri ile aynı seviyede görmek isabetli değildir. Doğru olan ikisini aynı seviyede görmeyen Mâlikîlerin görüşüdür. Tahlil edilen hadis, bu görüşün daha isabetli olduğunun göstermektedir. Medine’nin av hayvanlarını avlamada ceza veya fidye gerekmediği halde, Mekke’nin avını avlamada ceza veya fidyenin gerektiğine dair icmâ vardır. Çünkü Medine’yi Hz. Peygamber dokunulmaz kılmış iken, Mekke’yi Kur’an nassı dokunulmaz kılmıştır.¹³

Ayrıca peygamberlerin de Allah’ın izni dairesinde hüküm koyma yetkisine sahip olduklarının hadisten anlaşıldığını ifade etmiştir.

2.2. İSRÂ VE MİRÂC’IN KEYFİYETİYLE İLGİLİ HADİS

İsrâ ve Mirâc olayının cesetle mi ruhla mı olduğu günümüzde halen tartışılan bir konudur. İbn Abdülberr’e göre olay Allah Resûlü (s.a.s.) uyanırken ve cesediyle birlikte gerçekleşmiştir.

(Hz. Aişe’den gelen) rivayete göre, Ebû Cehil ve diğer Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber’in o gece yaşadıklarına inanmamış ve Hz. Ebû Bekir’e gelerek: “*Ey Ebû Bekir! Senin arkadaşın, bu gece Beyt’ül Makdis’e gidip namaz kıldığını ve sonra Mekke’ye döndüğünü iddia ediyor ne dersin?*” demişlerdir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), “*Siz on iftira atıyorsunuz*” deyince onlar, “*Hayır, o şimdi Mescid’de insanlara bunu anlatıyor*” demişlerdir. Hz. Ebû Bekir, “*Allah’a yemin ederim ki, eğer o bunu söylemişse doğrudur. Size daha acayip olanı söyleyeyim. Allah’a yemin ederim ki o, günün veya gecenin bir anında kendisine semâdan ve yerden haber geldiğini söylüyor ve ben onu tasdik ediyorum. Bu sizce daha acayip değil mi?*” dedikten sonra Allah Resûlü’nün (s.a.s.) yanına varmış ve: “*Ey Allah’ın Peygamberi! Dedikleri doğru mu? Bu gece Beyt’ül-Makdis’e gittiniz mi?*” Allah Resûlü (s.a.s.) “*Evet*” deyince, “*Bana anlatır mısınız? Ben daha önce gittim*” demiştir. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Bana Mescid gösterildi ve ben bakarak anlatmaya başladım*” demiştir. O anlatmış, Hz. Ebû Bekir tasdik etmiştir ve

¹² İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü’l-müstev’ibe*, 75-77.

¹³ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü’l-müstev’ibe*, 78.

“Şahitlik ederim ki sen Allah’ın Resûlü’sün, Şahitlik ederim ki sen Allah’ın Resûlü’sün” demiştir. O günden sonra Hz. Ebû Bekir “es-Sıddîk” ismini almıştır.¹⁴

İbn Abdülberr, bu haberin meşhur olmasını İsrâ’nın ruhla/uykuda olmadığına bir delil olarak kabul etmiştir. Eğer Allah Resûlü (s.a.s.), “*Ben dün rüyamda Beytü’l-Makdis’e gittim*” deseydi kimse onu yalanlamazdı. Çünkü kimse böyle rüyaları inkâr etmez. Ayrıca Hz. Ebû Bekir’in müşriklere, “*Siz ona iftirada bulunuyorsunuz*” demesi de bunun rüyada değil gerçekte olduğunu göstermektedir. Rüyalarda bunlardan daha büyük şeylerin yaşanabileceğini en iyi bilenlerden birisi Hz. Ebû Bekir’dir. Eğer rüya olsaydı o böyle deyip karşı çıkmazdı.

Hz. Aişe’nin, İsrâ’nın cesetle olmadığını söylediğine dair haber İbn Abdülberr’e göre sahih değildir. Bu habere göre Hz. Aişe, “*Allah Resûlü (s.a.s.) o gece yanımdaydı. O ruhuyla İsrâ’yı yaşadı (cesediyle değil)*” demiştir.¹⁵ Haberin sabit olmadığı, uydurma olduğu açıktır. Zira Hz. Aişe İsrâ olayı zamanında Allah Resûlü’nün (s.a.s.) yanında/evinde değildi. İki sene sonra Allah Resûlü (s.a.s.) onu Medine’de evine almıştır.¹⁶ Burada İbn Abdülberr’in, tarihî gerçeklere aykırı olan rivayetleri tereddüt etmeden mevzû’ saydığı anlaşılmaktadır.

İbn Abdülberr’in İsrâ ve Mirâc olayının uyanıkken ve cesedle yaşandığına dair tahlilleri yerindedir. Farklı görüşte olan sahâbî ve âlimler olsa da ulemânın cumhuru ve selefin ekserisi bu görüştedir.¹⁷ Konu hakkındaki tüm rivayetleri ve ayetleri iddialarla birlikte ele alan Taberî (ö. 310) de aynı sonuca varmıştır.¹⁸ Ancak İbn Abdülberr’in tahlillerinin merkezine aldığı, müşriklerin Hz. Ebû Bekir’e geldiklerine dair rivayet zayıftır ve delil olmaya elverişli değildir. Rivayet Hz. Aişe’den gelmekte, Hâkim’in (ö. 405) *el-Müstedrek*’inde yer almaktadır. İsnadı şöyledir: Âişe > Zührî > Ma’mer > Muhammed b. Kesîr es-San’ânî

Rivayetin isnadında yer alan Muhammed b. Kesîr es-San’ânî (ö. 216) cerh ve ta’dîl âlimleri tarafından tenkid edilmiştir. Zehebî (ö. 748) sadûk demiş ancak Ahmed b. Hanbel (ö. 241) onu zayıf saymıştır. Ahir ömründe ihtilata düştüğü ifade edilmiştir. İbn Hacer (ö. 852) de hatasının çok olduğunu söylemiştir. Buhârî (ö. 256) ve Ebû Davud (ö. 275) da onu zayıf saymışlardır.¹⁹ Dolayısıyla rivayetin isnadı münkerdir ve delil olmaya elverişli değildir. Ancak rivayetin manasını destekleyen ve isnadı sahih başka rivayetler vardır.²⁰

İbn Abdülberr’in İsrâ ve Mirac olayının keyfiyetini zayıf bir rivayetle temellendirmeye çalışması dikkat çekicidir. Kanaatimizce böyle mühim bir hadisenin daha sağlam delillerle temellendirilmesi gerekirdi. O bununla, kitabında takip ettiği yöntemin dışına çıkmıştır. Nitekim eserindeki çoğu hadislerin tahlilini ayetlerle temellendirmiştir. Misal olarak peygamberlerin rüyalarının vahiy çeşitlerinden biri olduğunu,²¹ kabir azabının var olduğunu ayetler sonra sahih hadislerle

¹⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, ty.), 3: 62.

¹⁵ Bu rivayet İbn İshâk’tan (ö. 151) gelmekte ve -ismini vermeden- kendisine Hz. Ebû Bekir ailesinden birisinin Hz. Aişe’den bu bilgiyi aktardığını söylemektedir. Rivayet temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Dolayısıyla senedi munkatî’ olduğu için İbn Abdülberr’in rivayet için aslı yoktur demesi yerindedir. Bk. İbn İshâk, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 2004), 309; İbn Mülakkin, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, *et-Tavdîh li şerhi’l-Câmi’i’s-sahîh*, (Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 2008/1429), 33: 481.

¹⁶ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü’l-müstev’ibe*, 132-136.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1379), 7: 156; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, (Beyrut: Dâru’l-ihyâi’t-turâsi’l-arâbî, ts.), 22: 447; Nevevî, *el-Minhâc*, (Beyrut: Dâru’l-ihyâi’t-turâsi’l-arabî, 1392), 1: 387.

¹⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Tâberî, *Tehzîbü’l-âsâr*, (Kahire: Matbaatü’l-medenî, 1982), 410-470; Tâberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, (Beyrut: Müessesetü’l-risâle, 2000), 17: 350.

¹⁹ Buhârî, *Tarihü’l-kebir*, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, ty.), 1: 218; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, (Beyrut: Müessesetü’l-risâle, 1980), 26: 329; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, (Beyrut: Dâru’r-raşîd 1986), 504.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5: 476-77.

²¹ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü’l-müstev’ibe*, 135-136, 221-226.

temellendirmiştir.²² Görünürde ayetlerle çelişen, ölümlerin sesleri işittiğine dair hadisleri, başka sahih hadislerle destekleyerek temellendirmiştir.²³

Dolayısıyla aslında onun hadisleri tahlil etmede takip ettiği yöntem, önce ayetlere sonra sahih hadislere daha sonra ulemanın icmâsına uygun anlamadır. Bu şekildeki bir yaklaşımla birçok hadisin doğru anlaşılabilirdiğini örneklerle ortaya koymuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Beşinci asırda yaşamış olan İbn Abdülberr en-Nemerî, fıkıh, tefsir, hadis ve daha birçok ilim dalında ün yapmış bir İslam âlimidir. *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe* adlı kitabında çağdaşı İbn Ebî Sufra'nın ilettiği *Sahîh-i Buhârî*'deki yirmi iki hadisi tahlil etmiştir. Zahirî yaklaşımın hâkim olduğu o dönemde İbn Abdülberr'in bunu aşarak hadisleri ayetlerle karşılaştırmalı bir metotla anlamaya çalışması takdire şayandır. Yönteminde ayetleri ve sahih hadisleri esas almıştır. Farklı anlamlar arasında tercih yapmak için aynı konudaki diğer sahih hadislere ve cumhuru ulemanın görüşüne müracaat etmiştir.

Tarihî gerçeklere aykırı gördüğü rivayetleri mevzu' saymış, Mekke ve Medine'nin dokunulmaz kılınması gibi ta'abbûbî, İsrâ ve Mirac mucizesi ve ölümlerin sesleri işitmesi gibi akli aşan hadiselerle ilgili hadisleri olduğu gibi kabul ederek aşırı yoruma karşı olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla akla arz tek başına onun için sahih hadisleri redetmek için bir ölçü değildir.

Allah'ın verdiği izin dairesinde peygamberlerin de hüküm koyma yetkilerinin olduğunu, ancak hadislerle vazedilen hükümler ile ayetlerle vazedilenlerin aynı seviyede olmadığını, dolayısıyla en güçlü hükümlerin ayetlerle vazedilenler olduğunu söyleyerek önemli bir noktaya parmak basmıştır. Sonuç olarak hadisleri tahlil ederken takip ettiği yöntemin ayet merkezli olduğu, ayetler bulamadığında cumhur uygulamasıyla desteklenen anlamları tercih ettiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel. *Fağâilu's-şahâbe*. Thk. Vasiyyullah Muhammed Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1983.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arâbî, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî. *Tarîhu'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ty.

Câsim, Leys Suûd. "İbn Abdülber en-Nemerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 269-272. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvaţta*. Mısır: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.

Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî ed-Dımaşkî es-Sâlihî. *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.

Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 1397/1977.

İbn Abdülberr en-Nemerî. *et-Temhîd*. B.y.: Müessesetü'l-Kurtuba, 1987.

İbn Abdülberr en-Nemerî. *el-İstizkâr*. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993.

²² İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 161-162.

²³ İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe*, 163-167.

İbn Ebdülber en-Nemerî. *el-Ecvibetü'l-mustev'ibe*. Kahire: Dâru İbn Affân, 2005.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Dâru'r-raşîd 1986.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*. Beyrut: Dâru sâdır, ty.

İbn İshâk, Ebü Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 2004.

İbn Mülakkin, Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî. *et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008/1429.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü'l-kemâl*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1980/1400.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, ts.

Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *el-Minhâc*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1392.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *Tabakâtü'l-Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1403.

Tâberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tehzîbü'l-âsâr*. Kahire: Matbaatü'l-medenî, 1982.

Tâberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2000.

Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessestü'r-risâle, 1405/1985.

Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târîhü'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.

Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tezkiretü'l-Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1419/1998.

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA YÖNTEMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğrt. Üyesi Selma ERDAĞI TOKSUN

Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, selma_erdagi@hotmail.com

ÖZET

Drama yöntemi öğrencinin kendini iyi bir şekilde ifade etmesi, iyi bir dinleyici olması, soru ve sorunlar karşısında çözümler üretmesi ve empati kurabilmesi için önemli bir yöntemdir. Türkçe öğretmeni alan bilgisini oyunlar içinde uygun tekniklerle öğrenciye aktarmalıdır. Türkçenin öğretim sürecinde Türkçe öğretmenine bu tür fırsatları sadece drama yöntemi ve teknikleri sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretmen adaylarının drama yöntemine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 27 Türkçe öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; öğretmen adayları dramayı canlandırma şeklinde tanımlamışlardır. Drama yöntemini toplumsal konularda ve dersin giriş kısmında kullanılmasının daha faydalı olacağını, öğrencilerin özgüvenini geliştireceğini, duyu ve düşüncelerini daha rahat ifade etmelerinde yardımcı olacağını, drama yöntemini uygularken en fazla öğrencilerin çekingen davranmasının sorun olabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının bir kısmı drama yöntemini kullanabileceklerini ifade ederken bir kısmı ise bu konuda yetersiz olduklarını dile getirmişleridir.

Anahtar kelimeler: Drama, Türkçe eğitimi, öğretmen adayı.

THE OPINIONS OF TURKISH TEACHER TEACHERS ABOUT DRAMA METHOD

ABSTRACT

Drama method is an important method for the student to express himself / herself well, to be a good listener, to find solutions and to empathize in the face of questions and problems. Turkish teacher should transfer the knowledge of the field to the student through appropriate games. Only the drama methods and techniques can provide such opportunities to the Turkish teacher during the teaching process of Turkish language. The aim of this study is to determine the opinions of Turkish teacher candidates about drama method. This study is a qualitative research. Case study pattern was used in the study. The study group consists of 27 Turkish teacher candidates. In the study, structured interview form was used as a data collection tool. The data were analyzed using content analysis method. According to the results obtained from the research; teacher candidates defined drama as animation. They stated that it would be more beneficial to use the drama method in social subjects and in the introduction part of the course, it would improve students' self-confidence, they would help them to express their feelings and thoughts more comfortably, and it would be problematic for students to behave shyly when applying drama method. While some of the teacher candidates stated that they could use drama method, some of them stated that they were inadequate in this regard.

Key words: Drama, Turkish education, prospective teachers.

GİRİŞ

“Yaratıcı Drama, doğaçlama, rol oynama vb. tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanılarak, bir grup çalışması içinde, bireylerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir fikri, kimi zaman bir soyut kavramı ya da bir davranışı, eski bilişsel örüntülerin yeniden düzenlenmesi yoluyla ve gözlem, deneyim, duyu ve

yaşantıların gözden geçirildiği “oyunsu” süreçlerde anlamlandırılması, canlandırılmasıdır” (San, 2002: 81).

“Yaratıcı drama, tümel bir öğrenmeyi gerçekleştirebilecek özelliklere sahiptir, öğrenmede bilişsel duyuşsal ve devinişsel gelişim alanlarının eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesini kolaylaştırır ve öğrenmenin yaşantısal hale getirildiği uygulamalardan oluşur” (Adıgüzel, 2013, s.54-55).

Adıgüzel (2010) yaratıcı dramının amaçlarını şu şekilde sıralamıştır:

- Yaratıcılığı ve hayal gücünü geliştirme.
- Kendini tanıma, gerçekleştirme ve başkalarıyla iletişim becerisini geliştirmek.
- Demokratik tutum ve davranışı geliştirme.
- Estetik davranışlar geliştirme.
- Eleştirel ve bağımsız düşünebilme becerisi geliştirme.
- İşbirliği yapabilme-birlikte çalışma becerisi geliştirme.
- Sosyal duyarlık yaratma.
- Duygunun sağlıklı bir biçimde boşalımı ve kontrolü.
- Dil gelişimi, sözel ve sözel olmayan ifade becerisi geliştirme (Adıgüzel, 2010).

Türkçe programında belirlenen; *öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları* amaçları doğrultusunda sınıf ortamında öğrencilerin kendilerini sosyal ve akademik anlamda geliştirebileceği, kendini rahatça ifade edebileceği, dört temel dil becerilerini edinebileceği, kazandığı bu becerileri hayatına yansıtıp yaşam boyu sürdürebileceği ortamların sağlanması gerekmektedir. Öğrencinin aktif bir şekilde derslere katılıp başarı sağlaması yaparak-yaşayarak öğrenme sonucunda gerçekleşecektir. Drama yöntemi öğrencinin kendini iyi bir şekilde ifade etmesi, iyi bir dinleyici olması, soru ve sorunlar karşısında çözümler üretmesi ve empati kurabilmesi için önemli bir yöntemdir.

Aytaş’a göre (2008: 15) yaratıcı drama birden fazla duyguyu harekete geçirdiği için en etkili öğretim yöntemlerinden biridir. Özellikle Türkçe derslerinde dil becerilerini geliştirmek, anlama ve anlatmayı daha etkin hale getirmek için yaratıcı dramaya başvurmak gerekir.

Türkçe dersinin bir beceri dersi olduğu, becerinin de uygulama ve deneyimlerle kazanıldığı düşünülüğünde Türkçe dersinde kullanılacak yöntem ve tekniklerin öğrenciyi etkin kılacak nitelikte olmasının önemi açığa çıkmakta ve bu yöntem ve teknikler yaşama geçirilmediği takdirde belirlenen hedeflere ulaşmanın mümkün olmayacağı görülmektedir (Aktaş, 2006).

Aykaç (2011), yaratıcı drama sürecinde yapılan etkinliklerin öğrencileri merkeze alarak dil becerilerini kullanmalarını sağlayacağını dile getirmiştir. Yine Aykaç, Türkçe derslerinde yaratıcı drama yönteminden yararlanılması ile öğrencilerin derse etkin olarak katılabileceğini ve sınıf ortamında , çocuk edebiyatı metinleriyle kurgulanan yaratıcı drama etkinlikleriyle, konuşan, yazan, araştıran, sorgulayan ve eleştirel düşünebilen çok yönlü bireylerin yetiştirebileceğini ifade etmiştir. .

Maden’e göre (2010) Türkçe öğretmeni alan bilgisini oyunlar içinde uygun tekniklerle öğrenciyi aktarmalıdır. Drama eylemi esnasında diğer alanlarla da ilişki kurulmalı, sözlü anlatıma dikkat edilmeli, gerekirse sosyal çocuk oyunları içinde çeşitli ses çalışmalarına zaman ayrılmalıdır. Türkçe öğretmeni, bir lider olarak drama çalışmasında sürece önem vermeli, öğrencilerin oyunlarla ilgili düşüncelerine ve eleştirilerine de kıymet vermelidir. Çocuk derste öğretmen direktiflerine tamamen bağlı kalmamalıdır. Özgür bir ortam sağlanmalıdır. Türkçenin öğretim sürecinde Türkçe öğretmenine bu tür fırsatları sadece drama yöntemi ve teknikleri sağlayabilir.

Drama sürecinde katılımcılar dil becerileriyle ilgili etkinliklerini rahat ve özgür bir ortamda gerçekleştirirler. Ayrıca süreç içinde merak ve heyecan gibi unsurlar yer alır. Bu süreçte bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alana yönelik farklı çalışmalar yapılır. Katılımcılar drama sürecinde hem öğrenir hem de eğlenirler. Yaşadıkları farklı deneyimler onlara duyuşsal anlamda olumlu etkiler yapar. Drama sürecinin bu özellikleri katılımcıların dil becerilerine yönelik ilgi ve isteklerini artırır (Erdoğan, 2016).

Türkçe öğretiminde dramanın kullanımı ile ilgili yapılan deneysel uygulamaya dayalı araştırmalarda; Şimşek, Topal, Maden ve Şahin (2010), Kara (2010), Karateke (2006), Ünsal (2005), Köklü (2003), Çebi (1996) dramanın geleneksel olan yöntemlere göre dil becerilerini öğretmede daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Ana dili olarak Türkçenin öğretiminde Türkçe öğretmenleri yaparak yaşayarak öğrettiği; canlandırmalara davranış ve alışkanlıkları beceri haline getirdiği; yazılı ve sözlü dil kullanımında kolaylık ve kalıcılık sağladığı; duygu, düşünce ve istekleri ifade etmede yazılı, sözlü, görsel dil ürünlerini kullanmaya imkân sağladığı ve beden dilini ve hareketlerle ifade becerisi kazandırdığı için drama yöntemini ve tekniklerini derslerinde kullanabilirler (Maden, 2010).

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki drama yöntemi Türkçe öğretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Drama yöntem ve tekniklerini etkili ve aktif bir şekilde uygulayacak kişi de drama lideridir yani öğretmendir. Öğretmenin bu alanda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir ki drama sürecini, görev dağılımını planlayıp öğrencileri etkinliklere aktif bir şekilde katıp onları yönlendirebilsin. Öğretmenin tüm öğrencilere, sınıf ortamına ve vereceği kazanımlara hâkim olması kullanacağı yöntem ve tekniklerin verimliliği öğretmenin bu alandaki yeterliliğine bağlıdır. Bu bağlamda Türkçe öğretmen adaylarının drama yöntemi ve öz yeterlik algılarının tespit edilmesi önemlidir.

AMAÇ

Çalışmanın amacı, Türkçe öğretmen adaylarının drama yöntemine yönelik görüşlerinin tespit edilmesidir.

YÖNTEM

Türkçe öğretmen adaylarının drama yöntemine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi için yapılan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmış ve veriler görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkçe Eğitimi Bölümü'nde okuyan 27 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Görüşmelerin amacı, çalışma grubundaki öğretmen adaylarının drama yöntemine yönelik düşüncelerini ortaya koymaktır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun meydana getirilmesi sürecinde soru havuzu oluşturulduktan sonra Türkçe eğitimcisi iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınarak uzmanların görüşleri ve önerileri doğrultusunda görüşme formu oluşturulmuştur. Ardından iki öğretmen adayına sorular okutularak anlaşılmayan bir soru olup olmadığına bakılıp sorulara son şekli verilmiştir.

Çalışmadan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Görüşme verileri doğrultusunda öğretmen adaylarının verdiği yanıtlardan kodlar ve temalar oluşturulmuştur. Çıkarılan bu kodlar daha sonra belirlenen temalar altında gruplandırılmıştır. Bu işlemlere bir müddet ara verildikten sonra görüşme verileri tekrar okunmuş tema ve kodların son şekli verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Öğretmen adaylarının drama yöntemi ilgili görüşleri ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
Genel düşünce	Canlandırma	7
	Sahne	4
	Oyun	3
	Sanat	3
	Tiyatro	2
	Yaratıcılık	1

Doğaçlama	1
Hayal	1
Toplam	22

Öğretmen adaylarına drama deyince aklınıza ne geliyor diye sorulduğunda en fazla canlandırma, sahne, oyun ve sanat şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir; “Empatik bir şekilde bir rol canlandırıp yaşamak. (K11)” “Hayatın içinde var olan her türlü olayı kendi bakış açısıyla seyircileri önünde sahnede canlandırma. (K10)” “İnsanı derinden etkileyen konuların sahnelenmesi. (K16)”

Tablo 2. Öğretmen adaylarının drama yönteminin Türkçe derslerinde uygulanabileceği konular ile ilgili görüşleri ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
	Toplumsal konularda	5
	Canlandırma metinlerinde	4
Konu	Zor konularda	4
	Temel dil becerileri	4
	Dilbilgisi	3
	Her konuda	2
Toplam		22

Tablo 2’ye bakıldığı zaman öğretmen adaylarının drama yönteminin daha çok toplumsal konuları işleyen metinlerde, canlandırma metinlerinde, zor konularda, temel dil becerilerinin kavratılması konularında uygulanabilir olduğuyla ilgili kodlar görülmektedir. Öğrencilerin bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir; “Toplumun ortak duygularını yansıtan konular olmalı. (K26)” “Drama yöntemiyle toplumsal konular verilebilir. Çocuk daha iyi kavrayacaktır. (K27)” “Daha çok canlandırma metinlerinde kullanılabilir. Böylelikle metinlerin öğrencide daha kalıcı ve daha hızlı öğrenmesine katkıda bulunabilir. (K10)” “Dil bilgisi konularında ve toplumsal olaylar. Konuyu işledikten sonra konunun kalıcılığını artırmak için kullanılabilir. (K13)”

Tablo 3. Öğretmen adaylarının drama yöntemini dersin hangi aşamasında kullanılabilirliği hakkındaki görüşleri ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
	Giriş	6
Aşama	Sonuç bölümünde	5
	Uygulama aşamasında	3
	Her aşamada	1
	Tekrar aşamasında	1
Toplam		16

Tablo 3’te görüldüğü gibi öğretmen adayları drama yöntemini en fazla dersin giriş aşamasında ya da sonuç aşamasında kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Adayların bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir; “Dikkat çekme aşamasında kullanılabilir. Öğrencilerin derse ilgisini artırır. Motive eder,

derse güdülenmeleri kolaylaştır. (K11)” “Dersin girişinde öğrencileri güdülemek için veya ders ortasında öğrencilerin derse katılımını arttırmak için kullanılabilir. (K1)” “Dersin etkinlik kısmında uygulanabilir. Çünkü yapılan etkinlikler sırasında duygular yansıtıldığından çocuğun deşarj olmasını sağlar. (K2)” “Bence dersin bitiminde daha etkili olabilir. Çünkü hangi konu işlenip bitmişse öğrenci o konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtabilir. (K9)”

Tablo 4. Öğretmen adaylarının drama yönteminin faydaları hakkındaki görüşleri ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
Fayda	Özgüven	12
	Duygu ve düşüncelerini rahat ifade etme	12
	Konuşma becerisi	7
	Sosyal ilişkiler	6
	İşbirlikçi çalışma	6
	Eğlenerek öğrenme	5
	Hayal gücü	4
	Empati becerisi	4
	Doğaçlama	1
Toplam		57

Öğretmen adaylarının en fazla kod ürettikleri konu drama yönteminin faydalarıdır. Drama yönteminin öğrencinin özgüvenini geliştireceğini, duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade etmelerinde yardımcı olacağını dile getirmişlerdir. Adaylar bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir; *“Drama yöntemi öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmesi için oldukça önemlidir. Öğrenciye özgüven ve toplum karşısında konuşabilme becerisi kazandırır. (K19)” “Grup çalışması yapabilme, sahne heyecanını atabilme, özgüven kazanma açısından kişiye katkı sağlayabilir. Drama hazırlıkları grup çalışmasını, kişiler önünde oyun sergilemesi ise özgüven ve sahne heyecanını atlatma konularında önemlidir. (K22)”*

Tablo 5. Öğretmen adaylarının drama yöntemini uygulamadaki güçlükler hakkındaki görüşleri ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
Güçlükler	Öğrencinin çekingen davranması	11
	Sınıfların kalabalık olması	5
	Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi	4
	Fiziki koşullar	3
	Rol dağılımı	3
	Teoriyi uygulamaya aktarma	2
	Ders süresi	1
Toplam		29

Yukarıdaki tabloda öğretmen adaylarının drama yöntemini uygulamadaki güçlükler hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Drama yaparken öğrencilerin çekingen davranması ve sınıfların kalabalık

olmasının olumsuzluk yaratabileceğini dile getirmişleridir. Öğretmen adayları bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmişleridir; “Çocuğun dramaya karşı isteksiz olması ve kendine özgüveninin olmaması. Topluluğun önüne çıkmak istememesi. (K10)” “İsteksiz öğrenciler olabilir. Çekingen ve özgüveni düşük öğrenciler yapmaktan çekinebilir. Sınıfların kalabalık olması da zorluklar doğurabilir. (K9)” “Drama yöntemini he konuya uygulayamayız. Dramayı hazırlamak zaman alabilir. Süre sıkıntısı yaşanabilir. (K13)”

Tablo 6. Öğretmen adaylarının drama yöntemi kullanma ile ilgili öz yeterlilik algıları ve frekansları.

Tema	Kodlar	f
Öz yeterlilik	Kullanabilirim	13
	Tecrübe kazandıkça	8
	Yetenekli değilim ama yapabilirim	2
	Yeterli eğitimi almadık	2
Toplam		25

Öğretmen adaylarının bir kısmı drama yöntemine yönelik öz yeterliliklerinin olduğunu bir kısmı ise zamanla tecrübe edinerek bu konuda yeterli olabileceklerini ve derslerinde uygulayabileceklerini dile getirmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu konuyla ilgili görüşlerinden alınan örnek cümleler şu şekildedir; “Dramayı ben etkili olarak kullanabilirim. Üniversitede bunun dersini aldık. (K2)” “Öz yeterliliğimin olduğunu düşünüyorum. Drama ve tiyatroya karşı ilgilim ve araştırmayı seviyorum. Çocukları iyi idare edebileceğimi düşünüyorum. Dersi eğlenceli hale getireceğimi düşünüyorum. (K3)” “Drama konusunda yeteksiz bir insanım. Ama özgüvenim yüksek olduğu için yapabileceğimi düşünüyorum. (K9)” “Okulda herhangi bir eğitim daha doğrusu yeterli olacak bir eğitim verilmedi. Fakat kendi bilgi ve tecrübelerimle öğrencilere uygulatacak seviyedeyim. (K12)” “Drama yöntemini kullanma açısından çok büyük bir gelişme olacağını düşünmüyorum. Bu biraz da yetenek işi olduğundan çok etkili olmayabilir. Ama bir kursla geliştirilebileceğini düşünüyorum. (K15)”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe öğretmen adaylarının drama yöntemine yönelik görüşlerini belirlemek üzere yapılan bu çalışmada, drama deyince; canlandırma, sahne, oyun, sanat, tiyatro, yaratıcılık, doğaçlama ve hayal kavramları ortaya çıkmıştır. Güven (2012) tarafından sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersinde drama yöntemini kullanımı üzerine yapılan çalışmada, öğretmenler dramayı, oyun, canlandırma, taklit, tiyatro-piyes ve ders almak olarak tanımlamışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre, drama yöntemi öğretmen adayları tarafından; toplumsal konularda, canlandırma metinlerinde, zor konularda, temel dil becerilerinin kavratılması ve dilbilgisi konularında kullanılabileceği dile getirilmiştir. Ayrıca adaylar drama yöntemini dersin giriş kısmında öğrencinin derse ilgisini toplamak için kullanmanın daha faydalı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Güven’in (2012) çalışmasında öğretmenler dramayı en fazla derse güdüleme aşamasında kullandıklarını dile getirmişlerdir.

Öğretmen adayları drama yönteminin derlerde sağlayacağı faydaların oldukça fazla olduğunu belirtmişlerdir; özgüven, duygu ve düşüncelerini rahat ifade etme, konuşma becerisini geliştirme, sosyal ilişkiler, işbirlikçi çalışma, eğlenerek öğrenme, hayal gücünün gelişmesi, eğlenerek öğrenme ve doğaçlama becerilerinin gelişmesi. Aykaç ve Metinnam’ın (2019) öğretmenlerle yaptıkları çalışmada, katılımcıların tamamı yaratıcı dramanın derslerin işlenişinde bir yöntem olarak kullanmasının öğrenmeyi etkin ve zevkli hale getirdiği, öğrencilerin kendine güvenmesini ve sosyalleşmesini sağladığı, öğrenciler arasında iletişimi güçlendirdiği, öğrencilerin tamamına ulaşmayı mümkün kıldığı, dersi monotonluktan kurtardığı, öğrenmeyi eğlenceli hale getirdiği

yönünde görüş belirtmişlerdir. Yine (Aykaç ve Çetinkaya, 2013) yaptıkları deneysel çalışmada; deney grubunda uygulanan yaratıcı drama etkinliklerinin, kontrol grubunda düz anlatım yoluyla uygulanan etkinliklere göre öğretmen adaylarının konuşma becerisini geliştirmede daha etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Öğretmen adayları drama yöntemini kullanırken, öğrencinin çekingen davranması, sınıfların kalabalık olması, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyinin istenen seviyede olmaması, fiziki koşullar, rol dağılımı, teoriyi uygulamaya aktarma, sürenin yetmemesi gibi etkenlerin güçlük yaşatacağını düşünmektedirler. “Drama çalışmalarında öğrenci ile ilgili olarak, öğrencinin isteksizliği, rol paylaşımında problem yaşaması, kendini ifade etmedeki yetersizliği, ne yapması gerektiğini anlayamaması, seçilen dramanın düzeyine uygun olmayışı, drama yeteneği olanların sürekli ön plana çıkması çeşitli aşamalarda sorun oluşturabilmektedir” (Ormancı ve Şaşmaz Ören, 2010).

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise öğretmen adaylarının drama yöntemini kullanmadaki öz yeterlilik algıları ile ilgilidir. Adayların bir kısmı kullanabilirim derken bir kısmı mesleğimde tecrübe kazanarak, çeşitli kurslara katılarak drama yöntemini daha etkili kullanabilirim şeklinde yanıtlar vermiştir. Elitok Kesici (2014), on öğretmenle yaptığı çalışmada öğretmenlerin sadece üçünün drama ile ilgili bir kursa katıldığını, bu sayının çok yetersiz olduğunu bütün öğretmenlerin drama kurslarına katılması gerektiğini ifade etmiştir. Lisans döneminde Türkçe Eğitimi bölümünde bir dönemlik 2+2 tiyatro ve drama dersi bulunmaktadır. Sınıfların kalabalık olması ve dersin hem tiyatro hem de dramayı kapsamaması öğretmen adaylarının bu konuda yetersiz olarak mezun olmalarının sebebi olabilir. Bu yüzden öğretmen olduktan sonra hizmet içi eğitimlerle drama kursları olarak bu açığı kapatmaları gerekmektedir. Türkçe öğretiminde dramanın kullanımı ile ilgili yapılan deneysel uygulamaya dayalı araştırmalarda; Şimşek, Topal, Maden ve Şahin (2010), Kara (2010), Karateke (2006), Ünsal (2005), Köklü (2003), Çebi (1996) dramanın geleneksel olan yöntemlere göre dil becerilerini öğretmede daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Drama yönteminin bu faydaları da göz önüne alınarak lisans döneminde dördüncü sınıfta verilen tiyatro ve drama dersinin ikinci sınıfta verilmesi bu yöntemin üç ve dördüncü sınıflarda öğretmen adayları tarafından etkin bir şekilde kullanılarak onların deneyim kazanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Ö.** (2010). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Aktaş, E.** (2006). Kubaşık Öğrenme Yönteminin 8. Sınıf Türkçe Derslerinde Uygulanması ve Sonuçları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, M.** (2011). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı metinleriyle kurgulanan yaratıcı drama etkinliklerinin anlatma becerilerine etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, M., & Çetinkaya, G.** (2013). Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Türkçe Öğretmen Adaylarının Konuşma Becerilerine Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).
- Aykaç, M. ve Metinnam, İ.** (2019). Farklı disiplinlerde yaratıcı drama temelli uygulamalara ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi, *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 117-136.
- Aytaş, G.** (2008). *Türkçe Öğretiminde Tematik Yaratıcı Drama*, Ankara: Akçağ Yay.
- Çebi, A.** (1996). Öğretim Amaçlı Yaratıcı Drama Yoluyla İmgesel Dil Becerisinin Geliştirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı.
- Güven, Z. A.** (2012). İlköğretim 4. ve 5. sınıf Türkçe derslerinde drama yönteminin kullanımı üzerine nitel bir çalışma, *Cumhuriyet International Journal of Education*, 1 /2, 52-66.
- Kesici, A. E.** (2014). Drama dersine ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 186-203.
- Erdoğan, T.** (2016). Türkçe eğitimi ve drama, T. ERDOĞAN, içinde, *Okul Öncesinden İlköğretime Kuramdan Uygulamaya Drama (197-233)* Ankara: Eğiten Kitap.

- Kara, Ö.** (2010). Dramayla Öykü Oluşturma Yönteminin İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretimine Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karateke, E.** (2006). Yaratıcı Dramanın İlköğretim II. Kademe 6. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerine Olan Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maden, S.** (2010a). Türkçe öğretmenlerinin drama yöntemini kullanmaya yönelik öz yeterlikleri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/14, s.259-274.
- Ormancı, Ü. ve Şaşmaz Ören F.** (2010). Dramanın İlköğretimde Kullanılabilirliğine Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Görüşleri: Demirci Eğitim Fakültesi Örneği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43, (1): 165-191.
- Şimşek, T., Topal, Y., Maden, S. ve Şahin, A.** (2010). İlköğretim II. kademe Türkçe dersinde zarf (belirteç) konusunun drama yöntemi kullanılarak öğretimi. Millî Eğitim s.186, Bahar.
- San, İ.** (1992). *Eğitsel Yaratıcı Drama, Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştiren Bir Disiplin*. Assitej Bildirileri, Ankara.
- Ünsal, B.** (2005). İlköğretim İkinci Kademe (6, 7, 8. Sınıflar) Türkçe Dersinde Drama Yönteminin Çocukların Dil ve Anlatım Becerilerine Katkısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ANADOLU SELÇUKLU MİMARİSİNDE
YAZI ve SÜSLEME GELENEĞİ
(ANKARA ASLANHANE CAMİİ ÖRNEĞİ)

Dr. Öğretim Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, oacetintas@beu.edu.tr

ÖZ

Günümüzde Türk-İslam sanatları olarak adlandırdığımız hüsn-i hat, ebru, tezhip, minyatür ve diğerleri bugün bildiğimiz form ve seviyelerine yüzyıllar içinde ulaşmışlardır. İslam Peygamberinin “Allah güzeldir, güzeli sever¹” hadisi ve Kur’an-ı Kerim’in insan ruhuna hitap etmesi; Müslüman sanatçılar tarafından da göze hitap edecek şekilde yazılıp süslenmesi çabasını ortaya çıkarmıştır. İslam sanatlarının temelini oluşturan hüsn-i hat, belki de peygamberin teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed’in özellikle besmele yazılırken vahiy kâtibisi olan Hz. Ali’ye; sin harfinin uzun, mim harfinin belirgin olacak şekilde yazılması hususunda yaptığı yönlendirmeler anlatılan rivayetlerdendir. Güzel yazı zaman içerisinde gelişimini pek çok materyal üzerinde sürdürmüştür. İlk dönemlerde hurma yaprağı, ceylan derisi, parşömen gibi malzemeler üzerine yazılan yazı, zaman ve teknoloji ilerledikçe kâğıt, ahşap, cam, seramik ve taş gibi başka malzemelere de uygulanmıştır. Özellikle camilerin minber, mihrap, kitabe ve başka yapı elemanlarında yazı ve süsleme kullanımı, İslam sanatının geleneği haline gelerek ilk devirlerden günümüze kadar sürmüştür. Bu araştırma, yazı ve süsleme sanatlarının İslam sanat dalları arasındaki yeri ve önemini yanı sıra, mimari eserlerde yazı ve süsleme kullanımı hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Yapılan araştırmada Anadolu Selçuklu döneminin önemli camilerinden Ankara Aslanhane Camii’ndeki yazı ve süsleme elemanları örnekleme oluşturmaktadır. Bu araştırmada kullanılan bilgilerin bir kısmı ve fotoğraflar 2015 yılında SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan doktora seminerinden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam sanatı, hüsn-i hat, bitkisel süsleme, kalemişi, geometrik süsleme.

ABSTRACT

Hüsn-i hat, marbling, illumination, miniature and others which we call Turkish-Islamic arts have reached their forms and levels that we know today in centuries. The hadith of the Prophet of Islam “Allah is beautiful, He loves beauty” and the Qur’an’s addressing to the human soul have revealed the efforts of Muslim artists to write and illuminate the Qur’an in a way that appeals to the eye. Hüsn-i hat, which forms the basis of Islamic arts, may have arisen with the encouragement of the prophet. One of narrations is that Hz. Muhammad instructed Hz. Ali, his revelation clerk, that the letter sin should be written long and the letter mime should be prominent. Beautiful writing has continued its development over many materials over time. In the early periods, writing on materials such as palm leaf, gazelle skin, parchment was applied to other materials such as paper, wood, glass, ceramic and stone as time and technology progressed. In particular, the use of inscriptions and ornaments in the pulpit, mihrab, inscriptions and other building elements of mosques has become a tradition of Islamic art and has continued from the early ages to the present. This research has been prepared to give information about the place and importance of writing and decorative arts among Islamic art branches as well as the usage of writing and ornament in architectural works. In this research, writing and ornamental elements in Aslanhane Mosque, in Ankara, one of the most important mosques of Anatolian Seljuk period, constitute the sample. Some of explanations and photos are taken from PhD seminar which has prepared in 2015 at SDU Institute of Social Sciences.

Key Words: Islamic art, calligraphy, herbal ornament, pencil work, geometric ornament.

1. İslam Sanatlarına Genel Bakış

İslam sanatları terimi son din olan İslamiyet’in, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed vasıtasıyla insanlara bildirildiği dönemden günümüze kadar geçen zamanda, bu dinin müntesiplerinin icra ettiği sanat dallarını ifade etmektedir. Bu sanatlar kısaca sıralamak gerekirse başta hüsn-i hat olmak üzere tezhip, minyatür, ebru, çini, seramik, kâğıt oymacılığı gibi pek çok dallara ayrılmaktadır. Bu sanatlar, İslam dininin kuralları vasıtasıyla olmasa da bir takım kaygılarla şekillenmiş sanatlardır. Örneğin Kur’an’da tasvir yasağıyla ilgili bir kısıtlama olmamasına rağmen peygambere duyulan saygıdan ötürü minyatürlerde O’nun yüzü resmedilmemiştir. İslam’da canlı varlıkları tasvir etmenin mahiyeti ve bunların resmini yapmanın hükmü hakkında İslam kaynaklarında yeteri derecede bilgi bulmak güçtür (Şekerci 1974: 14). Benzer şekilde ebru sanatçıları teknik ve malzeme imkân verdiği halde aşırı gerçekçi çiçek ebruları ya da hayvansal figürler resmetmemiş, eserlerinde mükemmelliğin yaratıcıya mahsus olduğu düşüncesiyle, aşırı gerçekçi anlatımlarda bulunmamışlardır. Nitekim camilerdeki süslemeler devirden devire ve bölgeden bölgeye değişiklikler arz etmekle birlikte bu süslemelerin en bariz özelliği, tabiatı olduğu gibi taklit eden realizmden şiddetle kaçınılması, nesnelerin soyutlaştırılarak ifade edilmesidir (Çam 2016: 89). Türk-İslam sanatlarının neler olduğunu sıralarken hüsn- hat sanatına ilk sırada yer vermemizin sebebi, diğer

¹ Müslim, İman: 147, 149.

sanat dallarının onun etrafında gelişmesidir. Örneğin tezhip tek başına değil; bir yazının etrafına yapılır. Minyatürler, bir metin içerisinde geçen olayı tasvir etmek için yapılır. Günümüzde her ne kadar başlı başına birer tablo olarak uygulansa da ebru sanatı da yüzyıllar boyunca yazı levhalarının etrafını ya da kitapların iç kapaklarını süslemek amacıyla yapılmıştır. Diğer Türk-İslam sanatlarının da büyük çoğunluğu hat sanatı çevresinde gelişmiştir.

2. Mimaride Yazı ve Süsleme

Yazı için orta doğu coğrafyasında Arapların kullandığı en eski malzeme “rakk” adıyla bilinen deri idi. Bu konuyla ilgili bir başka bilgi, Arapların kâğıt yapmayı 8. Yüzyılda Semerkand’da Çinli savaş esirlerinden öğrendiği yönündedir (Yazır 1981: 157). Mimaride yazı kullanımı kâğıt veya deriye bağlı olmadığından çok daha eski tarihlere kadar gitmektedir. Boyar maddelerle yapıyı oluşturan taşlar üzerine yazılabileceği gibi kabartma, gömme veya panolar halinde yazı kullanımı neredeyse ilk mimari eserlerden başlayarak günümüze kadar süregelmiştir. Mimari eserler, toplumların ve devletlerin siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve başka pek çok yönden seviyelerini gösterdiği için önemlidir. Bu önemi vurgulamak mimari eserin azametiyle olduğu kadar o eserin süslemesiyle de mümkündür. Her güçlü medeniyet sanatta kendini tarzını oluşturduğu gibi, mimari alanda da kendi tarzını geliştirmiştir. Bu tarzların oluşumunda devletin gücü kadar bulunduğu coğrafyanın da büyük önemi vardır. Mimaride kullanılan malzeme coğrafyaya göre çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin İslam’ın ilk devirlerinde inşa edilen Medine Camii’nden günümüze en ufak bir kalıntı olmasa da Müslüman ve yabancı bir çok araştırmacının yaptığı restitüsyon plan denemelerinin yanı sıra tarihi kaynaklar yapı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre yaklaşık 52*52 metrelik bir alanı kaplayan yapının duvar yüksekliği yaklaşık 4 metre civarındadır. Bunun 1.50 metresi taştan; 2.50 metresi ise kerpiçten yapılmıştır (Çam 1994: 152). Bu yapıyla ilgili yazı veya süsleme hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Peygamber döneminden sonraki Dört Halife devrinde (M. 632-661) Basra ve Kufe Camilerinin yanı sıra Mısır’daki ilk mescit olan Fustat Amr Mescidi M.641 yılında yapılmıştır ve bu eserler de oldukça sadedir (Çam 2016: 199). Bu kısa dönemden sonra mimari alanda yapılan en büyük atılım Emeviler Döneminde (661-750) olmuştur. Bu dönemden Suriye’de kalan en önemli, en büyük ve devrin devşirmeci özelliğini yansıtan eser Şam Ümeyye Camii’dir. Yapının bulunduğu yerde MÖ 1. Yüzyıla ait Roma dönemi Jüpiter adına yapılan tapınak bulunmaktaydı. Halife Velid MS. 706-714 yıllarında bu tapınağı yıktırarak Ümeyye Camii’ni yaptırmıştır. Camiinin planı, Medine Camii’ne uygun tutulmuş olup yapıda yüksek bir kubbe ve iki minare yer almaktadır. MS 985 yılında camiye ziyaret eden seyyah ve bilgin Mukaddesî, kubbeyi süsleyen yıldızlı bir zemin üzerinde parlayan yeşil ve kahverengi mozaiklerden söz eder. Bu mozaiklerin Bizans’tan getirtilen sanatçılara yaptırılmış olduğu fikri hâkimdir (Yetkin 1984: 19). Bu dönemi takip eden Abbasi devrine ait yapıların birçoğu bugün harap halde veya yok olmuş durumdadır. Özellikle Bağdat ve Rakka’da yaptırdıkları camilerden hiçbir şey kalmamıştır (Yetkin 1984: 30). Büyük İslam devletlerinden Fatımiler devrine ait ilk ve en önemli cami, Mısır’daki El-Ezher Camii’dir. M. 972 yılında tamamlanan eser, dikdörtgen planlı sade bir yapı olmasına rağmen mimari süsleme bakımından oldukça dikkat çekmektedir. Avlu revaklarının kemerleri üzerinde bulunan panolar oldukça ince taş süslemeler barındırmaktadır. Bu panolar, üzeri kemerli küçük nişler halindedir ve bu nişleri çevreleyen kuşaklar kufi yazılarla süslüdür. Caminin iç kısmında yazı ve süsleme elemanı yok denecek azdır. Özellikle caminin mihrabının zemini geometrik desenler oluşturacak şekilde tasarlanan mozaik süsleme dışında hiçbir tezyini özellik göstermez. Eski bir kültür çevresi olan İran bölgesi, 13. Yüzyılda geometrik kompozisyonların giriftleştiği ve renk unsurunun katılmasıyla Anadolu’ya örnek veren seçkin eserler üretebilmiştir. Özellikle Azerbaycan bölgesindeki Kümbed-i Surh (1147) ve Kümbed-i Kebud (1196)’da görülen bu renklenme, geometrik kompozisyonlara firuze ve mor renkli sırların sürülmesiyle zenginleşmiştir. Orta Asya’nın mimari tezyinatı Anadolu Türk mimarisinin gelişmesinde önemli bir yer tutar. Buhara, Özkent, Semerkant gibi şehirlerin anıtlarında kullanılan belirli teknik ve motifler özellikle Karahanlılar aracılığıyla önce İran’a daha sonra da oradan Anadolu’ya geçmiştir (Mülayim 1982: 18). Büyük Selçuklu mimarisi, kendine has tarzıyla öne çıkarken süsleme alanında da çini mozaik, ahşap işçiliği, alçı kabartma, tuğla süsleme gibi pek çok sanat dalı da gelişim göstermiştir. Büyük Selçuklu döneminin en önemli camileri arasında İsfahan ve Zevare Mescid-i Cumaları sayılabilir. Selçuklu mimarisinde dört eyvanlı cami tipinin ilk örneği olması bakımında İsfahan Mescid-i Cuma’sı çok önemlidir. Ayrıca bu caminin bir diğer önemi de, dört köşeden kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan içi kavsaralarla döşeli tromplardır. İslam sanatının en güzel buluşlarından olan mukarnas, bu kavsaralardan doğmuştur (Yetkin 1984: 46). 11. Yüzyıla kadar Anadolu dışındaki İslam ülkelerinin mimarisinde, farklı ölçülerde gelişen bir geometrik tezyinat eğilimi vardır. Öyle ki “tasvir yasağı” gibi bir problem olmasa bile, antik uygarlıktan gelen bazı teknikler, malzemenin özellikleriyle birleşip belirli bir geometrik süsleme tarzını oluşturmuştu. Geometrik kompozisyonların belirgin, sürekli ve tutarlı bir özellik haline gelmesi, ancak Karahanlı ve onu izleyen Büyük Selçuklular zamanında gerçekleşmiştir (Mülayim 1982: 19). Anadolu’ya ayak bastıkları 1071 tarihinden 12. Yüzyıl sonuna kadar Selçuklular, daimî harp ve siyasî karışıklıklar içinde, isim ve vasıflarını bu topraklara mâl edecek eserleri henüz vermeye başlayamamışlardır (Ögel 1987: 1). Anadolu Selçukluları, kendilerinden önceki İslam devletlerinin sanat anlayışını ve

estetik zevkini oldukça ileri seviyelere taşımıştır. 13. Yüzyıl Anadolu sanatında bütün İslam âleminde eşine az rastlanan bir verimlilik göze çarpar. Anadolu’da bu dönemde medreseler, darüşşifalar, ahşap direkli camiler inşa edilirken bu yapılardaki yazı ve süsleme sanatları da gelişimlerini sürdürerek kendilerinden sonraki Beylikler ve Osmanlı döneminin mimari ve süsleme sanatlarını şekillendirecek temelleri oluşturacaktır.

3. Ankara Aslanhane Camii

Anadolu Selçuklularının başkenti olması sebebiyle özellikle Konya’da birçok mimarî şaheser vücuda getirilmiştir. Ancak Anadolu Selçukluları, hâkimiyetleri altında bulunan her yerde mükemmel eserler bırakmış bir medeniyettir. Bu eserlerin bazıları Ankara’da bulunmaktadır ve bu çalışmanın örneklemini teşkil eden Aslanhane Camii (Resim 1) de M. 1290 tarihinde burada yaptırılmıştır.

Resim 1. Ankara Aslanhane Camii (M. 1290)’nin genel görünümü. http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16882 (20. 07. 2019).

Günümüze kadar gelememiş olsa da evvelce etrafında arslan heykelticiklerinin bulunmasından dolayı “arslan hane” ismini almış olan Ahi Şerafeddin adıyla da bilinen Aslanhane camii, Ahi Şerafeddin Mahallesinde Atpazarı yokuşunun üzerinde bulunmaktadır (VGM 1983: 346). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1983 tarihli “Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler” adlı yayında caminin Ahi Hüsameddin tarafından yaptırıldığı (VGM 1983: 346) belirtilmektedir. Ancak Oktay ASLANAPA bu yapının Ahi Şerafeddin’e mâl edilmesine rağmen, kitabede adları geçen ve onun babası ve amcası olan âhiler tarafından yaptırıldığını öne dürmektedir (Aslanapa 1991: 66). Cami, Anadolu’ya özgü, Selçuklu devrinde sık rastlanan uzunlamasına “bazilikal” planlı ve beş dikey sahnalıdır (Öney 1990: 2). Cami doğu, batı ve kuzeyde olmak üzere üç girişe sahiptir. Bu kapılar Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının anıtsal taç kapılarıyla kıyaslandığında oldukça sade örneklerdir. Dış cephede kesme Ankara taşı kullanılmıştır. Tuğladan yapılmış olan tek şerefeli minaresi kuzeydeki taç kapıya bitişik olarak yapılmıştır. Minarenin (Resim 2) yüksek ve kalın kaidesinde taş kullanılmış, kare kaideden silindirik gövdeye geçiş ise üçgen kırıklarla sağlanmıştır. Üçgenlerin bulunduğu papuç üzerindeki sekizgen üst kaidenin her kenarı dikdörtgen nişlerle, bu nişler de mavi ve lâcivert çinilerle süslenmiştir, ancak bu çinilerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır.

Resim 2. Aslanhane Camii minaresi.

Dışardan bakıldığında sade bir görünüme sahip olan cami, iç mekânda oldukça gösterişli süsleme elemanlarına sahiptir. Beş dikey sahnı oluşturan ahşap direklerin alt ve üst kaideleri devşirme sütun başlıklarıdır. Roma dönemi mimari eserlerine ait olan bu başlıklar gibi dış cephede de yer yer devşirme taşlar kullanılmıştır. Caminin tavanı kaplumbağa sırtı olarak adlandırılan sistemle yapılmıştır. Dikine ahşap kirişler orta kısma doğru yükselecek şekilde dizilmiştir (Resim 4). Yapı elemanlarıyla elde edilen bu süsleme, mihrap ve minberde Anadolu Selçuklu tezeynatının en güzel örneklerine dönüşmüştür.

Resim 3. Aslanhane Camii tavanı.

Caminin mihrabını birkaç fasılda incelemek, Selçuklu sanatını daha iyi tanımak adına verimli olacaktır. Mihrabın genel görünümü (Resim 5) Selçuklu mimarisindeki taç kapı formuna ve ölçülerine uygun olacak şekilde tasarlanmıştır.

Buna göre mihrap, hemen sağındaki minberden ve etrafındaki pencerelerden daha yüksek ve tavana yakın olacak uzunlukta inşa edilmiştir. Selçuklu mimarisinin ana özelliklerinden biri olan taç kapının, beden duvarından yüksek inşa edilmesine uygun bir görünüm sunmaktadır.

Resim 4. Aslanhane Camii mihrabının genel görünümü.

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=39248 (20. 07. 2019).

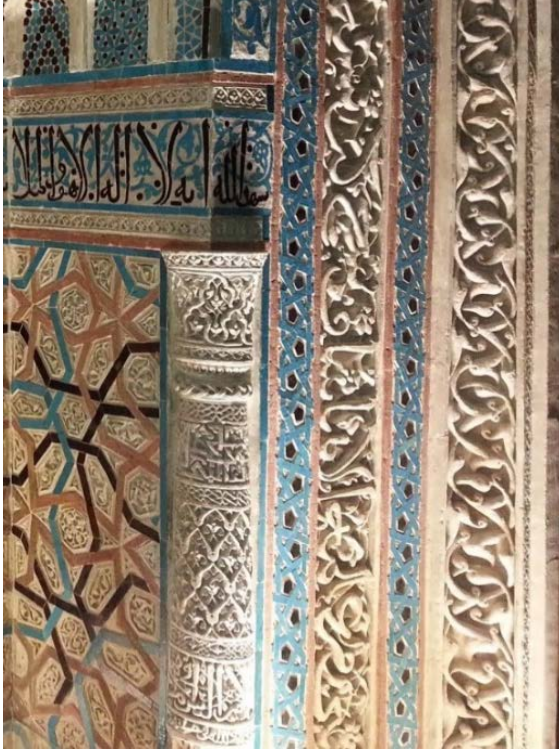
Mihrap kendi içinde taç, dış bordür, iç bordür, mihrap alınlığı, mihrap nişi ve bu nişin iki yanındaki sütunceler olmak üzere beş kısımda ele alınabilir. Mihrabın taç kısmında bulut motifini andıracak şekilde kuyruklu ortada birbirine yaklaşan kabartma ejder motifi bulunmaktadır. Bu ejder motifleri bordürün sağ ve sol kenarlarına doğru uzanmakta ancak başları gözükmemektedir. Ejder motifi Selçuklu sanatının en önemli anıtlarından biri olan Ahlat Selçuklu Mezarlığındaki birçok mezar taşında da görülmektedir. Alçı süslemeler Anadolu Selçuklularının en çok tercih ettiği uygulama, oyma tekniğidir. Bu teknikte süslemeler, alçı yüzeye aktarılan motiflerin, kesici aletlerle oyulması yoluyla elde edilir. Bezenecik yüzeye alçı tabakalar halinde sıvanır ve tamamen kurumadan oyma işlemi gerçekleştirilir (Karaçağ 2015: 493). Bu motifin kıvrımlarının oluşturduğu kavisli zikzakların arasında yine alçı kabartma ve ajur tekniğiyle rumi desenlerin oluşturduğu motifler yer almaktadır. Zemini oluşturan diğer katman ise bu Rumilerin bağlandığı kıvrık dallardan müteşekkildir. Dış bordür, iki silmeden sonra yine alçı kabartma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bordürde iki iplik rumi motifi görülmektedir ve oldukça ince işçiliğe sahiptir. Dış bordürün hemen bitişiğinde firuze renkli çini mozaikle oluşturulmuş ters ve düz beş köşeli yıldız motiflerinin içlerinde patlıcan moru çini beşgenler yer alır ve bunlar da dış bordür gibi mihrabın etrafını çevreler. Bu yıldız şeridinin alt ve üst sınırları kiremit rengi ile boyanarak birer silmeye dönüştürülmüştür. İç bordür alçı kabartma tekniğiyle Ayet-el Kürsi'nin yazıldığı bir şaheserdir. Yazıda tipik Selçuklu sülüsü karakteri kullanılmıştır ve iki katman halinde tasarlanan iç bordürde yazının zeminini kıvrık dallardan oluşan bitkisel süsleme oluşturur. Selçuklu sülüsünün karakter özelliği olan rumi motifini andıran zülfeler, incelerek biten dik çizgiler ve muhakkak hattını andıran geniş çanaklar bu kuşakta net biçimde görülmektedir. Kufi hattının köşeli yapısından kurtulan Selçuklu sülüsü, yuvarlak hatlarıyla bu yapıda apayrı bir yazı karakteri olarak kendini göstermektedir.

Resim 5. Aslanhane Camii mihrap nişi ve alınlık panosu.

Bu yazı kuşağından sonra yine bir yıldız sırası mihrap nişini ve alınlık panosunu çevrelemektedir. Alınlık panosunun zemininde turkuaz sekizgenler ve patlıcan moru altıgenlerin oluşturduğu geometrik süsleme yer almaktadır. Bu panonun merkezinde yer alan kabartma gül motifi de Selçuklu alçı kabartma sanatının en zarif örnekleri arasındadır. Yatay bir dikdörtgen pano içine yerleştirilen bu kompozisyonu altındaki mihrap nişinden yine bir yıldız sırası ayırmaktadır.

Mihrap nişi altı sıra mukarnasla aşağı doğru genişlemektedir. Bu mukarnasların etrafındaki zemin firuze renkli çinilerin oluşturduğu rumi desenine sahiptir. Alınlık panosunun sağ ve sol köşelerinden ikinci mukarnas sırasına doğru patlıcan moru renkte rumi tepelik motifleri yine çini mozaik tekniğiyle yapılmıştır. Mukarnas sırasının altındaki mihrap nişi kuşağında zemini bitkisel süsleme olan ve Selçuklu sülüsüyle yazılmış Al-i İmran Sûresi 18. âyeti görülmektedir. Turkuaz renkli bitkisel süsleme üzerine patlıcan moru ile yazılmış olan âyet selçuklu sülüsünün neshî karakterine sahiptir. Buna göre harflerin kıvrımları artırılmış ve dik çizgilerin boyları olabildiğince uzatılmıştır. Mihrap yazı kuşağının altında kalan mihrap nişinde geometrik geçmelerde yine firuze, patlıcan moru ve kiremit rengi kullanılmıştır. Bu geçmelerin oluşturduğu üç, dört, altı ve sekiz köşeli geometrik boşluklarda alçı kabartma ve ajur tekniğiyle rumi motifleri işlenmiştir. Mihrap nişinin iki yanındaki alçı sütunceler ajurlu nefis bir rumi desenler örülmüştür. Sütuncelerin başlıkları İran'da Selçuklu devri alçı mihrapları için tipik “çan tipi” veya “vazo tipi” olarak isimlendirilen tarzlardadır ve rumi bir ağ ile kaplanmışlardır (Öney 1990: 5).

Resim 6. Aslanhane Camii mihrap sütuncesi ve iç bordürü.

Bu sütunceler de kendi içlerinde oldukça ince işçilikli geometrik geçmeler ve rumi motiflerinin yanı sıra kufi ve Selçuklu sülüsü tarzında yazılara sahiptir. Caminin minberi de mihrabı kadar güzel süsleme elemanlarına sahiptir. 13. Yüzyıl Anadolu camilerinde görülen ceviz ağacından oyma ve çakma künde-kâri tekniği kullanılarak yapılan minber devrinin estetik anlayışının mükemmel bir örneğidir. Minber kitabesi 1289-90 tarihini vermektedir ki bu caminin yenilenme tarihidir. Yan aynalıklarda çokgen, yıldız, baklava gibi geometrik desenler oluşturan geometrik bir ağ kullanılmıştır. Bu geometrik ağın oluşturduğu köşeli boşluklarda oyma tekniğiyle rumi motifler işlenmiştir. Minberin sol korkuluğunda, eseri yapanın ismi Arapça ifadeyle “Neccar Ebubekir’in oğlu Muhammed (Mehmed) yaptı” zikredilmiştir (Konyalı 1978: 20). Diğer kanat korkuluğundaki kitabede ise yine Arapça ifadeyle “Ümmet kusurlu, Rab bağışlayıcıdır” yazmaktadır. Minberin kitabesi günümüzde yenilenmiştir. Günümüz minber kitabesi iki parçadan oluşmaktadır. Alttaki parçada keşideli sülüs besmele yer almaktadır. Besmelenin sonunda ve başında birer kabartma rozet motifi bulunmaktadır. Üstteki kitabe iki satır halindedir ve Cuma Sûresi'nin 9. Âyeti yazılmıştır.

Resim 7. Aslanhane Camii minber korkuluklarındaki yazılar.

4. SONUÇ

Kur'an'ın insanlığa gönderildiği tarihten başlayarak gelişen İslam sanatları, önemini yitirmeden günümüze kadar ulaşmıştır. İslam'ın ilk zamanlarında topluma okuma-yazma alışkanlığını kazandırmak için ayetler ve hadisler teşvik unsuru olmuştur. Zamanla yazının göze hitap etmesi amacıyla hüsn-i hat ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumlar elinde şekillenen hat sanatı birçok farklı karakterde ve birçok zeminde kendine kullanım alanı bulmuştur. Özellikle mimari eserlerde yapı hakkında bilgiler vermesinin yanı sıra, ilahi mesajları insanlara ulaştırmış olması, hat sanatına Müslüman toplumlarca daha çok önem verilmesini sağlamıştır. Anadolu coğrafyasında Anadolu Selçukluları eliyle İslam sanatlarının yeni bir kimlik kazandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeğin en önemli ve en açık göstergelerinden biri olarak ele aldığımız Aslanhane Camii, yapıldığı tarihten bu güne taşıdığı süsleme elemanlarıyla alçı, ahşap, çini ve mimari alanda Türk-İslam sanatlarının hangi aşamalardan geçerek ne kadar ilerlediğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Yapılan onarım ve yenileme çalışmalarıyla aslına sadık bir şekilde günümüze ulaşan yapı, Türk-İslam sanatlarının pek çok dalında ince işçiliğe sahiptir. Özellikle ajur tekniğiyle işlenen alçı kabartma motifleri, çini mozaik tekniğinin çok başarılı şekilde sergilendiği mihrabı, ağaç oyma sanatının en güzel örneklerini barındıran minberiyle öne çıkan yapıda hat sanatı tarihinin kısa bir özeti de yer almaktadır. Mihrabın dış kuşağında yer alan Selçuklu sülüsü, mihrap nişindeki sülüs neshi ve sütuncelerdeki kufi hatlarıyla adeta hat sanatı tarihini kronolojik olarak bünyesinde barındırmaktadır. İç içe geçen geometrik, bitkisel ve hayvansal motiflerin hat sanatı ile birleşimi de yazı ve süsleme sanatının birlikte kullanımının muhteşem bir örneğini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, Oktay (1991), Anadolu'da İlk Türk mimarisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- ÇAM, Nusret (1994), İslamda Sanat Resim ve Mimari, Ankara.
- ÇAM, Nusret (2016), İslamda Sanat Sanatta İslam, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaçağ, Abdullah (2015), Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı içinde "Alçı Sanatı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1978), Ankara Camileri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- MÜLAYİM, Selçuk (1982), Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Semra (1987), Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖNEY, Gönül (1990), Ankara Arslanhane Camii, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ŞEKERCİ, Osman (1974), İslam'da Resim ve Heykelin Yeri, Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri Yayını, İstanbul.
- YETKİN, Suut Kemal (1984), İslam Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

- YAZIR, Mahmud Bedreddin (1981), Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- (1983), Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16882
- http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=39248

**PARODİ'DEN PİNG-PONG'A, PİNG-PONG'DAN PAOLO PAOLİ'YE ADAMOV
TİYATROSU**

Doç.Dr. Şengül KOCAMAN

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, senkocaman1@outlook.com

ÖZET

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru tiyatro için yazmaya başlayan Adamov, oyun yazarlığının ilk döneminde 20. yüzyılın ikinci yarısında modern tiyatroya olan etkisi geniş bir alana yayılan Artaud ve Strindberg'in etkisindedir. *Tiyatro ve Benzeri* yapıtında tiyatronun yalnızca görünen dünyayı değil, "iç dünyayı", insanın "metafizik" görünümünü vermesi gerektiğini belirten Artaud'nun Adamov üzerindeki etkisi oldukça fazladır. İnsanın ölüme yazgılı oluşu, yaşamın anlamsızlığı, yaşama anlam kazandırma çabasının boşunluğu yabancılaşma, kuşku, iletişimsizlik Adamov'un 1947-1954 yılları arasında ürettiği birinci dönem oyunlarının başlıca konularıdır. Onun ifadesiyle, tiyatro "şeylerin iyileştirilemeyen yönlerini göstermeye yarar. Ölümün kaçınılmazlığı gibi "iyileştirilemeyen" asla üstesinden gelinemeyen bir yazgının en iyi şekilde sunum aracıdır tiyatro... Çalışmamızda uyumsuz tiyatronun önemli yazarlarından biri olan Arthur Adamov'u uyumsuz tiyatro oyunları yazmaya iten nedenler ve onu bu tiyatrodan uzaklaştıran gelişmeler üzerinde durmak istiyoruz. Oyun yazarlığı döneminde öncelikle uyumsuz tiyatro örnekleri veren Adamov, daha sonraki yazın aşamasında uyumsuz tiyatrodan uzaklaşarak Alman tiyatro kuramcı ve yazarı Brecht'in etkisiyle epik tiyatroya yönelir ve bu alanda oyunlar yazmaya başlar. *Ping-Pong* (1955), *Paolo Paoli* (1957), *Le Printemps 71* (1963) gibi oyunlar bu dönemde yazılır ve yazarın ikinci dönem oyunları olarak kabul edilir. Adamov'un insanlık durumunun saçmalığı üzerinde durduğu, daha çok kişisel kaygı ve saplantılarını içeren oyunlarından belli bir toplumsal amacın sunulmasına dayalı bir tiyatroya yöneliş nedenleri ve sonuçları üzerinde durmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bunu yaparken, analitik bir yaklaşımdan çok Adamov'un yazın serüvenini ana hatlarıyla inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Adamov, Brecht, uyumsuz, epik, tarih.

**THEATER OF ADAMOV: FROM THE PARODY TO PING-PONG, FROM PING-PONG TO
PAOLO PAOLI**

ABSTRACT

Adamov, who began writing for theater in the late World War II, was influenced by Artaud and Strindberg, whose influence on modern theater in the second half of the twentieth century became widespread in the early period of playwriting. In his book "The theater and its double", Artaud, who states that theater should give not only the visible world but the "inner world" and the metaphysical appearance of man, has a great influence on Adamov. The fate of man for death, the meaninglessness of life, the futility of trying to make sense of life, alienation, doubt, lack of communication are the main subjects of Adamov's first period plays between 1947-1954. In his words, theater serves to show the irreversible aspects of things. Theater is the best way of presenting a fate that cannot be "cured" like

the inevitability of death. In our study, we want to focus on the reasons that pushed Arthur Adamov, one of the most important writers of the theater of the absurd, to write absurd theater plays, and on the developments that distanced him from this theater. Adamov, who gave primarily the examples of absurd theater during the period of playwriting, moved away from the absurd theater to the epic theater under the influence of Brecht, German theater theoretician and playwright, and began to write plays in this field. The plays such as *Ping-Pong* (1955), *Paolo Paoli* (1957) and *Spring 71* (1963) were written during this period and are considered to be the author's second period plays. The aim of this study is to focus on the reasons and consequences of a move towards a theater based on the presentation of a certain social purpose from the plays of Adamov, which includes personal concerns and obsessions and which emphasizes the absurdity of the human condition. In doing so, we will outline Adamov's literary adventure rather than an analytical approach.

Key words: Adamov, Brecht, Absurd, Epic, History.

İkinci dünya savaşı sonrası Avrupa toplumu, neredeyse tüm siyasal, dinsel ve etik değerlerini yitirir, hayatı anlamsız yaşamaya değmez olarak görmeye başlar. Böylesi büyük ve korkunç savaşın etkileri de büyük olur. Ruhsal çöküntüler, iletişimsizlik, birbirine yabancılaşmış bir toplum yapısının oluşması gibi. İşte uyumsuz tiyatro böyle bir dönemde ortaya çıkar, akla ve mantığa aykırı olanı eski ussal sistemleri reddederek dile getirir. Tiyatronun konusunu genellikle ölüme yazgılı yalnız insanların bunalım ve çaresizlikleri oluşturur. Geleneksel tiyatronun alışlagelmiş kurallarını altüst eden bu tiyatronun Fransa'daki en güçlü temsilcileri bilindiği gibi Ionesco, Beckett ve Adamov'dur. Beckett ve Ionesco'ya göre Adamov üzerinde daha az çalışma yapılmış olması dikkat çekicidir ancak bu onun daha az üretken olduğundan kaynaklanmaz:

Eğer Adamov geride kalıyorsa (Ionesco ve Beckett'e göre) bunun onun başarısızlığından ya da yetersizliğinden değildir. 1930'dan 1970'ye kadar Adamov, bir çok makale, çeviri, adaptasyon, kitap, anı, ve özellikle tiyatro eserleri üretmiştir (Melese, 1973: 5).

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru tiyatro için yazmaya başlayan Adamov, oyun yazarlığının ilk döneminde 20. yüzyılın ikinci yarısında modern tiyatroya olan etkisi geniş bir alana yayılan Artaud ve Strindberg'in etkisindedir. *Tiyatro ve Benzeri* yapıtında tiyatronun yalnızca görünen dünyayı değil, "iç dünyayı", insanın "metafizik" görünümünü vermesi gerektiğini belirten Artaud'nun Adamov üzerindeki etkisi oldukça fazladır:

Adamov bu değişimi (Artaud etkisini) bir tür seferberliğe dönüştürür ve çalışmalarını sahneyi "sözde psikolojik" çalışmalara yönelik Artaud'dan esinlenilmiş bir protesto olarak adlandırır. Parodi (La Parodie) ve İstila (L'Invasion)'a yazdığı önsözünde "yaşayan bir tiyatro, yani, jestlerin, tavırların, bedenin gerçek yaşamının kendisini dilin konvansiyonlarından kurtarma, psikolojik konvansiyonların ötesine geçme, tek kelimeyle, temeldeki, en derindeki anlamlandırmayı kovalama hakkına sahip bir tiyatro istediğini belirtir (Carlson, 2008: 430).

Bilindiği gibi, Artaud'nun bilinçaltımıza inebilmemiz için önerdiği tiyatro, tüm kalıpları yıkan, insanı tüm çıplaklığıyla ortaya koyan bir tiyatrodur. Bali tiyatrosundan hareketle, metafizik tiyatroyu önermiş, yaşamdaki akıl ve bedenin alışlagelmiş tüm kalıplarını reddetmiştir. Bali danslarından ve bu danslardaki hareket kodlarından etkilenen Artaud'ya göre, tiyatrodaki imgeler, işaretler, kodlanmış hareketler ve sesler önem kazanmalı ve tiyatro dış dünyanın görüntülerinin yerine düşsel olanı, kişisel sorunları, insan ruhunun çatışmalarını sergilemelidir. Kısaca, Vahşet Tiyatrosu olarak adlandırılan bu tiyatrodaki psikolojik yansıtımdan uzak, yaşamı kopya etmeye yönelik gerçekçi anlayış reddedilir (Nutku, 2008: 127).

Adamov, düş oyunlarının kurucusu Strindberg'i okuduktan sonra, akıldışı düşünce doğrultusunda karmaşık iç dünyasını ve düş gücünü tiyatrosunun odağına yerleştirir. Özellikle, *Düş* Oyununun Adamov üzerindeki etkisi büyüktür. İç gerçekçiliğin dışa yansımaları önemseyen Dışavurumculuk akımının tiyatrodaki en önemli ismi olan Strindberg'in " tiyatro yapıtlarının her biri yeni bir türü ve ondan sonraki kuşaklarda akım denilebilecek bir yaygınlığa ulaşan zenginliği kapsar"(Nutku, 2008: 323). *Düş*'de üç birlik kuralının dışına çıkılması, oyun kişilerinin psikanalitik çözüntüye uğratılarak, kurgusal olarak çok yönlü ortaya konulması, bilinçaltının karanlıklarına yönelmesi oyunun dışavurumcu tiyatro, gerçeküstücü tiyatro ve saçma tiyatro üzerinde etkili olmasının başlıca nedenleridir. Adamov'un ilk oyunu olan *La Parodie* (1948) ve *Le Professeur Taranne* (1951) bu düşüncelerin ürünüdür. Özellikle Artaud'nun izlerini fazlasıyla taşır. Geleneksel tiyatroya olan aykırılığı oyunun isimlendirilmesinden, karakterlerin oluşumuna, dil kullanımından, nesnelere kadar tiyatroya değin her alanda kendini gösterir. *La Parodie*, akrep ve yelkovanı olmayan bir saatin altında birbirlerine sürekli olarak zamanı soran, Lili adındaki bir kıza tutkun iki insanı anlatır. Rastlantısal bir toplantıda, Lili'den bir randevu aldığı yolundaki yanlış inanca kapılan Memur ile zamanını sokakta uzanıp Lili geçer diye beklemekle geçiren ve sonunda çöpçüler tarafından sokaktaki çöplerle birlikte süpürülen N'nin anlamsız bekleyişini konu edinir. Oyunda "zaman" bir oyun kişisi gibi kendini hissettirir. Sürekli saat sorulur ancak yanıt verilmez. "Zaman, takvimlerin, saatlerin zamanının söz konusu olduğu doğrusal kronolojik bir zaman değildir. Zamanın geçişi, alanın gitgide daralmasıyla gösterilir" (Esslin, 2008: 84). Oyun kişilerinin çoğu isimsizdir, durmadan sürekli birbirlerinin yerine geçerler ve özellikle içlerindeki sıkışmışlık, parçalanmışlık, yaşanan zaman, uzam tümüyle yaşamın bir parodi olduğunu anlatan teatral göstergelerden başka bir şey değildir. Nitekim, Esslin tarafından Dostoyevskivari bir başyapıt olarak değerlendirilen Adamov'un yaşamıyla ilgili itiraflarını kapsayan *L'Aveu*'nün ilk bölümü uyumsuz tiyatronun özünü vurgulayan bir söylemle başlar:

... Ama ben kimim? Kendimle ilgili bütün bildiğim acı çektiğim. Ve eğer acı çekiyorsam, bunun nedeni, kendi kaynağımda kopma, ayrılma olması (Esslin, 2008: 79).

Parodi ve *Parodi*'yi izleyen diğer oyunlarda da, (*L'Invasion*, *Tous contre tous*, *La Grande et Petite manoeuvre*,) yazar, iki dünya savaşında milyonlarca insanın öldürüldüğü savaşı yaşayan bir dünyada varlığın saçmalığını anlatır. İnsanlığın ölüme yazgılı oluşu, yaşamın anlamsızlığı, yaşama anlam kazandırma çabasının boşunluğu yabancılaşma, kuşku, iletişimsizlik Adamov'un 1947-1954 yılları arasında ürettiği birinci dönem oyunlarının başlıca konularıdır. Onun ifadesiyle, tiyatro "şeylerin

iyileştirilemeyen yönlerini göstermeye yarar. Ölümün kaçınılmazlığı gibi “iyileştirilemeyen” asla üstesinden gelinemeyen bir yazgının en iyi şekilde sunum aracıdır tiyatro... Ancak, Adamov için tiyatronun bu işlevinin 1955 yılında yazılan *Ping-Pong* ile değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Ionesco ve Beckett ile aynı dönemde yazan ve onlar gibi uyumsuz tiyatro örnekleri veren Adamov’un yazın serüveninde önemli bir yer tutan *Ping Pong*, yazarın uyumsuz tiyatrodan uzaklaşma sinyalleri taşıyor:

Ping-Pong’u yazarken, gitgide ilk oyunlarımı şiddetle eleştirmeye başladım ve bütün içtenliğimle Godot’yu Beklerken’i, Sandalyeler’i aynı nedenlerden dolayı eleştiriyordum. Daha şimdiden Avant-garde’da kolay bir kaçış yolu, gerçek problemlere karşı bir oyalama görüyordum. Absürd kelimesi beni tiksindiriyordu. Yaşam saçma değil, sadece çok zor (Adamov, 1968 :111).

“Yaşam saçma değil, sadece çok zordur”, diyen Adamov, kendisinde oluşan bu değişimin nedenini tiyatro ile ilgili bir söyleşisinde şöyle açıklar:

Neden uzaklaştım? Nasıl anlatayım? Bu gün Strindberg’de bulamadağım birçok şey söz konusu: Beni iyi anlayın, Düş’de hala hayran olunacak şeyler buluyorum ama yine de göz önünde bulundurulması gereken sosyal bir yaşam, tam anlamıyla söylemek gerekirse gerçek bir yaşam var (Mélèse, 1973: 153).

Bu açıklamanın çocukluğunun bir bölümünü Rusya’da geçiren, Bakü Pogromu’na (Katliamına) tanıklık edip Rus pasaportlarıyla Rusya’yı terk etmek zorunda kalan ve 10 yıl boyunca Almanya ve İsviçre’de kalarak sonrasında Fransa’ya yerleşen Ermeni kökenli bir yazar tarafından yapılması şaşırtıcı olmasa gerek. Yaşamı boyunca teatral üretkenliğinin yanı sıra politik konulara da kayıtsız kalmayan Adamov, yaşanan olaylar karşısında tutumunu açıkça sergilemekten geri kalmaz. İspanya İç Savaşı’nda Cumhuriyetçilerin tarafında yer alır ve bundan dolayı bir süre toplama kampında tutuklu kalır. O da tıpkı Brecht, Aragon, Eluard gibi tutumunu açıkça ilan eder, Cumhuriyetçileri destekler. 1960’da Fransız Hükümetini Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın haklı bir bağımsızlık savaşı olduğunu kabul etmeye çağırın 121’ler Manifesto’sunu da imzalayan yazarlar arasında yer alır. 1964’de Cornell Üniversitesi’ne davet edildiğinde Amerika-Vietnam Savaşı’nda Vietnam’ı, 1963’de Küba’ya gittiğinde Küba Devrimi’ni desteklediğini de bunlara eklemek gerekir. Kısaca, yaşananlar yazarı yaşamdan çok toplumu sorgular hale getirir ve sorgulamalar olduğu gibi eserlerine yansır. Yaşamı sadece “uyumsuz-saçma” olarak görüp, insanlığın içinde bulunduğu saçmalığı konu edinen oyunları “kolay bir kaçış” yolu arayan oyunlar olarak niteleyen yazar, içinde bulunulan sosyo- ekonomik, politik şartların göz ardı edilemeyeceği gerçeğini savunur ve *Ping-Pong*’da Adamov’un genel insan sorunlarıyla uğraşan tiyatro düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaştığı görülür. Kişilerini haritada belli bir noktadaki, tarihte belli bir andaki iyi belirlenmiş bir toplumsal çerçeveye oturtarak psikolojik anıştırmalı olan düş oyunları bir ölçüde yadsımış olur. Artık ona göre ilk oyunu *Parodi* (1948), metafizik bir piyesdi. *L’invasion* (1950), yeni bir tiyatro özellikleri taşımaktan ziyade Çekov ve Vigny’nin tekrarıydı. *Le sens de la marche* (1953), yine bir tekrardan ibaretti.

Adamov'un ilk dönem oyunlarını yadsımasında ünlü Alman tiyatro yazarı Brecht'in etkisini unutmamak gerekir. Brecht'in Berliner Ensemble'sinin Paris'e ilk gelişi (1954) şehirde önemli bir etki bırakır. Öyle ki, *Théâtre Populaire*'in Brecht'e adanmış olan özel sayısında, Roland Barthes, Brecht'in gerçekleştirdiği meydan okumayı tartışır ve onu alışkanlıklarımıza, zevkimize, reflekslerimize içinde yaşadığımız tiyatronun tam da kanunlarına yöneltmiş bir meydan okuma olarak tanımlar. Brecht oyunları toplumsal olana daha fazla ilgi duymaya başlayan Adamov için kritik önem taşıyan bir ana denk düşer. Yazar, *Théâtre argent et politique* (1956) yazısında ilk eserlerini siyasal mevzulara olan ilgisizlikleri nedeniyle reddeder ve Brecht'i yeni modeli olarak gösterir. *Ping-Pong* (1955), *Paolo Paoli* (1957), *Le Printemps 71* (1963) gibi oyunlar bu dönemde yazılır ve yazarın ikinci dönem oyunları olarak kabul edilir (Carlons, 2008: 431).

Ping-Pong, Mme Duranty tarafından işletilen bir kafede, Amerika ürünü olan bir tilt makinesiyle oynayan insanların zaman içinde bu makinenin yaşamlarını nasıl denetlediğini anlatan bir oyundur. Oyunda, makineyi bir yatırım aracı olarak görmeye başlayan oyun kişilerinin daha çok para kazanmak adına düştükleri durum anlatılır. Olay, 1950 yıllarında Fransa'da geçmektedir. Makine oyun kişilerinin düşlerini, duygularını kısaca yaşamlarını yönlendirecek özelliklere sahiptir. Yanıp sönen ışıklarıyla tıpkı bir sanat yapıtı gibi onları fazlasıyla büyülemektedir. Eğer âşık olurlarsa, bu kafeye gelip tilt makinesiyle oynayan kızdır. Aralarında tartışılırsa makine ile ilgilidir. Yaşama dair idealleri de makinenin teknik gelişimine yöneliktir. Kısaca, *Ping-Pong*'daki tilt makinesi Esslin'in de ifade ettiği gibi "yalnızca bir makine olmaktan çok başka bir şeydir" (1977: 95). Oyun kişileri gerçekçi bireylerdir. Meslekleri, geçmişleri gerçek yaşamda içinde belli bir yere koyabileceğimiz ölçüde önemli özellikleri vardır. Zaman yer ve kişiler inandırıcılık taşıyacak kadar gerçektir. *Ping-Pong*'da "düşlerin değil, sosyo-ekonomik gerçekleri anlatan ve 1950'li yılların Fransa'sına eleştirel bir bakışı sunan olaylar olduğunu" (Adamov, 2011: 9) belirten Adamov'un tamamen uyumsuz tiyatrodan uzaklaştığı da söylenemez. Tilt makinası, klasik tiyatrodaki gibi dekoru oluşturan basit bir oyun aksesuarı olmaktan öte, apayrı bir önem taşır, baş oyun kişisi konumuna geçer. Zaman geçirmek için kullanılan bir obje olmaktan öte, diğer oyun kişilerinin hayallerini süsleyen, yaşamla ilgili tüm planlarını etkileyen canlı bir varlık gibidir. Bu nedendir ki, Martin Esslin, *Ping-Pong*'u uyumsuz tiyatro oyunlarından biri olarak kabul eder:

Ping-Pong, Absürd tiyatro sınıflandırmasına girer; insanı, amaçsız çabalar, bunama ve ölümlerle sonuçlanacağı kesin, sonuçsuz bir eylemin çılgınlığına kapılmış gösterir. Tilt makinesi de bir simgenin belirsizliğinin bütün büyüleyiciliğini taşır. Kapitalizm ve büyük kurumlar anlamına gelebilir. Ancak aynı biçimde, taraflarından bağıllık ve özveri isteyen düzenini ve güç aracını yayan herhangi bir dinsel ya da politik bir ideoloji anlamına da gelebilir (1977: 96).

Ping-Pong'da *düş* ve *gerçekçilik* iç içedir. Zaman, yer ve oyun kişileri inandırıcılık taşıyacak kadar gerçektir. Ancak, bir tilt makinesi sayesinde de, geleneksel tiyatronun dramatik biçim ve söylem şekillerini değiştiren uyumsuz tiyatro oyunlarından da uzak değildir. Uyumsuz tiyatrodan epik tiyatroya bir "geçiş oyunu" (la pièce transitoire) olarak nitelendirilen *Ping-Pong*, yazarın uyumsuz

tiyatro örneklerini sunduğu ilk dönem oyunları arasında yer aldığı gibi, sosyal, ekonomik ve politik sorunların gerçekçi boyutta işlendiği ikinci dönem oyunları arasında da yer alır:

Ping-Pong'un en nitelikli başarısı olarak görülmesinin nedeni, onun insanlığın durumunun sağaltılamaz ve sağaltılabilir yönleri arasındaki son derece duyarlı dengiyi sürdürmeyi başarmasıdır. Tilt makinesi, bütün aldatıcı özdeksel ve ideolojik hedeflerin yerine geçer; onunla oynamak, hırs, kendini arama ve diğer insanlara egemen olma dürtüsünü açığa çıkarır. Böylece aldatıcı amaçların kurbanı olmak için zorunluluk yoktur, böylece oyunda toplumsal bir ders vardır (Esslin, 1997: 100-101).

1957'de Roger Planchon tarafından Lyon'da gösterilen *Paolo Paoli*, Adamov'un "uyumsuz tiyatroyu" bırakıp, çağdaş sahnenin aynı ölçüde önemli bir alanına-Brecht'in "epik tiyatrosuna" suna yakınlaşmasının başlangıcıdır. Yazar, Brecht'i çağdaş oyun yazarlarının en büyüğü olarak görmeye başlamış ve onu dünya tiyatro yazınının en saygı duyduğu oyun yazarlar arasında olan Shkespeare, Çehov ve Büchner ile aynı yere koymuştur. Adamov'a göre Brecht, diyalektik materyalizmin önemine inanan, toplumsal bilimlerle yakın ilişkiler kuran ve Marksist düşünceye dayanan bir tiyatro anlayışı yaratarak sınıf mücadelesinin farkına varılmasını sağlıyordu. Brecht'le tiyatro sınıfsal ayrımları dile getirmek, kapitalist ekonominin eleştirisini yapmak gibi bir işlevsel kazanmakla kalmayıp, eleştirel bir mesafe sayesinde seyircinin tarihsel süreci daha nesnel düşünmesine itiyordu.

Paolo Paoli (1957) Adamov'un bu yeni yaklaşımı kullandığı ilk önemli oyunu oldu. 1959 tarihli bir program notunda bunun bir sanat eserinin, özellikle de bir tiyatro piyesinin yalnızca tanımlanmış bir toplumsal bağlama yerleştirilirse gerçeklik kazandığı, yeni tekniklerin eğer bir ideolojinin hizmetine yani günümüzde Marksiz-Leninizm'in hizmetine koşulmazlarsa anlamsız oldukları yönündeki kendi keşfinin bir sonucu olduğunu söyler (Carlson: 2008: 433).

Paolo Paoli, kar üzerine kurulu bir toplumda onun sebep olduğu yok edici güçler arasındaki ilişkiyi gösteren epik bir dramadır. Oyun 1900-1914 dönemini kapsar. On iki bölümün her birinden önce dönemin arka plandaki toplumsal durumu gözler önüne serilir-zamanın gazetelerinden alıntılar, günün ünlü ezgileri eşliğinde ekrana yansıtılır (Esslin, 1997: 97). İşçilerin çalışma saatlerinin düzenlenmesini içeren Millerand yasasından, gündemi meşgul eden Dreyfus davasına, Güney Afrika'da Boers'lerin savaşından, Bergson konferansların değin oyun öncesi seyirci dönem hakkında bilgilendirilir. Yazar, büyük bir ustalıkla Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışında payı olan politik, toplumsal ve ulusal güçlerin küçük bir evrenini yedi kişilik bir oyun kadrosuyla sunar bize. *Ping-Pong*'da tilt makinesinin oynadığı rolün yerini, *Paolo Paoli*'de kelebekler ve deve kuşu tüyleri alır. Gösterilen gazete alıntılarında belirtildiği gibi devekuşu tüyleri 1900'de Fransa'nın dördüncü büyük dış satım ürünleridir. Amaç, bu anlamsız malların ticaretinin toplumu ne ölçüde etkilediğini göstermektir. Oyun üç önemli kişi arasında gerçekleşen ticari ilişkiyi ve bunun yarattığı sonuçları sergiler. Paolo az bulunan kelebeklerin pazarlayıcıdır. Hulot Vasseur bu kelebeklerin toplayıcısı, Paolo'nun müşterisi ve aynı zamanda Paolo'dan daha fazla kazanmaya başladığında Paolo'nun karısı Stella tarafından baştan çıkarılan kişidir. Abbe, kardeşi Çin'de misyoner olan ve onun aracılığı ile Paolo'ya kelebek sağlayarak bu işten

kişisel kar sağlayan rahiptir. Paolo, Şeytan Adası'ndaki mahkûmları yarım gün ve boğaz tokluğuna kelebek avlamaları için çalıştırır. Genç İşçi Marpeaux geçimini yakaladığı kelebeklere bağlı olarak sağlayan bu mahkûmlardan biridir ve yaşamı bir ölçüde Paolo'ya bağlıdır. “Ve burada oyunun özü yatar –yalnızca kelebek alınıp satılan absürd bir mal olarak görünür-gerçekte alınıp satılan, kelebek peşinde sağlığını ve güvenliğini satmak zorunda olan Marpeaux'dur yani insandır” (Esslin, 1997: 99) Marpeaux, bir ölçüde toplumsal düzenin kurbanıdır.

1966-1969 yılları arasında yazılan *Politique des Restes*, (1962) *Sainte Europe* (1966), *M. Le Modere* (1967), *Off Limits* (1968), ve *Si l'Ete revenait* (1969) oyunlarında sadece toplumsal ya da sadece bireysel sorunlara yer verilmez. Çünkü yazar, sadece toplumsal sorunları konu edinen oyunların da tek başına yeterli olmadığı düşüncesiyle, bireysel ve toplumsal gibi iki farklı uç noktayı son dönem oyunlarında birleştirir. Marvin Carlson Adamov'un iki farklı boyutu birleştirme çabasına yönelik olarak şöyle der:

Planchon'un Théâtre de la Cité'sinin bildirisi için yazılmış "Qui êtes vous Arthur Adamov" ("Siz Kimsiniz Arthur Adamov? 1960) adlı bir yazıda Adamov, tiyatronun şeylerin hem iyileştirilebilir hem de iyileştirilemez yönlerini göstermesi gerektiğini ileri sürdü. İyileştirilemez olan "ölümün kaçınılmazlığıdır. Toplumsal olan ise iyileştirilebilir." Aslında, bu dönemde Fransa'daki dram sanatı ya Beckett'i izleyerek iyileştirilemez olanın dramını yapanlardan, ya da Brecht'i izleyerek iyileştirilebilir olanının dramını yapanlardan oluşuyordu denebilir (2008: 433).

Üçüncü dönem oyunları olarak sınıflandırılan ve Artaud-Strindberd- Brecht üçlüsünün bileşimi olarak kabul edilen bu oyunlarda görünen dış dünya ile görünmeyen iç dünyanın bileşimi sunulur. Ne sadece bireysel sıkıntılar ne de sadece toplumsal sorunlar tek başına tiyatro yapmak için yeterli görülmez. Her ikisinin bir arada olduğu Adamov'un ifadesiyle “théâtre total” (bütünsel tiyatro) örnekleri vermek yazarın birincil amacı olur. Yazar, yaşamın sadece tek yönüyle değil, bütün yönleriyle tiyatronun konusu olması gerektiğini savunur. 1962'de *La Politique des Restes* bu amaçla yazılır. Oyunun oluşumunda yazarın 1959 yılında Amerika'ya yaptığı yolculuk ve Brecht'in *l'exception et la regle* adlı oyunu etkili olur. *La Politique des Restes* 1967'da Fransa'da José Valverde tarafından Saint-Denis'deki Gérard-Philippe Tiyatrosu'nda oyunun sosyal boyutu öncelenecek sahnelenir.

Oyun, beyaz bir iş adamı olan Johnnie Brown'ın kendi iş yerinde çalıştırdığı Tom Guinness isimli bir zenciye öldürmesini konu edinir. Johnnie çok açık bir şekilde zencilerden nefret ettiğini ve işçisini öldürdüğünü belirtir. Ancak mahkemenin onu suçsuz çıkarma çabası, bunun için kullanılan dil oyunları, ırkçı yaklaşımlar anlamsız ve gülünçtür. Bir cinayet işlenmiştir. Suçlunun cezalandırılması gerekirken, neredeyse suçsuz ilan edilir. Zira öldürülen kişi zencidir ve bu durum tüm mahkemenin taraflı davranmasına neden olmaktadır. Johnnie Brown'un zencilere duyduğu kin ve nefret, bir gün tüm beyazların zenciler tarafından öldürüleceği korkusuyla birleşir ve seyirci zaman zaman Brown'un kişisel nevrozlarına tanık olur. Johnnie Brown'un zencilere olan kişisel nefretin aslında ciddi bir toplumsal sorun olduğu mahkemenin cinayet karışışındaki duyarsızlığıyla bütünleşir. Oyunda Brown'un öz kardeşiyle karısının çeşitli dolaplar çevirerek Brown'un servetini ele geçirme çabası yer alsada oyunun sosyal ve politik boyutu ön planda yer alır.

Marie-Claude Hubert, doktora tezinde Adamov tiyatrosunun en belirgin özelliğinin onun çok çeşitli yapısıyla okuyucusunu şaşırtması olduğunu belirtir (1984: 415). Yine Adamov, *Ici et Maintenant*'da kendi tiyatrosunu tanımlarken, “değişim tiyatrosu”, “gelişim tiyatrosu” (“ théâtre du mouvement, du déplacement, de la métamorphose”, théâtre d'évolution) gibi ifadeler kullanarak tiyatrosunun ne denli değişimlere açık, statik bir yapıdan uzak olduğunu altını çizer. Uyumsuz tiyatro ile tiyatro serüvenini başlatan Adamov'un sonraki dönemde epik tiyatroya olan yaklaşımı ve sonrasında bu iki tiyatronun bazı özelliklerini birleştirici oyunlar yazması onu hem Beckett hem de Ionesco 'dan ayrı bir konuma yerleştirmişse de isminin Beckett ve Ionesco'dan sonra gelmesini önleyememiştir. Birbirinden farklı tiyatro türleri arasındaki gelgitleri oyunlarının daha az anlaşılır olmasında önemli bir etken olduğu A. Kunt'un *Arthur Adamov ou la chanson du mal aimé* adlı makalesinde de açıkça dile getirilmiştir. Söz konusu çalışmada özellikle sürekli değişim halindeki Adamov tiyatrosunun belli bir “birlik-bütünlük” özelliğinden uzak oluşunun okuyucu ya da seyirci açısından oyunları anlaşılabilir kıldığına değinilir (2008: 127).

Adamov oyunlarını sıklıkla sahneleyen Roger Planchon, Adamov tiyatrosunda görülen beklenmedik değişimleri olumlu değerlendirerek, bu özelliği ile Adamov tiyatrosunun kendine özgünlüğü yarattığını ve Adamov tiyatrosunun bir gün mükemmel Beckett tiyatrosunu geçeceğinden, gelecek nesillerin Adamov tiyatrosuna yöneleceğinden söz eder. (1976: 16) Ancak, yapılan çalışmaların çoğunluğunun Adamov'un ilk oyunlarını kapsamaması, ikinci dönem ve üçüncü dönem oyunlarına yönelik gerek Türkiye'de gerek Fransa'da fazla çalışma bulunmaması sanırız Kunt'un Adamov'un üçüncü dönem oyunlarının karmaşıklığı ve anlaşılabilirliği tespitine dikkat çekilmesi açısından önemlidir. İster birinci dönem oyunları, ister ikinci dönem ya da üçüncü dönem oyunları olsun, genel olarak Adamov oyunları savaş sonrası bunalımların izlerini taşır. Toplumsal ve politik mesajların yanı sıra mutlaka “ölüme karşı insan varoluşunun absürlüğü hiç unutulmaz ve sonunda etkileyici ve zorlayıcı bir görüntüyle gözler önüne serilir” (Esslin: 2008: 101).

BIBLIOGRAPHIE

- Adamov A, (1964) *Ici et maintenant*, Gallimard, Paris.
- Adamov A, (1966) *Paolo Paoli, Théâtre III*, Gallimard, Paris.
- Adamov A, (1968) *Homme et Enfant*, Gallimard, Paris.
- Carlson M, (2008) *Tiyatro Teorileri*, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Hubert M.C, (1984) *Le personnage Dramatique chez Ionesco, Beckett et Adamov*, Doktorat d'Etat, à Aix Marseille I, sous la direction de André Rousseau.
- Hubert M.C, (1987) *Langage et corps fantasmé dans le théâtre des années cinquante*, José Corti.
- Jacquart E, (1974) *Le théâtre de dérision*, Gallimard, Paris.
- Mélèse P, (1973) *Adamov*, Seghers, Paris.
- Nutku Ö, (2008) *Dünya Tiyatrosu Teorileri*, MitoS Yayınları, İstanbul.
- Planchon R, (1976), “Le sens de la Marche d'Adamov”, in *Les Nouvelles Littéraires*, no: 2563, (23.12)
- Kunt A, (2008) “Arthur Adamov ou la chanson du mal aimé”, in *Synergies*, Turquie, n° 1.

TÜRKİYE'DE SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARININ AVRUPA MERKEZLİ BAĞLAMI

Dr. Öğretim Üyesi Faruk KARAARSLAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü E mail: karaarslanf@gmail.com

ÖZET

Sekülerleşme sosyal bilimlerde her daim ilgi uyandırmış bir konudur. Günümüze kadar bir çok farklı disiplin tarafından farklı boyutları ile ele alınmış ve tartışılmıştır. Öyle ki sekülerleşme konusuna dair hem teoriye hem de sahaya ilişkin ciddi bir literatür ortaya çıkmıştır. Avrupa merkezli şekilene bu kavrama yönelik yoğun ilgiye rağmen, sekülerleşmenin farklı ülkelerde nasıl tezahür ettiği ve Avrupa dışındaki ülkelerin gündelik hayatını anlamada ne kadar analitik olduğu yeterince sorgulanmamıştır. Bunun yerine kavram normatif bir şekilde kabul edilmiş, toplumların ne kadar sekülerleştiklerine ya da sekülerleşmediklerine dair bir parametre olarak değerlendirilmiştir. Daha yalın ifade ile kavramın kullanışlı olup olmadığı yeterince değerlendirilmeden bir gömlek gibi toplumlara giydirilmesi söz konusu olmuştur. Avrupa dışındaki ülkelerin modernleşme serüvenleri ve yine bu toplumların kendi düşünce geleneklerini oluşturmaları ile doğrudan alakalı olan bu mesele, her şeyden önce Avrupa merkezli sosyal bilim anlayışını normatif bir şekilde üstün kabul etmek ile alakalıdır.

Bu tebliğin konusunu, sekülerleşme kavramının Türkiye'nin gündelik hayatını anlamada ne kadar analitik olduğunun tartışması oluşturmaktadır. Bu bağlamda tebliğde Türkiye'nin kendi kültürel kodları ile birlikte, kendine özgün şekillenen gündelik hayatını anlamada sekülerleşme kavramının işlevsel olmadığı iddia edilecektir. Bu iddia sekülerleşme kavramının ve Türkiye'deki gündelik hayatın şekillenişlerinin tarihsel süreçte farklı bağlamlarının olduğunun gösterilmesi ile kanıtlanmaya çalışılacaktır. Sekülerleşme Avrupa'nın kendi tarihsel bağlamında Hristiyan teolojisinin kaşısında bir olgu olarak şekillenirken, Türkiye ve Anadolu bağlamında kavramın şekillenenmesine imkan tanıyan teolojik zemin bambaşka özellikler arz etmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlığın anti tezi olarak şekillenen kavramın müslüman toplumlarda şekillenen gündelik hayatı anlama da yetersiz kaldığı iddiası ayrıntılandırılmaya muhtaçtır. Teorik bir tartışmayı muhteva eden ve tarihselci youmlayıcı yönetimin kullanıldığı bu tebliğde sekülerleşmenin ya da anti tezi olarak kabul edilen muhafazakarlaşmanın Türkiye'nin gündemine sıklıkla gelmesi, Türkiye'deki sosyal bilimcilerin siyasal gündeme yoğun bir şekilde maruz kaması ya da entegre olması ile açıklanacaktır. Bu bağlamda Türkiye sekülerleşiyor mu? yoksa muhafazakarlaşıyor mu? tartışmalarına yeni bir yaklaşımın ortaya konması hedeflenmektedir.

Anahtar Kavramlar: Sekülerleşme, Siyasal Hesaplaşma, Muhafazakarlaşma, Tarihsel Bağlam, Teoloji

EUROCENTRIC CONTEXT OF SECULARIZATION DISCUSSION IN TURKEY

ABSTRACT

Secularization has always aroused interest in the social sciences. It has been handled and discussed by many different disciplines with different dimensions. So much so that a serious literature on both the theory and the field of secularization has emerged. Despite the intense interest in this European-centered concept, the question of how secularization manifests in different countries and how analytic it is in understanding the everyday life of non-European countries has not been adequately questioned. Instead, the concept was accepted in a normative way and evaluated as a parameter about how secularized or non-secularized societies were. In plain terms, the concept has to be dressed in societies like a shirt without adequately evaluating the usefulness of the concept. This issue, which is directly related to the adventures of non-European countries and the creation of their own traditions of thought, is primarily concerned with the normative acceptance of European-centered social science.

The subject of this paper, how to understand the daily life of the secularization of Turkey's concepts that constitute the analytical discussion. With Turkey's own cultural codes communicated in this context, shaped by secularization of its unique concept in understanding the everyday life will allegedly be functional. The demonstration of the different contexts of everyday life in the historical process of the shaping of these claims and secularization in Turkey will try to prove the concept. Europe's secularization of Christian theology takes shape as a case in scratching in their historical context, theological ground, allowing şeklillen to the concept of Anatolia in Turkey and poses a completely different context properties. Therefore, the claim that the concept shaped as the anti-thesis of Christianity is also insufficient to understand the daily life shaped in Muslim societies needs to be elaborated. A theoretical discussion of the content community and historicist youmlayıc management of secularization in this paper is used or the conservatism Mani is considered the antithesis agenda often arrive in Turkey, the political agenda of social scientists in Turkey will be discussed with an intensive exposure wedge or be integrated. Did secularization of Turkey is in this context? Or is it becoming conservative? We need new approach for all this questions.

Key words: Secularization, Political Reckoning, Conservatism, Historical Context, Theology

GİRİŞ

Bu çalışma sekülerleşme tartışmalarının Avrupa merkezli şekillenmesini ve bu şekillenişin Türkiye'deki sosyal bilim anlayışı açısından bir takım sorunlar ortaya çıkardığını konu edinmektedir.

Bu anlamda en sonda ifade edilmesi gerekeni peşinen söylemek gerekirse bu tebliğin üç temel önermesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki i) Türkiye’de sekülerleşme tartışmaları teorik planda hakkıyla yapılmamıştır, ama bizzat kavramın kendisi oldukça abartılmıştır. İkinci önerme ii) Sekülerleşme, Türkiye kamusal hayatında zuhur eden gündelik hayatı anlama konusunda doğru bir kavram değildir. Anadolu da yaşayan insanların gündelik hayatını analiz etmede sekülerleşme kavramını kullanmak metodolojik anlamda bir dizi problem doğurmaktadır. Üçüncü ve son önerme ise iii) Türkiye’de dindarlaşma ya da sekülerleşme tartışmalarının zemini akademik bir ortamda oluşmamaktadır. Daha politik bir zemine sahiptir. Türkiye’de dindarlaşma ya da sekülerleşme meselesini konuşmaya başladığımız zaman politik alanlara referans vermiş oluyoruz. Bu tartışmayı siyasal hesaplaşmalarımız üzerinden yürütüyoruz. Türkiye de sekülerleştiğimizi ve dindarlaştığımızı iddia ettiğimizde, kendi modernleşme hikayemizde karşımızda ya da yanımızda yer alan politik duruşlara atıf yaparak sekülerleşmeyi ya da dindarlaşmayı meşrulaştırıcı bir zemin haline getiriyoruz.

ABARTILI BİR KONU OLARAK ŞEKÜLERLEŞME

Sekülerleşme bahsi neden abartılmış bir bahis? Sekülerleşmenin tarihsel ve teolojik bağlamı bizimkinden farklıdır. Sekülerleşme, batı Avrupa’da skolastisizmin, clerizmin ve sekülerizm projesinin aşamalı olarak zuhur etmesinden ibarettir. Elbette başka dünyalara sirayet etmiştir (bkz. Asad: 2007). Fakat aynı tarihsel, teolojik zemini kendi dünyamızda olmadığını görüyoruz. Orada mistik bir dünya vardı. Bir çoğumuz sekülerleşmeyi dinsizleşme olarak anlarız. Bu çok yanlış bir anlayıştır. Bu anlamda bir sistem, bir proje olarak sekülerleşmenin bizatihi kendisinin yeni bir ahlak iddiası vardır. Dolayısıyla Sekülerleşme, Charles Taylor’un (2006) ifade ettiği üzere -bizim zannettiğimiz gibi- dinden uzaklaşma, dinsizleşme ya da dünyaya gömülme değil, bizatihi bu dünyanın içinde başka bir ahlak düzeninin yeni bir iddiaya sahip olmasının ilanıdır (s.19). Bu batı Avrupa tarihinin içerisinde oldukça anlamlı bir sürece işaret eder. Katolik düşüncesine, teolojik yapısına heretik bir unsur olarak eklenen sekülerleşmenin teolojik bağlamını hesaba katmalıyız. Katoliklik mistisizmle yoğrulduğu bir dönemde, şehirle bağlantısı kesilmiş bir ruhban sınıfının artık şehirle irtibatının kesilip ahkam kesmesine karşı çıkan başka bir ruhban sınıfını ortaya çıkarmıştır. Diyalektik yöntem içinde ifade edecek olursak; ruhban sınıfı kendi anti-tezini üretmiştir. Bu anti-tezde din adamlarından, clerklerden oluşuyordu. Ama bu din adamlarının iddiası farklıydı: Biz manastırda durup, şehri yukardan izleyip, tanrı adına şehre hükmetmek yerine; şehre inip, şehirde bizatihi gündelik hayatın akışına dahil olacağız iddiası vardı. Esasında seküler kelimesi -biraz aşağılayıcı ve alaycı bir üslupla- skolastik ruhbanların şehre giden din adamlarına taktığı bir lakaptı (Tekin, 2011, 32). Dolayısıyla oranın teolojik bağlamında sekülerleşme, şehirde bir iddiası olan bir dini temsil eder. Bizim teolojik yapıımıza geldiğimizde karşımıza şu çıkar: İslam zaten şehir dinidir. İslam’ın iddiası şehirde vuku bulur. İslam’ın dağ başında,

kır hayatında bir iddiası yoktur. Burada şunu sormalıyız: İslam şehirli diniyse Müslümanların yaşadığı şehirde neden sekülerleşme artıyor?

SEKÜLERLEŞMEDE TEOLOJİK FARKLAR

Üç kavram setini anlama konusunda bir sıkıntı var: İslam, Sekülerleşme ve şehir. Bu iddia -İslam şehirli dinidir- ancak şöyle bir ortamda geçerlidir: İslam anlayışımızı şehirlerimizde ortaya koyduğumuz zaman sekülerleşme söz konusu olmaz. İslam'ın iddiasının olduğu şehirlerde sekülerleşme analitik bir çerçeve sunmaz. Çünkü o zaman İslam teolojisinin şehirde bir iddiası olacaktır. Ayrı bir din adamı sınıfının o şehre gelip başka bir iddiaya sahip olmasının anlamı olmayacaktır. Kabaca özetleyecek olursak sekülerleşme, şehirde iddia sahibi olan din adamı sürecini izah eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bir proje olarak sekülerleşme, başka yerlere evrilmiştir. Dolayısıyla teolojik arka planlar uyuşmadığı için burada sekülerleşme kavramı analitik bir rol üstlenemez. Yani çıktığı bağlamlar uyuşmadığından dolayı Türkiye'deki sekülerleşme tartışmaları bağlamsız bir şekilde konumlanır ve sosyal hadiseleri anlamlandırmada yetersiz kalır.

Neden sekülerleşme meselesi bizim hayatımızı izah edemez meselesindeki ikinci husus şudur: Sekülerleşme batı Avrupa'da ortaya çıktığı dönemde kamusal alan, özel alan, resmi alan tartışması vardı. Sekülerleşme projesinin üç aşamalı olarak şekillenmesi bekleniyordu: Devlette, kamusal alanda ve özel alanda dinin iddiasını seküler aklın iddiasına bırakması. Sekülerizm ideolojisini paylaşan insanların ön gördüğü tarih anlayışı bu şekildedir. Fakat bizde özel-kamusal-resmi alan ayrımları mevcut değildir. Bizdeki kamusal alan tasavvuru nedir tartışması başka bir tartışma konusu olmakla birlikte oldukça önemli bir mevzudur. Demokrasi, sekülerlik, laiklik ve batı terminolojisinden ödünç alınan diğer tüm kavramların bizim gündelik hayatımızı açıklamada tam olarak iş görmemesinin sebebi yine farklı toplumsal gerçekliklerin mevcut olmasından kaynaklanmaktadır. Batıdaki kamusal alan bizde olmadığı için batı terminolojisinde kamusal alanı izah etmek için üretilen kavramlar burada iş görmemektedir. Örneğin; bizde mahremiyet, kamusal alanla da ilişkilidir. Ama batıda kamusal alanın düzenlenmesi de mahremiyet olgusunun rolü ikici-üçüncü plandadır. Ayrıca bizde kamusal alan batıdaki gibi ortaya çıkmış bir alan değildir. Bizde kamusal alan, her an herkesin müdahale edebileceği bir alandır. Bizde bir devlet alanı, özel alan ve özel alandan açılmış bir kamusal alan söz konusudur. Dolayısıyla hem teolojik yapının uyuşmaması hem de kamusal-özel alan örtüşmemesi sebebiyle sekülerleşme kavramı izah etmeye müsait bir kavram değildir. Ayrıca sekülerleşmenin teorik olarak da bir yığın sıkıntıları vardır.

Ticaret yapabilmek için namaz kılan bir adamın eylemi seküler mi yoksa dini bir eylem midir? Ya da Besmele çekerek ticarete başlamış birisi seküler bir eylem mi yoksa dini bir eylem mi sergilemiş olur? Eylemin bir niyet bağlamı vardır (Karaarslan, 2015, 37). Gündelik hayatın akışında niyet, eylemi

bağlamaktadır. Dolayısıyla eylem sadece tezahür etmiş haliyle izah edilemez. Bir eylemi izah etmek için ilk önce onun niyet bağlamına vakıf olmak gerekir. Böylece diyebiliriz ki, Türkiye’de sekülerleşme tartışmaları bir niyet ve politik niyet okuma çabasıdır. Nihayetinde politik hesaplaşmalara kurban edilmiş bir niyet okuma çabasıdır. Örneğin; “Kayseri protestanlaşıyor mu?” sorusuna bakalım. Bu soru sosyolojik anlamda anlamlı bir soru değildir. Politik anlamda bu soruyu anlamlı kılabilir ve yine politik anlamda anlamlı cevaplar üretebilirsiniz. Bu cevapları üretirken de akademik araçları kullanabilirsiniz. Ama Kayseri’nin protestanlaşması tartışmasına girdiğiniz andan itibaren başka bir referans dünyasına atış yapıyorsunuz demektir. Bir başka örnek olarak muhafazakarlık tartışmasını söyleyebiliriz. Bu kavram bizim gündelik hayatımızı izah edebilecek bir kavram değildir. Muhafazakarlık alanındaki tartışmalar kaygan bir zeminde şekilmiş ve bizi yanlış bir tartışmaya sürüklemektedir. Yine bir ara popüler olan bir tartışma örnek gösterilebiliriz: Türkiye muhafazakarlaşmıyor, sekülerleşiyor. Tersi bir iddia olarak: Türkiye dindarlaşıyor. Bu iddialar bağlamında: Endişeli Muhafazakârlar Çağı, Endişeli Dindarlar Çağı (bkz. Ertit, 2015), Endişeli Sekülerler Çağı (bkz. Toprak vd., 2012) ilan ediliyor. Bu tartışmaların her biri politik referanslarla yapılmış olup gündelik hayatı anlamaktan uzak tartışmalar olduğunu düşünüyorum. Bizim gündelik hayatımızı analiz etmek için yeni kavramlar üretmemiz gerekiyor. Bu anlamda ritim kavramı önemlidir Henri Lefebvre’nin (2018) Ritimanaliz kitabına atfen ifade edecek olursak; gündelik hayatı anlamada zaman ve mekân bize ne ifade eder? Şehrin akışında sürekli tekrarlanan eylem bize neyi ifade eder? Olgü, sürekli tekrarlanmış ve bir tutuma dönüşmüş mefhumlara verilen addır.

Sonuç olarak sekülerleşme gündelik hayatta şişede durduğu gibi durmaz. Yani sekülerleşme teorik bağlamında olduğu gibi gündelik hayat içine yerleştiremeyiz. Teorik zeminde sekülerleşme tartışmalarına baktığınızda dindarlaşıyoruz ve sekülerleşiyoruz sonuçları çıkar. Gündelik hayattaki bir eyleme batığımızda ve gündelik hayatın sosyolojisini yaptığımız zaman sekülerleşme ve dindarlaşma kavramlarının çuvalladığını görürsünüz. Çünkü sahada şöyle bir manzara görme olasılığınız yüksektir: Hunat Camisinde birbirlerine Kuran öğreten yaşlı insanlar camiden çıkıp Atatürk heykelinin elini tutarak fotoğraf çekinirler. Gündelik hayatta bu gibi olgular karşısında sekülerleşme ve dindarlaşma tartışmaları boşa çıkmaktadır. Bu kategorik ve dikotomik düşünceler bizim sosyolojimizde zaman kaybettirici unsurlardır. Avrupa da Sosyoloji, gördüğüm kadarıyla bu aşamaları geçmiş durumdadır. Sekülerleşme başka bağlamlarda tartışılmaktadır. Örneğin; Post sekülerleşme kavramı var, göçün sekülerleşmeye nasıl sebep olduğu tartışılıyor. Dolayısıyla zemin, şehre ve gündelik hayata oturuyor. Batı Avrupa’da sekülerleşme olarak addedilen bir eylem, İslam teolojik yapısı içinde İslami bir eylem olabilir. Dolayısıyla biz bir eylemi seküler görüp reddettiğimizde aslında gayet İslami olan bir eylemi reddediyor olabiliriz. Bu anlamda Müslümanların şehir, teknoloji ve gündelik hayatla ilişkisini yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Ayrıca bu ilişkileri işleyen kavramlar olarak Sekülerleşme,

Muhafazakarlık gibi kavramlarını gündelik hayat ve şehir temelinde sorgulamasını yapmamız gerekir. Söz konusu kavramlar ekseninde yürütülen tartışmalar abartılmamalıdır. Batı dünyasında derinlikli yapılan tartışmalar bizim dünyamızda hiçbir anlam ifade etmeyebilir.

Sekülerleşme, dindarlaşma ve muhafazakârlık tartışmaları geleneğimizin olup olmamasına ilişkin tartışmalardır. Düşünce dünyamızın geleneği içinde üretilemeyen bu tartışmalar, akademik alanın etkisizliği sebebiyle politik atıflar barındırmaktadır. Bu aynı zamanda sekülerleşme tartışmalarının Avrupa merkezli yapılması ile doğrudan alakalıdır. Yani oradaki bağlamı olduğu gibi burada tartışma konusu ettiğinizde teoriyi olguyu kuşatmaz hale geliyor. Bu ise hiç şühesiz siyasi, askeri ve iktisadi güç ile ilintilidir. Ne yazık ki dünya üzerinde güçlü olan devletlerin söylemleri küresel bir etki olarak bütün sosyal bilim yapma pratiğini tesiri altına alabiliyor. Hal böyle olunca entelektüel tartışmalar açısından da bir eksen takip etmek durumunda kalıyorsunuz. Bunun en net örneği sekülerleşme tartışmalarıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Biz sekülerleşme tartışmaları sebebiyle birçok alandan dışarı çıkarıldık. Bu “sekülerleşiyorsunuz” yaftasını yememek için birçok topa girmedik. Çok açık söylemek gerekir. Karikatürize bir ifadeyle biz 70’lerde dağlarda dolaşıyorduk. Bizim sekülerleşmeye ve modernleşmeye -kamusal bir sekülerleşme ya da modernleşme yaşamadık- yani Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi bize resmi kapıdan geldiği için sekülerleşme tartışması bizde laiklik tartışması üzerine kuruludur. Dolayısıyla sekülerleşme devlete ilişkin bir tartışmadır. Bizdeki iğreti duruş biraz da oradan kaynaklanmaktadır. Devletin tartışması avamı çok bağlamayan bir tartışmadır. Hele ki Osmanlı gibi avam ve avas ayrımının net olduğu bir imparatorlukta yönetimin şekli tebayı ilgilendiren bir konu değildir.

Modernleşme sürecinde biz iki tür refleks sergiledik. Bunlardan birisi; “Yapacak bir şey yok.” Yani bu sekülerleşmeyi kabul edeceğiz. Bir diğeri ise “tamamıyla karşı olacağız ve ilk imkanda ortadan kaldıracacağız” yaklaşımıdır. Yani dağlara kaçmakta çareyi bulmuştur. Bu iki tavır da Türkiye düşünce dünyasının komplekslerini ifade ediyor. Neden? Çünkü bizim için modernleşme ya kabul edilmesi ya da mücadele edilmesi gereken bir figür olmuştur. Hiçbir zaman biz modernleşmeyi bir imtihan olarak görmedik. Nasıl Peygamber kendi zamanı ile imtihan olduysa bizde kendi zamanımızla imtihan oluyoruz. Modernleşme aslında sadece zamana ruhu veren unsurdur. Modern dünyada nasıl Müslüman olacağız sorusu Müslüman olma imkanını ortadan kaldıran bir sordur. Bu soru şöyle formüle edilmeli: Bu bir soru olmamalı. Biz zaten Modern dünyada Müslüman olacağız. Cümlelerin doğrusu böyle olmalıdır. Üniversite her zaman çok modern bir mekân mıdır? Oysa Üniversite bahçelerinde oturup bir sohbet çevirdiğimizde hiç de modern bir mekân olmamaktadır. Yani böylesi kategorilerden hareket

etmek bizi doğru yere götürmez. Esas olan seküler ortamlara yüklediğimiz anlam ve yansıttığımız niyettir.

Biz yetişirken İslamcılığa namzet entelektüel tiplerin okuduğu üç isim vardı: İsmet Özel, Abdurrahman Arslan ve Ali Bulaç. Bu üç isim aynı dergide bir fikri çok hararetli bir şekilde savunuyorlardı. Şimdi baktığımızda bu üç isim nerelerde? Abdurrahman Arslan'a sorduğumda çok açık yüreklilikle Şunu söyledi: Biz batıyı, modernleşmeyi ve sekülerleşmeyi çok yanlış anladık. Gerçi şimdi savunduğu anlayışta tartışmaya açık. Ama modernleşme bizim kaçmamız gereken, boşaltabileceğimiz bir alan değildir. Böyle bir üst atmosfer de yok. Nasıl Zamanla imtihan oluyorsak modernleşmenin getirdiği unsurlarla da imtihan olacağız. Başarılıp başarmamak başka bir meseledir. Oysa modern dünya da Müslüman olunur. Dolayısıyla "Modern dünyada nasıl Müslüman olunur?" sorusu anlamsız olmaktadır. İmtihanın olduğu yerde İslam vardır. Burada ki esas mesele bu imtihanın bağlamını kendi din anlayışı bağlamında kavrayıp kavrayamadığıdır. Bu anlamda tartışmanın Avrupa merkezli bağlamından kurtulmak, öncelikle kavramın bağımlılığından kurtulmak, sosyal bilim geleneğimizin ikame edilmesi ve gündelik hayatımızın çok daha deruni bir yaklaşımla kavranabilmesi için son derece önem teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Asad Talal (2007). *Sekülerliğin biçimleri-Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik-* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Taylor, C. (2006). *Modern toplumsal tahayyüller* (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekin, M. (2011). *Kutsal Sekülerizm*, İstanbul: Açılım Yayınları.
- Karaarslan, F. (2015) "Post Sekler Din Halleri: Dinin Dijitalleşmesi" ed. (Betün Önya Doğan, Mete Çamdereli vd.) *Dijitalleşen Din*, İstanbul: Köprü Yayınları.
- Ertit, V. (2015) *Endişeli Muhafazakarlar Çağı: Dinden Uzaklaşan Türkiye*, Ankara: Orient Yayınları.
- Toprak B., Şener, N., vd. (2012) *Türkiye'de Farklı Olmak Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2018) *Ritimanaliz, Mekan Zaman ve Gündelik Hayat* (çev. Ayşe Lucie Batur) İstanbul: Sel Yayınları.

EBÛ ŞÂME el-MAKDÎSÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

Nesrişah SAYLAN

Dr. Öğr. Ü. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'ânı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Assistant Professor, University of Fırat Faculty of Theology

Department of Reading the Qur'an and Qiraat Science.

Elazığ, Turkey

nsaylan@firat.edu.tr

Özet

Tam adı Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî olan Ebû Şâme, uzman kıraat âlimlerindedir. H. 599'da Dimaşk'ta doğmuştur. Sol kaşının üzerindeki büyükçe bir ben sebebiyle “benli” anlamına gelen Ebû Şâme lakabıyla meşhûr olmuştur. Çeşitli ilimler üzerindeki ihtisası sebebiyle “zülfünûn” olarak da anılmıştır. Ayrıca müellif; Şihâbüddîn, Ebü'l-Kâsım ve Ebû Muhammed lakablarıyla da tanınmıştır Ebû Şâme birçok ilim dalıyla uğraşmış ve mukrî, muhaddis, müfessir, fâkih, mütekellim, tarihçi gibi vasıflarla nitelenmiştir. Henüz küçük bir çocukken ilim öğrenmeye başlayan Ebû Şâme, on yaşını tamamlamadan Kur'ân'ı ezberlemiştir. Daha sonra kıraat tahsiline başlamıştır. Olgunluk çağını da ilim öğrenmeyle geçirmiştir. Ebû Şâme; Âdiliyye ve Rükniyye medreselerinde ders vermiş, ayrıca Eşrefiyye Dârülhadîsi şeyhliğine getirilmiştir. Kendi ifadesine göre ömrünün büyük bir kısmını ve mesaisinin çoğunu şer'i ve edebi ilimleri öğrenmeye vermiştir. Müellif; tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, dil ve tarih gibi ilimlerin hemen hemen her alanında eserler vermiştir. Ebû Şâme'nin özellikle *el-Murşidü'l-vecîz* adlı eseri kıraat ilminde önemli bir yere sahiptir. *el-Murşidü'l-vecîz*, Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere nâzil olduğunu bildiren, “el-ahrufü's-seb'a” yani “yedi harf” hadisi ve bunun meşhûr kıraatlerle ilgisi konusunda yazılmış ilk müstakil eserdir. Bu eser müellifinin kıraat konularında uzman bir âlim olması, yedi harf konusuna tahsis edilen ilk ve tafsilatlı bir eser olması, müellifin sadece kendinden önceki âlimlerin görüşlerini vermekle yetinmeyip kendi görüş ve düşüncelerini de çalışmasında dile getirmiş olması, eserin kendinden önce yazılan fakat günümüze ulaşmayan birçok eserdeki görüşleri günümüze aktarması ve sonrasında yazılan eserlere kaynaklık etmesi bakımından önemli bir klasik eserdir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Ebû Şâme, Murşidü'l-vecîz, Yedi Harf

1. Ebû Şâme el-Makdisî'nin Hayatı

1.1. Doğumu ve Adı

Tam adı Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî'dir. 599/1203 yılında Dımeşk'te doğmuştur. Aslen Kudüs'lüdür.¹ Künyesi Ebû Şâme'dir. Sol kaşının üzerindeki büyükçe bir ben sebebiyle bu lakabla anılmıştır.² Ayrıca o, Şihâbüddîn, Ebü'l-Kâsım ve Ebû Muhammed lakablarıyla da tanınmıştır.³

1.2. İlmî Şahsiyeti

Henüz küçük bir çocukken ilimle meşgul olmaya başlayan Ebû Şâme, ilme olan sevgisini şöyle ifade etmiştir: “Yüce Allah, küçüklüğümünden itibaren Kur’ân’ı ezberlemeyi ve ilim öğrenmeyi bana sevdirdi. Ben de bu yönde bütün gücümle çaba harcadım. Bir gün babamın yanına gelerek Kur’ân’ı ezberlediğimi söyledim ve bu süreçten onun haberi yoktu. Daha sonra yedi kıraat, fıkıh, Arap dili, hadis, tarih gibi birçok ilmi öğrendim.”⁴ Ebû Şâme, on yaşını tamamlamadan Kur’ân’ı ezberlemiştir. Daha sonra kıraat tahsiline başlamış ve Kâsım b. Firrûh eş-Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-emânî*'sini ezberlemiştir. Ebü'l-Hasan Sehâvî'den (ö. 643/1245) kıraat ilmini almış ve eğitimini H. 616 yılında tamamlamıştır. Bu hocasından ayrıca tefsir, Arapça ve diğer ilimleri de almıştır. Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Abdullah el-Attâr ve Ebü'l-Berekât Dâvûd b. Ahmed b. Mülâib'den Sahîh-i Buhârî'yi, Hanbelî şeyhi Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed'den İmam Şâfiî'nin el-Müsned'ini, Ebû Mansûr Fahreddin İbn

¹ Zehebî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr*, Beyrût: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1997, 361; *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrût: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, tsz., IV, 1460-1461; Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, Thk. Mahmûd Muhammed Tânehî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 1383/1964, VIII, 165; Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), Dârü'l-Fikr, Beyrut 1979, II, 77; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, tsz., VII, 553; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsarü'l-musannifin*, Beyrût: Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, 1955, I, 524-525; Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrût: Dâru İlm li'l-Melâyîn, 2002, III, 299; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1376/1957, II, 80;

² Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 361-362; Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemenî (ö. 768/1366), *Mir'âtü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1417/1997, IV, 124; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, VIII, 165; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 553.

³ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 553; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 80.

⁴ Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *Hutbetu'l-kitâbi'l-muettel li raddi İla'l-emri'l-evvel*, Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 2003, 9.

Asâkir'den Ebû Bekir el-Beyhakî'nin Delâ'ilü'n-nübüvve'sinin büyük bir kısmını ve diğer bazı kitapları dinlemiştir. Otuz yaşından sonra hadis ilmine duyduğu özel ilgi sebebiyle Kerîme bint Abdülvehhâb ve Ebû İshak İbrâhim b. Ebû Tâhir el-Huşû'î'den aldığı derslerle bu ilimde ilerlemeye çalışmıştır. Ebû Amr Osman b. Salâh, İbn Asâkir ve İzzeddin b. Abdüsselâm'dan fıkıh derslerini almıştır.⁵ Ebû Şâme; Âdiliyye ve Rükniyye medreselerinde ders vermiş, ayrıca Eşrefiyye Dârülhadîsi şeyhliğine getirilmiştir.⁶ Küçük yaştan itibaren ilimle meşgul olan Ebû Şâme, neticede kendisine müracaat edilen meşhûr bir âlim olmuştur. Ondan istifade eden talebelerinden bazıları şunlardır: Muhyiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277), Ebû Bekr el-Harîrî el-Mızzî (ö. 726/1325), Ahmed Ebü'l-Hüdâ (ö. 722), Burhanuddin el-İskenderânî (ö. 702/1302).⁷

Ebû Şâme, kıraat ilminin yanında hadîs, tefsir, fıkıh, kelam, tarih ilimleriyle de uğraşmış ve mukrî, muhaddis, müfessir, fâkîh, mütekellim, tarihçi olarak anılmıştır.⁸ Birçok âlim de Ebû Şâme'nin bu özelliğine değinerek onun birçok ilim dalında yetkin olduğunu ifade etmiştir. Örneğin Zehebî onun fakih, mukrî ve nahiv ilminde büyük bir âlim olduğunu ifade etmiştir.⁹ el-Fezârî ise onun içtihad derecesine ulaştığını ifade etmiştir.¹⁰ İbn Cemâa (ö. 733/1333) ise onun Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh, Arapça ve diğer ilimlerde yetkin olduğunu ifade etmiştir.¹¹

1.3.Vefatı

19 Ramazan 665/13 Haziran 1267 yılında vefat eden müellif Şam'da bulunan Bâbü'l-Ferâdis mezarlığına defnedilmiştir.¹² Ebû Şâme'nin vefatıyla ilgili şöyle bir rivâyet nakledilmiştir. 27 Cemâziyelâhir 665 yılında iki kişi fetva istemek bahanesiyle evine geldiler ve kendisini feci bir şekilde dövdüler. Bu olayın üzerinden henüz üç ay geçmeden 19 Ramazan 665'te vefat etmiştir.¹³

⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 361; *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1461; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, II, 77-78; Tayyar Altıkulaç "Ebû Şâme el-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, X, 233

⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 361; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cinân*, IV, 124; Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", X, 233.

⁷ Ebû Şâme, *Hutbetü'l-kitabi'l-müemmel*, 9.

⁸ Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cinân*, IV, 124; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 553; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 80.

⁹ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-islâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar avvad, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003, XV, 114.

¹⁰ Ebû Şâme, *Hutbetü'l-kitâbi'l-müemmel*, 9; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, VIII, 165.

¹¹ İbn Cemâa, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Sadullah, *Meşyahatu İbn Cemâa*, thk. Mufik b. Abulkadîr, Beyrut: Daru'l-Arabi'l-İslami, 1988, I, 300.

¹² Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 362; *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1461; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 553; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 80.

¹³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 362; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, II, 78; Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", X, 233.

1.4.Eserleri

Ebû Şâme, tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, dil ve tarih gibi ilimlerin hemen hemen her alanında eserler vermiştir. Onun eserlerinden bir kısmı ilim dünyasına kazandırılmışken, bir kısmı da çeşitli kütüphanelerde yazma olarak bulunmakta, diğer bir bölümünün ise sadece isimleri bilinmektedir. Ebû Şâme'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *İbrâzü'l-me'ânî min hırzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'*, *Kitâbü'r-ravzateyn fî ahbâri devleteyn, el-Bâ'is 'alâ inkâri'l-bid'a ve'l-havâdis, Şerhu kasîdetü'l-bürde, Davü'l-kameri's-sârî ilâ ma'rifeti rü'yeti'l-bârî, Kitâbü'l-besmele'l-esğar, Kitâbü'l-besmele'l-ekber, el-Muhakkak min 'ilmi'l-usûl fî mâ yete'alleku bi ef'âli'r-resûl, el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz, Tetimmetü'l-beyân limâ eşkele min müteşâbihi'l-Kur'ân, Nûrî'l-mesrâ fî tefsiri âyeti'l-isrâ, ez-Zeyl ale'r-ravzateyn, el-Kevâkibü'd-dürriyye fi's-sîreti'n-nebeviyye.*¹⁴

Ebû Şâme'nin kıraat ilmiyle ilgili eserlerinden biri *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*'dir. Bazı kaynaklarda bu eserin adı *el-Mürşidü'l-vecîz fî 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kur'âni'l-'Azîz* şeklinde yer almıştır.¹⁵ Bu eser ilk olarak müellifin hayatı ve eserlerini içeren bir inceleme ile birlikte Tayyar Altıkulaç tarafından neşredilmiştir. Eser daha sonra Velîd Müsâid et-Tabâtabâi'nin tahkikiyle de yayımlanmıştır.¹⁶ Bu eser, Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere nâzil olduğunu bildiren hadîsteki *el-ahrufü's-seb'a* ve bunun meşhûr kıraatlerle ilgisi konusunda yazılmış ilk müstakil eserdir.¹⁷ Eser altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'ân'ın indirilişi, okunuşu, Hz. Peygamber dönemindeki Kur'ân hafızları ve nâsih-mensuh meselesi gibi konular ele alınmıştır. İkinci bölümde sahâbe-i kirâmın Kur'ân'ı bir araya getirmesi ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın (r.anhüm) bu konuda yaptıkları faaliyetler açıklanmıştır. Kitabın temel konusunu teşkil eden üçüncü bölümde ise “Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir” hadîsi ele alınmış, burada konuyla ilgili rivâyetlere yer verilmiş, *yedi harften* maksadın ne olduğu açıklanmıştır. Üçüncü bölümün devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki dördüncü bölümde mevcut bulunan meşhur yedi kıraati, bu kıraatleri temsil eden imamlar arasındaki ihtilâfların sebepleri, bu yedi kıraatle, hadîste işâret edilen *yedi harf* arasındaki ilişki ele alınmıştır. Beşinci bölümde rivâyet edilen sahih ve güçlü kıraatlerle şâz ve zayıf kıraatler arasındaki farklar incelenmiştir. Altıncı bölümde ise hakîki anlamıyla Kur'ân'ın nasıl

¹⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1461; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, VIII, 165; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 553-554; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 525; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 299; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 80; Altıkulaç, “Ebû Şâme el-Makdisî”, X, 234-235.

¹⁵ Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullâh, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., II, 1655; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 525.

¹⁶ Gürtaş, Ahmet, “el-Mürşidü'l-vecîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, XXXII, 60.

¹⁷ Tayyar Altıkulaç, *Ebû Şâme el-Makdisî ve Mürşidü'l-vecîz*, Ankara: TDV Yayınları, 1406/1986, 37.

okunması gerektiğine dikkat çekilmiş, Kur'ân'la amel etmenin fazileti ve lafızların okunuşu konusunda aşırıya kaçmama gibi konulara yer verilmiştir.¹⁸

el-Mürşidü'l-vecîz, birkaç açıdan önemi haiz bir klasik eserdir: Öncelikle müellifinin kıraat konularında uzman bir âlim olması, konusu *yedi harfe* hasredilmiş ilk ve tafsilatlı bir eser olması, müellifin kendine kadarki süreçte konu ile ilgili oluşan ilmî birikimi bu kitapta bir araya getirmesi, müellifin sadece kendinden önceki âlimlerin görüşlerini vermekle yetinmeyip kendi görüş ve düşüncelerini de çalışmasında dile getirmiş olması, eserin kendinden önce yazılan fakat günümüze ulaşmayan birçok eserdeki görüşleri günümüze aktarması ve sonrasında yazılan eserlere kaynaklık etmesi, bu çerçevede dile getirilmektedir.¹⁹

Sonuç

599/1203 yılında Dımeşk'te doğmuş olan Ebû Şâme, kıraat ilminde önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü bir âlim olması sebebiyle mukrî, muhaddis, fakîh, tarihçi, müfessir, usûlcü ve mütekellim olarak anılmıştır. Küçük yaşta ilimle meşgul olmaya başlayan Ebû Şâme, on yaşını tamamlamadan Kur'ân'ı ezberlemiştir. Daha sonra kıraat tahsiline başlamıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, dil ve tarih gibi ilimlerin hemen her alanında eserler vermiştir. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz* adlı eser Ebû Şâme'nin kıraat ilmiyle ilgili telifidir. Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere nâzil olduğunu bildiren hadîsteki *el-ahrufü's-seb'a* ve bunun meşhûr kıraatlerle ilgisi konusunda yazılmış ilk müstakil eserdir. Ayrıca bu eser yedi harf konusundaki ayrıntılı bilgi içermesi, önceki alimlerin görüşlerinin verilmesi ve günümüze ulaşmayan birçok eserdeki görüşlerin zikredilmesi bakımından da önemli bir kaynaktır.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Şâme el-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Tayyar Altıkulaç, *Ebû Şâme el-Makdisî ve Mürşidü'l-vecîz*, Ankara: TDV Yayınları, 1406/1986

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifîn ve âsaru'l-musannifîn*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955

Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *Hutbetu'l-kitâbi'l-muemmel li raddi İla'l-emri'l-evvel*, Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 2003

¹⁸ Bk. Altıkulaç, *Ebû Şâme el-Makdisî ve Mürşidü'l-vecîz*, 38-39.

¹⁹ Altıkulaç, *Ebû Şâme el-Makdisî ve Mürşidü'l-vecîz*, 37-38; Gürtaş, "el-Mürşidü'l-vecîz", XXXII, 60.

- Gürtaş, Ahmet, “el-Mürşidü'l-vecîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006
- İbn Cemâa, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Sadullah, *Meşyahatu İbn Cemâa*, thk. Mufik b. Abulkadîr, Beyrut: Daru'l-Arabi'l-İslami, 1988
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, tsz.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullâh, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1376/1957.
- Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, Thk. Mahmûd Muhammed Tânâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Kahire: Âsâ el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 1383/1964.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim), Dârü'l-Fikr, Beyrut 1979.
- Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemenî (ö. 768/1366), *Mir'âtü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr*, Beyrût: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1997
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-islâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar avvad, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, tsz.
- Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed, *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrût: Dâru İlm li'l-Melâyîn, 2002.

GENDER DIFFERENCES REGARDING INHIBITION FUNCTION WITH EMOTIONAL STIMULI

Dr. Rahmi SAYLIK

Mus Alparslan University, Faculty of Art and Science
Department of Psychology
r.saylik@gmail.com

Abstract

Inhibition function is one of main executive function of working memory which deals with maintenance of information, controlling attention and conflict resolution. Inhibition function plays a pivotal role in processing of working memory as it allows to focus on task related duties by suppressing task unrelated information. Previous studies show slight differences between males and females in favour of males during processing of executive functions. On the other hand, females known to be better in discrimination of emotional faces. However, it is still unknown how emotions influence processing of executive functions in males and females. We aim to investigate gender related differences in inhibition executive function. To test for this, we use neutral emotional go no go task which is known as measure of inhibition executive functions. 115 participants (55 female) ages 18-30 took part go no go task which is known as measure of inhibition executive functions. The tasks consisted of three blocks. While one block includes neutral stimuli (shapes: circles and squares) and the other two blocks includes either happy or sad emotional faces. Participants were asked to press the spacebar button when a certain stimulus appears and withhold when the other stimulus appears. The results showed that overall males performed better than females. When assessing blocks separately the results showed that while male and females did not significantly differ in the task with happy faces, males were significantly better than females in the tasks with sad and neutral stimuli. The results indicate that males seem performing better than females however positive emotions seem improve working memory performance in females.

Keywords: Gender differences, Working memory, Inhibition, Executive function

INTRODUCTION

Inhibition function is one of main executive function of working memory which deals with maintenance of information, controlling attention and conflict resolution (Baddeley, 1996; Miyake et al., 2000). Inhibition function plays a pivotal role in processing of working memory as it allows to focus on task related duties by suppressing task unrelated information (Baddeley, 1996; Miyake et al., 2000). Previous studies show slight differences between males and females in favour of males during processing of executive functions (Saylik, Szameitat and Raman, 2018). On the other hand, females known to be better in discrimination of emotional faces (Saylik et al., 2018; McClure, 2000; Kret and De Gelder, 2012). However, it is still unknown how emotions influence processing of executive functions in males and females. We aim to investigate gender related differences in emotional inhibition executive function.

Theoretically, performance decrement in the tasks that involves in emotional stimuli moderated by attentional biases. The reason for that higher-level emotionality and stress levels lead to attentional biases toward emotional stimuli due to an increased level of alertness during the presentation of emotional stimuli (Haas, Omura, Constable, and Canli, 2006; Doty, Japee, Ingvar, and Ungerleider, 2013; Andric et al., 2016). In this context, females are reported to exhibit higher levels of emotional and stress responses (Kring and Gordon, 1998; Kret and De Gelder, 2012), it would be reasonable to predict such attentional biases toward emotional stimuli in females compared to males. In line with that, recently we were able show that females are faster in recognition of emotional faces however they were slower while performing specific WM tasks such as in performance of Intra-extra dimensional shift test which is associated with switching and inhibition functions (Saylik, Szameitat and Raman, 2018). These findings revealed the questions what if a similar working memory tasks involve in emotional stimuli? How this will affect performance difference between males and females?

Taken together, it is known that male and female performance differences are moderated by stimuli and task type (Haas et al., 2006; Doty et al., 2013; Saylik et al., 2018). Therefore, in the current study we composed an executive function task that involves in neutral and emotional stimuli in different blocks. We aim to find out whether emotional stimuli influence performance of genders. To test for this, we use neutral emotional go no go task which is known as measure of inhibition executive functions.

METHODS

115 (55 female) participants (age, 18-30; Mean 24; SD. 2.30) took part go no go tasks. The tasks include 5 blocks and each block consisted of a different stimulus. We used shape images as neutral stimuli. The emotional stimuli were facial emotional images which are Sad, angry, fearful and happy facial emotional images for each block separately. We employed spacebar button on the computer for go press. Therefore, Participants were informed that when a target stimulus appeared on the screen, they must press spacebar button immediately. However, if they see other stimuli they must withhold (don't press). For example, for neutral stimuli block target stimuli is circles. In this context, as soon as they see circles on the screen they should press spacebar button as fast as possible (Go). However, when triangle comes on the screen then they should withhold (No-Go). In terms of blocks with emotional stimuli, the participants informed that when they see neutral faces they should withhold (No-Go) and when they view emotional facial images, they should press (Go). Before each block, participants tasks were explained. The ethical approval received from Department of experimental psychology at University of Oxford.

RESULTS AND DISCUSSION

We performed independent t test with SPSS 19 to investigate group differences between males and females. The results showed that overall males performed better than females [$t(2,113), 2.57 p < .05$]. When assessing blocks separately the results showed that male participants again significantly performed faster than females on the tasks with neutral stimuli [$t(2,113), 2.33 p < .05$] and negative facial emotional stimuli [$t(2,27), 2.75 p < .05$]. On the other hand, the results regarding the tasks with positive emotional stimuli (happy faces) showed no significant gender differences [$p > 0.2$].

The results indicate that on average of the all blocks males performed better than females as evidence by faster response on go no go task. This finding is in line with our previous study that showed male participants were performing better on IED set shifting test both as evidenced by faster responses and higher accuracy (Saylik et al., 2018). The reason for such differences might be higher attentional biases with females because it is known that attentional biases formed by emotionality and females were shown with emotionality and stress level.

Importantly, when assessing blocks separately we found that males showed better performance than females in the tasks with neutral and negative emotional stimuli. However, the male superiority disappears on the tasks with positive emotional stimuli. It seems happy facial emotional stimuli improve performance decrement in females. This finding address a key issue about how to improve cognitive ability regarding individual differences particularly for gender differences.

In conclusion, current research suggest that males seem performing better than females however positive emotions seems improve working memory performance in females. Therefore, when positive emotions are included both males and females perform similarly. Previous studies suggest that in different memory tasks slight differences may be observed. While in some tasks, females are better (autobiographical memory, visual working memory), males seem to be better in processing of executive functions (switching, inhibition). Current research suggest that positive emotions improve performance of females in executive functions. These finding may address how to improve learning and cognitive tasks against stress and emotionality.

REFERENCES

- Andric, S., Maric, N. P., Knezevic, G., Mihaljevic, M., Mirjanic, T., Velthorst, E., et al. (2016). Neuroticism and facial emotion recognition in healthy adults. *Early Interv. Psychiatry* 10, 160–164. doi: 10.1111/eip.12212
- Baddeley, A. (1996). Exploring the central executive. *Q. J. Exp. Psychol.* 49, 5–28. doi: 10.1080/713755608
- Doty, T. J., Japee, S., Ingvar, M., and Ungerleider, L. G. (2013). Fearful face detection sensitivity in healthy adults correlates with anxiety-related traits. *Emotion* 13:183. doi: 10.1037/a0031373
- Duff, S. J., and Hampson, E. (2001). A sex difference on a novel spatial working memory task in humans. *Brain Cogn.* 47, 470–493. doi: 10.1006/brcg.2001.1326
- Haas, B. W., Omura, K., Constable, R. T., and Canli, T. (2006). Interference produced by emotional conflict associated with anterior cingulate activation. *Cogn. Affect. Behav. Neurosci.* 6, 152–156. doi: 10.3758/CABN.6.2.152
- Kret, M. E., and De Gelder, B. (2012). A review on sex differences in processing emotional signals. *Neuropsychologia* 50, 1211–1221. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2011.12.022
- Kring, A. M., and Gordon, A. H. (1998). Sex differences in emotion: expression, experience, and physiology. *J. Pers. Soc. Psychol.* 74:686. doi: 10.1037/0022-3514.74.3.686
- McClure, E. B. (2000). A meta-analytic review of sex differences in facial expression processing and their development in infants, children, and adolescents. *Psychol. Bull.* 126, 424–453. doi: 10.1037/0033-2909.126.3.424
- Saylik, R., Raman, E., & Szameitat, A. J. (2018). Sex differences in emotion recognition and working memory tasks. *Frontiers in psychology*, 9, 1072.

HEYSEMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Dr. Öğretim Üyesi, Ekrem UYSAL

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı,
ekremuysal72@hotmail.com

Özet:

Hiz. Peygamber (sav) döneminden itibaren yazılmaya başlanılan hadisler, zaman içerisinde bir araya getirilmiş ancak bunların bablara göre tasnif edilmeleri daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde genellikle hafızalarda korunan ve çok azı yazıya geçirilmiş olan hadislerden insanların güzel ve kolay bir şekilde faydalanmaları pek mümkün gözüküyordu. Daha sonra yazıya geçirilip bir araya getirilen hadisler arasında birçok tekrar ve eksikliğin bulunması, ayrıca bu eserlerin belli bir düzene sahip olmaması nedeniyle bazen bir hadise ulaşmak imkansız hale gelebiliyordu.

Hicri 735 (Mart 1335) yılının Recep ayında, Kahire'nin yakınındaki Fustat şehri ile Mukattam Dağı arasında bulunan Fustat Sahrasında dünyaya gelen Heysemî, küçük yaşta hafızlığını tamamladıktan sonra ilim tahsiline başlamış, onbeş yaşlarında iken bu amaçla Kahire'ye giderek oradaki birçok hoca ve alimden ders almıştır.

Ömrünü hadis ilmine adayan Heysemî ilk dönemden itibaren dağınık halde bulunan hadisleri bir araya getirerek insanların hizmetine sunmaya ve bu alanda orijinal eserler meydana getirmeye çalışmıştır. Özellikle hicri 10. asırdan itibaren kesintiye uğramış ancak hicri 14. asırdan sonra yeniden canlılık kazanan zevâid çalışmaları alanında çok önemli yeni eserler oluşturmuştur.

Mısır'da doğup küçük yaştan itibaren kendini ilme adayan Heysemî, başta Zeynüddin el-İrâkî olmak üzere Ebû'l-Feth el-Meydûmî, İbn Mülûk ve İbn Katravânî gibi Mısır alimleri ile İbn Habbâz, İbn Hamevî ve İbn Kayyim ez-Ziyâiyye gibi Şam'ın ileri gelen hocalarından ders almıştır. Bu süreçte onu tanıyanlar beşeri ilişkilerinin yanında ilmi alanda gösterdiği başarılarından dolayı kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir.

Bu çalışmamızda hadis alanında otoriter bir yere sahip olan Ebubekir el-Heysemî'nin hayatı, yaşadığı dönemde Mısır'ın sosyo-kültürel yapısının nasıl olduğu, ilmi faaliyetler ve bu alanda yetişen alimler ile Heysemî'nin meşhur hoca ve öğrencilerinin hayatlarını kısaca ele almaya çalıştık.

Ayrıca çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ve bunu ıspatlayacak şekilde önemli çalışmalar yapmış olan Heysemî'nin yaşadığı dönemi ele almaya çalışırken 8 ve 9. asırlarda Mısır'da yetişmiş birçok fıkıh ve tefsir alimi olduğu halde çalışmamızda sadece Heysemî'yi değerlendirdiğimizden dolayı dönemin önde gelen muhaddislerinden kısaca bahsetmekle yetindik. Ortaya koyduğumuz bu çalışmamızın hadis alanındaki biyografi çalışmalarına da katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Heysemî, Hadis, Zevâid İlmi, Mısır.

HEYSEMÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1. 8 ve 9. ASIRLARDA MISIR'DAKİ İLMÎ DURUM

İslam dünyasında eğitim ve öğretim faaliyetleri ilk dönemde camilerde yapılıyordu. Hiz. Peygamber (sav) Medine'ye hicret ettikten sonra orada bir mescid inşa ettirmiş ve bu mescidin (Mescidü'n-Nebi) namaz kılınan bölümünün bitişiğinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi için bir de yer tahsis etmişti ki bu kısma "suffa", burada eğitim ve öğretim gören kişilere ise "ashab-ı suffa" denilmiştir.²⁰ Dört halife döneminde ise eğitim ve öğretim faaliyetleri biraz daha gelişmekle birlikte yine de camilerde yapılmaktaydı. Bu dönemdeki ilim merkezlerinin başında Medine, Mısır ve Şam gelmekteydi.²¹

Emeviler döneminde ise eğitim ve öğretim faaliyetleri biraz daha gelişmiş, bu dönemde Şam en önemli

²⁰ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 14.

²¹ İsmail Yiğit, *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1991), 7: 243.

ilim merkezi haline gelmiştir.²²

Abbasiler dönemine baktığımızda ise eğitim ve öğretim faaliyetleri hız kazanmış, diğer dillerden tercüme yapılmış, “beytü’l-hikme”lerin ardından “darü’l-ilim” müesseseleri kurulmuştur. Özellikle Fatımîler döneminde bu faaliyetler doruk noktasına ulaşmış daha sonra Halep, Dimaşk, Kudüs, Trablus ve Şam gibi merkezlerde de bu müesseseler kurulmuştur.²³

Daha sonraları ise camilerin dışında da medreseler kurulmaya başlanmıştır. Makrîzî (ö. 845/1442), camilerin dışında kurulan ilk medresenin hicri IV. asırda Nişabur’da yapıldığını ve “Beyhakiye Medresesi” olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devlet desteğiyle düzenli ve sistemli bir şekilde yapıldığı ilk medreseler, Selçuklular döneminde Sultan Alparslan (ö.465/1072) zamanında yaptırılan “Nizamiye Medreseleri”dir.²⁵

Bu dönemde Mısır’daki ilmi faaliyetlere baktığımız zaman bu çalışmaların hız kazandığını ve bu müesseseler sayesinde özellikle hadis alanında ilim tahsil edene kolaylık sağlayacak, sahih olanı sahih olmayandan ayıracak şekilde büyük eserlere sahip olan hafızların yetiştiğini görmekteyiz. Bu hafızların ileri gelenlerinden birisi ve en önemlisi hicri 806 yılında Kahire’de vefat eden Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyin el-İrâkî el-Kürdî (ö. 806/1404)’dir.²⁶ Kendisine bu alanda büyük bir yatkınlık verilmiştir ki yanında ders görenler zamanın en büyük alimleri olmuşlardır.

Bu alimlerden bir diğeri ise hicri 807 yılında Kahire’de vefat etmiş olan Hafız Ebû’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebûbekir b. Süleyman el-Heysemî el-Mısırî (ö. 807/1405)’dir.²⁷

1.1. Hadis İlmî ve Meşhur Muhaddisler

Memlûklar döneminde hadis ilmi altın çağını yaşamıştır. Hadis tarihinin en meşhur alimleri bu dönemde yetişmiştir. Bunlar genellikle hadis kaynaklarını cem etme, onlara şerhler yazma veya belli konulardaki hadisleri bir araya getirme şeklinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmaların oluşmasında en büyük etken Mısır’ın dört bir yanına kurulmuş olan medreselerdir. Ayrıca bu dönemde bir çok kadın muhaddis yetişmiştir. Mesela İbn Hacer’in hocası Aişe bt. Muhammed; Sehâvî’nin hocası Ümmü’l-Fadl bunlardan bir kaçıdır.²⁸

Bu dönemde yetişen meşhur muhaddislerden bazıları şunlardır:

1.1.1. Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz et-Türkmânî (ö. 748/1374)

Adı, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdullah ez-Zehebî et-Türkmânî el-Mısırî, künyesi Ebû Abdullah, lakabı ise Şemsüddîn’dir.

Aslen Türk olan Zehebî, Diyarbakır’ın yerleşim yerlerinden olan Meyyafarikan’da doğdu. Küçüklüğünden itibaren ilimle uğraşmış 44 yaşında iken müderris olmuş ve dönemin büyük alimleri arasına girmiştir. “Şeyhu’l-muhaddisin” ünvanına sahip olan Zehebî, aynı zamanda cerh, tadil, fıkıh, kıraat ve tarih gibi alanlarda eserler vermiştir.

673/1274 senesinin Rebiü’l-ahir ayında Şam’da doğan Zehebî, 748/1348 yılının Zilkade ayının üçünde, Mısır’da vefat etmiştir.²⁹

²² Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 15.

²³ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet* (İstanbul: Kelepir Yayınları, 1987), 321-322.

²⁴ Takıyüddin Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve’l-İtibâr bi Zikri’l-Hitat ve’l-Âsâr* (Beirut: y.y., ts.), 2: 362.

²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (İstanbul: Turan Neşriyat, 1969), 257.

²⁶ Abdullah Muhammed Derviş, *Buğyetü’r-Râid fi Tahkiki Mecma’i’z-Zevâid ve Menba’i’l-Fevâid* (Beirut: 1414/ 1994), 1: 40.

²⁷ Derviş, *Buğye*, 1: 36.

²⁸ Yiğit, *İslam Tarihi*, 7: 273-274.

²⁹ Yiğit, *İslam Tarihi*, 7: 278; Geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 180-188.

Eserleri: *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*,³⁰ *Tarih'ül-İslam ve Vefeyât'ül-Meşahiri vel-A'lâm*,³¹ *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*,³² *el-İber fi Haberi men 'Aber*,³³ *el-Kâşif fi Marifeti men lehu Rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*.³⁴

1.1.2. Bulkinî, Abdurrahman b. Ömer b. Reslân (ö. 824/1421)

Asıl adı Celalüddin Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ömer b. Reslân el-Bulkinî'dir. Aslen Askalanlı olduğu için Askalanî veya Kinânî nisbeleriyle, kimi zaman da İbnü'l-Bulkinî lakabıyla anılan Bulkinî 763 (1362) yılında Kahire'de doğmuştur.

Onyedinci yaşlarında iken fetva vermeye başlayan Bulkinî, Taceddin es-Sübki, Irâkî, İbn Kesîr gibi dönemin tanınmış muhaddislerinden icazet almıştır.

Kırk yaşlarında iken Mısır kadılığı yapan ve çok kuvvetli bir hafıza ve keskin bir zekaya sahip olan Bulkinî 11 Şevval 824 (8 Ekim 1421) tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.

Eserleri: Müellifin *Bezli'n-Nasîha fi Def'i'l-Fadîha*,³⁵ *Ma'rifetü'l-Kebâir ve's-Sağâir*,³⁶ *el-İfhâm Lima fi'l-Buhârî mine'l-İbhâm*, *Mevâki'u'l-'Ulûm min Mevâki'n-Nücûm*, *Münâsebatü Ebvâbi Teracimi'l-Buhârî* ve *Hasâisü'n-Nebeviyye* adlı eserleri bulunmaktadır.³⁷

1.1.3. İbn Fehd, Takiyyüddîn (ö. 871/1466)

Asıl adı Ebü'l-Fazl Takiyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekkî'dir. 5 Rebiü'l-ahir 787 (16 Mayıs 1385) tarihinde Yukarı Mısır'ın (Said) Afsun beldesinde doğmuştur.³⁸

Hadis alanında büyük gayretleri olan İbn Fehd 7 Rebiülevvel 871 (17 Ekim 1466) tarihinde Mekke'de vefat etmiş ve Mi'lat mezarlığı'na defnedilmiştir.

Eserleri: Birçok eseri bulunan İbn Fehd'in bazı kitapları şunlardır: *Lahzu'l-Elhâz bi Zeyli Tabakâti'l-Huffâz*, *el-Menhecü'l-Celî ila Şüyûhi Kâdi'l-Harameyn*, *Umdetü'l-Müntehîl ve Bulğâtü'l-Mürtehîl*, *el-Büdûrû'z-Zevâhir Mimmâ li'l-Muhtâr ve 'İtretühü Mine'l-Mefâhir*,³⁹ *ed-Dürerü's-Seniyye*, *en-Nürü'l-Bahîri's-Sâti'*, *Tuhfetü'l-Vârid ve Buğyetü'r-Râid*, *Turuku'l-İsâbe*, *Turuku's-Selâme* ve *Vesiletü'n-Nâsik fi'l-Menâsik*.⁴⁰

2. HEYSEMÎ'NİN HAYATI

2.1. Doğumu: Tam adı Ebü'l-Hasan Ali b. Ebibekr b. Süleyman b. Ebibekr b. Ömer b. Salih Nureddin el-Heysemî'dir. Hadis alimi olduğu için "el-Hâfiz", Mısırlı olduğu için "el-Mısrî", amelde Şafii

³⁰ Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdullah ez-Zehebî et-Türkmânî el-Mısrî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.). Zehebî'nin cerhi hak etmeyen ravilere dair müdafaa ve tezkiyeleri *er-Ruvâtu's-Sikât el-Mütekellem fihim bimâ la Yucîbu Reddehum* adlı eserinde bir araya getirilmiş ve Muhammed İbrahim el-Mevsili tarafından tahkik edilerek Beyrut, 1992'de basılmıştır. Eseri tahkik eden, tahkike çok emek sarfetmiş, bol ve yararlı dipnotlarla neşrini zenginleştirmiştir. Eserde mecruh olduğu iddia edilen 117 ravinin müdafaası yapılmaktadır.

³¹ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşki eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kahire: y.y., 1351-1358/ 1932-1939) 14: 225.

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut, Hüseyin Esad (Beyrut: y.y., 2001), 1:28.

³³ Zehebî, *el-İber fi Haberi men 'Aber*, thk. Besyuni Zağlul (Beyrut: y.y., ts.), 1:4.

³⁴ Zehebî, *el-Kâşif fi Marifeti men lehu Rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Ahmed Muhammed Nemr el-Hatib, tlk. Muhammed Avvame (Cidde: y.y., 1992), 1:2.

³⁵ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, (Leiden: 1943), 2: 137.

³⁶ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband (Suppl.)* (Leiden: 1937), 2: 139.

³⁷ M. Yaşar Kandemir, "Bulkinî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 410.

³⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Nazmu'l-İkyân fi A'yâni'l-A'yân* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1927), 171.

³⁹ Sâmi es-Sakkâr, "İbn Fehd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 489.

⁴⁰ Sehâvî, *ed-Davû'l-Lâmi'*, 9: 282.

mezhebine tabi olduğu için de “eş-Şafî” lakabı verilmiştir. Hicri 735 (Mart 1335) yılının Recep ayında, Kahire'nin yakınındaki Fustat şehri ile Mukattam Dağı arasında bulunan Fustat Sahrasında dünyaya gelen Heysemî, oradaki Ebü'l-Heysem köyüne nispetle “Heysemî” diye anılmıştır.⁴¹ Brockelmann, Heysemî'nin adını İbn Hacer el-Heytemî olarak zikretmektedir.⁴² Halbuki Heysemî'nin nisbesi el-Heytemî olmadığı gibi, nesebinde de İbn Hacer diye biri yoktur. Büyük bir ihtimalle burada Brockelmann Heysemî'yi köylüsü İbn Hacer el-Heytemî ile karıştırmıştır. Fuat Sezgin de Heysemî'nin nisbesini doğru vermekle birlikte künyesini İbn Hacer şeklinde zikrederek⁴³ aynı hataya düşmüştür. Kettânî ise eserinde bu duruma değinmiş ve böyle bir hataya düşülmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴

2.2. Çocukluk ve Gençliği: Heysemî'nin ailesi hakkında ise kaynaklarda detaylı bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Sadece babasının Fustat Sahrası'nda küçük bir dükkan sahibi olduğu ve geçimini ticaretle sağladığı belirtilmektedir. Heysemî, burada dünyaya gelmiş ve çocukluk yıllarını burada ailesiyle birlikte geçirmiştir.⁴⁵ Çocukluğu Fustat Sahrasında, تنها ve sade bir yerde geçen Heysemî küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i öğrenip ezberlemeye başladı.⁴⁶ Bu durum Heysemî'nin zamanındaki eğitim ve öğretim sisteminin vazgeçilmezlerindendi. O dönemde hadis öğrenmek isteyen kişi Kur'an-ı Kerim'i öğrenip ezberledikten sonra derslere başlayabiliyordu.

Heysemî, ilk öğreniminden sonra ergenlik çağına geldiği sırada içindeki ilim aşkı büyümüş, onbeş yaşlarında iken ilim tahsili için Kahire'ye gitmiş ve oradaki bir çok hoca ve alimden ders almıştır. Değişik hocalardan faydalandığı sırada kendisinden on yaş büyük olan ve devrin en büyük alimlerinden Zeynüddin el-İrâkî ile tanışmıştır. Zeynüddin el-İrâkî ile arkadaşlık kurmuş ve bundan sonra vefatına kadar ondan hiç ayrılmamıştır. İrâkî'nin sevgisini kazanan ve onun yanından hiç ayrılmayan Heysemî, onun en iyi öğrencisi ve en güvendiği insan olmuştur. İşlerini Heysemî'den başkasına emanet etmeyen İrâkî, bundan dolayı olacak ki hanımını ve çocuklarını Dımeşk yolculuğunda ona emanet etmiştir. Ayrıca hac seyahatlarının tümünü, ilim yolculuklarının ise çoğunu hocasıyla beraber yapmış; Mısır, Kahire, Hameyn, Beyt-i Makdis, Dımeşk, Ba'lebek, Halep, Hama, Hıms, Trablus ve daha bir çok şehre yaptığı ilim yolculuğunda ona eşlik etmiştir.⁴⁷ Bununla birlikte hadis ilmini ondan almış, eserlerinin çoğunu huzurunda okumuş ve imla meclislerinin genelini onun yanında yazmıştır. Aynı şekilde hocasının bazı kitaplarını Heysemî kaleme almış, hocasının rivayet ettiği bazı hadislerin tahririni yapmıştır.

Zeynüddin el-İrâkî ile beraber Ebü'l-Feth el-Meydûmî, İbn Mülûk ve İbn Katravânî gibi Mısır alimlerinin yanında İbn Habbâz (ö. 756/1355), İbn Hamevî ve İbn Kayyım ez-Ziyaiyye gibi Şam'ın

⁴¹ Ebü'l-Fazl Takıyüddin Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekki, *Lahzu'l-Elhâz. bi Zeyli Tabakâti'l-Huffâz* (Dımaşk: y.y., 1347), 229; Ebü'l-Hasen Nûrüddin Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn* (Riyad: y.y., 1413/1992), 1: 19; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr bi Enbâ'i'l-'Umr* (Beyrut: y.y., 1406/ 1986), 5: 256; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbeli, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb* (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1413/ 1993), 8: 70; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 5: 200; Ebü Gays Muhammed Hayrüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkı, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcîm li Eşhuri'r- Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-Arabi ve'l-Musta'rebîne ve'l-Müsteşrikîn* (Beyrut: y.y., 1997), 5: 73.

⁴² Brockelmann, *GAL*, 2: 76; *Suppl*, 2: 91.

⁴³ Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)* (Leiden: 1967), 1: 148, 171, 190, 196.

⁴⁴ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî, *Hadis Literatürü (er-Risaletü'l-Müstatrete)*, trc. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 374.

⁴⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201.

⁴⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehşini men Ba'de'l-Karni't-Tâsi'* (Beyrut: ts.), 1: 441; Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 19.

⁴⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân ila Zevâidi İbn Hibbân 'ale's-Sahihayn*, thk. Muhammed Abdurrezzak Hamza (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993.), 1: 5-6; Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 19; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 239.

ileri gelen hocalarından da ders alan Heysemî, bunların dışında İbn Baba, Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355) ve İbn-ü Şahidi'l-Ceyş'ten de ilim öğrenmiştir.⁴⁸ Irâkî, Heysemî'ye olan güveni ve sevgisi sebebiyle onu kızı Hatice ile evlendirmiş ve bu evlilikten bir kaç çocuk sahibi olmuştur.⁴⁹ Heysemî de hocasının yanında kaldığı onaltı yıl içerisinde hem ona hizmet etmiş hem de ilminden faydalanmıştır.⁵⁰ Heysemî, hayatını ilim ve ibadetle geçirmiş; takva, zühd, tevazu, yumuşak huyluluk ve sağlam fitrat açısından nadir bulunan kimselerden olup bidatlara karşı şiddetli, hadis ve ilim ehlini seven, öğrencilere sevgi besleyen, insanlara saygı gösteren, gece ibadetlerine dikkat eden biri idi.⁵¹ Heysemî hakkında alimlerin övgü dolu pekçok ifadeleri olmakla birlikte bazılarına kısaca şöyle zikredebiliriz:

Takiyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429), Heysemî'nin metin ve eserleri iyi ezberlediğini ifade ederken Akfahsî ise onun insanlara karşı önder, alim, hafız, zahid, mütevazi, yumuşak huylu, ibadetine düşkün, vera' sahibi biri olduğunu; İbn Fehd de söylenenlere ilave olarak ondan sonra onun gibisinin gelmediğini ifade etmiştir.⁵²

İbn Hacer (ö. 852/1449), Heysemî'nin durumunu şöyle anlatır: *“Hocasına karşı Heysemî’de gördüğüm hizmet ve saygıyı hiç kimsede görmedim ve bu konularda ondan daha iyi biri olacağını da zannetmiyorum.”*⁵³ *“Bundan dolayı olacak ki hocası onu çok sever”*⁵⁴ *ve kendi işlerinde en çok Heysemî’ye güvenirdi.”*⁵⁵ *“Her ikisiyle de bir müddet kaldım ama ikisinin de gece ibadetlerini kaçırdığına hiç şahit olmadım. Ayrıca Heysemî’nin hocamız Irâkî’ye karşı olan hizmetini, hürmetini ve saygısını hiç kimsede görmedim. O, bu durumdan dolayı ne bir eziklik ne de bir sıkıntı hissedirdi.”*⁵⁶ Aynı şekilde İbn Hacer, Heysemî ile ilgili bir başka yerde ise şunları söylemektedir: *“Hocamız (Irâkî) dan beraber ders almakla beraber hem Heysemî’nin öğrenciliğini çok yaptım hem de yanında birçok eser okudum. Mecmauz-Zevâid’in yarısı kadar bir bölümü (ilk meclis hariç Hacc Babına kadar) başta olmak üzere Ahmed’in Müsnedinin Zevâidi ile Ahmed ve Cabir’in Müsnedlerinin de 1/4 kadarını ve bunların dışında birçok eseri onun yanında okudum.”*⁵⁷

İbn Fehd (ö. 885/1480); *“O, alim, önder, hafız, vera’ sahibi, zahid, mütevazi, alçak gönüllü, hayırsever, yumuşak huylu, sakin, sağlam ve temiz fitrata sahip, münkeri inkarda şiddetli, fakir ve gariplere yardım eden, ibadet, iktisad, affetme yönüyle insanlara çokça yakınlık gösteren, Kahire’nin en iyilerinden ve hayır ehlinin biriydi. Zamanının çoğunu ilim ve ibadetle geçirirdi”* demiştir.⁵⁸

Sehâvî (ö. 902/1497), *“Heysemî’nin dinine bağlılığı, zühdü, vera’ ı gerçekten övülmeye layıktır. Bu konuda herkes hem fikirdir.”* dedikten sonra *“hadiste ise durumu hocamızın (İbn Hacer’in) dediği gibi Irâkî’nin yönlendirmesi sonucu oluşturduğu Zevâidinden başka çok da öne çıkan ve etkili olan tarafı yoktur. Ancak bunu bilmeyen kişi Heysemî’nin hocasının yanındaki hazır cevaplılığını görünce onu daha hafız zannedirdi. Halbuki durum böyle değildir.”* demiştir.⁵⁹

Bununla birlikte Sehâvî onun hakkında, *“Onun din, takva ve zühd alanındaki titizliği; ilim, ibadet, vird, hocasına hizmet düşüncesi; insanlara karşı güzel ahlakı, hadis ve hadis ehline olan muhabbeti*

⁴⁸ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257; Heysemî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 2: 20.

⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, 1: 441.

⁵⁰ Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, 5-6; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 7:70.

⁵¹ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 240; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 7:70; Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, 1: 442.

⁵² Derviş, *Buğye*, 1: 39.

⁵³ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-Müesses li'l Mücemi'l-Müfehres*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı (Beyrut: 1413-1415 / 1992-1994), 2: 267.

⁵⁴ Süyûtî, *Zeylü Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî*, 546.

⁵⁵ İbn Hacer, *Mecmau'l-Müesses*, 2: 187.

⁵⁶ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 21; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257; Derviş, *Buğye*, 1: 37.

⁵⁷ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 259.

⁵⁸ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 21.

⁵⁹ Derviş, *Buğye*, 1: 38; Süyûtî, *Zeylü Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî*, 372.

*takdire şayandır. Bu konuda herkes ittîfak halindedir” demiştir.*⁶⁰

Burada Sehâvî, Heysemî'nin zühd, vera', ibadet vb. durumlarının övülmeye layık olduğu konusunda ittîfak olduğunu ifade etmektedir.⁶¹ Hocalarıyla olan ilişkilerinde edep timsali olmakla birlikte özellikle hocası Irâkî'ye karşı saygı ve hürmette kusur etmediğini, hiçbir zaman hocasına hizmetten çekinmeyen ve eziklik hissetmeyen birisi olduğunu, hatta hocasının akrabalarına dahi büyük saygı gösterdiğini ifade etmektedir.⁶²

Süyûtî (ö. 911/1505) ise Heysemî'nin hadis metinlerine çok vakıf olduğuna işaret ederek ilim meclislerinde iken hadisler hakkında soru sorulduğunda Irâkî'nin hemen Heysemî'ye sorduğunu ve bundan dolayı mecliste bulunan yabancıların Heysemî'yi hocası Irâkî'den daha büyük hafız zannettiklerini ifade etmektedir.⁶³

Burhanüddin el-Halebî (ö. 841/1438), Heysemî'nin gününü hocasına hizmet etmekle birlikte ilim, kıraat ve kitabetle geçirdiğini, hocasına bir kölenin efendisine hitap ettiği şekilde “*efendim*” diye hitap ettiğini ve hocası vefat edinceye kadar onun takdirini ve teveccühünü kazandığını ifade etmektedir.⁶⁴ Heysemî sevdiği ve güvendiği insanların kanaat ve düşüncelerini kabul etmiş, bundan dolayı muhaddislerin zayıf kabul ettikleri bazı meşhur isimler hakkında zayıf hükmünü vermeyip sadece isnadda zayıflığın varlığına işaret etmekle yetinmiştir. Mesela, sahabiler arasında çıkan tartışmayla ilgili olarak ayrı fikirler beyan eden eser sahiplerinin düşünce ve kanaatleri dışında pek bir şey söylememiştir.⁶⁵

Heysemî'nin yaşadığı dönemde dört alim şöhret sahibi olmuştur. Bunlar: Sirac b. Mulakkin (ö. 804/1401), Sirac el-Bulkinî, Zeynüddin el-İrâkî ve Nureddin el-Heysemî'dir. Bunlardan fıkıh konusunda en bilgilisi Sirac el-Bulkinî; hadis ve metinlerini en iyi bilen Zeynüddin el-İrâkî; en çok eser veren Sirac b. Mulakkin; hadis metinlerini en iyi şekilde ezberleyip hafızasında tutan ise Nureddin el-Heysemî'dir.⁶⁶ Irâkî ile birlikte çokça hadis rivayet eden Heysemî, hocasının vefatından sonra da insanların yoğun iltifatlarına mazhar olmuş, kendisinden çokça hadis talebinde bulunulmuştur. Ancak kendisi vefat edinceye kadar tavırlarını hiç değiştirmemiş, şımarmamış ve şeyhlik taslamamıştır.⁶⁷

2.3. Eserleri: Özellikle zevâid alanında ortaya koyduğu eserlerle şöhret bulmuş olan Heysemî'nin eserleri genel olarak iki kısma ayrılmaktadırlar: Birinci grupta olanlar Kütüb-i Sitte üzerine yapılan Mu'cem ve Müsned türü kitaplardan oluşan zevâid eserleridir ki bunlar fayda ve kolaylık bakımından diğerlerinden daha ön plandadır. Kendisinden sonra gelen birçok muhaddis de bunlardan faydalanmıştır. İkinci grupta olanlar ise kısım ve bab gibi bölümlere ayrılmış eserlerden faydalanmak üzere yapılan çalışmalar sonucu oluşan eserlerdir ki ilmî araştırmalar yapmak isteyen kişiler daha çok bunlardan yararlanmaktadır.

2.3.1. Tertip Türü Eserleri: Heysemî'nin bu alanda yaptığı çalışmalar sonucu oluşturduğu eserler de iki kısımda değerlendirilebilir:

2.3.1.1. Fıkıhî Konulara Göre Tertip Ettiği Eserler

a. Takrîbü'l-Buğye fi Tertibi Ehâdîsi'l-Hilye: Heysemî, Ebu Nuaym el-İsbahânî'nin (ö. 430/1039) *Hilyetü'l-Evliya* isimli eserinde bulunan hadisleri konularına göre tertip etmiştir.⁶⁸ Süyûtî, bu eseri zevâid olarak kabul ederken⁶⁹ İbn Hacer, Sehâvî ve İbn Fehd bu eserin bir tertip çalışması olduğunu

⁶⁰ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 21-22.

⁶¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 202.

⁶² Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 21; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257.

⁶³ Süyûtî, *Zeylû Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî* (Dımaşk: y.y., 1347), 372.

⁶⁴ Derviş, *Buğye*, 1: 38.

⁶⁵ Derviş, *Buğye*, 1: 39.

⁶⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevî* (Dımaşk: y.y., 1426/2005), 2: 406; Derviş, *Buğye*, 1: 38.

⁶⁷ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 21; Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, 1: 442.

⁶⁸ Brockelmann, *GAL*, II, 76; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l- Kütübi'l-'Arabiyye* (Dımaşk: y.y., 1376-1380/ 1957-1961), 7: 45.

⁶⁹ Süyûtî, *Zeylû Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî*, 373.

ifade etmektedirler. Bu eser daha müsvedde halindeyken Heysemî'nin vefat etmesi üzerine İbn Hacer bunu temize çekmiştir.⁷⁰

b. Tertîbü Fevâidi Temmâm: Bu eser Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh b. Cafer er-Râzî'nin (ö. 414/1023), hocalarından dinlediği 395 hadisi içermekte olup *Fevâidu Temmâm* olarak meşhur olmuştur. Kettânî bu eseri her ne kadar zevâid kitapları arasında zikretmekte ise de⁷¹ Sehâvî bundan tertip çalışması olarak bahsetmiştir.⁷²

c. Tertîbü'l-Efrâd li Süneni Dârekutnî: Bu eser, *Zevâidü Süneni'd-Dârekutnî* olarak da meşhur olmuştur. Hatta Kettânî bu eserin Kasım b. Kutluboğa'ya (ö. 879/1474) ait olduğunu iddia etmiştir.⁷³ Ancak İbn Hacer ve Sehâvî bu eserin müellifinin Heysemî olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Bu çalışmasında Heysemî, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) sadece ferd hadisleri topladığı ve birkaç sahifeden oluşan *el-Fevâidü'l-Efrâd* isimli eserini ele alarak fikhî konulara göre tertip etmiştir.⁷⁵

d. Tertîbü Ehâdisi'l-Gaylâniyyât: Bu eser Ebu Talib Muhammed b. İbrahim b. Gaylân (ö. 440/1048) tarafından kaleme alındığı için "*el-Gaylâniyyât*" olarak meşhur olmuştur. Ancak eser Ebubekir eş-Şafî'nin (ö. 354/965) olup asıl adı "*el-Fevâidü'l-Müntehabetü'l-Avâli 'Ani's-Şüyüh*" tur. Heysemî buradaki hadisleri de konularına göre tertip etmiştir.

e. Tertîbü Ehâdisi'l-Hal'iyât: Bu eser Ali b. Hasan b. Hüseyin el-Hile'î'nin (ö. 492/1099) kitabı olup yirmi cüzden meydana gelmektedir. Heysemî buradaki hadisleri de konularına göre düzenlemiştir.⁷⁶

2.3.1.2. Şahıs İsimlerini Esas Alarak Düzenlediği Eserler

a. Tertîbü Sikâti İclî: Bu kitap el-İclî'nin (ö. 261/875) *es-Sikât* isimli eseri olup Heysemî, hocası İrâkî'nin tavsiyesi üzerine bunu şahıs isimlerine göre alfabetik olarak düzenlemiştir.

b. Tertîbü Sikâti İbn Hibbân: Bu kitap, İbn Hibbân'ın *es-Sikât* isimli eseri olup üç cüzden oluşmaktadır. Bunlardan birinci cüz sahabilere, ikinci cüz tabiiilere, üçüncü cüz de etbau't-tabiine tahsis edilmiştir. Ancak Heysemî, bu cüzleri kaldırarak eserdeki şahısları alfabetik olarak düzenlemiştir.

2.3.2. Zevâid Türü Eserleri:

a. Gâyetü'l-Maksad fi Zevâidi Müsnedi Ahmed: Bu eser Kütüb-i Sitte üzerine yapılan çalışmalardan Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) müsnedine yapılan bir zevâid çalışması olup aynı tertip üzere bablara ayrılmış ve hadisler isnadlarıyla birlikte zikredilmiştir. Hakkında İbn Hacer'in "*çok güzel, mükemmel*" ifadesini kullandığı bu eserin ilk baskısı dört cilt halinde Beyrut'ta (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye) 1412 yılında Mahmud Abdüssemi'in tahkikiyle basılmıştır. Bu eserde 5153 hadis bulunmaktadır.⁷⁷

b. Keşfü'l-Estâr 'an Zevâidi'l-Bezzâr:⁷⁸ Bu eser Ebubekir el-Bezzâr'ın (ö. 292/905) "*el-Bahru'z-Zehhâr*" isimli müsnedinin Kütüb-i Sitte'den farklı olarak içerdiği hadisleri bir araya getirmek üzere yapılan bir zevâid çalışmasıdır. Heysemî, *Bahru'z-Zehhâr*'ın çok faydalı bir eser olduğunu ancak düzensiz olduğundan dolayı kendisinden yeterince yararlanılmadığını ifade etmektedir. Müellif bu yüzden eseri câmi' tarzına uygun olarak kitap ve bablara ayırmış ve mukaddimesinde kitab isimlerini vermiştir.⁷⁹

⁷⁰ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 240.

⁷¹ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 375.

⁷² Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201.

⁷³ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 375.

⁷⁴ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 375.

⁷⁵ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 22-23; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201.

⁷⁶ Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 22-23; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201.

⁷⁷ Mustafa Ebu Zeyd Mahmud Raşvan, *Zevâidü Ricâli Süneni'l-İmam ed-Dârimî 'ala'l-Kütübü's-Sitte*, (Kahire: y.y., 1429/ 2008), 57.

⁷⁸ Takiyüddin İbn Fehd ve Kettânî bunun ismini "*Bahru'z-Zehhâr fi Zevâid-i Müsned-i Bezzâr*" şeklinde zikreder. Bk. İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 239-240; Kettânî, *Hadis Literatürü*, 374. Ancak Kettânî eserinin bir başka yerinde Bezzâr'ın iki müsnedinin olduğunu ve bunlardan büyüğüne Bahru'z-zahir adının verildiğini ifade etmektedir. Bk. Kettânî, *Hadis Literatürü*, 98.

⁷⁹ Abdullah Karahan, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları* (İstanbul: Sır Yayınları, 2005), 57.

c. Maksadu'l-A'lâ fi Zevâidi Müsnedi Ebi Ya'lâ: Zevâidi Müsnedi Ebi Ya'lâ ya da Maksadu'l-Alî fi Zevâidi Müsnedi Ebi Ya'lâ el-Mevsîlî⁸⁰ adıyla da bilinen bu eser Ebu Ya'la el-Mevsîlî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned*'i üzerine yapılan bir zevaid çalışması olup tek cilt halinde basılmıştır.⁸¹

d. Bedru'l-Munîr fi Zevâidi Mu'cemi'l-Kebîr: Bu eser Taberânî'nin (ö. 360/971) "*el-Mu'cemü'l-Kebîr*" adlı eserinin Kütüb-i Sitte'den fazla olarak ihtiva ettiği hadisler üzerine yapılan bir zevâid çalışmasıdır. Üç ciltten oluşan bu eser basılmamıştır.⁸²

e. Mecmau'l-Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn: Bu eser Taberânî'nin (ö. 360/971) "*el-Mu'cemü'l-Evs'ât*" ve "*el-Mu'cemu's-Saîir*" adlı kitaplarında bulunduğu halde Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hadisleri bir araya getirmek suretiyle yapılan bir zevaid çalışmasıdır. İki cilt halinde basılmıştır.⁸³

f. Buğyetü'l-Bâhis 'an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris: Bu eser Hâris b. Ebi Üsâme'nin (ö. 282/895) *el-Müsnedi*'nin Kütüb-i Sitte'den farklı olarak içerdiği hadisleri bir araya getirmek suretiyle yapılan bir zevâid çalışmasıdır. Heysemî, bu çalışmayı hocası Irâkî (ö. 806/1404) ve onun oğlu Ebu Zür'a (ö. 826/1423)'ın teşvikleri neticesinde hazırlamış ve buna "*Buğyetü'l-Bâhis 'an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*" ismini vermiştir.⁸⁴

g. Mevâridü'z-Zam'ân ila Zevâidi İbn Hibbân: Bu eseri Heysemî, İbn Hibbân el-Büstî'nin (ö. 354/965) "*Kitâbü't-Tekâsim ve'l-Envâ*" adlı kitabının Sahihayn'dan fazla olarak ihtiva ettiği hadisleri çıkarmak suretiyle oluşturduğu bir zevâid türüdür. İbn Hibban, "*es-Sahih*" isimli eserinde düzenli bir metod uygulamaması ve içinde hadis bulmanın çok zor olması sebebiyle Heysemî, bu eseri bablara göre tasnif ederek kullanışlı hale getirmiştir. Heysemî, önce hadisleri sadece sahabi ravileriyle vermeyi düşünmüş ancak Veliyyüddin Ebü Zür'â'nın tavsiyesi üzerine hadislerin senedlerini de vermiştir.⁸⁵

ğ. Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid: Zevâid çalışmaları arasında çok önemli bir yere sahip olan bu eser, Heysemî'nin müstakil olarak hazırladığı "*Gâyeti'l-Maksad fi Zevâidi Müsnedi Ahmed*", "*Maksadu'l-A'lâ fi Zevâidi Müsnedi Ebi Ya'lâ el-Mevsîlî*", "*Bedru'l-Munîr fi Zevâidi Mu'cemi'l-Kebîr*", "*Mecmau'l-Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn*", "*Bahru'z-Zehhâr fi Zevâidi Müsnedi Bezzâr*" isimli beş zevaid kitabının sadece sahabi adlarını vermek suretiyle senedlerini hafız ederek oluşturduğu ve fikhî bablara göre hadisleri cem' ettiği bir şah eserdir.

Heysemî, hocası Irâkî'nin kendisine önceden hazırlamış olduğu bütün zevâidleri bir araya getirip senedlerini hafızetme hususundaki telkin ve tavsiyeleri üzerine bu eserini hazırlamış ve yine hocasının isteği üzerine bu eserine "*Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*" adını vermiştir.⁸⁶

2.4. Vefatı: Heysemî, Kahire'de 807 yılının Ramazan ayının 29. gecesinde (31 Mart 1405) vefat etmiş⁸⁷ ve Kahire'deki Berkukiyye kapısının dışında defnedilmiştir.⁸⁸ Bazı kaynaklar tarafından 19 Ramazan 807 (21 Mart 1405) tarihinde vefat ettiği kaydedilmekteyse de bunun bir okuma hatasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁸⁹ Çünkü vefat tarihini 19 Ramazan olarak veren bazı kaynaklar⁹⁰ esas olarak 15 ve 16. asır kaynaklarından⁹¹ faydalanmışlardır. Ancak bu kaynaklarda vefat tarihi 29

⁸⁰ Bk. Kettânî, *Hadis Literatürü*, 172; Sezgin, *GAS*, 1: 170.

⁸¹ İbni Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 257.

⁸² İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 240; Kettânî, *Hadis Literatürü*, 172.

⁸³ İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 240.

⁸⁴ Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis 'an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, (Medine: y.y., 1413/ 1992), 1: 145.

⁸⁵ Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, 1: 28.

⁸⁶ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Thk. Abdullah Muhammed Derviş, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1967), 1: 7-8.

⁸⁷ İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 241; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*, 5: 202.

⁸⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, 7: 70; Süyûtî, *Zeylü't-Tezkira*, 3: 241; Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 24; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 260.

⁸⁹ Kandemir, "*Heysemî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 17: 292.

⁹⁰ Bk. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, 7: 70; Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 7: 45; Derviş, *Buğye*, 1: 37.

⁹¹ Bk. İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 241; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*, 5: 202.

Ramazan olarak geçmektedir. Kanaatimize göre bu nüshalar arasındaki farklılıkların sebebi ya okuma veya yazma hatası ya da herhangi bir sebepten dolayı tamlama içerisindeki harflerin silinmiş olmasıdır. Ayrıca her ne kadar vefat tarihi Ramazan ayının 19'u diye verilmişse dahi bu konuda daha kabul gören öğrencilerinin görüşü olup onlar da vefat tarihini 19 değil 29 Ramazan olarak vermektedirler.⁹² Brockelmann ise Heysemî'nin 15 Ramazan 807/1405 tarihinde Irâkî ile yaptığı bir yolculukta Kahire'de vefat ettiğini ifade etmektedir.⁹³

Ancak burada Brockelmann'ın vermiş olduğu vefat tarihini nereye dayandığı ve hangi kaynaktan aldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte ancak yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Irâkî, Heysemî'den bir yıl önce vefat etmiştir.

3. HEYSEMÎ'NİN EĞİTİMİ

Hayatının büyük bir bölümünü ilme adanmış olan ve bu uğurda bütün sıkıntı ve meşakatlara katlanan Heysemî, bunu gerçekleştirmek için birçok ilim merkezini dolaşmış, sayısız hocadan ders almış ve ender şahsiyetlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Heysemî'nin hadis alanında yetişip de yeterince bilgi sahibi olduğunu fark eden hocası Irâkî onu Sahihayn ve Kütüb-i Sitte üzerine zevâid çalışması yapmaya yönlendirmiş ve ona bu konuda çokça yardımcı olmuştur.

Heysemî, hocasının eserlerinden çokça faydalanmış ve eserlerinin çoğunu ondan okuyarak kendisinden hadis dersleri almıştır. Özellikle Taberânî'nin üç Mu'cemi; Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın Müsnedlerinin Kütüb-i Sitte'ye Zevâidleri gibi Zevâid kitaplarının oluşturulmasında hocası onu eğitmiş ve ona yol göstermiştir.⁹⁴

Heysemî, hocasının kendisinden cem etmesini istediği, kendisini yönlendirdiği ve kendisine yardımcı olduğu Zevâid çalışmasına ilk önce Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin zevâidini ele alarak başlamış, onu iki cilt halinde oluşturmuş, bu çalışmasını bitirince Irâkî bu çalışmaya "*Gayetü'l-Maksâd fi Zevâidi İmam Ahmed*" ismini vermiştir.⁹⁵

Daha sonra "*Keşfü'l-Estâr*", "*Maksadu'l-A'lâ fi Zevâidi Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî*", "*Bedru'l-Munîr*" ve "*Mecmau'l-Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn*" isimli zevâidleri tek bir kitapta, isnadlarını hafzetmekle birlikte hadislerin sıhhat derecelerini belirtip bazı ravilerin de cerh ve tadilini yaptıktan sonra konuları da fihri bablara göre düzenlemiş ve oluşturduğu bu yeni esere "*Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*" ismini vermiştir. Bu eser on cilt halinde basılmıştır.⁹⁶

Aynı şekilde İbn Hibbân (ö. 354/965)'in *Sahih*'ini Sahihayn'dan ayrı tutmuş, Dârekutnî (ö. 385/995)'nin *Efrâd*'ını, Ebû Temmam'ın *Fevâid*, *Hal'ıyyât* ve *Gaylaniyyât*'ının hadislerini iki cilt halinde bablara ayırmıştır. Ayrıca İbn Hibbân ve İclî (ö. 261/875)'nin *Sika*'ları ile Ebû Nuaym (ö. 430/1038)'in *Hilyetü'l-Evliya*'sını çok güzel bir şekilde alfabetik sıraya göre tertip etmiştir. Yoğun ve ciddi çalışmalar sonucu birçok eser meydana getiren Heysemî bu kitabını tamamlayamadan vefat etmesi üzerine 1/4 lük kısmını öğrencisi İbn Hacer, iki cilt halinde temize çekip düzenlemiştir.⁹⁷

Ayrıca Heysemî, Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahih*'ini Muzafferuddin Muhammed b. Muhammed b. Yahya el-Attar'dan; Müslim (ö. 261/875)'in *Sahih*'ini İbn Habbâz'dan; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned*'ini İbn Habbâz ve el-Arazî'den; Ebû Dâvûd (ö. 275/889)'un *Sünen*'ini Meydûmî ve Arazî'den; İbn Arafê'nin *Cüz*'ünü de İbn Habbâz ve Meydûmî'den okumuştur.⁹⁸

4. HEYSEMÎ'NİN HOCALARI

Heysemî, başta Mısır ve Şam olmak üzere civar şehirlerde yaşayan zamanın bir çok alimi ile görüşmüş ve onlardan ilim tahsil etmiştir. İbn Abdü'l-Hâdî, el-Meydûmî, Muhammed b. İsmail b. el-Müluk,

⁹² Süyûtî, *Zeylü't-Tezkira*, 3: 241.

⁹³ Brockelmann, *GAL*, 2: 76; *Suppl.*, 2: 91.

⁹⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 202-203; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 256-257; Heysemî, *Mecmau'l-Bahreyn*, 1: 20.

⁹⁵ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, 1: 441.

⁹⁶ Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, 6-7; Süyûtî, *Zeylü't-Tezkira*, 3: 239-240.

⁹⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; Süyûtî, *Zeylü't-Tezkira*, 3: 239-240.

⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 202-203; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 256-257.

Muhammed b. Abdullah en-Numânî, Ahmed b. er-Rasadî, İbn Katravânî, el-Aradî, Muzafferuddin Muhammed b. Muhammed b. Yahya el-Attar, İbn Habbâz, İbn Hamevî, İbn Kayyım ez- Ziyâiyye, Ahmed b. Abdurrahman el-Merdâvî gibi alimler bunlardan sadece bir kaçıdır. Bunların en meşhurları ise şunlardır:

4.1. Abdurrahim b. Hüseyin, Ebü'l-Fazl Zeynuddin el-İrâkî (ö. 806/1404)

Asıl adı Zeynüddin Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. Hüseyin b. Abdurrahman b. Ebibekr b. İbrahim er-Razanî el-Mahrânî el-İrâkî el-Kürdî'dir. 725 (5 Mayıs 1325) yılının Cemaziyelevvel ayının yirmi birinde Kahire'de Nil kenarındaki Menşetülmihrani'de doğmuştur.

Heysemî, derslerinin çoğunu bu hocasından almıştır. Semalarının tamamına yakını İrâkî'ye dinletmiş, tasniflerinden çokça faydalanmıştır.⁹⁹ Ayrıca imla meclislerinin tamamını onun yanında yazmıştır.¹⁰⁰

Ahmed b. eş-Şelbî; 8. asrın en önde gelen hocalarının el-Bulkinî, İbn Mulkin ve İrâkî olduğunu ifade ettikten sonra bunlardan el-Bulkinî Şafî Mezhebinde otoriter olma, İbn Mulkin bir çok tasnif sahibi olma, İrâkî ise hadis ilmini bilme ile tanınmışlardır. Bunların her üçü de birer sene arayla dünyaya gelmiş ve birer sene arayla vefat etmişlerdir, demektir.¹⁰¹

806 yılının Şaban ayının sekizinde (20 Şubat 1404) 81 yaşında iken vefat eden İrâkî'nin ilim hayatı çok bereketli geçmiş ve bir çok eşsiz eser bırakmıştır.¹⁰²

Eserleri: Birçok eseri bulunan İrâkî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Ehâdisü'l-Uşâriyyât*, *el-Elfiyye*¹⁰³, *et-Takyîd ve'l-İzâh Lima Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti'bni's-Salâh*,¹⁰⁴ *el-Muğni 'an Hamli'l-Esfâr fi Tahrici ma fi'l-İhyâ'i Mine'l-Ahbâr*,¹⁰⁵ *İhbârü'l-Ahyâ' bi Ahbâri'l-İhyâ*, *Takribü'l-Esânîd ve Tertibü'l-Mesânîd*, *Zeylü Mizâni'l-İ'tidâl*, *Tahricü Ehâdisi'l-Minhâc*, *et-Tusâ'ıyyât*, *ed-Dürerü's-Senâiyye*, *el-Elfiyye fi Garîbi'l-Ku'rân*, *er-Risâle*, *el-Müstahrec Ale'l-Müstedrek*, *Temyizü'l-Ashâb*, *Zeylü Tarihi'l-İslâm*, *İstihbabü'l-Vudu'*, *Nüketü'l-Fetavâ Ale'l-Muhtasarât* ve *Şerhu'l-Beykûniyye*.¹⁰⁶

4.2. Abdülaziz b. Bedr b. Muhammed b. İbrahim b. Cemâa (ö. 767 / 1366)

Asıl adı Ebü Ömer İzzüddin Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim'dir. 19 Muharrem 694 (9 Aralık 1294) tarihinde Dımaşk'ta doğdu. Aslen Hamalı olduğu için "*el-Hamevî*", Beni Kinâne kabilesine mensup olduğu için "*el-Kinânî*", babasının büyük dedesi Cemâa'ya nisbetle "*İbn Cemâa*" diye anılmaktadır. İlk tahsilini babasının yanında aldıktan sonra İskenderiye, Mekke, Medine ve Şam gibi ilim merkezlerini dolaşmış ve buralarda değişik hocalardan ders almıştır. Heysemî, bu hocasının yanında *Mevâridü'z-Zamân*, *Müsnedü Bezzâr* ve âli olarak *Müsnedü Ebi Ya'lâ*'yı okumuştur.¹⁰⁷

İbn Cemâa, daha genç yaşta birçok medrese, zaviye ve camide dersler verdi. 738-766 (1338-1365) yılları arasında Mısır kadılkudatlığı görevini yürüten İbn Cemâa, 10 Cemaziyelahir 767 (22 Şubat 1366) tarihinde Mekke'de vefat etti. Cenazesi Cennetü'l- Mualla'da Fudayl b. İyaz ile Necmeddin el İsfehani'nin kabirleri arasında defnedildi.¹⁰⁸

⁹⁹ Sehâvî, *ed-Davu'l-Lâmi'*, 5: 201.

¹⁰⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 7: 70.

¹⁰¹ Derviş, *Buğye*, 1: 41-42.

¹⁰² Kandemir, "İrâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 118.

¹⁰³ Abdurrahîm b. Hüseyin b. Abirrahmân el-İrâkî, *el-Elfiyye*, thk. el-Arabi Daiz Feryati (Riyad: y.y., 2007).

¹⁰⁴ İrâkî, *et-Takyîd ve'l-İzâh Lima Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti'bni's- Salâh*, thk. Üsame b. Abdullah Hayyat (Beirut: y.y., 2004), 1:2.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 5: 171.

¹⁰⁶ Kandemir, "İrâkî", 19: 120.

¹⁰⁷ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 1: 10; Heysemî, *Mevâridü'z-Zamân*, 29; Süyûtî, *Zeylü Tabakati'l-Huffaz*, 364.

¹⁰⁸ Cengiz Kallek, "İbn Cemâa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 393.

Eserleri: *Tahricü Ehâdisi'r-Râfîû, el-Muhtasarü'l-Kebîr, el-Muhtasarü's-Sağîr, Tüsaiyyâtü İbn Cemâa, el-Menâsikü'l-Kübârâ, el-Menâsikü's-Suğrâ, Ravzatü'n-Nebîh fi Şerhi't- Tenbîh, Nüzhetü'l-Elbâb, Ünsü'l-Muhâdara ve Ta'ıyyetü İbn Cemâa.*¹⁰⁹

4.3. Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Salim el-Ensari el-Hazreci el-Ubâdî, İbn Habbâz (ö. 756/1355)

Heysemî, Ebû Abdullah ed-Dimeşkî olarak da bilinen bu hocasından Dimeşk'ta Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile *Sahih-i Müslim*'i dinlemiştir.¹¹⁰

4.4. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydumi, el- Hatip Ebû'l-Feth (ö. 754/1353)

Heysemî, bu hocasından Ebû Dâvûd'un *es- Süneni*'ni, Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebir*'ini ve âli olarak da *Müsned-i Bezzâr*'ı okumuştur.¹¹¹

5. HEYSEMÎ'NİN ÖĞRENCİLERİ

İrâkî'den ders almaya gelenler Heysemî'den de faydalanmış ve bu vesileyle bir çok kişi Heysemî'nin öğrenciliğini yapmıştır. Bunların en meşhurları şunlardır:

5.1. Ahmed b. Ebibekir b. İsmail b. Selim, Eş-Şihab Ebû'l-Abbas el-Kettânî el-Bûsırî (ö. 840 / 1436)

Asıl adı Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebibekir b. İsmail b. Selim b. Kaymaz b. Osman b. Ömer Şihabüddin el-Bûsırî el-Kinani eş-Şafîî'dir. Bûsırî, Mısır'ın batısındaki Ebû Sir şehrinde 762'de (1361) doğmuştur. Hafızlığını kendi memleketinde tamamladıktan sonra hadis alanında dönemin en büyük alimlerinden dersler almıştır.¹¹²

Yaşayış tarzıyla ilgili olarak yumuşak huylu, sakin tabiatlı, ibadete düşkün, inziva hayatını tercih eden ve bol bol Kur'an okuyan biri olduğu ifade edilen¹¹³ ve bir Şafîî alimi olan Bûsırî, 18 Muharrem 840 (2 Ağustos 1436) Pazar gecesi sabaha doğru Remle'deki Sultan Hasan Medresesi'nde vefat etmiştir.¹¹⁴ Ancak Sehâvî vefat tarihinin 17 Muharrem Pazar günü öğle vaktinden sonra olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵

Eserleri: *Misbâhu'z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce,*¹¹⁶ *İthâfü'l-Hıyerati'l-Mehere bi Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşere,*¹¹⁷ *Fevâidü'l-Müntekâ li Zevâidi'l-Beyhakî,*¹¹⁸ *Tuhfetü'l-Habîb li'l-Habîb bi'z-Zevâidi fi't-Terğîb ve't-Terhib.*¹¹⁹

5.2. Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, Şihabüddin Ebû'l-Fadl (ö. 852 / 1449)

Asıl adı Şihabüddin olan meşhur hadis alimlerinden İbn Hacer, Filistinli olup memleketi Askalan'dan ötürü "Askalânî", yedinci dedesine nispetle "İbn Hacer", soyunun dayandığı Kinâne'ye nisbetle "Kinânî" olarak anılmıştır. Künyesi Ebû'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî el-Mısırî el-Kahirî eş-Şafîî şeklindedir. 22 Şaban 773 (28 Şubat 1372)'de eski Mısır'da doğdu.¹²⁰ İbn Hacer 796'dan (1394) itibaren kendini tamamen hadis ilmine vermiş ve Zeynüddin el-İrâkî'nin (ö.

¹⁰⁹ Brockelmann, GAL, 2: 86; Kallek, "İbn Cemâa", 394.

¹¹⁰ Heysemî, *Mecmau'z Zevâid*, 1: 9; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 240; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 5: 201; İbn Hacer, *Mecmau'l-Müesses*, 2: 193.

¹¹¹ Heysemî, *Mecmau'z Zevâid*, 1: 10-11; İbn Hacer, *Mecmau'l-Müesses*, 2: 201, 203, 206, 217; İbnü'l- İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 8: 68.

¹¹² İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 8: 431.

¹¹³ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 8: 431; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 1: 251.

¹¹⁴ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 8: 432; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 56.

¹¹⁵ Bk. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 1: 252.

¹¹⁶ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebi Bekr b. İsmail el-Bûsırî, *Misbahu'z-Zücace fi Zevâidi İbn Mâce ale'l-Kütübi'l-Hamse*, thk. Musa Muhammed Ali, İzzet Ali Atıyye (Kahire: y.y., 1983-1985), 1: 42.

¹¹⁷ Raşvan, *Zevâid*, 61.

¹¹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 3: 251; İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, 8: 432; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 9: 340; Brockelmann, GAL, 1: 363.

¹¹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 3: 252; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 9: 341; Brockelmann, GAL, 2: 72.

¹²⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 2: 36; İbnü'l-İmâd; *Şezerâtu'z-Zeheb*, 9: 395; Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli'*, 1: 88.

806/ 1404) derslerine on yıl katıldı. Irâkî'nin vefatından sonra Heysemî'nin (ö. 807/ 1405) dışında¹²¹ birçok alimden ders aldığı halde yirmi yaşından itibaren ilmi seyahatlere çıkmış ve oradaki alimlerden istifade etti. Seyahatlerinden sonra Memluk Sultanı Seyfeddin Barsbay ile birlikte Amid'e (Diyarbakır) Şafii kadısı sıfatıyla gitti.¹²²

Yaptığı hizmet ve özverili çalışmasından ötürü “*Emirü'l-Mü'minin fi'l-Hadis*” ünvanına layık görülen ender muhaddislerden biri olan İbn Hacer için İzzeddin İbn Abdisselam, “*Buhârî gibi olmasa bile ondan çok aşağı değildir*” ifadesini kullanmaktadır.¹²³

Örnek bir ömür yaşayan İbn Hacer, 28 Zilhicce 852'de (22 Şubat 1449) yılında Kahire'de dizanteri hastalığından dolayı Hakk'ın rahmetine kavuşmuş,¹²⁴ cenaze namazını da Abbasi halifesi kıldırılmıştır.¹²⁵ Süyûtî ve Brockelmann gibi bazı alimler onun bu tarihten on gün önce vefat ettiği söylemektedirler.¹²⁶

Eserleri: *Fethu'l-Bârî fi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî, Hedyü's-Sârî, el-Cem' Beyne's-Sahîhayn, Ta'liku't-Ta'lik, el-Vukûf 'Ala mâ fi Sahîhi Müslim Mine'l-Mevkîf, el-Camiu'l-Kebîr min Süneni'l-Beşiri'n-Nezîr, İthâfü'l-Mehere bi Etrâfi'l-'Aşere, Atrâfü'l-Müsnedi'l-Mu'telî bi Etrâfi'l-Müsnedi'l-Hanbelî,*¹²⁷ *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye,*¹²⁸ *Zevâidü'l-Bezzâr ale'l-Kütüb-i Sitte ve Müsnedi Ahmed,*¹²⁹ *Zevâidü'l-Edebi'l-Müfred li'l-Buhârî,*¹³⁰ *Zevâidü Müsnedi'l-Hâris b. Ebi Üsâme 'Ala's-Sitte ve Ahmed,*¹³¹ *Ta'cîlü'l-Menfa'â bi Zevâidi Ricâli'l-Eimmeti'l-Erba'â,*¹³² *el-İsâr bi Ma'rifeti Ruvâti'l Âsâr,*¹³³ *Nuhbetü'l-Fiker,*¹³⁴ *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, Tehzîbü't-Tehzîb,*¹³⁵ *Lisânü'l-Mizân,*¹³⁶ *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm, ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine, İnbâu'l-Ğumr bi Ebnâi'l-'Umr, Mâ Verede Mine'r-Rivâye fi'l-Bidâye ve'n-Nihâye.*¹³⁷

5.3. İbnü'l-İrâkî, Ebü Zür'a Velîyyüddin (ö. 826 / 1423)

Hadis hafızı ve aynı zamanda fakih olan Ebü Zür'a Velîyyüddin Ahmed b. Abdirrahim b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mîhrânî, 3 Zilhicce 762 (4 Ekim 1361) tarihinde Kahire'de doğdu. Babası Zeynüddin el-İrâkî olduğu için kendisine “*İbnü'l-İrâkî*” denilmiştir. İlk eğitimini babasının yanında aldıktan sonra ilim tahsili için Kahire, Mekke, Medine ve Dımaşk'a gitmiştir.

Birçok hocadan ders aldıktan sonra Kahire'deki en önemli cami ve medreselerde dersler veren İbnü'l-

¹²¹ Kandemir, “İbn Hacer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 514.

¹²² Kandemir, “İbn Hacer”, 19: 515. Geniş bilgi için bk. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 8: 2-32; 3: 234-239; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 10: 186-188.

¹²³ Kandemir, “İbn Hacer”, 517.

¹²⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 2: 40; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 9: 399; İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhâz*, 337.

¹²⁵ Kandemir, “İbn Hacer”, 515.

¹²⁶ Süyûtî, *Nazmu'l-İkyân*, 51; Brockelmann, *GAL*, 2: 68; *Suppl*, 2: 72.

¹²⁷ Bk. Kettânî, *Hadis Literatürü*, 371- 372; Kandemir, “İbn Hacer”, 19: 520.

¹²⁸ Derviş, *Buğye*, 1: 55; Raşvan, *Zevâid*, 63.

¹²⁹ Raşvan, *Zevâid*, 62. Karahan, *Hadis Edebiyatı*, 109.

¹³⁰ Karahan, *Hadis Edebiyatı*, 110.

¹³¹ Süyûtî, *Nazmu'l-İkyân*, 47; Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-Feharis ve'l-Esbat* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1986), 1: 334.

¹³² Raşvan, *Zevâid*, 66.

¹³³ Raşvan, *Zevâid*, 64, 67-68.

¹³⁴ Philips K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1995), 4: 1115.

¹³⁵ Kandemir, “İbn Hacer”, 19: 524.

¹³⁶ Raşvan, *Zevâid*, 68.

¹³⁷ Hitti, *İslam Tarihi*, 4: 1115; Kandemir, “İbn Hacer”, 19: 524.

İrâkî 27 Şaban 826 (5 Ağustos 1423) tarihinde Kahire’de vefat etmiştir.¹³⁸

Vefatından önce Zeynüddin el-İrâkî’ye geride hangi hadis hafızlarını bıraktığı sorulduğunda sırasıyla İbn Hacer, İbnü’l-İrâkî ve Nureddin el-Heysemî’nin adını vermiştir.¹³⁹

Eserleri: *el-Müstefâd min Mübhemâti’l-Metn ve’l-İsnâd, el-Beyân ve’t-Tavzih Limen Uhrice Lehü fi’s-Sahîh ve Müsse bi Darbin mine’t- Tecrîh, Zeylû’l-Kâşif, Şerhu Süneni Ebi Dâvûd , el-Emâlî fi’l-Hadîs,*¹⁴⁰ *el-Etrâf bi Evhâmi’l-Etrâf, Tarhu’t-Tesrîb fi Şerhi’t-Takrîb, Tenkihu’l-Lübâb, Tahrirü’l-Fetâvi ale’t-Tenbih ve’l-Minhac ve’l-Hâvî, el-İnsâf, Cem’u Havâşi’l-Bulkinî Ale’r-Ravzâ, Cem’u Turuki Hadîsi’l-Mehdi, el-Cevâhirü’l-Behiyye Şerhu’l-Erbâini’n-Neveviyye, Fihristü Merviyyât, Hallü’r-Rumûz ve Keşfü’l-Künûz, Hâşiye Ale’l-Keşşâf, Muhtasarü’l- Keşşâf, İkmâlü Şerhi’l-Ahkâm, et-Tezkiretü’l-Müfîde, Şerhu Metni Minhaci’l-Usûl, Terâcimü Ricâli Minhâci’l-Usûl, et-Tahrîr Limâ fi’l-Minhâci’l-Usûl Mine’l-Ma’kûl ve’l-Menkûl.*¹⁴¹

5.4. Takiyüddin el-Fâsî (ö. 832 / 1429)

Mekke tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan Mâlikî fakihi Ebü’t-Tayyib Takiyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî el-Fâsî 10 Rebiülevvel 775 (30 Ağustos 1373) tarihinde Mekke’de doğdu. Aslen Faslı olduğu için kendisine “*el-Fâsî*”, soyu Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’a dayandığı için “*el-Hasenî*” denilmiştir.

Küçük yaşta Kur’an’ı ezberledikten sonra ilim tahsili için Şam, Kahire, Mekke, Medine, Yemen, Gazze, Nablus, İskenderiyye ve Remle gibi şehirleri dolaşp değişik hocalardan ders aldı. 807/1405 yılında Memlûk Sultanı Berkuk tarafından Mekke’de daha önce müstakil olarak kimseye verilmeyen Mâlikî kadılığına getirilen ve 828 (1425) yılında gözlerini kaybeden Takiyüddin el-Fâsî 3 Şevval 832 (6 Temmuz 1429) tarihinde vefat etti.¹⁴²

Eserleri: *el-İkdü’s-Semîn fi Tarîhi’l-Beledi’l-Emîn, Şifâu’l-Ğarâm bi Ahbâri’l-Beledi’l-Harâm, Erba’üne Hadîsen Mütebâyinetü’l-İsnâd ve’l-Mütûn, Zeylû’t-Takyîd fi Ruvâti’s-Sünen ve’l-Mesânîd, eş-Şürefâ, el-Mukni’ min Ahbâri’l-Mülûk ve’l-Hulefa, İzâhu Buğyeti Ehli’l-Besâir fi Zeyli’l-İşâre, İrşâdü Zevî’l-Efhâm ila Tekmîli Kitâbi’l-A’lâm.*¹⁴³

5.5. İbn Merzûk el-Hafîd (ö. 842 / 1439)

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafîd el-Acîsî et-Tilimsânî olup 14 Rebiülevvel 766 (9 Aralık 1364) tarihinde Tilimsân’da doğdu. İlk eğitimini ailesinin yanında aldıktan sonra Tilimsân, Fas, Tunus ve Kahire gibi ilim merkezlerinde dönemin en meşhur alimlerinden ders aldı. Şeyhü’l-İslâm, allame, hüccet, hafız gibi lakablarla anılan İbn Merzûk 14 Şaban 842 (30 Ocak 1439) tarihinde Tilimsân’da vefat etti.¹⁴⁴

Eserleri: *el-Metcerü’r-Râbih ve’l-Mes’a’r-Râcih ve’l-Merhâbü’l-Fâsih ve’l-Vechü’s-Sâbih ve’l-Hulku’s-Semîh fi Şerhi’l-Câmii’s-Sahîh, İzharu Sıdkı’l-Mevedde fi Şerhi’l-Bürde, el-İstî’âb limâ fi Kasideti’l-Bürde mine’l-Beyân ve’l-İ’râb, er-Ravzâ, el-Hadîka, Nihâyetü’l-Emel fi Şerhi Kitâbi’l-Cümel, el-Mefâtihi’l-Merzûkiyye li Halli’l-Akfâl ve’s-tihraci Haberi’l-Hazreciyye, Envâu’z-Zerâri fi Mükerrerâti’l-Buhârî.*¹⁴⁵

5.6. Bedreddin el-Aynî (ö. 855 / 1451)

Türk asıllı Hanefî fakihî, tarihçi, hadis ve dil alimi olan Ebû Muhammed Bedrüddin Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî, 17 Ramazan 762 (21 Temmuz 1361) tarihinde Gaziantep’te doğmuştur. İlk

¹³⁸ Kandemir, “İbnü’l-İrâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 90.

¹³⁹ İbn Hacer, *İnbâu’l-Ğumr*, 5: 172.

¹⁴⁰ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 342.

¹⁴¹ Geniş bilgi için bk. Brockelmann, *GAL*, 1: 192; 2: 79; *Suppl*, 2: 71.

¹⁴² İbn Hacer, *İnbâu’l-Ğumr*, 8: 188; Sehâvî, *ed-Dav’u’l-Lâmî*, 7: 19.

¹⁴³ Ziriklî, *el-A’lâm*, 6: 228; Cevat İzgi, “Fâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 212.

¹⁴⁴ Saffet Köse, “İbn Merzûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 185-186.

¹⁴⁵ Köse, “İbn Merzûk”, 20: 185-186.

eğitimini babasının yanında aldıktan sonra Kahta, Malatya, Halep, Kudüs ve Kahire gibi şehirlerde ilim tahsil etmiştir.

Sultan el-Melikü'l-Müeyyed tarafından 802/1420 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey'e elçi olarak gönderilmiş, Müeyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığı olmak üzere değişik görevlerde bulunmuş ve 829-841/1426-1438 yılları arasında Kahire Hanefi başkadılığı yapmıştır. 853/1449 yılında bütün görevlerinden azledilen Aynî, 4 Zilhicce 855 (28 Aralık 1451) tarihinde vefat etmiş ve kendi kurduğu Medresetü'l-Aynîyye'de defnedilmiştir.¹⁴⁶

Eserleri: *'Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, İkdü'l-Cümân fi Tarihi Ehli'z-Zamân, el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye, Remzü'l-Hakâyık fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik, el-Makâsîdü'n-Nahviyye, es-Seyfü'l-Mühenned, Mebâni'l-Ahbâr, Şerhu Süneni Ebi Dâvûd, Şerhu'l-Menâr ve Şerhu Mecmai'l-Bahreyn.*¹⁴⁷

SONUÇ

İslam dinini tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı ilahi emirleri harfiyyen uygularken kendilerine tabi olan bütün müslümanların da bunları hayatlarına tatbik etmelerini istemiştir.

Son Peygamber olarak gönderilen ve insanlık için en büyük nimet ve aynı zamanda bir hidayet rehberi olan Hz. Peygamber, kendisine gönderilen Kur'an'ı insanlara tebliğ ve tebyin etmiştir. Hz Peygamber'in tebliğ ettiği İslam esaslarının en güzel açıklaması ise sünnettir. İslamın ilk dönemlerinde müslümanlar Hz. Peygamber'in her söz ve hareketini gerekli hassasiyeti göstererek almışlar ve daha sonra hayatlarına tatbik ederek başkalarına aktarma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bundan dolayı sünnetin kabul edilip doğru bir şekilde anlaşılması her müslümanın en önemli görevidir. Çünkü sünnete uygun olmayan bir müslüman şahsiyeti düşünmek mümkün değildir. Ama son zamanlarda İslam'ın tek kaynağı olarak Kur'an'ı kabul edip, sünneti devre dışı bırakan bir takım insanlar çıkmıştır. Halbuki İslam kültür ve medeniyetinin temelini sünnet oluşturmaktadır. Bunun neticesinde İslam'ın iki temel kaynağını oluşturan Kur'an ve sünneti bir birinden ayırmak; hak ve hakikati, et ve tırnağı bir birinden ayırmak gibi olur.

Hz Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri ile peygamberlik hayatı boyunca göstermiş olduğu ahlaki vasıflar ve izlediği yol şeklinde de tarif edilen sünnetin eş anlamlısı olarak kullanılan hadis; tarih boyunca müslümanların ilgi odağı haline gelmiş ve bu alanda bir çok eser meydana getirmişlerdir.

Hicri II. asrın başlarından itibaren tedvin edilmeye başlanan hadisler, daha sonra tasnif edilerek çeşitli metotlarla tertiplenen kitaplarda toplanmışlardır. Hadisin altın çağı sayılan hicri III. asrın sonlarına doğru ise cami', sünen, müsned, musannef ve mu'cem gibi bir çok hadis kitabı ortaya konulmuştur. Bunlar arasında bulunan altı tanesine "*Kütübü's-Sitte*" denilmiş, ancak bu eserlerin müellifleri bütün hadisleri kitaplarına alamamışlardır. Bunun neticesinde geride bir çok sahih veya hasen sayılan hadis kalmıştır.

Genellikle hicri VIII. ve IX. asırlarda kaleme alınmış olan ve fevkalade titizlik ve dikkat gerektiren zevaid çalışmaları, bir çok hadis kaynağını birleştirerek insanların en kısa yoldan onlarca kitaba ulaşmalarını sağlamıştır. Ayrıca "*Kütüb-i Sitte*" veya "*Kütüb-i Tis'a*" gibi kaynaklarda bulunmayan bazı rivayetleri içerdikleri için de önemleri biraz daha artmaktadır. Bu sayede insanlar çok kolay bir şekilde her alandaki hadisleri bir arada bulabilmekte, gerektiği yerde değerlendirmeler yapabilmekte ve birçok kaynağa aynı anda ulaşabilmektedir.

Ortaya konulan bu gayret ve hassasiyet müslümanlar açısından ilk gün nasıl önemli ve değerliyse bu gün de aynı oranda bir etkiye sahip olmalıdır. Bundan dolayı olacak ki ilk dönemden itibaren hadis alanında bir çok değişik eser meydana getirmişler, bu alan üzerinde titizlikle durmuşlar, bütün hadisleri bir araya getirerek insanların hizmetine sunmaya ve bu alanda orijinal eserler meydana getirmeye çalışmışlardır. Daha sonraki dönemlerde bu çalışmalar özellikle hicri X. asırdan itibaren kesintiye uğramış ancak hicri XIV. asırdan sonra yeniden canlılık kazanarak bu alanda yeni eserler

¹⁴⁶ Ali Osman Koçkuzu, "Aynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 271.

¹⁴⁷ Koçkuzu, "Aynî", 4: 272.

oluşturmuşlardır.

Hadis literatüründe birçok hadis eseri üzerine zevaid çalışmaları yapılmış olmakla birlikte bunların en önemlisi ve en meşhur olanı Ebubekir el-Heysemî'nin "*Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*" adlı eseridir. Bu eser, Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'la ve Bezzar'ın *el-Müsned*'leri; Taberani'nin *el-Mu'cemu'l-Kebir*, *el-Mu'cemu'l-Evsat* ve *el-Mu'cemu's-Sağir* adlı kitapları ile *Kütübü's-Sitte* olmak üzere toplam oniki eseri içermekte ve hadisleri isnatsız olarak konularına göre tertip etmektedir.

Bundan dolayı zevaid ilminde çok önemli bir yere sahip olan Ebubekir el-Heysemî'nin hayatı ve eserlerini çalışmamızın konusu olarak belirledik. Çünkü zevaid ilminde ilk akla gelen Heysemî ve "*Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*" adlı eseridir.

Çalışmamızda Heysemî'nin hayatını; yaşadığı yerlerdeki ilmi faaliyetler ve ilim merkezlerini; dönemin siyasi, sosyal ve kültürel durumunu; döneminde yaşamış olan alimlerin hayatlarını ve önemli eserlerini; hoca ve öğrencilerini tanıtmaya ve önemli gördüğümüz noktalara işaret etmeye çalıştık. Bu şekilde oluşturduğumuz bu çalışmamızın biyografi araştırmalarına katkı sağlayacağını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

Abdülhay el-Kettânî, Abdülhay b. Abdilkebir. *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât*. 3 Cilt. Beyrut: y.y.,1986. Altıkulaç, Tayyar. "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 180-188.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*. 2 Cilt. Leiden: y.y., 1943.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*. 3 Cilt. Leiden: y.y., 1937.

Bûsîrî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebi Bekr. *Mısbâhu'z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce 'Ale'l-Kütübi'l-Hamse*. Thk. Musa Muhammed Ali, İzzet Ali Atiyye. 2 Cilt. Kahire: y.y., 1983-1985.

Derviş, Abdullah Muhammed. *Buğyetü'r-Râid fi Tahkiki Mecma'I'z-Zevâid ve Menba'I'l-Fevâid*. 10 Cilt. Beyrut: y.y., 1414/ 1994.

Heysemî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir. *Buğyetü'l-Bâhis 'an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, Medine: y.y., 1413/ 1992.

Heysemî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir. *Mecma'u'l-Bahreyn fi Zevâidi'l-Mu'cemeyn*. Thk. Abdülküddüs b. Muhammed Nezir. 9 Cilt. Riyad: y.y., 1413/ 1992.

Heysemî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir. *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1967.

Heysemî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir. *Mevâridü'z-Zam'ân ila Zevâidi İbn Hibbân 'ale's-Sahihayn*. Thk. Muhammed Abdurrezzak Hamza. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993.

Hitti, Philips K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ. 4 Cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.

İrâkî, Abdurrahim b. Hüseyin. *et-Takyîd ve'l-İzâh Lima Utilika ve Uğlika min Mukaddimeti'bni's-Salâh*. Thk. Üsâme b. Abdullah Hayyat. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l- Besairi'l-İslamiyye, 2004.

İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed el-Mekki. *Lahzu'l-Elhâz bi Zeyli Tabakâti'l- Huffâz*. Dımaşk: y.y., 1347.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *İnbâu'l-Ğumr bi Enbâ'I'l-'Umr*. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1406/ 1986.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-Mecmau'l-Müesses li'l Mücemi'l- Müfehres*. Thk. Yusuf Abdurrahman el Maraşlı. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1413-1415/ 1992-1994.

İbn Kesîr, İmaduddin İsmail ed-Dımeşki. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 14 Cilt. Kahire: y.y., 1351-1358/ 1932-1939.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbeli. *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb*. 10 Cilt. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1413/ 1993.

Kallek, Cengiz. "İbn Cemâa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 393-394, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kandemir, M. Yaşar. "Bulkinî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 409-410, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kandemir, M. Yaşar. "İrâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 118-121, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Kandemir, M. Yaşar. “İbn Hacer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 514-531, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. “İbnü’l-İrâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 90-92, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. “Heysemî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 292-293, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Karahan, Abdullah. *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*. İstanbul: Sır Yayınları, 2005.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Kültür ve Medeniyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.
- Kehhale, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Dımaşk: y.y., 1376-1380/ 1957-1961.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer. *Hadis Literatürü (er-Risaletü'l-Müstatrefe)*. Trc. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî. *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbat*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami Yayınları, 1986.
- Koçkuzu, Ali Osman. “Aynî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4:271-272, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Makrîzî, Takıyuddin Ahmed b. Ali. *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâr*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Raşvan, Mustafa Ebû Zeyd Mahmud. *Zevâidü Ricâli Süneni'l-İmam ed-Dârimî 'ala'l- Kütübi's-Sitte*. Kahire: y.y., 1429/ 2008.
- Sâmî es-Sakkâr. “İbn Fehd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 487-489, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman. *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't- Tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Sezgin, M. Fuat. *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*. 9 Cilt. Leiden: 1967.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir. *Nazmu'l-'İkyân fi A'yâni'l-A'yân*. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1927.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir. *Tedribü'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*. 2 Cilt. Dımaşk: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1426/ 2005.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir. *Zeylü Tabakâti'l-Huffâz li'z- Zehebî*. Dımaşk: y.y., 1347.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Kelepir Yayınları, 1987.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedru't-Tâli' bi Mehsini men Ba'de'l-Karni't-Tâsi'*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat, 1969.
- Yiğit, İsmail. *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi*. 7 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-İber fi Haberi men 'Aber*. Thk. Besyuni Zağlul, 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fi Marifeti men Lehu Rivâyetun fi'l-Kütübi's-Sitte*. Thk. Ahmed Muhammed Nemr el-Hatib. Tlk. Muhammed Avvame. 2 Cilt. Cidde: Daru'l-Kıble, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Thk. Şuayb Arnavut. Hüseyin Esad. 28 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Ziriklî, Hayruddin. *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşhuri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-Arabi ve'l-Musta'rebîne ve'l-Müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlim, 1997.

HUKUKİ VE SİYASİ AÇIDAN KAYYIM ATAMALARI

Dr. Vahap Coşkun

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

vahapcoskun@gmail.com

ÖZET

Yerel yönetimler, demokrasinin can damarlarından biridir. Demokrasi yerelde başlar; dolayısıyla demokrasinin kurulmasında, sürdürülmesinde ve tahkiminde, yerel yönetimler hayati bir rol oynarlar. İktisadi, hukuki ve siyasi gerekliliklerden ötürü toplumsal yaşamın vazgeçilmez kurumlarından birini oluşturan yerel yönetimlerin, her geçen gün önemlerini artırdıkları söylenebilir.

Bir yerel yönetimin demokratik olarak nitelendirilebilmesinin asgari şartı, özgür ve özerk bir yapıya sahip olmasıdır. Bu şart, yerel yönetimler ile merkezi otorite arasındaki ilişkilerin irdelenmesini zorunlu kılar. Yerel yönetimlerin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları nerede başlar nerede biter? Merkezi idare, yerel yönetimler ile nasıl ve ne şekilde temas kurar? Merkezin müdahale edebilmesinin sınırları nelerdir? Çoğaltılması mümkün bu sorulara verilecek olan cevaplar, bir ülkedeki yerel yönetim sistemin demokratik toplumun gereklerine hangi açılardan uyup hangi açılardan ters düştüğünü ortaya koyar.

Türkiye’de yerel ile merkez arasındaki ilişkiler her daim tartışmalı oldu. Son yıllardaki kayyım atamaları da, bu tartışmaların hararetini artırdı. İçişleri Bakanlığı, 2019’un Mart ve Haziran aylarında yapılan yerel seçimlerden kısa bir süre sonra Diyarbakır, Van ve Mardin büyükşehir belediye başkanlarını görevden uzaklaştırdı ve onların yerine o illerin valilerini kayyım olarak görevlendirdi. Bu çalışmanın gayesi, iktidarın bu tasarrufunu siyasi ve hukuki bakımlardan ele alarak yürütülmekte olan tartışmalara bir katkı sunmaktır.

Siyasi olarak, öncelikle, bu kararın yerel seçim sonuçlarından ve bölgede –özellikle de Suriye’de- yaşanan gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinin altı çizilmelidir. İktidar, kayyım atamasıyla bazı hedefleri gözetmiş olabilir. Lakin neticede bu tür kararların politik alanı daralttığını, kitlelerin demokratik mekanizmalara olan inançlarını örselediğini ve mevcut sorunların çözümünü zorlaştırdığını belirtmek gerekir.

Hukuki olarak ise işaret edilmesi gereken mühim nokta şudur: Seçimle işbaşına gelmiş bir belediye başkanının görevden geçici veya daimi olarak ayrılmasını gerektiren bir vaziyet ortaya çıkabilir. Böyle bir halde, onun yerine gelecek kişinin de demokratik ilke ve usullere uygun bir şekilde belirlenmesi icap eder.

Türkiye’de mevzuat uzun bir süre bu demokratik gerekliliği gözetmiştir. 1930’dan 2016’ya kadar geçerli olan mevzuat, belediye başkanının yeniden seçimi söz konusu olduğunda, vali tarafından toplantıya davet edilen belediye meclisinin yeni başkanı seçeceği hükmünü içeriyordu. Dolayısıyla seçilmiş bir belediye başkanı görevden uzaklaştırıldığında onun yerine yine seçilmiş bir başkan ya da başkan vekili geliyordu.

Ancak 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminin ardından “terör suçları” ile ilgili istisnai bir hüküm getirildi. Yeni düzenlemeye, görevden uzaklaştırılma terör ve terör örgütüne yardım-yataklık sebebiyle yapıldığında İçişleri Bakanlığına belediyelere doğrudan vekil atama yetkisi verildi. Belediyelere sadece başkan vekili değil meclis üyesi de atayabilen Bakanlığın, belediyeler üzerinde mutlak yetkili kılınmasının hukuken önemli sorunlara yol açması kaçınılmazdır.

ANAHTAR KELİMELER

Yerel yönetimler, merkezi otoriter, kayyımlar, halk iradesi, demokratik meşruiyet

GİRİŞ

Hukuki bir terim olarak kayyım “*belli bir malın belli bir süre yönetilmesi ya da belli bir işin yapılması için resmi makamlarca yetkili olarak görevlendirilmiş kimse*” anlamına gelir. Özellikle son birkaç yıldır, seçilmiş belediye başkanlarının yerine İçişleri Bakanlığı tarafından bakanlık bürokratlarının atanmasını sıklıkla yaşadığından Türkiye bu terime aşına oldu.

Haziran 2015 seçimlerinin ardından çözüm sürecinin bitti, Doğu ve Güneydoğu’da 17 yerleşim biriminde hendekler kazıldı ve çatışmalar şehir merkezine taşındı. Hükümet bu kaotik ortamı ve Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) bölgede faaliyet gösteren yapısı niteliğindeki Demokratik Bölgeler Partisi’nden (DBP) bazı belediye başkanları özerklik açıklamasını göz önünde bulundurarak, bölgede HDP’nin elinde bulunun belediyelerin büyük bir kısmına kayyum atadı.

31 Mart 2019 yerel seçimlerine bu ortamda gidildi. Seçim sathı mailene girildikten sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, birkaç defa, seçimden sonra tekrar kayyum uygulamasına başvurabileceklerinin işaretini verdi. Mesela, 31 Mart’tan dört gün önce katıldığı bir televizyon programında şöyle diyordu Erdoğan:

“Seçim akşamı, iş bitti neticeler belli oldu. Bunların içinde terörle iltisaklı, ilgili olanlar varsa biz artık öyle 5,6,7 sene bekleyemeyiz. Anında gereğini yasal olarak, savcılıklar inanıyorum ki yapacaktır. Bu milletin parasını çarçur edecek olanlara buralar teslim edilmeyecektir.”

Erdoğan, buna benzer ifadeleri seçim döneminde sıklıkla kullandı: Bilhassa HDP’li adayları kastederek, seçilmeleri halinde onları görevden alacaklarını ve yerlerine kayyım atayacaklarını belirtti. Sonradan Mansur Yavaş (Ankara) ve Ekrem İmamoğlu (İstanbul) için de aynı minvalde değerlendirmeler yaptı.

Erdoğan’ın bu sözleri hem HDP seçmenini baskı altına almak hem de HDP’ye bir gözdağı vermek amacını taşıyordu. Hedef, nasılsa kayyım atanacağı korkusunu yayarak seçmenlerin bir kısmının oylarının rengini değiştirmelerini sağlamaktı. Ancak, beklenen olmadı. Sandıklar açıldığında, kayyım atanan belediyelerinin önemli bir kısmının yine HDP tarafından kazanıldığı görüldü. HDP seçmeni üç büyükşehri (Diyarbakır, Van, Mardin) kayyımların elinden aldı ve tekrar HDP’ye verdi.

Bu nedenle iktidardan beklenen, kayba sebep olan bu kayyım siyasetini gözden geçirmesiydi. Ancak iktidar böyle bir değerlendirme yapmadı; hatasında ısrar etti. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından adaylıkları onaylanan ve 31 Mart’ta Diyarbakır’da yüzde 62.93 oy alan Adnan Selçuk Mızraklı’yı, Mardin’de yüzde 56.24 oy alan Ahmet Türk’ü ve Van’da yüzde 53.83 oy alan Bedia Özgökçe Ertan’ı vazifeden uzaklaştırdı. Böylece, kendisine oylarla çok açık bir biçimde verilen mesajı almayı reddetti ve seçmenle inatlaşmayı seçti.

HUKUKİ BOYUT

İktidar, seçilmiş başkanların yerine kayyım atamasını “terörle mücadele” ile gerekçelendiriyor. Ancak Anayasanın 127. maddesi, Belediye Kanununun 47. maddesi, 647 Sayılı KHK ile getirilip sonradan kanunlaştırılan hükümler iktidara belediyeler üzerinde geniş yetkiler tanısa da, bu hükümler bahse konu karara bir “hukukilik” kazandırmıyor. Bu meyanda işaret edilmesi gereken başlıca iki nokta var:

1. Anayasanın 127. maddesi İçişleri Bakanına “görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilme” yetkisi veriyor. Bu hükme ilişkin iki noktaya dikkat edilmelidir:

- İçişleri Bakanlığına verilen yetki, takdiri bir yetkidir. Demokrasi ile idare edilen toplumda, ilgili makamların kendilerine tanınan takdir yetkisini demokratik değerlerle bağdaşmayacak bir şekilde kullanamayacakları açıktır.
- Mahalli idare organları ve bu organları üyeleri hakkında açılan dava ve soruşturmaların “görevleri ile ilgili” olması icap eder. Dolayısıyla haklarında göreve

başlamadan önce açılan davalar ya da göreve başladıktan sonra İçişleri Bakanlığı tarafından açılan zayıf soruşturmalar gerekçe gösterilerek, belediye başkanları görevden uzaklaştırılmaz. Aksi takdirde her belediye başkanı -- hakkında yürütülen soruşturmalara ve davalara işaret edilerek - görevden alınabilir. Soruşturma ve dava süreçlerinin Türkiye’de çok uzun sürdüğü dikkate alındığında, uzaklaştırılan başkanların bir daha görevlerine dönmeleri mümkün olmayabilir. Anayasanın 15. maddesindeki “mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz” hükmünde ifadesini bulan masumiyet karinesini açıkça ihlâl eden bu durum ise, hem vatandaşların seçme haklarını, hem de başta belediye başkanları olmak üzere yerel yönetim organlarına seçilenlerin seçilme haklarını ortadan kaldırır.

2. Bir ülkede demokrasinin yerleşmesi ve güçlenmesinde yerel yönetimlerin demokratik bir şekilde teşekkülü ve işleyişi hayati bir değer taşır. Seçimle işbaşına gelmiş bir belediye başkanının görevden geçici veya daimi olarak ayrılmasını gerektiren bir vaziyet ortaya çıkabilir. Böyle bir halde, onun yerine gelecek kişinin de demokratik ilke ve usullere uygun bir şekilde belirlenmesi icap eder.

Türkiye’de mevzuat uzun bir süre bu demokratik gerekliliği gözetmiştir. Nitekim 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanununun 93. Maddesi, belediye başkanının yeniden seçimi söz konusu olduğunda, vali tarafından toplantıya davet edilen belediye meclisinin yeni başkanı seçeceği hükmünü içeriyordu.

2005 yılında AK Parti iktidarı yeni bir Belediye Kanunu yaptı ve bu usulü olduğu gibi muhafaza etti. Buna göre, belediye başkanlığı herhangi bir sebeple boşaldığında, vali tarafından belediye meclisinin on gün içinde toplanması sağlanır ve belediye meclisi de kendi içinden yeni bir başkan seçerdi.

Ancak 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonraki OHAL döneminde, 5393 sayılı Belediye Kanununun 45. Maddesine, 4 Eylül 2016’da çıkarılan 674 sayılı KHK ile bir ekleme yapıldı. “Terör” ile ilişkili konularda ayrı bir düzenleme getirildi. Buna göre, görevden uzaklaştırılma terör ve terör örgütüne yardım-yataklık sebebiyle yapıldığında, İçişleri Bakanlığına belediyelere doğrudan vekil atama yetkisi verildi. Belediyeler üzerinde mutlak yetkili hale getirilen Bakanlığın, belediyelere sadece başkan vekili değil meclis üyesi de atayabileceği düzenlendi. KHK ile getirilen bu düzenleme sonradan TBMM’de kabul edilerek yasalastı. Böylece OHAL hükmü, olağan hale de tatbik edilir oldu.

OHAL’in olağanlaşması, herkes için çok büyük bir tehdit; çünkü süreklilik kazanan OHAL’de her belediye başkanı “terör ve terör örgütüne yardım ve yataklık” suçlamasıyla görevden alınabilir. Yürütme, kendisi için tehlikeli gördüğü veya uyumlu bulmadığı her belediye hakkında adli ve idari bir soruşturma açarak/açtırmak oraya kendi memurunu atayabilir. Kayyım atamaları, güvenlik sorunlarının zorunlu kıldığı bir tedbir olarak değerlendirilemez; bu, iktidarın muhalefeti sindirmek kullandığı bir yönetim aparatıdır.

Merkezi bu kadar mütehakkim kılan ve yereli de bu kadar mahkûm eden bir düzenleme sadece bir partinin HDP'nin sorunu değil. Eğer muhalefet kayyım atamalarına demokratik bir itiraz geliştirmese, iktidar bu aparatı ileride –milletvekilleri dokunulmazlığı mevzuunda olduğu gibi- diğer muhalefet partilerine karşı da kullanabilir.

SİYASİ BOYUT

Üç büyükşehir belediyesine kayyım atanması bir hukuki gerekliliğe tekabül etmediğinden bu atamaları iktidarın siyasi gündemi, ihtiyaçları ve gayeleri doğrultusunda yorumlamak daha doğru olacaktır. Bu meyanda altı çizilecek üç husus var: gerekiyor.

1. 31 Mart'tan önce Cumhur İttifakı, kayyımları hep şehirlere götürdükleri hizmetler üzerinden meşrulaştırmaya çalıştı. Kayyımlar, bu milletin başına konmuş talih kuşları gibi resmedildi. Kayyımlar yollar-caddeler açıyor, kaldırımlar döşüyor, parklar-bahçeler yapıyor, kültürel-sosyal ihtiyaçları karşılıyordu. Hepsi derin bir hizmet aşkı ile canla başla çalışıyor ve halkın kör bir kuruşuna bile sahip çıkıyordu. Onlar şehirlere bambaşka bir çehre kazandırırken, hizmete susamış halk da onları bağrına basıyordu.

Bugün de iktidar medyasında aynı hikâyeyi anlatanlara rastlanıyor. Meselâ Yavuz Donat şöyle yazıyor: “Sanki düdüklü tencerenin kapağı açıldı. Van rahatladı. Mardinli, ‘*Kayyum geldi, hoş geldi*’ diye sevindi. Kayyum geldi, Diyarbakırlı ‘*Oh dünya varmış*’ dedi.” (<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2019/08/20/surpriz-olmadi>)

Elbette her hikâyenin bir ömrü var; siyasi hikâyelerin de gerçeğe ne kadar tekabül ettiği er geç seçimde ortaya çıkar. İktidarın kayyım anlatısı daha 31 Mart gecesi çökmeye başladı: Açılan sandıklar, seçmenlerin kayyım sevdasıyla yanıp tutuştuklarına delâlet etmiyordu. Ancak Vehbi'nin kerrakesi asıl, seçilen başkanlar işbaşına geldikten sonra anlaşıldı. Madalyonun diğer tarafında iktidar anlatısının dışında işler dönüyordu; orada israf, usulsüzlük, borç ve yolsuzluk vardı. Rakamlar dudak uçuklatıyordu, şatafat alıp başını gitmişti.

Başkanlar genel resmin ayrıntılarına vakıf oldukça bilgileri halkla paylaşmaya devam ettiler. Bu da vatandaşta yer etti ve olan bitenden duyulan rahatsızlık dillendirildi. Dolayısıyla kayyımların aceleyle tekrar devreye sokulmasının nedenlerinden birinin, seçilmiş başkanların halka yaptığı bilgi akışını kesmek ve kayyımlar dönemindeki kirli çamaşırların daha fazla ortaya dökülmesini önlemek olduğu söylenebilir.

2. Cumhur İttifakının, HDP'den siyasi intikam alma çabasıdır. 31 Mart ve 23 Haziran'da iktidar için taşınması zor, hayli menfi bir siyasi tablo ortaya çıktı; hayati değer atfettiği İstanbul ve Ankara'nın dışında Adana, Mersin ve Antalya'yı da kaybetti. Şimdi, büyükşehirlerde yaşadığı bu hezimetin altında

HDP'nin Millet İttifakına verdiği desteği görüyor ve üç belediyesine el koyarak kendince HDP'yi cezalandırıyor. Bunu yaparken de hukuku kötüye kullanmaktan imtina etmiyor.

Atılan bu adımın Türkiye'nin demokrasisine bir darbe olduğu net, Kürt meselesinin çözümüne herhangi bir katkı sunmayacağı da şüphe götürmez. Peki, bunun AK Parti'ye bir faydası olur mu? Zannetmiyorum, daha doğrusu tersini düşünüyorum. Çünkü gayrihukuki metotlarla alınan ve siyasi alanı daraltan sonuçlar, kısa vadede sahibine güçlü olduğu izlenimi verse de, orta ve uzun vadede onu zayıflatır.

Cumhur İttifakı tam da bunu yapıyor; hukuk dışına çıktıkça hem toplumsal desteğini azaltıyor, hem de kendisine karşı olan muhalefeti keskinleştiriyor. Dolayısıyla kayyım atanmasını da, iktidarın kendi dayanak noktalarını çürüten, meşruiyetini tüketen ve dolayısıyla ömrünü kısaltan hamlelerinden biri olarak değerlendiriyorum.

3. Bugün Erdoğan'ın şahsında "teklik" görüntüsü veren bir iktidar var. Öyle ki, Erdoğan'ın bütün ipleri elinde tuttuğundan hareketle, Türkiye'de artık eskiden olduğu gibi bir devlet-hükümet ayrışmasından bahsedilemeyeceğini ve bütün alana hâkim olan Erdoğan'ın artık devletin bizatihi kendisine dönüştüğü belirten yorumlar çoğalıyor.

AK Parti'nin ve Erdoğan'ın zihnî olarak devletleşmeye süratli bir şekilde yol aldığı bir vakıa; bununla birlikte "**tek ve mutlak Erdoğan yönetimi**" fikrine ihtiyatla yaklaşılmalı. Zannımca, hâlihazırda Türkiye'de parçalı bir iktidar yapısı var. Hattâ Halil Berktay'ın ifadesiyle "*Karşımızda başka ve AKP'nin arkasına saklanan ama aslında AKP'nin hâkim konumunda bulunmadığı, dizginlerin başkalarının eline geçtiği değişik bir iktidar konfigürasyonu bulunuyor.*" (<http://www.serbestiyet.com/yazarlar/halil-berktay/tarihsel-uzlasma-849711>)

Kuşkusuz söz konusu iktidar düzeneği, ne AK Parti'nin sığınabileceği bir mazeret olabilir, ne de partinin siyasi sorumluluğunu azaltır. Yine de "teklik" fotoğrafı altındaki parçalılığı görmek, siyasi hadiselerin doğru yorumlanabilmesi için fayda sağlar. Parçalı bir yapıda, iktidarın bileşenleri olan grupların birbirleriyle mücadele etmesi ve fırsatını bulduğunda birbirlerine çelme takması kaçınılmazdır.

Bu çerçevede, HDP'li belediyelere kayyım atanması yeni bir yol arayışı içinde olanlara karşı mevcut pozisyonu tahkim etmeye çalışanların bir çalım olabilir. Böylelikle normalleşmeye ya da çözüme yönelik bir gayretin ve umudun daha en başından boşa çıkarılması hedeflenebilir. İçişleri Bakanı Soylu'ya ilk tebrik telefonun Bahçeli'den gelmesi ve Perinçek'in kayyımı iktidardan daha çok sahiplenip HDP'nin kapatılmasını teklif ederek el yükseltmesinin bir manası olsa gerektir.

SONUÇ

Diyarbakır, Van ve Mardin belediyelerine kayyum atanması, hukuken ve siyaseten menfi neticeler yarattı. Seçimlerde elde edemediği üç büyük şehre iktidarın idari bir kararla el koyması, her şeyden evvel, seçmenin iradesine büyük bir zarar verdi. Seçmenlerin onayıyla başkanlık makamına oturmuş kişilerin görevden alınıp yerine atanmışların geçirilmesi, demokrasinin temeli olan temsil ilişkisinin çanına ot tıkayan bir işlev gördü.

Hukuken sağlam gerekçeye oturmayan ve daha ziyade merkezi yönetimin münhasır bir tasarrufunu ifade eden kayyımlar, hukuk devleti ilkesini de tahrip etti. Haklarında yargı olmayan seçilmiş yerel yöneticilerin görevden alınmaları, hukukun evrensel kuralı olan masumiyet karinesini devre dışı bırakmakta ve bireylerin seçme ve seçilme hakkını ihlal etmektedir. Bunun aynı zamanda bütün muhalefet partilerine verilen bir gözdağına dönüştüğünü de unutmamak lazımdır. Mevcut haliyle kayyım, iktidarın elindeki bir giyotin gibi; hukukla sıkı bir şekilde sınırlanmadığında muhalefet partilerinin bu giyotinin gazabına uğramaları kaçınılmazdır.

KAPİTALİST DÜZEN ELEŞTİRİSİ OLARAK SABAHATTİN ALİ’NİN “BAHTİYAR KÖPEK” ADLI ÖYKÜSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Özden SAVAS

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ozden.savas@bozok.edu.tr

ÖZ

Kısaca özel mülkiyet anlayışı temeli üzerine kurulan ekonomik sistemin adı olan kapitalizm; sermayecilik, anamalcılık ya da serbest piyasa ekonomisi gibi isimlerle de anılmaktadır. Kişilere mülk edinme özgürlüğü tanıyan/hakkı veren kapitalist sistem, toplumsal sınıf farklılıklarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yalnızca ekonomik durumu değil, insan hayatının bütün yönlerini etkileyen bu sistem; sosyoloji, siyaset ve sanat gibi insanı ilgilendiren birçok alanda tartışılmaktadır. Edebî metinlerde ise genellikle Türk edebiyatı içinde “toplumsal gerçekçi” olarak adlandırılan yazar ve şairler tarafından eleştirilen kapitalizm, Sabahattin Ali’nin “Bahtiyar Köpek” adlı öyküsünde de ele alınmıştır. Kendini topluma karşı sorumlu hisseden yazarlardan biri olan Sabahattin Ali; öyküde, ironik bir anlatımla ele aldığı kapitalist düzenin sonucunda ortaya çıkan sınıfsal farklılıkları ve bunun sosyolojik düzlemde etkilerini hatta idarecilerin bu bağlamdaki tutumlarını okura tüm yönleriyle sunmaktadır. Yalnızca bir sistem olarak eleştirmekten başka, dolaylı etkiler sonucunda bireye kadar ulaşan kapitalizmin, onu hem yaşamsal hem de bilişsel anlamda nasıl etkilediğini öykü içinde işlemektedir. Bu düzen içinde yerleşim yerlerinden, yaşam şekline; kıyafetten yiyeceklere kadar oluşan farklılıklarla birlikte, nihayetinde insanların da sistemin kendi belirlediği şartlar içinde yaşamasına hatta ona uygun değerler ile düşünmesine neden olması altı çizilen bir diğer noktadır. Sabahattin Ali ironik bir biçimde, ülkedeki kişiler/aileler/mahalleler arasında oluşan eğitim, sağlık gibi konular başta olmak üzere eşitsizlik ve düzensizlik içinde bir düzen oluşturan kapitalizmi eleştirirken oldukça farklı bir yol izlemektedir. Öyküde insan-insan yerine, insan-köpek karşılaştırması ile bir çatışma kuran yazarın okura vermek istediği mesaj, bu ironik anlatımla ayrıca pekiştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kapitalist sistem söz konusu olduğunda sıklıkla kullanılan ve tartışılan temel kavramların da örneklerle somutlaştırıldığı ve sistemin birçok yönüyle eleştirildiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sabahattin Ali, Bahtiyar Köpek, Eleştiri, Öykü, Kapitalizm.

SABAHATTİN ALİ’S STORY “HAPPY DOG” AS A CRITICISM OF CAPITALIST ORDER

ABSTRACT

Briefly defined as an economic system that is based on the notion of private property, capitalism is also referred to as the “free market economy”. The capitalist system gives individuals the freedom/right to acquire property, giving rise to social class disparity. Affecting not only economic conditions, but also all aspects of human life, this system is discussed in many fields, including sociology, politics and the arts. In Turkish literature, capitalism has come under criticism from writers and poets known as “social realists”, among which can be counted Sabahattin Ali, who levels his criticism against capitalism in his work entitled “Happy Dog”. In the story he presents to the reader, as a writer who feels responsible to society, he highlights the class differences that have grown out of the capitalist order in all aspects, which he addresses with an ironic narration, along with its sociological impacts, and even the attitudes of the administrators in this context. Rather than simply criticizing it as a system, he describes how capitalism permeates into people’s lives through indirect impacts, affecting them both in existential and cognitive manner. He goes further to highlight the disparity that arises

between people living under this order in terms of their accommodation, lifestyle, clothing and food, while underlining the fact that it ultimately forces people to live under the conditions determined by the system itself, and even to think only within the box of values that are suited to it. In his criticism of capitalism, which is built up an order within the system of inequality and disorder that has arisen among individuals/families/neighborhoods in the country, most notably with respect to education, health, etc., he follows an ironically distinct method, depicting the conflict using the example of a man and a dog, rather than a man and another man. In this way, he attempts to reinforce his message in the reader through ironic narration. In his story, he explains with examples the most basic and frequently used and discussed arguments about the capitalist system, and criticizes the system in many aspects.

Keywords: Sabahattin Ali, Happy Dog, Criticism, Story, Capitalism.

Giriş

Edebiyat; toplumsal bilimlerle ve sanatın diğer dallarıyla oldukça ilişkili bir alan olarak insana ait tüm özelliklerin ve yaşamın bütün yönlerinin bünyesinde toplanmasını sağlamaktadır. Edebiyatın bu kapsayıcı ve hatta tamamlayıcı olma hali, okur ve araştırmacı için esere çok yönlü bakma olanağını da kendiliğinden sunar. Bu nedenle, daha çok ekonominin ve sosyolojinin meselesi olan, toplumsal sınıf farklılıklarının etkin bir biçimde hissedildiği bir sistem olarak kapitalizmin de bir öyküde, romanda, şiirde yer alması bu bağlamda esere ilişkin bir okumayı gerekli kılmaktadır.

Genel olarak bahsetmek gerekirse “kapitalizm sözcüğü kapitalden türemiştir. Bu nedenle sermayenin kapitalizmde kilit bir öge olduğunu kabul etmek yerinde olur. Peki ama sermaye nedir? Bir tür kullanımıyla, birikmiş zenginlikten başka bir şey değildir (Wallertein, 2016:15).” Sermaye, kapitalizm için önemli sözcüklerden biridir ancak bu sermayenin nasıl değerlendirileceği veya işleneceği de temel meselelerdendir. Buradaki esas amaç, sermayenin artması ve çoğalmasını temin etmektir. Bunu sağlayan ise çoğunlukla, işgücünü oluşturan kişilerdir. O halde kapitalizmin en çok eleştirildiği kavram olan “emek” de işin içine girmektedir. Ancak “Marx’ın analizi, Locke’un ve genelde politik iktisatçıların aksine, emekle değil mülkiyetle başlar ve mülkiyeti toplumsal bir olgu olarak ele alır. Mülkiyetin kopuşu kapitalist emek sürecini tanımlar. Yani mülkiyet veya mülksüzleşme bağımsız değişkendir (Buğra, 2015: 30).” Bununla birlikte, “kapitalizm, insanı işgücüne indirgeyen, insan emeğini meta olarak gören bir sistemdir. Dolayısıyla, hayatını çalışarak kazanamayan insanın durumu bu sistem açısından varoluşsal bir önem taşır. Sosyal politikanın konusu, tam da bu varoluşsal sorunla ilgilidir ve bu yönüyle sosyal politika, kapitalizmin sürekli taciz edildiği alandır. Vurgu istihdam meselesinden hak meselesine kaydığı ölçüde, tacizin etkisi artar, değerler sisteminin özü tartışma konusu haline gelir. Yani insanın emeğinden değil haklarından söz edildiği yerde, kapitalist toplumda mülksüzleşerek toplumsal niteliğini kaybetmiş insanın toplumsallığı yeniden gündeme gelir (Buğra, 2015: 49).”

Hem toplum hem de birey üzerinde bunun gibi birçok problemlerin doğmasına neden olabilen kapitalist düzen, kendi sisteminin doğal bir sonucu olarak toplumsal sınıf farklılıklarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Kapitalizmin en temel problemi eşitlikçi adalete karşı sergilediği yapısal dirençtir. Metalaştırma işlemi nesnelere arasındaki niteliksel ayrımları ortadan kaldırıp hiyerarşik farkları düzleştirmesine rağmen, birikime dönük dengeleyici bir baskı bu düzleştirmenin gerçek toplumsal eşitliği kolaylaştırmasını engeller. Kapitalizmde nesnelere daha eşit hale geldikçe özneler daha az eşit hale gelir ki hem Marksist, hem de liberal eleştirinin hedefinde bu adaletsizlik yer alır (McGowan, 2018: 136).”

Kapitalist sistemin parayı bir arzu nesnesi haline getirmesi ve temel amacın paranın kendisi olması durumu, bu adaletsizliğin temel nedenlerinden biridir. Çünkü “para denen arzu nesnesine bağımlılık, ücretli hizmetin zemini, bütün iş sözleşmelerinin artdüşüncesi, hem işverenin hem de çalışanın farkında olduğu tehdidin temelidir. Kapitalist yapılar işverenleri yegâne para tedarikçisi durumuna getirmiştir. Ücretli emekçilerin bedenlerini ‘hizmete’ koşma işi, *conatus*-arzu’nun para denen nesneye sabitletmesinden alır gücünü (Lordon, 2014: 32).”

Bir tarafta para tedarikçisi işverenler, öbür yanda beden gücüyle belli bir ücret karşılığı çalışan emekçiler sınıfı, toplumsal düzlemde kendiliğinden sınıfsal farklılıklar yaratmaktadır. Bu nedenle kapitalizmin tartışılan bir başka kavramı da eşitsizliktir. Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Eşitsizlik* adlı kitabında bu konuya ayrıntılı bir biçimde yaklaşır ve tüm yönleriyle ele aldığı eşitsizlik kavramının, daha önce üzerinde düşünülmeyen yönleriyle birlikte ele alınması gerektiğini ifade eder:

“Sınıf ayrımı tarihteki eşitsizliklerden sadece bir tanesidir, ulus-devlet bu eşitsizliği içine alan tarihi çerçevelerden sadece biridir, dolayısıyla ‘ulusal sınıflı toplumun sonu’ (tabii eğer ‘ulusal sınıflı toplum’ çağı bittiyse ki bu tartışmalı bir sorudur) ‘toplumsal eşitsizliğin sonu’nun habercisi değildir. Bizim bu noktada eşitsizlik sorununu, yanıltıcı şekilde dar bir alan olan ‘kişi başına düşen gelir’in ötesine taşıyıp yoksulluk ve toplumsal kırılma arasındaki ölümcül karşılıklı çekime, yolsuzluğa, tehlikelerin birikmesine, küçük düşürme ve itibardan mahrum bırakmaya, yani tavırlarla davranışları şekillendiren ve grupları birleştiren (ya da bu durumda daha doğrusu grupları ayıran), önem ve miktar bakımından bilginin küreselleşmesi çağında hızla artan etmenlerden bahsetmemiz gerekiyor (Bauman, 2018: 31).”

Bauman, sözlerinin devamında eşitsizliğin dünya geneline yayıldığından bahsederken bunun altında yatan nedenleri ise şöyle açıklar:

“Bence günümüzdeki ‘eşitsizliğin küreselleşmesi’nin altında yatan neden, bu sefer küresel boyutta olsa da Max Weber’in modern kapitalizmin başlangıcında gördüğü ve onun tarafından ‘işin evden ayrılması’ olarak adlandırılan durumun şuan tekrarlanıyor olması. Başka bir deyişle, iş çıkarlarının etik değerlerle denetlenen ve idare edilen bütün mevcut sosyo-kültürel kurumlardan (o zamanlar aile evi/işyeri ve onun vasıtasıyla yerel topluluktan) azat edilmesi ve bunun sonucunda iş arayışlarının kârı azami seviyeye çıkartmak dışında bütün değerlere karşı bağıksızlık kazanması (Bauman, 2018: 32).”

Bireyler arasında yarattığı ekonomik farklılıkların yanı sıra onları sosyo-kültürel değerlere olan bağlılığından azat etmesi ve hatta edindiği yeni değer yanında bunların önemini yitmesi, eşitsizliğin bir sonucudur. Frédéric Lordon ise *Kapitalizm Arzu ve Kölelik* adlı çalışmasında kapitalizm toplumsal ve bireysel etkilerini açıklarken bir yandan da bu ikisi arasındaki ilişkinin şekillenmesinde işbölümünün önemine vurgu yapar:

“Nitekim bir bütün olarak toplum, başka şeylerin yanı sıra eğitim, formasyon ve yönlendirme sistemleri aracılığıyla temayül imgeleri üretmeye çalışır. Bu imgeler de bireyleri, yani hizmete girmeyi arzulamak üzere koşullanmış müstakbel çalışanları önceden hizalar. Ama bütün bu süreç kısmi bir maksatlılığın nesnesidir yalnızca, zira apaçık belli bir amacı olan mesleki yönlendirme sistemi bir yana, toplumun daha genel düzeydeki hayal üretimi yönetilebilir bir şey değildir ve önceden tasarlanmış bir uyumlandırma çabası içermeyen, öznesiz bir işleyişle, kapitalizmdeki iş bölümünün gereksinimlerine göre gerçekleşir. Hatta kimi zaman söz konusu işbölümüne karşı koyar, zira temayül imgelerinden oluşan bu akıntıda şairlerin, gezginlerin, sistem dışında kalmış çiftçilerin, iflah olmaz sanatçıların ya da diğer tüm ayrıksı şahsiyetlerin –işe yaramazların, itaatsizlerin- imgesi de vardır (Lordon, 2014: 103).”

Genel olarak sistemin kendi doğasından kaynaklanan bir eşitsizlik yaratan kapitalizm, ekonomik, sosyolojik, felsefi ve psikolojik açıdan birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Arzu nesnesinin para olması, üretimin belli sınıflar elinde yönetilmesi ve buna dayalı bir tüketim sağlanması gibi daha pek çok neden bu sistemin bir parçasıdır. Toplumsal farklılıklar, başta ekonomik olmak üzere çeşitli bakımlardan birbirinden ayrılan sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuş; bu durum da bireyin çeşitli yönlerden doğrudan veya dolaylı bir etkiye maruz kaldığı gerçeğiyle yüzleşmemizi sağlamıştır. Bireyin artık yeni oluşan bir değerler algısı vardır ve bu algı; onun hayatını yöneten/yönlendiren, dünyaya ve hatta kendisine bakışını belirleyen bir değer sistemi olarak vücut bulmuştur.

Bahtiyar Köpek'te Kapitalist Düzen Eleştirisi

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli bir ismi olan Sabahattin Ali, 1907 yılında doğmuş; 1948'de genç denilebilecek bir yaşta hayatını kaybetmiş ve ardında roman, öykü, şiir ve çeviri

olmak üzere birçok türde eserler bırakmıştır. Edebiyat tarihinde “toplumsal gerçekçi” çizgide yerini alan yazarın bu yönüyle ilgili olarak Nazım Hikmet şunları söylemektedir:

“Sabahattin Ali, Türk edebiyatının ilk devrimci-gerçekçi hikâyecisi ve romancısıdır. Türk edebiyatında Sabahattin’den çok önce natüralist hatta eleştirel gerçekçi hikâyeciler ve romancılar vardır. Bunlar üzerinde özellikle Fransız natüralizminin ve gerçekçiliğinin etkisi görünür. Ama eleştirel gerçeklikle sosyalist gerçekçilik arasında ve sosyalist gerçekliğin aşaması olan reformist, halkçı gerçekçiliğin Türkiye’de ilk hikâyeci ve romancısı Sabahattin Ali’dir (Ran, 2014: 18).”

Sabahattin Ali’nin eserlerinde, özellikle öykülerinde ele aldığı konular ve onları işleyişi bakımından Marksist bir yazar olarak değerlendirilmesi noktasında Ramazan Korkmaz ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Sabahattin Ali, yurda döndükten (1930) sonra siyasi bakımdan herhangi bir çizginin adamı değildir. Hem *Resimli Ay*’da, hem de *Atsız Mecmua*’da yazıları, şiirleri yayımlanmaktadır (Korkmaz, 2016: 67).”

...

“Yalnız sanatkârın Almanya’da iken Marksist kültürü yüzeysel ve kaba hatlarıyla tanıma imkânı bulduğunu ve daha sonra özellikle bu fikrin vulgarize bir tarzda yer aldığı eserleri sürekli okuyarak bu yönünü ikinci kaynaktan geliştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Onu, bu fikrin doğrudan kendisi değil, vulgarize bir tarzda edebî eserlerdeki yansımaları daha çok ilgilendirmiş ve etkilemiştir. Bu yüzden bazı arkadaşları, onun eserlerine yansımış kişiliğinin gerçek hayattakinden çok daha güçlü olduğunu söylerler (Korkmaz, 2016: 67-68).” Hatta kaleminin Gorki’ye benzetilmesi durumuna şaşırmayan Sabahattin Ali, yazarın eserlerini okuduğu için bunu doğal bulur. “Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde Gorki’den etkilendiği sıkça dile getirilmiş; bu nedenle kendisine ‘Türkiye’nin Gorkisi’ denmiştir. Sabahattin, ‘Değirmen’in yayımlanmasından hemen sonra Ayşe Sıtkı İlhan’a gönderdiği 15 Nisan 1935 tarihli mektupta bu konuya açıklık getirmektedir: ‘Gorki’yi pek fazla okumuş değilim, onun ‘Makaçodra’ isimli hikâyesine benim ‘Değirmen’ hikâyesini benzetmişler, varit gördüm çünkü ‘Değirmen’i yazmadan bir ay kadar evvel okumuştum Gorki’ninkini (Sönmez, 2017:179).” Nazım Hikmet ise onun bu tarafını daha ilk yazısında fark ettiğini söyler ve yazarı şu sözlerle tanıtır:

“İlk yazısını bize getirişi Sabahattin’in antiemperyalist, demokratik eğilimini gösteriyordu. Gerek dostluğumuz, gerek *Resimli Ay*’ın o zamanki çevresine girişi, gerekse sonraları Sinop Cezaevinde Türkiye Komünist Partisi üyelerinden bazılarıyla tanışması Sabahattin Ali’nin sosyalist düşünceleri benimsemesinde etkili oldu. Bu benimseyiş her gün her gün biraz daha güçlendi. Sabahattin Marx’ı, Engels’i, Lenin’i okuyor, uluslararası işçi ve halk hareketleriyle, Türkiye işçi, köylü ve zanaatkarlarının hayatıyla yakından ilgileniyordu (Ran, 2014: 18).”

Nazım Hikmet’in bu sözlerinden yazarın daha önceden toplumsal meselelere karşı bir duyarlılığa sahip olduğu ve bu noktada açık bir eğilim sergilediği anlaşılmaktadır. Korkmaz, Sabahattin Ali’nin sanat çizgisinin bu yönde belirginleşmesinde Nazım Hikmet’in de rolü olduğunu düşünmektedir:

“Yurda döndükten sonra yayımladığı hikâyelerde, edebî anlayış bakımından yazarın, tam bir yol ayrımında olduğunu görürüz. 1928-1930 yılları arasında yazdığı romantik karakterli hikâyeleri, yavaş yavaş yerlerini daha toplumsal içerikli hikâyelere terk etmektedir. Artık o, bütün romantik mizacına rağmen sanatı, ‘sosyal fayda’ yönü ile görmekte ve bu tarzda eserler vermektedir. Toplumcu yönü ağırlıkta olan hikâyelerinin *Resimli Ay*’da takdir ve kabul görmesi ve Nazım Hikmet’in ‘Türk edebiyatında hikâyeci olarak yalnız sen varsın!’ gibi misyonlar yüklemesi onu daha çok cesaretlendirir (Korkmaz, 2016: 68).”

Sanatı, topluma fayda sağlama noktasında işlevsel bulan Sabahattin Ali’nin, “her öyküsünde, insancı bir kavrayış içinde, dünyayı yüceltme eğilimini alttan altta besleyen bir hazcılığın var olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan başkaldırmaya hazır bir yalnızın gerilimli duyarlılığı da hemen her öyküde hazır beklemektedir (Timuçin, 2011: 16).” Bu başkaldırma eğilimi, yazarın neden yazdığı sorusunun tek başına cevabıdır. Vedat Günyol’un “Bir kere, şüphe yok ki, S. Ali muhite dönük bir hikâyeci. ‘Nabzını kitlenin nabzı ile aynı tempoda attırmak’ emelinde olan bir sanatçı. Üstelik kuvvetli bir

müşahit. Sonra müşahedelerine kendinden fazla bir şeyler katmamak azmi de kuvvetli. Hikâyelerinde hep kendini silmek yolunu tutuyor (Günyol, 2014: 426-427).” cümlesinde bahsettiği ‘muhit’e duyarlı olma hali yazarın edebiyata bakışını ortaya koyan bir tespittir. “Sabahattin Ali’nin ‘muhit’ sözü ile ifade etmek istediği şey, geniş halk kitlelerdir. Sanat kitleden, halktan kopuk olmamalıdır (Korkmaz, 2016: 64).”

Yazarın bu anlayışla kaleme aldığı “Bahtiyar Köpek” adlı öyküsü de bir köpek üzerinden yazarın toplumsal, ekonomik ve hatta bireysel açıdan ironik tespitleriyle dikkat çekmektedir. Ben-anlatıcı olarak yazar, bir semtin tasvirinden sonra konuya girerek zaman zaman gördüğü bir uşak (yahut kavas, yahut odacı?)’ın gezdirdiği köpeğe gösterdiği özeni şaşkınlıkla izler. Köpeğin yiyecekleri titizlikle seçilir, üzerine giydirilen kıyafet kalitelidir. Köpek, en ufak bir öksürükte hemen hayvan hastanesine koşturulur ve hatta kızgınlık zamanı geldiğinde bu ihtiyacı da hassas bir şekilde giderilir. Köpeğin yaşam kalitesi o kadar yüksektir ki yazar, ister istemez bir insanın bu konfor ve lükse sahip olamamasına içerler. Olay örgüsünün genel hatlarıyla böyle olduğu öyküde Sabahattin Ali’nin üzerinde durduğu noktalardan biri, okurun çevresel anlamda tam bir bilgi sahibi olması için yaptığı tasvirlerde gizlidir. Çizilen manzara içinde böyle bir köpeğin yaşaması, öykü gerçekliği bakımından önemlidir. Her şeyden önce yazar öyküsüne şu cümlelerle başlar:

“Niçin hep acı şeyler yazayım? Dostlar, yufka yürekli dostlar bundan hoşlanmıyorlar. Hep kötü, sakat şeyleri mi göreceksin ?” diyorlar. ‘Hep açlardan, çıplaklardan, dertlilerden mi bahsedeceksin? Geceleri gazete satıp izmarit toplayan serseri çocuklardan, bir karış toprak, bir bakraç su için birbirlerini öldürenlerden, cezaevinde ruhları kemirile kemirile eriyip gidenlerden, doktor bulamayanlardan; hakkını alamayanlardan başka yazacak şeyler, iyi şeyler kalmadı mı? Niçin yazılarındaki bütün insanların benzi soluk, yüreği kederli? Bu memlekette yüzü gülen, bahtiyar insan yok mu (Ali, 2019: 59)?”

Afşar Timuçin’e göre “Bahtiyar Köpek”in başında “belki de Sabahattin Ali’yi iyiyi görmüyorsun, diye eleştirenler onun kabataslak bakışından yakınmaktadırlar. Oysa yakınmalar onun göz önüne sermeye çalıştığı gerçeklerle değil bu gerçeklerin öyküde sunulmuş biçimiyle ilgili olmalıdır. Sorun kötüyü görmeyip iyiyi görmekle değil iyi ve doğru görmekle ilgili olmalıdır (Timuçin, 2011: 88).” Ancak yazar açısından baktığımızda, öyküye böyle başlayarak bir bakıma okuru uyarmakta olduğu açıktır. Henüz öykünün başında okur, Sabahattin Ali’nin yukarıdaki sözlerinin aksine, farklı bir olay anlatacağını sezmektedir çünkü yazarın sözlerinde adeta bir sitem vardır. Bu sitem, kendisini eleştirenlere yönelik ironik bir tepkidir. Yufka (!) yürekli dostların sorgulaması gereken olaylarla yüzleşmekten çekinmeleri örtük bir biçimde eleştirilir. Toplumsal meselelere karşı duyarlı olması ve öykü kişileri üzerinden bu yönünü geliştirmesi beklenen okurlardan belli bir kesim, tam tersine bundan rahatsızdır. Dram, yazarın öykülerinde artık görmek istemedikleri bir unsurdur. Hâlbuki Sabahattin Ali, bunları anlatarak edebiyat okurunun bir empati becerisi göstermesini beklemektedir. Okur, yazarın isteğini yapmamakla birlikte bir de bu konulardan duyduğu rahatsızlığı dile getirerek en başta Sabahattin Ali’nin edebiyatın işlevselliği noktasında yaptıklarını değersizleştiren bir tutum sergiler. Yazarın yazmaktaki amacı zaten okurunun duyarlılığını artırmak, empati kabiliyetini ortaya çıkarmak, toplumsal meseleler karşısında düşünmesini ve bunları sorgulamasını sağlamaktır. Okur, tüm bunları reddederek yazarın eylemini değersizleştirmiş olmaktadır. Yazar ise onların sözüne karşılık, “Bahtiyar Köpek”i kaleme alarak ironik bir biçimde karşı eleştiriye geçmiştir. Okura cevap verir ve “Hiç olmaz mı? Arayıp bulup görmek lazım (Ali, 2019: 59).” der. Bu ifade bile oldukça ironik bir cevaptır. Sonra adeta tüm okurlara döner ve durumu açıklayarak: “Ben de karar verdim, bu sefer aklıktan, ıstıraptan, nefretten değil... Rahattan, tokluktan, sevgiden bahsedeceğim (Ali, 2019: 59).” cümleleriyle asıl meseleye geçer.

Öyküye daha sonra bir semt/mahalle betimlemesiyle devam eder. Bu mekân tasviri, elbette olay örgüsü içinde vurgulanmak istenen meselenin yansıtılması açısından önemlidir. Çünkü birazdan bahsedilecek köpek, ancak böyle bir yerde yaşayabilir. Buranın değil köpekleri, ağaçları bile bin bir özenle dikilmiş ve bakılmaktadır. “Her biri bir fakir çocuğun liseyi bitirinceye kadar okumasına yetecek masraflarla yetiştirilen, bodur çamlar, caddeye gölge vermese bile güzellik veriyor (Ali, 2019:

59).” diyen yazar, en azından gölge vererek bir işe yaraması beklenen ağaçların tüm masrafa ve bakıma rağmen bu işe de yaramadığını belirtir. Fakir bir mahallede yaşayan herhangi bir çocuğa verilmeyen değer ve para, zengin mahallenin ağaçlarına bile hesapsızca harcanmaktadır. Kapitalist sistemin fark gözeten, belli bir sınıfa ayrıcalık veren hali, daha yolun kenarındaki ağaçlardan başlamaktadır. Okur, ironik bir anlatımla az çok neyle karşılaşacağını tahmin etmektedir fakat yazar, bu mekân tasvirini tam anlamıyla sunmak ister. Burada önemli olan bir başka nokta, zenginlerin yaşadığı mahallede idarecilerin de buraya uygun davranmasıdır. Yazar, belediyenin de bu sınıfsal farklılığı destekler nitelikte bir tutum sergilediğini, ağaç ve fakir öğrenci ayırımını yaparak vurgulamaktadır. Yazarın iktidarlara yönelik eleştirileri de bilindiğinde, öyküde yönetenlere gönderme yaptığı daha iyi anlaşılacaktır. Sabahattin Ali, “kalkınmanın, demokrasinin, köye-köylüye hizmet etmenin eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmanın meydanlarda atılan nutuklarla değil, bizzat halka yakın insanlar tarafından icra edilerek yerine getirilmesi gerektiğini söyler. Tek parti yönetiminin çalışmalarını ‘baskıcı’ olarak niteleyen ve ona en ağır eleştirileri yapmaktan çekinmeyen Sabahattin Ali, bu kavgasını son dönemlerde sanat formlarına taşır ve bu vadede iktidara yöneltilen sembolik hicviye olan *Sırça Köşk* adlı alegorik masalını yazar (Korkmaz, 2016: 70-71).”

Okur, adeta ben-anlatıcı olan yazar ile birlikte yürüyerek sözü geçen mahallenin yollarından geçer, ağaçlarına dikkatle bakar. Neyse ki görsel olarak bir güzellik katan ağaçlardan sonra yol devam eder ve insanların olduğu parklara gelinir. Burada ise anneler, anneanneler çocukların eğlenmesi ve oynaması için beklemektedirler. Annelerin yanında çocuklara bakan beslemeler ve yabancı dille kitap okuyan mürebbiyeleri vardır. Çocuklar ise “... kum bahçesinde miniminiler kovaları, kürekleri ile saraylar, nehirlere halk eder, sonra bir yumrukta yıkarlar (s. 60).” cümlesiyle anlatılır. Bu cümle bile başlı başına insanoğlunun yaratıcılığının yanı sıra yıkıcılığına dair bir ironidir. Yazar, “Her şey aydınlık, her şey rahattır (Ali, 2019: 60).” diyerek söz konusu mekânın öykü gerçekliği açısından uygun oluşturulduğunu gösterir. Her şey yolundadır fakat okur, asıl sorunu şu paragrafla öğrenir:

“Yalnız hepsinin yüzünde garip bir can sıkıntısı ifadesi vardır. Elle tutulamayacak kadar ince, asla yırtılmayacak kadar sağlam bir ağ halinde onları saran bu can sıkıntısı, biraz dikkat edince, kahkahalarda boş bir çınlama, gözlerde soğuk bir alakasızlık halinde kendini gösterir. Söyleyen de dinleyen de o anda başka bir şey düşünüyor gibidir, hâlbuki hiçbir şey düşünmezler. Ama bundan şikâyetçi de değillerdir hatta canlarının sıkıldığını bile farkında değildirler. Boş da olsa gülerler ve hallerinden memnun olmasalar da hayatlarında bir değişiklik istemezler (Ali, 2019: 60).”

Bu paragraf; kapitalist sistem içinde bireylerin değişen değer yargılarına, bir tür makine gibi donuk, ruhsuz birer insana dönüşmelerine gönderme yaparken hayatın anlamını kavrama, içinde bulunulan durumdan kaynaklanan bir mutluluk belirtisine rastlamadığı, amaçsız fakat aynı zamanda değişiklik de istemeyen bir sınıfın varlığına dikkat çekmektedir. Yazarın bunların içinde her gün karşılaştığı biri vardır. “Genç, iri yarı, yakışıklı bir adam (Ali 2019: 60)” olarak tasvir edilen bu kişinin, bütün bu özelliklerine rağmen oraya ait olmadığı hemen anlaşılır. Toplumsal sınıf farklılıklarının belirgin olduğu bir yerde kişiler; kıyafetlerine, aksesuarlarına ve hatta davranışlarına göre bile ayrılabilir. Zaten yazar, bu adamın haline bakarak bir uşak, yahut odacı, yahut kavas (hizmetli) olduğuna hükmeder. Adamın elinde tasmasından tutarak gezdirdiği bir köpek vardır. Yazar, “Adam yürüyüşünü köpeğe uydurmuştur (Ali, 2019: 60).” diyerek okura da onun bir uşak olduğu fikrini verir. Böyle bir mahallede, bir uşağın süs köpeği gezdirmesi oldukça sıradan bir durum olarak anlatılır. Bundan sonra okur, bu köpeğin yaşantısını genel hatlarıyla öğrenecektir. Öykünün başında belli belirsiz, yalnızca temel meselenin anlaşılması için verilen insanlar değil, öykünün başkışisi olarak köpek artık tüm öyküye hâkimdir. Üzerinde hemen fark edilen bir hırka vardır ve “... bakınca usta bir terzi elinden çıktığı anlaşılan bu hırka pırıl pırıl fırçalanmıştır (Ali, 2019: 60).” Uşağın kıyafetinden ve halinden köpeğin sahibi değil, bakıcısı olduğunun anlaşılması gibi hayvanın da son derece lüks bir hayat yaşadığı yine üzerindeki giysiyle fark edilir. Fakat burada yazarın dikkatle durduğu nokta, uşağın tavrıdır. “Hayvan, masum bir ihtiyacını gidermek için yolun kenarındaki ağaçlardan birinin dibine sokulunca, on dönüm tarlayı bir günde yorulmadan çapalayacak kadar kuvvetli görünen uşak yahut odacı yahut kavas, efendisinin köpeği işini bitirinceye kadar hürmetle bekler (Ali, 2019: 60).” Bu genç,

iri yarı ve yakışıklı adamı yöneten kişi, köpektir. İronik olan, küçücük bir süs köpeğinin ihtiyacını giderirken bile uşağın saygılı bir şekilde beklemesidir. Hatta başka köpekler hırladığında ya da dövüşmek için üstüne atladığında köpek aldırılmaz yoluna gider. Onun yerine uşak bağıırır, tekme savurur (Ali, 2019: 61). Daha da ileri giderlerse uşak köpeği kucağına alır. Üstünü başını siler, temizler. Uşak acaba hayvana bir şey oldu mu, diye telaş içinde onun her tarafını yoklar (Ali, 2019: 61). Köpek, adeta bir efendi gibidir ve hayvanî dürtüleri de kaybederek adeta bir insan gibi davranmaktadır. Bu çok anlaşılır bir durumdur çünkü Lordon'un da belirttiği gibi kapitalist sistemde ücretli emekçiler için "efendi" farklı şekillerde ortaya çıkabilir:

"Söz konusu efendinin genelliğini göz ardı etmemek gerekir; efendi çok çeşitli kılıklara bürünebilir: guru, ebeveyn, üniversite hocası, patron, komutan, sevilen kişi, hatta bütün insanların birliği olarak kavranan kamuoyu... Yani ilkin, sevilmenden mütevellit sevinç duygusunun, ikinci olarak da kişinin insanları sevinçli kılma yeteneğini düşünerek kendi kendini sevmesinden mütevellit sevinç duygusunun beklenebileceği bütün birey ya da topluluklar: Ben efendiyi sevindirmeye, dolayısıyla da efendi tarafından kendi sevincinin nedeni olarak tanınmama imkân verecek şeyleri yaparım ve bu sebeple efendi beni sever ve sevinmesinden ötürü de beni sevindirir (Lordon, 2014: 95)."

Bu paragraf, uşağın, köpeğe karşı olan tutumunu oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Öyküde köpek, tam olarak efendi değilse bile efendinin gölgesi gibidir. Uşak, köpeğin memnuniyetinden de sorumludur. Genç adamın tek başına bir tarlayı, bir günde boydan boya sürececek güce sahipken bir süs köpeğinin bakımını üstlenmesi oldukça ironiktir. Küçücük bir köpek, iri yarı bir genci tabiri caizse dize getirmiştir. Kapitalizm, bunu başarabilen bir sistem olarak eleştirilirken uşak da bu eleştiriden nasibini alır. Buradaki emek, yazar tarafından küçümsenir ve belki de bu genç adamın gücünü daha farklı bir yönde kullanması beklenir. Verdiği örnek itibariyle, yazara göre kendi tarlasını sürerek kazandığı para, bu işten kazandığı paradan daha değerlidir. Buradaki esas nokta uşağın köpeğe itaati, Lordon'un yukarıda bahsettiği gibi köpeği memnun etmek, onun için bir görev olmaktan da öteye gitmiştir. Büyük bir olasılıkla kendi yiyeceği yemek üzerinde bu kadar düşünmeyen uşağı kasapta gören yazar, aralarındaki konuşmaya şahit olur. "Ne diye kuzunun karaciğerini ayrı satmazsınız?" diye kasaba çıkışan uşak; "Bizim köpek akciğer, yürek falan yemez. Karaciğeri de güzelce pişiririz de ondan sonra önüne koruz. İçine bir lokma akciğer katsak ağzını sürmez, olduğu gibi bırakır. Midesine dokunuyormuş. Geçende muayeneye gelen baytar söyledi. Hayvan ama akli eriyor; köftesine sığır eti karışsa onu bile anlıyor. Allah'ın işine akıl sır ermez ki (Ali, 2019: 61)." diyerek köpeğin bakımını ne kadar içselleştirdiğini gösterir. Yazarın eleştirdiği nokta; uşağın bu durumu sorgulamaması, daha önce de bahsedildiği gibi kapitalist sistemin bireylerdeki değer yargılarını değiştirmesine bir örnek olmasıdır. Uşak, köpeğin konforunu ve lüksünü bir insan olarak kendisiyle karşılaştırmak bir yana, bunu doğal bulmaktadır. Ona göre olması gereken zaten budur. Genel olarak sınıfsal farklılığın birey üzerinde yarattığı yıkım, bir iç kabullenıştır. Birey, çoğu zaman bu farklılık üzerinde düşünmez, bunu sorgulamaz ve olduğu gibi kabul eder. Bu kabulleniş içten içe, bunun zaten böyle olacağına dair doğal bir beklenti bile oluşturmuştur. Öbür taraftan bu durumun, Bauman'ın aşağıda açıkladığı şekilde bir sonuç doğurmuş olabileceği de mümkündür:

"Eğer demokratik haklar ve onlara eşlik eden özgürlükler, teoride mevcut ancak pratikte sağlanamıyorlarsa, çaresizliğin acısının üstüne bir de bahtsızlığın utancı eklenecektir çünkü sonuçta hayatın her gün sunduğu zorluklarla mücadele edebilme yetisi, ya bireylerin özgüvenlerinin ve haysiyetlerinin beslenmesini sağlar ya da onları yerle bir eder. Sosyal devlet, olmayan ve olmayı reddeden politik bir devlet, asla bireysel tembellik ve acizlikten kurtuluşu vaat edemez. Toplumun tümü için toplumsal haklar olmadığı sürece, büyük olasılıkla sayısı gittikçe artacak bir kesim, politik haklarının da pek bir anlam ve önem ifade etmediğini anlayacaklardır (Bauman, 2018: 22)."

Öykünün bir sonraki kısmında yazar, başka bir gün uşağı yine görür. Bu kez, köpeği kucağında bir battaniyeyle tutmaktadır. Dayanamaz ve ne olduğunu sorar. Uşak da bir iki defa öksürdüğü için hanımefendinin, köpeği hayvan hastanesine götürmesini istediğini söyler (Ali, 2019: 61). Yazarın burada kapitalist sistemi her bakımdan eleştirdiği görülmektedir. Başlangıçta özgürce ve konfor içinde gezen, ihtiyaçlarının temini en iyi şekilde yapılan bir köpekten söz ediliyordu. Üzerindeki kıyafetten,

yiyeceği yemeğe kadar özenle seçilen, her şeyin en iyisi, en kalitelisi sunulan köpeğin, sağlığı söz konusu olduğunda da aynı hassasiyetle davranıldığı görülmektedir. Yazar, burada başlangıçta ağaç-fakir öğrenci karşılaştırmasıyla verdiği meseleyi hiç anlatmadan hissettirir ve okur, sosyal devletin sağlaması gereken en temel ihtiyaçlardan olan sağlık sisteminin de zenginlere ve hatta onların köpeklerinin hizmetine nasıl sunulduğunu fark eder. Nitekim “Soldan sınıflı topluma ve kapitalizme yöneltilen eleştirilerin hemen hepsi toplumsal sınıfların daimi mevcudiyeti tarafından sürdürülen adaletsizlik etrafında örgütlenir. Marksizm’in etik zeminini ve temel hareket noktasını adaletsizlik üzerindeki bu vurgu oluşturur (McGowan, 2018: s.135).”

Yazar, başka bir gün yine uşağı görür fakat bu defa yanında her zaman gördüğü değil başka bir köpek vardır. Yazarın: “Köpeği mi değiştirdiniz?” sorusuna uşak, “Hiç değiştirilir mi? (Ali, 2019: 62)” cevabını verir. Köpeğin evin bir ferdi olarak değer görmesinden ve asıl neden olarak daha önce de bahsedildiği gibi köpeği patronun/efendinin bir gölgesi olarak benimsediğinden “Hiç değiştirilir mi?” diye şaşırır. Bu aslında kapitalist sistemin bireylerde yarattığı bir özelliktir. Lordon’un “çalışanları işe koşmak” ifadesinden hareketle yaptığı açıklama, öyküdeki uşağın içinde bulunduğu şartlara boyun eğme, alışma hatta bunu benimseyerek daha da öteye taşıma durumunu özetler niteliktedir:

“Çalışanları işe koşmak... Sözcüğün her anlamında, kapitalist arzu üretiminin görevi işte budur. Öz-seferberliğin temel anlamlarına dönecek olursak, çalışanları işe koşmak öncelikle –en fiziksel anlamıyla- onları *hareket ettirmek* demektir: öncelikle onları koşturmak demektir. Bunun en çarpıcı görüntüsü her gün fabrikalara ya da işyerlerinin bulunduğu semtlere, yani kapitalist duygu sömürsünün büyük ölçüde yoğunlaştığı yerlere doğru akan insan kalabalıklarıdır, şu hizalanmış *conatus*-vektörlerdir; hatta metro koridoru gibi fiziksel bir mekandaki bağlaşımda, efendi-arzuya boyun eğen hizalanmış etkime güçlerinden müteşekkil muazzam akışta da görülebilir bu. Ücretli emekçileri işe koşmak, aynı zamanda onları *çalıştırmak*, yani sermayenin değerlendirilmesi için gereklerine uygun olarak harekete geçirmek demektir (Lordon, 2014: 154).”

Öykünün devamında, yazar ve uşak arasındaki konuşma yer alır. Köpeğin kızgınlık dönemine girdiğinin anlaşılması üzerine hanımefendi ona uygun, asil bir eş bulunmasını ister. Uşağın yanındaki köpek, uygun bir eş olduğu için getirilmiştir. “Nefis bu, isteyince hayvan da olsa kendine hükmedemiyor. İyice huysuzlandı. Hanımefendi hemen otomobili baytara koşturdu (Ali, 2019: 62).” diyen uşağın, yine her durumu kabullenişine bir örnek daha görülmektedir. O; kendi içinde, zaten her şeye bir açıklama bulmaktadır. “Bizimkine layığını bulmak da kolay olmadı. Hanımefendi soysuz köpeklerle istemem, huyu bozulur, dedi. Bütün köşkleri dolaştım. Ona göresini buluncaya kadar canım çıktı (Ali, 2019: 62).” der. Uşağın öykü boyunca gösterdiği tavrın özeti niteliğinde, Byung Chul-Han’ın iktidarla ilgili aşağıdaki cümlelerini kapitalizmin iktidarı bağlamında okumak mümkündür:

“İktidar çok çeşitli biçimlerde tezahür eder. En doğrudan, aracısız biçimi özgürlüğün yadsınması şeklindedir. Bu, iktidar sahiplerine kendi iradelerini iktidara tabi olanların iradelerine karşı gerekirse güç kullanarak da kabul ettirme imkânı tanır. Ne var ki iktidar, direnci kırmak ve zorla itaat sağlamakla sınırlı değildir. İlla ki zorlama biçimini alması gerekmez. Güç kullanmak zorunda olan iktidar, iktidarın doruğu değildir. Kendisine karşıt bir iradenin oluşması ve bunun karşılarına dikilmesi gerçeği, kendi başına zayıflığının bir göstergesidir. İktidarın, kendisinin bizzat konu edilmediği yerde mevcut olduğuyse hiç şüphe götürmez. Ne denli büyükse o denli *sessiz* iş görür. Kendisine dikkat çekmek zorunda olmaksızın *gerçekleşir* (Chul Han, 2019: 23).”

Sabahattin Ali, öyküsünü “Hele cümle âlem bu köpeğin onda biri kadar rahata kavuşsun, bakın ben bir daha acı şeylerden söz açar mıyım (Ali, 2019: 62)!” diyerek son verir. Öykünün başında okura hissettirdiği şey, sonunda açıkça dile getirilir.

Sonuç

Sabahattin Ali, sosyal meselelere olan duyarlılığını özellikle öykülerinde sıklıkla işlemektedir. İşlediği toplumsal konulardan ise çoğunlukla bireysel dramlar doğmaktadır. Bunun nedeni ise sıkı bir bağ ile bağlı olan toplum ve bireyin; birbirini etkileme, tamamlama, dönüştürme noktasında kaçınılması mümkün olmayan bir ilişki içinde olmasıdır. birçok bakımdan problemler içeren bir toplumun, bireylerinin bundan etkilenmemesi söz konusu değildir. Yazar da “Bahtiyar Köpek” adlı

öyküsü boyunca bir süs köpeğinin lüks içinde yaşayıp bir insanın da işi gereği ona sonsuz hizmet sunmasını anlatır ve böylelikle belirgin olarak ayrılmış iki sınıf arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Bir yanda köpeğinin bile hayatını her bakımdan güzelleştirmeye muktedir bir patron, diğer yanda bu hayatın onda birine bile sahip olamayan uşığı vardır. Bu nedenle öykü temel olarak hizmet gören ve hizmet veren etrafında şekillenir. Bu iki sınıfın ortaya çıkmasına neden olan kapitalist sistemin esasında sermaye ve işgücü arasındaki ayrımı önemlidir. Çünkü bu ayrım, ekonomik bakımdan sınırları keskin çizgilerle ayrılmış sınıflar doğurmaktadır. Öyküde bahsedildiği gibi yaşadıkları yer bile birbirinden farklıdır. Birinin köpeğinin dahi sahip olduğu hayat, diğerinin çocuklarının görmediği bir ferahlık içindedir. Burada ağaçlar bile fakir çocuklardan daha fazla ilgi görür. Beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçların en iyisi köpeğe fazlasıyla sunulur. Bakımından sorumlu olan uşak ise kendi hayatı ile köpeğinki arasında bir karşılaştırma bile yapmaz. O, bunu normal bir durum gibi karşılar ve kapitalist düzenin insanı koşullarına adapte etmesinden de kaynaklanan bir bilinçsizlik halinde yaşamaya devam etmektedir. Öbür tarafta bu zengin mahallenin yaşayanları da birer makine gibi hiçbir şey düşünmeksizin yaşamaktadırlar. Yazar, kapitalizmin tüm problemlerinin yanı sıra yaşamın anlamını da öldürdüğü fikrini bu insanlar üzerinden vermektedir.

Sabahattin Ali, öykünün başında kendisinden güzel şeyler yazmasını isteyen okurları için zaten öykü içinde verdiği mesajı bu defa örtük değil açıkça özetler. Tüm insanların bu köpek gibi bahtiyar olduğu zaman acı şeyler yazmayacağına söz vererek öyküsünü sonlandırır.

Kaynakça:

- Ali, Sabahattin (2019). “Bahtiyar Köpek”. *Sırça Köşk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss. 59-62.
- Bauman, Zygmunt (2018). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Eşitsizlik*, İstanbul: Say Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2015). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günyol, Vedat (2014). “Sabahattin Ali’nin Hikâyeciliği ve Romancılığı”. *Sabahattin Ali, Anılar, İncelemeler, Eleştiriler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss. 425-430.
- Han, Byung-Chul (2019). *Psikopolitika*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Immanuel, Wallerstein (2016). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2016). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Lordon, Frédéric (2014). *Kapitalizm Arzu ve Kölelik*, İstanbul: Metis Yayınları.
- McGowan, Todd (2018). *Sahip Olamadığımız Şeyin Keyfini Sürmek*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ran, Nazım Hikmet (2014). “Sabahattin Ali Üstüne”, *Sabahattin Ali, Anılar, İncelemeler, Eleştiriler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss. 15-18.
- Sönmez, Sevgül (2017). *A’dan Z’ye Sabahattin Ali*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Timuçin, Afşar (2011). *Öykü ve Romanlarıyla Sabahattin Ali*. İstanbul: Bulut Yayınları.

SOSYAL BİLİMLER METODOLOJİSİNDE KANT ETKİSİ: İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ
ÖRNEĞİ

Sedat DOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü, sd_dogan@yahoo.com

ÖZET

Kant felsefesinin yalnızca çağdaş felsefe üzerinde değil, sosyal bilimler metodolojisi üzerinde ciddi ve süregelen etkileri olduğu kabul edilmektedir. Fakat ilgili literatürde Kant felsefesinin özgül karakterinin, özellikle de eleştirel döneminin üç temel eseri arasındaki organik bağın göz önünde bulundurulmaması nedeniyle hatalı yorumlar dikkat çekmektedir. Kant'ın genelde metodolojik bireycilikle anıldığı ilişkilselci yaklaşımların metateorik analizlerde kullanageldiği ortak argüman, genelde sosyal bilimler özelde ise sosyolojide tözcü yaklaşımların krize neden olduğu yönündedir. Böylece gerek bireyci gerekse bütüncü versiyonlarıyla tözcülüğün tasfiye edilmesi fikri merkezdedir. Bununla birlikte Kant'ın eleştirel dönem eserleri incelendiğinde "ilişki" kategorisinin ihmal edildiği görülecektir. Çalışmada öncelikle Kant'ın eleştirel projesi özetlenerek üç temel eserinin sosyal bilimler metodolojisine etkisi bakımından yeri belirlenecek ve ilişkilselci yaklaşımların, "töz" ile "ilişki" mefhumları üzerinden gelişen ve bir biçimde Kant ile eleştirel yönden irtibatı kurulan kurucu argümanı, Kant'ın projesinin bütünlüklü okumasıyla test edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilimler Metodolojisi, İlişkilsel Sosyoloji, Kant.

**THE EFFECT OF KANT IN THE METHODOLOGY OF SOCIAL SCIENCES: A CASE OF
RELATIONAL SOCIOLOGY**

ABSTRACT

It is accepted that Kant's philosophy has serious and ongoing effects not only on contemporary philosophy but also on the methodology of social sciences. However, in the secondary literature addressing these effects, shallow or erroneous evaluations are noteworthy because the specific character of Kantian philosophy, especially the organic link between the three main works of the critical period, is not taken into consideration. The common argument that relationalist approaches, which Kant is referred to as methodological individualism, is used in metathetical analysis is that in general the social sciences, in particular sociology, substantivist approaches cause crisis. However, when Kant's critical period works are examined, it will be seen that the category of "relation" is neglected in these approaches. In this study, Kant's critical project will be summarized and its place in terms of its impact on the social science methodology will be determined. Afterwards, the founding argument of relationalist approaches, which develops through the notions of "substance" and "relation" and is somehow critically connected with Kant, will be tested through the complete reading of Kant's project.

Keywords: Methodology of Social Sciences, Relational Sociology, Kant.

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin on dokuzuncu yüzyılda doğa bilimlerinden özerkleşerek kurumsallaşma hikayesi iki farklı paradigma ile şekillenmiştir. Doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında kategorik bir ayırım öngörmeyen paradigma genellikle özerklik talebini araştırma nesnesinin özgüllüğü önermesine; bu türden bir ayırım öngören paradigma ise nesnesinin mahiyet farkı nedeniyle aynı zamanda yöntemsel farklılık önermesine dayandırmaktaydı. Her durumda ilgili disiplinlerin özgül araştırma nesnelere sahip olduğu, bu nesnelerin mahiyeti bakımından başka herhangi bir disipline konu edilebilecek tarzda indirgenemeyeceği şeklinde ontolojik konumlanma, beraberinde doğa bilimleriyle ayrışan veya benzeşen epistemolojik bir konumlanmayı da gerektirmiştir. Böylece sosyal bilimler metodolojisi, daha baştan itibaren ontolojik ve epistemolojik konumlanmalara bağlı olarak literatürde makro-mikro, natüralist-hümanist, açıklamacı-anlamacı, nesnelci-öznelci, bütüncü-bireyci gibi düalist ayrımlarla ve bu ayrımı birleştirmeye veya aşmaya çalışan alternatif yaklaşımlarla karakterize edilmiştir. Bu da aslında yukarıdaki ayrımların, temelde eşgüdümlü olduğunu ve literatürde insan failliği ile ilişkilendirilerek yapı-fail düalizmi olarak ele alınmasının isabetli olduğunu göstermektedir. Özelde bu ele alış biçimi ve genelde sosyal bilimler metodolojisi ile ilgili temel sorunsallar bu çalışmada, ilişkisel sosyoloji örneklemeden hareketle sınırlandırılmıştır. Bunun en önemli gerekçesi, ilişkisel sosyolojinin bütün kurucu metinlerinde sorunsalın doğrudan felsefi/teorik bir temellendirme iddiası ile ilgili dualistik yapının ilişkisel bir tarzda eleştirisine dayanmasıdır. Bu açıdan ilişkisel sosyoloji, yine kurucu metinlerinin önemli bir kısmında görüleceği üzere geleneğin bu düalist yapısı karşısında sosyal bilimlerin sözcülüğünü de üstlenmiş durumdadır. Sosyal bilimlerin bu dualistik karakterine dikkat edildiğinde esas sorunun insanın doğal ve yaşamsal dünyası arasındaki ayrıma dayanmak bakımından felsefi antropolojiye dayandığı hissedilebilir. İşte tam bu noktada sosyal bilimlerin özerk kurumsallaşma hikayesinin hemen eşiğinde özgün bir insan felsefesi geliştiren Kant hatıra gelmektedir. Bu nedenle üç temel eleştirinin, sosyal bilimler metodolojisi ile Kant arasındaki bağlantıyı sağlayan faillik kavramı açısından bütünlüklü bir proje olarak nasıl bir kurgu sunduğu betimlenmek durumundadır.

KANT'IN FELSEFİ PROJESİ

Kant, felsefe tarihine tahakküm eden ve geleneksel metafiziklerle sonuçlanan problemin bütünüyle temellendirme tarzından kaynaklandığını düşünmüştür. Kopernik devrimi modellemesiyle kastettiği şey de tam olarak budur.

“Şimdiye dek bütün bilgilerimizin nesnelere uyması, objelerine göre düzenlenmesi gerektiği kabul ediliyordu (...) Kopernikus, bütün yıldızlar kümesinin, gözleyicinin çevresinde döndüğünü varsayan açıklaması tutmayınca, o zaman yıldızları durağan bırakan ve onların çevresinde gözlemciyi döndüren varsayımının daha başarılı olup olmadığını denedi. İmdi metafizikte de objelere ilişkin ‘içgörü’ konusunda aynı şey denebilir (...) eğer obje somut (iç)görü yetimizin, gücümüzün özelliğine uyarsa, bu bilmenin olanağını bütünüyle pek güzel tasarlayabilirim.”¹⁴⁸

¹⁴⁸ Immanuel Kant, “İkinci Basım İçin Önsöz (Katıksız Aklın Eleştirisi)”, *Seçilmiş Yazılar*, Çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 138.

Kant'a göre Kopernik devriminin özü, evrende yepyeni bir içerik ya da ilke bulmuş olması değil, yalnızca bakış açısını nesneden alıp *öznenin nesneyi kavrayış tarzına* kaydirmiş olmasıdır.¹⁴⁹ Kant'ın özgün buluşu olan bu kavrayış tarzı, hem diğer iki eleştirinin hem de eleştiri sonrası yazılarının temel karakteristiği olacaktır.¹⁵⁰ Çünkü metafiziğin a priori bilgilerimizin ilkeleri ve buna dayanan bilgilerin imkânı üzerine bir bilim olarak belirlenmesiyle Kant, hem teorik hem de pratik felsefede metafiziğe tek meşru alanı göstermiş olmaktadır. Deneyimle bağı bulunmaması ve rasyonalizmin de yadsınması nedeniyle "a priori bilgi" artık nesneye ilişkin bilgide zaten öznel olan şeyin bilinmesi demektir. Bu da görüde zaman ve mekâna, anlama yetisinde kategorilere, saf akılda ide ve postulatlarla, yargı gücünde ise doğanın amaçsallığı ve benzeri idelere tekabül eder.

Kant açısından ne rasyonalizmin "boş"luğu ne de deneyciliğin "kör"lüğü metafizik probleminin çözümüne katkı sağlayabilir.¹⁵¹ Probleme kayıtsızlık ise belki de en doğru biçimde Marx'ın ideoloji kavramıyla anlatılabilecek bir yanlış bilinçten başka bir şey üretemez. "Tüm bilimler kendi metafiziklerine sahiptirler."¹⁵² Kant nihayetinde bu iki sistemin pozitif argümanlarını eklektik ya da senkretik olmayan bir tarzda birleştirmenin bir yolunu bulmuş olmasına rağmen başlangıç düzeyinde metafizik problemiyle geleneksel olmayan bir tarzda hesaplaşmak cesaretini göstermesi gerekiyordu. Böylece ilk *Eleştirinin* temel gündemi bu iki sistemin dayandığı ortak temelin, yani düşünce ile varlığın özdeşliğini varsayan dış dünyanın gerçekliği kabulünün sınanmasıydı. Bu sınanmanın aynı anda nesne-özne, objektif-subjektif gibi karşıtlıkların da sınanması olduğu hemen anlaşılır. Böylece eleştirinin en başından itibaren metafizik problemi bağlamında yanlış temellere dayanan bir bilgi-bilim yolundan ayrışma olarak bir metodoloji çalışması olduğunu bile söyleyebiliriz. Fakat bu metodolojiden Kant'ın anladığı şey, has bir felsefe olarak bilim metafiziğidir –ki eleştiride transendental ile kastedilen şey de nesne hakkındaki bilgi tarzımızın bilgisi olarak belirlenecektir.

Muhtemel bir yanlış anlamaya karşı Adorno'nun yerinde uyarısını hatırlatmakta fayda var; burada Kant'ın yaptığı şey özneye dönüş değil, bilmenin nesnel doğasına ilişkin düşünmeye bir başlangıçtır.¹⁵³ En kaba betimlemesiyle bu yöntemin, türevleriyle dogmatizmin töz olarak kabul ettiği nesnel gerçekliğin kategori olarak belirlenmesine ya da ide olarak varsayılmasına dayandığı söylenebilir. "Hume deney nesnelere (hemen hemen her yerde yapıldığı gibi) kendi başına şeyler olarak kabul ettiğinden, neden kavramının aldatıcı ve bir kuruntu olduğunu söylemekte tamamen haklıydı."¹⁵⁴ Örnek olarak anlama yetisinde töz kategorisi; akılda ise düzenleyici bir ide olarak evren verilebilir -

¹⁴⁹ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s. 8. İtaliye yazara ait.

¹⁵⁰ Fakat Kant'ın kendisi bu metodolojik kavrayışı, büyük ihtimalle Wolff'tan bağımsız olarak yeniden tanıdığı Leibniz'in fenomenleri değil, onların ilke ve temellerini araştırdığı *İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler* adlı eserinden ilhamla edinmiştir. Ernst Cassirer, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 136.

¹⁵¹ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1993, 66.

¹⁵² *Saf Aklın Eleştirisi Üzerine Refleksiyonlar*'dan akt., Cassirer, *a.g.e.*, s. 206.

¹⁵³ Theodor W. Adorno, "Aşkınsallık Kavramı Üzerine", Çev. , *Cogito* (41-42), İstanbul, 2005, s. 56.

¹⁵⁴ *Pratik Aklın Eleştirisi*, 59. Sorunun çözümü aslında Kant'ın teorik felsefesinde bulunmakla birlikte en kısa ve öz bir ifadelerinden biri olduğundan pratik aklın eleştirisine referans vermeyi uygun bulduk. Ayrıntılı açıklama için bkz. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde deney analogileri kısmında tözün kalıcılık ilkesi isimli bölüm için bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 130-133.

hatta görüde bile (o güne dek bireysel tözleri içeren) şeyler olarak kavranan zaman ve mekânın saf formlar olarak kavranması buna örnektir. Doğa bilgimizin koşulu, zamanın birliğinde süreklilik gösteren bir şeyin tasarımını gerektirir ki bunun koşulu eskiden beri kendinde şey olarak sunulan töz kategorisidir. Yine deneyin anlamlılığı ancak belirli bir yasına ulaşmak üzere bütünlüklü bir doğa tasarımını gerektirir, fakat doğa akla verili olmadığı gibi kendisine koşul sağladığı deneyden de çıkmayacağına göre düzenleyici bir ide olarak varsayılmak zorundadır.

Yargı Yetisinin Eleştirisi'nin önsözünde felsefenin bölümlenişi üzerine verdiği özlü taslak; *anlama yetisinin bilme işlevine karşılık nedensel yasallığa dayanan bir doğa felsefesi ve aklın isteme yetisine karşılık özgürlüğün nedenselliğine dayanan bir ahlak felsefesi* olarak ikiye bölünmüştür; bunlara teorik felsefe ve pratik felsefe de diyebiliriz.¹⁵⁵ Bunlar meşhur ifadesinde dile getirdiği, insan üzerinde hep artan bir hayranlık ve korkunç bir saygı uyandıran iki alana tekabül eder: “üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası.”¹⁵⁶ Fakat Kant'ın esas ilgisi yine de bu iki felsefi alanın kurumsallaşması üzerine değil, bu alanlarının metafizik temellerinin sağlamlaştırılması üzerine olmuştur. Felsefe, artık insan aklının sınırları üstüne bir bilimdir ve bu bizzat metafizik olarak transendental idealizmdir.¹⁵⁷ Kant, Hume'dan hemen sonra, sorunun temellendirme tarzıyla ilgili olduğunun farkında olarak, kavranın gerçekte kendinde şey kavramı etrafında olup bittiğini kavramıştı.¹⁵⁸ Böylece Kant'ın projesi, teorik bilimlerinin ön temelleri olarak bir doğa metafiziği ve pratik bilimlerin ön temelleri olarak bir ahlak metafiziği şeklinde tamamlanmış olur –ki felsefenin bölümlenişi de temelde bundan ibarettir.¹⁵⁹ Onun düşünme tarzımızda gerçekleştirdiği Kopernikçi devrimin özü, şüpheciliğe yaslanan deneyciliğin haklı eleştirilerini koruyarak rasyonalizmin dogmatik karakterdeki töz kavramını, farklı bir karakterde saf akla ve yargı yetisine havale etmiş olmasıdır. “Aşkınısal idealar aslında koşulsuz dek genişletilmiş kategorilerden başka bir şey değildirler (...) tüm kategoriler değil ama ancak içlerinde bireşimin bir dizi oluşturmaya izin verenler...”¹⁶⁰

Kant'ın felsefe tarihinde “ideal tip” teorisini sistematik bir felsefenin temel metodolojisi haline getiren ilk kişi olduğunu söylemek abartılı olmaz.¹⁶¹ Kant'ın yaptığı şey nedensel bilgisine erişmenin imkânsızlığına rağmen deneysel verilerin bizde uyandırdığı hislerin bazı ideal kabuller yoluyla akla uygun hale getirilmesiydi. Felsefenin bu iki alanın ortak özelliği, özgül birer dünyaya tekabül etmeleri

¹⁵⁵ Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2016.s. 36. “Bütün bilme yetimizin biri doğa kavramlarına ve öteki özgürlük kavramlarına ait olmak üzere iki egemenlik alanı vardır; çünkü ikisi yoluyla da a priori yasamacıdır.”Kant, *a.g.e.*, s.19.

¹⁵⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 174.

¹⁵⁷ Cassirer, *a.g.e.*, s. 159 ve178.

¹⁵⁸ Kant'ın bu konudaki hem en kısa ve özlü hem de doğrudan açıklamalarından birini *Prolegomena*'da gerçekçilik ile idealizm arasındaki konumunu tartıştığı ikinci nottan takip etmek için bkz. Kant, *Prolegomena*, Çev. İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2000,s. 38-39. Doğrudan Hume'un şüphesinin giderildiği 27. pasaj ve devamında töz kavramının incelenmesi için bkz. Kant, *a.g.e.*, s. 62 vd.

¹⁵⁹ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995, s. 3; Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 17-19.

¹⁶⁰ Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, s. 225.

¹⁶¹ Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yaptığı şeyin yeniliğini ve özgünlüğünü, *Prolegomena*'da bizzat ifade etmiştir: “Şimdiye kadar kimsenin aklına gelmeyen, fikri bile bilinmeyen ve kurulması için HUME'un şüphesinin verdiği ipucundan başka şimdiye dek yapılanlardan hiçbir şeyin kullanılmadığı, yepyeni bir bilimdir.” Kant, *Prolegomena*, s. 10.

ve kendilerine tekabül eden doğa kavramları ve özgürlük kavramına sahip olmalarıdır. Fakat insanın, kendine özgü bir yasama ve özgül dünya tasarımına sahip olmasa da bir de yargı yetisi bulunur. Tekili evrensel altında kapsanıyor olarak düşünme yetisi olan yargı yetisi; evrenselin verili olduğu durumda *belirleyici* verili olmadığı durumda ise *düşünümseldir*.¹⁶² Bu durumda felsefenin bölümlenişi bakımından faillik probleminin doğa felsefesinde nedensel bir açıklaması, ahlak felsefesinde özgürlüğe dayalı bir açıklaması ve bu ikisi arasındaki derin uçurumun kapatılması yönünde yargı gücünün işletildiği her durumda amaçsallığa dayalı bir açıklaması söz konusu olacaktır. Diğer bir ifadeyle, her faillik açıklaması, doğal bir varlık olmamız nedeniyle niyetlerimiz dışında bir mekanik nedenselliğe, özgür bir varlık olmamız nedeniyle niyetlerimize, yargı gücünün önümüze koyduğu doğal amaçsallık bağlamında niyetli eylemlerin niyet edilmemiş sonuçlarına dayanacaktır. “Akıl kendisini doğaya yerleştirir, böylece doğada aradığını doğadan öğrenmek zorundadır, çünkü akıl bir başına hiçbir şey bilemez.”¹⁶³

Kısacası Kant felsefesi, bilindik anlamda öznelliğin değil, özerkliğin felsefesidir. Yani teorik felsefede *bilginin özerkliğinin* sağlanması için *saf akıldan deneye rağmen* gelen tüm kuruntuların; pratik felsefede *istemenin özerkliğinin* sağlanması için *deneyden saf pratik akla rağmen* gelen tüm içerikli maksimlerin aklın mahkemesinde yargılanmasıdır. Yargı gücünün eleştirisi ise bu iki sonuç nedeniyle doğal ve yaşamsal bakımdan iki ayrı dünyaya bölünmüş gibi duran insanın bütünlüğünün iadesine yöneliktir. Burada artık insan dünyası, doğal ve ahlaki dünyanın sentezine ilişkin bir umuda işaret edecek *ilişkisel* bir tarzda yeniden kurulur; Hegel dolayısıyla en önemli etkilerini Marx’da gösterecek olan ve Kant’ın hem üçüncü eleştirisinde hem de sonraki yazılarındaki bu ana tema hayati önemdedir.

Saf Aklın Eleştirisi, Kant’ın kurguladığı özgün kapasitesi göz ardı edilirse konumuz bakımından özellikle kategoriler öğretisi, daha da özelden ilişki kategorisi üzerinden bu çalışma açısından önemlidir. Buna göre bütüncü ya da bireyci metodolojilerin varsayabileceği herhangi bir türden töz fikri, Kant açısından geleneksel metafiziğin sınırları içinde düşünmek anlamına gelir. Birincisi, nesne bizim dışımızda bir töz olarak kavranabilir durumda olan verili bir şey değil, inşa edilen bir şeydir; ikincisi töz kategorisi, neden-etki ve karşılıklı etki ile birlikte nesnenin inşası sürecindeki ilişki kategorisinin yalnızca bir tarzıdır. Bu düşünme tarzı, Kant’ın empirist ve rasyonalist felsefenin en önemli ortak özelliklerinden biri olan tözcü düşünme tarzı karşısında özgün bir kavrayış biçimidir.

Bireyin “ben”lik kavrayışının da bu düşünme tarzı sayesinde tözcü olmayan kavranışına rağmen Kant, pratik akıl ve faillik söz konusu olduğunda “bilginin olanak koşulları” ve “bilinebilir olanın zorunluluğu” yerine artık “eylemin gerekliliği” ile ilgilenmeye başlar. Kant bu aşamada “akıl sahibi varlık” kavramında ısrar etse de *birey olmak bakımından insan failliği* ile ilgilenmesi nedeniyle durum biraz karmaşıktır. Dolayısıyla ilk eleştiride tasfiye edilen tözcülük, burada bayağı bir birey fikrine yaslanıyormuş izlenimi verebilir. Gerçekten de Kant’ın metodolojik bireycilikle ilişkisi genellikle ahlaki otonomi ile ilgili hedeflerinden kaynaklanmaktadır.

Kant’ın ilk eleştirisi her ne kadar töz meselesine yeni bir yaklaşım getirmiş olsa da doğa bilimleri bakımından ulaştığı sonuçlar nedeniyle (ya da tam tersine ulaştığı sonuçların Newtoncu doğa bilim

¹⁶² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 23.

¹⁶³ Kant, “İkinci Basım İçin Önsöz (Katıksız Aklın Eleştirisi)”, *Seçilmiş Yazılar* içinde, s. 55-56.

perspektifini verili kabul ediyor görünmesi nedeniyle) natüralist görülebilir. Benzer şekilde ikinci eleştirisi de büsbütün hümanist görülebilir. Fakat Kant'ın ilk iki eleştiride problemlerin özgül karakteri nedeniyle yaptığı vurgular, onun insan kavrayışının düalist bir temele yaslandığı şeklinde eleştirilere konu olsa da üç eleştiriyi aynı projenin parçaları olarak görmek durumundayız. İşte üçüncü eleştirinin ilgili kısımları ve sonraki eserler, birey olmak bakımından değil, bu defa tarihsel ve toplumsal bağlam bakımından insanı konu edinmektedir ve bu bağlam bütünüyle ilişkiseldir.

SOSYAL BİLİMLER METODOLOJİSİ VE SOSYOLOJİ

Sosyal bilimler metodolojisi temelde, ilgili disiplinin özgül nesnesinin mahiyeti ve bu nesneye ilişkin bilginin nasıl elde edilebileceği yolundaki ontolojik ve epistemolojik tartışmaları içermektedir. Bu türden metodolojik tutumlar metateorik bir perspektiften bakıldığında sosyal bilimleri karakterize eden çeşitli kavram setleri üzerinden örneklenebileceği görülür. Yapı-fail karşıtlığı, toplum-birey, makro-mikro, nesnel-öznel, özgürlük-belirlenim gibi kavram çiftleri geçtiğimiz yüzyılda çeşitli sosyal bilim disiplinleri tarafından farklı kavram setleri ve özel tartışma gündemleriyle metodolojik tartışmaların merkezinde yer almıştır. Pek çok sosyal bilim disiplini önemli etkileri görülen Marx'ın; tarihi insanların, fakat seçmedikleri koşullarda yaptığını ifade ettiği meşhur önerme bu tip karşıtlıkların sosyal bilimlerin özerk kuruluş süreçleri boyunca etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin psikolojide Wilhelm Wundt ve Jean Piaget gibi farklı türden yapısalcılıklar ile B. Frederic Skinner'in davranışçılığı karşısında Abraham Maslow ve Carl Rogers'ın hümanistik psikolojisi metateorik konumlar için uç cepheleri temsil ederken psikanaliz, Gestalt psikolojisi, pragmatik ya da işlevselci psikolojik yaklaşımlar ara konumları ifade etmiştir. Buna benzer karşıtlıklar neredeyse kurucu bir misyonu üstlenerek antropolojide Claude Levi-Strauss ile Clifford Geertz, dilbilimde Ferdinand de Saussure ile Noam Chomsky arasında görülebilir. Post-yapısalcılık çerçevesinde, örneğin Foucault'nun öznel analizlerine, karşımıza çıkan şey insanın yok edilişi üzerine söylemsel bir inşa olarak kurulan fail kavramıdır ve hemen karşısında yapı yer alır. Yine tarih disiplini örneğin Carlyl'in örneklediği büyük adamlar teorisi ile Hegel'in zirvesini temsil ettiği tarihsici teorileri bütüncü ve bireyci bir kamplaşma şeklinde yorumlamak mümkündür.

İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ

Bu tip teorik kamplaşmaların kökeni; metodolojik, dolayısıyla ilgili disiplinin nesnesinin neliğine ve buna ilişkin bilgiye erişim yöntemlerine dair ontolojik ve epistemolojiktir. Tartışmaların en yoğun ve doğrudan ilgili disiplinin kurucu babaları veya çığır açıcı düşünürleri tarafından felsefi bir temelde yürütüldüğü alanlardan biri sosyolojidir. Dahası sosyolojide bu tartışmalar, geçtiğimiz birkaç on yılda dünya genelinde önemli metodolojik değişmelerin ortaya çıktığı verimli bir mecraya ulaşmıştır. İlişkisel sosyolojinin ülkemiz sosyal bilimler literatürüne de etkili bir şekilde girmeye başlaması, sosyal bilimler metodolojisine yönelik problemleri yeniden gündeme getirecektir. Bu çalışma ilişkisel sosyoloji örneklemeden hareketle sosyal bilimler metodolojisinde Kant'ın etki alanlarını işaret etmeyi amaçlamaktadır. Bu alanlardaki problemlerin çözümü çok sayıda müstakil çalışma gerektirmekle birlikte bu çalışmaların yönünü tayin açısından alanlara işaret etmenin öncelikli olduğu açıktır. İlişkisel sosyolojinin diğer bir önemli yanı, bu tutumu benimseyen sosyal bilimcilerin zorunlu olarak bugüne kadar sosyolojik metodolojide, dolayısıyla da sosyal bilimler metodolojisinde geliştirilmiş teorilere

yönelik toplu bir eleştiri girişimiyle birlikte kurucu argümanlarını vermiş olmalarıdır. Böylece metateorik analiz ölçeği oldukça genişlemiş olarak ilgili karşıt kavram setleri üzerinden bir metodoloji tartışması yürütmeye elverişli hale gelmektedir. Bütün bu karşıtlıkların temelde “eyleyen özne” olarak failin etkinleştirilmesine ilişkin problemlere getirilen çözümlerin farklılığıyla açıklanabileceği söylenebilir. Özellikle 1960’lı yıllardan sonra sosyolojik teorilerin felsefi dayanakları veya konuları bakımından metateorik bir analize tabi tutularak kategorize edilmesi yaygın bir eğilim olmuştur. Böylece aşağıda Roy Bhaskar, Mustafa Emirbayer ve Frédéric Vandenberghe’nin sosyolojik teoriye yönelik metateorik analizlerine kısaca bakmaya çalışacağız.

Gerçekliği Geri Kazanmak Bhaskar’ın daha önceki eserlerinde geliştirdiği eleştirel realist perspektiften sosyal bilimlerin bir analizini de içerir.¹⁶⁴ Buna göre sosyal bilimlerde eğer biraz esnek davranarak ve karakteristikleri öne çıkararak konuşulduğunda dört temel kamp bulunur: (i) iradeci, (ii) belirlenimci, (iii) sentezci, (iv) eleştirel (realist). Birinci açıklama modeli, yani stereotipini Weber’in temsil ettiği (idealist) “iradecilik”; toplumun, bireyin iradi-bilinçli eylemlerinin ürünü olduğunu söyler. Burada diyagram bireyden topluma doğru yalın bir seyir izler. İkinci model, yani stereotipini Durkheim’in temsil ettiği (mekanik belirlenimci) “şeyleştirme”; *sui generis* toplumsal olguların bireyden bağımsız ve ona karşı (baskı gücü) olduğunu söyler. Burada diyagram toplumdan bireye doğru yalın bir seyir izler. Üçüncü model birey-toplum ilişkisinin diyalektik niteliğine ilişkin varsayımla bu ikisi arasındaki cazip sentezler üreten teorileri kapsar. Bu modelin stereotipini temsil eden Berger ve arkadaşlarına göre ise toplum, kendisini yaratan bireyleri biçimlendirir. Diğer bir deyişle toplumun kaynağı sorusu burada Weberci bir tarzda bireysel eylemlerin yabancılaşmış (*dışsallaştırma*) bir formu olarak zamanla bağımsız hale gelmesi (*nesnelleştirme*) süreciyle cevap bulur; böylece şeyleştirme hatasından kaçınıldığı düşünülür. Bireysel eylemin imkânı sorusu da nesnel toplumsal yapıların eylem koşulları olarak işlevselleştiği (*içselleştirme*) Durkheimci bir tarzda cevap bulur. Bu modelde diyagram birey-toplum-birey şeklinde diyalektik bir seyir izler. Bhaskar’a göre idealist bir iradeciliğin mekanik bir belirlenimcilikle sentezi büyük bir yanılgıdır ve aslında Weberci stereotipin “yeniden-üretim” ve “dönüştürme” kavramları aracılığıyla kökten düzeltilmesi gerekir. Dolayısıyla üçüncü modelin doğru bir şeyi sezindiği halde denklemini yanlış kurduğunu fakat bunun hayati bir yanlış olduğunu ima eden Bhaskar, *keşifsel* düzeyde Marx’a atfettiği kendi modelini geliştirir. Bu model sonradan epeyce geliştirilmiş olmakla birlikte, iskeleti kabaca şöyle bir diyagram çıkarır: toplumsalın sürekli akışı ile bireysel sürekli akışı arasında tek temas noktası yeniden-üretim ve dönüştürmedir.¹⁶⁵ Toplum gerçekten de insan eylemi olmaksızın var olamazdı ama (Durkheim’in vurguladığı gibi bizden *önce*) artık var. Bu yüzden şimdi ve burada özerk bir gerçekliğe sahiptir ve Bergerci modelin aksine bireysel eylemin onu tekrar tekrar üretmesinin üstündedir. Eylemlerimiz onunla ancak yeniden-üretim veya dönüştürme türünden bir ilişki kurabilir.

¹⁶⁴ Roy Bhaskar, *Gerçekliği Geri Kazanmak*, (çev. Beyza Sumer Aydaş), NotaBene Yayınları, Ankara 2015, s. 111-142.

¹⁶⁵ Değerlendirme ve gelişkin örneklerden birini içeren dört diyagram için bkz. David L. Harvey, “Faillik ve Topluluk: Eleştirel Realist Bir Paradigma”, içinde *Tözcülüğün Tasfiyesi*, ss. 307-343, (çev. Ümit Tatlıcan), NotaBene Yayınları, Ankara 2012, s. 312, 320, 326 ve 336.

Vandenberghе, klasik ve çağdaş Alman sosyolojisinin felsefi kökenlerini “şeyleştirme” (*reification*) sorunsalı üzerinden okuduğu *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi* isimli çalışmasında özgün bir metateorik analiz geliştirmiştir.¹⁶⁶ Onun ayırt edici yönü oldukça ayrıntılı ve zor bir tartışmanın ardından, Simmel ve Habermas’tan ilhamla tek-katlı bir analiz vermek yerine nominalizm-realizm ve idealizm-materyalizm karşıtlıklarından hareketle çok-katlı bir metateorik olasılıklar uzamı kurmasıdır. Simmel metodolojik çoğulculuk ilkesi bakımından Habermas ise yalnız teorisiyle değil, ideolojik genelleştirmelere karşı gelişkin duyarlılığıyla Vandenberghе’nin modelinde yer alır. Böylece bu uzam içinde birey ve bütün adına gözden kaybolan öğeleri tespit ederek kuşatıcı bir çözüm üretmeyi hedeflemiştir. Vandenberghе sosyal bilimlere musallat olmuş pek çok dualizmin geçişliliklere izin verdiğini, bunun tek istisnasının nominalizm-realizm ikiliği olduğunu iddia eder. Böylece tasnif, yine Bhaskar’da olduğu gibi ara durumları esneterek, şöyledir: (i) idealist nominalizm, (ii) materyalist nominalizm, (iii) idealist realizm, (iv) materyalist realizm.¹⁶⁷ İlk bloğun stereotipini fenomenolojik sosyolojinin öznelci yaklaşımları temsil ederken; ikincisini pozitivist sosyolojinin deneyciliği, üçüncüsünü yapısalcı sosyolojinin akılcılığı ve son olarak dördüncü bloğun stereotipini Marksizmin tözcülüğü temsil etmektedir. Vandenberghе pek çok ilişkilselci gibi “üstünlükleri” nedeniyle dördüncü bloğa sempati duyar ve diğer blokların olumlu yanlarını kuşatacak tarzda “gözden geçirilmiş bir tözcülük” önermektedir.

Emirbayer’in “İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto”da serimlediği metateorik analiz, John Dewey ve Arthur F. Bentley’in *Knowing and the Known* adlı çalışmada geliştirdikleri bir ayrıma dayandırır.¹⁶⁸ Buna göre eylem teorileri tözcülüğe atıfla (i) öz-eylem, (ii) eylem-arası ve (iii) eylem-ötesi olarak tasnif edilebilir. Hem bireyci hem bütüncü teorilerin hem de etkileşimci teorilerin tözler olarak varsaydığı sosyolojik temel birimler yalnızca toplumsal ilişkilerde beliriveren görünümünden ibarettir. Böylece öz-eylem teorileri, sırasıyla bireye ve topluma ontolojik veya metodolojik tözler olarak gönderimde bulunan bireyci ve bütüncü teorilerle birlikte bunların bir sentezini yapmaya çalışan teorileri de kapsar. Eylem-arası teoriler, toplumsal anlamın faillerin eylemde girdikleri etkileşimde olduğunu söylemesine rağmen failleri tözsel bir biçimde kavramakla yine klasik metafiziğin girdabında kalır. Fakat eylem-ötesi olarak isimlendirilen ilişkilselci teoriler, anlamın şeyleri işlevleri ölçüsünde kavranabilir kılan ilişkilerde görürler. Emirbayer aralarındaki farklılıklara rağmen son birkaç on yılda “ilişkisel sosyoloji” başlığı altında ele alınabilecek olan yaklaşımların tözcülüğün sosyolojiden tasfiye edilmesine yönelik olumlu bir gelişme olarak karşılar ve bu konuda yalnız değildir. Bu yaklaşımların tözlerin tasfiyesi ile birlikte faillik tartışmasını sağduyuya dayalı olarak beklenebilecek içerikten büyük ölçüde arındıracağı tahmin edilebilir.

SONUÇ

Kant’ın felsefesi olarak cevap bulan “neyi bilebilirim?”, “ne yapmalıyım?” ve “ne umabilirim?” sorularını faillik problemine ayarlardığımızda Kant sırasıyla olay-nedenselci, fail-nedenselci ve

¹⁶⁶ Frédéric Vandenberghе, *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 408-419.

¹⁶⁷ Vandenberghе, a.g.e., s. 416 vd.

¹⁶⁸ Mustafa Emirbayer, “İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto”, (çev. Uygur Lezgin Kaya ve Emrah Göker), içinde *Tözcülüğün Tasfiyesi*, ss. 25-64, (ed. Güney Çeğin ve Emrah Göker), NotaBene Yayınları, Ankara 2012, s. 26-35.

bağdaşıcı pozisyonlara dahil olmaktadır. Bunu Kant'ın çelişkisi ya da katı düalizmi olarak okumadan önce sosyal bilimler metodolojisindeki temel yaklaşım biçimlerin felsefi köklerini incelemek daha isabetli olacaktır. Gerçekten de ilişkisel sosyoloji örneğinde görüldüğü gibi metateorik analiz düzeyinde uzlaşmaz ve indirgenemez gözükken –ve pek çok açıdan da doğru olan- farklı paradigmalardan tek bir filozofta ortak kökleri olması üzerine düşünülmesi gereken bir noktadır. Kant'ın eleştirel projesinin yeniçağ felsefesindeki dualist kamplaşmaları çözme işlevi de düşünüldüğünde bu çalışmanın önemli bir sonucu kendini gösterecektir. Aslında çağdaş sosyal bilimler, metodolojik temelleri bakımından, bütün paradigmatik çeşitliliğine rağmen Batı Avrupa tarihinin özel bir kesitindeki düşünsel ve yaşamsal mirasa dayanması bakımından tek boyutludur. Bu tespitin ülkemizde sosyal bilimler tarihi bakımından dikkate alınması ve her bir disiplinin kendi adına düşünsel bir tavır olarak metodoloji problemlerini yeniden gündeme alması elzem görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. “Aşkınısallık Kavramı Üzerine”, Çev. , *Cogito* (41-42), İstanbul, 2005.
- Bhaskar, Roy. *Gerçekliği Geri Kazanmak*, (çev. Beyza Sumer Aydaş), NotaBene Yayınları, Ankara 2015.
- Cassirer, Ernst. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Emirbayer, Mustafa. “İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto”, (çev. Uygur Lezgin Kaya ve Emrah Göker), içinde *Tözcülüğün Tasfiyesi*, ss. 25-64, (ed. Güney Çeğin ve Emrah Göker), NotaBene Yayınları, Ankara 2012.
- Harvey, David L. “Faillik ve Topluluk: Eleştirel Realist Bir Paradigma”, içinde *Tözcülüğün Tasfiyesi*, ss. 307-343, (çev. Ümit Tatlıcan), NotaBene Yayınları, Ankara 2012.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Kant, Immanuel. “İkinci Basım İçin Önsöz (Katıksız Aklın Eleştirisi)”, *Seçilmiş Yazılar*, Çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999.
- Kant, *Prolegomena*, Çev. İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2000.
- Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2016.
- Vandenbergh, Frédéric. *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI AÇISINDAN BİREY ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, ahcoban@gmail.com

Uzm. Sait ÇAKAN

MEB, Çınar Yıllarca Halkbank Şehit Haşim Türkoğlu İlkokulu, saidcakan@gmail.com

ÖZET

Bütün toplumlar bireyi en iyi özellikler ile donatıp kendi devamlılıklarını sağlam temeller üzerine inşa etmek isterler. Bu doğrultuda toplumlar bilgi, beceri ve değerlere eğitim programlarında yer verirler. Bu özellikler öğretim programları yoluyla bireye kazandırılmak üzere öğretmenler tarafından dikkate alınır. Böylelikle hedeflenen özellikler hayata geçirilmek üzere birey ile buluşmuş olur. Sosyal bilgiler dersi hedeflenen özellikleri bireyle buluşturmak açısından son derece önemli bir konumdur. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının bireye kazandırılmak üzere belirlenen özellikler açısından incelenmesi önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında bireye kazandırılmak istenen özellikleri değerlendirmektir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Birey özellikleri, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı,
 - a. Amaçlarında nasıldır?
 - b. Perspektifinde nasıldır?
 - c. Özel amaçlarında nasıldır?
2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bireye kazandırılacak,
 - a. Temel beceriler nelerdir?
 - b. Değerler nelerdir?
 - c. Yetkinlikler nelerdir?
3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programını uygulama aşamasında,
 - a. Dikkat edilecek birey özellikleri nasıldır?
4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında birey özellikleri,
 - a. Öğrenme alanlarında nasıldır?
 - b. Sınıf seviyelerine göre öğrenme alanlarında nasıldır?
 - c. Sınıf seviyelerine göre kazanımlarda nasıldır?

Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 2018-2019 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelenmiş, bireye kazandırılmak istenen özellikler programın amaçları, perspektifi, kazandırılmak istenen temel beceriler, değerler, yetkinlikler, öğrenme alanları ve kazanımlar açısından değerlendirilmiş, veriler tablolarla ifade edilerek yorumları yapıldıktan sonra, elde edilen sonuçlara ve gerekli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretim Programı, Birey özellikleri.

GİRİŞ

Eğitim s¼recinde işlenen “ham madde” öğrencidir. Eğitim s¼reci yoluyla öğrencilerde çeşitli bilgi, beceri ve tutumlar geliştirilmeye çalışılmaktadır (Eylen zyurt, 2009: 1). Eğitim bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme s¼recidir. Bu tanımdaki istendik kelimesi söz konusu değişmelerin önceden tasarlandığını göstermek içindir. Öyleyse bireye kazandırmak istediğimiz temel beceriler ve değerler gibi özellikler açısından programlarımızı iyileştirirsek insana istediğimiz şekli verme konusunda şansımız artacaktır (Ert¼rk, 1998: 12-13). Nitelikli insan g¼c¼n¼ yetiştirmedeki en önemli unsur eğitimidir. Eğitim, bireyin ve toplumun kalkınmasında ve gelişmesinde, toplumsal değerlerin geliştirilmesinde, gelecek nesillere aktarılmasında, bilgi ve becerilerin kazandırılmasında en önemli etkendir (Y¼ce, 2008: 1).

Değerler gibi birey özellikleri esas itibariyle soyut öğeler olup dışardan gözlenmesi g¼çt¼r, ancak davranışlar içinde sezilebilir. Değerler, bir k¼lt¼r içinde önem verileri ve tercih edileni ifade etmektedir. Değerlerde ocukluk kazandırılabilen öğelerdendir (şişman, 2014: 4).

Bilgiler, tutumlar, beceriler, değerler, yetenekler, alışkanlıklar, ilgiler gibi öğrencilere eğitim yoluyla kazandırılabilir nitelikte özellikler kazanım olarak tanımlanabilir (Akpınar, 2015: 116).

Öğrencilere kazandırılan birey özelliklerinin neler olduğu, öğrencilerde gr¼len bazı davranış ve beceri eksikliklerinin onlara aktardığımız özelliklerin yeterlilikleri ile ilgili Sosyal Bilgiler ğretim programını birey özellikleri açısından incelemek ve problemlerin z¼m¼ne ilişkin farkındalık oluşturmak mevcut problemlerin z¼m¼nde son derece önemli gör¼lmektedir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları; ilgili alanyazına katkı sağlamakla birlikte birey özellikleri açısından Sosyal Bilgiler ğretim Programı kazanımlarında tespit edilen eksiklikler konusunda yetkililerde farkındalık oluşturmak ve birey özelliklerini aktarmakla görevli öğretmenlere bu konuda yaşadıkları sıkıntılar ile ilgili fikir vermesi ve karşılaşabilecekleri zorluklar ile ilgili yarar sağlayacağı d¼ř¼n¼lmektedir.

Amaç

Eğitim ğretimde verimlilik ve başarı elde etmenin, bir anlamda ğretim programlarında kazandırmak istediğimiz değerler ve temel beceriler açısından yeterli olup olmadığı varsa herhangi bir eksikliğin giderilmesi ile z¼lebileceđi d¼ř¼n¼lmektedir. Bu araştırma sosyal bilgiler ğretim programları kazanımlarında değerlere ve temel becerilere ne kadar yer verildiğini ortaya çıkarmak, sorunun z¼m¼ için yetkililerde farkındalık oluşturmak ve eğitim öğretimin verimliliğinin arttırılmasına hizmet etmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler ğretim programı açısından birey özelliklerini incelemek olduğundan nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Bu yapılan çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması modeli ile yapılmıştır. Birey zellikleri açısından sosyal bilgiler ğretim programı incelendiğinden dolayı bu model seçilmiştir. Ayrıca içerik analizi yoluyla hangi birey özelliklerinin yer aldığı tespit edilmiş ve bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmada dok¼man incelemesi tercih edildiğinden, veri toplama aracı olarak mevcut durumda okutulan 2018 Sosyal Bilgiler ğretim Programında yer alan birey özellikleri incelenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak dok¼man incelemesi kullanılarak ilgili ğretim programında yer alan birey özellikleri incelenmiş ve içerik analizleri yapılmıştır. İçerik analizi genellikle çok sayıdaki metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amaçıyla, önemli olan

anlamaların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleştirmeyi sağlayan bir yorum biçimidir (Gökçe, 2006, s. 17-18). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim programından elde edilen veriler, önce sistematik bir biçimde tablolaştırılmış daha sonra veriler kategorize edilip yorumlanmıştır.

BULGULAR

Burada, araştırmanın amacı çerçevesinde 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan birey özellikleri ile ilgili veriler yer almaktadır.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Amaçlarında Yer Alan Birey Özellikleri

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programı amaçlarında birey özelliklerinin yer aldığı ifadeler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Amaçlarında Birey Özellikleri

Gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli birey	
Millî ve manevi değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış birey	
Millî ve manevi değerleri benimseyip hayat tarzına dönüştürmüş, üretken ve aktif vatandaşlar olarak yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır birey	
Birey Özelliği Sayısı	27

Tablo 1 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı amaçlarında bireyin sahip olması gereken özelliklerin; “*ahlaki bütünlük, öz farkındalık, öz güven, öz disiplin, sözel beceri, sayısal beceri, bilimsel akıl yürütme, sosyal beceri, estetik duyarlılık, sağlıklı hayat yönelimli olma, milli ve manevi değerleri benimseme, haklarını kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, temel düzey beceri sahibi, yetkinlikleri kazanmış, üretken, ‘yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan’, ‘ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır olma’*” şeklinde 27 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca ifade edilen özelliklerin 4.-5.-6. veya 7. Sınıf seviyelerinin hangisinde verileceği belirtilmemiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Perspektifinde Yer Alan Birey Özellikleri

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programı perspektifinde birey özelliklerinin yer aldığı ifadeler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Perspektifinde Birey Özellikleri

Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler

Uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileyen, temel değerleri benimsemiş birey. Öğretim programlarında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik.

Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir. TYÇ sekiz anahtar yetkinlik belirlemektedir. Bunlar: 1) Anadilde iletişim, 2) Yabancı dillerde iletişim, 3) Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, 4) Dijital yetkinlik, 5) Öğrenmeyi öğrenme, 6) Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, 7) İnsiyatif alma ve girişimcilik, 8) Kültürel farkındalık ve ifade

Birey Özelliği Sayısı

24

Tablo 2 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı perspektifinde bireyin sahip olması gereken 24 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca sınıf seviyelerine göre özelliklerin ayrılmadığı görülmektedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Perspektifinde Yer Alan Birey Özellikleri

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programı özel amaçlarında birey özelliklerinin yer aldığı ifadeler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Özel Amaçlarında Birey Özellikleri

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,

Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,

Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri,

Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,

Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekân algılama becerilerini geliştirmeleri,

Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,

Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,

Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları,

Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,

Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları,

Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,

Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri,

Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,	
Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,	
İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,	
Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,	
Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,	
Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır.	
Birey Özelliği Sayısı	79

Tablo 3 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı özel amaçlarında bireyin sahip olması gereken 79 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Burada yine hangi özelliğin hangi sınıf seviyesinde verileceği belirtilmemiştir. İfade edilen özelliklerin uzun cümleler ile binişik olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu da programın dilini sadelikten uzaklaştırmakta birey özellikleri açısından programı anlaşılmaktan uzaklaştırmaktadır.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Temel Beceriler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında birey özellikleri olarak kazandırılması hedeflenen temel beceriler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Temel Beceriler

Araştırma, Çevre okuryazarlığı, Değişim ve sürekliliği algılama, Dijital okuryazarlık, Eleştirel düşünme, Empati, Finansal okuryazarlık, Girişimcilik, Gözlem, Harita okuryazarlığı, Hukuk okuryazarlığı, İletişim, İş birliği, Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, Kanıt kullanma, Karar verme, Konum analizi, Medya okuryazarlığı, Mekânı algılama, Öz denetim, Politik okuryazarlık, Problem çözme, Sosyal katılım, Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, Yenilikçi düşünme, Zaman ve kronolojiyi algılama	
Birey Özelliği Sayısı	37

Tablo 4 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı temel becerilerde bireyin sahip olması gereken 37 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Yine sınıf seviyelerine özelliklerin ayrılmadığı görülmekte, ifade edilen özelliklerde binişik ifadeler görülmektedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında birey özellikleri olarak kazandırılması hedeflenen değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler

Adalet, Aile birliğine önem verme, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Eşitlik, Özgürlük, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Vatanseverlik, Yardımseverlik	
Birey Özelliği Sayısı	18

Tablo 5 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı değerlerde bireyin sahip olması gereken 18 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özellikler programda verilmesi planlanan değerlerden oluşmaktadır.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Yetkinlikler

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programında birey özellikleri olarak kazandırılması hedeflenen yetkinlikler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yetkinlikler

1) Anadilde iletişim, 2) Yabancı dillerde iletişim, 3) Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, 4) Dijital yetkinlik, 5) Öğrenmeyi öğrenme, 6) Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, 7) İnsiyatif alma ve girişimcilik, 8) Kültürel farkındalık ve ifade	
Birey Özelliği Sayısı	11

Tablo 6 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı yetkinliklerde bireyin sahip olması gereken 11 özelliğin ifade edildiği görülmektedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulama Aşamasında Yer Alan Birey Özellikleri

Sosyal Bilgiler Dersi 2018 öğretim programı uygulama aşamasında dikkat edilmesi gerekli görülen birey özelliklerinin yer aldığı ifadeler Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Sosyal Bilgiler Öğretim Programını Uygulama Aşamasında Dikkat Edilecek Birey Özellikleri

Öğrencilere, sosyal bilimcilerin (coğrafyacının, tarihçinin vb.) kullandıkları bilimsel yöntemler sezdirilmelidir. Okulun içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak öğrenciler sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sağlanmalıdır.	
Millî ve dinî bayramlar, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanılarak öğrencilerin tarihsel duyarlılığı ve milli bilinçleri geliştirilmelidir.	
Öğrencilerin dijital vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla konuyla ilgili ders içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmelidir.	
Birey Özelliği Sayısı	6

Tablo 7 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı uygulama aşamasında bireyin sahip olması gereken 6 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Yine bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir.

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Öğrenme Alanlarında Hedeflenen Birey Özellikleri

“**Birey ve Toplum**” öğrenme alanında öğrenciler, “ben” ve “biz” olma süreçlerini etkileyen mekânsal, tarihî ve kültürel faktörleri de değerlendirme imkânı bulacaklardır.

“**Kültür ve Miras**” öğrenme alanı, Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Böylece öğrenciler kültürel öğelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavrayacaktır. Bunun yanında kültürümüzün dünya kültürel mirasının renklenmesine ve zenginleşmesine katkı sağladığı kavratılır.

“**İnsanlar, Yerler ve Çevreler**” öğrenme alanı ile insanın çevresi ve etkileşimini tanımak, bu konuda çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarını anlamak ve geleceğe yönelik bireysel ya da toplumsal bakış açısı kazandırabilmek amaçlanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin okutulduğu bütün sınıf düzeylerinde öğrencilere araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve mekânı algılama becerilerinin kazandırılması hedeflenmiştir.

“**Bilim, Teknoloji ve Toplum**” öğrenme alanında öğrencilerden; yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojideki gelişmelerin temeli olduğunu; bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisi edinmeleri beklenmektedir. Öte yandan, teknolojilerin günlük hayatla ne derecede ilişkili olduğunu öğrenirken bazı teknolojik ürünlerin doğaya verdiği zararları tartışır. Bilimsel eserlerin yasalarla korunduğunu fark ederek akademik dürüstlük ilkelerini dikkate alır.

“**Üretim, Tüketim ve Dağıtım**” öğrenme alanının temelini öğrencilerin girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesi oluşturur. Ülke ekonomisinde kaynakların sınırlı olduğunu kavramaları, mevcut kaynakları korumak gereğinin önemine inanmaları, kendi ekonomik yaşantısını diğerlerinininkiyle karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaları, yaşadığı yerin ekonomik koşullarını inceleyip bu koşulları geliştirmek için çaba göstermeleri beklenmektedir. Öğrenciler üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili temel kavramları öğrenir. Öğrencilerin meslekleri tanıyarak ilgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği özellikleri bilmesi hedeflenmiştir.

“**Etkin Vatandaşlık**” öğrenme alanında Öğrencilerin, grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunu; onları etkileyen ve kontrol eden mekanizmaları; bunların bireyleri ve kültürü nasıl etkileyip kontrol ettiklerini ve varlıklarını nasıl sürdürüp değiştirdiklerini bilmesi önemlidir. “Toplumumuzda ve diğer toplumlarda grupların, kurumların ve sosyal örgütlerin rolü nedir? Grup, kurum ve sosyal örgütlerden ben nasıl etkileniyorum? Grup, kurum ve sosyal örgütler nasıl değişir? Bu değişikliklerde benim rolüm nedir?” sorularına cevap verebilmelidir. Toplum yaşamında doğacak sorunların en önemli güvencesi olarak örgütlü bir devlet gücünün varlığını kavrarlar. Toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Toplumsal hizmetlere ve değişik resmî etkinliklere katılma yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için hangi demokratik yolların olduğunu kavrarlar.

“**Küresel Bağlantılar**” öğrenme alanında, Devletler de kendisi dışındakilerle bir yandan iş birliği yaparken diğer taraftan rekabet etmektedirler. Öğrencilerin bu ilişkileri kavrama ve değerlendirme konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir. Küresel bağlantılar öğrenme alanı ile gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Birey Özelliği Sayısı

87

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Öğrenme Alanlarına Göre Birey Özelliklerinin Dağılımı

Öğrenme Alanı	B. Ö.S.	%
Etkin Vatandaşlık	37	42,53
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	13	14,94

Üretim, Dağıtım ve Tüketim	13	14,94
Bilim, Teknoloji ve Toplum	10	11,49
Küresel Bağlantılar	6	6,90
Kültür ve Miras	5	5,75
Birey ve Toplum	3	3,45
Toplam	87	100,00

Tablo 8 ve 9 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı öğrenme alanlarında bireyin sahip olması gereken 87 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin 7 üniteye ayrıldığı ancak hangi sınıf seviyesinde hangi özelliklerin kazandırılacağı belirtilmemiştir. Ayrıca birey özellikleri açısından üniteler arasında dengesiz bir dağılım görülmektedir. Ayrıca bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir.

Tablo 10. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 4. Sınıf Seviye Öğrenme Alanlarında Hedeflenen Birey Özellikleri

“ Birey ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken saygı ve sorumluluk gibi değerlerle kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama ile empati kurma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Kültür ve Miras ” öğrenme alanı işlenirken aile birliğine önem verme, kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik gibi değerlerle kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama ile değişim ve sürekliliği algılama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ İnsanlar, Yerler ve Çevreler ” öğrenme alanı işlenirken doğal çevreye duyarlılık değeriyle mekânı algılama, harita kullanma, konum analizi, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Bilim, Teknoloji ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve doğal çevreye duyarlılık gibi değerlerle değişim ve yenilikçilik gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Üretim, Dağıtım ve Tüketim ” öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve tasarruf gibi değerlerle öz denetim, karar verme ve finansal okuryazarlık gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Etkin Vatandaşlık ” öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve bağımsızlık gibi değerlerle iş birliği, sosyal katılım ve karar verme gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Küresel Bağlantılar ” öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve saygı gibi değerlerle araştırma ve empati gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
Birey Özelliği Sayısı	40

Tablo 10 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 4. Sınıf öğrenme alanlarında bireyin sahip olması gereken 40 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin 7 üniteye ayrıldığı ancak üniteler arasında dengesiz dağılımlar görülmektedir. Yine bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca programın genelinde öğrenme alanlarında verilmesi planlanan özellikler ile örtüşmemektedir.

Tablo 11. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 5. Sınıf Seviye Öğrenme Alanlarında Hedeflenen Birey Özellikleri

“ Birey ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken bilimsellik, aile birliğine önem verme ve sorumluluk gibi değerlerle sosyal katılım becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Kültür ve Miras ” öğrenme alanı işlenirken estetik ve kültürel mirasa duyarlılık gibi değerlerle Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ile araştırma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ İnsanlar, Yerler ve Çevreler ” öğrenme alanı işlenirken doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma gibi değerlerle harita okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı ve gözlem gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Bilim, Teknoloji ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği gibi değerlerle öz denetim ve dijital okuryazarlık gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Üretim, Dağıtım ve Tüketim ” öğrenme alanı işlenirken sorumluluk değeriyle iş birliği, yenilikçilik, girişimcilik ve araştırma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Etkin Vatandaşlık ” öğrenme alanı işlenirken özgürlük ve bağımsızlık gibi değerlerle araştırma ve sosyal katılım gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
“ Küresel Bağlantılar ” öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değeriyle araştırma ve yaratıcılık gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.	
Birey Özelliği Sayısı	32

Tablo 11 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 5. Sınıf öğrenme alanlarında bireyin sahip olması gereken 32 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin 7 üniteye ayrıldığı ancak üniteler arasında dengesiz dağılımlar görülmektedir. Yine bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca programın genelinde öğrenme alanlarında verilmesi planlanan özellikler ile örtüşmemektedir.

Tablo 12. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 6. Sınıf Seviye Öğrenme Alanlarında Hedeflenen Birey Özellikleri

“ Birey ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken dayanışma ve yardımseverlik gibi değerlerle eleştirel düşünme ile zaman ve kronolojiyi algılama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.
“ Kültür ve Miras ” öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değeriyle zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.
“ İnsanlar, Yerler ve Çevreler ” öğrenme alanı işlenirken vatanseverlik ve doğal çevreye duyarlılık gibi değerlerle mekânı algılama ve harita okuryazarlığı gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.
“ Bilim, Teknoloji ve Toplum ” öğrenme alanı işlenirken bilimsellik değeriyle yenilikçilik ve araştırma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.
“ Üretim, Dağıtım ve Tüketim ” öğrenme alanı işlenirken vatanseverlik, doğal çevreye karşı duyarlılık ve sorumluluk gibi değerlerle girişimcilik, yenilikçilik ve araştırma gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Etkin Vatandaşlık**” öğrenme alanı işlenirken eşitlik değeriyle eleştirel düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ile politik okuryazarlık becerilerinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Küresel Bağlantılar**” öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değeriyle araştırma ve eleştirel düşünme gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

Birey Özelliği Sayısı

31

Tablo 12 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 6. Sınıf öğrenme alanlarında bireyin sahip olması gereken 31 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin 7 üniteye ayrıldığı ancak üniteler arasında dengesiz dağılımlar görülmektedir. Yine bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca programın genelinde öğrenme alanlarında verilmesi planlanan özellikler ile örtüşmemektedir.

Tablo 13. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 7. Sınıf Seviye Öğrenme Alanlarında Hedeflenen Birey Özellikleri

“**Birey ve Toplum**” öğrenme alanı işlenirken özgürlük ve sorumluluk gibi değerlerle iletişim ve medya okuryazarlığı gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Kültür ve Miras**” öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve estetik gibi değerlerle kanıt kullanma becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**İnsanlar, Yerler ve Çevreler**” öğrenme alanı işlenirken özgürlük değeriyle kanıt kullanma, problem çözme, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Bilim, Teknoloji ve Toplum**” öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve özgürlük gibi değerlerle zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Üretim, Dağıtım ve Tüketim**” öğrenme alanı işlenirken dayanışma, dürüstlük ve çalışkanlık gibi değerlerle araştırma, değişim ve sürekliliği algılama ile zaman ve kronolojiyi algılama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Etkin Vatandaşlık**” öğrenme alanı işlenirken barış değeriyle problem çözme becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

“**Küresel Bağlantılar**” öğrenme alanı işlenirken barış ve saygı gibi değerlerle iş birliği, problem çözme ile kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

Birey Özelliği Sayısı

34

Tablo 13 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 5. Sınıf öğrenme alanlarında bireyin sahip olması gereken 34 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin 7 üniteye ayrıldığı ancak üniteler arasında dengesiz dağılımlar görülmektedir. Yine bu ifadelerin binişik ve sadelikten uzak bir dil ile ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca programın genelinde öğrenme alanlarında verilmesi planlanan özellikler ile örtüşmemektedir.

Tablo 14. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Birey Özelliklerinin Dağılımı

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Birey Özelliğinin Yer Aldığı Alan	B. Ö.S.	%
S. s. göre Öğrenme Alanları	137	32,16
Öğrenme Alanları	87	20,42
Özel Amaçlar	79	18,54
Temel Beceriler	37	8,69
Amaçlar	27	6,34
Perspektif	24	5,63
Değerler	18	4,23
Yetkinlikler	11	2,58
Uygulama Aşaması	6	1,41
Toplam	426	100,00

Tablo 14 incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bireyin sahip olması gereken 426 özelliğin ifade edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin programda yer alan bölümleri arasında dengesiz dağılımlar görülmektedir. Birey özellikleri en çok %32,16 ile sınıf seviyelerine göre öğrenme alanlarında ifade edilmiştir. Birey özellikleri %1,41 ile uygulama aşamasında dikkat edilecek birey özellikleri olarak ez ifade edilen özellik olduğu görülmektedir. Birey özellikleri olarak değerlerin %4,23 yer aldığı görülmektedir.

Tablo 15. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Sınıf Seviyelerine Göre Kazanım Sayıları Dağılımı

ÖĞRENME ALANLARI	4.SINIF		5.SINIF		6.SINIF		7.SINIF		TOPLAM	
	KS	%	K	%	K	%	KS	%	KS	%
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Üretim, Dağıtım Ve Tüketim	5	15,15	6	18,18	6	17,65	6	19,35	23	17,56
Kültür Ve Miras	4	12,12	5	15,15	5	14,71	5	16,13	19	14,5
İnsanlar, Yerler Ve Çevreler	6	18,18	5	15,15	4	11,76	4	12,9	19	14,5
Birey Ve Toplum	5	15,15	4	12,12	5	14,71	4	12,9	18	13,74
Bilim, Teknoloji Ve Toplum	5	15,15	5	15,15	4	11,76	4	12,9	18	13,74
Etkin Vatandaşlık	4	12,12	4	12,12	6	17,65	4	12,9	18	13,74
Küresel Bağlantılar	4	12,12	4	12,12	4	11,76	4	12,9	16	12,21
Toplam	33	100	33	100	34	100	31	100	131	100

Tablo 15 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretim programında 131 kazanım olduğu görülmektedir. Ancak program genelinde bireye kazandırılacak 426 özellik olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda birey özelliklerinin kazanımlara yansıtılmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 16. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Sınıf Seviyelerine göre Kazanımlarda Birey Özelliklerinin Dağılımı

Öğrenme Alanı	Sınıf Seviyeleri ve Birey Özelliği Sayısı (B. Ö. S.)									
	4.Sınıf		5. Sınıf		6.Sınıf		7. Sınıf		Toplam	
	B. Ö. S.	%	B. Ö. S.	%	B. Ö.S.	%	B. Ö. S.	%	B. Ö.S.	%
Etkin Vatandaşlık	7	14,58	12	22,22	11	15,94	16	27,59	46	20,09
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	8	16,67	9	16,67	14	20,29	9	15,52	40	17,47
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	7	14,58	5	9,26	13	18,84	8	13,79	33	14,41
Kültür ve Miras	8	16,67	8	14,81	8	11,59	5	8,62	29	12,66
Birey ve Toplum	8	16,67	7	12,96	5	7,25	9	15,52	29	12,66
Küresel Bağlantılar	5	10,42	6	11,11	11	15,94	5	8,62	27	11,79
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	10,42	7	12,96	7	10,14	6	10,34	25	10,92
Toplam	48	100,0	54	100,0	69	100,0	58	100,00	229	100,0

Tablo 16 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretim programında 131 kazanım olduğu görülmektedir. Ancak kazanımlarda bireye kazandırılacak 229 özellik olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda kazanımların yanlış yazıldığı, kazanımlar yazılırken yazılırken kazanım yazma ilkelerine uyulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yine bu durum kazanımların binişik yazıldığı, birey özellikleri yazılırken programın genelinde olduğu gibi dil ve anlatım sadeliğinden uzak ve yanlış yazımlardan kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

- Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer verilen birey özelliklerinin ardışık ve binişik olarak ifade edildiği görülmektedir.
- Programda geçen birey özelliklerinin sınıf seviyelerine göre ayrılmadığı, farklı sınıf seviyelerinde eğitim gören öğrencilerin birey özelliklerinin aynı sayıldığı varsayımı ile hareket edildiği görülmektedir. Ancak farklı sınıf ve yaş düzeyinde olan öğrencilerin dikkate alınmadığı sonucuna varılmıştır.
- Sosyal Bilgiler Öğretim programında yer verilen özelliklerin kazanımlara yansıtılmadığı tespit edilmiştir.
- Programın öğrenme alanlarında yer verilen birey özellikleri sınıf seviyelerine dağıtılırken tutarsız dağıtıldığı ve hangi sınıf seviyesinde hangi birey özelliklerinin yer alacağı belirtilmediği tespit edilmiştir.
- Programda birey özellikleri ifade edilirken dil ve anlatım bozuklukları tespit edilmiştir.

- Programda yer verilen birey özellikleri ile kazanımlar arasında tutarsızlıklar olduğu ve sayısal olarak da örtüşmediği tespit edilmiştir.
- Birey özellikleri kazanımlarda binişik olarak ifade edildiği bu durumun kazanım yazma ilkelerine uymadığı tespit edilmiştir.
- Programda öğrenme alanları, sınıf seviyelerine göre öğrenme alanları ve özel amaçlarda birey özelliklerine fazla yer verilirken birey için önemli ahlak ilkeleri içeren değerlerin az yer aldığı tespit edilmiştir.
- Birey özelliklerinin programda yer alan öğrenme alanlarına (ünitelere) eşit dağıtılmadığı tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

- Hazırlanacak yeni öğretim programında birey özellikleri sade ve net ifadeler ile binişik olmayacak şekilde yazılabilir.
- Her sınıf seviyesine ayrı program hazırlanabilir.
- Hazırlanacak yeni programda öğrenme alanlarında, özel amaçlarda, değerlerde vb. yer verilen birey özellikleri bireylerin yaş ve sınıf seviyeleri dikkate alınarak yazılabilir.
- Yeni hazırlanacak öğretim programında yer verilecek birey özellikleri kazanımlara yansıtılabilir.
- Birey özellikleri sınıf seviyelerine uygun şekilde dağıtılıp hangi sınıf seviyesinde hangi birey özelliklerinin yer alacağı belirtilebilir.
- Program hazırlanırken gerek birey özellikleri açısından gerekse programın geneli için dil ve anlatım konusunda ilgili uzmanlardan destek alınabilir.
- Programda yer verilen birey özellikleri kazanımlara ve sınıf seviyelerine göre kazanımlara dengeli dağıtılabilir.
- Birey özellikleri kazanımlara yansıtılırken kazanım yazma ilkelerine uyacak şekilde ve binişik olmayacak biçimde yazılabilir.
- Yeni hazırlanacak programda birey özellikleri programın amaç, özel amaç, öğrenme alanlarına dengeli dağılımı sağlanabilir.
- Yeni hazırlanacak programda değerlere daha çok yer verilebilir.
- Birey özellikleri yeni hazırlanacak programda öğrenme alanlarına (ünitelere) eşit dağıtılabilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2015). *Eğitimde Program Geliştirme*, Data Yayınları, Ankara.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*, Meteksan Matbaacılık, Ankara.
- Eylen Özyurt, B. (2015). “Gelişim Konularına Genel Bakış”. *Eğitim Psikolojisi*. (Editör: Alim Kaya). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. Ss. 1-30.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- MEB, (2018). 2018 *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> 20.03.2019 tarihinde alınmıştır.
- Şişman, M. (2014). *Örgütler ve Kültürler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Yüce, S. (2008). ‘Taşınmalı Eğitim-Öğretim Yapan İlköğretim Okullarındaki İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Derslerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi.’ (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

**AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ İLE ETNİK VE DİNİ MOTİVASYONLU SUÇLAR
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İTALYA VE AVUSTURYA ÖRNEKLERİ**

Şeyma Merve TANDOĞAN

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü Doktora Öğrencisi
smerve.tandogan@gmail.com

ÖZET

11 Eylül terör saldırılarıyla başlayan süreç hem uluslararası sistem hem de ülkelerin siyasal ve toplumsal yapıları üzerinde etkili olmuştur. Saldırı sonrasında Müslüman kimliği terörizmle ilişkilendirilerek ötekileştirilmiş ve etnik kimlik üzerinden yabancı olarak görülen kişilere yönelik bir dışlama süreci başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte hızlı bir gelişim sürecine giren küreselleşmenin etkisiyle yaşanan göç hareketliliği, 11 Eylül sonrasında özellikle Batı Avrupa'daki devletler açısından sorun teşkil etmeye başlamıştır. 80'lerden itibaren yükselişe geçen aşırı sağ eğilimler bu tarihten itibaren etkisini belirgin şekilde göstermeye başlamıştır. 80'lerden itibaren toplumsal düzeyde görülen, etnik ve dini kimlikleri dolayısıyla genel olarak göçmenleri özelde de Müslümanları ötekileştiren söylem bu tarihten itibaren yoğun olarak siyasi partilerin söylemlerine eklenmiştir.

11 Eylül sonrasında aşırı sağ eğilimli partiler yabancıları ötekileştirici söylemlerini yoğunlaştırırken, merkez akım siyasi partiler ise hem seçmen desteğini korumak hem de aşırı sağ partilere kayan seçmenlerini geri kazanmak adına aşırı sağ söylemle benzeşen popülist söylemlere başvurmuşlardır. Siyasi söylemde yaşanan bu değişim toplumsal düzeyde de etkisini göstermiştir. Toplum içinde yabancılar ve Müslümanlara yönelik düşmanlıkta bir artış gözlemlenmiştir. Siyasilerin söylemlerinin yanı sıra konjonktürel gelişmeler de yabancı düşmanlığındaki artışa etki eden faktörlerden biri olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; seçilen ülkelerdeki aşırı sağ partilerin 11 Eylül sonrasındaki söylemlerinin, yükselişlerinin ve konjonktürel gelişmelerin etnik ve dini motivasyonlu suçlar üzerindeki etkisini incelemektir. Bunun yanı sıra merkez akım siyasi partilerin aşırı sağ söylemle benzeşen söylemlerinin ve konjonktürel gelişmelerin; yabancıları ve Müslümanları ötekileştiren söylemlerin meşrulaşması ve o güne kadar marjinal olarak görülen aşırı sağ eğilimli siyasi partilerin siyasetin meşru aktörleri haline gelmesi üzerindeki etkileri de incelenecektir.

Bu amaç doğrultusunda İtalya ve Avusturya incelenmek için seçilmiştir. Bu ülkelerin seçilme nedeni olarak aşırı sağ partilerin bu ülkelerde elde ettikleri kazanımların kayda değer olması söylenebilir. Seçilen ülkelerdeki aşırı sağ partiler hükümet ortağı olacak düzeyde başarı elde etmişlerdir. Bu ülkelerdeki merkez akım ve aşırı sağ partilerin söylemleri, seçimlerde aldıkları oy oranları, bu ülkelerde gerçekleşen etnik ve dini motivasyonlu saldırı sayıları ve yaşanan konjonktürel gelişmeler incelenmiştir. İnceleme neticesinde merkez akım partilerin söylemlerinde yaşanan değişimin aşırı sağ söylemleri meşrulaştırıcı etkisinin olduğu, konjonktürel gelişmelerin bu partilerin yükselişine zemin hazırladığı görülmüştür. Ayrıca etnik ve dini motivasyonlu suçların artış dönemleri ile aşırı sağ söylemleri kullanan partilerin yükseliş dönemlerinin paralellik gösterdiği de görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Irkçı Saldırıları, Popülizm, İtalya, Avusturya

GİRİŞ

80'lerden itibaren yeni bir yükseliş dalgası içine giren aşırı sağ eğilimler 11 Eylül terör saldırılarına kadar olan süreçte her ülkede aynı etkiyi gösterememişlerdir. Ülkelerin tarihsel geçmişlerinin, sosyal yapılarının, siyasi kültürlerinin farklı oluşu bu durumda etkili olmuştur. 11 Eylül sonrasında bu durum değişime uğramıştır. Saldırıları sonrasında İslâm dini terörün kaynağı olarak lanse edilerek Müslüman kimliği ile terörizm arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişkilendirme Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında Batılı toplumların kendilerini tanımlarken yoksun kaldıkları¹⁶⁹ “öteki” kimliğini de tamamlamıştır. Böylelikle yabancılar ve Müslümanlar Batılı toplumların kendi kimliklerini tanımlarken kullandıkları “öteki” olarak referans nesnesi haline gelmiştir.¹⁷⁰ Terör saldırılarının neticesinde ortaya çıkan korku dalgası, saldırı sonrasında yabancılar ve Müslümanlara karşı üretilen ötekileştirici/dışlayıcı söylemler toplumların ülkelerindeki yabancılar yönelik algılamalarını değiştirmiştir. Bu tarihe kadar etkili olamayan ya da sınırlı bir etkiye sahip olan aşırı sağ eğilimli oluşumlar propagandalarını ve söylemlerini daha kuvvetli bir şekilde üretmeye başlamış ve yıllardır sürdürdükleri marjinal konumlarını geride bırakarak siyasetin merkezine doğru hareket etmek için ortaya çıkan konjoktürü kullanmışlardır. Toplumun korkularını, endişelerini yansıtan söylemleri aracılığıyla meşruiyetlerini sağlamaya çalışmışlardır.

80'lerin başlarına ve hatta birçok ülkede Soğuk Savaş'ın bitişine kadar merkez sağ ve sol partilerin görece rakipsiz kalmaları ve ülkeyi koalisyon hükümetleri şeklinde yönetmek durumunda kalmaları bu partilerin söylem ve politikalarını birbirine yaklaştırmıştır. Aşırı sağın bir yükseliş eğilimi içine girmesi ve yeni bir alternatif olarak siyasette belirmesi siyasi alanda yeni bir alternatif arayan kesimler ve siyasetten uzaklaşmış kesimler açısından cezbedici olmuştur. Zaman içinde aşırı sağ eğilimli partilerin toplumdan destek bulması merkez akım siyasi partilerin de söylem ve politikalarına etkide bulunmuştur. Seçmen desteğini kaybetmek istemeyen ya da kaybetmiş oldukları seçmen desteğini geri kazanmak isteyen merkez akım partiler söylemlerini aşırı sağ söylemlere yaklaştırmışlardır. Aşırı sağ partilerin ürettiği ve merkez akım partiler ile medyanın da yayılmasına doğrudan ve dolaylı yoldan katkıda bulunduğu yabancıları ve Müslümanları ötekileştirici söylemler içerik olarak bu grupların “içimizdeki düşmanlar” olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur.

Yabancılar ve Müslümanlara yönelik olarak hem aşırı sağ eğilimli partiler hem de merkez akım partiler tarafından sürekli bir şekilde üretilen ötekileştirici söylemler, bu etnik ve dini grupların toplum tarafından algılanış şeklini etkilemiştir. Bu gruplara karşı gösterilen hoşgörü azalmış ve bazı kesimlerde bu gruplara karşı düşmanca tavırlar sergilendiği görülmüştür. Etnik ve dini olarak farklılaşan bu gruplar toplum tarafından olumsuz olarak algılanan şeylerin nedenleri olarak görülmeye başlamışlardır.

1. ETNİK VE DİNİ MOTİVASYONLU SUÇLARIN ARTIŞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Etnik ve dini motivasyonlu saldırı sayılarının artışında birçok faktör etkili olmuştur. Bu faktörler kısaca aşırı sağ eğilimlerin yükselişi, merkez siyasetin söyleminde meydana gelen aşırı sağ söylemler

¹⁶⁹ Erhan Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, No 1, 2009, s.3.

¹⁷⁰ José Pedro Zuquete, “The European Extreme Right and Islam: New Directions?”, *Journal of Political Ideologies*, Cilt 13, Sayı 3, Ekim 2008, s.322.

benzeşme ve bu süreçte yaşanan konjonktürel gelişmeler olarak sıralanabilir. Bu üç faktörün de bir noktada birbiriyle kesişen ve birbiriyle bağlantılı faktörler olduğu söylenebilir.

1.1.Aşırı Sağ Partilerin Yükselişinde Etkili Olan Faktörler

Soğuk Savaş'ın bitişiyle hız kazanan küreselleşme dalgası neticesinde hızlanan göç hareketliliği ve Batı Avrupa ülkelerinde artan yabancı nüfus aşırı sağ partilerin yabancı karşıtı söylemlerine zemin hazırlamıştır. Göçmenlerin gelerek “gerçek halkın” işlerini ellerinden aldıkları iddiası aşırı sağ partiler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Göçler neticesinde yabancı nüfusta artış meydana gelmesi, aşırı sağ partilerin söylemlerinde bu durumu sorun olarak nitelendirmesi Batı Avrupa toplumlarını kendi kimliklerinin tehdit altında olduğu düşüncesine sevk etmiştir.¹⁷¹ Soğuk Savaş'ın bitişiyle artan göçmen nüfusun yanı sıra Batı Avrupa devletlerine Soğuk Savaş döneminde göç etmiş olan ve kendilerinden dil, din, kimlik açısından farklı olan yabancı işçilerin daha görünür olmaları ve toplumla karşılaşma alanlarının artışı da toplumların yabancılara yönelik olarak hissettiği tehdit algısında etkili olmuştur.

Göçmenlerle ilgili olan konular sürekli olarak sorunsallaştırılmış ve bu durum üzerinden merkez akım partilerin söylem ve politikalarına karşı söylem geliştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan yeni ekonomik güç merkezleri, yeni rekabet ortamı nedeniyle refah devleti düzenini sürdürmekte zorlanan Batı Avrupalı devletler zaman zaman bu karşı söylemi karşılayacak politikalar üretmekte zorlanmışlardır.¹⁷² Merkez akım partilerin içinde buldukları durum aşırı sağ partilerin lehine olmuştur. Göçmenler konusunda bir söylem ve politika üretmeyen merkez akım partiler aşırı sağ partiler tarafından kendi çıkarlarını düşünen, halkın taleplerine kulak vermeyen elitler olarak söylemlere konu edilmiştir. Aşırı sağ partiler bu durum üzerinden kendi varlıklarının meşruiyetini halka dayandırmak istemişlerdir.

70'li yıllarda yaşanan petrol krizi nedeniyle yaşanan durgunluk ortamı dolaylı olarak ülkedeki göçmen işçilere bağlanmıştır. Kriz nedeniyle yaşanan ekonomik durgunluğa göçmenlerin neden olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle yaşanan ekonomik dalgalanma, yeni rekabet ortamına uyum sağlayabilmek için atılan düzenleyici ve refah devletini kısıtlayıcı adımlar yine göçmenler üzerinden algılanmıştır. Ortaya çıkan duruma göçmenlerin neden olduğu, ekonomik sıkıntı dönemlerinde göçmenlerin gerçek halkın işlerini ellerinden aldıkları düşüncesi aşırı sağ partiler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Mevcut durum üzerinden ekonomik ve sosyal konularda kendi halklarının öncelenmesi gerektiği söylemini¹⁷³ sıklıkla kullanan aşırı sağ partiler açısından hem küreselleşmenin hızlanması hem de ekonomide ortaya çıkan durgunluk dönemleri söylemlerini ve varlıklarını meşrulaştırmak için bir fırsat olarak belirlemiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca milliyetçi hareketlerin ve ulus-devlet düşüncesinin geri plana itilmesi, Avrupa Birliği (AB) çatısı altında birlik ve beraberlik vurgusuyla işbirliğinin ve birlikte yaşamanın teşvik edilmesi gibi durumlar bu dönemde aşırı sağ eğilimli aşırı milliyetçi partilerin marjinal kalmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişiye kadar geçen süreçte merkez akım sağ ve sol partiler birçok kez ülke yönetiminde ortak hareket etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum zaman içinde sağ ve sol partilerin söylem ve politikalarının birbirine yaklaşması neticesini doğurmuştur. Bu partilerin merkeze iyice yaklaşmaları neticesinde siyasetin sağ ve sol uçlarında boşluklar meydana gelmiştir.

¹⁷¹ Leslie Holmes ve Philomema Murray, “Introduction. Citizenship and Identity in Europe” (der.) Leslie Holmes ve Philomema Murray, *Citizenship and Identity in Europe*, Aldershot, Ashgate Publishing, 1999, s.1.

¹⁷² Zeynep Atikkan, *Avrupa Benim Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2014, s.53.

¹⁷³ Aylin Ünver Noi, *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.91-92.

80'lerden itibaren ve özellikle Soğuk Savaş'ın bitişiyle aşırı sağ partiler siyasetin sağ kulvarındaki bu boşluğu söylemleriyle doldurmaya başlamışlardır. Böylelikle bu partiler de siyasi zeminde kendilerine bir alan bulmuşlardır. Merkez akım sağ ve sol partilerin söylemlerindeki benzeşmeden rahatsızlık duyan ya da siyaseten taleplerinin karşılanmadığını düşünen ve siyasetten uzaklaşan toplum kesimlerinin bir kısmı, aşırı sağ partilerin merkez partilerden farklılaşan söylemlerine destek vermiştir. Bu durum da aşırı sağ partilerin toplumdan destek bulmasının önünü açmıştır.

Aşırı sağ partilerin yükselişinde en büyük etkisi olan faktörlerden biri de 11 Eylül terör saldırıdır. Saldırıların ardından özellikle Batılı toplumlarda bir korku ve endişe atmosferi hâkim olmuştur. Saldırıyı düzenleyen kişilerin kimlikleri üzerinden başlatılan ötekileştirici söylemler ve oluşturulan korku ortamı toplumların yabancılara ve Müslümanlara yönelik bakışını etkilerken aşırı sağ partilerin yabancı düşmanlığı içeren söylemlerine de zemin ve meşruiyet hazırlamıştır. Bu tarihten itibaren aşırı sağ partilerin yabancı düşmanlığı içerikli söylemleri toplumun geniş bir kesiminde karşılık bulmaya başlamıştır. Saldırıların sonrasında merkez akım partilerin çokkültürlülük söylemleri rafa kaldırılırken aşırı sağın yabancı karşıtı söylemleri merkez siyasetin diline yerleşmeye başlamıştır. Bu durum aşırı sağın söylemlerini meşrulaştırıcı bir etkide bulunmuştur. Dolayısıyla ortaya çıkan durum karşılıklı olarak birbirini besleyen bir sürece dönüşmüştür. Merkez akım partiler toplumların korku ve endişeleri doğrultusunda yabancı karşıtı söylemler üretirken bir yandan da aşırı sağın söylemlerini meşrulaştırmış, meşrulaşan bu söylemler üzerinden aşırı sağ partiler de kendilerini siyasetin meşru bir aktörü olarak sunma imkânını elde etmişlerdir.

2010 yılında başlayan Arap Baharı'nın bölge ülkelerine yayılması neticesinde ortaya çıkan mülteci krizi de aşırı sağın yükselişine etki eden nedenler arasında gösterilebilir. Mülteci gruplarının çeşitli yollar üzerinden Avrupa'ya ulaşma çabaları Avrupa Birliği üyesi ülkeler açısından büyük bir kriz meydana getirmiştir. Merkez akım partiler bu göçlerin nasıl engelleneceği, bölgeye ulaşan mültecilerin nasıl paylaşılacağı konularına çözüm bulmaya çalışırken aşırı sağ partiler bu durumu kendi lehlerine çevirmiş ve yabancı düşmanlığı içeren söylemlerini mülteci krizi üzerinden meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu partiler mevcut durumdan merkez akım partilerini sorumlu tutarak hem onların politikalarını sorunsallaştırmış hem de kendi söylemlerini meşrulaştırarak çifte kazanç elde etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte birçok popülist aşırı sağ eğilimli partinin kurulduğu ya da mevcut olan partilerin toplumdan destek bulduğu görülmüştür. Yabancıların ve Müslümanların kökleri geçmişten gelen bir tehdit ve korku kaynağı oldukları düşüncesi¹⁷⁴ bu süreçte güçlenmiş ve toplumdaki yabancı karşıtlığında bir artış gözlemlenmiştir.

1.2. Merkez Siyasi Söylemin Aşırı Sağ Söylemle Benzerlik Göstermesi

Soğuk Savaş dönemi boyunca görece rakipsiz kalan ve ülkenin gelişimi, benimsenen refah devletinin hayata geçirilip korunması adına ortak hareket etmek durumunda kalan sağ ve sol partiler zamanla söylem ve politika bağlamında birbirlerine yaklaşmışlardır. Bu süreçte aşırı milliyetçi söylemlere alan bırakılmamış ve aşırı sağ partiler marjinal alana itilmişlerdir. Batılı toplumlarca “öteki” olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı kendilerini koruma ve birlik olarak daha güçlü olma düşüncesiyle bu durum

¹⁷⁴ Emran Qureshi ve Michael A. Sells, “Introduction: Constructing the Muslim Enemy” (der.) Emran Qureshi ve Michael A. Sells, *New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, New York, Columbia University Press, 2003, s.27.

genel anlamda kabul görse de zaman içinde toplumun belli kesimleri sağ ve sol siyasilerin söylem ve politikalarının taleplerini karşılamadığını düşünerek siyasetten uzaklaşmışlardır.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte düşman olan Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması Batılı toplumlar ve siyasiler açısından kendilerini tanımlama konusunda bir boşluk meydana getirmiştir. 80'lerle birlikte aşırı sağ eğilimlerin girdiği yeni yükseliş dalgası neticesinde bazı ülkelerde aşırı sağ partilerin elde ettikleri kazanımlar, bu yeni konjoktürle birlikte diğer Batılı ülkelerdeki aşırı sağ eğilimleri de etkilemiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrasında aşırı sağ partilerin sesleri daha yüksek olarak çıkmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren hem saldırının ortaya çıkardığı korku ve endişe ortamı hem de Sovyetler Birliği'nin ardından ortaya çıkan boşluğu yeni bir "öteki" öznesinin doldurması aşırı sağ partilerin toplumdan destek bulmasını sağlamıştır. Zaman içinde bu desteğin artışı merkez sağ ve sol partiler açısından bir endişe kaynağı olmuştur. Kaybettikleri seçmen desteğini geri kazanma isteği ve saldırıları sonrasında ortaya çıkan korku atmosferinin etkisiyle merkez akım partiler söylemlerinde aşırı sağın kullandığı temalar görülmeye başlanmıştır. Toplumun talepleri doğrultusunda üretilen ve aşırı sağın söylemleriyle de benzeşen bu popülist söylemler bir yandan aşırı sağ partilerin söylemlerini meşru alana taşımış ve bu partilerin meşru söylemler üretene aktörler haline gelmesine neden olmuştur.

Merkez siyasi söylemle aşırı sağ söylemin benzerlik göstermesi toplumdaki algılamaları etkilemiştir denilebilir. Aşırı sağın yabancı düşmanlığı içeren söylemlerine karşı bir engelleyici vazifesi gören merkez akım parti söylemlerinin değişime uğraması ya da ortadan kalkması toplumun yabancılara karşı olan düşüncelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Meydana gelen ekonomik, siyasi, toplumsal olaylarda sorumlu olarak etnik ve dini açıdan farklı olan grupların hedef gösterilmesi bu gruplara karşı toplumda olan hoşgörüyü azaltmış ve bazı durumlarda tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur.

1.3. Konjoktürel Gelişmelerin Etnik ve Dini Motivasyonlu Saldırlara Etkisi

Yaşanan olayların büyüklüğü, etkinliği, neticesinde ortaya çıkan olgular, toplumları etkileme düzeyleri, yaşanan olaylara karar vericiler tarafından gösterilen tepkiler, olayın ele alınış biçimi gibi faktörler toplumların algılamalarını, tepkilerini, düşüncelerini etkileyen faktörlerdir. Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen ekonomik, siyasi, toplumsal krizlerin nedeni olarak etnik ve dini açıdan ülke toplumundan ayrılan grupların aşırı sağ partiler tarafından yoğun bir şekilde hedef gösterilmesi ve zaman içinde merkez akım partilerin de bu söylemi meşrulaştıran nitelikte söylemler üretmeleri toplumların bu gruplara karşı algılarını etkilemiştir. Bu gruplara karşı gösterilen hoşgörü birçok noktada ortadan kalkma aşamasına gelmiş ve ortaya çıkan bu durum bazı kesimlerde yabancı düşmanlığının yerleşmesine neden olmuştur.

Toplumsal düzeyde kendilerinden farklı olana karşı yaşanan bu algılayış değişimi her zaman algıda kalmamış ve farklılıklarından dolayı bu gruplara karşı saldırılar şeklinde kendini göstermiştir. Yaşanan bir kriz ve karmaşa zamanında, sebep olan faktörün ne olduğuna çoğu zaman bakılmaksızın tepkiler kendilerinden farklı olan gruplara yönlendirilmekte, siyasiler tarafından da bu gruplar günah keçisi olarak seçilmektedir. Dolayısıyla bu durum konjoktürel gelişmelerin etnik ve dini motivasyonlu saldırılar üzerinde etkisinin olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır.

2. AVUSTURYA ÖRNEĞİ

Avusturya'da aşırı sağ geleneğin tarihi oldukça eskilere uzanmaktadır. Yakın dönemde aşırı sağın güç kazanması 90'lı yıllarda olmuştur. Piero Ignazi'nin aktardıklarına göre 90'lı yıllarda Avrupa'da,

yabancı düşmanlığının en yüksek olduğu ülke Avusturya olmuştur.¹⁷⁵ Birçok ülkedeki aşırı sağ partiler meclise girmek için aşmaları gereken seçim barajını geçemezken Avusturya'daki aşırı sağ parti olan Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs-FPÖ) ulusal hükümette koalisyon ortağı olacak düzeyde başarı elde etmiştir. 1956 yılında Anton Reinthaller tarafından Alman milliyetçisi bir yapılanma olarak kurulan parti,¹⁷⁶ 1949 yılında kurulan Bağımsızlar Federasyonu'nun (Verband der Unabhängigen-VdU) devamı niteliğindedir. Partiye öncülük eden Federasyon, kurulduğu dönemde Avusturyalı eski Nazilerin seçim aracı haline gelmiştir.¹⁷⁷ FPÖ kurulduğu dönemde kendisinin selefi olan VdU'nun programını milliyetçi öğelere ağırlık vererek aynı şekilde benimsemiştir.¹⁷⁸ Parti ideolojisi aşırı milliyetçilik, göçmen karşıtlığı üzerine kurulmuştur. 1990'lar boyunca FPÖ söylemlerini sertleştirmiş ve söylemlerinde Fransa aşırı sağ partisi Ulusal Cephe'ye benzer şekilde daha göçmen karşıtı, AB karşıtı ve popülist ifadelerle yer vermeye başlamıştır.¹⁷⁹ 2000'lere gelindiğinde ise partinin söylemlerinin merkezinde İslâm düşmanlığı içerikli ifadeler görülmeye başlanmış, partinin temel söylemi ve siyasi çerçevesi bu konu etrafında düzenlenmiştir.

Parti seçim propagandalarında ve genel siyasi söyleminde açıkça ırkçı ve İslâm karşıtı ifadeler kullanmaktan çekinmemiştir. 2005 yılındaki yerel seçimler için hazırlanan seçim afişlerinde seçimin bir düello niteliğinde olduğu ve cami ile kilise arasında bir seçim yapılması gerektiği ima edilmiştir. 2010 yılındaki yerel seçimler öncesinde hazırladığı seçim afişlerinde açık bir şekilde Viyanalı kanını koruma çağrısı yapmış ve daha fazla ötekiliğin kimseye faydası olmadığını iddia etmiştir.¹⁸⁰ Partinin genel başkanı olan Heinz Christian Strache bir konuşmasında Avusturya'nın bir kültür savaşının içinde olduğu, kendilerinin de bu tartışmanın liderliğini yaptıklarını ifade etmiştir.¹⁸¹ 2012 yılındaki seçim afişlerinde ise Faslı göçmenler hedef alınarak "Fas hırsızları yerine vatan sevgisi" ifadelerine yer verilmiştir.¹⁸² 2014 yılında parlamentoya yapılacak burka yasağı teklifi öncesinde bir afiş yayınlamıştır. Afişte Avusturyalı kadınları temsilen bir kadın resmedilerek "peçe için fazla güzel" ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca afişte "Avrupa'nın İslâmlaşmasına karşı" ifadesi de yer almıştır.¹⁸³ Parti bu ifadelerle çok açık bir şekilde yabancı düşmanlığı ve İslâm karşıtlığı yapmış ve bu gruplara yani "öteki" olana karşı tercih edilmesi gerekenin kendileri olduğunu iddia etmişlerdir. 2017 yılındaki

¹⁷⁵ Piero Ignazi, *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford University Press, 2003, s.118.

¹⁷⁶ Herbert Schiedel ve Wolfgang Neugebauer, "Jörg Haider, die FPÖ und der Antisemitismus" (der.) Ruth Wodak ve Anton Pelinka, *Dreck am Stecken. Politik der Ausgrenzung*, Viyana, Czernin Verlag, 2002, s.16.

¹⁷⁷ Bernhard Forchtner, Michał Krzyzanowski ve Ruth Wodak, "Mediatization, Right-Wing Populism and Political Campaigning: The Case of the Austrian Freedom Party" (der.) Mats Ekström ve Andrew Tolson, *Media Talk and Political Elections in Europe and America*, Londra, Palgrave Macmillan, 2013, s.212.

¹⁷⁸ Duncan Morrow, "Jörg Haider and the new FPÖ: Beyond the Democratic Pale?" (der.) Paul Hainsworth, *Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*, Londra, Bloomsbury Publishing, 2016, s.43.

¹⁷⁹ Ruth Wodak ve Martin Reisigl, *The Semiotics of Racism. Approaches in Critical Discourse Analysis*, Viyana, Passagen Verlag, 2000.

¹⁸⁰ Forchtner, Krzyzanowski ve Wodak, s.215;218.

¹⁸¹ Walter Mayr, "Austria's Freedom Party Goes from Strength to Strength", *Spiegel*, 14 Temmuz 2011, <https://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-populists-on-the-rise-austria-s-freedom-party-goes-from-strength-to-strength-a-774255.html> (erişim tarihi:21.09.2019)

¹⁸² İMÖ erstattet Anzeige wegen FPÖ-Plakat, *Salzburger Nachrichten*, 31 Mart 2012, <https://www.sn.at/politik/innenpolitik/imoe-erstattet-anzeige-wegen-fpoe-plakat-6221257> (erişim tarihi:18.09.2019)

¹⁸³ FPÖ Poster Opposes 'Islamification' of Europe, *The Local*, 3 Temmuz 2014, <https://www.thelocal.at/20140703/fpo-poster-opposes-islamification-of-europe> (erişim tarihi:18.09.2019)

seçimler öncesinde yayınlanan manifestosunda parti tüm göçmenlik biçimlerinin reddi, İslâm'ın Avusturya'nın bir parçası olduğunun reddi, çokkültürlü paralel toplulukların reddi gibi ifadelerin yer aldığı görülmüştür.¹⁸⁴ Partinin genel başkanı Strache, İslâm'ın doğasının Avusturya anayasası ile uyumlu olmadığını ileri sürmüştür.¹⁸⁵

FPÖ'nün 90'ların başından itibaren yakaladığı ve kısa bir gerilemenin ardından devam ettirdiği yükseliş trendi merkez akım partilerini tedirgin etmiş ve bu durum merkez akım partilerin kaybettikleri seçmen desteğini geri kazanmak, aşırı sağın yükselişini yavaşlatmak adına söylem ve politikalarında değişikliğe gitmelerine neden olmuştur. Merkez sağı temsil eden Avusturya Halk Partisi (Österreichische Volkspartei-ÖVP), FPÖ'nün destek bulmasını engellemek için 1990 yılındaki federal seçimlerden¹⁸⁶ bu yana çeşitli dönemlerde FPÖ'nün söylemlerine benzer söylemler kullanmıştır. 2013-2017 yılları arasında Dışişleri Bakanı olan ÖVP'li Sebastian Kurz başkanlığı süresince ülkedeki imamlara vaazlarını Almanca verme talebi, ülkedeki İslâmi örgütlere dış finansmanın yasaklanması, siyasi İslâm ile bağlantılı olduğu düşünülen camilerin kapatılması gibi faaliyetlerde bulunmuştur. 2015 yılında mülteci krizi bağlamında artan göçlere sınırları kapatarak karşılık vermiştir.¹⁸⁷ 2017 yılındaki bir açıklamasında Kurz İslâmi eğitim veren anaokullarına verilen devlet desteğini çılgınlık olarak nitelendirmiş, bu desteğin durdurulması gerektiği ve bu okulların kapatılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁸

Başbakan olarak seçildikten sonraki süreçte ise göçle ilgili söylemleri giderek aşırı sağın söylemleriyle daha fazla benzeşmiş ve bir konuşmasında daha sert sınır tedbirleri olması ve Avusturya'nın ulusal kimliğinin korunması çağrısı yaparak “göçle ilgili kesin sınırlamalar koymayanlar yakında kendi topraklarında yabancı gibi hissetmeye başlayacaktır” ifadelerini kullanmıştır.¹⁸⁹ 2017 yılındaki seçimlerin ardından aşırı sağ partisi FPÖ ile koalisyon hükümeti kuran ÖVP'nin söylem ve politikaları bu süre boyunca aşırı sağın söylem ve politikalarıyla tam bir uyum göstermiştir. Yasadışı göçün durdurulması, yabancıların Avusturya'nın cömert refah sistemine erişiminin sınırlandırılması ve AB'nin dış sınırlarının daha güçlü savunulması gibi söylemler ÖVP'nin söylemlerine yerleşmiştir.¹⁹⁰

Merkez sol parti olan Sosyal Demokratlar (Sozialdemokratische Partei Österreich-SPÖ) göç konusunda ÖVP'den daha ılımlı bir söyleme sahip olsa da bu parti de göçün sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. AB'nin dış sınırlarının korunması, göçmenlerin geldikleri ülkeler ile daha fazla iade anlaşmasının yapılması, göç sayılarının düşürülmesi, AB iltica sisteminin genel bir reformdan geçirilmesi gerektiği¹⁹¹ partinin söylemlerinde ve seçim programlarında yer almıştır.

¹⁸⁴ Klaudia Wegschaider, “Austrian Elections: Where Do the Parties Stand on Asylum, Immigration and Integration?” *Migration Voter*, 13 Ekim 2017, <https://migrationvoter.com/2017/10/13/austrian-elections-where-do-the-parties-stand-on-asylum-immigration-and-integration/> (erişim tarihi:20.09.2019)

¹⁸⁵ Murat Aktaş, “Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 60, 2018, s.282.

¹⁸⁶ Hasan Saim Vural, *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.107.

¹⁸⁷ Simon Shuster, “Austria's Young Chancellor Sebastian Kurz is Bringing the Far-Right Into the Mainstream”, *Time*, 29 Kasım 2018, <https://time.com/5466497/sebastian-kurz/> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁸⁸ “Kurz: Geld für Islam-kindergärten Wahnsinn”, *ORF.at*, 14 Eylül 2017, <https://wien.orf.at/v2/news/stories/2866128/> (erişim tarihi:24.09.2019)

¹⁸⁹ Shuster, <https://time.com/5466497/sebastian-kurz/> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁹⁰ Ralph Atkins, “Austrian Far-Right Posts Strongest Result Since 1999”, *Financial Times*, 15 Ekim 2017, <https://www.ft.com/content/13174630-b0b6-11e7-aa26-bb002965bce8> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁹¹ SPÖ Wahlprogramm, <https://diepresse.com/mediadb/Wahlprogr.pdf> (erişim tarihi:19.09.2019)

Sığınmacılarla ilgili çalışma izni verilmesi, çifte vatandaşlık hakkı, oturma hakkı, daha fazla sığınmacının kabulü gibi konularda partinin aşırı sağın söylem ve talepleriyle uyum içinde olduğu görülmüştür.¹⁹² 2015 yılında parlamentodan geçen ve Müslümanların haklarını kısıtlayan İslâm yasasına SPÖ de destek vermiştir.¹⁹³

Partilerin seçim performanslarına bakıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır;

Tablo 1. FPÖ, ÖVP ve SPÖ'nün Parlamento Seçimleri Oy Oranları

FPÖ, ÖVP ve SPÖ'nün Parlamento Seçimleri Oy Oranları	2002	2006	2008	2013	2017
FPÖ	% 10	% 11	% 17,5	% 20,5	% 26
ÖVP	% 42,3	% 34,3	% 26	% 24	% 31,5
SPÖ	% 36,5	% 35,3	% 29,3	% 26,8	% 26,9

Kaynak: www.electionresources.org/at/

FPÖ'nün 2000'li yılların başından itibaren yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir. Merkez sağ partisi olan ÖVP'nin oylarında aşırı sağ partisi olan FPÖ'nün yükselişine paralel olarak bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde merkez sol partisi olan SPÖ'nün de oylarında bir azalma eğilimi olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan bu tablo merkez partilerin yaşadığı seçmen kaybını görebilmek ve bu partilerin söylemlerinde yaşanan değişimi anlayabilmek açısından somut bir gösterge olmuştur. ÖVP'nin 2017 seçimlerinde bir önceki seçime göre % 7,5 oranında artış sağlaması söylemlerinde aşırı sağ temaları yoğun bir şekilde kullanmasıyla açıklanabilir. Toplumun beklentileri doğrultusunda üretilen popülist ve aşırı sağ söylemle benzeşen söylemler içinde bulunan konjonktürle de bağlantılı olarak meyvelerini vermiş ve parti seçimlerden 1. parti olarak çıkmıştır.

Aşırı sağ söylemin merkez partiler tarafından kullanılması ve bu söylemlerin meşru zemine taşınması toplumsal düzeyde etkisini göstermiştir. Toplumun yabancılara karşı bakışı değişime uğramıştır. Etnik ve dini motivasyonlu olarak gerçekleştirilen saldırı sayılarında her yıl artış yaşandığı gözlenmiştir. Güvenlik güçleri tarafından 2009 yılında 62¹⁹⁴ olarak kayda geçen nefret suçları sayısı 2010 yılında 101'e¹⁹⁵ yükselmiştir. 2011 yılında bir düşüş gözlene de sonraki yıllarda sayıların yine artış eğilimi

¹⁹² Maria Sterkl, "Welche Rechte soll es für Migranten geben?", *Der Standard*, 14 Eylül 2019, <https://www.derstandard.at/story/2000108602509/welche-rechte-soll-es-fuer-migranten-geben> (erişim tarihi:20.09.2019)

¹⁹³ Kazım Keskin, "Avusturya Seçimleri ve Aşırı Sağın Merkeze Yerleşmesi", *SETA Perspektif*, Sayı 180, Ekim 2017, s.2.

¹⁹⁴ OSCE, *Austria Hate Crime Data 2009*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2009> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁹⁵ OSCE, *Austria Hate Crime Data 2010*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2010> (erişim tarihi:19.09.2019)

gösterdiği görülmüştür. 2014 yılında 186¹⁹⁶ olan saldırı sayısı 2015 yılında % 100'den fazla artış göstererek 395¹⁹⁷ olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönem mülteci krizinin zirve yaptığı ve aşırı sağ söylemlerin de yoğun olarak kullanıldığı dönemle paralellik göstermektedir.

Saldırı sayılarıyla ilgili olarak farklı kurumlardan elde edilen verilerin farklılık gösterdiği görülmüştür. Statista'dan elde edilen verilere göre saldırı sayıları şu şekilde kayıt altına alınmıştır; 2008 yılında 704 olan ırkçı saldırı sayısı 2009 yılında 798, 2010 yılında 745 olarak gerçekleşmiştir. Takip eden yıllarda küçük azalmalar söz konusu olsa da buna rağmen saldırı sayılarının yüksek seyrettiği görülmüştür. 2013 yılından başlayarak saldırı sayılarının sürekli bir şekilde artış eğilimi izlediği, 2013 yılında 731, 2015 yılında 927, 2017 yılında 1162 ve son olarak 2018 yılında zirve yaparak 1920 olarak gerçekleştiği görülmüştür.¹⁹⁸ Yine aynı kaynaktan alınan verilere göre 2015 yılında gerçekleşen İslâmofobi motivasyonlu saldırı sayıları 156 iken bu sayı 2017 yılında 309, 2018 yılında ise 540 olarak kayıt altına alınmıştır.¹⁹⁹

Farklı kaynaklardan elde edilen verilerin bu derece farklılık göstermesinin saldırıların kayıt altına alınmasında yaşanan eksikliklerden kaynaklandığı ifade edilebilir. Güvenlik güçlerinin etnik ve dini motivasyonlu olan ırkçı saldırıları normal bir şiddet suçu gibi kayıt altına alması bu saldırılarla ilgili gerçek verileri elde etmenin önüne geçmektedir. Bu durum da farklı kaynaklardan elde edilen verilerin yüksek oranda farklılık göstermesiyle neticelenmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan kamuoyu araştırmalarında 2005 yılında toplumun “ülkedeki en büyük 2 sorun nedir?” sorusuna verdiği cevaplar arasında işsizlik % 63, suç % 24 olarak belirlenirken göç konusu % 16 ile beşinci sırada yer almıştır. 2006 yılında göçü en önemli iki sorundan biri olarak görenlerin oranı % 22'ye yükselerek üçüncü sıraya yerleşmiştir. 2015 yılının ilk yarısında % 19 iken sonlarında % 56, 2016 yılının ilk yarısında % 41, 2017 yılında % 32, 2018 yılında ise göç konusu % 29 ile ilk sırada yer almıştır.²⁰⁰ Toplumsal düzeydeki bu algılama değişiminde etkili olan faktörler konjonktürel bir gelişme olan mülteci krizi ve aşırı sağın bu gelişme üzerinden söylemlerini yoğunlaştırması olmuştur. Mülteci akımının zirve yaptığı 2014-2016 yılları arasında toplumların göç konusuyla ilgili fikirleri olumsuz anlamda değişime uğramıştır. Siyasilerin söylemlerinin de bu değişimde etkili olduğu söylenebilir. Aşırı sağın göç karşıtı söylemlerinin yanında merkez sağın da sınırları kapatma hamlesi ve göçü engelleme çabaları toplumun düşüncelerini etkilemiştir.

3. İTALYA ÖRNEĞİ

¹⁹⁶ OSCE, *Austria Hate Crime Data 2014*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2014> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁹⁷ OSCE, *Austria Hate Crime Data 2015*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2015> (erişim tarihi:19.09.2019)

¹⁹⁸ “Anzahl der Dokumentierten Rassistischen Vorfälle in Österreich von 2008 bis 2018”, *Statista*, 25 Mart 2019, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/823992/umfrage/rassistische-vorfaelle-in-oesterreich/> (erişim tarihi:17.09.2019)

¹⁹⁹ “Anzahl der Islamfeindlichen Vorfälle in Österreich von 2015 bis 2018”, *Statista*, 11 Temmuz 2019, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/997396/umfrage/islamfeindliche-vorfaelle-in-oesterreich/> (erişim tarihi: 17.09.2019)

²⁰⁰ European Commission, *Public Opinion*, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/42/groupKy/208> (erişim tarihi:19.09.2019)

İtalya’da aşırı sağ geleneğin gelişimi eski tarihlere uzanmaktadır. Aşırı sağın yükselişini üç döneme²⁰¹ ayıran yazarlar tarafından birinci yükseliş dalgası olarak kabul edilen 1946-1960 arası dönemde İtalya’da aşırı sağ partilerin kurulduğu ve belli oranda başarı elde ettiği görülmüştür. O yıllardan itibaren aşırı sağ partiler çoğu zaman marjinal konumda olsalar da farklı isim ve yapılanmalarla İtalya siyasetinde yer almışlardır. Günümüzde aşırı sağı temsil eden parti olan Kuzey Ligi (Lega Nord-LN), kuzey İtalya’da kurulmuş olan bölgesel liglerin 1989’da Umberto Bossi tarafından birleştirilmesiyle oluşmuştur. Lig kendisini örgütsel etkisizliğe ve siyasi sınıfın yolsuzluğuna karşı, üretken kuzeyin bir protesto hareketi olarak sunmuştur.²⁰² Partinin genel ideolojisi yabancı karşıtlığı, Avrupa Birliği karşıtlığı ve LN’nin hayali olarak kurguladığı İtalya’nın kuzeyinde bulunan Padanya bölgesinin²⁰³ bağımsızlığının savunusu şeklinde ifade edilebilir. Son dönemde partinin söylemlerine İslâm karşıtlığı da eklenmiştir. Parti 90’lardan itibaren yükselişe geçmiştir. LN’nin yükselişi uzun sürmemiş ve 90’ların sonunda sınırlı seçmen desteğine sahip bir parti konumuna gelmiştir.²⁰⁴ Partinin oyları 2001 seçimlerinden itibaren yükselişe geçmiş olsa da bu yükseliş 2013 yılında kesintiye uğramış ve parti asıl yükselişini 2018 yılındaki seçimlerde yapmıştır.

Parti söylemlerine bakıldığında açık bir şekilde göçmen karşıtlığı ve İslâm karşıtlığı içerikli ifadeler görülmektedir. 2003 yılında partinin lideri ve Reform bakanı olan Bossi bir konuşmasında İtalyan otoritelerinin göçmen taşıyan botlara ateş açması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁵ Göçmenlerin entegre edilemez olduğu iddialarını da partinin söylemleri arasında görmek mümkündür.²⁰⁶ LN lideri ve İçişleri bakanı olan Matteo Salvini, göçmen krizi esnasında çeşitli yollarla Avrupa’ya ulaşmaya çalışan göçmenlerin İtalya’ya girmelerine izin vermeyeceğini birçok kez tekrar etmiştir. Bunun yanında eğer AB tarafından gerekli adımlar atılmazsa gelen göçmenlerin geldikleri ülkelere gönderileceğini ifade etmiştir.²⁰⁷ Göçmen karşıtlığının yanı sıra İslâm karşıtı ifadeler de LN’yi temsil eden kişiler ya da LN’nin yayın organları tarafından kullanılmıştır. İslâmi istilaya direnmek ve İtalya’nın Katolik kimliğini korumak için İslâm’a karşı kültürel bir savaşa hazır oldukları LN’li vekil Mario Borghesio tarafından ilan edilmiştir.²⁰⁸

²⁰¹ Klaus von Beyme, “Right Wing Extremism in Post-war Europe”, Klaus von Beyme, (der.) *Right Wing Extremism in Western Europe*, London, New York, Routledge, 1988, s.6.

Eva Kolinsky, “A Future for Right Extremism in Germany?”, Paul Hainsworth (der.) *The Extreme Right in Europe and the USA*, London, Bloomsbury Publishing, 2016, s.61.

²⁰² Marco Tarchi, “The Lega Nord” (der.) Lieven de Winter ve Huri Türsan, *Regionalist Parties in Western Europe*, London, Routledge, 1998, s.144-145.

²⁰³ Anna Cento Bull ve Mark Gilbert, *The Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics*, New York, Palgrave, 2001, s.116.

²⁰⁴ Hans-Georg Betz, “Against Rome: The Lega Nord” (der.) Hans-Georg Betz ve Stefan Immerfall, *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, New York, St. Martin’s Press, 1998 (akt.) Vural, s.173-174.

²⁰⁵ Bruce Johnston, “Fire on Illegal Migrants, Says Italian Minister”, *The Telegraph*, 17 Haziran 2003, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/1433252/Fire-on-illegal-migrants-says-Italian-minister.html> (erişim tarihi: 27.09.2019)

²⁰⁶ Suzanne Mulcahy, *Europe’s Migrant Policies: Illusions of Integration*, New York, Palgrave, 2011, s.127.

²⁰⁷ Ljubomir Milasin, “No one Lands in Italy Without My Permission: Salvini Resist Calls to Let Rescued Migrants Disembark”, *The Local*, 23 Ağustos 2018, <https://www.thelocal.it/20180823/no-one-lands-in-italy-without-my-permission-matteo-salvini-refuses-to> (erişim tarihi: 27.09.2019)

²⁰⁸ Hans-Georg Betz ve Susi Meret, “Revisiting Lepanto: The Political Mobilization Against Islam in Contemporary Western Europe”, *Patterns of Prejudice*, Cilt 43, Sayı 3-4, 2009, s.319.

Aşırı sağ partilerin söylemlerinde görülen göçmen ve İslâm karşıtlığı merkez akım partilerin söylem ve politikalarına etkide bulunmuştur. Merkez sağ akımı temsil eden Forza Italia partisi senatörü Marco Bucci bir konuşmasında birkaç yıl içinde Müslümanların İtalyan nüfusu içindeki oranının % 10-15'lere ulaşacağını, bu durumun kendi değerlerinin saflığını tehlikeye atacağını ve evlilikler yoluyla Müslümanların İtalyan toplum yapısını içeriden yıkacaklarını iddia etmiştir.²⁰⁹ Forza Italia'lı başbakan Silvio Berlusconi bir açıklamasında çok etnik gruptan oluşan İtalya fikrini desteklemediklerini açıklamıştır.²¹⁰ Okullarda Hristiyanlığın yanında İslâm dininin de öğretilmesi fikrinin kendisini ürperttiğini açıklayan²¹¹ Berlusconi bir başka açıklamasında ise Batı uygarlığının İslâm dünyasından üstün olduğunu iddia etmiştir.²¹² 2018 yılındaki parlamento seçimlerinden bir süre önce Berlusconi, göçün "patlamaya hazır bir bomba" olduğunu iddia etmiş ve kendi partisinin seçilmesi durumunda 600 bin yasadışı göçmeni sınır dışı edeceklerini ifade etmiştir.²¹³

Merkez solu temsil eden Demokratik Parti'nin lideri Matteo Renzi aşırı sağ partisi LN'nin söylemini kullanarak sosyal medya üzerinden göçmenleri ağırlamak için ahlaki bir görevlerinin olmadığını fakat onlara yardım etmek için ahlaki bir sorumluluklarının olduğunu açıklayarak, göçmenlere kendi ülkelerinde yardım edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu ifadeler aşırı sağın kullandığı göçmenlerin ülkeye alınmaması, göç etmelerini engellemek için kendi ülkelerinde yardım edilmesi gerektiği söylemiyle aynıdır. LN genel başkanı Salvini, Renzi'yi kendisini taklit etmekle itham etmiştir.²¹⁴

İtalya siyasetindeki genel tabloya bakıldığında şöyle bir durum karşımıza çıkmaktadır;

Tablo 2. İtalya Parlamento Seçimleri Oy Oranları (2001-2018)

İtalya Parlamento Seçimleri Oy Oranları	2001	2006	2008	2013	2018
Lega Nord	% 3,94	% 4,58	% 8,30	% 4,1	% 17,4
Forza Italia	% 29,43	% 23,72			% 14
Partito Democratico			% 33,17	% 25,4	% 18,8
L'Ulivo		% 31,27			

²⁰⁹ Chantal Saint-Blancat ve Ottavia Schmidt di Friedberg, "Why are Mosques a Problem? Local Politics and Fear of Islam in Northern Italy", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Cilt 31, Sayı 6, 2005, s.1089.

²¹⁰ John Hooper, "We Don't Want Multi-Ethnic Italy, says Silvio Berlusconi", *The Guardian*, 10 Mayıs 2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/may/10/silvio-berlusconi-italy-immigrants-libya> (erişim tarihi: 28.09.2019)

²¹¹ "Italy: Teaching Islam Makes Berlusconi Shudder", *CAIR*, 28 Mart 2006, https://www.cair.com/italy_teaching_islam_makes_berlusconi_shudder (erişim tarihi: 28.09.2019)

²¹² "Berlusconi: Batı İslam Dünyasından Üstündür", *NTV*, 26 Eylül 2014, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/109144.asp> (erişim tarihi: 28.09.2019)

²¹³ Angela Giuffrida, "Berlusconi Pledges to Deport 600.000 Illegal Immigrants from Italy", *The Guardian*, 5 Şubat 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/05/berlusconi-pledges-to-deport-600000-illegal-immigrants-italy-election> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²¹⁴ Annalisa Merelli, "Matteo Renzi's New Defense Against anti-Immigrant Populists in Italy-Act like One Himself", *Quartz*, 11 Temmuz 2017, <https://qz.com/1024963/matteo-renzis-new-defense-against-anti-immigrant-populists-in-italy-act-like-one-himself/> (erişim tarihi: 29.09.2019)

Movimento 5 Stelle				% 25,6	% 32,7
Popolo della Libertá			% 37,39	% 21,6	
Alleanza Nazionale	% 12,2	% 12,34			

Kaynak: www.politico.eu; www.nsd.no

Yukarıdaki tabloda İtalya’da 2001-2018 yılları arasında yapılan parlamento seçimlerine katılan ve merkez sağ, merkez sol ve aşırı sağ temsil eden partilerin oy oranları gösterilmiştir. 2000’li yıllarda siyasetin çeşitli alanlarını temsil eden partilerin seçimlerde 1. parti olarak çıktığı görülmüştür. 2013 yılından itibaren ise ağırlıklı olarak aşırı sağcı ve popülist partilerin seçimlerde galip geldiği görülmüştür. Bu partilerin genel söylemlerinde hâkim olan temalara bakıldığında, bu durumun ortaya çıkışında Suriye kriziyle bağlantılı olarak ortaya çıkan mülteci akını gibi konjonktürel gelişmelerin ve bu partilerin söylemlerinin merkez akım partiler tarafından kullanılarak meşru söylem haline getirilmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Aşırı sağ söylemlerin hem aşırı sağ parti LN tarafından sürekli olarak tekrar edilmesi hem de bu söylemlerin merkez akım partiler tarafından kullanılarak meşrulaştırılması, toplumun kendilerinden farklı olan gruplara yönelik düşünce ve davranışlarını etkilemiştir. Etnik ve dini motivasyonlu olarak işlenen nefret suçları 2009 yılında 134²¹⁵ iken takip eden 3 yıl boyunca azalma görülmüştür. Fakat bu durum 2013 yılında değişmiş ve nefret suçlarında bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. 2013 yılında kayıt altına alınan etnik ve dini motivasyonlu saldırı sayısı 472²¹⁶ olarak gerçekleşmiştir. Bu sayı 2014 yılında 596’ya²¹⁷, 2016 yılında 736’ya²¹⁸, 2017 yılında ise 1048’e²¹⁹ yükselmiştir. 2013 sonrasında yaşanan değişim aşırı sağcı ve popülist partilerin yükselişi ve mülteci krizinin etkilerini görüldüğü dönemle paralellik göstermektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan kamuoyu araştırmalarında “ülkedeki en büyük 2 sorun nedir?” sorusunda verilen cevaplar arasında göç konusu 2005 yılı ile 2013 yılları arasında genel olarak % 7-15 ile 5 ve 6. sıralarda yer alırken bu oran 2014 yılından itibaren yükselişe geçmiştir. 2014 yılında göçü en büyük 2 sorundan biri olarak görenlerin oranı % 18’e, 2015 yılında % 30’a, 2016 yılında ise zirve yaparak % 42’ye yükselmiş ve en büyük 2. sorun olarak bildirilmiştir. Takip eden yıllarda da bu oranın % 35-36 seviyesinde olduğu ve göçün hala en büyük 2. sorun olarak düşünüldüğü görülmüştür.²²⁰ Bu durumun ortaya çıkışında aşırı sağın söylemlerinin yanında konjonktürel gelişmeler de etkili olmuştur. 2014-2016 yılları arasında AB gündemini yoğun bir şekilde meşgul eden mülteci krizi ve bu krizle paralel şekilde üretilen aşırı sağcı söylemler toplumun düşüncelerine etkide bulunmuştur. 2017 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir araştırmanın sonucuna göre katılımcıların % 75’i göçmenlerin ülkedeki suç problemini daha da kötüleştirdiklerini, % 58’i ise göçmenlerin İtalyanların

²¹⁵ OSCE, *Italy Hate Crime Data 2009*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2009> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²¹⁶ OSCE, *Italy Hate Crime Data 2013*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2013> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²¹⁷ OSCE, *Italy Hate Crime Data 2014*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2014> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²¹⁸ OSCE, *Italy Hate Crime Data 2016*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2016> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²¹⁹ OSCE, *Italy Hate Crime Data 2017*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2017> (erişim tarihi: 29.09.2019)

²²⁰ European Commission, *Public Opinion*, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/42/groupKy/202> (erişim tarihi: 29.09.2019)

işlerini ellerinden aldıklarını düşünmektedir.²²¹ 2018 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre araştırmaya katılan İtalyanların % 58'i göçten korkmakta, % 60'tan fazlası ise yaşadıkları şehirde kendilerini güvenme hissetmemektedir.²²²

SONUÇ

Aşırı sağ eğilimlerin 80'lerden itibaren içine girdiği yeni yükseliş dalgası Soğuk Savaş'ın bitişi ve 11 Eylül terör saldırılarıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletler tarafından öteki olarak görülen Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortadan kalkması Batılı devletlerin kimliklerini tanımlarken kullandıkları “öteki” öznesinin de ortadan kalkmasına neden olmuştur. Fakat bu eksiklik dönemi 11 Eylül terör saldırılarıyla birlikte sona ermiştir. Bu tarihten itibaren özelde Müslümanlar olmak üzere etnik ve dini bakımdan ülke toplumlarından farklılık gösteren kesimler yeni ötekiler olarak ilan edilmiştir. Ortaya çıkan bu tablo aşırı sağ eğilimlerin lehine olacak sonuçlar doğurmuştur. Söylemlerinin temelini oluşturan yabancı ve İslâm karşıtlığının merkez akım partilerin söylemlerine yerleşmesi, toplum üzerinde etkili olan korku ve endişe ortamı aşırı sağ partilere marjinallikten sıyrılarak merkeze yaklaşma imkânı sağlamıştır. Bu gelişmenin yanı sıra 2010 yılında başlayan ve bir mülteci krizine dönüşerek devam eden Arap Baharı da aşırı sağ eğilimlerin son 10 yıllık dönemdeki yükselişlerine etki eden faktörler arasındadır.

Aşırı sağcı söylemlerin hem aşırı sağ partiler tarafından yoğun olarak kullanılması hem de merkez partilerin söylemlerinde aşırı sağın kullandığı ifadelerin yer alması bu söylemleri meşru söylemler haline getirerek normalleşmesine sebebiyet vermiştir. Avrupa siyasetinde yaşanan bu değişim ve dönüşüm toplumsal düzeyde etkisini göstermiştir. Etnik ve dini açıdan farklı olanları ötekileştiren, düşman olarak nitelendiren söylemlerin normalleşmesi toplumun bu gruplara olan bakışını etkilemiştir. Aşırı sağcı söylemlerin yoğunlaştığı, aşırı sağ partilerin siyasi kazanım sağladığı dönemlerde etnik ve dini motivasyonlu saldırıların artış gösterdiği görülmüştür.

Bu çalışmada örnek olarak incelenen ülkeler özelinde bakıldığında bu ülkelerdeki aşırı sağ eğilimlerin ve kurulmuş olan partilerin popülist, yakın dönemde yaşanan konjonktürel gelişmeler neticesinde kurulmuş olan partiler değil; belirli bir tarihsel arka planı, geçmişi olan, faaliyet gösterdikleri ülkelerin siyasetinde izledikleri dalgalı seyire rağmen yerleşik olan partiler olduğu görülmüştür. Kuruluşlarından itibaren bazı dönemlerde belirli kazanımlar sağlayan İtalya ve Avusturya'daki aşırı sağ partilerin, 11 Eylül sonrasında yeni bir yükseliş yakaladıklarını söylemek mümkündür. 11 Eylül sonrasında oluşan konjonktür bu ülkelerdeki aşırı sağ partiler tarafından da kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. 2010 yılında Arap Baharı'yla başlayan ve 2014 yılında itibaren bir mülteci krizi halini alan kriz ortamı bu partilerin 2000'li yıllardaki en büyük kazanımlarını elde etmelerini sağlamıştır. Mülteci krizi sonrasında bu partilerin hükümet ortağı olacak düzeyde oy elde ettiği görülmüştür. Bu ülkelerdeki etnik ve dini motivasyonlu saldırı sayılarının 2000'lerin öncesinde de yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Fakat 11 Eylül'le girilen süreç ve mülteci krizinin etkisiyle siyasal alanda yaşanan değişim ve dönüşümler

²²¹ European Commission, “Integration of Immigrants in the European Union”, *Special Eurobarometer 469*, Nisan 2018, s.2.

²²² Donato di Carlo, Julia Schulte-Cloos ve Giulia Saudelli, “Has Immigration Really Led to an Increase in Crime in Italy?”, *The London School of Economics and Political Science*, 3 Mart 2018 https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2018/03/03/has-immigration-really-led-to-an-increase-in-crime-in-italy/?utm_content=buffer8cc8f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer (erişim tarihi: 29.09.2019)

bu sayıların bir yükseliş dalgası içine girmesine neden olmuştur. Aşırı sağcı söylemlerin ve partilerin yükseliş gösterdiği dönemlerde bu saldırı sayılarında da bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ATİKKAN, Zeynep (2014), *Avrupa Benim Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- BETZ, Hans-Georg (1998), "Against Rome: The Lega Nord", *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, Hans-Georg Betz ve Stefan Immerfall (der.) New York, St. Martin's Press.
- BEYME, Klaus von (1988), "Right Wing Extremism in Post-war Europe", *Right Wing Extremism in Western Europe*, Klaus von Beyme (der.) London, New York, Routledge.
- BULL, Anna Cento ve GILBERT, Mark (2001), *The Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics*, New York, Palgrave.
- FORCHTNER, Bernhard, KRZYŻANOWSKI, Michał ve WODAK, Ruth (2013), "Mediatization, Right-Wing Populism and Political Campaigning: The Case of the Austrian Freedom Party" *Media Talk and Political Elections in Europe and America*, Mats Ekström ve Andrew Tolson (der.) Londra, Palgrave Macmillan.
- HOLMES, Leslie ve MURRAY, Philomema (1999), "Introduction. Citizenship and Identity in Europe" *Citizenship and Identity in Europe*, Leslie Holmes ve Philomema Murray (der.) Aldershot, Ashgate Publishing.
- IGNAZI, Piero (2003), *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford University Press.
- KOLINSKY, Eva (2016), "A Future for Right Extremism in Germany?", *The Extreme Right in Europe and the USA*, Paul Hainsworth (der.) London, Bloomsbury Publishing, 2016.
- MORROW, Duncan (2016), "Jörg Haider and the new FPÖ: Beyond the Democratic Pale?" *Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*, Paul Hainsworth (der.) Londra, Bloomsbury Publishing.

- MULCAHY, Suzanne (2011), *Europe's Migrant Policies: Illusions of Integration*, New York, Palgrave.
- QURESHİ, Emran ve SELLS, Michael A. (2003), "Introduction: Constructing the Muslim Enemy" *New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, Emran Qureshi ve Michael A. Sells (der.) New York, Columbia University Press.
- SCHIEDEL, Herbert ve NEUGEBAUER, Wolfgang (2002), "Jörg Haider, die FPÖ und der Antisemitismus" *Dreck am Stecken. Politik der Ausgrenzung*, Ruth Wodak ve Anton Pelinka (der.) Viyana, Czernin Verlag.
- TARCHI, Marco (1998), "The Lega Nord", *Regionalist Parties in Western Europe*, Lieven de Winter ve Huri Türsan (der.) London, Routledge.
- ÜNVER NOI, Aylin (2007), *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- VURAL, Hasan Saim (2005), *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- WODAK, Ruth ve REISIGL, Martin (2000), *The Semiotics of Racism. Approaches in Critical Discourse Analysis*, Viyana, Passagen Verlag.

Makaleler

- AKDEMİR, Erhan (2009), "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, No 1, s.1-26.
- AKTAŞ, Murat (2018), "Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 60, s.276-286.
- BETZ, Hans-Georg ve MERET, Susi (2009), "Revisiting Lepanto: The Political Mobilization Against Islam in Contemporary Western Europe", *Patterns of Prejudice*, Cilt 43, Sayı 3-4, s.313-334.
- KESKİN, Kazım (2017), "Avusturya Seçimleri ve Aşırı Sağın Merkeze Yerleşmesi", *SETA Perspektif*, Sayı 180.
- SAINT-BLANCAT, Chantal ve DI FRIEDBERG, Ottavia Schmidt (2005), "Why are Mosques a Problem? Local Politics and Fear of Islam in Northern Italy", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Cilt 31, Sayı 6, s.1083-1104.
- ZUQUETE, José Pedro (2008) "The European Extreme Right and Islam: New Directions?", *Journal of Political Ideologies*, Cilt 13, Sayı 3, s.321-344.

İnternet Kaynakları

- ATKINS, Ralph (2017), "Austrian Far-Right Posts Strongest Result Since 1999", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/13174630-b0b6-11e7-aa26-bb002965bce8> (erişim tarihi:19.09.2019)
- DI CARLO, Donato, SCHULTE-CLOOS, Julia ve SAUDELLI, Giulia (2018), "Has Immigration Really Led to an Increase in Crime in Italy?", *The London School of Economics and Political*

- Science*, https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2018/03/03/has-immigration-really-led-to-an-increase-in-crime-in-italy/?utm_content=buffer8cc8f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer (erişim tarihi: 29.09.2019)
- EUROPEAN COMMISSION, *Public Opinion*, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/theMeKy/42/groupKy/202> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- EUROPEAN COMMISSION, *Public Opinion*, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/theMeKy/42/groupKy/208> (erişim tarihi:19.09.2019)
- GIUFFRIDA, Angela (2018), “Berlusconi Pledges to Deport 600.000 Illegal Immigrants from Italy”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/05/berlusconi-pledges-to-deport-600000-illegal-immigrants-italy-election> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- HOOPER, John (2009), “We Don’t Want Multi-Ethnic Italy, says Silvio Berlusconi”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2009/may/10/silvio-berlusconi-italy-immigrants-libya> (erişim tarihi: 28.09.2019)
- JOHNSTON, Bruce (2003), “Fire on Illegal Migrants, Says Italian Minister”, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/1433252/Fire-on-illegal-migrants-says-Italian-minister.html> (erişim tarihi: 27.09.2019)
- MAYR, Walter (2011), “Austria’s Freedom Party Goes from Strength to Strength”, *Spiegel*, <https://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-populists-on-the-rise-austria-s-freedom-party-goes-from-strength-to-strength-a-774255.html> (erişim tarihi: 21.09.2019)
- MERELLI, Annalisa (2017), “Matteo Renzi’s New Defense Against anti-Immigrant Populists in Italy-Act like One Himself”, *Quartz*, <https://qz.com/1024963/matteo-renzis-new-defense-against-anti-immigrant-populists-in-italy-act-like-one-himself/> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- MILASIN, Ljubomir (2018), “No one Lands in Italy Without My Permission: Salvini Resist Calls to Let Rescued Migrants Disembark”, *The Local*, <https://www.thelocal.it/20180823/no-one-lands-in-italy-without-my-permission-matteo-salvini-refuses-to> (erişim tarihi: 27.09.2019)
- OSCE, *Austria Hate Crime Data 2009*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2009> (erişim tarihi:19.09.2019)
- OSCE, *Italy Hate Crime Data 2009*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2009> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- OSCE, *Austria Hate Crime Data 2010*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2010> (erişim tarihi:19.09.2019)
- OSCE, *Italy Hate Crime Data 2013*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2013> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- OSCE, *Austria Hate Crime Data 2014*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2014> (erişim tarihi:19.09.2019)
- OSCE, *Italy Hate Crime Data 2014*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2014> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- OSCE, *Austria Hate Crime Data 2015*, <http://hatecrime.osce.org/austria?year=2015> (erişim tarihi:19.09.2019)
- OSCE, *Italy Hate Crime Data 2016*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2016> (erişim tarihi: 29.09.2019)

- OSCE, *Italy Hate Crime Data 2017*, <http://hatecrime.osce.org/italy?year=2017> (erişim tarihi: 29.09.2019)
- SHUSTER, Simon (2018), “Austria’s Young Chancellor Sebastian Kurz is Bringing the Far-Right Into the Mainstream”, *Time*, <https://time.com/5466497/sebastian-kurz/> (erişim tarihi:19.09.2019)
- SPÖ, Wahlprogramm, <https://diepresse.com/mediadb/Wahlprogr.pdf> (erişim tarihi:19.09.2019)
- STERKL, Maria (2019), “Welche Rechte soll es für Migranten geben?”, *Der Standard*, <https://www.derstandard.at/story/2000108602509/welche-rechte-soll-es-fuer-migranten-geben> (erişim tarihi:20.09.2019)
- WEGSCHAUER, Klaudia (2017), “Austrian Elections: Where Do the Parties Stand on Asylum, Immigration and Integration?” *Migration Voter*, <https://migrationvoter.com/2017/10/13/austrian-elections-where-do-the-parties-stand-on-asylum-immigration-and-integration/> (erişim tarihi:20.09.2019)
- “Anzahl der Dokumentierten Rassistischen Vorfälle in Österreich von 2008 bis 2018” (2019), *Statista*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/823992/umfrage/rassistische-vorfaelle-in-oesterreich/> (erişim tarihi:17.09.2019)
- “Anzahl der Islamfeindlichen Vorfälle in Österreich von 2015 bis 2018” (2019), *Statista*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/997396/umfrage/islamfeindliche-vorfaelle-in-oesterreich/> (erişim tarihi: 17.09.2019)
- “Berlusconi: Batı İslam Dünyasından Üstündür” (2014), *NTV*, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/109144.asp> (erişim tarihi: 28.09.2019)
- “FPÖ Poster Opposes ‘Islamification’ of Europe” (2014), *The Local*, <https://www.thelocal.at/20140703/fpo-poster-opposes-islamification-of-europe> (erişim tarihi:18.09.2019)
- “IMÖ erstattet Anzeige wegen FPÖ-Plakat” (2012), *Salzburger Nachrichten*, <https://www.sn.at/politik/innenpolitik/imoe-erstattet-anzeige-wegen-fpoe-plakat-6221257> (erişim tarihi:18.09.2019)
- “Italy: Teaching Islam Makes Berlusconi Shudder” (2006), *CAIR*, https://www.cair.com/italy_teaching_islam_makes_berlusconi_shudder (erişim tarihi: 8.09.2019)
- “Kurz: Geld für Islam-kindergärten Wahnsinn” (2017), *ORF.at*, <https://wien.orf.at/v2/news/stories/2866128/> (erişim tarihi:24.09.2019)
- www.electionresources.org/at/
- www.nsd.no
- www.politico.eu

Raporlar

- EUROPEAN COMMISSION (2018), “Integration of Immigrants in the European Union”, *Special Eurobarometer 469*.

AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİ IŞIĞINDA AVRUPA'DA AŞIRI SAĞIN
YÜKSELİŞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (2009-2019 ARASI DÖNEM)

Şeyma Merve TANDOĞAN

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü Doktora Öğrencisi
smerve.tandogan@gmail.com

ÖZET

80'lerde yeni bir yükseliş dalgasına giren ve 11 Eylül sonrasında yükselişi hızlanan aşırı sağ eğilimler, son dönemde Avrupa siyasetinde etkili olmaya başlamışlardır. Yakın döneme kadar Avrupa Birliği üyesi birçok devlette siyasette etkili olamayan, marjinal olarak görülen aşırı sağ partiler hem ulusal seçimlerde hem de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde başarı elde ederek görünür olmaya başlamışlardır. Bu partilerin etkinliği her Avrupa Birliği üyesi ülkede aynı oranda artış göstermemiştir. Kimi ülkelerde aşırı sağ eğilimler tarihsel bir altyapıya sahipken kimi ülkelerde başarı elde aşırı sağ partilerin konjonktürel gelişmeler neticesinde ortaya çıkan popülist partiler olduğu söylenebilir.

Aşırı sağ partilerin hem Avrupa siyasetinde hem de ulusal siyasette etkinliklerini arttırmaları merkez partilerin söylem ve politikalarında etkili olmuştur. Seçmen desteğini kaybetmek istemeyen ve aşırı sağ partilere kayan seçmenlerini geri kazanmak isteyen merkez akım partiler, söylemlerini aşırı sağ söylemlere yaklaştırarak popülist söylemler üretmeye başlamışlardır. Bu durum aşırı sağ partilerin hem söylemlerini hem de bu partilerin siyasetteki konumlarını meşrulaştırıcı etkide bulunmuştur. Bu süreç karşılıklı olarak birbirini beslemiştir.

Bu çalışmanın amacı; Avrupa Parlamentosu'ndaki aşırı sağcı gruba vekil gönderen aşırı sağ partilerin ortaya çıkışında etkili olan faktörlerin ve bu partilerin söylemlerinin incelenmesi, bu partilerin ulusal seçimlerdeki ve son 3 Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki performanslarının karşılaştırılarak aşırı sağ eğilimlerin gidişatına dair öngörülerde bulunulmasıdır.

Bu doğrultuda incelenen aşırı sağ partilerin ortaya çıkışında etkili olan faktörler, partilerin söylemleri, ulusal seçimlerde elde ettikleri oy oranları, son 3 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aldıkları oy oranları ve seçimler neticesinde Avrupa Parlamentosu'nda ortaya çıkan değişim incelenmiştir. İnceleme neticesinde aşırı sağ partilerin gösterdikleri yükselişte konjonktürel gelişmelerin ve merkez akım siyasi partilerin kullandığı popülist söylemlerin etkili olduğu görülmüştür. Bu partilerin sergiledikleri yükselişin bir süre daha devam edebileceği, bu partilerin yükselişinin merkez akım partileri zayıflatırken, seçmen desteğinin farklı siyasi oluşumlara kaymasına neden olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Avrupa Parlamentosu, Popülizm

GİRİŞ

1980'lerde yeni bir yükseliş dalgasına giren aşırı sağ eğilimler Soğuk Savaş'ın bitişine kadar olan süreçte sınırlı sayıda Batı Avrupa ülkesinde etkili olmuşlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan "öteki" öznesinin eksikliği aşırı sağ partilerin yabancı ve İslâm karşıtı söylemleri için uygun bir zemin sağlamıştır. 2001 yılında yaşanan terör saldırısının ardından ise ortaya çıkan korku ve endişe atmosferinin etkisiyle aşırı sağın yabancı karşıtı ve özellikle İslâm karşıtı söylemleri merkez partilerin söylemlerine etkiye bulunmaya başlamıştır. Merkez akım partiler aşırı sağın söylemlerine yakın söylemler üretmeye ve politikalar izlemeye başlamışlardır. Ortaya çıkan konjonktürde aşırı sağ partiler söylemleri aracılığıyla ülke siyasetinde gündemi belirleme ve politika yapım aşamasında etkili olma gibi durumlarla etkilerini artırmış olsalar da bu etkinin birçok ülkede seçim sonuçlarına yansımadağı görülmüştür. Toplumsal düzeyde etnik ve dini yönden farklı olanlara karşı bir dışlama görülse de seçmenler bu durumu seçim sonuçlarına yansıtılmaktan kaçınmışlardır.

Avrupa Parlamentosu seçimleri yapısı ve taşıdığı anlam itibariyle ulusal seçimlerden ayrı değerlendirilmelidir. Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılımın ulusal seçimlere kıyasla daha az olması, seçmenlerin bu seçimleri merkez akım partilere mesaj vermenin bir aracı olarak görmeleri gibi nedenlerle Avrupa Parlamentosu seçimleri ulusal seçimlerden farklılık gösterir. 2000'lerin sonlarından itibaren başlayan ve 2010'lu yıllarda neredeyse tüm Avrupa ülkelerini etkisi altına aldığı görülen aşırı sağ eğilimlerin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde elde ettiği başarılar, Avrupa siyasetinin yeni bir düzleme girdiğini göstermiştir. Ulusal seçimlerde tercihini merkez akım partilerden yana kullanan seçmenlerin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde tercihini aşırı sağ partilerden yana kullandığı görülmüştür. Ortaya çıkan bu durum merkez akım partilere karşı aşırı sağ partilerin elini güçlendirmiştir. Seçmenin desteğini arkasına alan aşırı sağ partiler söylemlerini sertleştirmiş ve ülke siyaseti üzerindeki etkilerini artırmışlardır.

Aşırı sağ partilerin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde elde ettikleri kazanımlar Avrupa'da aşırı sağın ve Avrupa siyasetinin gidişatı hakkında değerlendirme yapılmasını gerekli kılmıştır. Aşırı sağın yakaladığı bu yükseliş trendinin devam edip etmeyeceği, yükselişin devam etmesi durumunda Avrupa siyasetinin hangi yöne doğru ilerleyeceği, ortaya çıkan ve çıkması öngörülen durumun toplumsal düzeydeki etkilerinin neler olacağı cevaplanmaya muhtaç sorular olarak karşımızda durmaktadır.

1. AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ VE SÖYLEMLERİ

Avrupa'da 80'lerden itibaren yeni bir yükseliş dalgası yakalayan ve bugün Avrupa'nın birçok ülkesinde hem ulusal siyasette hem de Avrupa Parlamentosu'nda oylarını ve etkilerini artıran aşırı sağ eğilimlerin yükselişinde birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bu faktörler kısaca Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan küreselleşmenin hız kazanması, buna bağlı olarak yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkışı, 11 Eylül terör saldırıları ve Arap Baharı süreciyle başlayıp zaman içinde göçmen krizine dönen konjonktür olarak sıralanabilir.

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkelerarası insan hareketliliğinde yaşanan artışın etkisiyle Batı Avrupa ülkelerinde yabancı nüfusun artışı, ülke toplumunun yabancılarla karşılaşacakları mekânların artışı gibi etkenler aşırı sağ partilerin söylemlerinde bu durumu kullanmalarına neden olmuştur. Bir süre öncesinde kadar karşılaşmadıkları yabancıların ortak yaşam alanlarında daha görünür olması ve hem doğal yollardan hem de yeni göçlerle sayılarının artması ülke toplumları tarafından bir sorun olarak algılanmıştır. Toplumsal pratiklerin yanı sıra etnik ve dini bakımdan ülke

toplumundan farklı olan grupların aşırı sağ partiler tarafından sürekli olarak ekonomi, güvenlik gibi konular başta olmak üzere her türlü sorunun kaynağı²²³ olarak söylemlere konu edilmesi de toplumdaki algının değişmesinde etkili olmuştur. Toplumların yabancılar konusundaki düşüncelerinin aşırı sağın bu söylemlerinden etkilendiği söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrasında yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkışı ve rekabet ortamının artışı Batı Avrupa ülkeleri açısından refah devletinin sürdürülebilirliği açısından sorun teşkil etmiştir. Buna bağlı olarak Avrupa ekonomilerinde yaşanan dalgalanmalar, işsizlik gibi konular aşırı sağ partilerin söylemlerine uygun zemin hazırlamıştır. Bu süreçte yabancılar ülke toplumları tarafından işlerini ellerinden alan, ülke ekonomisine yük oluşturan kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında aşırı sağ partilerin söylemleri ve merkez akım partilerin bu sorunlara makûl ve kabul edilebilir çözümler üretmemeleri²²⁴ etkili olmuştur. Refah devleti olgusunun konjonktürel gelişmeler nedeniyle zedelenmesi ve merkez akım partilerin bu sorunun çözümü konusunda yetersiz kalmaları toplumları aşırı sağ partilerin söylemlerine yaklaştırmıştır. Aşırı sağ partiler tarafından öne sürülen ekonomik ve sosyal konularda kendi ülke toplumlarının öncelenmesi düşüncesi²²⁵ bu dönemde toplum tarafından destek görmüştür.

11 Eylül terör saldırıları aşırı sağ eğilimler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıları sonrasında Avrupa ülkelerinde yaşayan, etnik ve dini bakımdan ülke toplumlarından farklılaşan gruplar özellikle de Müslümanlar Avrupalı siyasetçilerin söylemlerine yeni “öteki” öznesi olarak girmiştir. Bu tarihten itibaren genelde yabancıların özelde ise Müslümanların toplum tarafından algılanışı önemli ölçüde değişmiştir. Aşırı sağ partiler söylemlerini sertleştirirken merkez akım partiler de aşırı sağın söylemlerine yakın ifadeleri söylemlerine eklemiştir. Dolayısıyla bu durum aşırı sağın söylemlerini meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. 11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında siyasiler tarafından üretilen söylemler toplumdaki yabancı karşıtlığını körüklerken bunun yanına İslamofobinin de eklenmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Batı toplumları, Müslümanları kökleri geçmişten gelen bir tehdit ve korku kaynağı olarak görmeye başlamışlardır.²²⁶

Son 10 yıllık süreçte ortaya çıkan ve 2013-14 yıllarında bir mülteci krizine dönüşen Arap Baharı, aşırı sağ partilerin Avrupa'nın genelinde gösterdikleri yükselişe önemli bir etkide bulunmuştur. Ortaya çıkan krize kalıcı bir çözüm bulunamaması, Avrupa ülkelerine gelen mülteci sayısının her geçen süreçte artış göstermesi bu yükselişi tetikleyen unsurlar olmuştur. Aşırı sağ partiler tarafından sürekli şekilde “öteki” olarak nitelendirilen yabancıların yoğun şekilde üstelik kaçak yollardan ülkelere ulaşması, aşırı sağ partilerin söylemlerini bir üst perdeye taşımalarına neden olmuştur. Avrupa'ya ulaşmış olan mültecilerin Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında paylaşılması konusunda bağlantılı olarak ülkeler arasında anlaşmazlıkların çıkması, ortak çözüm üretme konusunda irade göstermede zorlanmaları, ülkelerin sınırlarını çeşitli yöntemlerle kapatmaları bu süreçte Avrupa Birliği'nin ulus-devlet düşüncesinin ötesine geçen yapısının zedelenmesine de yol açmıştır.

²²³ Hasan Saim Vural, *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.198.

²²⁴ Zeynep Atikkan, *Avrupa Benim Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s.53.

²²⁵ Aylin Ünver Noi, *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.91-92.

²²⁶ Emran Qureshi ve Michael A. Sells, “Introduction: Constructing the Muslim Enemy” Emran Qureshi ve Michael A. Sells (der.) *New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, New York: Columbia University Press, 2003, s.27.

2. AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİM SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği'nin temel organlarından birini teşkil etmektedir. 1979 yılından bu yana Avrupa Parlamentosu'na gidecek parlamenterler Avrupa Birliği üyesi ülkelerin toplumları tarafından belirlenmektedir. Parlamento, karar alma ve kanunlarda iyileştirme görevini Bakanlar Konseyi'yle paylaşan, Avrupa Birliği'nin eş yasama koludur.²²⁷ Üyelerinin doğrudan halk tarafından belirlenmesi Avrupa Parlamentosu seçimlerini Avrupa Birliği siyaseti açısından önemli kılmaktadır. Bu parlamentonun seçimleri genel olarak incelendiğinde katılımın ulusal seçimlere nisbeten daha az olduğu görülmektedir. Bu durum Dieter Grimm tarafından iki neden gösterilerek değerlendirilmiştir. Birincisi; Avrupa Parlamentosu'nun ulusal parlamentolar kadar halkı temsil etmemesidir. Bunu da seçim sistemine bağlamaktadır. İkincisi ise; gerçek bir Avrupa kamusal alanının olmamasıdır. Toplum ve siyasi kurumlar arasında iletişimi sağlayacak kanalların Avrupa Birliği düzeyinde kurulmadığını ifade etmiştir.²²⁸

Avrupa Parlamentosu'na seçilen parlamenterler çeşitli siyasi grupların çatısı altında faaliyet göstermektedirler. Bu siyasi gruplar ülkelere göre değil ideolojik yönelimlere göre düzenlenmiştir. Bu gruplar “ulusal partilerin federal ittifakları”²²⁹ olarak tanımlanmışlardır. Bu siyasi grupların kurulabilmesi için 2 şart ortaya koyulmuştur. Bunlardan birincisi; grubun siyasi yakınlığı gözeterek kurulması, ikincisi ise; üye devletlerin en az dörtte birinden gelen parlamenterlerden oluşmasıdır. Ayrıca bir siyasi grubun kurulabilmesi için üye alt sınırı 25 olarak belirlenmiştir.²³⁰ Güncel durumunda Avrupa Parlamentosu'nda 8 siyasi grup bulunmaktadır. Aşırı sağ partilerin temsilcisi olan parlamenterler ise çeşitli grupların içinde faaliyet göstermektedirler.

Bu çalışmanın kapsamına giren zaman aralığında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki aşırı sağ partilerin seçim performanslarına bakıldığında şöyle bir durum karşımıza çıkmaktadır;

Tablo 1. 2009 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları

2009 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	%	Parlamenter Sayısı	Avrupa Parlamentosu'ndaki Grubu
Avusturya (FPÖ)	% 12,71	2 Parlamenter	Bağımsız
Almanya (REP)	% 1,3	----	----
Belçika (VB)	% 9,85	2 Parlamenter	Bağımsız
Danimarka (DF)	% 14,8	2 Parlamenter	EFD

²²⁷ John McCormick, *Avrupa Birliği'ni Anlamak* (çev.) Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin, Ankara, BB101 Yayınları, 2018, s.163.

²²⁸ Olivier Beaud ve Dieter Grimm, “Démocratie Européenne: Les Raisons de la Défiance”, *Esprit*, Temmuz 2015, <https://esprit.presse.fr/article/beaud-olivier-et-grimm-dieter/democratie-europeenne-les-raisons-de-la-defiance-entretien-38350> (erişim tarihi: 09.10.2019)

²²⁹ Thomas Jansen, *The European People's Party Origins and Development*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Macmillan Press, 1998, s.12.

²³⁰ Edoardo Bressanelli, “National Parties and Group Membership in the European Parliament: Ideology or Pragmatism?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 5, 2012, s.4.

Finlandiya (KD-PS)		% 14	2 Parlamenter	EFD
Hollanda (PVV)		% 16,97	4 Parlamenter	Bağımsız
Fransa (FN)		% 6,3	3 Parlamenter	Bağımsız
İsveç (SD)		% 3,27	----	----
İtalya (LN)		% 10,2	9 Parlamenter	EFD
Macaristan (JOBBIK)		% 14,77	3 Parlamenter	Bağımsız
Slovakya (SNS)		% 5,56	1 Parlamenter	EFD
Litvanya (TT)		% 12,22	2 Parlamenter	EFD
Letonya	TB/LNNK	% 7,45	1 Parlamenter	ECR
	VL!	% 2,81	----	

Kaynak: <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2009.html>

2009 yılındaki seçimlerin ardından Avrupa Parlamentosu'na giren aşırı sağcı parlamenterlerin çeşitli siyasal grupların çatısı altında faaliyet gösterdiği görülmüştür. Bir kısmı 2009 yılında kurulmuş olan Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu (Europe of Freedom and Democracy-EFD) çatısı altında faaliyet göstermiştir. EFD grubu güçlü bir Avrupa bütünleşmesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle referanduma sunulan Avrupa Anayasası'nın yürürlüğe girmesini istememişlerdir. Ulus-devletler arasında kurulacak olan demokrasi ve özgürlük temellerine dayalı bir işbirliği, grubun öncelikleri arasında yer almıştır. Aşırı sağ partilerden gelen parlamenterlerin Avrupa Parlamentosu'nda dahil oldukları bir diğer grup ise Avrupa Muhafazakarlar ve Reformcular Grubu (European Conservatives and Reformists-ECR) olmuştur. Bu grup 2009 yılında kurulmuştur. Grubun siyasi hedefleri arasında sıkı önlemlere tabi bir göç politikası, ulus-devlet temelli antifederalist bir birlik ve devletler tarafından müdahale edilmeyen bir ekonomi gibi hedefler bulunmaktadır.²³¹ Bir kısım parlamenter ise hiçbir siyasal gruba dahil olmayarak bağımsız kalmışlardır.

Tablo 2. 2014 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları

2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri		%	Bir Önceki Seçime Göre Değişim	Parlamenter Sayısı	Avrupa Parlamentosu'ndaki Grubu
Avusturya (FPÖ)		% 19,72	+ % 7,01	4 Parlamenter	Bağımsız
Almanya	(AfD)	% 7,1	----	7 Parlamenter	ECR
	NPD	% 1		1 Parlamenter	Bağımsız
Belçika (VB)		% 4,26	- % 5,59	1 Parlamenter	Bağımsız
Danimarka (DF)		% 26,60	+ % 11,8	4 Parlamenter	ECR
Hollanda (PVV)		% 13,32	- % 3,65	4 Parlamenter	Bağımsız
Estonya (EKRE)		% 4	----	----	----
Finlandiya (PS)		% 12,9	- % 1,1	2 Parlamenter	ECR

²³¹ Emine Akçadağ, "Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasal Gruplar", <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2009/11/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf> (erişim tarihi: 09.10.2019)

Fransa (FN)		% 24,86	+ % 18,56	23 Parlamenter	Bağımsız
İsveç (SD)		% 9,67	+ % 6,4	2 Parlamenter	EFDD
İtalya	(LN)	% 6,15	- % 4,05	5 Parlamenter	Bağımsız
	M5S	% 21,15	----	17 Parlamenter	EFDD
Letonya (COAL-NA) TB/LNNK+VL!		% 14,25	+ % 3,99	1 Parlamenter	ECR
İspanya (VOX)		% 1,57	----	----	----
Slovakya	L'SNS	% 1,73	----	----	----
	SNS	% 3,61	- % 1,95		
Macaristan (JOBBIK)		% 14,67	- % 0,1	3 Parlamenter	Bağımsız

Kaynak: <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html>

2014 yılına gelindiğinde aşırı sağ partilerin oy oranlarında yukarı yönlü bir değişim yaşandığı görülmüştür. Fransa başta olmak üzere Danimarka, Avusturya, İsveç, Polonya, Letonya gibi ülkelerde aşırı sağ partilerin oylarında artış yaşandığı görülmüştür. Bu ülkelerin yanı sıra Almanya'da ilk defa bir aşırı sağ partinin % 7 civarında oy alması aşırı sağ eğilimlerin Avrupa'da yakaladığı yükselişi görebilmek açısından önemli olmuştur. Macaristan, İtalya, Hollanda ve Belçika'daki aşırı sağ partilerin oy oranların bir azalma görülse de bu duruma rağmen seçimlerde aldıkları oy oranlarının yüksek olduğunu söylemek mümkün olmuştur. Özellikle Macaristan ve Hollanda'da % 10'un üzerinde oy aldıkları görülmüştür. Bu seçimden bir süre sonra Fransa aşırı sağ partisi olan Front National (FN) ile Hollanda aşırı sağ partisi olan Özgürlük Partisi (PVV) liderliğinde 8 ülkeden 37 üyenin katılımıyla Uluslar ve Özgürlükler Avrupası (Europe of Nations and Freedom-ENF) grubu kurulmuştur. Grubun temel fikirleri göç karşıtlığı, İslâmofobi ve ulusal egemenlik taraftarlığıdır.²³² Avrupalı kültürlerinin, değerlerinin, ve özgürlüklerinin saldırı altında olduğunu iddia eden grup, bu saldırının Avrupa Birliği tarafından geldiğini iddia etmiştir.²³³

Tablo 3. 2019 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları

2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	%	Bir Önceki Seçime Göre Değişim	Parlamenter Sayısı	Avrupa Parlamentosu'ndaki Grubu
Avusturya (FPÖ)	% 17,2	- % 2,52	3 Parlamenter	ID
Almanya (AfD)	% 10,8	+ % 3,7	11 Parlamenter	ID
Belçika (VB)	% 11,44	+ % 7,18	3 Parlamenter	ID
Danimarka (DF)	% 10,76	- % 15,84	1 Parlamenter	ID
Estonya (EKRE)	% 12,7	+ % 8,7	1 Parlamenter	ID
Finlandiya (PS)	% 13,8	+ % 0,9	2 Parlamenter	ID
Fransa (FN/RN)	% 23,53	- % 1,33	22 Parlamenter	ID

²³² Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez ve Furkan Onur Kavukçu, "Aşırı Sağ ve Brexit'in Gölgesinde 2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri", *SETA Analiz*, Sayı 283, Mayıs 2019, s.18.

²³³ ENF, https://www.enf.eu/?page_id=929 (erişim tarihi: 09.10.2019)

İsveç (SD)		% 15,4	+ % 5,73	3 Parlamenter	ECR
İtalya	(LN)	% 33,64	+ % 27,49	28 Parlamenter	ID
	(M5S)	% 17,06	- % 4,09	14 Parlamenter	Bağımsız
Letonya (COAL-NA)		% 16,4	+ % 2,15	2 Parlamenter	ECR
Çek Cumhuriyeti (SPD)		% 9,14	----	2 Parlamenter	ID
İspanya (VOX)		% 6,21	+ % 4,64	3 Parlamenter	ECR
Hollanda (PVV)		% 3,53	- % 9,79	----	----
Macaristan (JOBBIK)		% 6,34	- % 8,33	1 Parlamenter	Bağımsız
Slovakya	L'SNS	% 12,07	+ % 10,34	2 Parlamenter	Bağımsız
	SNS	% 4,09	+ % 0,48	----	

Kaynak: <https://election-results.eu/>

2019 yılında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarına bakıldığında ise yine birçok Avrupa ülkesinde aşırı sağ partilerin oylarını ciddi oranda artırdığı görülmüştür. Bu ülkelerin başında İtalya, Polonya, Slovakya, Estonya ve Belçika'nın geldiği görülmüştür. % 20'lerin üzerine çıkan bir artış yaşanması aşırı sağcı eğilimlerin bu seçimlerde de önemli kazanımlar elde ettiğini söylemeyi mümkün kılmıştır. Bazı ülkelerde ise bu durumun aksine aşırı sağ partilerin oy kaybı yaşadığı görülmüştür. En ciddi oy kayıpları ise % 15,84 ile Danimarka ve % 9,79 ile Hollanda'da yaşanmıştır. Fakat bu kayıplara rağmen genel tabloya bakıldığında aşırı sağ eğilimlerin hâlâ Avrupa siyasetinde önemli kazanım elde edecek etkide olduğu söylenebilir. Bu seçimden kısa bir süre sonra aşırı sağcı parlamenterler gruplarının ismini değiştirerek Kimlik ve Demokrasi (Identity and Democracy-ID) ismini almışlardır.²³⁴ Bu grup 9 ülkeden gelen 73 parlamenterden oluşmuştur.

3. ULUSAL PARLAMENTO SEÇİM SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2009 ve sonrasındaki iki Avrupa Parlamentosu seçiminde oylarını artırarak önemli kazanımlar elde eden aşırı sağ partiler, ulusal seçimlerde her ülkede aynı başarıyı elde edememişlerdir. Ulusal seçimlere katılımın daha fazla olması, seçmenlerin bu seçimlerde kendi siyasi görüşünü temsil eden partiye oy verme eğiliminde olması gibi nedenler Avrupa Parlamentosu seçimleri ile ulusal seçimlerde alınan sonuçların farklı olmasında önemli bir etkidir. Ulusal seçimlerde elde edilen sonuçlarla Avrupa Parlamentosu seçimleri karşılaştırıldığında şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır; 2009 ve sonrasındaki 2 seçimde % 20'lere yakın oy elde eden Avusturya aşırı sağ partisi Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ)'nin, ulusal seçimlerde de 2002 yılından itibaren oyların artırdığı görülmüştür. 2017 yılındaki ulusal seçimlerde % 26 oranında oy elde etmiştir.²³⁵ Almanya aşırı sağ partisi olan ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oylarını artıran Almanya için Alternatif (AfD)'in katıldığı iki ulusal seçimde elde ettiği oy oranlarına bakıldığında bu seçimlerde de oylarını artırarak % 5 olan seçim

²³⁴ Natalie Huet, "Nationalism in the EU has A New Name: Identity and Democracy", *Euronews*, 13 Haziran 2019, <https://www.euronews.com/2019/06/13/nationalism-in-the-eu-has-a-new-name-identity-and-democracy> (erişim tarihi: 13.10.2019)

²³⁵ www.electionresources.org/at/

barajını aştığı ve ulusal meclise girme hakkı elde ettiği görülmüştür.²³⁶ 2014 yılındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde büyük bir çıkış yakalayan ve 2019 seçimlerinde de bu kazanımını koruyan Fransa aşırı sağ partisi Ulusal Cephe (FN), ülkesinde en fazla oyu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde elde etmiştir. Bu seçimlerde 2012 yılında % 17,9²³⁷, 2017 yılında ise % 34²³⁸ oranında oy elde etmiştir. Belçika aşırı sağ partisi olan Vlaams Belang (VB) 2007 yılındaki ulusal parlamento seçimlerinde % 12 oranında oy elde etmiş olmasına rağmen sonraki yıllarda gerçekleşen seçimlerde oylarının azaldığı görülmüştür.²³⁹

İtalya'da 2014 yılında ilk kez katıldığı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde % 21,15 oranında oy elde eden ve 2019 yılındaki seçimlerde bu oranı büyük ölçüde muhafaza eden popülist 5 Yıldız Hareketi (M5S) partisi, katıldığı iki ulusal seçimde de yüksek oy oranları elde etmiştir. 2018 yılındaki seçimlerden % 32,7 ile birinci parti olarak çıkmıştır. Diğer aşırı sağ parti olan Kuzey Ligi (LN) ise ulusal seçimlerde 2018 yılına kadar % 8,30 seviyesini aşamamıştır. 2018 yılındaki seçimlerde ise % 17,4 oranında oy elde ettiği görülmüştür.²⁴⁰ Hollanda aşırı sağ partisi olan Özgürlük Partisi (PVV), 2010 yılındaki ulusal meclis seçimlerinde % 15,4 oy oranına ulaşsa da bu oranı koruyamadığı görülmüştür.²⁴¹ 2017 yılındaki ulusal seçimler ile 2019 yılındaki Avrupa Parlamentosu seçimleri değerlendirildiğinde Avrupa Parlamentosu'nda daha fazla oy kaybı yaşadığı söylenebilir. İspanya aşırı sağ partisi Vox'un katıldığı iki ulusal seçimde aldığı oy oranları genel olarak düşük bir seyir izlemiştir. Katıldığı üçüncü ulusal seçim olan 2019 yılındaki seçimlerde ise parti % 10,3²⁴² oranında oy alarak büyük bir çıkış yakalamıştır. Macaristan aşırı sağ partisi olan Daha İyi Bir Macaristan Hareketi (JOBBIK) ulusal seçimlerde 2010 yılından itibaren oylarını artırmış ve % 20'yi aşan oranda oy elde etmiştir.²⁴³ Partinin Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki performansına bakıldığında % 14 seviyelerini geçemediği görülmektedir. Bu durumda partinin ulusal seçimlerde daha başarılı bir profil sergilediği söylenebilir.

Danimarka'da aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi (DF)'nin ulusal seçimlerde 2005-2015 arasında oylarını artırdığı ve % 21,1 seviyelerine ulaştığı görülmüştür. Fakat bu durum 2019 yılında değişmiş ve parti büyük oranda oy kaybederek % 8,7 seviyelerine gerilemiştir.²⁴⁴ Aynı gerilemenin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de yaşandığı görülmüştür. 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde % 15,84 oranında oy kaybetmiştir. Finlandiya aşırı sağ partisi olan Gerçek Finler (PS) partisi 2011 yılındaki ulusal seçimlerde oylarını % 15 artırarak % 19,1 oranında oy elde etmiştir.²⁴⁵ Letonya'ya bakıldığında aşırı sağ temsil eden Ulusal İttifak (COAL-NA) oylarında 2010 sonrasında bir artış yaşansa da bu durum 2018 yılındaki ulusal seçimlerde değişmiştir. 2014 yılında % 16,6 olan oy oranı

²³⁶ <https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>;

<https://www.bundeswahlleiter.de/en/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2013/2013-09-23-vorlaeufiges-amtliches-ergebnis-der-bundestagswahl-2013.html>

²³⁷ Nonna Mayer, "From Jean Marie to Marine Le Pen Electoral Change on the Far Right", *Parliamentary Affairs*, Cilt 66, Sayı 1, 2013, s.161.

²³⁸ <https://www.20minutes.fr/elections/resultats/?scrutin=presidentielle&annee=2017>

²³⁹ <http://electionresources.org/be/>

²⁴⁰ www.politico.eu; www.nsd.no

²⁴¹ <http://electionresources.org/nl/>

²⁴² http://electionresources.org/es/index_en.html

²⁴³ <http://electionresources.org/hu/>

²⁴⁴ <http://electionresources.org/dk/>

²⁴⁵ <http://electionresources.org/fi/>

2018 yılında % 11'e gerilemiştir.²⁴⁶ Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarıyla kıyaslandığında 2019 yılındaki seçimler haricinde birbirine yakın sonuçlar aldığı fakat 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ise son ulusal seçime kıyasla daha başarılı bir profil çizdiği söylenebilir.

SONUÇ

2000'li yıllarda, yükselişi Avrupa geneline yayılmaya başlayan aşırı sağ eğilimler, birçok ülkede söylemsel düzeyde etkili olmaya başlamışlardır. Aşırı sağ eğilimleri temsil eden partilerin 2009 yılından itibaren yapılmış olan 2 seçimde de oylarını artırarak Avrupa Parlamentosu'nda etkili olmaya başladığı görülmüştür. Aşırı sağ partiler, özellikle 2014 yılındaki parlamento seçimlerinde o zamana kadar aldıkları en yüksek oy oranını elde etmişlerdir. Daha önceki dönemlerde parlamentodaki farklı siyasi grupların çatısı altında faaliyetlerini sürdüren aşırı sağcı parlamenterler, bu seçimin ardından aynı siyasi grubun çatısı altında faaliyet gösterme isteği göstermiş ve 8 ülkeden gelen 37 parlamenterini bir araya getiren Uluslar ve Özgürlükler Avrupası (ENF) isminde bir siyasi grup kurulmuştur. Bu durum daha önceki dönemlerde dağınık şekilde parlamentoda yer alan aşırı sağın, Avrupa Parlamentosu'nda elde ettiği gücü görebilmek açısından önem arz etmiştir.

Aşırı sağ partiler, 2019 yılındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde birçok ülkede oy oranlarını ve parlamenter sayılarını artırarak yeni bir başarı elde etmişlerdir. Avrupa Parlamentosu'nun yanı sıra birçok aşırı sağ partinin ulusal seçimlerde de oldukça yüksek oranda oy elde ettiği görülmüştür. Bu partilerin hem ulusal seçimlerde hem de Avrupa Parlamentosu'ndaki yükselişi Avrupa siyasetinin yeni bir düzleme girdiğini göstermiştir. Aşırı sağ partilerin Avrupa Parlamentosu'ndaki parlamenter sayılarını artırmaları, bu partilerin çeşitli kararların alınmasında etkilerinin de artması ihtimalini doğurmaktadır. Avrupa Birliği'nin temel organlarından biri olan Avrupa Parlamentosu'nda aşırı sağın giderek güç kazanmasının hem Birliğin iç işlerini ilgilendiren hem de dış politikayla ilgili konularda Avrupa Birliği'nin ve Avrupa Parlamentosu'nun ortak bir ses oluşturmasını engelleme ihtimali vardır. Bunun yanı sıra bu partilerin Avrupa Parlamentosu'nda güçlerini artırarak kendi ülkelerindeki iç siyasette de etkili olma imkânını elde edebileceği söylenebilir. Elde ettikleri kazanımların aşırı sağ partiler tarafından kullanılarak ulusal siyasette söylemlerini sertleştirme, kendi propagandasını daha güçlü şekilde yapma, merkez akım partileri siyaseten baskı altına alma gibi sonuçlar meydana getirme ihtimali doğurduğu görülmüştür.

²⁴⁶ <http://electionresources.org/lv/>

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ATIKKAN, Zeynep (2014) *Avrupa Benim Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*, İstanbul, Metis Yayınları.
- JANSEN, Thomas (1998) *The European People's Party Origins and Development*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Macmillan Press.
- MCCORMICK, John (2018) *Avrupa Birliği'ni Anlamak* (çev.) Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin, Ankara, BB101 Yayınları.
- NOI, Aylin Ünver (2007) *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- QURESHI Emran ve SELLS, Michael A. (2003) "Introduction: Constructing the Muslim Enemy" Emran Qureshi ve Michael A. Sells (der.) *New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, New York: Columbia University Press.
- VURAL, Hasan Saim (2005) *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Makaleler

- BOYRAZ, Hacı Mehmet, GÜNGÖRMEZ, Oğuz ve KAVUKÇU, Furkan Onur (2019) "Aşırı Sağ ve Brexit'in Gölgesinde 2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri", *SETA Analiz*, Sayı 283.
- BRESSANELLI, Edoardo (2012) "National Parties and Group Membership in the European Parliament: Ideology or Pragmatism?", *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 5.
- MAYER, Nonna (2013) "From Jean Marie to Marine Le Pen Electoral Change on the Far Right", *Parliamentary Affairs*, Cilt 66, Sayı 1, s.160-178.

İnternet Kaynakları

- AKÇADAĞ, Emine, "Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasal Gruplar", <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2009/11/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- BEAUD Olivier ve GRIMM, Dieter (2015) "Démocratie Européenne: Les Raisons de la Défiance", *Esprit*, <https://esprit.presse.fr/article/beaud-olivier-et-grimm-dieter/democratie-europeenne-les-raisons-de-la-defiance-entretien-38350> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- ENF, https://www.enf.eu/?page_id=929 (erişim tarihi: 09.10.2019)
- HUET, Natalie (2019) "Nationalism in the EU has A New Name: Identity and Democracy", Euronews, <https://www.euronews.com/2019/06/13/nationalism-in-the-eu-has-a-new-name-identity-and-democracy> (erişim tarihi: 13.10.2019)
- <http://electionresources.org/at/> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- <http://electionresources.org/be/> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- <http://electionresources.org/dk/> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- http://electionresources.org/es/index_en.html (erişim tarihi: 09.10.2019)
- <http://electionresources.org/fi/> (erişim tarihi: 09.10.2019)
- <http://electionresources.org/hu/> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<http://electionresources.org/lv/> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<http://electionresources.org/nl/> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<https://election-results.eu/> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<https://www.20minutes.fr/elections/resultats/?scrutin=presidentielle&annee=2017> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>

<https://www.bundeswahlleiter.de/en/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2013/2013-09-23-vorlaeufiges-amtliches-ergebnis-der-bundestagswahl-2013.html> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2009.html> (erişim tarihi: 09.10.2019)

<https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html> (erişim tarihi: 09.10.2019)

www.nsd.no (erişim tarihi: 09.10.2019)

www.politico.eu (erişim tarihi: 09.10.2019)

İMAN KAVRAMININ ANALİZİ VE KELAM BİLGİNLERİNİN İMAN TANIMLARI

Fethi DEMİR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni demirfethi4@gmail.com

Dr. Mazhar DÜNDAR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni mazhardu@hotmail.com

ÖZET

Yapısı gereği fitrî olarak Allah'a iman etme potansiyeline sahip olan insanoğluna, ilk insan Hz. Âdem'den itibaren gönderilen tüm peygamberler, yaratıcımız Yüce Allah'ı anlatmışlar, O'nu zatına layık bir şekilde tanıtip iman etmelerini istemişlerdir. İnsanoğlu tarih serüveninde zaman zaman bu doğru anlayıştan sapmış, farklı batıl anlayışlara yönelebilmıştır. Fakat her halükarda Yüce bir Yaratıcıya inanma fikriyatından vazgeçememiştir. Her zaman Yüce bir varlığa inanma ihtiyacı insanoğlu için olmazsa olmaz bir olgu olarak hep var olagelmıştır. Yüce Allah'a inanma duygusu, insan hayatının anlam kazanmasına, sıkıntı ve zorluklar karşısında metanetli olmasına, onun manasızlığa ve hiçlik düşüncesine kapılmasına engel olmaktadır.

Kur'an'da "imân" ile "bilgi" sözcükleri, birbirleriyle doğrudan alakalı kavramlar olarak zikredilmişlerdir. Yani imân ile bilgi kavramları birbirleriyle önemli ölçüde alakalı olduğu için, aralarındaki ilişkinin, nedensel bir ilişki olduğu söylenebilir.

Bilgi, imânın kendisi değil, ancak en önemli sebeplerinden biridir. Hangi yolla olursa olsun, bilgi gerçekleştiği takdirde, imân da gerçekleşebilir. Fakat bu sonuç, her zaman zorunlu ve kaçınılmaz değildir. Çünkü bilgiye rağmen, farklı sebepler imânı engelleyebilir. Bu nedenle imân ile bilginin, her açıdan birbirlerine eşit oldukları söylenemez.

İçerisinde yaşadığımız ve insanoğlunun hizmetine verilmiş olan kâinatı, işleyişini, ona egemen olan düzen ve ahengi gören, onunla ilgili bilgi sahibi olanların, Allah'ın varlığını ve birliğini de bilmeleri ve idrak etmeleri gerekir. Bu nedenle İmam Mâturidî ve diğer Mâturidî âlimler, Allah'ın varlığına inanmanın insanda tabî bir duygu ve şuur olması hasebiyle, kendisine dinî tebliğat yapılmayan insanın aklını kullanarak Allah'ın varlığını kavramasının gerekli olduğunu söylemişlerdir

İslam dininde imanın esasları altı maddede toplanmıştır. Sözlükte herhangi bir şeyi doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile kabullenmek, ikrar etmek anlamına gelen iman, terim olarak Yüce Allah tarafından elçileri vasıtasıyla gönderilen ilahi buyrukların tümüne şeksiz ve şüphesiz inanmaktır.

Anahtar Kelimeler: İman, İslam, Kelam, Bilgi

1. GİRİŞ

Kelam ilminde üzerinde en çok durulan ve ayrıntılı bir şekilde incelenen konuların başında uluhiyyat bahsinin iman konusu gelmektedir. Kelamcılar, iman meselesiyle bağlantılı olarak birçok konuyu detaylı olarak ele almış ve tartışmışlardır. İman-İslâm, iman-bilgi, iman-amel gibi bir takım kavramlar arasındaki ilişki de tartışılan bu konulardan bir kısmıdır. Bunlardan İman ve İslâm, dinin merkezinde önemli bir role sahiptir. Zira dinî hayatın bütün yönleri, kişinin mü'min ve müslüman olmasına göre anlam ve değer kazanmaktadır. İlâhî mesajın ana gayesi de, insanları "gerçek müminler" veya "gerçek Müslümanlar" seviyesine çıkarmaktır.

2. İMAN KAVRAMININ ANALİZİ

İman sözlükte tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, ikrar etmek, şüpheye yer vermeyecek şekilde kesin olarak, içten ve yürekten inanmak anlamlarına gelir. İmanın terim anlamı; Hz. Peygamberin Allah'u Teâla'dan

getirdiği kesin olarak bilinen hükümlere (zarûrât-ı dîniyye) kalben inanmak (tasdik) ve bunu dil ile söylemektir (ikrar). Peygamberimizin (s.a.v) haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmek, bu haberlerin gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak demektir.(Mustafa Sinanoğlu, İman, TDV İslam Ansiklopedisi, C 22 s. 212) İmanın kelime ve sözlük anlamına kısaca icmalen değindikten sonra detaylı bir şekilde analizine geçebiliriz.

İman kelimesi, “e-m-n” fiil kökünden türemiştir. Bu kelimenin esas manası korkunun zıddı olan “Emniyet veya güvenlik” demektir. Fiilin sülâsî kök manası ise, “Kalbin huzura ve sükûna kavuşması, her türlü korkunun karşısında kendisini emniyette hissetmesidir. Bu fiilin “İf’âl” babındaki mastarı olan iman, “bir kişiyi söylediği sözde doğruluğa nispet etmek ve söylediğini kabullenmek, tasdik etmek” demektir.(*İbn Manzûr, 1414/1994, XIII, 21; Eş’arî, Kitâbu’l-Luma’ 1955, s.123; Bakillânî, Kitâbu’t-Temhîd, 1957, s.346; İbn Teymiye,1996, s.284*)

Yine bu kelime, , doğrulamak, bir şeyin doğruluğunu tasdik ve kabul etmek, korkusuz kılmak veya bir kimseye yahut bir şeye inanıp güvenmek, korku ve şüphenin yerine güvenin ve sakinliğin olması, anlamlarını da içermektedir.(*İsfahânî,1986, s. 21*) Bu fiil, lazım olup, ancak “li” ve “bi” harf-i cerleriyle müteaddî olur. Buna göre “âmene bi...” itiraf ve ikrar anlamında iken, “âmene li...”, iz’an ve kabul anlamındadır. İman, sözlükte “kalp ile tasdik etmek” iken; ıstılahda “kalp ile itikad etmek, dil ile ikrar etmek” manasına gelir. Kur’an indirilmeden önce iman kelimesinin sözlük anlamı “tasdik etmek” şeklindeydi. Terim anlamı açısından iman, “Allah’tan aldığı ve din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamber erleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanmıştır. Bu inanca sahip bulunan kimseye mü’min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir. Ayrıca Türkçe ’de Müslim kelimesinin Farsça kurala göre çoğulu olan müslüman da bu anlamda kullanılmıştır.(*Eş’arî,1955, s.123;Sinanoğlu, “İmân”, DİA, XXII, 212*)

3. KELAM BİLGİNLERİNİN İMAN TANIMLARI

Kelamcılar, iman kelimesinin tasdik olduğu konusunda nerdeyse ittifak etmiş, fakat onun ıstılahî anlamı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Ehl-i Sünnet kelamcılarına göre imanın esası, kalbin tasdikinden ibarettir. Çünkü ayet ve hadislerde iman sadece kalbin tasdikine bağlanmıştır.(*el-Mâide 5/41; en-Nahl 16/106; el-Hucurât 49/14.*) Bununla beraber Ebû Hanîfe (v. 150/767), kalp ile tasdik yanında dil ile ikrarı da şart koşturmuş. Ancak Mu’tezile, Hâricîler, Mürcie, Kerramiye ve Cehmiye gibi önemli kelam ekolleri ise birbirinden farklı görüşler ortaya beraber amelini imandan bir parça olup olmadığı meselesinden yola çıkarak, koymakla imanın esasının sadece kalp ile tasdik olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Ebû Hanîfe, onun müteakiplerinin meşhurlarından Serahsî (v. 483/1090), Pezdevî (v. 493/1099), Kemaleddin el-Beyzî (v. 1097/1685), Eş’arîlerin bazı muhakkik âlimleri ve bazı mutekaddimûn ulemasına göre iman, kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Aynı şekilde Şemriye, Neccâriye, Geylâniye ve Hanefilerden bir gurup iman, sadece dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibaret olarak görmüşlerdir. Ancak bunlar kendi aralarında “iman kalp ile marifet midir?” yoksa “kalp ile tasdik midir?” şeklinde ihtilafa düşmüşlerdir. Bununla beraber Bîşr b. Ğiyâs el-Merisî (v. 218/833) ve İbn Râvendî’ye (v. 299/911) göre iman, sözlükte tasdik olduğundan tasdik olmadığı bir şey, iman olmaz. Tasdik ise, kalp ve dilin aynı şeyde birleşmeleriyle meydana geldiğini belirtmişlerdir. Böylece kalp ile tasdik yanında dil ile ikrara vurgu yapmışlardır. Mâlik (v. 179/795), Şâfiî (v. 204/820), Evzaî (v. 157/774), zâhirîler, Medine uleması, Ahmet b. Hanbel (v. 241/855) ve İshâk b. Râhûye (v. 238/852) gibi büyük hadis imamları ve Hâris el-Muhâsibî (v. 243/857), Ebû Abbâs elKalânîsî (v. 255/869) gibi ilk dönem kelamcılarına göre iman, kalple tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir. Eş’arî’ye (v.324/935) göre iman, hiçbir şeyin Allah’a benzemediğini, O’nun bir olduğunu ve O’ndan başka hiçbir varlığın ibadet edilmeye layık olmadığını bilmektir, yani marifettir. (*İbn Furek,2005, 152-154.*)

Cehmiye ve Mürcie’nin marifet olarak gördükleri “dil ile ikrar, kalp ile korku, Allah’ı ve Resulünü sevmek, onları ta’zim etme ve vücud azalarıyla amel etmek” gibi eylemler bizzat iman değildir. Mâturîdî’ye göre ise, iman, O’nun her şeyin Rabbi olduğunu, yaratmanın ve emirlerin ancak O’na

mahsus olduğunu tasdik etmektir. Eş'arî ve Mâtürîdî (v. 333/944) gibi Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel görüşüne göre kısaca iman, ancak kalp ile tasdiktir. Tasdik ise tekbizin zıddıdır. İman, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, Allah'tan getirdiği zaruri olarak bilinen hükümlerde tasdik etmek, onun varlığını haber verdiği şeylerin mevcudiyetini kabul edip tam bir boyun eğişle teslim olmaktır. Bu tanımdaki ve diğerlerindeki "tasdik etmek" ifadesini, Gazalî'nin (v.505/1111) iman için ifade ettiği "tasdik-i taklidî olmayıp, tasdik-i burhânîdir"(*Gazalî,1994, s.194*) ve "içinde tereddüt olmayan kesin bir tasdik" şeklinde anlaşılması, daha doğru bir mananın oluşmasını mümkün kılar. Cehmiye'ye göre iman, sadece marifettir. Kavı, amel ve itikad şeklinde farklı kısımları barındırmaz. Mürcie ekolünde üzerinde görüş birliğine varılmış net bir iman tanımına rastlamak zordur. Bununla beraber Mürcie'den kimileri, Cehmiye gibi imanı, "sadece marifet" olarak tanımlayıp, marifetin de kalpte olduğunu ileri sürerken, kimileri, "marifetle beraber dil ile ikrar", bazıları ise, "sadece dil ile ikrar" olarak tarif etmişlerdir. Haricilere göre iman, kalble bilmek (marifet), dil ile ikrar olmakla birlikte günahlardan kaçınmaktır. Diğer bir ifadeyle bilgi, ikrar ve amel üçlüsü bir arada bulunmaktadır.(*Eş'arî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn I, 170*) Kerramiye ekolüne, Rukkâşî (v. 200?/808?), Abdullah b. Said el-Kattân (v. 198/813) gibi kişilerin aralarında buldukları bir gruba göre iman, sadece dil ile ikrardır, lisânî tasdiktir. Her ne kadar Ehl-i Sünnet kaynaklarında Şia'nın, özellikle de Zeydiye'nin imanı, "marifet, ikrar ve uhrevi tehdidi gerektiren şeylerden kaçınmaktır" şeklinde tarif ettiği aktarılmışsa da, Şîî kaynaklarda farklı tanımlandığını görmekteyiz. Zira Şîî kaynaklarda iman, "dil ile ikrar, kalp ile bağlılık, uzuvlarla amel" ve "onun kalpte yerleşmesi, Allah'a götüren O'na itaat etmek ve O'nun emirlerine teslim olmak gibi işlenen amellerin bunu tasdik etmesi"(38) şeklinde tarif edilmiştir. Ayrıca Şia içerisinde bir grup olan Rafizîlere göre iman, Allah'ı, Resulünü, imamı ve bunlardan gelenleri ikrar etmektir. Ebû Hanîfe, Mâtürîdî ve Neseî (v. 508/1114) gibi önemli isimler, imanın "kalp ile tasdik, dil ile ikrardır" tanımından başka diğer tarifleri, tek tek ele alarak gerekçeleriyle birlikte eleştirmişlerdir. Nitekim Neseî, "kim, tağutu inkâr edip Allah'a iman ederse.." mealindeki ayeti delil getirerek imanın zıddının küfür olduğunu ifade etmiştir. Küfrün ise, tekbiz olduğunu, imanın da tasdik anlamına geldiğini belirtmiştir. Tasdikın zıddının da "tekbiz" olduğunu söylemiştir.(*Neseî,2011, II, 1078*) Neseî'nin bu görüşü, Kur'an perspektifinde değerlendirildiğinde, isabetli gözükmektedir. Zira Allah, münafıklar hakkında, "onlar iman etmemişlerdir"(*el-Bakara 2/8*) ifadesinden sonra "yalanlamaları sebebiyle onlara elem verici bir azab vardır"(*el-Bakara 2/10.*) şeklinde buyurmuştur. İlk ayette "bi mü'minîn" kelimesi geçerken, ikinci ayette "yekzibûn" lafzı geçmektedir. Bu da, tasdik etmemenin (iman etmemek), "tekbiz"ın zıddı olduğunu gösteren bir delil olarak ileri sürülebilir. Modern dönemde iman, epistemolojik bir kavram olarak görülmüştür. Bununla beraber farklı şekillerde tanımlanmıştır. Nitekim Said Nursî'ye göre iman, iz'an olup, hakkı kabul ve tasdiktir. Fazlur Rahman'a göre ise iman, Allah'ı uluhiyeti içinde bilmektir ki, bunun da yeri göğüste bulunan kalptir. Ayrıca iman, fiile ve teslimiyete daha yakın görülmüş ve "fiil ile tamamlanan zihnî bir durum veya süreç" olarak da tarif edilmiştir. İman, "bir inancın olumlu ve şuurlu bir kabulü" veya "bilgiye dayalı bir tasdik"(*Özcan,2002, s.99*) şeklinde de tanımlanmıştır.

4. SONUÇ

Genel olarak iman ilgili dört ana tanımlamadan bahsedilebilir. Bunlar:

1) İman kalbin tasdikidir diyenler: Eş'ari ve Matüridi kelamcılarının ekserine göre iman, inanılması gereken şeylerin kalbin tasdik etmesidir. İmam Matüridi, Eş'ari, Bakillani, Cüveyni, Gazzali, Ebu'l-Muin en-Neseî, Şehristani ve Amidi gibi Sünni kelamcılarının kanaati bu şekildedir. (Kılavuz, A. Saim, 1982: 20-21). Kur'an'da Yüce Allah: "(*Bedevi*) Araplar, iman ettik dediler. De ki: siz iman etmediniz, ama boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi" (Hucurat, 49/14) buyurmuştur. Dolayısıyla bu ayet onların bu görüşlerini desteklemektedir.

2) İman dilin ikrarıdır görüşünü Mürcie ve Kerramiye mezhepleri savunmuştur. Onlara göre inanılması gereken şeylerin kalbin tasdiki olmaksızın dil ile ikrar edilmesidir iman. Yani sadece dil

ile ikrar edilmesini kafi görmekteler. Onlar Peygamber efendimizin bu dünyadaki hükümler açısından ele almamız gereken bir hadisini, bu konuya delil olarak kullanmışlardır. Bu hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz: “İnsanlar ‘Allah’tan tanrı yoktur. Muhammed O’nun elçisidir’ deyinceye kadar kendileriyle savaşmaya emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse kanlarını(canlarını) ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dini cezalar bundan müstesnadır. İçyüzlerini hesaba çekmek ise Allah’a aittir.”(Buhari, 1989: Cihad, 102; İman,17; Müslim, 1970: İman, 8; Ebu Davud, 2003: Cihad, 104) buyurmuştur. Hadis dikkatlice incelediğinde dünyada kelime-i tevhidi söyleyenin öldürülemeyeceğinin delilidir.

3) İman kalp ile tasdik dil ile ikrardır görüşünü başta imam Ebu Hanife olmak üzere Pezdevi, Serahsi gibi âlimler savunmuşlardır. Hanefî fıkıhçıların da katıldığı bu görüşe göre iman, inanılması gereken hususların kalben tasdik edilmesi ve bunların dil ile ikrar edilmesidir. (Harputi, Abdüllatif, 1912: 252) Ehl-i sünnettın Maturidi ekolünün kurucusu İmam Maturidi’ye göre de iman dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir. Bu sebeple telaffüz edebilme imkanı olduğu halde iman ettiğini dil ile ikrar kişi mü’min vasfını kazanamaz. Yine aynı şekilde dil ile ikrar ettiği halde kalben tasdik etmeyen kişide mü’min sayılmaz.(Matüridi, 2000: 38)

Matüridi ve Eş’ari kelamcılar ise ikrarı olayını, dünya hükümlerinin uygulanabilmesi için bir şart olarak telakki ederler. Yani dil ile ikrar, imanın aslı, parçası ve gerçeği değil, bir şartı olarak görürler.(Cürcani, 1257: III/246)

4) İman kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amelden ibarettir görüşünde olanlar: Hariciyye, Mutezile, Zeydiyye gibi mezheplerin yanı sıra İmam Malik, Evzai, İmam Şafii, Ahmed b.Hanbel, İbn Hazm, İbn Teymiyye Selef alimleri ve hadisçilere göre iman, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslam’ın esaslı olan rükünleri işlemektir. (Kılavuz, A.Saim 2013: 42-43) Selef alimleri, hadisçiler, ameli imanın parçası saymakla beraber, kalbinde imanı bulunan ve imanını diliyle söyleyen, kibleye yönelen her şahsı iman dairesinde görmüşlerdir.

5. KAYNAKÇA

Atay, Hüseyin, *Kur’an’a göre İman Esasları*, Ankara, 1961.

Bakillânî, Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *Kitâbu’t-Temhîd*, Beyrut 1957.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989.

Cürcani, Ebu’l- Hasan Seyid Şerif Ali b.Muhammed b.Ali, *Şerhu’l- mevakif*, İstanbul, 1257.

Düzgün, Şaban Ali, *Kelam el Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.

Ebu Davud, Süleymanb. Es’aş b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud Tercemesi ve Şerhi*, haz. Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987-2003.

Eş’arî, Ebu’l Hasan Ali b. İsmail Ebu Hasan, *Kitâbu’l-Luma’ fi’r-reddi alâ ehli’z-zeyğ ve’l-bid’a*, Londra 1955.

Eş’arî, Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtu’l-İslâmiyyîn ve ihtilafu’l-musallîn*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 1990

Gazalî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi’l-İ’tikâd*, Dimeşk 1994.

Harputi, Abdüllatif, *Tenkihu’l-kelam fi ‘akaidi ehli’l-İslam*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1130/1912.

İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan, *el-Mücerred fî makâlât-ı Ebî Hasan el-Eş’arî*, Mektebetu’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, Kâhire, 2005.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut 1414/1994.

İbn Teymiye, Kitâbu'l-İmân, *el-Mektebetu'l-İslâmiyye*, Beyrut 1996, s.284.

İsfahânî, Râgıb Ebu'l-Kâsım Hüseyin, *el-Müfredât fi elfâz-i Ğaribi'l-Kur'ân*, İst. 1986.

Karaman, Hayrettin ve bşk., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

Kılavuz, A.Saim, *İman-Küfür Sınırı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982.

Kılavuz, A.Saim *İslam Akaidi ve Kelam'a giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013

Matüridi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Akidetu Ebu Mansur*, çev. M. Saim Yeprem, İstanbul, 2000.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b.Haccac el-Kuşeyri en- Nisaburi, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1967-1970.

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tabıratu'l-Edille fi Usûli'd- Din*, thk. Muhammed Nur Hâmid İsa, I. Baskı, Kâhire 2011.

Özcan, Hanefi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İfav yay., İst. 2002.

Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Kelam'a Giriş(el- Muhassal)*, çev. Hüseyin Atay, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

Sinanoğlu, Mustafa, *İman*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b.İsa b. Sevre es-Sülemi, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, ts.

THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY

Assoc.Prof. Imran ASLAN

Bingöl University, Health Faculty, Occupational Health and Safety Department,
imranaslan@gmail.com, iaslan@bingol.edu.tr

ABSTRACT

Safety conditions are necessary for human-machine collaboration. Digitally Connected workers and collaborative robotic platforms have been developed recently with help of Industry 4.0. (Indra, 2019) Advanced manufacturing processes can lead to new risks and conventional tools of occupation risk analysis may not define these emerging risks hence, implementation of new models of risk analysis methods are necessary to deal with these emerging risks related to difficult and dangerous tasks. (Badri et all., 2018) Existing risks can be defined to mitigate new risks. Straps, rugged professional watches, sensor-equipped work overalls, smart helmets and visors capable of providing information regarding Occupational Health and Safety (OHS) can help to decrease work accidents and provide safe working conditions in high-risk environments. Real-time thermal cameras to detect heat sources, radiation sensors or air quality analyzers can give information about working environment. Augmented or Virtual Reality (VR) can help workers to be trained in a simulated environment to deal with critical situations by simulations or games. (Indra, 2019) Moreover, online databases, Geographic Information Systems (GIS), 4D Computer Aided Design (4D CAD) and Building Information Modeling (BIM) and sensing/warning technologies can be used to improve safety at work places. (Zhou et all., 2012) In this study , it is aimed to define technologies that can be used in OHS with their contributions and the effects of new technologies on workers health by searching existing literature.

Developing safety-conscious robots can help to recognize actions causing injury or threaten worker safety. Intentions of workers in their work place can be estimated by complex programs embedded into machines. (Badri et all., 2018) 3D modeling of work systems can help visualize a production system to create a digital image of individual workplaces for safety precautions. Acoustic noise, lighting and heat radiation can be determined and if threshold values are exceeded, a new factory scheduling can be created. (Zülch & Grieger , 2005) Furthermore, psychosocial risks are a part of legislation and OHS management systems and these risks are to be a part of OHS from design stage. Aged staffs need to change their working style with conventional task-associated expertise with computer skills. (Badri et all., 2018)

Key Words: Occupational Health and Safety (OHS) , Industry 4.0, Digitalization

INTRODUCTION

Occupational risk assessment for anticipating hazards is carried out to prevent accidents or occupational diseases. Concept of occupational safety and risk management has been developed to

“do things securely in the short and long terms” through using new technological capabilities. Existing risks can be defined to mitigate new risks. Accessing information remotely, standard operating procedures, equipment condition verification, centralized helpdesk chat etc are ways of helping workers in working conditions. (Indra, 2019)

Risk identification being less costly at the beginning of design in an industrial project, equipments, process, procedures meeting health and safety standards favoring successful implementation of OHS management and new technologies require all processes and manufacturing methods to be designed in a suitable manner. Design according to safety requirements can prevent falls and increase protection measures. (Badri et al., 2018) Construction Hazard Assessment Implication Review (CHAIR) method involving design, construction, and use of facility stakeholders and based on hazard and operability studies (HAZOPs) is used to determine risks in constructions. Designer, owner, constructor and other related parties collaboration can be beneficial to prevent accidents. (Zhou et al., 2012) Labor unions, labor laws, regulations and standards exist in industrialized countries. Integration of OHS system, smart tools and standards for management has decreased work related risks. Advanced manufacturing processes can lead to new risks and conventional tools of occupation risk analysis may not define these emerging risks hence, implementation of new models of risk analysis methods are necessary to deal with these emerging risks related to difficult and dangerous tasks. Illustrating system, identifying hazards and the risks , assessing the severity, likelihood and results of defined risks, dealing with identified risks, communication and control, preventive measures and continuous monitoring are steps of risk analyzing. (Cioca & Ivascu, 2014) Implementing standardized work procedures, evaluation of risks and providing training to reduce the frequency of workplace accidents are major steps of OHS assessment at work places. Hazard identification, system compliance and in-house monitoring are parts of OHS. Many potentially dangerous technological innovations will be a part of production and new standards are to be developed to prevent risks. (Badri et al., 2018) Providing risk prevention information and clear and concise printed materials, effective training with interactive feedbacks, documenting all activities and recording of accidents, updating emergency prevention procedure, increased participation of workers in company OHS systems, physical work environment meeting individual requirements, regular health checks and good co-ordination are ways to improve OHS management system in firms. (Floyde et al. , 2013) Updating industrial regulations and standards can help to innovate new safe technologies. Managing accident prevention, training, emergencies and regulatory requirements specific for industrial activities can be reevaluated from Industry 4.0 concept. (Badri et al., 2018)

A well-established culture of accident prevention can be developed with help of Industry 4.0 implementation. Psychosocial risks are as a part of regulations and OHS management systems and these risks are to be a part of OHS from design stage of project to provide an effective OHS system. Aged staffs need to change their working style from conventional task-associated expertise to computer skills. Ergonomics of control interfaces and human-machine interactions can be major risks of new technologies. (Badri et al., 2018)

LITERATURE REVIEW

Six technological categories: big data, Internet of Things (IoT), cyber-physical systems, computer networks, r(c)obotics, Artificial Intelligence (AI) and simulations can be applied to OHS to prevent accidents and improve well-being at working places. Large of amount of collected data, less uncertainty and improved capacity for analysis of behaviors and anticipation of errors can be advantages of big data while data reliability, data selection criteria and data confidentiality can be drawbacks of that category. Improved interaction between equipments and machines and detectors of anomalies, improved process monitoring and remote monitoring and control can be done by IoT and cyber-physical system. Cobotics can improve flexibility and accessibility while unpredictable worker reliability, closeness and interactions of workers with devices and lack of standards can be problems for that category. AI can help the system for learning and recognition of hazards and on time decision-making. Evaluation and comparison of work scenarios and methods and prevention at the source can be done by simulation methods. Cyber security, network reliability and uncertain reliability can be disadvantages of these systems. (Badri et al., ,2018) Integration of BIM and GIS can be used for fire and flood hazards risk assessments before occurrence. Creating information from BIM models and flood data from GIS databases are used to estimate water depth, assessing physical damage, quantify risks and perform 3D visualization of flood damage. Road network information and location of fire brigade stations in GIS can help firefighters to calculate the shortest routes. Moreover, fire-fighting simulation can be prepared by BIM for suitable position for deploying the ladder trucks. (Ma & Ren, 2017)

The whole factory and activities can be followed in a computer. 3D modeling of work systems can help to visualize a production system and to build digital images of individual workplaces. Acoustic noise, lighting and heat radiation can be determined, if threshold values are exceeded, a new factory scheduling can be created. (Zülch & Grieger , 2005) Non-ionizing Electromagnetic Fields (EMF) referred to as Electro Hypersensitive (EHS) are generated by mobile phone WIFI , TV or computer , base stations, power lines and the use of mobile phones, causing to fatigue, headaches, malaise, lasting work absence, sleep disorders and concentration difficulties. Staffs are to be informed about EMF and health with recommendations to change work place or job. In Netherlands, Knowledge Platform on Electromagnetic Fields and Health' (<http://www.kennisplatform.nl/english/>) has been established to inform staffs. (Slottje et. al., 2017) RFID is non-ionizing type of radiation but it may have a negative impact on the human body in a long-term period. Influence of the radiation of the RFID antenna can be also dangerous for workers. (Gjeldum et al., 2018)

Concept of safety consciousness is introduced in warehouse management due to products' interactions and human interferences to guarantee warehouses safety performance and avoid fatal accidents consequences by reducing retrieval and storage times. Incompatibilities between products should be considered while storing products in industrial warehouses of chemical products or nuclear reactor. Chemical products can explode in case of interactions with other products. Segregation policies are to be applied to warehouse management in risky industries. In case the compatibility test

is not successful, products cannot be put a shelf as named as product's rejection based on Globally Harmonized System of Classification and Labeling of Chemicals (GHS) in pursuance of directive for the Registration, Evaluation, Authorization and Restriction of Chemicals where white and red products are incompatible. Neighbors' discovery capability available in NetLogo program, the slots (patches) can help to detect human errors or products' misplacements to prevent incompatible products. Furthermore, the responsible agent module can help to find suitable locations according to the product's compatibility constraint. (Trab et al., 2015)

It is found in the study of Peng & Chan (2019) that older workers are more inclined to occupational accidents like slips and falls than young workers but the death rate of older workers is less than young workers. Accelerating digitalization and robotization of work in low-skilled sectors can decrease work related accidents among older workers since many works can be done more securely by technology. (Peng &Chan, 2019)

Occupational Health and Safety Technologies

Implementing a new OHS in order to improve the status of OHS in the Industry 4.0 context suggested by the European Commission (2013) is integration of multi disciplinary human labor with intelligent equipment, focusing on emergent occupational risks, defining results for the work organization and the associated psychosocial risk, developing new standards or updating existing standards for the new technologies, redefining business management models , distribution of tasks among workers, making the equipment configuration and defining cognitive capacities of the workers, design and configuration of new work environments with humans and their safety and comfort, safe collaboration between workers and cobots, virtual task analysis, dynamic evaluation risks, cognitive analysis of workload, adaptive interfaces and emotion sensors for monitoring workers and ensuring safety continuously, protecting against unauthorized accesses and upgrading information circulating in a production system. (European Commission, 2013)

Management of Work Health and Safety (WHS) represents mitigating risk, making better decisions, and allocating resources efficiently. Wearable, robotic process automation, drones, AI, Internet of Things (IoT), Augmented reality (AR), VR and big data are the drivers for WHS to decrease the risks. (EY, 2018) Digital health using personal data combined with data analytics is the base for personalized and preventive medicine. AI can be used to improve people's lives. Privacy, interoperability and security are found challenges of this new system. (Lopez et al., 2019)

Moving, handling materials and responding dynamic surroundings will be new properties of robots in future. Self-monitoring capability, the ability to monitor surroundings and sending information to diagnostic centers are new properties of machines in Industry 4.0. Precise interpretation of human emotions can be determined by some smart machines. Errors of machines can be eliminated or decreased, leading to less accidental interactions with workers. Developing safety-conscious robots

can help to recognize actions causing injury or threaten worker safety. Intentions of workers in their work place can be estimated by complex programs embedded into machines. Improving performance of health and safety and accident prevention can be done by workplace information such as pulse, emotions, activity, temperature etc. through wireless communication, being able to detecting dangers effectively in the workplace. Sensors can be linked to remote control centers to gather information and data can be collected in that center. (Badri et al., 2018)

Online databases, VR, GIS, 4D Computer Aided Design (4D CAD) and BIM, sensing and warning technologies, RFID, Cloud Computing, Entity-based 4D CAD, Fault Detection and Classification (FDC) techniques and Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) can be used to improve safety at work places. For example, ToolSHed program shows a step-by-step approach for the assessment of the risk of falling from heights presented. (Zhou et al., 2012)

Radio Frequency Identification (RFID) for proximity warning system can help workers to prevent accidents. The RFID system can be used for collision detection in working environment. Collisions and falls can be prevented by alert systems. Preventing unauthorized access to the site and equipment use by non-responsible staff can be managed by using RFID technologies. Wristband technology integrating RFID, GPS, biometric monitoring, and other functionalities is available in the market. (Barata & Cunha, 2019)

Cloud Computing: Collected data can be valuable for improvement and checking if the data is reliable. Giving the wristband to another colleague, changing past data about warnings and environmental conditions by organization, measuring wrong results and obtaining data from wrong locations can be problems wrong computing. Inspection and compliance can be done by external inspector with help of cloud. Moreover, trainings can be prepared based on cloud computing. (Barata & Cunha, 2019)

Artificial Intelligence (AI) helping decision-making and understanding of the cognitive task can predict and enhance the operator health conditions. Intelligent container ports where Smart Personal Protective Equipment (PPE) interacting with motion smart containers and smart cranes can give alerts in dangerous situations like walking by accident under a container. (Romero et al., 2018)

Online Databases helps clients for health and safety competence through AI by supporting their decision-making through regulation checking, risk identification, incident information capturing and analysis to deal with immediate corrective actions. Potential risks related to defined hazards and a warning sign are previewed by Construction Safety and Health Monitoring (CSHM) system enabling remote access, quick data collection, retrieval and documentation with online expert advices and instructions. Charts, curves, and tables can be created in that database for reporting purposes. (Zhou et al., 2012)

Entity-based 4D CAD can help to detect workspace congestion and to identify potential on-site hazards like design conflicts, safety hazards, access blockages, damage, space obstructions, work interruptions, etc. Patterns Execution and Critical Analysis of Site-space Organization (PECASO) prototype is used to evaluate Critical Space-Time Analysis (CSA) in 4D visualization. Falls happen on roofs, scaffolds, ladders, and floors and hazardous situations can be identified before accidents. Building components such as component type, dimension, placement and activities are used as input data for the system. Working-at-height hazards can be identified to give safety measure advices. Construction Hazard Assessment with Spatial and Temporal Exposure (CHASTE) tool is used to analyze on-site risks. Other teams can endanger construction workers and CHASTE focuses on these dangers to apply proactive safety management at construction sites by automated calculations. Construction Job Safety Analysis (CJSA) method in CHASTE creates profanities for '*dropping a tool*' and '*falling from a ladder*' named as loss of control events depending on team size, skill, space, climatic conditions and various other factors based on national or regional construction industry. (Zhou et al., 2012)

BIM-based 4D CAD: the BIM software Tekla Structures can be used as 4D site layout and safety related planning activities. Designers, contractors, safety specialists, occupational healthcare etc can be involved in that system. Safety Analysis of Building in Construction (SABIC) helps in building structure and safety analyses carried out at several time points during the construction process with conducting probability based calculations. Bayes Dynamic Linear Model (DLM) is used to analyze material behavior and loading conditions changed dynamically during the construction process. (Zhou et al., 2012)

Virtual reality (VR) describing a set of hardware and software technologies is used to provide interactive, real-time, 3D computer applications. It is used for training construction professionals in a risk-free and realistic virtual construction site such as the Building Management Simulation Centre. VR-based tool database containing a '*construction component/object type*' and an '*accident precaution*' helps to determine safety hazards as unsafe acts and conditions during design phase. Beam, wall, column, slab, pre-cast slab and pre-cast stairway are contained in construction component/object type and possible accident precautions are included in accident prevention. Collision detection, terrain following, geometry picking and 3D tape measurement are four functions of that tool. Enabling a better walk-through environment, modeling, object picking, and tape measurement are the purpose of safety hazard identification. Dynamically visualize the construction site environment by Virtual Construction Laboratory (VCL) can help to identify any possible health and safety problems of the site layout at the beginning. Related resource and activity information are stored in the related database for generating on-site construction situations, and a knowledge in order to provide guidance and assistance. Realistic simulations of actual work situations, contributing to job safety analyses and usability in routine work situations are provided as kind of training at design stage to improve health and safety effectiveness. Virtual images, animation, and 3D interactive environment are also included in that system for better training. (Zhou et al., 2012)

Geographic Information Systems (GIS) contains detailed information regarding the environment such as conditions, site topography, thermal comfort, access route planning. A 3D can be developed with surrounding topography and schedule. A planned sequence causes a hazard situation and it can be corrected by within the GIS before implementation. The combination of 4D modeling with topographical conditions and a safety database integrated into a Decision Support System (DSS) can help safety experts to take preventive actions and see all dimensions of work with controls. Safeguards with threshold limits, and showing a forewarning of any adverse effects can be provided by DSS. (Zhou et al., 2012)

Sensing and warning Technologies: RFID , Ultra-Wideband (UWB) nodes and Global Positioning System(GPS) are used to define moving resources like machines, workers or materials within the workspace. Video rate range imaging using video laser range scanning technology is used to detect rapidly model, and track the position of static and moving obstacles from a static or moving sensor platform. Combination of this technology with 4D CAD, GPS, RFID and GIS can improve material tracking, visualization, and automation. PPE such as hard hats, safety shoes, goggles providing passive protection and active warning systems can be created by these Technologies. Warnings or feedbacks can be generated when risks arise. Mistakenly untagged resources can be a drawback of that system. (Zhou et al., 2012)

Enterprise Wearable- Body Sensors: mixed reality glasses, smart- watches, helmets, handsets and location trackers are used to increase operators healthy, safe, and motivation within emerging smart and social shop floors. Vital signs and surrounding workplace environment can be monitored by these devices. Alerting workers for toxins, high temperatures etc , emergency stops of heavy machinery, anti-ergonomic body movements and postures and monitoring of cognitive and physical workloads are the basis for the development OHS. (Romero et al., 2018) Detecting falls with wearable technologies can reduce response time in work accidents. Alert of unsafe conditions of moving objects, monitoring the inclination of retaining walls to anticipate structural failures and proximity detection can help to prevent accidents. Cloud, wireless, and wearable technologies can detect the use of PPE. The exposure of the worker to hazardous vibrations can be determined in future technologies. When PPE is not defined, workers entrance into the site is not allowed. (Barata & Cunha , 2019)

Body-sensors based on skin conductance, blood-pressure, heart-rate, breathing and/or temperature measurements can assess the operator state to keep him at an ideal 'stress level. Sensors measure acceleration, motion such as number of steps, time during day, standing/sitting etc can estimate physical load of operator. Healthier employees' means less sick-days, lower risks of work accidents, better availability and lower personnel turnovers. (Romero et al., 2018) Heart rate, energy expenditure, metabolic equivalents, and sleep efficiency can help to determine psychological status of workers by biosensors. A Photople-thysmography (PPG) sensor embedded in a wristband-type

activity tracker can be used to collect data. (Barata & Cunha , 2019) In this system, mobile devices can be used to make controls or for monitoring. Types of sensors are given below

Types of sensors:

Environment sensors: measuring light conditions, temperature and humidity, noise, and air quality requiring GPS tracking

Objects sensors: including RFID antennas used for collision detection or fall protection, personal protection such as identifying helmet presence and site access controlling

Biometric sensors: workers are monitored and alert system is created based on a smart wristband – biometric information, RFID, and GPS. (Barata & Cunha , 2019)

Wearable devices can improve awareness by monitoring employees' physiological and environmental conditions. Older employees are at higher risk of age-associated disease and disability. Workers face work-related stress and other psychosocial risks leading to development and trajectory of chronic diseases. Absenteeism, loss of productivity and treatment-related expenses for companies are major costs of these risks. Providing wellness programs named as Personal Health Monitoring Systems (PHMS) with fitness trackers and psychosocial support can be beneficial to decrease these risks, to increase workers motivation, to improve self-consciousness and to prevent health-related risks. Alerts, recommendations, reminders like taking a break, drinking water, competing with colleagues, etc. can be done by mobile devices of workers. Due to employee's privacy, these kinds of programs can be voluntary due to highly personal health-related information collected. (Yassae et al., 2019) Physical and mental health risks due to taxi driving as an example of psychosocial risks are to be face by drivers from stressors and pressures from passengers and traffic hazards. Weight gain and muscle pain are risk results of these working people. Anxiety can be a result of these working conditions. Possibility of fare evasion, verbal abuse from passengers and daily competition with other taxi drivers are main causes of stress at work leading to diabetes, hypertension, chronic pain, musculoskeletal problems, vision loss, high levels of psychological distress, increased risk for cardiovascular etc. diseases. (Bartel et al.,2019) With using more developed technologies like wearable devices by taxi drivers, stress related factors can be decreased and health conditions of drivers can be followed in order to give alerts in case they have too much stress and their daily physical activities can be measured with help of smart devices like smart phones with daily suggestions.

Fault Detection and Classification (FDC) techniques detect faults in the systems for the safety and reliability as for nuclear power plants. Fault tolerated intelligent control system using Kalman filteris is used to diagnose faults and for faults classification. Support Vector Machines (SVM) can help for diagnostic system in nuclear power plant components. (Jamil et al., 2018) Faults can be determined before any big accident happens to take preventive measures. There were many work accidents of nuclear power plants which resulted in many deaths and environmental damages in different countries. With help of sensing and measuring technologies, these kinds of big industrial accidents like big fires can be prevented with diagnostic measurements.

Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) are used in OHS to define risks and is supported with a visual processing software. They can be used for large area coverage of mine sites and constructions sites with a photogrammetric image processing software of high precision and accuracy. They can also be used also for excavations and foundry. More accurate and more practical measurement and accordingly calculations are aimed for these works. UAVs and the use of appropriate software can allow that concepts such as volume, mass, and swelling factor are studied in order to determine the in-site problems. Especially, it is an indispensable element for both human and business machine equipment safety in hard places to reach and risky areas. (Kun & Özcan , 2019)

Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy (iCBT): the autonomy, rights and safety of consumers can be provided with new technologies. Internet-based Cognitive Behavioral Therapy (iCBT) is developed for therapy of depression supported with smart phones providing health advice. Improved access to care and better-tailored treatment are created with that therapy by self-directed approaches. Stigma and a desire for ‘*in the moment*’ support for mental distress barriers can be prevented with that program. Being convenience and reduced perceptions of stigma are also advantages of that program. Furthermore, machine learning method is used for mental distress. Detecting risk of relapse in mental health can help patients with early signs for safety. (Huckvale et al., 2019)

Adison Crisis Program: In the Netherlands, around 7,000 Adison patients - adrenal disorder patients use this application. This program can help to protect Adison patients with early acting for patient safety and health. Another important application is *Adrenals.eu*. The patient should be treated correctly for the “Adison Crisis” within one hour at the latest otherwise the patient may be lost. The adrenals.eu website and mobile app help caregivers and healthcare professionals. (Aslan, 2018)

Tele-Dermatology / Skin Diseases System: In the Netherlands, 74% of skin patients applying to a family physician can be diagnosed by a skin specialist doctor through tele-medicine method. The image with telemedicine and smart mobile dermatoscope is sent to the specialist doctor. With “*kin myskinpal and firstderm*” applications, warnings such as there is a serious situation, “*visit the nearest hospital*” or “*there is no serious situation, use these drugs and continue your life*” can be given. With this system, the patient waiting time decreased from 6-8 weeks to 4.6 and there was an 40% efficiency increase. (Aslan, 2018)

CONCLUSION

Accidents rates can be decreased with help of Industry 4.0 technologies through increasing monitoring and measurements working environment. Detecting hazards at working place can help OHS experts to take preventive actions before any accident occurs. 4D CAD, GPS, RFID and GIS technologies can improve material, devices and personal tracking. Furthermore, collisions or any dangerous situation can be detected by these technologies to decrease the results of accidents or to prevent them. In case, there are serious accidents, early detection can allow experts to find the place of accident and sending healthcare staffs or persons having first aid education to the case place. FDC Techniques can give alerts or suggestions to safety experts before any big accident happens. Information about machines, environments and workers can be gathered by remote sensing technologies and these collected data can be analyzed with AI algorithms.

Workers have high stress in working life and this stress can cause psychological problems and efficiency decreases. Workers with psychological problems can be more inclined to accidents and diseases especially old workers. Wearable devices monitoring employees' physiological and environmental conditions can watch and control critical body signs. Wellness programs named as Personal Health Monitoring Systems with fitness trackers and psychosocial support can be provided to workers. Alerts, recommendations, reminders like taking a break, drinking water, competing with colleagues can be given by this system to improve their health conditions.

REFERENCES

- Aslan İ. (2018) *Türkiye'deki Sağlık Bilgi Teknolojileri ve E-Reçete Uygulaması*, III. International Dmitri Yavoronitski European Congress on Social Sciences, Istanbul, Turkey.
- Badri A. , Boudreau-Trudel B. , Souissi A.S. (2018) Occupational health and safety in the industry 4.0 era: A cause for major concern?, *Safety Science*, Volume 109, November 2018, Pages 403-411, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.06.012>.
- Barata J. , and Cunha P.R. (2019) *Safety is the New Black: the increasing Role of Wearables in Occupational Health and Safety in Construction*, Chapter, Published in: Business Information Systems book, Springer International Publishing.
- Bartel E. , MacEachen E. , Reid-Musson E.R. , B. Meyer S., Saunders R. , Bigelow P., Kosny A. , Varatharajan S. (2019) . Stressful by design: Exploring health risks of ride-share work. *Journal of Transport & Health*, 14 , <https://doi.org/10.1016/j.jth.2019.100571>.
- Cioca L., Ivascu L. (2014). IT technology implications analysis on the occupational risk: Cloud computing architecture, *Procedia Technology* 16 , 1548 – 1559.
- European Commission (2013) . *Factories of the Future - Multi-annual roadmap for the contractual PPP under Horizon 2020*. Prepared by European Factories of the Future, Research Association (EFFRA), 136.
- EY(2018). *Why is the best digital strategy a human one?*, Report, EYG no. 011972-18Gbl.

Gert Zülch , Tim Grieger (2005) Modelling of occupational health and safety aspects in the Digital Factory, *Computers in Industry*, 56, 384–392.

Romero D. , Mattsson S. , Fast-Berglund A.F. , Wuest T. , Gorecky D. , Stahre J. (2018) *Digitalizing Occupational Health, Safety and Productivity for the Operator 4.0*, <https://www.researchgate.net/publication/327230622>.

Gjeldum N. ,Mladineo M. ,Crnjac M. ,Veza I. , Aljinovic A. (2018) .Performance analysis of the RFID system for optimal design of the intelligent assembly line in the learning factory. *Procedia Manufacturing*, Volume 23, 2018, Pages 63-68, <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.03.162>.

Floyde, G. Lawson, S. Shalloe, R. Eastgate, M. D’Cruz (2013). The design and implementation of knowledge management systems and e-learning for improved occupational health and safety in small to medium sized enterprises, *Safety Science*, 60 , 69–76, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssci.2013.06.012>.

Huckvale K. , Wang C.J. , Majeed A. and Car J. (2019) Digital health at fifteen: more human (more needed), *BMC Medicine*,17:62, <https://doi.org/10.1186/s12916-019-1302-0>.

Indra (2019) *Digital Transformation: Risks and opportunities for occupational safety*, <https://www.indracompany.com/en/blogneo/digital-transformation-risks-opportunities-occupational-safety> (Access Date: 03.09.2019)

Jamil F. , M. Abid, M. Adil, I. Haq, A.Q. Khan , S.F. Khan (2018) Kernel approaches for fault detection and classification in PARR-2, *Journal of Process Control*,64, 1–6, <https://doi.org/10.1016/j.jprocont.2018.01.003>

Kun M. , & Özcan B. (2019). Maden ocaklarında insansız hava aracı kullanımı: örnek bir saha çalışması. *BAUN Fen Bil. Enst. Dergisi*, 21(2), 554-564, DOI:10.25092/baunfbed.624484.

Lopez D. , Brown A.W. , Plans D. (2019) Developing opportunities in digital health: The case of BioBeats Ltd, *Journal of Business Venturing Insights*, 11, <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2019.e00110>

Ma Z. , Ren Y.(2017) Integrated Application of BIM and GIS: An Overview, *Procedia Engineering* 196, 1072 – 1079, doi: 10.1016/j.proeng.2017.08.064.

Peng L. , Chan A.H.S. (2019). A meta-analysis of the relationship between ageing and occupational safety and health. *Safety Science*, Volume 112, Pages 162-172, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.10.030>

Slottje P., Moorselaar I.V. , Strien R. , Vermeulen R., Kromhout K. , Huss A. (2017). Electromagnetic hypersensitivity (EHS) in occupational and primary health care: A nation-wide survey among general practitioners, occupational physicians and hygienists in the Netherlands. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 220, 395–400, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijheh.2016.11.013>.

Trab S. , Bajic E. , Zouinkhi A. , Abdelkrim M.N. , Chekir H. and Ltaief R.H. (2015) .Product allocation planning with safety compatibility constraints in IoT-based warehouse. *Procedia Computer Science*, 73 , 290 – 297, doi: 10.1016/j.procs.2015.12.033.

Yassae M., Mettler T. , Winter R. (2019) Principles for the design of digital occupational health systems, *Information and Organization*, Volume 29, Issue 2, June 2019, Pages 77-90, <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.04.005>

Zhou W., Whyte J. , Sacks R. (2012) . Construction safety and digital design: A review. *Automation in Construction*, 22, 102–111, doi:10.1016/j.autcon.2011.07.005.

Wei Zhou, Jennifer Whyte , Rafael Sacks (2012) Construction safety and digital design: A review, *Automation in Construction*, 22, 102–111, doi:10.1016/j.autcon.2011.07.005.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI
ARAŞTIRMASI**

Doç. Dr. İmran ASLAN

Bingöl Üniversitesi, Sağlık Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, Bingöl,
imranaslan@gmail.com, iaslan@bingol.edu.tr

Mehmet Emin Yaşar

Bingöl Üniversitesi, Sağlık Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, Bingöl,
meyasar@bingol.edu.tr

Üniversite gençleri arasında facebook, whatsapp, twitter, google+, instagram, foursquare, linkedin, bloglar gibi popüler sosyal medya platformları yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyal medya geleneksel medya kanallarının yerini alarak anlık paylaşma imkânı ve cevap verme yönleriyle pazarlamacılar, bilgi ihtiyacı olan bireyler, eğlenme ve zaman harcamak isteyenler, kamu görevlileri ve kamu hizmetleri erişimi ve bilgi edinme vb. isteyenler için birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle video ve fotoğraf paylaşma olanaklarının olmasıyla bireyleri anlık olarak yönlendirebilmektedir. Bu kullanımlar zamanla bağımlılık seviyesine gelerek öğrencilerin sosyal, sağlık ve eğitim hayatını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı seviyesini ölçerek öğrencilerin bağımlılıklarına karşı alınacak önlemleri tespit etmektir. Daha önce Tutgun-Ünal (2015) tarafından hazırlanan 41 madde ve 4 faktörden (Meşguliyet, Duygu Durum Düzenleme, Tekrarlama ve Çatışma) oluşan sosyal medya bağımlılığı ölçeği ve sosyal medyayı kullanım amaçları anketi 675 Bingöl Üniversite öğrencisine 2019 yılı ilk döneminde uygulanmıştır. Öğrencilerin çok yüksek bir sosyal medya kullanımı söz konusudur ve büyük çoğunluğu dört yıldan fazla bir süredir sosyal medyayı kullanmaktadır. Öğrenciler sosyal medyaya daha çok mobil telefonlar ile erişim sağlamaktadır. Günlük kullanımlar incelendiğinde öğrencilerin yarısına yakını internette dört saatten fazla kullandıkları ve orta seviyede bir internet bağımlılığının olduğu söylenebilir. Öğrenciler sosyal medyayı daha çok bilgi edinmek, arkadaşlarla iletişim kurmak, müzik dinlemek ve fotoğraf veya video paylaşmak için kullanmaktadır. Bağımlılık ölçeği incelendiğinde öğrencilerin beklenenden daha fazla zamanı sosyal medyada harcadıkları ve kendilerini yalnız hissettiklerinde sosyal medyayı kullandıkları sonuçları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Bağımlılığı, Bingöl Üniversitesi, Üniversite Öğrencileri

GİRİŞ

İnternet, sosyal medya, akıllı telefonlar gibi yeni teknolojiler hayatımızda önemli değişimlere sebep olmuştur. Ayrıca bu tür teknolojilere ekonomik olarak erişebilirlik kullanım oranlarını artırmıştır. İnternet insanların hayatını kolaylaştıran ve birçok alanda kişilere zamandan tasarruf sağlayan, bilgi edinmeyi kolaylaştıran, uzak mesafelerdeki insanlarla iletişim kurmayı sağlayan ve diğer insanlar ve olaylar hakkında anında haber olma imkânı veren gelişmiş bir platformdur. Kullanıcılar sosyal ağ sitelerinde kullanıcı adı oluşturarak diğer kişilerle etkileşimde bulunabilmektedir. Sosyal ağları;

kişiler iletişim, eğitim-öğretim faaliyetlerine katılma, eğlence, alışveriş ve ticaret yapma, bilgi alışverişini yapmasına vb. amaçlarla kullanılmaktadır. Ayrıca reklam ve pazarlama, işletme, sağlık, spor vb. sosyal medyanın diğer önemli kullanımları olarak tespit edilmiştir. Çift yönlü anlık etkileşim kişilerin sosyal medyaya olan ilgisini artırmıştır. Özellikle video, fotoğraf ve diğer belgelerin paylaşılmasına olanak sağlayan uygulamalarla sosyal medya günlük kullanılan medya platformlarının önüne geçmiştir.

Mikrobloglar (Twitter), sosyal paylaşım siteleri (Facebook, Instagram), iş ağları sitelerini (LinkedIn), videoların paylaşıldığı siteleri (Youtube), işbirliği ile sağlanan web siteleri (Wikipedia), sosyal rehber sitelerin (TripAdvisor), konaklama siteleri(booking, trivago, airbin, couchsurfer) vb. sosyal medya platformları kullanım amaçlarına göre yaygınlaşmaktadır. Herhangi bir sınırlama olmaksızın kişiler istedikleri yerden bu sosyal medya ağları aracılığıyla işlerini yapabilmekte veya bilgiye ulaşabilmektedir. Sosyal medyanın, bilgiye ulaşma, arkadaşlarla buluşma, siyasi fikir beyan etmek, kimliğini gizleyerek gruplara üye olmak, iş arama, meslekte bilgi sahibi olma, sağlık, cinsellik ve eğitim konusunda bilgilenme, kariyer gruplarına üye olmak, sevilen kişileri takip etmek, belge bilgi ve belge paylaşmak gibi avantajları söz konusudur. Yasal olmayan dosya indirme, yükleme, hackleme gibi davranışlarda bulunma, psikolojik ve ruhsal sorunlar, yasadışı kumar ve bahis oynamak, zorbalama, yanlış bilgiler edinmek, kalitesiz ürünler almaya teşvik edilmek, ırkçılık, yasal olmayan bilgiler vb. yeni medya ortamlarının dezavantajlarıdır. (Çiftçi , 2018) Özellikle çocuk ve ergenlerin ebeveyn ve öğretmen denetimi olmadığı durumlarda bahsi edilen konulardan olumsuz etkilenme olasılıkları yüksektir.

Madde bağımlılığında, bireyler güçlü ve yoğun bir biçimde o maddeyi arar ve maddenin getirisi olan etkiyi yeniden yaşama arzusunda olurlar. Bağımlılık bir şeyi veya maddeyi aramak ve oluşturulan etkiyi yeniden yaşama arzusudur. Duygu durum değişikliği, tolerans, yoksunluk semptomları, çatışma ve tekrarlama davranışlar meydana geldiğinde kişiye bağımlılık tanısı konulabilir. (Ayşegül Kızılkaplan, 2018). Kişiler dışarı çıktıklarında akıllı telefonlarını unutmuş ve tedirgin oluyorsa, sabah ilk kalktığı anda telefonundan sosyal medya hesaplarını kontrol ediyorsa, gece yatmadan önce sosyal medya kullanıyorsa ve gün boyunca akli sosyal medya ve internette ise bir bağımlılığın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal ağları bağımlılık potansiyeline sahiptir ve bağımlılık sosyal medya bağımlılığı olarak kategorize edilmektedir. Az ve düzensiz uyku, aşırı zihinsel meşguliyet, internet kullanımını kontrol etmede sorunlar yaşamak, erişim isteğini önleyememek, internette daha fazla vakit geçirmek, sürekli erişme isteği, ders proje /ödevlerini ihmal etmek, yüz yüze görüşmelerden kaçmak, sosyal aktiviteleri kısaltmak vb. durumlar günlük yaşamı etkileyen önemli internet bağımlılığı sonuçlarıdır. Ayrıca, cep telefonu bağımlılığı, Facebook bağımlılığı gibi diğer kavramlar da ortaya çıkmıştır.

Bireyler, kişisel sorunlarını, suçluluk, kaygı ve bunalım gibi duygularını azaltmak için sosyal medya kullanım arzusu taşıyabilirler. Bazı kişiler sosyal medyayı hayatın olumsuzluklarından bir kaçış yeri ve duygusal destek aradıkları bir platform olarak görmektedir. Özellikle kadınlarda facebook

bağımlılığının yüksek olduğu ve çoğu erkeğin sosyal medyada duygusal destek aradıkları ortaya çıkmıştır. Dört saat ve üzeri sosyal medya kullanılmasının bağımlılık olarak kategorize edilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca iş yerlerinde sürekli sosyal medya kullanan kişilerin işten çıkarıldığı örnekleri de mevcuttur.(Tutgun-Ünal , 2019) Bu çalışmanın amacı Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medya kullanım seviyesi, kullanım amaçları ve bağımlılık seviyelerini tespit etmektir. Bu amaçla 675 öğrenciye anket uygulanmıştır ve farklı bölümlerden öğrencilerin anketlere katılması teşvik edilmiştir. Hazırlanan anket internet ortamında öğrencilerle paylaşılarak yapılmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2016 yılında yapılan araştırmalarda Türkiye’de sosyal medya kullanım oranının 35 milyon aktif internet kullanıcısı arasında %92 olduğu ve oranın Dünya genelinde %40 olduğu tespit edilmiştir. (Buluk vd., 2017) Öğrencilerin % 95 cep telefonlarından internete bağlanmaktadır. (Çiftçi , 2018) Öğrenciler sosyal medyayı en çok serbest zamanlarında, bekleme sıralarında ve uyumak için uzandıklarında ya da uyanırken kullandıkları tespit edilmiştir.Öğrencilerin serbest zamanlarında sosyal medya kullanımından tatmin oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. (Karoğlu & Atasoy , 2018)

Yapılan çalışmalarda 18-29 yaşları arasındaki kişilerin sosyal medya kullanımı yaşlılara göre daha fazla çıkmıştır. Ayrıca erkeklere oranlara kadınların Twitter, Instagram ve Pinterest gibi sosyal medya ağlarını daha çok kullandıkları tespit edilmiştir. Yılmaz & Yılmaz (2018) tarafından bir devlet üniversitesinde öğrenim gören ve sosyal ağları kullanan 299 öğrenciye yapılan anket sonucunda cinsiyete göre sosyal ağların kullanım amaçları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. (Yılmaz & Yılmaz , 2018) Tutgun-Ünal (2019) yapılan çalışmada Instagram hesabına sahip oranın %96,8 olduğu ikinci sırada %89,8 ile Youtube uygulaması gelmektedir. Facebook kullandığını belirten öğrencilerin oranı % 39,5, snapchat oranı % 29,3, pinterst kullanım oranı % 26,4 Twitter % 20,4 , LinkedIn % 16,2 ve swarm kullananların oranı ise % 15 çıkmıştır. (Tutgun-Ünal, 2019) Yapılan başka çalışmada katılımcıların en çok sırasıyla Facebook , Whatsapp , Twitter , Youtube , Google+ , Skype , Sikayetvar.com , MSN ve instagram kullanıldığı tespit edilmiştir. (Buluk vd., 2017) Yılmaz & Turan (2019) tarafından yapılan çalışmada ise en sık kullanılan sosyal medya türünün sırasıyla YouTube, Instagram ve Twitter olduğu tespit edilmiştir. Facebook, Tartışma Forumları, Skype ve Tinder erkekler tarafından daha çok tercih edilirken, Snapchat ve Pinterest ise daha çok kadınlar tarafından kullanılmaktadır. (Yılmaz & Turan, 2019)

Araştırma, işbirliği, iletişime başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma, eğlence sosyal medyayı kullanmada ana amaçlar olarak tespit edilmiştir. (Yılmaz & Yılmaz , 2018) Yılmaz & Turan (2019) tarafından yapılan çalışmada sosyal medya daha çok eğlence ve eğitim için kullanılmaktadır. Çiftçi (2018) tarafından yapılan çalışmada % 83 oranla bilgiye ulaşmak en yüksek internete bağlanma sebebi olarak bulunmuştur. Daha sonra sosyal ağlara katılmak, eğlence ve haber okumak diğer önemli sebepler olarak bulunmuştur. Çanakkale 18 Mart üniversitesinde çalışan akademik ve idari personele yapılan 295 anket sonucuna göre, sosyal medya bir sosyalleşme ve bilgi

edinme aracı olarak görülmektedir. Ayrıca, markalar hakkında yapılan yorumlar kişilerin satın alma niyetini etkilemektedir.(Buluk vd., 2017)

Bağımlılık; günlük işleri engelliyorsa, ilişkilerde başarısızlığa sebep oluyorsa, sosyal medya kontrol edilmediğinde huzursuzluk oluyorsa, okul ve akademik başarı etkileniyorsa, sanal durumlar gerçeklik olarak zannediyorsa, algı ve dikkat eksikliği varsa ve fiziksel rahatsızlıklar ve ruhsal rahatsızlıklar(panik atak, stres, öfke) ortaya çıkıyorsa şeklinde tanımlanmıştır. İnternet bağımlılığı psikiyatrik bir hastalık olarak tanımlanmaktadır. (Çiftçi , 2018) Hayat etkinliklerinde azalma, akademik performansın kötüye gitmesi, ilişki problemleri, psikolojik sorunlar, sosyal sorunlar, derslerde başarısızlık vb. durumların internet bağımlılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir. (Tutgun-Ünal, 2019) Başka bir çalışmada göre dikkat kaybı, toleranssızlık, yoksunluk belirtileri, çatışma gibi durumlar aşırı sosyal medya kullanımı sonucu ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca Stres, öz benlik kaybı gibi sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, gelişmeleri kaçırma korkusu gibi hastalıklar da ortaya çıkabilmektedir. (Kırık, 2018) Hazcılık ve ben-merkezciliğin sosyal medya kullanımı ile yaygınlaştığı görülmektedir. Sosyal medya geçici bir mutluluk vermektedir. Narsisizm kendini aşırı boyutlarda sevmesi olarak tanımlanmakta ve “ben merkezli” yapı kişilik bozuklukları ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Sürekli kazanmayı hedefleyen, kaybetmeyi ve vermeyi sevmeyen, bencil, diğer insanları değersiz gören kişiler “narsist” olarak tanımlanmaktadır. Hedonizm (hazcılık) yaşamın zevkli bir hale getirmek olarak tanımlanmaktadır. Hazcılık ayrıca sorumsuz davranış ve dar görüşlü olarak tanımlanan “egoizm” ile de bağlantılıdır. Narsisizm ile birleşen hedonizm kişileri pasif tüketici durumuna düşürerek kişileri sosyal medya bağımlılığına yöneltmektedir. (Kırık, 2018)

Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programında 114 öğrenci ile yapılan anket sonucuna göre öğrencilerin % 36’sı günde 3-5 saat arasında ve % 36’sı ise günde 5 saat ve üzerinde internet kullanmaktadır. Yapılan çalışmada erkeklerin kadınlardan daha fazla bağımlı olduğu bulunmuştur. (Çiftçi , 2018) Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesinin çeşitli bölümlerine devam eden 314 öğrenci yapılan araştırmaya göre sabah kalkar kalkmaz sosyal medya hesaplarını kontrol edenler diğer kişilere göre daha bağımlı çıkmıştır. Ayrıca, sosyal medyadaki paylaşımların içeriğine bakmaksızın beğenenler içeriğe bakıp beğenenlere göre daha bağımlı çıkmıştır. Öğrenciler yüksek oranda günlük 4-6 saat arası internet kullanmaktadır. Sosyal medyayı daha uzun süre(günde 4-7 saat) kullananların daha az süre kullananlara göre daha bağımlı olduğu bulunmuştur. Kişiye göre, beni beğeneni ben de Beğenirim yapan kişilerde sosyal medya bağımlılığı meşguliyet boyutunda daha yüksek çıkmıştır. Bu çalışmada cinsiyete göre farklıklar tespit edilememiştir. (Tutgun-Ünal, 2019)

Kendi ailesiyle, arkadaşıyla iletişim kurmakta zorlanan kişiler sosyal medyada daha rahat iletişim kurabilmektedir. Gerçek kimliğinden uzaklaşan bu kişiler zamanla sanal bir kişilik oluşturmaktadır. Sosyal medya gerçek hayatta sorunları olanlar bir kaçış noktası olabilmektedir. Aşırı kullanım sonucu gerçek hayatın sorumlulukları görmezden gelinebilmektedir. (Kırık, 2018) Psikolojik ve Fizyolojik bağlamda sosyal medya hastalıkları: Ego Sörfü (kendi ismini araştırması, kendisiyle ilgili bilgilere

bakma) , Photolurking (başka insanların fotoğraflarına göz atma ya da bakma), Nomofobi (cep telefonundan mahrum kalma korkusu), Siberhondrik (hayatta var olduğunu düşündükleri hastalıkların, internet üzerinden hastalığının tedavisini araştırma olgusu), My Space taklitçiliği (başka bir kişilik veya role bürünerek), Youtube Narsisizmi (kendilerini tanıtması için aktif olarak kendileriyle ilgili videoları Youtube, Vimeo koymak), Enfornografi (internette aktif bir şekilde bilgi alması), Crackberry (Blackberry markalı telefonlara olan bağımlılık), Cheseepodding (internet üzerinde lazım olsun ya da olmasın bir şeyleri bilgisayarına lazım olur diye indirme odaklı bağımlılıktır), ve Hikikomori(kişinin yarattığı sanal dünyaya kendini bağlaması ve gerçek dünyaya kendini kapaması) olarak tanımlanmıştır. (Kızılkaplan, 2018) 303 üniversite öğrencisi ile yüz yüze görüşme tekniğiyle yapılan çalışmada sosyal medya bağımlılığı ile depresyon arasında pozitif anlamlı korelasyon bulunmuştur. Çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin hafif düzey depresyon(% 20,8'i orta düzey ve % 10,9'u şiddetli depresyon) belirtisi gösterdikleri tespit edilmiştir. Depresyon belirtileri iki haftayı geçen üzüntü, mutsuzluk, isteksizlik ve duygulanım dalgalanmaları olarak belirtilmiştir. Depresyonla beraber sosyal fobi, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu ortaya çıkabilmektedir. Arkadaşlarının ve çevreni paylaştığı fotoğraflar ve tatil paylaşımları kişilerde yetersizlik duygusu oluşturarak depresyonu artırabilmektedir. Karpal Tünel ve bir şeyleri ya da gerçekleri kaçırma korkusu (Fomo) tespit edilen diğer önemli sorunlardır. (Kızılkaplan, 2018)

YÖNTEM VE METDOLOJİ

Çalışmanın ana kitlesini Bingöl Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. %95 güven seviyesi ve %5 güven aralığına göre Bingöl Üniversitesinde yaklaşık 16.000 öğrencisi olduğunda survey system programına göre 639 örneklemin yeterli olacağı tespit edilmiştir.(Surveysystem, 2019) Daha önce Tutgun-Ünal (2015) tarafından hazırlanan 41 madde ve 4 faktörden (Meşguliyet, Duygu Durum Düzenleme, Tekrarlama ve Çatışma) oluşan sosyal medya bağımlılığı ölçeği anketi 675 üniversite öğrencisine 2019 yılı ilk döneminde uygulanmıştır. Anket kapsamında homojen dağılımı sağlamak amacıyla üniversitenin farklı bölüm öğrencilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. İş Sağlığı ve Güvenliği(% 27), Meslek Yüksek Okulları (%26,8 -Adalet, Anestezi, Çağrı Merkezi Hizmetleri , Çocuk Gelişimi, İlk ve Acil Yardım, Dış Ticaret, Muhasebe , Süt ve Süt Ürünleri, Tıbbi Dokümantasyon vb.) , Fen Edebiyat Fakültesi Bölümleri(%13 - İngiliz dili ve edebiyatı, Psikoloji, Sosyoloji, Kürt Dili ve Edebiyatı, Felsefe vb.), Hemşirelik (%8,2), Mühendislik Fakültesi Bölümleri(%3,1-Makine ,İnşaat, Elektrik ve Elektronik , Mimarlık bölümleri), İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi (%2,5 İşletme, İktisat ve Kamu Yönetimi) ve kalan anketler ise Beden Eğitimi Yüksekokulu, İlahiyat Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Ziraat Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Anket sonuçları SSPS 20 programı kullanılarak betimsel istatistik yöntemleri ile analiz edilmiştir.

Çalışmanın Amaçları:

- Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medyayı daha çok hangi amaçlarla kullandıklarının tespit edilmesi
- Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı seviyesinin tespit edilmesi

ANKET BULGULARI

Ankete katılan katılımcıların % 51,4 kadın ve % 48,6 erkektir ve katılımcıların %90,7 18-25 yaş aralığında olan genç kullanıcılarıdır. Katılımcıların % 94 lisan öğrencisi olup kalanlar ise yüksek lisans ve doktora öğrencileridir. Öğrencilerin % 96,4 sosyal medya kullanmakta ve % 72,4 dört yıldan fazla sosyal medyayı kullanmaktadır ve 7 yıldan fazla kullananların oranı ise % 28 çıkmıştır. Sosyal medya uygulamaları arasında en yaygın olarak kullanılan ağlar: % 85,2 ile Instagram çıkmıştır bu uygulamayı daha sonra youtube ve facebook takip etmektedir. En az kullanılan uygulamalar Foursquare ve vine olarak çıkmıştır.

Tablo 1: Demografik Değişkenler ve Sosyal Medya Uygulamaları

Grup	Parametre	Frekans	%	Grup	Parametre	Frekans	%	
Cinsiyet	Kadın	347	51,4	Öğrenim	1	199	29,5	
	Erkek	328	48,6		Görülen Sınıf	2	191	28,3
	Toplam	675	100,0			3	94	13,9
Yaş	18-25	612	90,7			4	150	22,2
	26-35	55	8,1	Yüksek Lisans	34	5,0		
	36-45	7	1,0		Doktora	7	1,0	
	46 ve Üzeri	1	,1	Toplam		675	100	
	Toplam	675	100,0		Sosyal Medya Uygulamaları	Facebook	317	47,0
Sosyal Medya kullanımı	Evet	651	96,4	Twitter		249	36,9	
	Hayır	24	3,6	Instagram		575	85,2	
	Toplam	675	100,0	Foursquare		11	1,6	
Sosyal Medya Kullanım Zamanı	1 yıldan az	68	10,1	Youtube		332	49,2	
	1-3 yıl arası	118	17,5	Google +		287	42,5	
	4-6 yıl arası	300	44,4	Linkedin		46	6,8	
	7 yıldan fazla	189	28,0	Vine		6	,9	
	Toplam	675	100,0	Diğer	654	97		

Sosyal medyaya en çok % 69,8 ile “Sadece Mobil Cihazlar (laptop, tablet, akıllı telefon)” erişilmektedir. Kullanımlarının kolay olması ve günlük olarak sürekli bulunması sebebiyle kullanımları yüksektir. Sosyal medyayı sadece masa üstü bilgisayarla erişim oranı ise % 3 çıkmıştır. İnternet bağımlılığı için bazı kaynaklar günlük 4-5 saati göstermektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi öğrencilerin %41,6 sosyal medyayı 4 saatten fazla olarak kullanmaktadır. % 8,7’si ise sosyal medyayı günlük 7 saatten fazla kullanmaktadır ve 1 saatten az kullananların oranı sadece %15,3 çıkmıştır. Öğrencilerin bir kısmının derslerde dahi cep telefonu kullandığı ve sosyal medyayı takip ettikleri görülmektedir. Dersi dinleme yerine öğrencilerin sosyal medya hesaplarına veya internete girdikleri gözlemlenmiştir. Bu tür davranışlar öğrencilerin ders dinlerken gerekli verimi elde etmelerini engelleyecektir.

Tablo 2: Kullanılan cihazlar ve günlük kullanım süresi

Grup	Parametre	Frekans	%
Kullanılan Cihaz	Sadece Masaüstü Bilgisayar	20	3,0
	Masaüstü ve Mobil Cihazlar	226	33,5
	Sadece Mobil Cihazlar (laptop, tablet, akıllı telefon)	471	69,8
Sosyal medyaya günde ne kadar süre bağlanırsınız	1 saatten az	103	15,3
	1-3 saat arası	291	43,1
	4-6 saat arası	222	32,9
	7 saatten fazla	59	8,7
	Toplam	675	100,0

5’li ölçeğin kullanıldığı (Hiçbir Zaman(1), Nadiren(2), Bazen(3), Sık sık(4), Her Zaman(5)) bu kısımda, öğrencilerin kullanım amaçlarının sıralamasının yapılması amaçlanmıştır. Ortalamalara göre öğrenciler sırasıyla sosyal medyayı bilgi/haber araştırmak, mevcut arkadaşları ile iletişim kurmak, sohbet etmek, eğitim, müzik dinlemek/paylaşmak ve resim ve video paylaşmak için kullanmaktadır. Diğer insanlar tarafından tanınmak, yeni kişilerle tanışmak, oyun oynamak ve ünlü kişilerin sayfalarını takip etmek en düşük ortalamaya sahip amaçlar olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Amaç	N	Ortalama	Standart Sapma
Sohbet etmek için kullanım	675	3,31	1,089
Yeni kişilerle tanışmak için kullanım.	675	2,02	1,062
Diğer insanlar tarafından tanınmak için kullanım.	675	1,88	1,084
Beğendiğim haberleri paylaşmak veya retweet atmak için kullanım.	675	2,74	1,237
Beğendiğim nesnelere (resim, video, not vb.) paylaşmak için kullanım.	675	3,01	1,185
Oyun oynamak için kullanım.	675	2,29	1,221
Diğer insanların profillerine göz atmak için kullanım.	675	2,59	1,151
Bildirim/durum yazmak için kullanım.	675	2,78	1,132
Başkalarının durumlarına veya paylaşımlarına yorum yazmak/beğenmek için kullanım.	675	2,56	1,154
İlgimi çeken gruplara üye olmak veya bir grubu takip etmek için kullanım.	675	2,70	1,233
Müzik dinlemek/paylaşmak için kullanım.	675	3,05	1,230
Ünlü kişilerin sayfalarını takip etmek için kullanım.	675	2,40	1,181
Eğitim amaçlı iletişim kurmak için kullanım.	675	3,26	1,096
Bilgi/haber araştırmak için kullanım.	675	3,63	1,052
Mevcut arkadaşlarımla iletişimi devam ettirmek için kullanım.	675	3,62	1,123
Sosyal medyayı marka/ürün sayfalarıyla etkileşimde bulunmak (teknik destek, problem bildirmek vs.) için kullanım	675	2,52	1,186
Sosyal medyayı marka/ürünler hakkında alışveriş amacıyla bilgi almak için kullanım.	675	2,66	1,153

Sosyal medya bağımlılığını ölçmek amacıyla 41 önerme 5’li Likert ölçeği(Hiç Bir Zaman(1), Nadiren(2), Bazen(3), Sık sık (4), Her zaman (5)) kullanılarak ölçülmüştür. En yüksek ortalama “*Sosyal medyayı kullanırken zamanın nasıl geçtiğini anlayamam*” önermesine verilmiştir. Dolayısıyla sosyal medyada zaman kontrolünün planlı yapılmadığı ve beklenenden daha çok zaman harcandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca öğrenciler kendilerini yalnız hissettiklerinde sosyal medyada zaman geçirmeyi tercih etmekte. Gün içerisinde öğrenciler sosyal medyada olup biteni merak ettiklerini belirtmişlerdir. Oyun, sohbet, fotoğraflara bakmak, vs gibi şeylerde uzun süreler ayırdıklarını beyan etmişler. Sosyal medyaya girmediklerinde zihinlerinin meşgul olduğunu belirten öğrencilerde orta seviyede bir bağımlılığın olduğu söylenebilir. Ortalaması 2,5 ve üzerinde olan önermeler incelendiğinde, diğer önemli sonuçlar; yaşamdaki olumsuz düşüncelerden kaçmak için sosyal medyaya girildiği, genellikle bağlantıyı kesmek istemelerine rağmen kesemedikleri, yakın zamandaki sosyal medyada olup bitenleri düşündükleri, yapılması gereken bir işten önce sosyal medyanın kontrol edildiği ve internete bağlı olunmadığında sosyal medyaya girme düşündükleri olarak ortaya çıkmıştır. En düşük ortalamalar “*Sosyal medya yüzünden yemek yemeyi unuttuğum zamanlar olur.*” “*Sosyal medya kullanımı yüzünden kişisel bakımına daha az vakit ayırdığım olur.*” ve “*Sosyal medya kullanımı benim için önemli kişilerle olan ilişkilerimde problem yaşamama neden olur.*” önermelerine verilmiştir. En düşük önerme ortalaması 1,98 olarak bulunmuş ve diğer tüm önermelerin ortalaması 2.0 üzerinde çıkmıştır. Sosyal medya bağımlılığı tehlikeli bir seviyede olmamasına rağmen öğrencilerin zamanlarının çoğunu sosyal medyada harcadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Önerme	N	Ortalama	Standart Sapma
Yakın zamanda sosyal medyada neler olup bittiği hakkında oldukça fazla düşünürüm.	675	2,55	1,140
Yapmam gereken bir iş varsa öncesinde sosyal medyayı kontrol ederim.	675	2,56	1,165
Belli süre sosyal medyaya girmediğimde sosyal medyaya girme düşüncesi zihnimi meşgul eder.	675	2,67	1,170
Hayatımın sosyal medya olmadan sıkıcı, boş ve zevksiz olacağını düşünürüm.	675	2,40	1,265
İnternete bağlı değilken yoğun bir şekilde sosyal medyaya girmeyi düşünürüm.	675	2,51	1,216
Sosyal medyada neler olup bittiğini merak ederim.	675	2,89	1,143
Sosyal medyada düşündüğümden daha fazla zaman geçirdiğim olur.	675	2,95	1,158
Sosyal medya ile bağlantımı kesmeye her karar verdiğimde kendi kendime “birkaç dakika daha” derim.	675	2,63	1,231
Sosyal medyayı uzun süre kullanmaktan bir türlü vazgeçemem.	675	2,55	1,225
Sosyal medyayı, planladığımdan daha fazla kullandığım olur.	675	2,82	1,132
Sosyal medyayı kullanırken zamanın nasıl geçtiğini anlayamam.	675	3,05	1,160
Sosyal medya ile ilgili eylemlere (oyun, sohbet, fotoğraflara bakmak, vs) uzun süreler ayırırım.	675	2,70	1,219
Kişisel problemlerimi unutmak için sosyal medya kullanırım.	675	2,52	1,251
Kendimi yalnız hissettiğim zamanlarda sosyal medyada vakit geçiririm.	675	2,90	1,247
Yaşamımdaki olumsuz düşüncelerden kurtulmak için sosyal medyada gezinmeyi tercih ederim.	675	2,66	1,235
Problemlerimden bunaldığımda sığındığım en iyi yer sosyal medyadır.	675	2,45	1,240
Sosyal medya kullandığım süre boyunca her şeyi unuturum.	675	2,23	1,194
Sosyal medya kullanımını durdurmaya çalışıp başaramadığım olur.	675	2,39	1,196
Sosyal medya kullanımını denetim altına almak için yoğun bir istek duyarım.	675	2,48	1,234
Sosyal medya kullanımını bırakmak için sonuç vermeyen çabalar gösteririm.	675	2,27	1,182
Sosyal medya kullanımını denetim altına almak için sonuç vermeyen çabalar gösteririm.	675	2,25	1,189
Sosyal medyada harcadığım zamanı azaltmaya çalışır, başarısız olurum.	675	2,32	1,179
Mesleğime/çalışmalarına olumsuz bir etki yapmasına rağmen sosyal medyayı daha fazla kullanırım.	675	2,35	1,207
Sosyal medyadan dolayı hobilerime, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerime daha az öncelik veririm.	675	2,44	1,232
Eş veya aile üyelerini sosyal medyadan dolayı ihmal ettiğim olur.	675	2,26	1,203
Arkadaşlarımı sosyal medyadan dolayı ihmal ettiğim olur.	675	2,26	1,224
Sosyal medya dolayısıyla başladığım aktiviteleri zamanında bitiremem.	675	2,34	1,199
Sosyal medyada daha fazla zaman geçirmek için okulla veya işle ilgili çalışmalarını ihmal ederim.	675	2,26	1,249
Sosyal medyada zaman geçirmeyi, arkadaşlarımla zaman geçirmeye tercih ederim.	675	2,27	1,293
Sosyal medyada geçirdiğim zaman yüzünden okul çalışmalarım ya da işlerim sekteye uğrar.	675	2,31	1,251
Sosyal medya yüzünden üretkenliğim azalır.	675	2,40	1,243
Sosyal medyada zaman geçirmeyi, arkadaşlarımla dışarı çıkmaya tercih ederim.	675	2,24	1,289
İnsanlar sosyal medyada geçirdiğim zamanın miktarı konusunda beni eleştirirler.	675	2,26	1,237
Kendimi sosyal medyada ne kadar süre gezindiğimi saklamaya çalışırken bulurum.	675	2,24	1,238
Sosyal medya yüzünden yemek yemeyi unuttuğum zamanlar olur.	675	1,98	1,191
Sosyal medya kullanımı yüzünden kişisel bakımına daha az vakit ayırdığım olur.	675	2,08	1,248
Sosyal medya kullanımı yüzünden uyku düzenimde değişiklikler/bozukluklar olur.	675	2,44	1,273
Sosyal medya kullanımı yüzünden fiziksel sorunlar (sırt, baş, göz ağrıları, vb) yaşadığım olur.	675	2,41	1,244
Sosyal medya kullanımı benim için önemli kişilerle olan ilişkilerimde problem yaşamama neden olur.	675	2,19	1,230
Sosyal medya kullanımım yaşamımda sorunlar oluşturur.	675	2,23	1,195
Yapmam gereken işler çoğaldıkça, sosyal medya kullanma isteğim de o ölçüde artar.	675	2,23	1,262

SONUÇ

Öğrencilerin % 72,4 sosyal medyayı dört yıldan fazla olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin büyük bir çoğunluğu sosyal medyayı uzun süredir kullandıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya uygulamaları arasında en yaygın olarak kullanılan ağ % 85,2 ile Instagram çıkmıştır bu uygulamayı daha sonra youtube ve facebook takip etmektedir. En az kullanılan uygulamalar Foursquare ve vine olarak çıkmıştır. Sosyal medyaya en yaygın bağlanma şekli kullanımlarının kolay olması ve günlük sürekli yanımızda olması sebebiyle mobil cihazlar çıkmıştır.

Öğrenciler sosyal medyayı daha çok araştırmak, mevcut arkadaşları ile iletişim kurmak, sohbet etmek, eğitim, müzik dinlemek/paylaşmak ve resim ve video paylaşmak için kullanmaktadır. Sosyal medyanın beklenen amaçlar çevresinde kullanılması durumunda faydalı olduğu fakat aşırı kullanımı sonucunda psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle gerçek sosyal hayattan uzaklaşılması sonucu depresyon gibi ağır hastalıkların ortaya çıkması söz konusudur. Bireyler ve ailelerin sosyal medyanın zararları hakkında bilinçlendirilmesi ve bir kontrol mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir.

İnternet bağımlılığı için bazı kaynaklar günlük 4-5 saati göstermektedir. Öğrencilerin %41,6 sosyal medyayı 4 saatten fazla olarak kullanmaktadır, dolayısıyla Bingöl Üniversitesi öğrencileri için orta seviyede bir bağımlığın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler sosyal medyayı kullanırken zamanın nasıl geçtiğini anlayamadıkları ve beklenenden çok zaman harcadıkları ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada olan olayların öğrenciler tarafından merak edildiği ve zihinlerini meşgul ettiği sonuçları ortaya çıkmıştır. Günlük olumsuzluklar ve kişisel problemleri düşünmemek için sosyal medyanın kullanıldığını belirten öğrenciler ayrıca sosyal medyayı hayatın zorluklarından bir kaçış yeri olarak gördükleri belirtmişlerdir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında anketin sadece Bingöl Üniversitesi öğrencilerine uygulanmış olması gösterilebilir. Dolayısıyla bu anketin sonuçları sadece Bingöl Üniversitesi öğrencileri kapsamaktadır ancak sonuçlar daha önce başka yerlerde yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir ve sonuçları karşılaştırma amacıyla kullanılabilir. Yaygınlığı artan, whatsapp ve Tik Tok gibi yaygın iletişim ve paylaşım uygulamalarının bu çalışmaya eklenmemiş olması önemli bir eksiklik olarak gösterilebilir. Bingöl ilinde ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerini kapsayacak şekilde daha detaylı bir araştırmanın yapılması sonucu daha anlamlı sonuçların elde edilmesi mümkün olacaktır. Uygulanan bu çalışmanın daha da genişletilerek bir dergide makale olarak yayınlanması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Balcı Ş., Baloğlu E. (2018).Sosyal Medya Bağımlılığı ile Depresyon Arasındaki İlişki: “Üniversite Gençliği Üzerine Bir Saha Araştırması”, *İletişim 29*, Aralık, DOI: 10.16878/gsuilet.500860.

Buluk B., Eşitti B., Boz M. (2017).Sosyal Medyanın Kullanım Amaçları: Üniversite Çalışanları Örneği, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:10, 2008-2023.

Çiftçi H. (2018).Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 417-434.

Kırık A.M. (2018) *Hedonizm ve Narsisizmin Çerçevesinde Sosyal Medya Bağımlılığı*, Full Texts Book of the 3rd International Eurasian Conference on Sport Education and Society, 1218-1225, Mardin.

Karoğlu A.K. & Atasoy B. (2018).Sosyal Medya Kullanımı ile Serbest Zaman Tatmini Arasındaki İlişki, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2018; 42(2): 826-839, DOI: 10.17860/mersinefd.330525.

Kızılkaplan A. (2018) *Sosyal Medya Bağımlılık Türleri*, 2. Marmara Lisansüstü İletişim Öğrencileri Kongresi, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

Tutgun-Ünal A. (2019).İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığının İncelenmesi: Üsküdar Üniversitesi Örneği, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, ss.49- 80.

Tutgun-Ünal A. (2015).Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi,Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı , Bilişim Bilim Dalı, İstanbul

Surveysystem (2019) *Sample Size Calculator*. <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm#one> (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

Yılmaz F.G. K. & Yılmaz R. (2018) *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanım Amaçlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, International Congress on Science and Education ,Afyonkarahisar, ss.71-80.

Yılmaz, C., Turan, A.H. (2019).İnsan Kaynakları Yönetici Adayı Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanım Amacı: Bir Devlet Üniversitesi Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 587-596.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN BAKIŞ AÇISIYLA YARATICI LİDERLİK

Prof. Dr. Mukadder Boydak ÖZAN

Fırat Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, mboydak@firat.edu.tr

Zülküf NANTO

Fırat Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, zlkfnnt@hotmail.com

Ahmet Alper KARAGÖZOĞLU

Fırat Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, alperkaragozogu@gmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin yaratıcılığa yönelik görüşlerini, yine okul yöneticilerinin bakış açıları ile değerlendirmektir. Amaçlı örnekleme modeli kullanılarak oluşturulan çalışmanın örneklemini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında, Elazığ ili merkez ilçede bulunan ilkokullarda görev yapan 42 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Veri toplamak için hazırlanan 8 adet açık uçlu soru, görüşleri alınmak üzere okul yöneticilerine sorulmuştur. Elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmaları çözümlemede olgu bilim deseni uygulanmış ve ifadelerin benzerliğine göre gruplandırmalar yapılarak temalar oluşturulmuştur. Her bir temada dikkat çeken yönetici görüşleri doğrudan alıntılarla yansıtılmıştır. Yöneticilerin büyük çoğunluğunun yaratıcılık ile alakalı algılarının doğru olduğunu ancak uygulamada yaratıcı olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticileri çoğunlukla; kurumun belirlediği hedeflerin dışında hedef belirlediklerini, gereksiz işlerle uğraştıklarını, mesai saatleri dışında zamansal plan yaptıklarını, karşılaştıkları bir problemde hemen aklına gelen ilk fikri uygulamadıklarını, bazı kurallara ters bir karar aldıklarında çoğunlukla kaygı duyduklarını, yeteri kadar kaynak olmadan da görev yapmalarının mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Eğitim, Yönetim. Okul Yöneticileri, Yaratıcılık

CREATIVITY FRIM THE VIEW OF SCHOOL MANAGERS

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the process of training the school administrator with the point of view of the school administrators with the help of distance education. The universe of the study that used purposful model consists of 42 school manager at primary schools in the central district of Elazığ in the 2019-2020 academic years. To collect data prepared in eight open-ended questions are asked to obtain school heads opinion. In the analysis of the data obtained, the content analysis methods used in the analysis of qualitative research has been applied and grouping according to similarity of expression and themes were developed. The opinion of school heads, who draw attention to each theme are directly reflected in the quotations. According to the results obtained from the opinions of the school administrators at the end of their search, Most school administrator shave expressed their opinion that: most of the managers perceive creativity perceptions correctly but they are not creative in practice. Most school administrator expressed their opinion that: they set goals other than the objectives set by the institution that they deal with unnecessary works, that they make

a temporal plan outside of working hours, that they do not apply the first idea that comes to mind immediately in a problem they encounter, that they are often concerned when they make a decision that is opposite and that they are able to do the task without sufficient resources.

Keywords: Education, Management. School Administrators, Creativity

GİRİŞ

“Geçmişin arabalarıyla hiçbir yere gidemezseniz.” Maksim Gorki

Çağdaş örgütlerin faaliyet gösterdiği dinamik ve rekabetçi ortamlarla birlikte, bir gereklilik olan “yaratıcılık” kavramı farklı türdeki örgütler için önem kazanmıştır. Son on yılda gerçekleşen önemli sayıda lider odaklı yaratıcılık çalışması, hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar tarafından liderlerin, çağdaş örgütlerin yaratıcılık özlemlerini gidermede oldukça etkili olabileceğini ifade etmektedir (Tierney, 2008, s. 117; Harris, 2016, s. 2; Mumford, Scott, Gaddis, & Strange, 2002). Değişim ve inovasyon, liderlerin en değerli yeteneklerinden biri haline gelirken, her ikisinden de yoksun bir lider kendisiyle birlikte pek çok şeyi karanlığa sürükleyebilir (Aygün, Gümüsoğlu, & Graham, 2019). Yaratıcılık ve inovasyon özellikle yararlı olan yeni fikirlerin üretilmesi, bir tür olarak hayatta kalabilmemiz için esastır.

Latince "creare" kökenli, İngilizce "create" kelimesinin Türkçe karşılığı "yaratıcılık" genel olarak üretmek, yapmak, yaratmak anlamlarına gelmektedir (Andreasen, 2009, s. 8; Online Etymology Dictionary, 2019; Balay, 2010, s. 45).

Yaratıcılığın özünde, bilimden sanata, eğitime, işletmeye, günlük hayata dair her türlü insan aktivitesinde özgün ve uygun fikirlerin üretilmesi vardır. Özgünlük daha önce yapılanlardan farklı olmayı uygunluk ise günün şartlarında fırsatlardan faydalanmayı veya karşılaşılan problemlerde kullanılabilir olmayı ifade etmektedir (Amabile, 1997; Boden, 2001, s. 95).

Yaratıcılık, var olan varsayımlara ve önyargılara meydan okumak için özel bir esneklik ve bilinçli bir girişim; yeni bir şey bulma, tanıma, inşa etme ya da yeniden yapılandırma çabasıdır (Imison, 2001, s. 145; Mumford & Hunter, 2005, s. 20; Basadur, 2004, s. 111). Sorunları tanımlamak ve çözümler arasında alışlagelmişin dışında bağlantılar kurmak ve çözümler için eldeki kaynakları farklı biçimlerde bir araya getirmek yaratıcı bir kabiliyetin ürünüdür. Yaratıcılık duygusu, alternatif üretme yeteneği, risk alma özelliklerini taşır (Gürbüz, Ergun, & Teraman, 2016; Zampetakis & Moustakis, 2006; Tekbaş, 2019; Griffin, 2014, s. 193).

(Lucas, 2001) yaratıcılığı tüm zekâlarımızın birlikte çalıştığı bir zihin hali olarak ifade etmekte, yaratıcı insanları, sorgulayan, dünyayı farklı gören, denemekten, risk almaktan ve hata yapmaktan mutlu olan başkaları tarafından sıklıkla görülmeyen benzersiz bağlantılar kuran kişiler olarak tanımlamaktadır.

Yaratıcı lider ise, diğer liderlerden farklı olarak yapıyı korumak yerine değişimi teşvik eder; iktidar, güç, uygunluk baskısı ve örgütsel bağlılıkla bağlantılı etki taktiklerine güvenmez ve organizasyon ile yaratıcılık arasındaki içsel çatışmayı yönetir (Mainemelisa, Kark, & Epitropak, 2015).

Yaratıcı liderlik, farklı insanları, fikirleri ve düşünce tarzlarını birbirine bağlayan bir 'hizmetçi liderlik' biçimidir. Örgüt içindeki herkesin yeteneklerini ve kapasitelerini geliştiren liderliktir,

böylece yaratıcılık, ne olursa olsun, yakalanabilecek, desteklenebilecek ve geliştirilebilecektir. Yaratıcı liderlik "egosuz liderlik" dir. Yaratıcı lider statükoyu korumak yerine yeni örgütsel imkânlar üretmekle ilgilenir (Harris A. , 2009). Başkalarının yaratıcı olmaları için ortam ve fırsat sağlar (Stoll & Temperley, 2009).

Değişim zamanlarında başarılı olan yaratıcı liderler, inovasyon ve kültürel değişimi desteklemek için işgücü ve çevre çeşitliliğini desteklerken, takipçilerin yenilik ve değişim isteğini artırmak için etkili iletişim stratejileri kullanır. Değişim ve inovasyon için özgün çözümler bulur ve işbirlikçi takımlar oluştururlar (Aquino, 2019, s. 4-5). Yaratıcılık, bu yeni ve uygun fikirlerin başarılı bir şekilde uygulanması olan inovasyondaki ilk adımdır. Ve inovasyon, uzun vadeli kurumsal başarı için kesinlikle çok önemlidir (Amabile, 1997, s. 40).

Örgütler şimdi siyasi, ekonomik ve sosyal zorluklarla karşı karşıyadır, bu zorluklarla başa çıkmanın yolu yaratıcı tepki gerektiren adımları atabilmektir. Yöneticiler stratejik sorular, liderlik sorunları ve karmaşık örgütsel durumların rutin bir şekilde yönetilemediğini fark ettiğinde, yaratıcı çözüm arayışı başlar. Durum ne kadar olağandışı olursa yaratıcı çözümlere olan ihtiyaç o kadar artar. Bu anlamda yaratıcılık, değişimi ve yenilenmeyi yönetmeyi ön şart olarak görmektedir, sadece değişime uyum sağlamak için değil, aynı zamanda sektörleri ve pazarları proaktif olarak şekillendirmek için liderler ve örgütler için kilit bir beceridir (Reckhenrich & Kupp, 2009).

Bu bakımdan örgütün kendisini değiştirmesi ve yenilemesi için liderlerin süreci harekete geçirip sürdürmesi gerekir. Örgütün inovasyon sürecini yönetmesi, takipçilere cesaret ve ilham vermesi için yaratıcı liderlere ihtiyaç vardır (Agbor, 2008, s. 43). Yaratıcı liderlik, inovasyon sürecini baştan sona teşvik eden ve yönlendiren liderlik anlamına gelir. İnovasyon, büyük ölçüde yaratıcı liderlerin tercihidir (Adair, 2007, s. 83).

Dinamik sosyal ve ekonomik değişiklikler sonucunda eğitim örgütlerinde de farklı düşünceleri geliştirecek ve yaratıcı potansiyelleri harekete geçirecek yaklaşımlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Böylece okullarda yaratıcılık, temel yönetsel yeterliliklerden biri haline gelmiştir (Taha, Tej, & Sirkova, 2015).

Okullar çalkantılı bir politika ortamında, belirsiz hedefler, kötü tanımlanmış beklentiler, sürekli değişen gereksinimler ve idari kurallar ile karakterize edildiğinde, ilkenin bir görevi ön plana çıkar. Bu durumda yaratıcı eğitim liderleri aldıkları genel ve özel kararları kalıcı olarak haklı gösterebilmelidir. Bu gerekçelendirme, yaratıcı liderliğin temel şartlarından biridir. Proaktif bakış açısı, yaratıcı liderliğin gelişimini desteklemek için bazı göstergeler verecektir (Vandenbergh, 1995).

Yaratıcılık, örgüt üyelerinin içinde buldukları kaygılara çözüm üretme kabiliyetini geliştirmek anlamına gelir. Yaratıcı liderlik burada çevre ve okulun beklentileri ile okulun bu beklentiye yeniden tanımlaması arasında kabul edilebilir bir denge kurma gücüdür. Yaratıcı liderlik aynı zamanda meşrulaştırılmış ve bir kurum olarak eğitim ve okul hakkındaki vizyona dayanan uygulanabilir bir bağımsızlık anlamına gelir (Vandenbergh, 1995).

Yaratıcı lider, okulda insanların yargılama veya başarısızlık korkusu olmadan fikirlerini gerçekleştirme ve paylaşma konusunda özgür oldukları yaratıcı bir ortam geliştirir (Pink, 2018).

Yaratıcı liderlik, fikirlerin hareketliliği ve bakış açısının esnekliği ve sürekli olarak yeni olasılıkların araştırılması üzerinde durulan bir okul kültürü oluşturabilir (NACCCE, 1999).

Etkili okullar üzerine yapılan araştırmalar okul liderliği ve okul başarısı arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Casavant & Cherkowski, 2001). Yaratıcı lider, farklı bakış açılarını, fikirleri ve engelleri paylaşarak ve ekip üyelerinin büyük resmi görmelerini sağlayıp, ekibi radikal yaratıcılığa yönlendirecek noktalara bağlamasına yardımcı olarak kritik ilişkiler kurabilir (Mainemelisa, Kark, & Epitropak, 2015, s. 48). Yaratıcılık, yeni fikirler ve deneyimlerle dolu bir ortamda teşvik edilir (NACCCE, 1999). Bu sebepten dolayı günümüzde okullar için yaratıcı liderler temel bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Stoll & Temperley, 2009).

Bu önem çerçevesinde okul yöneticilerinin yaratıcılıkla alakalı görüşlerini değerlendirmek çalışmanın ana amacıdır. Bu amacı ortaya çıkaracak belirli sorular kullanılarak şu alt amaçlar oluşturulmuştur:

1. Okul yöneticilerinin işini yönelik önceden belirlenen hedeflerin haricinde görevleri ile ilgili farklı hedef belirleyip belirlemediklerini görmek.
2. Okul yöneticilerinin işine yönelik önceden belirlenen uygulamalar haricinde gereksiz işlerle uğraştıklarını düşünün düşünmediklerini belirlemek.
3. Okul yöneticilerinin önceden belirlenen mesai saatleri dışında zamansal plan yapıp yapmadıklarını belirlemektir.
4. Okulda karşılaşılan herhangi bir problemin çözümünde akla gelen ilk çözümü mü kullandıklarını veya farklı seçenekler kullanarak mı çözdüklerini belirlemek.
5. Okul yöneticilerinin işleri ile alakalı farklı olan bir fikri uygulamak için bazı karar ya da kurallara ters hareket etmek zorunda kaldıklarında neler yaptıklarını belirlemek.
6. Okul yöneticilerinin işleri alakalı uygun kaynak ve malzeme olmadan da görevlerini yapıp yapmadıklarını öğrenerek, bu durumda neler yaptıklarını belirlemek.
7. Okul yöneticilerinin deneyimlerinden yola çıkarak varsa tasarladıkları bir projeyi belirlemek.
8. İşleri ile ilgili açıklamalar bekleyip beklemediklerini ve nedenlerini belirlemek alt amaçlar olarak belirlenmiştir. Bu alt amaçlara verilen cevaplardan yola çıkarak ana amaç belirlenmiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Yöntem

Okul yöneticilerinin yaratıcılık ile alakalı görüşlerini değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Ayrıca bize tamamen uzak olmayan ancak tam olarak anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmada uygun bir araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2006).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılık temelli örnekleme yöntemleri içinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı (yargısal) örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır.

Çalışma grubunu, Elazığ il merkezinde bulunan ilkokullarda görevli 42 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Uygulanan 45 görüşme formunun 42 tanesi araştırmaya uygun görülerek değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, yöneticilere, yaratıcılık ile alakalı 8 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Bu bölümün güvenilirliğini ölçmek için, öğretmen görüşlerinden elde edilen kodların yerleştirildiği temayı temsil edip etmediğini görebilme amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu doğrultuda uzman tarafından incelenmesi istenen soru formlarından elde edilen yanıtlar ile araştırmacı tarafından oluşturulan tema listesi, hiç bir yanıt dışında kalmayacak şekilde eşleştirmesi yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini ölçmek için Miles ve Huberman'ın geliştirdiği Uzlaşma Yüzdesi(P) = Görüş Birliği(Na) / (Görüş Birliği(Na) + Görüş Ayrılığı(Nd)) X 100 formülü kullanılmıştır (Miles & Huberman, 2016, s. 64). Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %90 ve üzeri olduğu durumlarda güvenilirlik sağlanmış olmaktadır (Saban, 2008, s. 467). Bu durumda, görüşüne başvurulmuş uzman, üç ifadeyi araştırmacılar tarafından farklı bir kategoriyle yerleştirmiştir. Bu hesaplamanın ardından araştırmanın güvenilirliği; $P = 455 / (455 + 3) \times 100 = \%98$ olarak bulunmuştur. Bu sayede araştırmanın geçerliği sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Anlaşılır bir biçimde kavramlar ve temalar bir araya getirilerek toplanan verilere ait kavramlara ve ilişkilere ulaşılan analiz şekli içerik analizidir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Nitel verilerin analizinde öğretmenlerin görüşme formuna vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş, elde edilen veriler değerlendirilmeye alınmıştır. Daha sonra bu veriler üzerinde çözümlenmeler yapılmıştır. Anketlerin her birine sırayla sayı numarası verilerek kodlamalar yapılmıştır. Bu kodlamalar önce Word belgesine sonra da nitel veri analiz programına aktarılmıştır. İfadelerin benzerliğine göre gruplandırmalar yapılarak temalar oluşturulmuş ve görüşler uygun temalara yerleştirilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin görüşlerine ilişkin frekans değerleri belirlenmiştir. Her bir temada dikkat çeken katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Okul yöneticilerine, yaratıcılık ile alakalı görüşlerini almak için 8 adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Okul yöneticilerinin verdikleri cevaplar ile veriler kodlanmış, kodlanan verilerin temaları belirlenmiş, kodlar ve temalar düzenlenerek bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

1. "İşinize yönelik önceden belirlenen hedeflerin haricinde görevinizle ilgili farklı hedef belirler misiniz?" sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları kodlar ve frekans değerleri Tablo'1 deki gibidir.

Tablo 1: Okul yöneticilerinin birinci amaca yönelik görüşleri

Evet	n	Hayır	n
Güncel	12	Mevzuat	1
Kültür	10	Başarı	2
Esnek	7	Sadakat	1
Kişisel gelişim	6		

Bireysel hedef	6	
Okul ve öğrenci yapısı	9	
Sosyal Etkinlik	4	
Mevzuat	4	
Başarı	3	
Ek kaynak	2	
Fedakârlık	2	
TOPLAM	38	4

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, birinci amaç ile alakalı 80 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 16 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 38'i evet farklı hedefler belirlerim, 4'ü hayır farklı hedef belirlemem şeklinde ifade edilmiştir. “Evet” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin hangi konularda hedefler belirlediklerine yönelik görüşlerinin 12'si güncel konularda, 10'okul kültürüne yönelik, 7'si esneklik gerektiren konularda, 6'sı kişisel gelişimine yönelik, 6'sı bireysel hedefe yönelik, 9'u okul yapısı ve öğrenci durumuna yönelik, 4'ü sosyal etkinliklere yönelik, 4'ü mevzuata yönelik, 3'ü okul başarısının artırılmasına yönelik, 2'si ek kaynak teminine yönelik, 2'si fedakârlığa yöneliktir. “Hayır” Hayır temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin neden hedef belirlemediklerine yönelik görüşlerinin 2'si mevzuata uyarım, 12'si başarı genel hedefe uymaktır, 1'i belirlenen hedeflere sadakat gösteririm şeklindedir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K7: “Evet belirlerim, eski geçerliliğini yitirmiş bazı konular yerine günümüzde geçerli olan durumlar için düşünürüm.” (Güncel)

K4: “Maalesef evet, milli eğitimden bize verilen para yok kaynak sağlamak amacı ile yaparım(Ek Kaynak)

2.“İşinize yönelik önceden belirlenen uygulamalar haricinde gereksiz işlerle uğraştığınızı düşünüyor musunuz?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo'2 deki gibidir

Tablo 2; Okul yöneticilerinin ikinci amaca yönelik görüşleri

Evet	n	Hayır	n
Gereksiz evrak	16	Görevimiz	4
Memuriyet	11	Gereksiz değil	3
Gereksiz yazışmalar	5	Görev tanımı net değil	3
Tadilat	5	Çalışmayı severim	2
Kaynak temini	4		
Kılık kıyafet	3		
Bürokrasi	3		
Toplantı	3		

Öğrenci velisi	2	
İstatistik	2	
TOPLAM	54	12

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, ikinci amaç ile alakalı 66 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 14 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 30'u evet gereksiz işlerle uğraştığımı düşünüyorum, 12'si hayır gereksiz işlerle uğraştığımı düşünmüyorum şeklinde ifade edilmiştir. "Evet" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin hangi konularda gereksiz işlerle uğraştığına yönelik görüşlerinin 16'sı gereksiz evrak işleri, 11'i memurun yapması gereken işler, 5'i haddinden fazla yazışmalar, 5'i okulun tadilatın bizzat kendilerinin yapması, 3'ü çalışanların kılık kıyafeti ile uğraşma, 3'ü gereksiz yere bürokratik işlerle meşgul olma, 3'ü amacına ulaşmayan sık sık toplantılar, 2'si öğrenci velileri ile uğraşma, 2'si gereksiz istatistik bilgilerine yöneliktir. "Hayır" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin niçin gereksiz işlerle uğraşmadıklarına yönelik görüşlerinin 4'ü görevimiz bu yapmamız gerekir, 3'ü gereksiz değil, 3'ü görev tanımını net değil, 2'si çalışmayı severim şeklindedir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K20: "Evrak hazırlamak bizim işimiz mi." (gereksiz evrak)

K35: "Evet okulda eğitim öğretimin işleyişi ile ilgilenmem gerekirken hiç alakası olmayan zamanda bakıyorsunuz toplantı var?" (toplantı)

3. "İşinize yönelik önceden belirlenen mesai saatleri dışında işinizle alakalı zamansal plan yapar mısınız?" sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo'3 deki gibidir

Tablo 3; Okul yöneticilerinin üçüncü amaca yönelik görüşleri

Evet	n	Hayır	n
Malzeme ve kaynak temini	12	İş saatinde yapılır	2
Mesai saatleri dışı	5	Kişisel	1
Günlük ve gūnaşırı plan	6		
Sosyal etkinlik	4		
Denetim	3		
Hizmet alımı	3		
Kişisel gelişim	3		
Toplantı	2		
Randevu	2		
Proje	4		
TOPLAM	44		3

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, üçüncü amaç ile alakalı 47 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 12 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 39'u evet, mesai saatleri dışında zamansal plan yaptıklarını, 3'ü hayır, zamansal plan yapmadıklarına yönelik görüşlerdir. "Evet" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin hangi konularda zamansal plan yaptıklarına yönelik görüşlerinin 12'si malzeme ve kaynak eksik olduğu için bunların teminine yönelik, 5'i mesai saatleri dışındaki zamanın planına yönelik, 6'sı günlük ve gün aşırı zamana yönelik, 4'ü sosyal etkinliklere yönelik, 3'ü sınıf ve personel denetimine yönelik, 3'ü okulun tamir tadilat ve temizlikle alakalı hizmet alımına yönelik, 3'ü kişisel gelişimlerine yönelik, yapılacak toplantılara yönelik, 2'si randevuların planına yönelik ve 4'ü de projelerin planlanmasına yöneliktir. "Hayır" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin niçin plan yapmadıklarını yönelik görüşlerinin 2'si iş mesai saatleri içinde yapılmalı, 1'i kişisel işlerim var şeklindedir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K21: "Her güne yönelik plan yaparım." (Günlük ve günaşırı plan)

K38: "Evet, Mesela denetim için sınıflara gitmeden önce yapacaklarım ile alakalı zamansal plan yaparım ." (Denetim)

4. "Okulda karşılaştığım herhangi bir problemin çözümünde?" sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo'4 deki gibidir

Tablo 4; Okul yöneticilerinin dördüncü amaca yönelik görüşleri *Okulda karşılaştığım herhangi bir problemin çözümünde:*

Aklıma gelen ilk çözümü uygulamam	n	Farklı seçenekler kullanarak çözerim	n
Acil Müdahale	9	Fikir alışverişi	19
Benzer problem	4	Problemi anlarım	5
Olay büyür	4	Sonuç mukayesesi	7
İlk karar doğrudur	4	Problem çözme basamakları	3
Hızlı çözüm	3	Zaman yeterliyse	3
Zaman kısıtlı	3	Ayrıntı	2
Problem önemli değilse	2	En doğru çözüm	2
		Esnek	2
TOPLAM	29		43

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, dördüncü amaç ile alakalı 72 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 15 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 18'i aklıma gelen ilk çözümü uygulamam, 24'ü farklı seçenekler kullanarak çözerim şeklinde ifade edilmiştir. "Aklıma gelen ilk çözümü uygulamam" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin hangi konularda aklına gelen ilk çözümü uyguladıklarına yönelik görüşlerinin 9'u acil müdahale gerektiren konularda, 4'ü yaşanan probleme benzer bir problem olduğunda, 4'ü yaşanan olayın daha çok büyümemesi için, 4'ü akla gelen ilk kararın doğru olduğuna inandığı için, 3'ü hızlı çözüm gerektiren konularda, 3'ü zamanın kısıtlı olduğu durumlarda, 3'ü

problem çok önemli olmadığı durumlara yöneliktir. “Farklı seçenekler kullanarak çözerim” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin neden farklı seçenekler kullanarak problemleri çözdüğüne yönelik görüşlerinin 19’u fikir alışverişi, 5’i problemi anlamaya yönelik,7’si sonuçları değerlendirmeye yönelik, 3’ü problem çözme basamaklarını kullanarak, 3’ü zamanın yeterli olduğu durumlarda, 2’si ayrıntılı araştırma yapılması gereken durumlarda, 2’si en doğru çözümü bulmak için, 2’si çözümün esnek olması için şeklindedir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K29: “Bir işe acil müdahale gerekiyorsa aklıma gelen ilk fikri uygulamam.” (Acil müdahale)

K33: “Paydaşlara danışırım akla ilk gelen doğru olamaya bilir” (Fikir alışverişi)

5.“ İşinizle alakalı farklı olan bir fikri uygulamak için bazı karar ya da kurallara ters hareket etmek zorunda kaldığınızda kaygı duyuyor musunuz? Bu durumda neler yaparsınız?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo’5 deki gibidir

Tablo 5; Okul yöneticilerinin beşinci amaca yönelik görüşleri

Duyarım	n	Duymam	n
Risk belirlerim	5	Akışına bırakırım	3
Aşamalı hareket ederim	3	Amaca uydururum	2
Etik dışına çıkmam	3	Suç değil	2
Mevzuata uydururum	3	Danışırım	1
Danışırım	4		
En az zarar politikası	2		
Durum değerlendirmesi	2		
TOPLAM	22		8

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, beşinci amaç ile alakalı 30 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 11 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 34’ü kaygı duyarım,8’i kaygı duymam şeklinde ifade edilmiştir. “Kaygı duyarım” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin hangi konularda kaygı duyduklarını fakat bu konuda neler yaptıklarına yönelik görüşlerinin 5’i riskleri belirlerim, 3’ü aşamalı olarak hareket ederim, 3’ü etik olanın dışına çıkmam, 3’ü mevzuata göre yaptıklarımı uyarlarım, 4’ü yaptıklarımı danışırım, 2’si en az zararlı olayı kurtarmaya çalışırım, 2’si durum değerlendirmesine yöneliktir. “Kaygı duymam” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin bu durumda neler yaptıklarına yönelik görüşlerinin 3’ü olayı akışına bıraktığını, 2’si yaptığını amaca uyduracağını,2’si suç olmadığını, 1’i bu durumda danışacağını belirtecek ifadelerdir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K29: “Kaygı duyarım ancak bir şekilde kurala kaideye veya mevzuata uyarlarım.” (Mevzuata uydururum)

K33: “Uymam, daha neyse o artık.” (Akışına bırakırım)

6. “İşinizle alakalı uygun kaynak ve malzeme olmadan da görevinizi yapacağınızı düşünüyor musunuz? Bu durumda neler yaptınız?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo’6 daki gibidir

Tablo 6; Okul yöneticilerinin altıncı amaca yönelik görüşleri

Evet	n	Hayır	n
Verimli kullanım	9	Devlet sağlamalı	2
Malzemedan malzeme üret	8		
Mevcut olanı geliştiririm	8		
Okul çevresinden temin	5		
İkili ilişkilerle temin	5		
Diğer resmi kur. temin	4		
Öğrenci velilerinden temin	4		
Doğadan temin	2		
Türkiyede şartlar böyle	4		
Az kaynak çok iş	4		
TOPLAM	53		2

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, dördüncü amaç ile alakalı 55 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 11 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 40’i yeterli malzeme olmadan görevine devam edeceğini, 2’si yeteri kadar malzeme olmadan göreve devam etmeyeceğini belirtecek ifadelerdir. “Yeterli malzeme olmadan görevine devam edeceği” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin göreve nasıl devam edeceğini belirten görüşlerinin 9’u malzeme eksik olsa da olan malzemeleri verimli kullanarak, 8’i malzemedan malzeme üreterek, 8’i mevcut olan malzemeleri geliştirerek, 5’i eksik malzemeyi okulun çevresinden temin ederek, 5’i eksik malzemeyi ikili ilişkiler ile temin ederek, 4’ü eksik malzemeyi diğer resmi kurumlardan temin ederek, 4’ü eksik malzemeyi öğrenci velilerinden temin ederek, 2’si eksik malzemeyi doğadan temin ederek, 4’ü Türkiye şartlarında malzemenin zaten eksik olduğunu, 4’ü az kaynak ile çok iş yapılabileceğini belirtecek ifadelerdir. “Yeterli malzeme olmadan görevine devam edemeyeceği” temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin 2’si devletin kaynak sağlaması gerektiği şeklindedir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K29: “Devam ettiririm, tanıdıklar var hatırı sayılır onlar vasıtası ile temin ederim.” (İkili ilişkiler)

K33: “Memlekette hangi kurumda malzeme tam var ki mecbur işe devam (Türkiye’de şartlar böyle)

7. “İşimi yaparken farklı dinamik çözümler tasarlarım mesela:?” sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo’7 deki gibidir.

Tablo 7; Okul yöneticilerinin yedinci amaca yönelik görüşleri

Tasarlarım		n	Tasarlamam	n
Öğrenci istatistiksel program	1	Soru cevap havuzu	1	
Paydaş fikir kutusu	1	Spor okulu	1	
Mıknatıslı tabela	1	Öğretmen tedavisi	1	
Otomatik sınıf kapısı	1	Veli yalan butonu	1	
Kültür havuzu	1	Bayrak sevgisi	1	
Veli iletişim bürosu	1	Türk büyükleri köşesi	1	
Okul tanıtım olimpiyatı	1	İz bırakanlar anıtı	1	
Elektrikli iletişim	1	Sevgi kuşu	1	
Kaynak tarayıcı	1	Ezber bozma panosu	1	
Öğrenci motivasyon silahı	1	Korku çemberi	1	
TOPLAM		20		22

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, dördüncü amaç ile alakalı 42 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 20 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisinin görüşlerinin 20'si daha önce farklı bir tasarım oluşturduğunu, 22'si ise tasarım oluşturmadığını belirtmiştir. Tablo 7'de okul yöneticilerinin tasarımları belirtilmiştir.

Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K9: "Her bir veliden mıknatıslı tabela projem ile fikir aldım onları öğretmenler ile paylaştım bir kurul oluşturarak en iyi fikri seçip uyguladık böylece veliyi eğitimi dahil edebildik." (Mıknatıslı tabela)

K27: "Kaynak tarayıcı adlı çalışmam ile her bireye bir renk kart verdim kim okul için neler getirebilir dedim ve bu kartları büyük renkli karton kutuya koyduk, okul önünde okuyacağımızı duyurduğum için her öğretmen veli, elinden gelen temini sağladı." (Kaynak tarayıcı)

8. "İşinizi yaparken görevinizle ilgili açıklamalar bekler misiniz? Neden?" sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin ileriye sürmüş oldukları temalar ve frekans değerleri Tablo 8'deki gibidir

Tablo 8; Okul yöneticilerinin sekizinci amaca yönelik görüşleri

Beklerim	n	Beklemem	n
Doğru iş	12	Görev tanımı var	3
Sorumluluk alanı belli	13	Gereksiz	2
Uygulamada birlik	7	Hakaret sayarım	1
En iyi iş	10	Sinirlenirim	1
İş bölümü	4		
Plan	3		
Mevzuata uygun	3		
Kısa zaman	2		
Verim	4		
TOPLAM	58		7

Araştırma kapsamındaki 42 okul yöneticisi, dördüncü amaç ile alakalı 65 ayrı görüş belirtmiştir. Bu görüşler, alt temaları da dikkate alınarak toplam 13 temadan oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki

42 okul yöneticisinin görüşlerinin 37'si açıklama beklerim, 5'i açıklama beklemem şeklinde ifade edilmiştir. "Açıklama beklerim" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin neden açıklama beklediklerine yönelik görüşlerinin 12'si doğru işi yapabilmek için, 13'ü çalışanların sorumluluk alanının belli olması için, 10'u en iyi işi yapabilmek için, 7'si uygulamada birlik sağlamak için, 4'ü iş bölümünün sağlanması için, 3'ü plan yapabilmek için, 3'ü mevzuata uymak için, 2'si kısa zamanda işi bitirmek için, 4'ü işin verimli olmasına yöneliktir. "Açıklama beklemem" temasında görüş bildiren okul yöneticilerinin neden açıklama beklemediğine yönelik görüşlerinin 3'ü görev tanımım zaten var olması, 2'si gerek olmadığını, 1'i hakaret sayacağını, 1'i sinirleneceğini belirten ifadelerdir. Okul yöneticilerinden alınan doğrudan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

K9: "Herkes aynı işi yapsın, düzen olsun diye beklerim." (Uygulamada birlik)

K27: "bence çok saçma görev tanımı var zaten bir de birinin gelip şunu yap demesi işime gelmez." (Görev tanımım var)

SONUÇ

Bilgi temelli ekonominin gelişmesiyle birlikte, bilgi ve yenilikçilik ulusal rekabet gücünün temel unsurları olmuştur. Eğitim, bireysel veya örgütsel yaratıcılık ve inovasyon gücünü geliştirmek için önemli bir rol oynar.

Bütün insanlar yaratıcı yeteneklere sahiptir ve hepimiz onları farklı şekillerde kullanırız. Bireyler yaratıcı güçlerini bulduğunda, özgüvenine ve genel başarıya muazzam bir etkisi olabilir (NACCCE, 1999, s. 6).

Bu bağlamda okul yöneticilerinin yaratıcılıktan ne anladıklarını anlamak ve kendilerinin ne derecede yaratıcılığa sahip olduğunu belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada, araştırma sorularına verilen cevaplarda yöneticilerin büyük çoğunluğunun yaratıcılık algılarının var olduğunu ancak uygulamada yaratıcı olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yaratıcı bir yöneticiden beklenen var olan hedeflerin dışında yeni ve dinamik hedefler belirlemek ve bu ortamı sağlamaktır. Okul yöneticilerinin de büyük çoğunluğu "İşinize yönelik önceden belirlenen hedeflerin haricinde görevinizle ilgili farklı hedef belirler misiniz" sorusuna evet demiştir. Ama verilen cevaplara bakıldığında belirlenen hedeflerin içeriğinin pek de yaratıcı kavramlar olmadığı görülmüştür. Mesela 12 kişi güncel hedefler belirlerim diyerek en çok belirlenen hedef teması olmuştur. Ancak güncellikten kastedilen durumun ne olduğu belirtilmemiştir. Buna benzer mevzuata, kültüre, kaynaklara, okul ve öğrenci yapısına yönelik bilinen hedeflerdir. Yani yöneticiler evet yeni hedef belirlerim cevabını vererek yaratıcı yöneticiden beklenen cevabı vermiş, ama belirlenen hedeflerin pek de bilinenin dışında olduğu görülmemiştir.

Yaratıcılığın kuruma değer katması gerekiyorsa, yöneticiler önce yaratıcılığın ilkelerini anlamalı, ayrıca yeni çözümler bulmak için yaratıcılığın nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağına dair zihniyet, tutum ve bilgiyi geliştirmelidir (Reckhenrich & Kupp, 2009).

Yaratıcı bir yönetici yaptığı her işin değerli olduğunu, yapılan her işin yeni olan kavramlara götüreceğini bilir. "İşinize yönelik önceden belirlenen uygulamalar haricinde gereksiz işlerle uğraştığımızı düşünüyor musunuz?" sorusuna yönelik yöneticilerin çoğunluğu gereksiz işlerle uğraştığımızı düşünmektedir. Bu gereksiz işler çoğunlukla evrak işleri, memuriyet, gereksiz yazışmalar, tadilat, kaynak temini, bürokrasi, toplantı v.b şeklindedir. Ancak okul yöneticilerinin ifade ettiği kavramlar dolaylı veya dolaysız yoldan okul yöneticisinin iş sahası içerisine girmektedir. Yaptığı

işleri gereksiz gören yöneticilerden bir sonraki adım olan yeniliği getirmeyi beklemek veya bu ortamı sağlayacağını düşünmek yerinde olmayabilir.

Yöneticilerin mesai saatlerine bağlı kalmadan kendilerinin de bazı konularda zamansal plan verilen cevaplarda görülmektedir. Zira yöneticilerin ciddi çoğunluğu “ İşinize yönelik önceden belirlenen mesai saatleri dışında işinizle alakalı zamansal plan yapar mısınız? ” bu soruya evet cevabını vermiştir. Yaratıcı yöneticinin bir özelliği de öz verili olması ve plan yapabilmesidir. Yöneticilerin verdiği cevaplara bakılırsa, malzeme temini, mesai dışı, günlük plan, sosyal etkinlik, denetim, hizmet alımı, kişisel gelişim, toplantı, randevu ve proje konularında zamansal plan yaptıkları ifade edilmiştir. Ancak çok az yönetici kişisel gelişim, proje, üretim, ve yenilik ile alakalı zamansal plan yaptığını ifade etmiştir.

Okulda karşılaşılan problemin çözümünde yöneticilerin yarısına yakını farklı seçenekleri değerlendirdiğini ama diğerlerinin de aklına gelen ilk fikri uyguladığı 4. soruya verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Zira “Okulda karşılaştığım herhangi bir problemin çözümünde aklına gelen ilk çözümü mü uygularsınız veya farklı seçenekler kullanarak mı çözersiniz, neden? ” Sorusuna yöneticilerin sadece yarısından biraz fazlası farklı seçenekler uyguladığını söylemiştir. Aklına gelen ilk çözümü uyguladım diyenler: Acil müdahale gerekir, aynı problemi bilirim, olay büyür, ilk karar doğrudur, hızlı çözmek gerekir, zaman kısıtlı, problem önemli değilse şeklinde yaratıcı olmayan ifadelerle cevap vermiştir. Yaratıcı yöneticiden beklenen ortaya çıkan bir problemi farklı seçenekler ile problem çözme basamaklarını kullanarak her açıdan değerlendirme yapmasıdır. Ancak Yöneticilerin yarısından fazlası, fikir alışverişi, problem çözme basamakları, sonuç mukayesesi, esneklik gibi terimleri ifade etmiştir.

Yaratıcılık, yeni fikirler ve deneyimlerle dolu bir ortamda teşvik edilir (NACCCE, 1999). Topluluk veya aidiyet duygusu, yaratıcılığın ortaya çıkma ihtimalinin yüksek olduğu yerdir, çünkü yüksek düzeyde güven vardır (Harris A. , 2009). Çözüm için yaratıcı bir zihniyetin ortaya çıkması için örgütte güven olmalıdır.

“İşinizle alakalı farklı olan bir fikri uygulamak için bazı karar ya da kurallara ters hareket etmek zorunda kaldığınızda kaygı duyuyor musunuz? Bu durumda neler yaparsınız:?” Sorusuna yöneticilerin çoğunluğu kaygı duyacağını söylemiştir. Kaygı duyarım diyenler, bu durumda neler yapacağını şu şekilde ifade etmiştir: risk belirlerim, aşamalı hareket ederim, etik dışına çıkmam, mevzuata uydururum, danışırım, en az zarar politikası güderim, durumu değerlendiririm. Yöneticilerin çok azı, kaygı duymayacağını akışına bırakarak durumu değerlendireceğini ifade etmiştir.

Yaratıcı yöneticiden beklenen başka bir durum ise gerekli malzeme olmadan da işleri yürütebilmesi, işi koordine etmesi ve çalışanları işe karşı cezbetmesidir. Yaratıcı yöneticinin sahip olması gereken bu özelliğe yönelik “ İşinizle alakalı uygun kaynak ve malzeme olmadan da görevinizi yapacağınızı düşünüyor musunuz? bu durumda neler yapardınız?” sorusuna okul yöneticilerin çoğunluğu görevini yapacağını söylemiştir. Kaynak olmadan mevcut kaynağı verimli kullanırım, kaynaktan kaynak üretirim, mevcut olanı kullanırım, çevreden temin ederim, doğadan temin ederim v.b şeklinde yöntemlerle işi devam ettireceğimi ifade etmişlerdir. Sadece bir iki yönetici kaynak olmadan işi devam ettirmem devlet kaynak sağlasın demiştir.

Yedinci amaca yönelik yöneticilerden yaşadıkları bir olay ile alakalı farklı bir deneyimleri paylaşılması istenmiştir. Ancak verilen cevaplara bakıldığında gerçekten mıknatıslı tabela, öğrenci paylaşım kutusu gibi önceden duyduğumuz farklı olmayan cevaplar verilmiştir. Okul yöneticilerinden önceden hiç duyulmamış yeni bir fikre yönelik uygulama beklenirken, verilen cevaplarda bunlar alınamamıştır.

Yaratıcı liderler, kendilerini tipik rutinlerin dışına çıkmaya zorlayan yeni zorluklarla başa çıkmada özellikle etkilidir (Sawyer, 2006, s. 4). Örgütsel inovasyon tesadüfen olmaz. Onlar iyi liderlik ve yönetiminin ürünüdür. Buradaki esas durum özgürlük ile düzen arasındaki dengeyi sağlamada yatmaktadır (Adair, 2007, s. 36).

Yaratıcılık farklı ve yeni olanı ortaya çıkarmaktır. Yaratıcı yöneticide bunu sağlarken açıklama beklememelidir. Yaratıcı yöneticinin sahip olması gereken bu özelliğe yönelik “İşinizi yaparken görevinizle ilgili açıklamalar bekler misiniz? Neden?” sorusuna okul yöneticilerin büyük çoğunluğu açıklama beklediklerini söylemiştir. Bu açıklamalar da, doğru işi yapmak, uygulamada birlik sağlamak, iş bölümü yapmak, en iyi işi, mevzuata uygun planlı ve zamanında ve verimli yapmak için beklediklerini ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi okul yöneticileri doğru işi yapmak için kaygı duymakta, ama yeni ve yaratıcı bir iş yapmak için kaygı duymamaktadır.

Yaratıcı problem çözme demokrasinin uygulamaya koyduğu temel yöntemlerden biri olup bireysel ve toplumsal gelişme ve ilerleme için yaşamsal önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2007). *Leadership for Innovation How to organize team creativity and harvest ideas*. London: Kogan Page.
- Agbor, E. (2008). Creativity and Innovation: The Leadership Dynamics. *Journal of Strategic Leadership*, 1(1), 39-45.
- Amabile, T. M. (1997). Motivating Creativity in Organizations: on Doing What You Love And Loving What You Do. *California Review Management*, 40(1), 38-58.
- Andreasen, N. C. (2009). *Yaratıcı Beyin Dehanın Nörobilimi*. (K. Güney, Çev.) Ankara: Arkadaş.
- Aquino, C. T. (2019). Introduction. B. K. Mickahail, & C. T. Aquino içinde, *Effective and Creative Leadership in Diverse Workforces Improving Organizational Performance and Culture in the Workplace* (s. 1-10). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Aygün, Z. K., Gümüšoğlu, L., & Graham, J. (2019, 09 09). *Liderliğin Karanlık Yüzü*. Harvard Business Review Türkiye: <https://hbrturkiye.com/dergi/liderligin-karanlik-yuzu> adresinden alınmıştır
- Balay, R. (2010). The Organizational Creativity Perceptions of Academic Staff. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 43(1), 41-78.
- Basadur, M. (2004). Leading others to think innovatively together: Creative leadership. *The Leadership Quarterly*(15), 103-121.

- Boden, M. A. (2001). Creativity and Knowledge. A. Craft, B. Jeffrey, & M. Leibling içinde, *Creativity In Education* (s. 95-102). London: Continuum.
- Casavant, M. D., & Cherkowski, S. (2001). Effective Leadership: Bringing Mentoring and Creativity to the Principalship. *NASSP Bulletin*, 85(624), 71-81.
- Griffin, D. (2014). *Education Reform: The Unwinding of Intelligence and Creativity*. New York: Springer.
- Gürbüz, F. G., Ergun, H. S., & Teraman, S. S. (2016). Memur, Girişimci Veya Akademisyen: Öğrencilerin Kariyer Tercihleri Üzerine Bir Tartışma. S. A. Wasti, O. Duygulu, & A. Yegin (Dü.), 24. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Tarih: 29-31 Mayıs 2016* içinde (s. 634-643). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi.
- Harris, A. (2009). Creative leadership Developing future leaders. *Management in Education*, 23(1), 9-11.
- Harris, A. (2016). *Creativity, Education and the Arts*. London: Macmillan Publishers.
- Imison, D. T. (2001). Creative Leadership: Innovative Practices in a Secondary School. A. Craft, B. Jeffrey, & M. Leibling içinde, *Creativity In Education* (s. 144-150). London: Continuum.
- Lucas, B. (2001). Creative Teaching, Teaching Creativity and Creative Learning. A. Craft, B. Jeffrey, & M. Leibling içinde, *Creativity in Education* (s. 35-44). London: Continuum.
- Mainemelisa, C., Kark, R., & Eptropak, O. (2015). Creative Leadership: . *The Academy of Management Annals*, 9(1), 393-482.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Nitel Veri Analizi*. (S. Akbaba Altun, & A. Ersoy, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Mumford, M. D., & Hunter, S. T. (2005). Innovation In Organizations:A Multi-Level Perspective On Creativity. *Multi-Level Issues in Strategy and Methods. Emerald Group Publishing*, 4, 11-73.
- Mumford, M. D., Scott, G. M., Gaddis, B., & Strange, J. M. (2002). Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly*, 13, 705-750.
- NACCCE. (1999). *National Advisory Committee on Creative and Cultural Education All Our Futures: Creativity, Culture and Education*. London: DfEE.
- Online Etymology Dictionary . (2019, 15 08). *Online Etymology Dictionary | Origin, history and meaning of English ...* <https://www.etymonline.com/>: <https://www.etymonline.com/search?q=creare> adresinden alınmıştır
- Pink, S. (2018). Creative Leadership: Why it's an essential skill in today's changing workplace. *Toastmaster*, 84(7), 16-19.
- Reckhenrich, J., & Kupp, M. (2009). Understanding Creativity:The Manager As Artist. *Business Strategy Review*, 20(2), 69-73.

- Saban, A. (2008). Okula ilişkin Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*(55), 459-496.
- Sawyer, R. K. (2006). *Explaining Creativity The Science of Human Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Stoll, L., & Temperley, J. (2009). Creative Leadership: A Challenge of our Times. *School Leadership and Management*, 29(1), 63-76.
- Taha, V. A., Tej, J., & Sirkova, M. (2015). Creative management techniques and methods as a part of the management education: analytical study on students' perceptions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*(197), 1918-1925.
- Tekbaş, İ. (2019, 2 20). Yaratıcı Düşünme Metodolojisi. *Harvard Business Review Türkiye*.
- Tierney, P. (2008). Leadership and Employee Creativity. J. Zhou, & C. E. Shalley içinde, *Handbook of Organizational Creativity* (s. 95-123). New York: Taylor & Francis Group.
- Vandenberghe, R. (1995). Creative management of a school A matter of vision and daily interventions. *Journal of Educational Administration*, 33(2), 31-51.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Zampetakis, L. A., & Moustakis, V. (2006). Linking creativity with entrepreneurial intentions: A structural approach. *Entrepreneurship Mgt.*(2), 413-428.

YÖNETİCİ YETİŞTİRMEDE MENTORLUK

Prof.Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri A.B.D., mboydak@firat.edu.tr

Dr. Hakan POLAT

Fırat Üniversitesi, Enformatik Bölümü, hakanpolat@firat.edu.tr

Efraim ÖZTÜRK

Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü, ozturkefraim@gmail.com

ÖZET

Araştırmanın amacı, eğitim yöneticilerinin gözünden eğitim yöneticisi yetiştirme sürecinde “mentorluk” uygulamasının uygulanabilirliğini sorgulamaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninin kullanıldığı çalışmada, verilerin analizi, içerik analizi metoduyla yapılmıştır. Örneklem grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılarak, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans programında eğitim gören ve aynı zamanda Elazığ il merkezinde bulunan ilk ve ortaokullarda yönetici olarak görev yapan katılımcılardan görüş alınmıştır. Elde edilen verilere göre katılımcılar, gerekli eğitimi alan, uzman ve deneyimli kişilerle belirli bir program dâhilinde yapılacak olan mentorluk uygulamasının, eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesinde çok etkili olacağı görüşündedirler. Mentorluk uygulamasının hem göreve yeni başlayanlara, hem de hali hazırda yöneticilik görevine devam edenlere yönelik yapılması gerektiğini belirten katılımcılara göre bu uygulama, zamanda tasarruf, eğitimde kalite ve deneyim geliştirme alanlarında avantaj sağlarken; mentor ve mentee arasında iletişim kopukluğu, ego çatışması, yorum farkı gibi alanlarda da dezavantaj getirecektir. Araştırma bulgularına göre, mentorluk uygulamasının eğitim sistemine, mentore ve menteeye büyük katkıları olacaktır. Eğitimde kaliteyi arttırıp olumlu bir kurum kültürünün gelişmesine katkı sağlayacak olan uygulama, aynı zamanda mentorun kendini yenileyerek gelişmesine, metninin ise deneyim kazanmasına katkı sağlayacaktır. Deneyim ve uzmanlığın mentorluk için anahtar kavramlar olduğuna dikkat çeken katılımcılara göre mentorluk yapacak kişiler aynı zamanda yapıcı iletişim kurabilen, yönetim alanında saygın olan ve vizyon sahibi bireylerden seçilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Okul Yönetiminde Mentorluk, Yönetici Yetiştirme, Mentor.

ABSTRACT

The aim of the research is to question the applicability of mentoring in the process of training managers from the perspective of education managers. In the study, which is one of the qualitative research methods, phenomenology pattern was used, the data analysis was done by content analysis method. The sample group was determined by using easily accessible status sampling and the opinions of the participants who were educated in Fırat University Education Management Master's Program without Thesis in 2018-2019 academic year and who were working in the primary and secondary schools in the city center of Elazığ were taken into consideration. According to the data obtained, the participants think that the mentoring application which will be carried out within a certain program with the experts and experienced people who have the necessary training will be very effective in the training of the training managers. According to the participants who stated that the mentoring application should be done both for the beginners and those who are currently continuing their managerial duties, this application provides advantages in the fields of saving time, quality in education and developing

experience. It will also bring disadvantage in areas such as communication gap between mentor and mentee, ego conflict, difference in interpretation. According to the findings of the research, mentoring practice will have great contributions to the education system, mentor and mentee. The application, which will increase the quality in education and contribute to the development of a positive corporate culture, will also contribute to the development of the mentor by renewing itself and gaining experience of the text. According to the participants who emphasize that experience and expertise are the key concepts for mentoring, mentors should be selected from individuals who are able to communicate constructively, are respected in the field of management and have vision.

Keywords: Mentoring in School Management, Manager Training, Mentor.

GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünya şartlarına bağlı olarak insan kaynakları, örgütlerin vazgeçilmez unsuru haline gelmişlerdir. Tüm yönetim alanlarında olduğu gibi, eğitim yönetiminde de insan kaynaklarını örgütün amaçlarına uygun olarak en etkili bir biçimde kullanmak, temel hedeflerdendir. Etkili bir yönetim anlayışıyla beraber, eğitim-öğretim kurumlarında kalitenin arttırılacağı fikri gün geçtikçe daha anlamlı bir hal almaktadır. Eğitimin vazgeçilmez dinamikleri arasında da olan “insan kaynaklarını etkili ve verimli bir şekilde kullanma” fikri, eğitim yönetiminde yeni uygulamaların kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu uygulamalardan biri de “mentorluk” uygulamasıdır. Mentorluk, alanında uzman ve deneyimli bir kişinin (mentor), bilgi, birikim ve deneyimini başka bir kişiye aktardığı, ona rol-model olduğu öğrenme ve etkileşim sürecidir. Mentorluk, iş hayatında her pozisyondaki bireye uygulanabildiği gibi, işe yeni başlayan bireylere de uygulanabilmektedir.

Mentorluk, “mentorun, mesleki gelişimlerinden sorumlu olduğu kişileri hem desteklediği hem de zaman zaman zorlu görevlerle sınıdığı bir öğrenme sürecidir” (Smith, 2007: 277). Başka bir tanıma göre, mentorluk, mentor ile mentee arasında gerçekleşen etkileşime denir. Bir başka deyişle daha deneyimli bir kişi ile (mentor) daha az deneyimli olan kişi (mentee) arasındaki gerçekleşen etkileşim, deneyimin paylaşımı ile bilgeliğe ulaşma sürecidir (Kuzu vd.2012).

Mentor, mentee’ye rehberlik eden bir rol modelidir. Mentee’ye gelecekte örgüt içinde yerine getireceği rol hakkında değerli tavsiyelerde bulunur ve kaçınacağı davranışları gösterir. Genelde mentorlar, öğretici, nasihat eden, tavsiyelerde bulunan, yönlendiren, çalışanın kişiler arası ilişkilerinde ve gelişiminde, kariyer planlamasında geri beslemelerde bulunan, deneyim sahibi, tecrübeli yöneticilerdir (Newstrom ve Davis, 2002, Noe, 1988, Akt: Özkalp vd., 2006).

Bireyler yaşamının belli aşamalarında, özellikle geçiş dönemlerinde, farkında olmadan bir mentorluk sürecine dâhil olmuştur. Birey bir konuyu öğrenirken yada bir sorunu çözerken yardım almışsa bir mentor ile iletişim kurmuş demektir. Bu süreç tamamen kendiliğinden gelişmiş ve mentor kelimesi hiç kullanılmamış olabilir (Kahraman, 2012).

Eğitim örgütlerinde mentor ve mentee arasındaki ilişki, deneyime sahip öğretmen, yönetici, müfettiş veya dışarıdan gelecek bir akademisyenin göreve yeni başlamış veya kendi alanında daha deneyimsiz olan öğretmene, yöneticiye, müfettişe tecrübelerini aktarması şeklinde özetlenebilir (Yıldırım, 2013). Eğitim yöneticileri kendilerini liderlik becerileri hakkındaki zayıf ve güçlü yönlerini belirleme, bunlar üzerinde düşünme ve sonra gereken uyarlamaları yapma becerilerine sahip olmaları gerekir. Mentorluk ilişkilerine girdiklerinde kendilerine bu aşamada yardımcı olacak yetişkin öğrenenlere özgü olan özyönelim göstermelidirler (Yirci, Kocabaş, 2012).

Yönetim mekanizmasının, örgütün işleyişindeki en önemli sistem olduğu düşünüldüğünde, yöneticilerin yetiştirilmesinde de daha profesyonel, kişisel gelişimi destekleyen ve etkileşime dayalı olan “mentorluk” uygulamasının tercih edilmesi önem arz etmektedir. Bu bakımdan çalışmanın amacı, eğitim yöneticilerinin gözünden eğitim yöneticisi yetiştirme sürecinde “mentorluk” uygulamasının

uygulanabilirliğini sorgulamaktır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirilebilir mi? Açıklayınız.
- Mentorluk uygulaması göreve yeni başlayan yöneticilere mi, yoksa göreve devam eden yöneticilere mi uygulanmalıdır? Açıklayınız.
- Sizce mentorluk ile yönetici yetiştirme uygulamasının avantajları ve dezavantajları neler olurdu?
- Yeni göreve başlayan bir okul yöneticisine mentorluk yapmak ister miydiniz? Neden?
- Yeni göreve başlasaydınız mentorluk ile yetiştirilmek ister miydiniz? Neden?
- Mentorluk yapacak kişi hangi özelliklere sahip olmalıdır?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim, yaşanmış deneyimi değerlendirmeye odaklanan bir yöntemdir (Jasper, 1994; Miller, 2003). Bir başka deyişle, farkında olduğumuz ancak ayrıntılı olarak bilgi sahibi olmadığımız olgulara (Yıldırım ve Şimşek, 2008) yönelik görüşleri, düşünceleri, yaşanmışlıkları tespit ederek doğrudan alıntılarla temalar ve kodlar olarak belirtilmesidir (Kocacıyık, 2016).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemleri içinde yer alan kolay ulaşılabilir durum yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırır. Çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Bilim Dalı'nda tezsiz yüksek lisans eğitimi gören ve aynı zamanda Elazığ il merkezinde bulunan ilkökul ve ortaokullarda görev yapan 27 yönetici oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın amacına uygun olarak, katılımcılardan görüş almaya yönelik, araştırmacılar tarafından altı açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formunun geçerliliğinin sağlanması için uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri (n=2) doğrultusunda son hali verilen görüşme formları yöneticilere verilmiş, gerekli açıklamalar yapılmış ve bu formlardaki sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Elde edilen görüşme formları incelenmiş ve toplanan bütün veriler (27 görüşme formu) geçerli kabul edilmiştir.

Verilerin Analizi

Yönetici görüşlerinin analizinde nitel araştırmalarda kullanılan "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizindeki amaç, belirli ölçütler çerçevesinde verileri kategorilere yerleştirerek (Büyüköztürk, 2001) toplanan verileri yorumlayabilecek kavram ve ilişkiler elde etmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yöneticilerin görüşlerinden oluşan formlar numaralandırılarak word belgesi olarak yüklenmiş ve veri analiz programı ile çözümlenmiştir. Görüşlerin benzerliklerine göre ortak kategoriler ve temalar oluşturularak şekillendirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini ölçmek amacıyla, katılımcı görüşlerinin yerleştirildiği temayı temsil edip etmediğini görebilmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu aşamada uzmanın temalar ve kodlar ile ilgili görüşlerinin, araştırmacının oluşturduğu temalar ve kodlar ile uyuşması beklenir. Bu doğrultuda uzman tarafından incelenmesi istenen soru formlarından elde edilen yanıtlar ile araştırmacı tarafından oluşturulan tema listesi, hiçbir yanıt dışarıda kalmayacak şekilde eşleştirilmiştir.

Güvenilirliği ölçmek için Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği; Uzlaşma Yüzdesi(P) = Görüş Birliği (Na) / (Görüş Birliği (Na) + Görüş Ayrılığı (Nd)) X 100 formülü kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda güvenilirliğin sağlanması için, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %90 ve üzeri olması beklenmektedir (Saban, 2008, s.467). Buna göre, görüşüne başvuru uzman sadece altı ifadeyi araştırmacıardan farklı bir kategoriye yerleştirmiştir. Bu hesaplamadan ardından araştırmacının güvenilirliği; $P = 373 / (373 + 6) \times 100 = \%98.4$ olarak bulunmuştur. Yönetici görüşleri K1, K2,...,K27 şeklinde kodlanarak her bir temada dikkat çeken katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular ortaya çıkarılmış ve yorumlanmıştır. Sorulara verilen cevaplar, birden fazla kategoriye yerleştiği için toplam görüş sayısının toplam katılımcı sayısından fazla olduğu görülmüştür.

Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için öncelikle katılımcılara “Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirilebilir mi? Açıklayınız.” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan ana tema, temalar ve bu temalara ilişkin kategoriler, Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirmeye ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori	f
Uzmanlaştırır	10
Liyakat	10
Resmi Program	10
Eğitimde Kalite	5
Yöneticilik Mesleği	4
İşbirliği	3
TOPLAM	42

İlgili soruya ilişkin yöneticilerin hepsi Türkiye’de mentorluk ile yönetici yetiştirmenin mümkün olduğu görüşündedirler. Katılımcıların bazıları, mentorluk sistemi ile yönetici yetiştirmenin önemini açıklarken bazıları ise bu sistemin işlevselliği için bazı şartlar sunmuşlardır. Mentorluk ile yönetici yetiştirme sisteminin önemi üzerine yoğunlaşan görüşlerin 10’u ilgili sistemin yöneticileri **uzmanlaştıracığını** belirtirken, 5’i **eğitimde kaliteyi** arttıracığını ve 3’ü ise **işbirliğini** geliştireceğini vurgulamaktadır. Ülkemizde mentorluk ile yönetici yetiştirme sisteminin hayata geçmesi için belirli koşullar sunan yöneticilerden 10’u ilgili sistemin **resmi program** ile hayata geçirilmesi gerektiği üzerinde dururken, 10’u **liyakat** ile mentorların seçilmesi gerektiği, 4’ü ise bu sistem için yöneticiliğin bir **meslek** haline getirilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre yöneticiler, ülkemizde mentorluk sisteminin belirli bir plana ve programa tabi tutularak, liyakata göre mentorların seçilerek daha faydalı olacağını, aday yöneticilerin daha sağlıklı yetiştirilebileceğini savunmaktadırlar. Plansız ve programsız düzenlenen eğitim sisteminden şikayetçi olan yöneticiler, düzgün bir program ile adamcılık yapılmadan gerçekten bilgili ve tecrübeli mentorlar ile eğitim sisteminin en tepeden sağlam temellerle inşa edilebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca bulgulara göre bu sistemin rahat bir şekilde işlemesi için yöneticiliğin meslek olması gerekmektedir. Eğer yöneticilik meslek olursa, yöneticiler genç yaştan itibaren yönetim işi ile uğraşacak ve uzun yıllar yöneticilik yaptıktan sonra bir daha öğretmenliğe geçme endişesi, bir daha derse girme endişesi yaşamayacaklar

ve bildikleri işe yoğunlaşabileceklerdir. Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirmeye ilişkin yönetici görüşlerinden yapılan doğrudan alıntıların bazıları şu şekildedir:

K2: “Evet, yetiştirilebilir. Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirilirse okul yöneticileri daha profesyonel olur. Etkileşim ve paylaşım süreci artar. Mentorluk sayesinde okul yöneticileri kendi yeteneklerinin farkına varır. Yöneticiler kendi gelişimleri hakkında yaratıcı düşünme fırsatı bulur. Kısacası her alanda uzmanlaşırlar.” (Uzmanlaştırır)

K6: “Tabi ki yetiştirilir. Mesleki deneyime sahip kişilerin tecrübelerini yeni gelen okul yöneticilerine aktarması eğitimin daha kaliteli hale gelmesi açısından önemlidir. Okul yöneticisi olacak kişi mentorun yanında deneyim elde etmelidir.” (Eğitimde Kalite)

K4: “Kesinlikle yetiştirilebilir. Yılların tecrübesi ile bilgeliğini biriktiren mentor, becerilerinizi geliştirir. Mükemmellik durumuna doğru, güçlü yönlerinizi tanımlamanızı, fark etmenizi sağlar. Sorunlarınıza çözüm şampiyonudur. Yardımcı pilottur. Birbirinizi desteklemeyi, birbirinizle işbirliği yapmayı sağlar.” (İşbirliği)

K15: “Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirilebilir. Ama öncelikle iyi b,r planlama, hazırlanan bu planın yönetimi, programın işleyiş süreci, bu sürecin değerlendirilmesi kısmında gereken özen, disiplin ve liyakatın sağlanması gerekmektedir.” (Resmi Program)

K19: “Evet, tabi ki mentorluk ile okul yöneticisi yetiştirilir. Bunu yapan ülkeler var. Yalnız ülkemizde mentorluk yapabilecek yeterlilikte, tarafsız, adil, uzman yönetici alıncağını sanmıyorum. Genelde her kurumda işi bilmeyen kişiler, bir şekilde adamcılıkla kurumların başlarına, önemli pozisyonlara getirilmektedir.” (Liyakat)

K13: “Ülkemizde mentorluk ile okul yöneticisinin yetiştirilmesinin, yasal düzenlemelerin yapılması, mentorluk programı müfredatının oluşturulması, idareciliğin ikinci görev olmaktan çıkarılarak profesyonel meslek haline getirilmesi ile mümkün olabileceğine inanıyorum.” (Yöneticilik Mesleği)

Araştırmanın devamında katılımcılara yönelik, “Mentorluk uygulaması göreve yeni başlayan yöneticilere mi, yoksa göreve devam eden yöneticilere mi uygulanmalıdır? Açıklayınız.” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan ana tema, temalar ve bu temalara ilişkin kategoriler, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Mentorluk sisteminden faydalanması gereken menteelelere ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori/Tema	f
Göreve Yeni Başlayanlara	27
Kılavuz	12
Deneyim	9
Farklı Bakış	6
Göreve Devam Edenlere	22
Vizyoner Yönetici	10
Bakış Açısı	9
Kalite	4
TOPLAM	99

Katılımcılardan 5'i mentorluk sisteminin sadece **göreve yeni başlayanlar** üzerinde uygulanması gerektiğini savunurken, 22'si ise hem **göreve devam edenler** üzerinde hem de **göreve yeni başlayanlar** üzerinde uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir.

İlgili sistemin göreve yeni başlayanlar üzerinde uygulanması gerektiğine ilişkin görüşlerden 12'si **kılavuz** kategorisinde, 9'u **deneyim** kategorisinde, 6'sı ise **farklı bakış** kategorisinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre, göreve yeni başlayan yönetici adaylarına uygulanması gereken bu sistem ile birlikte, mentor mentee'e yol göstererek, ona rehberlik ederek menteenin farklı olaylarda farklı yönetim yöntemlerini uygulayarak tecrübe kazanmasını, ortaya çıkacak sorunları daha rahat çözmesini, çok yönlü düşünmesini sağlayarak olaylara farklı pencerelerden bakmasını sağlayacaktır. Mentorluk sisteminin, göreve yeni başlayan yönetici adaylarına uygulanması gerektiğini savunan katılımcıların görüşlerinden alınan doğrudan alıntıların bazıları şu şekildedir:

K7: "Yeni göreve atanmış yöneticilere görevlendirilen mentor, deneyimlerini aktararak nelerle karşılaşabileceği ve çözüm yolları hakkında yol gösterici bir rol oynayabilir." (Kılavuz)

K23: "En çok uygulanması gereken grup, göreve yeni başlayan yöneticilerdir. Bu yöneticiler, işin teori kısmını çok iyi bilseler bile, pratik konusunda deneyim sahibi olabilmek için mentora ihtiyaç duyarlar. Sahada karşılaşılacak sorunlarla ilgili bir mentorun önceden vereceği bilgiler çok değerli olabilir." (Deneyim)

K5: "Mentor sayesinde yönetici, ilerideki yöneticiliğinde daha fazla uzmanlaşır ve olaylara farklı pencereden bakabilir. Yeni başlayanların bilgi, deneyim ve uzmanlığı için mentorluk çok önemlidir." (Farklı Bakış)

Mentorluk ile yönetici yetiştirme sisteminin göreve devam edenler üzerinde uygulanması gerektiğine ilişkin görüşlerden ise 10'u **vizyoner yönetici** kategorisinde, 9'u **bakış açısı** kategorisinde, 4'ü ise **kalite** kategorisinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre, göreve devam eden yöneticilere uygulanması gereken bu sistem sayesinde geleneksel yöneticiler de değişen dünya şartlarına ayak uydurabilmek için vizyon sahibi, ileriye görebilen yeni eğitim uygulamalarına ayak uydurabilen, bilgi sahibi, olaylara bakış açıları farklılaşan yöneticiler olacaklar ve bu durum da eğitimde kaliteyi arttıracaktır. Mentorluk sisteminin, göreve devam eden yöneticilere uygulanması gerektiğini savunan katılımcıların görüşlerinden alınan doğrudan alıntıların bazıları şu şekildedir:

K25: "Göreve devam eden yöneticiler için de mentorluk uygulaması gereklidir. Yeniliklerden, değişimden haberdar olmak, yeniliklere uyum sağlamak, kendisini farklı alanlarda geliştirmek isteyen bir yönetici için gereklidir." (Vizyoner Yönetici)

K23: "İnsan her zaman gelişmeye ve ilerlemeye açıktır. Göreve devam eden yöneticiler mentorluk sayesinde bilgi ve birikimlerini ilerletebilirler. Uzman kişiden öğrenilenler sayesinde olaylara farklı bakış açısıyla bakılabilir. Empati duygusu daha gelişir." (Bakış Açısı)

K15: "Mevcut müdürlerin de mentor eğitiminden geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Hem yönetsel sorunlara yardım etmek, hem de yöneticilerin mesleki gelişimlerini sağlamak ve okullarda eğitimin kalitesini arttırmakta faydalı olacağı kanaatindeyim." (Kalite)

Araştırmanın devamında katılımcılara, "Sizce mentorluk ile yönetici yetiştirme uygulamasının avantajları ve dezavantajları neler olurdu?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan tema ve bu temaya bağlı kategoriler, Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Mentorluk ile yönetici yetiştirilmenin muhtemel avantajları ve dezavantajlarına ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori/Tema	f
Avantajları	98
Gelişen Mentor	19
Kalite	19
Deneyim	16
Cesaretli Mentee	16
Zaman	9
Kurum Kültürü	7
İş Doyumu	7
Sosyalleşme	5
Dezavantajları	27
Ego Çatışması	14
İletişim Kopukluğu	8
Farklı Karar	5
TOPLAM	250

Yöneticilere göre sistemin muhtemel avantajlarına ilişkin görüşler sırasıyla “**kalite**” (n=19), “**gelişen mentor**” (n=19), “**deneyim**” (n=16), “**cesaretli mentee**” (n=16), “**zaman**” (n=9), “**kurum kültürü**” (n=7), “**iş doyumu**” (n=7) ve “**sosyalleşme**” (n=5) kategorilerinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre mentorluk sistemi ile yönetici yetiştirme uygulaması, yetişen ve deneyim kazanan yöneticinin yanında mentorunda gelişen dünyaya ayak uydurmasını sağlayarak mentorunu geliştirecektir. Ayrıca bu sistem ile birlikte işi öğrenen mentee olaylara karşı daha özgüveni yüksek, cesaretli bir şekilde yaklaşarak problemleri çözmede istekli olacaktır. Sistem ile birlikte menteenin iş doyumu artacak, daha çok sosyalleşecek, kısa süre içinde kurumun kültürünü geliştirecektir. Ayrıca tüm bunların sayesinde eğitimde kalite de artacaktır. Mentorluk ile yönetici yetiştirilmenin muhtemel avantajlarına ilişkin katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K2: “Alanında yetkin, bilgili, kültürlü ve farklı bakış açılarına saygı gösteren yöneticiler yetiştirilirdi. Motivasyonu yüksek kişiler yetiştirilir ve bu sayede eğitimin kalitesi artardı.” (Kalite)

K4: “Mentorluk, yetiştirici ile yetişen arasındaki çift yönlü etkileşimsel bir gelişim süreci olduğu için hem mentor hem de yetişen geliştirecektir.” (Gelişen Mentor)

K21: “Yeni göreve başlayan yöneticiler, uzman yöneticilerin rehberliğinde kısa sürede yöneticilikte bilgi, beceri ve birikim alarak deneyim sahibi olurlar.” (Deneyim)

K25: “Mentorluk uygulaması alan kişinin bilgi düzeyi ve özgüveni artır. Örgüt içinde öneminin ve konumunun farkına varan kişi geleceğini daha rahat şekillendirebilir. Performansı ve verimliliği artır.” (Cesaretli Mentee)

K24: “Eğitim sistemine tecrübe aktarımı ile eğitimcilerin hazır bulunuşluğunu hızlandırır. Zaman kaybı asgariye iner. Okul-çevre ilişkilerinde iletişim daha sağlıklı olur.” (Zaman)

K27: “Mentorluk iş ortamında iletişimi geliştirdiği ve güven duygusunu desteklediği için performans ve verimlilik artışı sağlar. Ayrıca kurum kültürünün yerleşmesini ve gelişmesini kolaylaştırır.” (Kurum Kültürü)

K19: “Mentor kendisini değerli hisseder. İş doyumunu sağlar.” (İş Doyumu)

K17: “Tecrübeler aktarılırken, iletişim becerileri gelişir, sosyal ilişkiler gelişir ve cesaretlendirerek yeni ürünler ortaya konulmasını sağlar.” (Sosyalleşme)

Katılımcılara göre sistemin muhtemel dezavantajlarına ilişkin görüşler ise sırasıyla “**ego çatışması**” (n=14), “**iletişim kopukluğu**” (n=8) ve “**farklı karar**” (n=5) kategorilerinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre mentorluk sistemi ile yönetici yetiştirme uygulaması, mentor ile mentee arasında ego çatışmalarına sebep olabilecektir. Kendi dediğini hep doğru kabul edecek olan mentor ve mentee bu sebepten dolayı anlaşamayacak, okul yönetiminde farklı kararların ortaya çıkacak ve dolayısıyla ortak bir kararın alınamayarak işlerin uzayacak, zaman kaybı yaşanacaktır. Ayrıca katılımcılara göre sürekli zıtlaşacak olan mentor ve mentee arasında iletişim kopukluğu da yaşanacaktır. Mentorluk ile yönetici yetiştirmenin muhtemel dezavantajlarına ilişkin katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K7: “Mentor ile yönetici arasında sağlıklı bir iletişim kurulmaz ise, mentörde ego şişmesi olabilir. Kendi bildiklerini okurlarsa faydadan çok zarar verir.” (Ego Çatışması)

K12: “Aralarında çatışma yaşanır ise iletişim kopar ve uygun rehberlik ortamı oluşmaz.” (İletişim Kopukluğu)

K23: “Mentor ile yönetici arasında bazen yöntem ile ilgili ve yöntem anlayışı farkı ortaya çıkar. Bu da çatışmaya sebep olarak karar alınmasına engel olur” (Farklı Karar)

Araştırmanın devamında katılımcılara, “Yeni göreve başlayan bir okul yöneticisine mentorluk yapmak ister miydiniz? Neden?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan tema ve bu temaya bağlı kategoriler, Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Aday yöneticiye mentorluk yapma isteğine ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori/Tema	f
Yaparım	21
Doyum	16
Eğitimde Kalite	9
Gelişmek	6
Yapamam	6
Yeterli Değilim	6
TOPLAM	64

Katılımcılardan 21’i aday yöneticiye mentorluk yapabileceğini belirtirken, 6’sı ise mentorluk yapamayacağını belirtmiştir. Yöneticilere mentorluk yapabileceğini belirten katılımcıların görüşleri sırasıyla “**doyum**” (n=16), “**eğitimde kalite**” (n=9) ve “**gelişmek**” (n=6) kategorilerinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre mentor olan kişi kendi bilgileri ile meslektaşının yetişmesine yardımcı olarak mesleki bir doyum kazanacaktır. Bu sayede eğitim sisteminin kalitesi artarken, kendini de gelişen şartlara göre yenileme fırsatı bulacaktır. Yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda istekli olan katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K21: “Tabi ki, göreve başlayan kişiye yol gösterip yardımcı olup, ondaki değişikliklerde benim izimi gördüğümde yaptığım meslektan daha çok keyif alırdım.” (Doyum)

K4: “Evet isterdim. Çünkü görevin gerektirdiği standartlara uygun yetişen bir müdür ile eğitimde kalite artacaktır. Bunda payım olmasını isterdim.” (Eğitimde Kalite)

K6: “Evet. Ancak bu şekilde yöneticilikte değişen olguları takip edebilirdim. Bu sayede hem birine rehber olurken hem de kendimi geliştireirdim.” (Gelişmek)

Yöneticilere mentorluk yapamayacağını belirten katılımcıların görüşleri ise “**yeterli değilim**” (n=6) kategorisinde toplanmıştır. Yönetici görüşlerine göre mentor olan kişi alanda yetkin ve bilgili olmak zorundadır. Yöneticilerimiz ise kendilerini yeterli görmedikleri için mentor olarak düşünmemektedirler. Yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda kendini mentor olarak görmeyen katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntı şu şekildedir:

K18: “Mentorluk tecrübe, birikim, liderlik ve yönetim becerilerine sahip olmayı gerektirmektedir. Yeni başlayacak bir okul yöneticisine profesyonel yardım edecek bilgi, tecrübe ve deneyime sahip olduğum söylenemez.” (Yeterli Değilim)

Araştırmanın devamında katılımcılara, “Yeni göreve başlasaydınız mentorluk ile yetiştirilmek ister miydiniz? Neden?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan tema ve bu temaya bağlı kategoriler, Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Mentorluk ile yetiştirilme isteğine ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori/Tema	f
Deneyim	10
Güç	10
Sosyallik	5
Farklı Bakış	4
TOPLAM	29

Katılımcıların hepsi ilgili soruya olumlu cevap vermişlerdir. Katılımcı görüşleri sırasıyla “**deneyim**” (n=10), “**güç**” (n=10), “**sosyallik**” (n=5) ve “**farklı bakış**” (n=4) kategorilerinde toplanmıştır. Katılımcılar mentorluk ile yetiştirilmiş olsalardı, daha deneyimli daha güçlü daha sosyal ve olaylara daha farklı açılardan yaklaşabilecek kabiliyette olmuş olacaklarını düşünmektedirler. Mentorluk sistemi ile yetiştirilmiş olmak isteyen katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K19: “Keşke öyle bir imkânım olsaydı. İş bilen bir kişi tarafından yetiştirilseydim muhakkak daha tecrübeli, daha deneyimli olurdu, bu kadar zorlanmazdım.” (Deneyim)

K21: “Mentor tarafından yetiştirilmek isterdim. Daha bilgili, daha tecrübeli olacağımdan dolayı gücümü daha çok hissettirir ve bilinçli bir şekilde kullanabilirdim.” (Güç)

K1: “Uzun yıllar insanlar tarafından yöneticiliğim yargulandı, çevremde çok sıcak ilişkiler kuramadım. Belki bir mentor ile yetişiş olsaydım daha tecrübeli olurdu ve ilişkilerimi daha iyi yönetebilirdim. Sosyal yönüm geliştirdi.” (Sosyallik)

K20: “Evet, isterdim. En azından farklı düşüncelerle de yoğrulup olaylara tek yönden bakmazdım. Değişik yönleriyle ele alabilirdim.” (Farklı Bakış)

Araştırmanın son safhasında ise katılımcılara, “Mentorluk yapacak kişi hangi özelliklere sahip olmalıdır?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşler çerçevesinde oluşturulan tema ve bu temaya bağlı kategoriler, Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Mentorluk yapacak kişinin özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Kategori/Tema	f
İletişime Açık	17
Deneyimli	16
Vizyoner	13
Sevilen	13
Uzman	10
Gönüllü	7
Önyargısız	6
Sabırlı	4
Adil	4
TOPLAM	90

Katılımcılarını, mentorluk yapacak kişinin taşıması gereken özelliklere ilişkin görüşleri sırasıyla “iletişime açık” (n=17), “deneyimli” (n=16), “vizyoner” (n=13), “sevilen” (n=13), “uzman” (n=10), “gönüllü” (n=7), “önyargısız” (n=6), “sabırlı” (n=4) ve “adil” (n=4) kategorilerinde toplanmıştır. Katılımcılara göre mentor olacak kişi, değişen şartlara göre kendini sürekli yenileyebilen, insanlarla iyi ilişki kurabilen, yaptığı işte deneyim sahibi, insanlar tarafından sevilen, insanları nedenini anlamadan yargılamayan, sabırlı ve adil bir kişilikte olmalıdır. Ayrıca resen göreve getirilerek bu işin yapılamayacağını belirten katılımcılara göre, mentor olacak kişi bu işi gönüllü olarak yapmalıdır. Mentorluk yapacak kişinin özelliklerine ilişkin katılımcı görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K9: “Mentor olacak kişi her şeyin başında iletişim kurabilmeli, deneyimli ve adaletli olmalıdır.” (İletişime Açık, Deneyimli, Adil)

K17: “Bu işi yapacaksa bu işe gönüllü olmalı, zorla bu iş yapılmaz. Ayrıca alanında uzman olmalı ve deneyim sahibi olmalı.” (Gönüllü, Uzman, Deneyimli)

K16: “Öğretmek sabır işidir. Sabredebilmeli.” (Sabırlı)

K15: “Önyargısız olmalıdır. İnsanları yargılamadan, adil bir yönetim sergilemelidir.” (Önyargısız, Adil)

K2: “Değişime açık, ileriye görebilmeli. En önemlisi iyi ilişkiler kurabilmesi için sevilen bir karaktere sahip olmalıdır.” (Vizyoner, Sevilen)

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre katılımcılar, Türkiye’de mentorluk uygulaması ile yönetici yetiştirme sistemine oldukça sıcak bakmaktadırlar. Yöneticilere göre bu sistemle yetiştirilecek okul yöneticileri, alanında oldukça uzmanlaşacak ve bu da doğrudan okula eğitim kalitesi olarak yansımacaktır. Ayrıca mentor-mentee ilişkisi sayesinde yöneticilerin paylaşım, işbirliği ve iletişim yönleri de gelişecek, bu da okul kültürüne, okul iklimine olumlu bir şekilde yansımacaktır. Katman

(2010)'ın çalışmasında da okul yöneticilerinin mentorluk rollerini yerine getirirken empatik davranışları oldukça fazla gösterdikleri, menteelele ilgilenirken hoşgörü ve anlayış üzerine bir ilişki kurdukları, bu ilişkinin de okula olumlu anlamda yansıdığı ortaya çıkmıştır. Fakat tüm bu olumlu etkilerin gözlenebilmesi için sistemin işlevsel bir plan-program aşamasına göre şekillenmesi ve işi yapmayı gerçekten hak eden, yöneticilikte uzman kişilerin mentor olarak görevlendirilmesi gerekmektedir. Balyer ve Gündüz (2011)'ün çalışmasında yönetici yetiştirmede bakanlık ve üniversitelerle de koordineli bir şekilde uygun bir planlamanın yapılması gerektiği, bu program sayesinde okul müdürlerinin işlerinin gereğini bilerek, vizyoner ve önceden yapılacakları bilen birer proaktif müdür olmalarının sağlanabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca katılımcılara göre yöneticiliğin meslekleşmesi ve yöneticilik eğitimi alacak olan menteeenin gelecekte öğretmenliğe dönme kaygısı olmadan, öğrendikleriyle uzmanlaşarak iş hayatının sonuna kadar yönetici olarak görev yapması gerekmektedir. Balyer ve Gündüz (2011)' e göre de müdürlük profesyonel bir meslek olarak görülmemekte, esas olan öğretmenlik olarak algılanmakta ve bu yüzden dolayı yönetici yetiştirme konusunda gerekli önem gösterilmemektedir. Özkalp ve diğerleri (2006) yaptıkları çalışmada mentorluğun örgütlerde olumlu sonuçlar doğurduğu, bilgi ve beceriyi artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre mentorluk sistemi ile yönetici yetiştirmenin hem göreve yeni başlayanlara hem de görevde devam edenlere uygulanabileceği ortaya çıkmıştır. Katılımcılara göre mentorluk ile yönetici yetiştirme, yönetici adaylarına yol gösterici, deneyim kazandırıcı bir etkiye sahipken; göreve devam edenler üzerinde ise vizyon geliştirici ve eğitimin kalitesini arttırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Ayrıca ilgili sistemin tüm menteeeler üzerinde bakış açısını değiştiren, farklı düşünme yöntemleri belirleyen ve olayları çok yönlü değerlendirme yeteneklerini destekleyen bir etkisinin de olacağı belirtilmiştir.

Mentorluk ile yönetici yetiştirmenin hem avantajlarının hem de dezavantajlarının olacağını belirten katılımcılara göre, eğitimin kalitesini arttırması, zamanda tasarruf, deneyim kazandırma, sosyalleştirme, cesaret verme, kurum kültürünü geliştirme ve iş doyumunu avantajlar olarak görülürken; mentor ve menteeenin alınan kararlar konusunda anlaşmazlığa düşmeleri, kendilerini en iyi bilen olarak görerek ego çatışmasına girme ihtimalleri ve yaşanacak bir sorunda ortaya çıkacak olan iletişim kopukluğu dezavantaj olarak görülmektedir. Araştırmamızda ortaya çıkan mentorluk sisteminin avantajlarına benzer nitelikte olan Burks (2010)'ün çalışmasında da deneyimli eğitimcilerin mentorluk ile deneyimsiz kişilere bilgi, beceri ve tecrübelerini aktarmalarının hem mentor için hem de mentee için olumlu sonuçlar doğuracağını ve mesleki gelişimi, tecrübeyi olumlu anlamda destekleyeceği belirtilmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu, yeni başlayan bir okul yöneticisine mentorluk yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun sebebini, eğitimde kaliteyi arttırarak, doyum sağlamak ve kendini geliştirmek olarak açıklamışlardır. Ayrıca az sayıda katılımcı ise kendini yetersiz görerek yapmak istemediğini belirtmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, okul yöneticileri mentor rehberliğinde yetişmiş olsalardı daha deneyimli, sorunlar karşısında daha güçlü, daha farklı düşünen ve daha sosyal bir birey olabileceklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde bir menteee eğitme fikrine de eğitimde kaliteyi arttırarak, kendi gelişimlerini de bir yandan sağlamak ve mesleki doyuma ulaşmak için isteyen katılımcıların yanında; kendini yetersiz görerek bu ciddi işte gönüllü olmak istemeyen katılımcılar da vardır.

Yönetici görüşlerine göre bir kişi mentor olacaksa, deneyimli, sabırlı, vizyoner, sevilen, iletişime açık, adaletli ve önyargısız olmalıdır. Daresh (2004)'in araştırmasında da mentorluk yapması gereken yöneticinin menteeeye göre daha deneyimli ve alanda daha hakim olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca mentorlukta kendini sürekli yenilemenin ve geliştirmenin önemini vurgulayan Yıldırım (2013) ise çalışmasında okul yöneticilerinin personellerine mentorluk yaparken vizyoner bir rol üstlenmediklerine, bunun yüzünden ise akademik anlamda personellerinin gelişimine yeterli

düzye katkıda bulunamadıklarına ve tüm bunların eğitime olumsuz etkilerinin olduğuna dikkat çekmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre birtakım öneriler sunulmuştur.

Uygulamacılar İçin Öneriler

- Yöneticilik bir görev olmak yerine bir meslek haline getirilebilir.
- Yönetici yetiştirme programı devreye konularak planlı bir şekilde üniversiteler ile koordineli olarak yürütülebilir.
- Yönetici yetiştirmede mentorluk vasıfları belirlenerek bu vasıflara uygun kişiler liyakat ölçüleri çerçevesinde belirlenebilir.
- Mentorluk uygulamasının planlanmasında öğretmen yetiştirme konusu da stajyer öğretmenlik uygulamasından daha kapsamlı bir şekilde planlanabilir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

- Benzer bir çalışma farklı düzeylerde eğitim veren kurumlardaki yöneticilerle tekrarlanabilir.
- Mentorluk konusu için eğitim müfettişlerinin de görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

- Balyer, A., & Gündüz, Y. (2011). Değişik ülkelerde okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Türk eğitim sistemi için bir model önerisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2), 182-197.
- Burks, J. (2010). *A study of the effects of mentoring and the professional practices among experienced teachers* (Unpublished doctoral dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations and Thesis database. (UMI No. 3428419)
- Büyüköztürk, Ş. (2001). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Daresh, J. (2004). Mentoring school leaders: Professional promise or predictable problems? *Educational Administration Quarterly*, 40(4), 495-517.
- Jasper, M., A. (1994). Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309-314.
- Kahraman M.(2012). *Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Mesleki Gelişiminde E-Mentorluk*, Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Katman, H. A. (2010). *Okul Yöneticilerinin Empatik Eğilimlerinin İncelenmesi: Isparta İl Merkezi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Kuzu, A., Kahraman, M. & Odabaşı H. F. (2012). Mentörlükte yeni bir yaklaşım: E-mentörlük. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4),173-183.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (Thousand Oaks, CA: Sage).
- Miller, S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82.
- Özkalp, E., Kirel, Ç., Sungur, Z. & Cengiz, A. A. (2006). Örgütsel Toplumsallaşma Sürecinde Mentorluk ve Mentor'un Yeri ve Önemi: Anadolu Üniversitesi Araştırma Görevlileri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 55-70.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55(55), 459-496.

- Smith, A. (2007). Mentoring for experienced school principals: Professional learning in a safe place. *Mentoring and Tutoring*, 15(3), 277-291.
- Yıldırım A & Şimşek H, 2008. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, R. (2013). *Okul Yöneticilerinin Mentorluk Rollerinin Okulun Akademik Başarısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

ARAP EDEBİYATINDA “KALEM” KONULU LÜGAZLER

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nafi ARSLAN

Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, m.nafiarslan@hotmail.com

ÖZET

Lügaz, özellikleri belirtilerek bir nesnenin adının bulunması istenen, genellikle manzum bir söz sanatıdır. Bu sanatta, maksat gizlenerek söz şaşırtmalı bir şekilde söylendiği için bir tür bilmece ve zeka oyunu ortaya çıkar. Yazı yazma aracı olan kalem, edebî türlerin birçoğuna konu olduğu gibi lügazlere de çeşitli açılardan konu olmuştur. Bu çalışmada Arap edebiyatında konusu kalem olan lügazlerin tespit edilip bu lügazlerde kalemin hangi açılardan ele alındığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, lügaz, kalem.

ABSTRACT

“Lugaz” is a poetic figure of speech which asks the reader to find the object it signifies by providing some characteristics of the object. In this figure of speech, the meaning is hidden behind the words and presents a kind of mind game of puzzle to its readers. Pencil, a tool to write with, has been the subject matter of many lugazes in various literary works. This paper aims to find out and analyze forms of lugazes referring to pencil in Arabic literature.

Key Words: Arabic Literature, lugaz, pencil.

GİRİŞ

“Kalem” kelimesi Arapça م، ل، ق kökünden türemiştir. Bir şeyi düzeltmek ve aynı seviyeye getirmek için onu bilemek/kesmek anlamına gelir. Bu nedenle “Tırnağı kestim” anlamında قَلَمْتُ قَلَمْتُ denilir.¹ Bu kökten türeyen kelimenin geçtiği هُوَ مَقْلُومٌ الْأَظْفَارِ deyimi “zayıf” kimseler için kullanılmaktadır.² الْقَلَامَةُ kelimesi ise, tırnak kesilirken düşen parçalara denir.³ Bu anlam ilişkisinin bir devamı olarak ağaçtan koparılmış dal için de الْقَلَمُ denilmektedir. اِقْلِيمٌ Dünyanın yediye ayrıldığı kabul edilen her bir bölgesi için kullanılır. ⁴ الْمِقْلَامُ kelimesi makas anlamındadır.⁵ Kesilip bilendiği için “ok” için de “kalem” kelimesi kullanılmıştır. Bu nedenle, وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُنْفُونَ أَقْلَامَهُمْ “Kalemlerini (kura için) atarlarken sen yanlarında değildin.” (Âli ‘İmrân, 3/44) âyetinde أَقْلَامٌ kelimesinin “kalem” mi yoksa “ok” anlamında mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.⁶

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-uğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed ‘Abdulgafûr Attâr, Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyin, 1987, V, 2015.

² Ahmed b. Fâris b. Zakeriya, *Mu‘cemü mekâyüsi'l-lugâ*, thk. Muhammed Abdülislam Harun, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, V, 15.

³ el-Cevherî, *es-Sihâh*, V, 2015; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyüsi'l-lugâ*, V, 15.

⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, thk. Muhammed ‘Avd, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001, IX, 148.

⁵ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, IX, 148.

⁶ Ahmed b. Yusuf b. Muhammed es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fi ‘ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Şam: Dâru'l-Kalem, 1432/2011, I, 68.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler başta olmak üzere dini metinlerde ismi ön plana çıkmış, Arap edebiyatı ürünlerinde kalemden mütemadiyen söz edilmiş, hayattaki önemi ve çeşitli açılardan özellikleri zikredilmiştir. Bilgiyi yok olmaktan koruyan ve onun nesiller boyu dünyanın her yerine intikalini sağlayan yazının temel aracı olan kalem, *Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına.*” (el-Kalem, 68/1) âyetinde üzerine yemin edilen ve; *الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ* “O, kalemle yazmayı öğretendir.” (el-'Alak, 96/4) âyetinde Yüce Allah'ın önemini özellikle vurguladığı bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Kalem, Arap edebiyatının hem manzum hem de mensur ürünlerine sık sık konu olmuştur. Örneğin, el-Mütenebbî (ö. 354/965) bir şiirinde kalemi şöyle anlatır:

نَحِيفُ الشَّوَى يَعْدُو عَلَى أَمِّ رَأْسِهِ وَيُحْفَى فَيَقْوَى عَذْوَهُ حِينَ يُقَطِّعُ
يَمُجُّ ظَلَامًا فِي نَهَارٍ لِسَانَهُ وَيُفْهَمُ عَمَّنْ قَالَ مَا لَيْسَ يُسْمَعُ-

“Yapısı ince, (birine saldıracak olsa) başı ile saldırır. Bilenip kafası kesildiğinde zayıflar (buna rağmen) saldırısı güçlenir.

Dili, geceyi gündüze katarak (mürekkebi bembeyaz kâğıda ucuyla akıtarak), (yazarın) işitilmeyen sözlerini anlatır.”⁷

Zemahşerî (ö. 538/1144) ise kalemi şöyle vasfeder:

عَجِبْتُ لِذِي سِتِّينَ فِي الْمَاءِ نَبْئُهُ لَهُ أَثَرٌ فِي كُلِّ مِصْرٍ وَمَعْمَرٍ

“Azığı su (mürekkebi) olan iki uçluğa hayran kaldım. Onun her şehir ve yerleşkede eseri vardır.”⁸

Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) Abbasi veziri Muhammed b. Abdulmelik İbnü'z-Zeyyât'ı (ö. 233/847) methettiği bir şiirde geçen kalem ile ilgili şu dizeler, birçok edebiyatçı tarafından kalem hakkında yazılanların en iyisi olarak nitelendirilmektedir.

لَكَ الْقَلَمُ الْأَعْلَى الَّذِي بِشَبَابِهِ تُصَابُ مِنَ الْأَمْرِ الْكُلِّيِّ وَالْمَفَاصِلِ-
لُعَابُ الْأَفَاعِي الْقَاتِلَاتِ لِعَابُهُ وَأَرِي الْجَنَى اشْتَارَتْهُ أَيْدِ عَوَاسِلِ
لَهُ رَيْقَةٌ طَلٌّ وَلَكِنَّ وَقَعَهَا بِأَثَرِهِ فِي الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ وَابِلِ
فَصِيحٌ إِذَا اسْتَنْطَقْتَهُ وَهُوَ رَاكِبٌ وَأَعْجَمٌ إِنْ خَاطَبْتَهُ وَهُوَ رَاكِبٌ

“Senin yüce kalemindir, ucu, kılıcın ucu gibi böbrek ve bedenin mafsallarını yaralayan.

Salyası (mürekkebi) öldürücü yılanların zehri gibidir. Aynı zamanda o salya (zehir), hünerli ellerin ortaya çıkarabildiği bal misalidir.

O salya, bir çiğ damlasının ıslaklığına benzer, fakat dünyanın her yerindeki etkisi şiddetli sağanak gibidir.

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâfi ve'l-mensûb*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts. s. 257.

⁸ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1443, I, 108.

Kendisi binek (kağıt) üzerinde giderken konuşmasını istersen iyi bir konuşmacıdır. Yaya olduğu zaman ise konuşamaz.”⁹

Bir kişiyi yerme ya da tam tersi methetme yazılarının her ikisinin de öznesi kalemdir. Bu nedenle zaman zaman kalem düşmanlar için zehir, dostlar için bala benzetilmiştir.¹⁰

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Arap edebiyatı kaynakları incelendiğinde kalemin, bir tür bilmece demek olan lügazlere çokça konu olduğu görülür. Bu tür lügazlerde genellikle kaleme ait bazı nitelikler başka varlıklara benzetilmek suretiyle zikredilmekte ve muhatabın kalem cevabını bulması istenmektedir. Örneğin aşağıdaki lügazde kalem eseri olan kitapların meclislerde okunmasından yola çıkılarak, kalemin kendisi o meclislerde görülen bir şahıs kabul edilmiş ve ona ait benzer bir takım özellikleri vurgulanarak kalem cevabının bulunup bulunamayacağı test edilmiştir:

فَلَا هُوَ يَمْشِي لَا وَلَا هُوَ مُفْعِدٌ وَمَا إِنَّ لَهُ رَأْسَ وَلَا كَفَّ لِأَمْسٍ
وَلَا هُوَ حَيٌّ لَا وَلَا هُوَ مَيِّتٌ وَلَكِنَّهُ شَخْصٌ يُرَى بِالْمَجَالِسِ
يَزِيدُ عَلَى سَمِّ الْأَفَاعِي لِعَابِهِ يَدْبُ دَبِّبًا فِي الدُّجَا وَالْحَنَائِدِ

“O yürümüyor, hayır oturmuyor da. Başı yok, tutan (bir) eli de yok.

Diri değil, hayır ölü de değil. Ancak o, meclislerde görülen bir şahıstır.

Salyası yılanların zehrinden daha fazladır. Zifiri karanlıkta gizlice yürür.”¹¹

Bazı lügazlerde kalemin dili olmadığı halde konuştuğu belirtilmiştir. Yine onun bilindikçe kısalması, ömrü uzadıkça boyunun kısalması olarak ifade edilmiştir:

وَأَهْيَفُ مَذْبُوحٌ عَلَى صَدْرٍ غَيْرِهِ يُتْرَجُّ عَنْ ذِي مَنْطِقٍ وَهُوَ أَبْكَمُ
تَرَاهُ قَصِيرًا كَلِمًا طَالَ عُمُرُهُ وَيُضْحِي بَلِيغًا وَهُوَ لَا يَتَكَلَّمُ

“İnce ve uzun olup başkasının göğsü üzerinde kesilmektedir. Söz sahibine tercüman olduğu halde kendisi dilsizdir.

Ömrü uzadıkça boyu kısalıyor ve konuşmadığı halde bir hatip oluyor.”¹²

Aşağıdaki lügazde dilsiz haliyle bir yerde gizlice konuştuğu halde çok uzak başka bir yerde konuşmasının duyulup anlaşıldığı özelliğine dikkat çekilmiştir.

وَأَخْرَسٌ يَنْطِقُ بِالْمُحْكَمَاتِ وَجُنْمَانُهُ صَامِتٌ أَجْوَفُ
بِمَكَّةَ يَنْطِقُ فِي حُفْيَةِ وَبِالشَّامِ مَنْطِقُهُ يُعْرَفُ

“Dilsizdir ama sağlam ve dolu şeyler söyler. Oysa bedeni sessiz ve koftur.

⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*. Beyrut: Daru'l-Cil, ts, 2/482; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, I, 108-109.

¹⁰ Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer Hâtibu Dımaşk, *El-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed Abdülmünim el-Hafâcî, Beyrut: Dârü'l-Cil, ts. II, 98.

¹¹ Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1404, VIII, 171; Rızkullah b. Yusuf Şeyho, *Mecâni'l-edeb fî hedâiki'l-'Arab*, Beyrut 1913, III, 182,

¹² Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşihî, *el-Müstetraf fî külli fennin müstetraf*, Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1419, s. 443; Şeyho, *Mecâni'l-edeb*, III, 182.

Mekke 'de gizlice konuşur, Şam 'da bu konuşması bilinir.”¹³

Kalem ile ilgili söylenen sözlerin çoğunda onun mürekkebi, yiyeceğe benzetilmiştir. Aşağıdaki lügazde onunla ilgili hem bu teşbihe yer verilmiş hem de kağıt üzerinde yazması yürümeye, divite konulması ise yürüyüp işini yaptıktan sonra geri dönmesine benzetilmiştir:

وَسَاكِنٌ رَمْسٍ طَعْمُهُ عِنْدَ رَأْسِهِ إِذَا ذَاقَ مِنْ ذَاكَ الطَّعَامِ تَكَلَّمَ
يَقُومُ وَيَمْشِي صَامِتًا مُتَكَلِّمًا وَيَزِجُّ لِلرَّمْسِ الَّذِي مِنْهُ قَوْمًا
وَأَلَيْسَ بِحَيٍّ يَسْتَحِقُّ كَرَامَةً وَأَلَيْسَ بِمَيِّتٍ يَسْتَحِقُّ التَّرْحُمَا

“Mezardadır (ancak) yemeği başucundadır. O yemekten yediğinde konuşur.

Yerinden kalkar ve konuştuğu halde ses çıkarmadan yürür. Sonra çıktığı mezarına geri döner.

Diri değil ki saygıyı hak etsin, ölü değil ki üzerine merhamet okunsun.”¹⁴

Lügazlerde kalem ile ilgili ön plana çıkarılan özelliklerinden biri onun keskin ucudur. Bazı beyitlerde onun bu özelliği daha keskin olan başka nesnelere benzetilerek vurgulanmış ve muhatabın kalem cevabını bulup bulamayacağı test edilmiştir. Bu lügazlerden biri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

وَأَعْجَمِيٌّ عَرَبِيٌّ النَّبِيَّانِ لِسَانُهُ يُشْبِهُ حَدَّ السِّنَانِ
أَخْرَسٌ لَا يُنْطِقُ إِلَّا إِذَا قُطِعَتْ بِالسَّكِّينِ مِنْهُ اللَّسَانُ
مَنْطِقُهُ هَمْسٌ وَلَكِنَّهُ يَسْمَعُ مِنْهُ كُلُّ قَاصٍ وَدَانٍ

“Bir yabancıdır ancak beyanı Arapçadır. Dili mızrağın ucuna benzemektedir.

Bir dilsizdir. Bıçakla dili kesilmediği müddetçe konuşamaz.

Konuşması sessizcedir. Bununla birlikte uzak veya yakın herkes onu duyar.”¹⁵

Sessiz ve donuk bir şekilde duran kalem, usta eller arasına girip hareket etmeye başladığında adeta sessizliğini bozmakta ve dile gelmektedir. Dili ve kalbi olmayıp işitme yetisine de sahip olmayan kalemin, eller arasında konuşmaya başlayarak sırlara tercüman olması bir lügazde şöyle ifade edilmiştir:

بَصِيرٌ بِمَا يُوحَى إِلَيْهِ وَمَا لَهُ لِسَانٌ وَلَا قَلْبٌ وَلَا هُوَ سَامِعٌ
كَأَنَّ ضَمِيرَ الْقَلْبِ بَاحٌ بِسِرِّهِ إِلَيْهِ إِذَا مَا حَرَكْتَهُ الْأَصَابِعُ

“Dili ve kalbi olmayıp işitmediği halde kendisine ilham edileni bilmektedir.

Sanki parmaklar onu hareket ettirdiğinde kalp sırrını ona açmaktadır.”¹⁶

¹³ Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a-şâ fi sinâ'ati'l-inşâ*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1340, III, 6; Şeyho, *Mecâni'l-edeb*, III, 183.

¹⁴ Şeyho, *Mecâni'l-edeb*, II, 141.

¹⁵ Seyyid Abbas Hüseyinî el-Kâşânî, *Hedâiku'l-üns fi nevâdiri'l-'Arabi ve'l-Fürs*, Kûm: Matba'atü'l-Hayyâm, 1400, I, 59.

¹⁶ el-İbşihî, *el-Müstetraf*, s. 443.

Kalemin mürekkep ile olan ilişkisi, lügazlerde dikkatlerden kaçmamış ve bilmece unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte mürekkep konulan bir kalem, su yudumlayan bir boruya benzetilerek muammanın çözülmesi istenmektedir:

يَا عَجَبًا مَنْ حَالَ أَنْبُوبَةً تَكَرَّعَ فِي بَحْرِ مِنَ الْمِسْكِ
تُنَظَّمُ فِي الْكَافُورِ مِنْ مِسْكِهِ دُرًّا بِإِلَّا تَقَابٍ وَلَا سِوَاكَ

“Ne ilginç bir borudur! Bir misk denizinden yudumluyor.

O miskten kağıt üzerinde deliği ve teli olmayan bir inci dizisi oluşturuyor.”¹⁷

Eski zamanlarda bazı kuş türlerinin kanatları kullanılarak kalem yapıldığı bilinmektedir. Aşağıda yer alan lügazde kalemle ilgili geçen ifadeler tam da bu tür bir kalemi çağrıştırmaktadır:

وَطَائِرٌ فِي وَكْرِهِ نَائِمٌ يُوقِظُهُ الْمَرْءُ لِأَوْطَارِهِ
لَهُ جَنَاحٌ بَانَ عَنْ كُنْهِهِ يَطِيرُ فِي الْأَرْضِ بِأَسْرَارِهِ
حَيَاتُهُ فِي قَطْعِ أَوْدَاجِهِ وَعَيْشُهُ فِي قَدِّ مَنَقَارِهِ

“Yuvasında uyuyan bir kuştur. Kişi onu arzusunu gerçekleştirmek için uyandırır.

Böğründen ayrılan bir kanadı vardır. O kanat sırlarıyla birlikte yerlerde sürünür.

O kuşun hayatı şahdamarlarının kesilmesine, hayatını sürdürmesi ise gagasının bilenmesine bağlıdır.”¹⁸

Yukarıdaki beyitte teşbih sanatının çok iyi kullanıldığı görülmektedir. Zira kalemin divitinde durması, yuvasında uyuyan bir kuşa; kişinin yazı yazmak için kalemi alması kuşun kanadından bir tüyün koparılmasına; o tüyün kağıt üzerinde gezdirilmesi, yerde uçmasına sanatkarane benzetilmiştir.

SONUÇ

Kalem Arap edebiyatının lügaz ürünlerine, birçok özelliğiyle konu olmuştur. Bazen kalem ürünü olan kitapların okunmasından yola çıkılarak kalem, dili olmadığı halde konuşan bir şahıs olarak gösterilmiştir. Kalemin bilindikçe kısılması, ömrü uzadıkça boyunun kısılması olarak tarif edilmiştir. Birçok lügazde onun mürekkebi, yiyeceğe benzetilmiş; kağıt üzerinde yazması yürümeye, divite konulması ise yürüyüp işini yaptıktan sonra geri dönmeye benzetilmiştir. Lügazlerde kalemin keskin ucu da ön plana çıkarılmıştır. Bazı beyitlerde onun bu özelliği daha keskin olan başka nesnelere ile karşılaştırılarak vurgulanmıştır. Hareketsiz bir şekilde duran kalemin, maharetli bir yazarın ellerinde hareket etmeye başladığında adeta sessizliğini bozduğu ve dile geldiği ifade edilmiştir. Dili, ve kalbi olmayıp işitme yetisine da sahip olmayan kalemin bu haliyle sırlara tercüman olması da lügazlere konu olmuştur.

KAYNAKÇA

Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu'l-uğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr Attâr, Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-Melâyin, 1987.

¹⁷ el-Kâşânî, *Hedâiku'l-iüns*, I, 59.

¹⁸ el-Kâşânî, *Hedâiku'l-iüns*, I, 59; Şeyho, *Mecâni'l-edeb*, IV, 209.

- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-luga*, thk. Muhammed 'Avd, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Hâtibu Dımaşk, Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belaga*, thk. Muhammed Abdülmünim el-Hafâcî, Beyrut: Dârü'l-Cîl, ts.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*. Beyrut: Daru'l-Cîl, ts.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerîya, *Mu'cemü mekâyîsi'l-lugâ*, thk. Muhammed Abdülislam Harun, Dârü'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Kutebye, Abdullah b. Müslim, *'Uyûnu'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1443.
- İbşîhî, Muhammed b. Ahmed b. Mansûr, *el-Müstetrafi fî külli fennin müstezraf*, Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1419.
- Kâşânî, Seyyid Abbas Hüseyinî, *Hedâiku'l-üns fî nevâdiri'l-'Arabi ve'l-Fürs*, Kûm: Matba'atü'l-Hayyâm, 1400.
- Se'âlîbî, Ebû Mansûr Muhammed b. İsmail, *Simâru'l-kulûb fî'l-mudâfi ve'l-mensûb*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed, *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Şam: Dârü'l-Kalem, 1432/2011.
- Şeyho, Rızkullah b. Yusuf, *Mecâni'l-edeb fî hedâiki'l-'Arab*, Beyrut 1913.
- İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-'İkdü'l-ferîd*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1404.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Alî, *Subhu'l-a'şâ fî sinâ'ati'l-inşâ*. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1340.

MENAHİLU'L-İRFAN Fİ ULUMİL KUR'AN ADLI ESERDE
İCAZU'L-KUR'AN'IN İŞLEYİŞİ

Dr. Mazhar DÜNDAR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni mazhardu@hotmail.com

Fethi DEMİR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni demirfethi4@gmail.com

ÖZET

İcaz, Kur'an'ın benzerini getirme tehaddisine mahlûkatın aciz kalmasının ispatıdır. Burada zikredilen icazdan maksat, bu Kitab'ın hak olduğu, bunu getiren Resulün de hak Resul olduğudur. Bütün peygamberlerin mucizelerinde de durum böyledir. Maksat, o mucizenin benzerini getirmekten aciz bırakmak değil, mucizedeki lazımlî mana, o peygamberlerin tebliğ ettiklerinin Allah tarafından olduğunun tasdikidir. Böylece halk, o mucizenin karşısında aciz kalarak iman şuuruna, hikmetin yüceliğine, dünya ve ahiret mutluluğuna erişmenin tasdikine yönelirler.

Kur'an, dil ve üslup yönünden mucizedir. Bir beşer olarak Resulullah'ın beyan ve üslubu, en fasih ve en güzel olduğu halde Kur'an'ın üslubu çok daha yücedir. Araplar, fasih Arapçalarıyla övünürlerken Kur'an'ın tehaddisine karşılık veremediler. Kur'an'ın te'lif yolu, içerdiği ilim ve marifetler, beşerin ihtiyaçlarını karşılaması, kevnî ilimler konusundaki yaklaşımı birer mucizedir. Yine Kur'an'ın ıslah yöntemi ve gaybî haberler vermesi de mucizedir.

Kur'an'ın bazı ayetlerinde Resulullah'ın (s.a.s.), bazı hatalı tercihlerinden dolayı lütufla azarlanmış olması, bazen uzun beklemeden sonra kendisine vahyin gelmiş olması, vahiy esnasında Resulullah'ın (s.a.s.) yaşadığı sıkıntılı haller, Kur'an'ın benzerini getirmekten kendisinin aciz olması, Resulullah'a (s.a.s.) nispeti mümkün olmayan ayetlerin olması Kur'an'ın icaz yönleridir. Yine Kur'an'ın insanlar üzerindeki manevî te'siri ve başarısı da birer icazdır. Bu bildiride Zürkani'nin "*Menahilu'l-İrfan*" adlı eserinde geçen, Kur'an'ın icaz yönleri ve bunları nasıl işlendiği ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mucize, Vahiy, Kur'an, Resul, Tehaddi.

1. GİRİŞ

"*İcâzu'l-Kur'an*", Kur'an'ın meydan okuduğu konuları gerçekleştirme hususunda yaratılmışların aciz olduğunun ispatlanmasıdır. Zira Kur'an'ın tabiatı, kendisinin, Hz. Muhammed'in te'lifi olduğunu bile kabul etmez. O halde Kur'an, kendisinin başkasının eseri olduğunu hiç onaylamaz.

Mahlûkatın, Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kalmasıyla, onun sadece Allah'ın kelamı olduğu, Hz. Peygamber'in nübüvveti, Kur'an'ın getirdikleri ve İslam'ın hak din olduğu hatta sahih dinler ve İlâhî kitapların tamamı kabul edilmesi demektir. Çünkü önceki peygamberlerin nübüvvetini ve getirdikleri İlâhî dinleri tasdik etmek, bu hususta hata yapanların ve o dinlerin tahrifatına sebep olanların hatalarını düzeltmek üzere kâinatta Yüce Allah'ın bu Kitabı dışında şahadeti kabul edilebilecek herhangi bir şahit mevcut değildir. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma." (Maide, 5/48)

2. KUR'AN'IN İ'CÂZİ VE ONUNLA İLGİLİ DURUMLAR

Bu eserde Kur'an'ın i'cazı meselesi çok farklı yönleriyle ele alınmıştır. Müellifin deyişiyle: "*Tıpkı bir elmas parçasına bakan kişiye çeşitli açılardan ve kenarlardan bakmasına göre pek çok harika rengin görünmesi gibi. Bu renkler, bakan kişinin yer değiştirmesine ve elmas parçasının kenarlarına göre farklılık arz eder.*" Kur'an'ın i'cazı meselesi de aynen böyledir. Yazar bu eserde Kur'an'ın i'cazı

meselesinde öncelikle eleştirilerden uzak olan hususlarla işe başlamış, sonra da eleştiriden kurtulamayan hususları işlemiştir.

3. KUR'AN'IN İCAZ YÖNLERİ:

a. Kur'an'ın Dili ve Üslubu:

Kur'an'ın lafzî yönden etkisi, farklı seviyelere hitap etmesi, akli ve gönlü tatmin etmesi, eşsiz ahengi ve sağlam yapısı, ifade çeşitliliğindeki harikalığı ve söz sanatlarındaki zenginliği, öz ile tafsilatı bir arada bulundurması, mana-lafız dengesi, yorumlama ve örneklendirmede bulunması gibi hususiyetleri dil ve üslubunun özellikleri olarak sayabiliriz.

b. Kur'an'da İ'cazın Gerçekleştiği Ayet Miktarı:

Kur'an önce bir bütün olarak benzerinin getirilmesi için meydan okumuştur:

"De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." (İsra,17/88)

Sonra benzeri on sure getirilmesi için meydan okumuştur:

"Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Eğer size (bu konuda) cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'an) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?" (Hud, 11/13-14)

Sonra da benzeri bir sure getirilmesine meydan okumuştur:

Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır." (Bakara, 2/23-24)

c. Kur'an'ın Benzerini Yapma Girişimleri:

Kur'an'a karşı koymak isteyenlerin haberi sana geldi mi? Getirdiklerinin sadece ismi karşı gelme idi. Hâlbuki çabaları komik ve utanç verici şeylerden başka bir şey değildi. Yüce Allah'ın gazabına ve insanların nefretine uğradılar. İnsanlar ve cinler Kur'an'a karşı koyamazlar. Müseylemetül Kezzab örneği...

d. Kur'an'da Binlerce Mucize Vardır:

"Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı yahut onunla ölümler konuşturulsaydı (o Kitap yine bu Kur'an olacaktı). Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler hâla bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vâ'dinden asla dönmez." (Rad,31/31)

e. Kur'an'ın Mucizeleri Ebedîdir:

Kur'an mucizelerine baktığımız zaman hepsinin ebedi olduğunu görürüz. Günlerin geçmesiyle onlar kalırlar. Resulullah'ın vefatıyla onlar fani olmazlar...İslam'ın mucizesi kıyamete kadar bâkîdir. Bu son dini terk etmeye kimsenin mazereti olamaz. İslam'ı güçlü kılan, destekleyen ve ebedi kılan Kur'an'dır. Kur'an'ın fesahat ve belağatıdır.

f. Kur'an ve Hadis'in üslubu:

Resulullah'ın beyan ve üslubu bir beşer olarak en fasih ve en güzel olduğu halde Kur'an'ın üslubu çok daha yücedir. Araplar fasih Arapçalarıyla övünürlerdi. Resulullah'ın Arapçası hakeza en fasih idi. Fakat Kur'an gelince, kimse bu Resulullah'ın sözüdür demedi. Çünkü Kur'an'ın üslubu farklı idi.

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayı söyledığınız ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hâllerini bir görsen!" (Enam, 6/93)

4. TE'LİF YÖNTEMİ

Kur'an bir anda ve tek parça halinde gelmemiş, yirmi yıldan fazla bir zamanda, olaylara, durumlara, sorun ve ihtiyaçlara göre inmiştir. Her ne zaman parça parça ayetler gelse Resulullah (a.s), şu yere şu sureye ekleyin demiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) bir beşer olduğu için doğal olarak ne olacağını bilmiyordu. Kur'an sureleri ve ayetleri birbirini tamamlıyordu. Hem ayetler arasındaki münasebet ve uyum hem de sureler arasındaki uyum tam idi. Bir bütün veya parçalar halinde gelen sureler arasında fark bulunmamaktadır. Nitekim Bakara suresi seksen küsur parça halinde ve dokuz senede indiği halde onunla bir defada inmiş olan En'am suresi arasında fark yoktur. Kur'an ayetleri ve sureleri bunca ayrı zaman ve mekânlarda ihtiyaç, soru ve sorunlara cevap olarak gelmişken ve böyle mükemmel bir bütünlük arz etmesi beşer sözü olamayacağı ve Allah katından geldiğinin bir mucizesidir.

5. KUR'AN'IN İÇERDİĞİ İLİM VE MARİFETLER

Kur'an, halkın hakka olan hidayetine götüren ilim ve marifetleri kapsamıştır. Maksadın en yücesine ve hüccetin en açık şekline kavuşmuştur. Güzel etki ve umumi fayda sağlamıştır. Bunun, kendisi ümmi ve cahil bir toplumun içinde yaşamış olan Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından getirilmiş olması imkânsızdır. Yine yeryüzündeki bütün âlimlerin, ediplerin, felsefecilerin, ahlakçıların kendi kendilerine bunun bir benzerini getirmeleri imkânsızdır.

a. Allah'a İman Akidesi:

Kur'an, Yüce Allah'ın tüm noksanlıklardan münezzeh olduğunu bildirmiştir. Evlat edinmekten tenzih kılınmıştır. Yüce Allah'ı, kemali mutlak olarak nitelemiştir.

"O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle sizi üretiyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." (Şura,42/11)

"Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt." (İsra, 17/111)

"De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim." De ki: "Bana, (Allah'a) teslim olanların ilki olmam emredildi ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma (denildi)." (Enam, 6/14)

"O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir? Hâlbuki her şeyi O yarattı. O, her şeyi hakkıyla bilendir." (Enam, 6/101)

b. Dirilme ve Ceza Akidesi:

"Allah, sizi (babanız Âdem'i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi (yarattı.)' Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi (yeniden) çıkaracaktır." (Nuh, 71/17-18)

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mi zanneder. O dökülen meniden ibaret az bir su değil miydi? Sonra bu, bir "alaka" oldu. Derken Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi. Nihayet ondan da erkek ve dişi iki eşi var etti. Şimdi, bunları yapan Allah'ın ölülerini diriltmeye gücü yetmez mi?" (Kıyamet, 75/36-40)

"Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz." (Enbiya, 21/47)

"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir." (Zilzal, 99/7-8)

"Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının." (Bakara, 2/123)

"Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır." (Müminun, 23/101)

6. BEŞERİN İHTİYAÇLARINI TAMAMEN KARŞILAMASI

Kur'an her asır ve dönemde beşerin tüm ihtiyaçlarını karşılıyor. Başka hiçbir din ve hükümlerde böyle bir durum yoktur.

- a. Akidenin ıslahı
- b. İbadetin ıslahı
- c. Ahlakın ıslahı
- d. Toplumun ıslahı
- e. Siyaset ve devlet ahkâmının ıslahı
- f. Mali ıslah
- g. Kadını koruma, kadının saygınlığı, bütün insani, dini ve medeni haklarını verme yönündeki ıslah.
- h. Harp ıslahı, savaş hukuku
- i. Kölelikle mücadele. Değişik yollarla mevcut köleleri hürriyete kavuşturma.
- j. Akıl ve fikir hürriyeti

7. KEVNÎ İLİMLERE YÖNELİK KUR'AN'IN TUTUMU

Evensel ilimler Kur'an'ın mevzusu değildir. Kur'an'ın maksadı batmakta olan insanlığı kurtarmak, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Kur'an, hidayet ve mucize kitabıdır. Kevni ayetler ancak hidayet için ve mahlûkun hâlikine delaletine vesile olmasına sebeptir. Yoksa Kur'an mutlak anlamda kevnî ayetlerle ilmin hakikatini açıklamayı maksat edinmez.

Kur'an kevnî ilimlere bir bütün olarak bakmaya, araştırmaya ve incelemeye davet eder. Kevni ayetlerden nimet ve ibret yönüyle faydalanmaya çağırır:

"De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza." Fakat âyetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz." (Yunus, 10/101)

"Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır." (Casiye, 45/13)

Kur'an, kevnî ayetleri arz ettiğinde hidayet cihetiyle sunar. Yerin ve göğün sınırlarını haber verir. Çünkü Allah'a yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz. Yıldızlarda, bulutlarda ve suda, insan ve hayvanlarda, bitkiler ve cemadatta pek çok ibret vardır:

"Düşünüp ibret alınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık." (Zariyât, 51/49)

Bu ayetin indiğinden günümüze kadar insanlar şunu anladılar ki, bu ayet Allah'ın kudretine, yaratıcılığına, mükemmelliğine delalet eder. Allah eşyayı değişik şekillerde ve hususiyetlerde yaratmıştır. Fakat insanlar daha sonra bu ayet hususunda ihtilafa düştüler. Yani "zevceyni" ifadesini her ne olursa olsun karşı karşıya olan şey diye algıladılar; sadece erkek ve dişi diye değil. Gece-gündüz, yer-gök, güneş-ay, kara- deniz, hayat- ölüm vs.

Son dönem âlimleri de tabiatla olan her şeyin çift olarak yaratıldığını kabul ederler. İster canlı ister cansız olsun fark etmez:

"Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir." (Yasin, 36/36)

Kâinatla ilgili en modern nazariyelerde de kâinatın tümünün aslının iki çiftten oluştuğunu söyler. Modern ilimlerdeki ifadesi elektron ve protondur.

Tabiatla ilgili ilim adamlarının nazariyeleri, görüşleri ve elde ettikleri buluşlar farklılık ve değişkenlik gösterebilir. Zamanla tekrar tekrar değişebilir. Kur'an'ın kevnî ayetlerini direk olarak bu ilmi sonuçlara bağlamamak gerekir. Ayetlerin hikmet tarafını unutmamalı. Yüce marifeti dünya marifetine bağlamamak gerekir:

"Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler." (Bakara, 2/32)

8. KUR'AN'IN TOPLUMU ISLAH YÖNTEMİ

Kur'an ıslah etmede şaşılacak bir yöntem izliyor. Hikmet yöntemini izleyip ve onunla yakın yerden halkın hidayetini murat ediyor. Beşerin ihtiyaç duyduğu tüm ıslahatı başarmak için arzulanan imkânları sağlıyor. Bu da açıkça gösteriyor ki, Kur'an'ın bu yöntemi Hz. Muhammed (s.a.s) in kendi nefsi veya başkası tarafından ortaya atılması mümkün değildir.

Kur'an parça parça indi. Diğer ilahi kitaplar toplu olarak inmiştir. Kur'an'ın bu şekilde gelmesi arzulanan, harika ve nefse hoş gelen bir durumdur. Karşı koymayı defeder. Talimiyle cana yakındır.

Kur'an, bilgileri kısımlara ve baplara ayırarak vermemiştir. Aynı surede pek çok farklı maksatlar ve konular iç içe anlatılmıştır. Kur'an'ı inceleyen kişi onda keyif ve lezzet hisseder. Tıpkı aynı sofrada farklı lezzetteki yemeklerin bir arada olmasına benzer her bir sure.

Mühim emirlerdeki tekrarı gerektiren hususlar tekrar edilmiştir. Akidenin tekrarı gibi.

Kur'an'ın muhatabı akıl ve fikirdir. Akılı ihmal edip, kör taklidi devam ettirenleri burhana ve delile davet eder:

"Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!" derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?" (Bakara, 2/170)

"Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir." (Enfal, 8/22)

"Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir." (Araf, 7/179)

"Rabbinizden size indirilene uyun. Onu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!" (Araf, 7/3)

"(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?" (Ğaşiye, 88/17–20)

Delil ve burhan ile insanları kötü hayvanlardan, cehalet ve fisktan emin makamlara, Allah'ın kendilerine nimet verdiği nebiler, sıddıklar, şehitler ve Salihler zümresine yönlendiriyor. Onlar ne güzel dostturlar:

"Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (Ahzab, 33/21)

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Al-i İmran, 3/31)

"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: "Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'an), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır." (Enam, 6/90)

İslami emir ve nehiyeler aşama aşamadır. Yani derce derecedir. Farz, vacip, sünnet....Haram, mekruh, mübah gibi.....

Din akide ile başlıyor. Akide pekişince ibadetler peyderpey gelir. Sonra muamelat gelir. Nehiylerde de durum böyledir. İçkinin yasak ediliş aşamaları gibi.

Kur'an, ruh ve beden isteklerini beraber ve dengeli bir şekilde karşılıyor. Birini ötekine baskın kılmıyor. Nitekim Yahudilerde maddi yön baskın iken; Hristiyanlık ve Hint Dinlerinde de manevi yön baskın gelir ve bedene eziyet ediliyor. Kur'an, dünya ve ahiret isteklerini beraber karşılıyor. İslam, insanlar için kolaylık dinidir, sıkıntı veren bir din değildir:

"O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi." (Hac, 22/78)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez." (Maide, 5/6)

"Yüce Allâh, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez." (Bakara, 2/286)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez." (Bakara, 2/185)

9. KUR'AN'DA GAYBA YÖNELİK HABERLER

Hz. Muhammed (s.a.s) in bilmediği pek çok gayb haberini Kur'an ihtiva etmiştir. Bu haberleri bilmeye hiçbir yol yoktur. Hz. Muhammed (s.a.s) in bu haberleri kendiliğinden söylediğini ifade etmeye hiçbir akli gerekçe yoktur. Dolayısıyla Kur'an, gaybı bilen Allah kelimidir:

"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın." (Enam, 6/59)

"(Ey Muhammed), bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Ne sen, ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret, sonuç korunanlarındır." (Hud, 11/49)

✓ **Hâlihazırdaki gayblar.** Münafıkların durumlarını deşifre etmesi gibi:

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır. O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez." (Bakara, 2/204–205)

"(Münafıklar arasında) bir de (müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkâr etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescit kuranlar ve: (Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik, diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder." (Tevbe, 9/107)

✓ **Müstakbel gayb.** Rumların galip gelecekleri haberi.

"Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir. (Bu) Allah'ın vâdettiğidir. Allah vâ'dinden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler." (Rum, 30/2–6)

Allah'ın, Resulünü insanlardan koruması. İnsanların O'nu öldürememesi haberi ve bilgisi:

"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez." (Maide, 5/67)

Kur'an'ın meydan okuması:

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır." (Bakara, 2/78–79)

"De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler." (İsra, 17/88)

İslam'ın gelecekte parlak zaferler elde edeceği haberleri:

"O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir." (Rad,13/17)

"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti)." (İbrahim, 14/24)

"Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'tı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz." (Hicr, 15/9)

Müslümanları mutlu bir gelecek beklediğinin haberi:

"Şüphesiz ordularımız galip gelecektir." (Saffat, 37/173)

"Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz." (Ğafir, 40/51)

"Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaatte bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir." (Nur, 24/55)

Kur'an, Resulullah ve ashabının Mekke'ye emin bir şekilde gireceklerini haber veriyor:

"Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi." (Fetih, 48/27)

Yine Kur'an'da Mekki olan Kamer Suresi 45. Ayette:

"O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır." buyurularak iki grup karşılaşmamışken, daha ortada harp fikri bile yokken, Müslümanlara yardım edileceği, müşriklerin hezimete uğrayacakları haberi geleceğe dair bir mucizedir.

10. İ'TAB (KINAMA) AYETLERİ

Kur'an'ın pek çok ayetinde Resulullah'ın bazı hatalı tercihlerinden dolayı bazen lütufla bazen de şiddetle azarladığı görülür. İnsaflı ve akıl sahipleri kimseler kesin olarak bilirler ki bu Kur'an Allah kelamıdır. Şayet Hz. Muhammed (s.a.s.) in kelamı olsa idi ne bu hatalar ve ne de azarlamalar olurdu.

İctihatta hata masiyet değildir. Nitekim bu peygamberin ismetini bozmaz. Sahibine bir ecir getiren hatadır:

"Allâh, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez." (Bakara, 2/286)

"Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancılara bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?" (Tevbe, 9/43)

"(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Resûlüm! onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun." (Abese, 80/1-10)

11. UZUN BEKLEMEDEN SONRA VAHYİN GELMESİ

Kur'an'da pek çok ayet vardır ki önemli önemli hususları içermektedir. Bununla birlikte ayetler uzun bir bekleyişten sonra inmişlerdir. Bu da gösteriyor ki Kur'an Allah kelamıdır. Resulullah'ın değil. Çünkü Resulullah'a ait olsaydı bu kadar bekleme olmazdı. Nitekim beklemek meşakkattir:

"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü

hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir." (Bakara, 2/144)

"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı." (Duha, 93/1-3)

"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler." (Tevbe, 9/84)

12. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) VAHİY ESNASINDAKİ HALİ

Vahiy esnasında Resulullah (s.a.s.) hem acele eder, tekrar eder, terler içinde kalır, ağırlık hisseder ve birtakım sıkıntılar yaşardı:

"(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımlatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir." (Kıyamet, 75/16-19)

"Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın." (Ala, 87/6)

"Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. "Rabbim! İlmimi arttır" de." (Taha, 20/114)

Şayet Kur'an Resulullah'ın sözü olmuş olsaydı (haşa) o halde bu sıkıntıları çekmesine gerek kalmazdı.

13. MÜBAHELE / LANETLEŞME AYETİ

Necran ehli Hristiyanlar Resulullah'a inanmayınca, Allah her iki tarafı mubahaleye davet etti:

"Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim. Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir." (Al-i İmran, 3/61-62)

Yüce Allah'ın bu mubahale davetine Resulullah icabet etti fakat onlar gelmediler.

14. RESULÜLLAH'IN KUR'AN'IN BENZERİNİ GETİRMekten ACİZ OLMASI

İslam düşmanları, Resulullah'tan bundan başka bir Kur'an getirmesini veya bu Kur'an'ı değiştirmesini istediler. Resulullah bunu yapmadı, zaten gücünü aşan bir durum idi. Bu da gösteriyor ki Kur'an, Allah kelimidir:

"Ayetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, "Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?" (Yunus, 10/15-16)

15. RESULÜLLAH'A NİSBETİ MÜMKÜN OLMAYAN AYETLER

Pek çok ayetten anlaşılıyor ki, Kur'an'daki ayetlerin bir tek kelimesi veya harfi Resulullah'a ait değildir. Yine Kur'an, Resulullah'ı Kur'an inmeden önce kitabın ve imanın ne olduğunu bilmemekle nitelendiriyor. Allah, O'na kitabı ve hikmeti öğretmekle minnet ediyor:

"(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler.

Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür." (Nisa, 4/113)

"İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin." (Şura, 42/52)

"Sen, bu Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun. (Bu) ancak Rabbinden bir rahmet (olarak gelmiş)tir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!" (Kasas, 28/86)

SONUÇ

Kur'an, tesiri ve başarısı ile tüm bilinen ilahi kitaplardan harikulade bir başarıya ulaşmıştır. Kur'an'ın âleme getirdiği bu ıslah ve inkılabın benzeri tarihte ne görülmüş ne de görülecektir.

İnsanlar miras getirdikleri akidelerini, gönül verdikleri ibadetlerini, yetiştikleri ahlaklarını, kanlarına işlemiş adetlerini İslam Dini sayesinde bıraktılar. İşte Kur'an, bunu başardı.

Kur'an tek başına imanı hem büyüklerin hem de küçüklerin ruhlarına üfledi. Genel bir ruh haline getirdi. Onları mukaddesatlarından, kültürel miraslarından tamamen ayırarak, ilim ve ameli olarak en güzel hediyeyle süsledi. Üstelik bu Kur'an'ı getiren de gücü ve devleti olmayan, hükümeti ve askeri olmayan, baskı ve zorbalığı olmayan bir kişi Allah Resulu. Bu başarıyı sadece ikna, rağbet, rıza ve izan ile elde etti:

"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir." (Bakara, 2/256)

"İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin." (Şura, 42/52)

"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir." (Enam, 6/122)

"Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz." (Nahl, 16/97)

"Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resülü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız." (Enfal, 8/24)

MUHAMMED ABDÜLAZİM EZ-ZÜRKÂNÎ'NİN MENÂHILU'L-İRFAN Fİ ULUMİL
KUR'AN ADLI ESERİNİN İÇERİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Mazhar DÜNDAR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni mazhardu@hotmail.com

Fethi DEMİR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni demirfethi4@gmail.com

ÖZET

Muhammed Abdulazîm Ez-Zürkânî'nin (Ö.1948) "Menâhîlu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân" adlı eseri iki cilt halinde telif edilmiş ve birçok defa basılmıştır. Kitap, Kur'ân ilimlerinin tüm konularını almasa bile asrımızda Kur'ân ilimleri sahasında yazılan en geniş eserdir. Yazar, kitabını on yedi bölüme ayırarak tefsir usulünün konularını ayrıntılı bir şekilde işler. Eserde farklı ilim zaviyelerinden İlim-Kuran ve Ulûmu'l-Kur'ân'ın ta'rifine, tarihçesine ve son asırdaki durumuna değinir. Kur'ân'ın nüzulünü ele alır. Kur'an nüzul çeşitlerini (Levh-i Mahfuz'a inişi-Beytül İzzeye inişi-Resulullah'a inişi), Cebrail'in (a.s.) Kur'ân'ı kimden ve nasıl aldığı, getirdiğinin ne olduğu, nüzul süresini, Kur'ân'ın parça parça nazil olmasının hikmetlerini açıklar. Vahiy hususundaki müsteşriklerin eleştirilerini getirir ve bunlara ikna edici cevaplar verir. Vahyin hakikatini, hikmetini ve çeşitlerini, vahyin ispatı için delilleri açıklar.

Nüzul sebebi, nüzul sebebinde umum-husus ilişkisini ve bu konuda ihtilaf edenlerin karşılıklı eleştiri ve cevaplarını anlatır. Kur'an'ın yedi harf üzere nüzulünü inceler. Ahrufu Seba'nın delillerini, faydalarını, bu husustaki karşılıklı görüş ve eleştirileri, ahrufu seba konusunda ileri sürülen şüpheleri ve cevaplarını anlatır. Mekkî ve medenî meselesini inceler. Burada mekkî ve medenîyi bilmenin faydalarını, kaidelerini, mekkî ve medenî sûrelerin türlerini, oryantalistlerin bu hususta ileri sürdükleri eleştirileri cevaplarıyla zikreder. Kur'an'ın cemini ve tarihini ele alır. Ayet ve sûrelerin tertibi, ayetleri tanımanın yolları, ayetlerin sayısı, ayetleri tanımanın faydaları ve tertip hakkındaki görüşleri açıklar. Kur'an kitabeti ve resmi, kıraat, kurra ve bu konudaki eleştirileri işler.

Tefsir ve müfessirleri ele alır. Kur'an tercümesi ve hükmünü işler. Nasih-mensuh, muhkem ve müteşabih konularını işler. Kur'an'ın üslûbunu inceler. Kur'an üslûbunun özellikleri ve bu konuda vaki olan itirazlar ve cevapları işler. Kur'an icazını ve çeşitli vecihlerini inceler. Bu hususta ileri sürülen eleştirileri cevaplar. Bu bildiride Zürkânî'nin bu konuları nasıl ele aldığı ve eserinin özelliklerini ele alıp değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Vahiy, Nüzûl, Tefsir.

GİRİŞ

Muhammed Abdulazîm Ez-Zürkânî, Mısırlı olup doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1880'li yıllarda doğduğu ifade edilmektedir. Küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberlemiştir. Din eğitimini almış, Ezher Üniversitesi'nde tahsilini sürdürmüş ve Usûlu'd-Din Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı fakültede müderrislik yapmıştır. Tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve 20. yy.'da ortaya çıkan sapık fıkralarla mücadele etmiş ve İslâm'ı savunarak otuzlu ve kırklı yıllardaki faaliyetleriyle adından söz ettirmiştir. Zürkânî, 1948 yılında Kahire'de vefat etmiştir.

Menâhîlu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân adlı eseri, iki cilt halinde telif edilmiş ve birçok defa basılmıştır. Bu eser, hem ülkemizde hem de Arap dünyasında modern Kur'an ilimleri çalışmalarında temel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kur'ân ilimlerinin tüm konularını almasa bile asrımızda Kur'ân ilimleri sahasında yazılan en geniş eserdir. Fakat Kur'an meselleri, Kur'an kasemleri, Kur'an kıssaları, tefsir ekolleri... gibi konuları eserinde işlememiştir.

A-ESERİN BÖLÜMLERİ VE İÇERİĞİ

Yazar, kitabını on yedi bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde farklı ilim zaviyelerinden İlim-Kuran ve Ulumul Kur'ân'ın lugat ve terim manalarını verir. I. 14–30.

İkinci bölümde Ulumu'l-Kur'ân'ın ta'rifine, tarihçesine ve son asırdaki durumuna değinir. I. 30–41.

Üçüncü bölümde Kur'ân'ın nüzulünü ele alır. Burada Kur'ân nüzulünün terim manasını, Kur'an nüzulünün aşamalarını (Levh-i Mahfuz'a inişi-Beytül İzze'ye inişi-Resulullah'a inişi), Cebrail'in (a.s.) Kur'ân'ı kimden ve nasıl aldığı, getirdiğinin ne olduğuna nüzul süresini işler. Kur'ân'ın parça parça nazil olmasının dört hikmetini açıklar:

- ✓ Peygamberin gönlüne işleme ve kalbini güçlendirme.
- ✓ Tedrici olarak bu ümmetin ilmî ve amelî yönden terbiyesini sağlama.
- ✓ Olaylar ve gelişmelere uygun ayetlerin gelmesi (sorun–soru–gelişme).
- ✓ Parça parça 23 yılda geldiği halde bütünlük arz eden Allah kelamı olması.

Vahyin hakikatini, hikmet ve çeşitlerini, vahyin ispatı için bazı delilleri açıklar:

- Hipnoz etme (Hipnoz edilen insan sanki ruhu ve cismi ayrı ayrı yerlerdedir).
- Modern iletişim araçları uzaktan ve farklı iletişimlerin sağlanabileceğini gösteriyor.
- Günümüzde farklı cihazlarla sesler kaydedilebilir ve korunuyorsa neden vahiy için aynı durum söz konusu olmasın.
- Hayvanlar âlemindeki hayret uyandıran gerçekler ancak ilâhî bir vahiy ve ilham eseri olabilir. Yüce Allah hayvanlara vahyederken neden insanlara vahiyde bulunmasın.
- Dâhilik. ilâhî bir hal olarak nitelendirilebilir. Dâhilik ve ilham olgusu peygamberlik ve vahiy olgusunu pekiştirir.

Vahiy hususundaki müsteşriklerin on tane eleştirisini getirir ve bunlara ikna edici cevaplar verir. I. 42–91.

1. Mucizeler birtakım icatlar dehşet verici ve acayip şeylere benzerler. Hâlbuki mucizeler farklıdır. Mucizelerde bilinebilen bir sebep oluş biçimi, tekrarı yapılabilen bir durumu yoktur. Oysa icatlar ve şaşırtıcı şeylerin tekrarı ve bilinebilen sebepleri vardır.
2. Mucizeler sihir gibidir derler. Oysa Hz. Musa kıssasında geçtiği üzere ve ünlü sihirbazların itiraf ettikleri gibi mucize sihirden farklıdır. Yani mucizeler sebepler üstü bir durumdur.
3. Mucizeler dâhilerin hediyelerine ve üstünlüklerine benzerler. Dâhilerin üstünlükleri fikir, araçlar ve çalışmalara bağlıdır.
4. Mucizeler, hikmetin gerektirdiği nizamın dışına çıkmaktır. Peygamberlerin eliyle bu nizamın dışına çıkılıyorsa o halde düzenin dışına çıkmak mübah olur şeklinde düşünülebilir. Oysa mucizeler, o ilahi nizama insanların uymalarını sağlamak için getirilir. Hidayeti, hakikati, maslahatı ve ilâhî düzeni pekiştirmek için mucizeler gösterilir.
5. Şayet vahiy, Allah'tan bir beşere gelebiliyorsa herkese de gelebilmelidir. Neden bir beşer Allah ile kulları arasında vasita oluyor ki? Diyebilirler. Oysa beşerin hepsi o ağır vahiy görevini almaya hazır değildir. Ne doğrudan ne de dolaylı olarak. Çünkü vahiy ağır bir sorumluluktur. Vahiy alacak, muhafaza edecek, yaşayacak, anlatacak ve örneklik teşkil edecek birilerinin olması gerekmektedir.

6. Allah'ı işitmediğimiz ve görmediğimiz halde mucize nasıl oluyor da Yüce Allah'ın kendi resulünü tasdik ettiğine delil olabilir? Diyebilirler. Mucizenin resullerin tasdikine delaleti, kâinatın hâlikine delaleti gibidir. (Padişahın âdeti olmadığı halde meclistekini tasdik için başını kaldırması gibi).
7. Kur'an'ın bir tertip, düzen ve te'lif nizamı yoktur. Diğer ilahi kitaplar gibi de değildir. Bu da Allah'tan bir vahiy olduğundan uzak olduğunu gösterir diyebilirler. Kur'an'ın tertip ve düzeninin diğer ilahi kitaplara benzememesi bir kusur değildir. Kur'an cümleleri, ayetleri ve sureleri arasında icazın en üst seviyesinde harika tenasub irtibat vardır. Zaten Kur'an'ın bu icazı hiçbir ilahi kitapta yoktur. Toplumun inşasına en uygun bir metotla tedrici olarak ihtiyaca binaen ayetler gelmiştir. Ayetler, hem müstakil hem de bütünlük içerisinde mükemmeldir.
8. Dediler ki (haşa) Hz Muhammed, son derece asabî ve hasta biridir. Vahiy de onun iddiaları ve bu ruh haletinin tezahürleridir. Bu yalan, onların açıkça Hz. Muhammed'i tanımadıklarını gösterir. Oysa tarih, Hz. Muhammed'in ahlakına, merhametine ve hilmine şahittir.
9. Derler ki siz Kur'an'ın icazını vahye delil olarak gösteriyorsunuz. Ondaki belağatın sırlarını da Kur'an'ın icazına delil gösteriyorsunuz. Oysa biz bu incelikleri ne biliyoruz ve ne de kabul ediyoruz. Dolayısıyla da vahye teslim olmuyoruz. Muhakkak ki Kur'an'ın belağat ve beyan dışında pek çok icaz yönü vardır. Kur'an, akidede, ibadette ve teşride bireysel, toplumsal ve devlet anlamında bütün beşerî ve dinî sistemlerin önündedir. Üstelik bunu getiren de ümmi bir peygamberdir.
10. Dediler ki Kur'an'ın icazı, onun Allah kelamı olduğunu göstermez. Hz. Muhammed zaten Araplar arasında farklı, kâmil bir insandı. Sözü de daha fasih ve farklı olabilir. O, kutsiyet kazanması için sözlerini Rabbine isnat etmiştir. Oysa Kur'an ve hadisin üslubu bunun yanlış olduğuna açık delildir. I. 76-91.

Dördüncü bölümde ilk ve son nazil olan ayetler ve bu ayetleri bilmenin yararları, bazı konularda ilk nazil olan ayetleri işler.

Beşinci bölümde nüzul sebebinin anlamını, nüzul sebebini bilmenin faydalarını, nüzul sebebini bilme yollarını, bir ayet hakkında birden çok sebebin zikredilmesi, sebeplerin tek ayetlerin çok olması gibi hususları işler. Lafız-sebeup bağlamında umum-husus ilişkisini ve bu konuda ihtilaf edenlerin karşılıklı eleştirisi ve cevaplarını anlatır.

Altıncı bölümde Kur'an'ın yedi harf üzere nüzulünü inceler. Bu bölümde Kur'an'ın ahruflu seb'a' üzere inmesinin delillerini, anlamını, faydalarını, bu husustaki karşılıklı görüş ve eleştirileri ele alarak değerlendirmiştir.

Yedinci bölümde Mekkî ve Medenî'yi inceler. Burada Mekkî ve Medenî'yi bilmenin faydalarını, kaidelerini, Mekkî ve Medenî sûrelerin türlerini, ikisinin arasındaki farkları ve oryantalistlerin bu hususta ileri sürdükleri altı eleştiriyi cevaplarıyla zikreder.

Sekizinci bölümde Kur'an'ın cemini ve tarihini ele alır. Burada yazar, Kur'an'ın ceminin merhalelerini, bu merhalelerin özelliklerini, İslam düşmanlarının ileri sürdükleri eleştirileri ve bu eleştirilerin cevaplarını; sahabeyi Kur'an ve sünneti çok iyi korumaya sevk eden faktörleri akıcı bir şekilde anlatır.

Dokuzuncu bölümde şu konular incelenir: Ayet ve sûrelerin tertibi, ayetleri tanımanın yolları, ayetlerin sayısı, ayetleri tanımanın faydaları ve tertip hakkındaki görüşler.

Onuncu bölüm, Kur'an'ın yazılması ve Mushaf'ın meselesi işlenmiştir. Bu bölümde şu konulara yer verilir: resmü'l-mushaf kaideleri, Hz. Osman Mushaf'ının yazısının faydaları ve üstün yönleri, ona uymanın gerekliliği hususunda âlimlerin görüşleri, Kur'an'ın yazılışı konusunda ileri sürülen eleştiriler ve cevapları, Mushaf'lara ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

On birinci bölüm kıraat, kurra ve bu konudaki eleştirilere tahsis edilmiştir. Sırasıyla şu konular incelenir: Kıraatler, kıraatlerin sayısı, sened bakımından kıraatlerin çeşitleri, kıraat-ı aşerenin durumu, kıraat imamlarının kısa tarihçesi, kıraat-ı aşere dışında kalan kıraatlerin hükmü, mütevatir olmayan kıraatlerin türleri gibi hususları işler.

On ikinci bölüm tefsir ve müfessirlere dairdir. Yazar burda tefsirin tarifini, kısımlarını, tabiîn müfessirler ve tabakaları, me'sur tefsirin tedvini ve bu alanda telif edilen ana kaynakların özellikleri, mezmum ve memduh tefsirler; rey tefsiri, onun caiz olanla caiz olmayanı, müfessir için gerekli olan ilimler, rey tefsirini caiz görenlerle caiz görmeyenlerin delilleri, rey müfessirlerin metodu, sünnetin Kur'an'ı açıklama şekilleri, rey ve me'sur tefsirin çatışması, en önemli rey tefsirinin kaynakları, iş'arî tefsir ve şartları, en önemli kaynakları, kelamcılarının tefsirleri ve gerekli şartları işlenmiştir.

On üçüncü bölüm Kur'an tercümesi ve hükmüne dairdir. Yazar bu bölümde şu konuları inceler: Tercümenin sözlük ve terim manalarını, harfi ve tefsirî tercüme, tercümenin şartları, tefsir ile tercüme arasındaki farkları, tercümenin hükümleri, tercümenin çeşitleri, namazda tercümenin fikhî hükmü ve dört mezhebin görüşlerini ele alır.

On dördüncü bölüm neshe dairdir. Bu bahiste şu konular kaydedilmiştir: Neshin sözlük ve terim manası, nesh ile bida, nesh ile tahsis arasındaki farklar, neshin kabulü ile reddi, kabul edenlerin delilleri, reddedenlerin delilleri, bu konuda ileri sürülen eleştiriler ve cevapları, neshi tanımanın yolları, Kur'an'da neshin çeşitleri, neshin çeşitleri hususunda vaki olan bazı itirazlar ve cevapları ve mensuh olduğu meşhur olan yirmi iki ayetin değerlendirmesini yapmıştır.

On beşinci bölümde muhkem ve müteşabih konusunu kaydeder. Önce her iki kelimenin lügat ve terim manalarını kaleme alır. Daha sonra şu konuları inceler: Her iki terim hakkında âlimlerin görüşleri, bu görüşlerin değerlendirmesi, müteşabihliğin kaynağı, çeşitleri ve örnekleri, müteşabihin hikmetleri, müteşabih sıfatlar, müteşabih konusunda vaki olan eleştiriler ve cevapları işler.

On altıncı bölümde Kur'an'ın üslûbunu inceler. Bu bölümde şu konulara yer verir: Üslûbun lügat ve terim manaları, Üslûbu'l-Kur'an'ın hangi manaya geldiğini, üslûb ile müfred ve terkipler arasındaki farklar, Kur'an üslûbunun özelliklerini ve bu konuda vaki olan itirazlar ve cevapları ele almıştır

On yedinci ve son bölüm Kur'an i'cazına dairdir. Yazar i'cazı çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Kur'an i'cazının on dört vechini inceler. Her birisinin de- varsa -alt vecihlerini detaylı bir şekilde irdelemeye çalışır. Konunun sonunda ileri sürülen eleştirileri cevaplarıyla kaydeder ve eserini bununla bitirir.

B- KİTABIN ÖZELLİKLERİ

1. Zürkânî, ele aldığı konuları çok geniş bir yelpazede ve detaylı bir şekilde inceleyerek konuyla ilgili lüzumlu leh ve aleyhteki bilgileri verir. Mesela, nüzul konusunu incelerken ilk ve son nazil olanla ilgili görüşleri, bunu bilmenin faydaları, bu konudaki bazı şüpheleri ve cevapların hepsini işler. I. 85–98.
2. Kitabın en bariz faydalı tarafı tartışmacı bir ruh taşımasıdır. Müellif, kaleme aldığı herhangi bir konu hakkındaki birçok şüphe ve eleştirileri cevaplarıyla birlikte sıralamaktadır. Kitap, baştan sona kadar bu tür eleştiri ve cevaplarla doludur. Keza başkasından aktardığı bilgileri de çoğu zaman irdeleyip münakaşasını yaparak işler. Yani bilgileri ön teslimiyetle ve değerlendirmeden aktarımını yapmaz. I. 346–352, 374–379, 432–433.
3. Kitap, akıcı edebi ve güzel bir üsluba sahiptir. Bu sayede Arap âleminde büyük rağbet görmektedir.
4. Kitap, zaman zaman aksiyoner bir yapıya bürünür. Kur'an'ın aksiyonla ilgili yönlerini çarpıcı üslubuyla sunar. I. 284–331; II. 20–23.

5. Zürkânî, yoğun bir şekilde Kur'an ayetlerini delil olarak gösterir. Ayrıca zaman zaman ibarelerinde de Kur'an'dan iktibaslar yapar. Bu durum, kitabın delil yönünden kuvvetli olduğunu ifade ederken aynı zamanda kitabın ifade ve üslubunu da alabildiğine güzelleştirir.
6. Kitap, başkasından alıntı yapsa bile bugün alışıldığı şekilde kaynak göstermemektedir.

SONUÇ

Zürkânî'nin, Menâhilu'l-İrfan adlı eseri, Kur'an ilimleri alanında asrımızda Müslümanların iftihar edebileceği bir şaheserdir. Kitap, Kur'an'la ilgili ileri sürülen şüphe ve eleştirilere isabetli ve keskin cevaplar veren güzide bir eserdir. Kur'an araştırmacısının kayıtsız kalamayacağı ciddi bir kaynaktır. Bunun için Menâhil, Kur'an ilimlerinde çalışma yapanların en önemli temel başvuru kaynaklarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

NASSIN ANLAŞILMASI PROBLEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Fethi DEMİR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni demirfethi4@gmail.com

Dr. Mazhar DÜNDAR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni mazhardu@hotmail.com

ÖZET

Kur'an'ın İslam Düşüncesinin ana merkezinde yer almış olması, İslam düşünde tarihinde ortaya çıkmış ve İslami kimliğe sahip bütün akımların onu ana referans kaynağı olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. İster nassı önceleyen akımlar olsun, ister akli önceleyen olsun veya hem akli, hem nassı eşit önceleyen akımlar olsun bütün dini fraksiyonlar iddialarını ana kaynak olan Kur'an-ı Kerime başvurarak kendilerini onaylatmak zorunda hissetmişler. Aksi takdirde meşruiyet konusunda baştan sorgulanacak olan bir düşünce yapısının kabul görmesi mümkün değildir. Dolayısıyla temel kaynaklardan Kur'an'ı ve mütevatir hadisi anlama meselesi son derece önemli olmakta, ona bakış açısı, ele alma tarzı ve metodu ise kelamcının düşünce sistematüğini ortaya koymada önemli bir amil olarak ortaya çıkmaktadır.

İslam düşünce okulları arasındaki mücadelenin, bir açıdan bakıldığında nassa yüklenen anlam ile akla verilen değer ve anlam, metnin zahirini incelemek ile akli ilkelere verilen öncelik mücadelesi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı perspektiften baktığımızda düşünce okulları arasındaki farklılığın da bu iki otorite arasındaki hiyerarşinin nasıl kurulması gerektiği hususundaki yaklaşımlara göre şekillendiğini söyleyebiliriz.

İslâm düşüncesinin ilk çekirdeğini oluşturan kelâm ilmi, fıkıh ile kendini ayırdıktan sonra büyük gelişmeler göstermiş, gerek iç etkenler gerek dış etkenlerle bağımsız bir ilim olmuş ve İslâm düşünce geleneğini başlatmıştır. Kelâm okullarının ilk zamanlardaki çıkışlarının siyasal, sosyal, kültürel, iç ve dış etkenler yönüyle değerlendirilmesi araştırmacıların daha çok ilgisini çekmiş gözükmektedir. Bunda özellikle siyasetin daima popüler bir ilgi alanı olmasının rolünden söz edilebilir. Ancak kelâm okullarının gerçek teolojik ve entelektüel kimlikleri, onların siyaset ve toplum ilişkilerinin tahlilinde değil, -bu bağlantıları tamamen göz ardı etmeksizin- referans aldıkları delillerle görüşleri arasında kurdukları düşünsel bağda aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Nass, Kelam, Kur'an, Ehl-i sünnet.

GİRİŞ

Kelamcılar, delil ve düşünce arasında kurulan bağın nitelikleri ve sonuçları araştırılırken tarihî işlevi bulunan iki büyük okul: Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet göz önünde bulundurulmuştur. Ne var ki, her iki okulda söz sahibi pek çok ilim adamının bulunmasından ve tamamen bir yeknesaklıktan bahsedilemeyeceğinden dolayı birbirine yakın dönemde yaşamış, etkileri tartışılmaz birer temsilci seçilerek tahlilde bulunmaya çalışılmıştır. Bu temsilciler, genel ölçüde hicrî IV. yüzyılda yaşamış, hem mezhepleri içindeki ağırlıkları, hem de yaşadıkları dönem ve özellikle sonrasında etkileri teslim edilmiş Eş'arî kelâmcı Bâkılânî ile Mu'tezilî kelâmcı Kâdî Abdülcebbâr'dır. Ana ekoller olarak Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile, İslâm ilim ve kültür tarihinde düşünce ve yöntem itibarıyla en köklü ve karşıt iki yapıyı temsil etmektedirler.

I. NASSIN ANLAŞILMASININ TARİHSEL SÜRECİ

Kelamcılar, kelâmî ekollerin farklılaşmasındaki dinî ve nassî temelleri bulma ve anlama çabalarının mecrasını izleme teşebbüsünde bulunmuş, bu mecrayı takip ederken *Kur'an'ın mahlûk olup olmaması: halku'l-Kur'an* meselesi örneğinden yola çıkmıştır. *Halku'l-Kur'an* konusu, neredeyse Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında en ciddi boyutta tartışma yaşanan bir problemdir. Bu problemin

ele alınması, iki önemli düşünüş biçiminin temel karakterlerini de ortaya koymak bakımından önemlidir.

Kur'an'ı anlamada hiç şüphe yok ki Sahabe, Peygamberimizle beraber yaşamış ve ayetlerin nüzulüne canlı olarak şahitlik yapmış ve örneklik teşkil ettiklerinden onları büyük oranda anlamış, kavrayamadıklarını da Resulullah'a irca ederek kafalarında oluşan belirsizlikleri de bu şekilde giderebilmişlerdir.

Kuşkusuz nüzul döneminin ilk evresinde Kur'an ifadelerinin anlaşılıp anlaşılmamasından ziyade, bunların Allah'ın kelamı olup olmadığı sorun olmuştur. Bunu müteakip dönemde ise muğlâk ifadeler içeren bazı Kur'an ayetlerinin anlamını tespit etmede Hz. Peygamber'e (sav) müracaat edildiği görülmektedir. Bu kavramlardan biri En'am suresinde geçen zulüm kavramıdır. "İman edip sonradan imanlarına zulmü karıştırmayanlar..." (Enam 6/82) ayeti nazil olduğunda, Müslümanlar ayette geçen zulüm kavramının lafzî anlamına dayanarak "hangimiz nefesine zulmetmez ki!" şeklinde teklifin ağırlığını Hz. Peygambere bildirmiş, Hz. Peygamber de buradaki zulüm kavramının, Lokman'ın oğluna "yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Kuşkusuz şirk büyük bir zulümdür" (Lokman 31/13) ayetinde ifade edildiği gibi şirk anlamında kullanıldığını açıklamıştır. (Erdemci,2006,9)

Sahabe ise Kur'an'ı tefsir etmede çekingen davranmış sadece garip kelimeleri açıklama biçiminde bir tefsir anlayışının benimsendiği görülür. Oysa onları asıl kaygılandıran husus, Allah'ın murat etmediği bir anlamı çıkarma ve yayma endişesiydi. Bundan dolayı sahabe daha çok tefsirle yani, kimi garip kelimelerin açıklanması, ayetlerin nüzul sebepleri, nâsih- mensuh gibi metnin dışındaki harici unsurlar, bir başka ifade ile metnin arka plan ile uğraşmışlardır. Şunu da hemen belirtelim ki sahabe, hem Kur'an'ın nazil olduğu dilin inceliklerine, hem de nüzul sebeplerine şahit olduklarından başkalarının kavrayamadığı birçok hususu rahatlıkla kavrayabilme imkânına sahip olmuşlardır."(Erdemci,2006,9) Daha sonra özellikle Hz. Ömer döneminden itibaren İslam coğrafyasının genişlemesi, farklı kültürlerle etkileşim, iç karışıklıklar gibi sayılabilecek birçok nedenle Müslümanlar özellikle de Seleften az da olsa yorum yanlısı Kelamcılar bu sorunlara Kur'an'dan çözümler bulmanın ancak, Kur'an'dan yorumlar yapmak, hükümler çıkarmakla mümkün olabileceğini savunmuşlar. Neticede nassı anlaşılır kılacak yegâne şey akıldır.

Kur'an-ı kerim birçok konuyu içinde barındıran bir kitaptır. Onda Allah'ın zatı ve sıfatlarına dair bilgiler yer aldığı gibi, Müslümanların uymalarını, sakınmalarını, öğüt almalarını ve düşünmelerini isteyen hitaplar, kıssalar, darb-ı meseller de yer alır. Konuların tabiatına uygun olarak Kur'an-ı kerimde farklı anlatım üsluplarına başvurulmuştur. Örneğin, Allah'ın zatını tavsif eden bir ayetin ifadesi ile hukuki bir hükmü bildiren ayetin ifadesi arasında anlatım bakımından farklılık göze çarpmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi teşbih, temsil, istiare gibi dil sanatları kullanılmıştır. Bu sanatların kullanıldığı yerler konuların tabiatına uygundur. Bu bağlamda hukukla ilgili veya Müslümanlardan doğrudan doğruya bir şey yapmalarını isteyen ifadelerin dili ile Allah'ın zatını ve sıfatlarını, cennet ve cehennemi tasvir eden gayb âlemi ile ilgili konuların dili, farklılık arz etmektedir. Emir ve yasaklarla ilgili ifadelerde açık ve sade bir dil kullanılırken, gayb âlemi ile ilgili hususlarda daha sembolik bir anlatım tercih edilmiştir. Bundan dolayı Kur'an ifadelerinin öncelikle hangi alanla ilgili olduklarını belirlemek önem arz etmektedir. Bunun yanında ifadelerin emir, nehiy, müjdeleme, korkutma gibi ifade biçimlerinden hangisine ait olduğunu tespit etmek de önem arz etmektedir. Esasında Kur'an-ı kerimi anlamaya ve yorumlamaya çalışırken onun kendine has yapısını göz önünde bulundurmamak bir zorunluluktur.(Erdemci,2006,12)

Kelam bilginlerine göre Kur'an'a dayanarak Allah'ın muradını tespit etmek mümkündür. "Kelamî ekoller ve usul bilginleri Kur'an'a dayanarak Allah'ın kastını tespit etmenin imkân dâhilinde olduğu hususunda görüş birliği içerisinde olmuşlardır. Allah'ın bizden istediklerini yerine getirmenin gereği de budur. Allah'ın kastı tespit edilmeyecek ise, Allah'ın bizden neyi yapmamızı ve neden sakınmamızı istediğini bilemeyiz. Ancak Allah'ın muradının metne gömülü olması, metnin olduğu

kelimelerin bir kısmının birden fazla anlama sahip olması (müşterek kelimeler) ve metin içerisinde bunların hakikat-mecaz, teşbih, temsil gibi kullanımlarının olması, farklı anlamların metinden çıkarılmasına neden olmaktadır. Metin, bu özelliklerinden dolayı farklı anlamlara ve yorumlara maruz kalabilmiştir. Bundan dolayı nassı anlama konusunda birçok okuma biçimi ortaya çıkmıştır.” (Erdemci,2006,12) Kur’an’ı anlama ve yorumlamada ortaya çıkan tutumları şu şekilde sıralamak mümkündür:(Erdemci,2006,13-14)

- 1- Lafızcı-zahiri tutum; Kur’an ifadelerinin lâfzî anlamlarına yapışıp ifadenin siyak-sibakını ve Arap dil özellikleri itibarıyla ifadenin taşınabileceği anlamlarını göz ardı eden kesim
- 2- Lafızcı tutumun tam karşısında yer alan Bâtını yorum taraftarları
- 3- Fıkıh ve Tefsir âlimlerinin Kur’an’ı anlama ve yorumlamaları
- 4- Kalam bilginleri ve felsefecilere ait nassı anlama tutumları

Kelam bilginleri, kalam ilminin temel problemlerinin çözümünü akla havale ettiklerinden fıkıh usulüne dair müstakil çalışmalar ortaya koydukları halde kalam ilminde istidlalde bulunurken ifadelerin delalet biçimlerini, tevilin dayanması gereken kuralları içeren müstakil çalışmalar ortaya koymamışlar, daha çok karşıtlarının kendi görüşlerini desteklemek amacıyla istidlalde buldukları ayetlerin yorumlarına karşı çıkarken siyak-sibak, muhkem- müteşâbih, umum-husus, hakikat-mecaz gibi tevil mekanizmalarının nasıl olması gerektiğine işaret etmişlerdir.

Kelamcılara göre Kur’an ayetleri aklın ilkeleri ile çelişmedikleri gibi, birbirleriyle de çelişmezler. Görünürde çelişen ayetler var ise, tevil mekanizmalarını kullanarak bunları gidermek gerekir. Nitekim onlar söz konusu çelişkiyi, muhkem-müteşâbih, hakikat-mecaz, umum-husus, gibi teville imkân tanıyan mekanizmalarla aşmaya çalışmışlardır. Muhkem ve müteşâbih ayetlerin Kur’an’da belirtilmemiş olması, kelamcılarının kendi görüşleri ile uyum içinde olan ayetleri muhkem, uyum içinde olmayanları müteşâbih olarak nitelendirmelerine imkân tanımıştır. Bundan dolayı, bir fırkanın muhkem dediği bir ayeti, başka fırka müteşâbih, müteşâbih dediği ayeti de, başkası muhkem kabul edebilmiştir. Kelamî ekollere göre, bir ayetin müteşâbih olması, anlamının bilinemeyeceği manasına gelmez bilakis o ayetin yorumlanması gerektiği, literal anlamı ile anlaşılmayacağı anlamına gelir. (Erdemci,2006,37-38)

Söz-anlam ilişkisi kalam ilmine özgü bir konu olmakla beraber, Kelam ilminin olduğu kadar nahiv ve fıkıh usulü ilimlerinin de konuları arasında yer almaktadır. Nahiv, fıkıh ve kalam disiplinlerinin nassla ilgilenme amaçları ve giriştikleri ilişki biçimleri bir diğerinden farklıdır.

Kelamcılar Kur’anla ilişki kurmalarında yani nassı anlamada etken olan hususlardan Halku’l-Kur’an, Kur’an’ın İcazı ve Kur’an’ın tevili konularını ele alırken nassla ilgilenmişler ve böylece Kur’an dilinin özelliklerini, üsluplarını, anlama ve yorumlama biçimlerini de ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda kelamın mahiyeti, Mutezile ile Ehl-i sünnet kelamcıları arasında tartışma konusu olmuştur. Mutezileye göre kalam(söz) müfid olması gerekir. Dolayısıyla Allahtan başka bir şeyin olmadığı bir zamanda, Allah’ın kalam sahibi olması, herhangi bir fayda temin etmeyeceğinden, yani müfid olmayacağından Allah’ın böyle bir zamanda mütekellim olması düşünülemez. Ehl-i sünnet ise buna itiraz ederek ezelde, hiçbir varlığın olmadığı zamanda da Allah’ın kadim bir kalam sıfatına sahip olduğu, Allah’ın mütekellim olmadığı hiçbir anın olmadığını ileri sürerek karşı çıkmışlardır. (Erdemci,2006, 62–63)

Mutezile ve Ehl-i sünnet kelamcıları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan biride dilin menşei konusundadır. Mutezile dilin muvazaa ve ıstılaha dayandığını ileri sürerken; Maturidi Eş’ari kelamcılar ise dilin menşeinin tevkifi yani Allah’ın öğretmesine dayandığını ileri sürmüşlerdir. (Erdemci,2003,66)

İslam kültür ve medeniyetinin temelini, Kur’an metni (nass) ve bu metnin yorumu (te’vil) oluşturmaktadır. Kur’an metni geldiği kaynak itibarıyla ilahi bir kelamdır. Ancak dilsel bir metnin

özelliklerini de bünyesinde taşımaktadır. İnsanın aşkın boyutu ya da sonsuzluk alanını idrak etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Kur'an metni, insani dilin sınırları ve imkanları doğrultusunda sözlü bir biçime sokularak dünyevi alana aktarılmıştır.

Bu durum metnin yorumlanabilmesine imkân sağlamaktadır. Çeşitli kelimeler, mezhepler, fırkalar ve tasavvufi akımlar düşünce sistemlerini temellendirirken öncelikli olarak Kur'an metnine (nass) başvurmuşlardır. Kur'an metnini (nass) ana unsur olarak kabul eden bu anlayışlar çoğu kez düşünce sistemlerini temellendirirken te'vil (yorum) mekanizmasına başvurmuşlardır.

Bu bağlamda nass ve yorum kavramlarının hitap ettiği anlam alanının sınırları nelerdir? İslami gelenekte nass kavramı nasıl kullanılmış ve bu kavram üzerine ne tür anlamlar yüklenmiştir? Nassları yorumlamanın sınırları ve metotları nelerdir? Özne, metni yorumlarken hangi disiplinleri gözetecektir? Nass ve yorum arasındaki ilişkinin sınırları nelerdir? Bu sınırlar belirlenmeyip, gözetilmediği zaman din ve gelenek arasında ne türden gerilimler ortaya çıkmaktadır? Nass-yorum ilişkisi günümüzde değerlendirilirken mesele nasıl ele alınmalı ve hangi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır? (Erten,2013,15-17)

Te'vil, İslami gelenekte çeşitli mezhepler, fırkalar ve ekoller tarafından en çok üzerinde durulan ve tartışılan bir kavram olmuştur. Her grup kendi düşünce sisteminin ana meselelerini temellendirirken bu kavrama başvurmuştur. (Erten,2013,28). "...nass kelimesi, daha sonra metin anlamını kazanarak kitabın tamamına ıtlak edilen bir kavrama dönüşmüştür" "...müteşabihat probleminin kaynağında insan idrakını aşan birtakım metafizik konuların, insanın meydana getirdiği ve bu dünya ile ilgili kavramlarla, ifade edilmesi zorunluluğunun yattığı görülür" (Erten,2013,43) "...te'vil kelimesinin Kur'an'daki kullanımı, kelimenin etimolojik anlamıyla örtüşmekte olup farklı anlamları içermediğini söylememiz mümkün olacaktır" (Erten,2013,45) "...yorum, nassı şu ana ve geleceğe açma olup Kur'an'ın dünya görüşü doğrultusunda onu yeniden kurmaktadır"(Erten,2013,57)

Kur'an'ın Müslümanların hayatındaki bu merkezi rolü elbette ki inkâr edilemez. İslam tarihi boyunca ortaya çıkmış tüm mezhep ve düşünce ekollerinde olduğu gibi Kelam ekolleri de akli muhakeme sonrası vardıkları sonuçları Kur'an'a onaylatma ihtiyacı duymuşlardır. Bu bağlamda âlimler; Kur'an'ın nüzulü döneminde ve sonrasında meydana gelen sayısız olaylar ve problemleri ilişkilendirmede Kur'an ayetleri iç ve dış bağlamlarından kopararak tevil etmişlerdir. Bazen tevil edilen kelimeye sahip olmadığı anlamları yükleyerek bazen de bir kelimenin sahip olduğu birçok anlamı tek bir anlama indirgeyerek manasının genişletilmesi ve daraltılması şeklinde ifrat ve tefrit yani aşırı yoruma tabi tutulmuştur.(Erdemci,2006,16)

Hülasa, Kuran'ın birçok konuyu barındırdığını ve her bir konu ile ilgili özelliklerin farklılığını dile getirdikten sonra Kelami ekollerin ve usul bilginlerinin Kur'an'a dayanarak Allah'ın kastını tespit etmelerinin imkân dâhilinde olduğu noktada görüş birliğine sahip olduklarını söyleyebiliriz..(Erdemci,2006,17) Ancak böylelikle Allah'ın bizden neler yapıp neler yapmamamız gerektiğini belirtmiştir. Fakat Allah'ın muradının metne gömülü olması açısından metnin kelimelerini bazen birden fazla anlama sahip olması metnin içerisinde olan hakikat, mecaz, teşbih, temsil gibi kullanılır olması, farklı anlamlı metinlerin çıkarılmasına yol açtığını belirtmektedir. Bundan dolayı nassı anlama konusunda birçokanlama biçimi ortaya çıkmaktadır. İşte bu sebepten dolayı Kelamcıların nassı anlam konusunda birçok okuma biçimi ortaya çıkmıştır.

II. KUR'AN'I OKUMA BİÇİMLERİ

İslam toplumunda hemen hemen hiçbir fırka Kur'an'a kayıtsız kalmamıştır. Biz bu tutumları lafızcı/zahiri tutum, batını tutum, müfessir-fıkıh usulü âlimlerinin tutumu ve kelamcılarının ve felsefecilerin tutumu gibi başlılarda incelenmesini uygun gördük. Lafızcı tutum ile dini konuları anlama ve yorumlamada nassın lafızlara bağlanmasının uygunluğunu kabul edenler kastedilmektedir. Ya lafzı özellikle birden fazla manaya gelen konularda sadece bir manaya hasrederek ayetin diğer

manalarını yok saymışlar ve teccime düşme tehlikesine düşmüşler ve bunun sonucunda mecazı inkâr etmişlerdir. Ya da lafızcı tutumun tam karşısında yer alan batını yorum taraftarları olmuşlardır. Şii fırkalar ile tasavvuf ehli gibi. Üçüncü okuma biçimini oluşturan fıkıh ve tefsirciler ise nass ile sıkı bir diyalog oluşturarak Kur'an'dan hükümler çıkarırken ilke ve kurallar tespit etmişlerdir. □Ulumu'l-Kur'an□ şeklinde ortaya çıkan çalışmalar yapmışlardır. Nass karşısındaki dördüncü tutum ise kelam bilginleri ve felsefecilere ait olup felsefeciler felsefenin temel prensiplerini belirlemede nakli bilgi değil akli bilginin yetkinliğine inanmışlardır. Ancak vardıkları sonuçları bazen Kur'an ile temellendirme ihtiyacı da duymuşlardır. Kelamcılar ise akıl ve nakil kaynaklarının aynı olduğunu birbirleri ile çelişmelerinin imkânsızlığı ve eğer çelişme söz konusu olursa o zaman aklın esas alınarak naklin buna göre tevîl edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

III. KELAM İLMİNDE TEVİL MEKANİZMALARI VE YORUMDA AŞIRILIK

Kelamcılar nassı anlarken ve istidlalde bulunurlarken ifadelerin delalet biçimlerini, tevîlin dayanması gereken kuralları içeren müstakil çalışmalar ortaya koymuşlardır. Karşıtlarının ayetleri yorum biçimlerine karşı çıkarırken -sibak, muhkem-müteşabih, umum-husus hakikat-mecaz gibi tevîl mekanizmalarının nasıl olması gerektiğine işaret etmişlerdir.

Aşır yorum, ya da ifrat ve tefrit nedir? Anlamanın ne olduğu sorusu, çeşitli disiplinlerin araştırma konusu olmuştur. Kelamcılar buna dair farklı yaklaşımlar ve kuramlar geliştirmiştir.(Kadı Abdülcebbar, ts, VII,28) Anlamayı zihinsel bir içeriğin kavranması şeklinde tanımlayan (H.P.Rickman, çev. Mehmet Dağ,1982,42) ya da bunları karşısında nesnelci olup dilsel ifadelerde atıfta bulunulan nesnede aranmasını savunanlar ya da söylem karşısında tepkileri öne çıkaran davranışçı yaklaşım kuramları gelişmiştir. Bu kuramların zayıf taraflarını izale eden yeni yaklaşımlar da zamanımıza kadar meydana gelmiştir. İslam tefsir tarihinde söz anlam ilişkisi babında birçok yaklaşım ile birlikte Allah'ın kastını tespit etmenin imkân dâhilinde olduğu hususunda görüş birliği oluşmuştur.(Kadı Abdülcebbar, ts, VII,38; Cüveyni,1399, 273)

İslam düşünce tarihinde doğru anlamanın koşullarına riayet etmeyen iki yaklaşım biçiminden söz edilmiştir. Bunlar, lafza aşırı derecede ve kelimeye sahip olmadığı anlamı yükleyen ifrat ve tefrit durumudur. Bu iki tutumun örnekleri İslam düşünce tarihinde pek çoktur. Kelam ekolleri nassın anlaşılmasına dair bir yöntem geliştirmemişlerdir. Bunun nedeni, onların, kelam ilminin temel meselelerini aklın etkinlik alanı içerisinde değerlendirmeleridir. (Erdemci,2006,25–38)

Söz-anlam ilişkisine gelince bu da kelam ilmi açısından çok önemlidir. Bununla beraber Kur'an'ın Arap dili ile nazil olması, Arapçanın Arapların düşünce biçiminin mantığını ortaya koyması ve nahiv, fıkıh ve kelam disiplinlerinin de -nassla ilgilenme amaçları ve giriştikleri ilişki biçimleri farklı olsa da- söz-anlam ilişkisine ihtiyaç duyması çok önemlidir. Kelamcılar, Halku'l-Kur'an konusunda sözün mahiyetini, dillerin menşeyini incelemişlerdir. Allah'ın kadim bir kelamının olup olmadığına dair görüşlerine bağlı olarak bu konularda farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan Kelamcılar nassla ilgilenmelerine vesile olan ikinci husus Kur'an'ın icazı meselesidir. Bu, Kur'an'ın mu'ciz olmasıyla değil, metnin yapıyla alakalı husustur. Bu bağlamda kelamcılar Kur'an'ın nazmına, üsluplarına, kelime yapısına dair çeşitli görüşleri olmuştur. Kelamcılar Kur'an'da yer alan ifadelerin manaya delaletleri, edebi sanatları ve anlatım üsluplarını da tespit etmeye çalışmışlardır. İcazu'l-Kur'an bağlamında kimi ifadeleri açık anlamlarına delalet ederken; kimi ifadeleri ise salt lafızları ile kastedilen anlama delalet etmezler. Böylelikle İstidlalde bulunulduğunda ise bizi ikinci bir anlama yani kastedilen anlama götürür. Yani ayetlerin lafzi anlamlarıyla yetinmek bizi doğru anlamdan uzaklaştırabileceği gibi, ayetleri yorum yaparak açık anlamlarının dışına taşırır. Yine temsil, teşbih, istiare ve kinayenin yapısına dikkat edilmeden ayetleri yorumlamak da doğru anlamdan uzaklaştırır. (Erdemci, 2003, 62-66)

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim'de teşbih, temsil, istiare gibi dil sanatları kullanılmıştır. Ayrıca hukukla ilgili veya Müslümanların doğrudan doğruya bir şey yapmalarını isteyen ifadelerin dili ile Allah'ın zatını sıfatlarını, cennet ve cehennemi tasvir eden gayb âlemi ile ilgili konuların dili farklılık arz etmektedir. Emir ve yasaklarla ilgili ifadelerde açık ve sade bir dil kullanılırken, gayb âlemi ile ilgili hususlarda daha ağdalı bir anlatım tercih edilmiştir.

İslami gelenekte, Kur'an naslarına delalet için, kitap, tevil ve Kur'an, hadis naslarına işaret için de hadis, asar ya da sünnet terimlerini kullanmaktaydılar. İkisine birden de vahiy veya nakl ismiyle işaret ediyorlardı. Nassa işaret ettiklerinde ise bununla dilsel yapısı icabı birden çok anlama ihtimal olmayan lafız anlamını kastetmekteydiler.

Usulcülere göre nass, teville ihtimali olmayan lafızdır.(Erten,2013,30) Usulcüler, lafız her ne kadar başka anlama ihtimali olsa da herhangi bir hükümde sarih olandır, demektedirler. Kelamcılara gelince onlar, lafzı manaya delaletteki açıklığı açısından Zahir ve Nass, kapalılığı açısından da; Mücmel ve Müteşabih diye ikiye ayırırlar.(Erten,2013,31) Nassın kesin hüküm ifade edip teville ihtiyaç duymaması anlamındaki kullanımı sadece fıkıhçılar ve kelamcılarla sınırlı kalmayıp sofiler de bunlara dahil olmuştur. Böylece Kur'an âlimleri Kur'an'ın ihtiva ettiklerinin dört dereceye ayrıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunlar:

1. Tek manadan başkasına ihtimali olmayan lafız, bu nastır.
2. İki manaya ihtimali olan fakat onardan birisi esas alınan ve tercih edilen mana, diğeri ise esas alınan tercih edilmeyen ve bırakılan manadır, bu zahirdir.
3. İki manaya ihtimali olup, ikisi de ihtimal derecesinde birbirine eşittir, bu ise mücmeldir.
- 4.İki manaya ihtimali olup, ihtimal derecesinde birbirine müsavi olmayandır, fakat racih mana ikincisinde olduğu gibi yakın mana değil, bilakis, uzak manadır, bu tür ise müevveldir.

Buraya kadar ifade ettiğimiz kullanımlardan anlaşıldığı gibi, nass kavramı İslami gelenekte teknik bir terim olarak şüpheden hali, açıkça başka manaya ihtimali olmayan kesin hüküm ifade eden anlamında kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Cüveynî, İmamü'l-Harameyn, *el-Burhân* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399.

Erdemci, Cemalettin, *Kelam İlminde Nassı Anlama Sorunu ve Aşırı Yorum*, İslami İlimler Dergisi, Yıl 1,Sayı 2, 2006.

Erdemci, Cemalettin, *Mukaddimin Kelamında Nassı Anlama ve Aşırı Yorum*□□, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Erten, Mevlüt, *Nass-Yorum İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara,2013.

H.P.Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri* (çev. Mehmet Dağ), Ankara, 1982.

Kadı Abdulcebbar, *el- Muğni fi ebvabi't-Tevhidi ve'l-adl*, (thk. İbrahim el- İbyari), Mısır. Tarihsiz.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE DUYGUSAL ZEKÂ VE GÖRSEL OKURYAZARLIK

Büşra AVAN

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, busraavan0@gmail.com

Prof. Dr. İlkay ULUTAŞ

Gazi Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi, ilkayulutas@gmail.com

ÖZET

Duygusal zekâ duyguların farkına varma, tanıma, anlama ve yönetme yetilerini içerirken; görsel okuryazarlık çevredeki görsel uyaranların farkına varma, ayırt etme ve yorumlama becerilerini içermektedir. Gerek duygusal zekâ gerekse görsel okuryazarlık aile, okul gibi çevrenin etkisiyle geliştirilebilen bir süreci içerir. Duygular çocukların ilk yorumladıkları araçlardır. Bebek annesinin yüzünden, sesinden duygularını okur ve buna uygun tepkide bulunur. İlerleyen süreçlerde yüz ifadelerine, el, kol, beden hareketlerini yorumlama eklenir; kitap, televizyon vb. yayınlarda gördüklerini inceler, yorumlamaya çalışırlar. Öyküde geçen kahramanın nasıl hissettiğini resmi uzun süre inceleyerek yorumlama yaparlar. Dolayısıyla görsel okuryazarlık becerileri aynı zamanda duygusal zekâ yetilerini desteklemeye aracı olurlar. Son yıllarda çevrede görsel uyaranların artması ve çeşitlenmesi yaratıcı fikirler ve yeni ufuklar için düşünceleri açmakta ve duygularımızı da etkilemektedir. Özellikle sayısız çeşitteki semboller, resimler ve fotoğraflar görsel okuryazarlığı geliştirirken duygusal zekâ üzerinde de etki oluşturabilmektedir. Okul öncesi eğitimde görsel okuryazarlık ve duygusal zekâyı destekleyen etkinlikler ile görsel mesajların içeriği, çocukların görsellerin altında yatan anlamları yorumlamaları ve görsele uygun olarak duygularını ayarlamaları mümkün olabilecektir. Bu çalışma nitel desende, belge incelemeye dayalı bir derleme şeklinde yapılmış olup, okul öncesinde görsel okuryazarlık ve duygusal zekâ kavramları tartışılmıştır. Çalışmada öncelikle duygusal zekâ, görsel okuryazarlık kavramları açıklanmış, okul öncesi çocukların duygusal zekâ ve duygusal okuryazarlık özellikleri verilmiş, duygusal zekâ ile görsel okuryazarlık ilişkisi irdelenmiştir. Çalışma sonunda okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların görseller ve görsel ipuçları ile duyguların farkına varmalarının ve anlamalarının desteklenmesinin çocukların beden dilini anlamalarını da destekleyeceğine, sosyal duyarlılığın artmasını sağlayacağına ve olumlu sınıf atmosferinin destekleneceğine vurgu yapılarak görsel okuryazarlık becerileri ile duygusal zekâ gelişimini desteklemeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal zekâ, Görsel okuryazarlık, Erken çocukluk dönemi.

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar çoğu zaman duygu ve düşünce alışverişinde bulunmak için iletmek istedikleri mesajları yazıya ve resme dönüştürmüşlerdir. Teknolojinin hızla ilerlemesi, sinema-televizyon ve tablet gibi görüntü temelli araçların yaygınlaşması, çevrede bulunan fotoğraf ve resimlerin güçlü bir

mesaj içeriğine sahip olması, insanların yeni bir iletişim diliyle tanışmasını sağlamış ve görsel-işitsel anlamda farklı boyutları olan bir iletişim sürecinin bir parçası olmasına neden olmuştur. Bütün bu görsel ürünlerin sorgulayıcı bir gözle yorumlanması, değerlendirilmesi ve anlamlandırılması gerekmektedir. Günümüz toplumunun çok önemli bir parçası olan çocukların görsel mesajları nasıl yorumladığını belirlemek, mesaj anlamlarının çocuklar üzerinde yarattığı etki boyutlarının ortaya konulması açısından önemlidir.

Bir metnin anlamının oluşturulması için o metnin okunması gerekmektedir. Bireye bu açıdan baktığımızda metnin karşısında onu anlamlandıran ve yorumlayan durumundadır (Günay, 2003, s. 14). Yazılı metinlerle eş zamanlı sunulan görsel mesajlar ise, çoğu zaman metni okumayı arka plana itmekte ve okura hızlı bilgi sağlamaktadır. Yazıyla eş zamanlı ya da yazısız olarak okura sunulan görseller, okurun önceki yaşantısındaki görsel deneyimleriyle harmanlanarak ve her birey için değişebilen anlamlar kazanarak yorumlandırılmaktadır. Sözcükler akli duygulardan ayırarak etkilerken; görseller insanları kendi tecrübelerinin derinine sürüklemektedir (Barry, 1997, s. 75).

Günümüzün yaşantısında görsel bilgiye sürekli maruz kalan çocuklar görsel mesajlardan özellikle duygusal anlamda farklı boyutlarda etkilenmektedir. Bu durumda görselleri anlamlandırma ve görsel mesajlar oluşturma yeteneği olarak adlandırılan görsel okuryazarlık alanı, çocukların yaşantısında sürekli var olan görsellerin duygularını etkili kullanabilmelerinde daha önemli bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmada okul öncesi eğitim döneminde olan çocukların duygusal zeka ve görsel okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkiye dikkat çekmek ve önemini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma deseni benimsenen bu çalışmada veri toplama tekniği olarak döküman incelemesi kullanılmıştır. Günümüz çocuklarının görsel mesajları nasıl anlamlandırdıklarını belirlemek, mesaj anlamlarının çocuklar üzerinde yarattığı etki boyutlarının ortaya konulması açısından bu çalışma önemli görülebilir.

Duygusal Zeka

Duygusal zekâ kavramını açıklayan ve bu kavram hakkında çalışmalar yapan ilk psikologlardan John Mayer ve Peter Salovey duygusal zekânın; duyguların farkında olmak, duygularla başa çıkabilmek, kendini motive edebilmek, empati kurabilmek ve ilişkileri yönetmek adı altında beş yapı taşı olduğunu tanımlamışlardır (Salovey ve Mayer, 1990).

Goleman (2017), duygusal zekâyı bir kişilik özelliği olarak ele almış, duygusal zekâyı; “kendini harekete geçirebilme, olumsuzluklara rağmen yoluna devam edebilme, dürtüleri kontrol ederek zevki erteleyebilme, duygu durumunu düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin vermeme, empati yapabilme ve umut besleme” olarak açıklamıştır (Goleman, 2017, s. 62). Ayrıca, Goleman düşünen ve hisseden iki zihnimizin olduğunu ileri sürmüştür, bu iki kavrama tarzının yaşantımızı şekillendiren bir etkileşim halinde olduğunu belirtmiştir. Düşünen zihin çoğunlukla farkında olduğumuz bir kavrama tarzıdır; bilincimize daha yakındır, akılcıdır, tartıp yansıtılabilir. Hisseden zihin fevri, güçlü bazı durumlarda mantıksız olarak da tepki gösterebilen bir kavrama tarzıdır. Bu iki zihin çoğu zaman bir denge halinde ve farklı bilinç biçimlerini harmanlayarak bireylerin hayatta yol almalarına yardımcı olurlar. Ancak duygular yoğunlaştıkça ve tutkular öne

çıktıkça denge bozulmakta ve duygusal zihin ön plana geçerek akılcı zihni etkisiz hale getirebilmektedir (Goleman 2017, s. 35-36).

Duygusal zekâ duyguları tanıma, anlama ve yönetme becerilerini içermekte, çocukların gerek sosyal ilişkilerini gerekse akademik başarılarını destekleyici bir güç olduğu kabul edilmektedir.

Görsel Okuryazarlık

Görsel okuma terimi tarihte ilk kez Jhon Debes tarafından ele alınmış ve bireylerin göreberek ve diğer algılama tecrübeleri ile birlikte geliştirebilecekleri bir grup öğrenme becerisi olarak açıklanmıştır (Debes'den aktaran Özkubat, 2015, s. 9). Debes'in ilk odaklandığı nokta; görsel okumayı gerçekleştiren bireylerin çevrelerinde karşılaştıkları nesnelere, sembollere, eylemlere ayırt etme ve yorumlama becerileri üzerine olmuştur (Arizpe ve Styles, 2002, s. 39).

Sözsüz bir temel barındıran görsel okuryazarlık, okuma ve yazma süreçlerinin temelinde yatan anlama ve düzenlemenin dayanağını oluşturmaktadır. Birçok kavramsal dil gelişim modelinin de söylediği üzere, sözel olmayan tecrübelerin temellerini görsel okuryazarlık belirlemektedir (Sinatra, 1986).

Çocukların hatta yetişkinlerin bir kitaptaki illüstrasyona, bir filme, bir televizyon programına baktıklarında ne gördükleri ve nasıl yorumladıkları gelişim ve öğrenme açısından önemli göstergeler verebilmektedir. Çünkü göreceği düşünülen şeyi görmüyorsa veya gördüğündeki mesajı alamıyorsa öğrenmenin güçlü olmadığına ilişkin ipucu verebilir (Arnheim, 2012, s. 342).

Resimler, yazılı ifadelerden çok daha uzun süre akılda kalmaktadır. Bu durum, sözcüklerin yetersiz kaldığı ve daha net anlatılması ihtiyaç duyulan durumlarda, görsel imajlar kullanmanın gerekliliğini açığa çıkarır. Sözlü ifadelerin imajlarla desteklenmesi, dikkatin konunun üzerine toplanmasını ve somutlaştırılmasını sağlar (Uzuner, Aktaş ve Albayrak, 2010, s. 723).

Erken çocukluk döneminde sembolik bilgi gelişimi hızla ilerler ve bu dönemde çocuklar duygu ve düşüncelerini görseller aracılığı ile ifade ederler. MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde, programda bulunan dil gelişimi ile ilgili kazanım ve göstergeler kapsamında “Görsel materyalleri okur” kazanımı ve bu kazanıma bağlı olarak oluşturulan; “Görsel materyalleri inceler, görsel materyalleri açıklar”, “görsel materyallerle ilgili sorular sorar”, “görsel materyallerle ilgili sorulara cevap verir”, “görsel materyalleri kullanarak olay, öykü gibi kompozisyonlar oluşturur” göstergeleri ile bilişsel gelişim alanında yer alan “Günlük yaşamda kullanılan sembolleri tanıır.” kazanımı ve “verilen açıklamaya uygun sembolü gösterir”, “gösterilen sembolün anlamını söyler” göstergeleri görsel okuryazarlık becerilerini içermektedir. Bu kazanım ve göstergeler dışında programda vurgulanan ilkökula hazırlıkta temel olan becerilerin gelişimini destekleme çalışmaları içinde, görsel algı çalışmalarına (el-göz koordinasyonu, şekil-zemin ayrımı, şekil sabitliği, mekânda konum, mekânsal ilişkiler, hız, vb.) vurgu yapılması da görsel okuryazarlığa verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır (MEB, 2013).

Görsel Okuryazarlık ve Duygusal Zekâ İlişkisi

Görseller çok şey anlatmaktadır ve bireyler görselleri kendi anlayabileceği biçimde başka bir deyişle akli ve duyguları ile anlamlandırmaktadır. Her görsel, belli bir algılanma amacı ile ya da okurunun anlamasına katkı sağlayacak şekilde ve onu belli bir konuya yönlendirmek amacıyla okura sunulmaktadır. Algılama, anlamlandırma, çözümlenme, duygulanma, beğenme vb. alıcının akli ve duygusal tepkileriyle bütünleşmektedir (Günay, 2003, s. 12). Bu bütünleşme çocuğun yaşantısında sunulan görsellerin çözümlenmesini de içermektedir. Görsellerin çocukların duyguları tanımlarını sağladıkları, duygusal çağrışımlar ile duygularını ifade etmelerine aracı olduğunu söylemek mümkündür.

Sunulan görsellerde renk, şekil ve hareket, hızlı ve direkt olarak olgunlaşmamış ve farklılaşmamış duygusal seviyelere inmektedir. Empati, sevgi ve sosyal bilinç gibi insani değerler için yapılan “anlamalar”, kavramsal arıtma yoluyla duygusal değerler olarak elde edilmekte ve saklanmaktadır. İnsanlar algıladıklarını yorumlamak, değerlendirmek ve biriktirdikleriyle empati yapabilmek için öğrenmeyi sürdürmektedir. Farklı işlevdeki duygular ve duygularımıza etki eden anlamlar birlikte etkileşime girerek temel yargı formları meydana getirmektedir (Barry, 1997, s. 304). Son yıllarda çevrede görsel uyaranların artması ve çeşitlenmesi yaratıcı fikirler ve yeni ufuklar için düşünceleri açmakta ve duygularımızı da belirleyebilmektedir. Onursoy (2009) basında yer alan fotoğraflara, görüntülere ve bilgileri incelediği çalışmasında katılımcıların %50,6’sının gazetelerdeki fotoğrafların duygularını ve düşüncelerini yönlendirdiğini, %51,2’inin gazetelerdeki fotoğraflardan kendine ders çıkardığını ve %37,2’sinin görüşlerinin fotoğraflardan etkilendiğini tespit etmiştir. Bu durumda görsel okuryazarlığın bireylerin duygu, düşünce ve kararlarını etkilediği söylenebilir. Diğer yandan görselleri yorumlamanın çocuğun deneyimlerine, çevresindeki gözlemlerine, içinde bulunduğu koşullara bağlı değişebileceği de unutulmamalıdır (Odabaşı ve Barış, 2007).

Görselleri oluşturma, anlama ve yorumlama; okuma, yazma, konuşma ve dinleme kadar önemlidir. Çocuklar yazılı materyallere, televizyona, filmlere ve şarkılara ek olarak hemen her gün bilgisayarlar, eğitsel oyunlar ve internet üst düzey görsel becerilerin kullanımını gerektiren görsellerle karşılaşmaktadırlar (Kırkkılıç ve Akyol, 2007, s. 166). Graber’in basılı ve elektronik haber kaynaklarına yönelik yaptığı alan görüşmeleri ve içerik analizleri de, insanlar üzerinde suç ya da cinayet konulu medya imajlarının, resmi istatistiklerden daha etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Graber, bu konulardaki haberler medyada aşırı düzeyde yer aldığına insanların suç bilgisine hassasiyetinde azalma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir (Barry’dan aktaran Onursoy, 2009, s. 132). Bu bağlamda çocuğa sunulan görsellerin de duygusal izlenim yaratabileceği, duygu yoğunluğunun abartılmasının duygusal istismara neden olabileceği unutulmamalıdır. Niteliksiz/saldırgan görseller çocuğun şiddete karşı duyarlılığını azaltabilir veya davranış düzenlemeyi engelleyebilir.

Gartwait (2001) yazılı metinleri görseller ve sesle zenginleştirmek yoluyla hiper-medya etkinliklerinin sınıf ortamında etkili olup olmadığını anlamak amacıyla yapmış olduğu araştırmada

grafiklerin kullanılması ve düşüncelerin organize edilmesinde renklere yer verilmesinden öğrencilerin çok etkilendiğini, güdülenmişlik düzeylerinin yükseldiğini ve etkinliklerin öğrencileri cezp ettiğini belirlemiştir (Kırkkılıç ve Akyol, 2007, s. 167). Buradan görsellerin ve renklerin çocuklara kazandırılması gereken kazanımlar için önemli araçlar olduğu ve bunları sınıf ortamında kullanmanın daha iyi öğrenmeler sağlayacağı ve çocukların güdülenmişliklerini artıracacağı söylenebilir.

Beden dili ile aktarılan duyguların yorumlanması da görsel okuryazarlık gerektirebilmektedir. Duygular sözcüklerle ifade edilmeden de kendilerini ortaya koyabilirler (Korkut, 2004, s. 126; Southam Gerow, 2004, s. 113). Hareketler, duruş, oturma şekli, kolları kullanma, yüz ifadesi, göz ve kaş hareketleri, el sıkışma, yürüyüş biçimi, başkalarıyla olan mesafe, giyim vb. genellikle fark edilmeyen küçük ve sıradan mimikler bile beden dilinin verdiği mesajlar açısından önemlidir. (Moller'dan aktaran Yeşilyaprak, 2007, s. 39). Sözler ile beden dili çeliştiğinde beden dili çoğu kez daha gerçekçi ve daha güvenilir bilgi kaynağı olabilmektedir (Korkut, 2004, s. 126; Daş, 2014). Yüz yüze etkileşimlerde bir mesajın duygusal anlamının %55'inin tavır, hareketler, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan işaretlerle açıklandığı, %38'inin ise ses tonu ile iletildiği belirtilmektedir. Sözcüklerle ifade edilen, duygusal anlamın geriye kalan sadece %7 lik bölümüdür (Shapiro, 1999, s. 21). Bu nedenle beden dilinin duyguları anlama, ifade etme ve ilişkileri yönetme noktasında her zaman ön planda olduğu, bir anlamada görsel okuryazarlık gerektirdiği söylenebilir.

21. yüzyıl çocukları görsel sembollerle etkileşim içerisindedir. Kelimelerle iletişim daha eski iletişim biçimi olarak algılanmakta ve kelimeler baskıcı, görseller ise daha büyüleyici şekilde algılanmaktadır. Görsel iletişim aracının özelliklerinin yanı sıra aktardığı bilginin yapısı ve bu bilginin kişi tarafından nasıl anlamlandırıldığı da önemlidir. Bu anlamlandırma biçimi bir tür okuma şekli olarak erken yaşlarda ailede başlayan ve zaman içerisinde okulda geliştirilen gelişimsel bir beceri sürecidir. (Ertürk ve Gül, 2006, s. 49). Çocuklarla görselin özelliklerini tartışmak, görselin yansıttığı bilgi ile çocuğun anlamlandığı bilgi arasında karşılaştırmalar yapmak çocukların bilişsel ve duygusal mesajların doğru yapılandırılmasına yardımcı olacağı söylenebilir.

Okul Öncesi Eğitiminde Duygusal Zeka ve Görsel Okuryazarlık Becerilerinin Desteklenmesi

Duygusal ifadeleri birbirinden ayırt etme becerisi, gelişimsel bir süreci içermektedir. Çocuklar duygularla ilgili olan yüz ifadelerini erken yaşlarda tanımlarlar, bu erken yaşlar 2 yaşına kadar inebilir. Bazı araştırmalarda 10 haftalık bebeklerin yüzlerdeki ifadelerden, duygular hakkında bir anlam çıkardıklarını gösteren kanıtlar bulunmuştur (Izard ve Haris, 1995). Bununla birlikte bu tepkilerin, karşısındakinin duygularını tanımlama mı yoksa bebeğin kendi gelişiminin bir parçası mı veya basitçe karşısındakinin taklit etmek mi olduğu konusunda hala bazı sorular tam anlamıyla cevaplanmamıştır. 2 yaşından sonra bütün çocuklar, yüzdeki ifadeler için bir anlam çıkarmakta ve duygular hakkında konuşmaktadırlar (Camras ve Allison, 1985).

Görsel okuryazarlık becerisine sahip çocukların karşısındakinin neye ihtiyacı olduğunu ve ne hissettiğini bildiren mesajları fark edebildikleri ve doğru yorumlayabildikleri söylenebilir. Görseller

gelişimsel olarak uygun olduklarında duyguları tanıma ve ayırt etmeyi, hatta empatiyi de artırabilmektedir. Görsel birçok duyguya yönelik olduğu gibi duyguyla ortaya çıkan bedensel ifadeleri de doğru şekilde yansıtabilmelidir. Duyguların yüze ve bedene nasıl yansıdığı, duyguları yansıtan görsellerin özellikleri Tablo 1’de açıklanmıştır (Kılıçarslan, 2009, s. 124-125).

Tablo 1. Duyguları yansıtan görsellerin özellikleri

Duygu	Ağız	Gözler ve Kaşlar	Kafa ve Beden
Mutluluk	Gülümseme, dudak kenarları yukarı kıvrık, büyük ihtimalle dişler görünür	Gözlerin dış köşelerinde kırışık bir cilt	Dans etme veya zıplama, alkış tutma, geriye yaslanma, kollar açık
Hüzün	Somurtmak veya kaşlarını çatmak, dudaklar ve çene aşağı kıvrık	Ağlayan, sarkık gözkapağı, kaşların iç kısımları kalkık	Düşük omuzlar, yumuşak kaslar, sarkık baş, hareketsiz veya pasif duruş
Öfke	Kaşlar çatık, gerilmiş kaşlar ve ağız	Gözünü dikip bakma, büzülmüş alın	Kafa sarsılır, saldırgan hareketler mümkündür, (örneğin eller yumruk biçiminde kalçada), büyümüş burun deliği, kızarmış yüz, beden tetikte
Korku	Gergin ağız, titreyen dudaklar, titreyen dişler	Gözler ardına kadar açık, hızlı hızlı kırılır, ağlama	İçine kapanık veya donuk reaksiyonlar, kıvrınmak, terli avuçlar, sert kaslar
Şaşırma	Açık ağız, kenarları biraz dışa kıvrık	Gözler ardına kadar açık, kaşlar kalkık ve ayrık	Ağız ellerle kapatılmış veya donakalmış
Nefret	Üst dudak kıvrık, büyük ihtimalle dil görünür	Kaşların dış köşeleri çatık	Kafa arkaya veya yanlara hareket eder, buruşuk burun

(Kılıçarslan, 2009, s. 124-125).

Duygusal zekâ ve görsel okuryazarlık yaşam boyu geliştirilebilen becerileri içermektedir. Her ne kadar bu beceriler aile ve diğer sosyal çevreyle gelişse de okul öncesi eğitimle sistematik olarak desteklenip kazandırılması, kalıcılığın sağlanmasında daha etkili sonuçlar verecektir. Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler verilebilir;

- Ebeveynler ve öğretmenler çocuklara sözel olmayan duygu dilini okumayı öğreterek duygusal iletişimin nüanslarını daha iyi anlayabilmelerine yardımcı olabilirler.
- Okul öncesi eğitim programlarında duygusal zekanın gelişimini destekleyecek kitaplar incelenerek, etkileşimli kitap okuma etkinlikleri, kukla gösterileri vb. yapılarak çocukların duygusal zeka ve görsel okuryazarlıkları desteklenebilir.
- Okul öncesi eğitim ortamı çocukların duygusal zeka ve görsel okuryazarlık becerilerini destekleyecek uyarıcı materyallerle donatılabilir. Örneğin; kuklalar, duygusal ifadeler, sosyal kurallarla ilgili görseller vb. sistematik olarak eğitim ortamında sunulabilir ve güncellenebilir.
- Gazete ve dergilerden kesilen insan resimlerini çocuklara gösterip bu resimlerdeki kişilerin yaşadığı duyguların neler olabileceği sorulabilir ve onların tahminleri birlikte değerlendirilebilir.
- Öğretmenler logolar, renkler ve semboller gibi unsurlardan yararlanarak sınıf içindeki duygusal paylaşımı destekleyebilirler.

- Çocuklarla yapılabilecek bazı etkinlikler onların duygu tanımlama becerisini geliştirmenin olası birkaç yolunu göstermektedir. Duyguları tanıma ve görsel okuryazarlık becerilerinin gelişimini desteklemek için görsel materyaller içeren çeşitli etkinlikler yapmak gereklidir. Örneğin; çocuklara duygu kartlarını gösterip ve her bir yüz ifadesinin yansıttığı duyguyu çocukların bulmasını isteyebilirler. Çocuğun bildiği duyguları ifade ettiğinde çocuktan her duyguyu bir renkle eşleştirmesini isteyebilirler. Duygu kartları arasından rastgele bir duygu kartı seçmelerini isteyip ve çocuklara seçtikleri duyguyu göstermeden karttaki duyguyu yüz ve mimikleriyle diğer çocuklara yansıtmaya çalışabilir, çocukların da bu duyguyu tahmin etmesini isteyebilirler. Sonrasında sıra duyguyu bilen çocuğa geçebilir ve bu defa duyguyu beden dili ile çocuk anlatabilir, diğerlerinden tahmin etmesini isteyebilirler.
- Diğer bir etkinlikte ise öğretmenin yüreklendirmesiyle çocuklardan biri öne çıkabilir ve içinden gelen ve duygusal durumuna uygun bedensel duruşu yapabilir. Vücudunu hareket ettirmeden durmaya çalışır. Diğer çocuklar bu hareketlerden ayaktaki çocuğun duygusunu anlamaya çalışabilirler. İkinci aşamada ise bir adım ileri gidilerek çocuklardan yalnızca jest, mimikler ve beden hareketlerini kullanarak, tıpkı bir pandomim yapar gibi, duygularını ifade etmeleri istenebilir. Diğer çocuklar bu hareketlerden ayaktaki çocuğun duygusunu anlamaya çalışırlar. Üçüncü aşamada çocuklardan duygularını resim yoluyla ifade etmeleri istenebilir. Duygular bu şekilde farklı yollarla ifade edildikten sonra duygularını en iyi nasıl ifade ettikleri ve nasıl anlaşıldıklarına dair değerlendirme yapılabilir. Bu tür etkinlikler yine görsel okuryazarlık ve duygusal zeka arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir.
- Çocuklar duyguların ve duygu içeren sözcüklerin görsel listesini oluşturabilirler. Çocuklar listedeki her bir duyguyu sözcüklere dökerek anlatabilir veya bu kelimeyle eşleşecek resimler arayabilirler. Çizim yapmaktan hoşlanan çocuklar her bir kelimeyi çizimle gösterebilir veya bir sahne ile sergilemeyi tercih edebilir. Etkinlik duygu kartlarını canlandırma şeklinde sessiz sinema oynayarak da yapılabilir. Bu tür etkinlikler çocuklarda duyguların görsellerde nasıl yer bulduğunu anlamasına ve biz eğitmenlerin çocukların bu duygusal gelişimlerine ortak olmamıza katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Arizpe, E., Styles, M.** (2002). *Children reading pictures*. London: RoutledgeFalmer.
- Arnheim, R.** (2012). *Görsel Düşünme* (3. b.). (R. Ögdül, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Barry, A. M. S.** (1997) *Visual Intelligence, Perception, Image And Manipulation in Visual Communication*. USA: State University Of New York Press.
- Camras, L. A., Allison, K.** (1985). Children's understanding of emotional facial expressions and verbal labels. *Journal of Nonverbal Behavior*, 9, 84-94.
- Daş, C.** (2014). *Büyüme ve bütünleşme: Gestalt terapi yaklaşımı*. Ankara: HYB.
- Ertürk, Y. D., Gül, A. A.** (2006). *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*. Ankara: Nobel.
- Goleman, D.** (2017). *Duygusal Zeka*. 47. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları.

- Günay, V. D.** (2003). *Metin Bilgisi*. Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil.
- Izard, C. E., Harris, P.** (1995). Emotional development and developmental psychopathology. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Wiley series on personality processes. Developmental psychopathology, Vol. 1. Theory and methods* (pp. 467-503). Oxford, England: John Wiley & Sons.
- Kılıçarslan, F.** (2009). *10 adımda duygusal zekâ*. İstanbul: Zen Yayınları
- Kırkkılıç, A., Akyol, H.** (Ed.). (2007). *İlköğretimde Türkçe öğretimi*. Ankara: PegemA.
- Korkut, F.** (2004). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB].** (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Milli Eğitim.
- Odabaşı, Y., Barış, G.** (2007) *Tüketici Davranışı. Mediacat Akademi*, İstanbul.
- Onursoy, S.** (2009). Duygusal zeka boyutunda yazılı medyada görsel tüketim. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*.
- Özkubat, S.** (2015). *Görsel farkındalık eğitim programının 5-6 yaş çocuklarının görsel okuryazarlıklarına etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Salovey, P., & Mayer J.** (1990). Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality, Vol.9 No:3. *Baywoodpublishing Company, Inc.* 185-221.
- Shapiro, L.** (1999). *Yüksek IQ' lu Bir Çocuk Yetiştirmek* (Ü. Kartal, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sinatra, R.** (1986). *Visual literacy connections to thinking, reading and writing*. Illinois: Charles Thomas.
- Southam-Gerow, M. A.** (2004). *Çocuklarda ve Ergenlerde Duygusal Düzenleme* (M. Şahin, Çev.). Ankara: Nobel.
- Uzuner, S., Aktaş, E., & Albayrak, L.** (2010). Türkçe 6, 7 ve 8. Sınıf ders kitaplarının görseller (illusturasyonlar) açısından değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 27, 721-733.
- Yeşilyaprak, B.** (Ed.). (2007). *Duyguları fark etme ve ifade etme: psiko-eğitim programı*. Ankara: Nobel.

**OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN EĞİTİMİNE YÖNELİK ÇABALAR BAĞLAMINDA
MEHMED FUAD'IN “HANIMLARA MAHSÛS USÛL-İ KİTABET VE İNŞÂ” ADLI ESERİ**

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

İnönü Üniversitesi Türkçe Eğitimi Programı, hasan.kavruk@inonu.edu.tr

Sevil ALPARSLAN

İnönü Üniversitesi Türkçe Eğitimi Programı, sevilalparslan@yahoo.co.uk

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Maârif alanında önemli gelişim ve değişimler başlamıştır. Bu değişimlere paralel olarak kadınların eğitimi hususuna yönelik ve kadın merkezli eğitim kurumlarındaki artış II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Yenileşme döneminde kadınların eğitiminin farklı yönlerden ele alınması Türkçe eğitimine de yansımıştır. Bu durum kadınlara yönelik yazma eğitimi kapsamında kitapların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* bu alanda ortaya konulan önemli eserlerden biridir. 1317/1898'de basılan eserin yazarı Mehmed Fuad'dır.

Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nde kadınlara yönelik yazma eğitimi çabaları içinde oluşturulmuş olan *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* kitabı yazma eğitimi bağlamında incelenmiştir. Nitel gelenekten faydalanılan araştırmada doküman ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ilk olarak kitabın metin incelemesi yapılmış, daha sonra bir yazının oluşturulmasında izlenen aşamalar aktarılmış ve kullanılan üslupta bulunması gereken niteliklere yer verilmiştir. Yazma eğitiminde mektup tür ve örneklerini ele alan kitabın sonunda resmi yazışma lakapları cetveline yer verilmiştir. Araştırmanın en dikkat çekici özelliği ise eserin özellikle hanımlara yönelik hazırlanmış olmasıdır.

Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ adlı eserin, erkek egemen söylemin hâkim olduğu dönem içerisinde kitâbet türünde hanımların kullanımına yönelik hissedilen boşluğun doldurulması amacıyla kaleme alındığı tespit edilmiştir. Ancak eserde hanımlara özel kullanımlar teorik olarak değil kadınların ağzından verilen mektup örneklerinden yola çıkılarak aktarılmıştır. Kadınlardan bu mektup örneklerini okuyarak benzer örnekler oluşturmaları beklenmiştir. Eserde, kadınlara mahsus mektup örneklerinde bir yazma planının olduğu ve bu plan dahilinde uygun kelime seçimine dikkat edilmesi gerektiği hususu önemle vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, yazma eğitimi, kadın, inşâ ve kitâbet.

EFFORT TO IN CONTEXT OF WOMAN EDUCATION IN THE OTTOMAN EMPIRE THE BOOK IS MEHMED FUAD “FOR WOMAN LITERARY COMPOSITION AND WRITING”

ABSTRACT

After the announcement of Imperial Edict of Reorganization in Ottoman Empire, important development and changes started in the Education field. In parallel to these changes, tendency to the education of women and increase in the woman-centered educations institutions coincide with the Second Constitutional era. Consideration of the education of women in the renovation period from different aspects also reflected on Turkish education. This condition lead to the emergence of books within the scope of writing education-oriented women. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* (Procedural Book Specific to Women and Construction) is one of the important Works presented in this field. Author of the work published in 1317/1898 is Mehmed Fuad.

In this study, the book named *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* created within the efforts of writing education oriented to women in the Ottoman Empire was examined in context of the writing education. In the research for which it is benefited from qualitative tradition, document and content analysis method was used. In the research, firstly the text of the book was examined, then, stages followed in creation of any writing were transferred and qualifications required to be found in the wording were mentioned. Official correspondence nicknames' list was given at the end of the book which discusses the letter type and examples in the writing education. The most remarkable feature of the study is that the work has been particularly prepared for the women.

It was found out that the work named *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* was written for the purpose of filling the gap felt for the use of women in the literary composition type within the era when male-dominant discourse dominated. However, usages specific to the women in the work were transmitted by setting out from the letter examples given from the mouth of women, not theoretically. It was expected from women to read these letter examples and to create similar examples. Based on this information, it was emphasized that there is a writing plan in the letter examples being specific to women in the work and it should be paid attention to the selection of proper Word within the scope of this plan.

Key words: Turkish education, writing education, woman, writing and literary composition.

GİRİŞ

İnşâ kelimesi farklı kaynaklarda aşağıda belirtilen şekillerde tanımlanmıştır: Yapma, yapılma, vücûda getirme, meydana getirme, mektup yazma, yazı kaleme alma, nesir yazı (Develioğlu 1993:441), yapma, meydana getirme, terbiye etme (Topaloğlu 1995:436), yapma, vücuda getirme, imal, gemi ve bina yapma, kaleme alma, emir ve temenni kipleri (Sâmî 2001:177), yaratma, icat etme, yazma, söz yaratıcılığı. “İnşâ” kelimesi ilkin “yapma, yapılma, kurma, kurulma” manalarını taşımaktayken, daha sonra “Arapça, Farsça kelimelerle yüklü, süslü, secîli nesir” manalarını kazanmış; daha sonra da “yazmak ve kaleme alma” anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla “resmî ve hususî yazışma usûl, kaide ve incelikleri” anlamlarına gelecek şekilde terimleşerek “mektup yazma sanatını ifade” etmiştir. Ayrıca bu terim daha sonraki dönemlerde okullarda yazı yazma dersine verilen isim ile mektup, tebrik, tâziye, dilekçe vb. nesir türleri örneklerini içine alan öğretici eserlere verilen isim olarak da kullanılmıştır.

Osmanlı’da kızlara yönelik eğitim, geleneğe bağlı olarak Sıbyan ve Mahalle mekteplerinde sürdürülmüştür. Sıbyan mektebini tamamlayan kız öğrenciler eğitimlerine devam etmek için özel hocalardan ders almışlar veya tarikat dergâhlarına devam etmişlerdir (Ergin, 1977; 457). Tanzimat döneminden sonra rüştiye ve idadilerin ülke çapında yayılması ile bu okulların müfredatında yer alan dil bilgisi ve yazma konularının öğretilmesi amacıyla edebiyat dairesinde görülen “usûl-i kitabet ve inşâ” dersleri verilmeye başlanmıştır. Bu derslerde okutulmak üzere, derslerin malzemesini, uygulama, yol, usûl ve örneklerini ihtiva eden değişik seviye ve hacimde kitaplar yazılmaya başlanmıştır (Özarslan, 2007:65). Yazılan bazı kitaplar edebî meseleleri, türleri ihtiva ederken bazıları da doğrudan doğruya, bu okullardaki yazı yazma derslerinde öğretilen “mektup, tebrik, taziye, dilekçe vb. nesir türlerini” ve bu türlerin değişik örneklerini, yazılış yollarını gösterir nitelikte oluşturulmuştur (Ayverdi 2005: 1418). Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Maârif alanında önemli gelişim ve değişimler başlamıştır. Tanzimat döneminde Osmanlı devleti; modernleşmenin ancak mektepler kanalıyla oluşacağına inandığından yeni bir Osmanlı toplumu oluşturma sürecinde eğitim konusunda yeniliklere girişmiştir. Örnek alınan eğitim sistemi ise Fransız eğitim sistemidir (Kodaman, 1991: 21). Kanun-ı Esasi’de, “Osmanlı efrâdının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburî olacak ve bunun derecâtı ve teferruatı nizâm-ı mahsus ile tayin kılınacaktır” (Kodaman 1991: 67) maddesi; kadının eğitilmesi konusundaki girişimlere yeni bir yol çizmiştir. Osmanlı’da ilk kız rüştiyeleri 1858 yılında; Dârü’l-muallimât (kız öğretmen okulu) 1870 yılında, kız idadileri ise 1880 yılında açılmıştır. Bu değişimlere paralel olarak ilerleyen kadınların eğitimi hususuna yönelik ve kadın merkezli eğitim kurumlarındaki artış II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Yenileşme döneminde kadınların eğitiminin farklı yönlerden ele alınması Türkçe eğitimine de yansımıştır. Bu durum kadınlara yönelik yazma eğitimi kapsamında kitapların ortaya

çıkmasına yol açmıştır. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* adlı eser bu alanda ortaya konulan önemli çalışmalardan biridir. 1317/1898’de basılan eserin yazarı Mehmed Fuad’dır. İlk basımı 1317’de yapılan eserin en güncel halinin ele alınması maksadıyla 1329 yılındaki son baskısı da bu çalışmada esas alınmıştır.

MATERYAL VE METOT

Bu araştırmada, Osmanlı Devleti’nde kadınlara yönelik yazma eğitimi çabaları içinde oluşturulmuş olan *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* adlı eser yazma eğitimi bağlamında incelenmiştir. Nitel gelenekten faydalanan araştırmada doküman ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ilk olarak kitabın metin incelemesi yapılmış, daha sonra yazma işleminin oluşturulmasında izlenen aşamalar aktarılmış ve kullanılan üslupta bulunması gereken niteliklere yer verilmiştir. Yazma eğitiminde mektup tür ve örneklerini ele alan kitabın sonunda resmi yazışma lakapları cetveline yer verilmiştir. Araştırmanın en dikkat çekici özelliği ise eserin özellikle hanımlara yönelik örnekler dikkate alınarak hazırlanmış olmasıdır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Arapçadan dilimize giren ve yaygın biçimde kullanılan “mektûb” kelimesinin Farsça ve Türkçedeki karşılıkları “nâme” ve “betik (bitig)” olarak kullanılmıştır. Yazının bulunduğu tarihten itibaren çok köklü bir geçmişe sahip olan mektup türü ister resmi ister hususi olsun taraflar arasında bir gizlilik unsuru taşımıştır. Mektuplar, genel olarak “özel” ve “resmî” olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Resmî mektuplar, kamu veya özel sektör birimleri arasında veya kendi içlerinde yapılan yazışma çeşitlerini ifade eder biçimde kullanılmıştır. Davet, taziye, tebrik gibi yazılar ise daha çok şahsa hitaben yazılmış, ancak mesafe ve ciddiyetin korunduğu kısa mektuplar olarak kabul edilmiştir (Donbay, 2011: 84-85). Zira o dönemde mektup bireysel, toplumsal ve edebi bir nitelik taşımıştır. Bireyin kişilerle, kurumlarla olan ilişkisinde yazdığı mektupların niteliği göz önünde bulundurulmuştur. Bu ihtiyaç gereği de mektup ve yazışma kurallarına yönelik birçok eser yazılmıştır. Bundan dolayı mektup her eserde kitle iletişim aracı olarak farklı bir anlam ifade ederken resmi ve özel yazışmalarda değişik yönleri dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada, Mehmed Fuad’a ait ilk basımı 1317/1898 son basımı 1329/1911 olan *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* adlı eser incelenmiştir. Çalışmada en güncel verilere yer verilebilmesi amacıyla eserin iki ayrı baskı da dikkate alınmıştır. Eserin önsözünde Mehmed Fuad “... benât cinsimizin terakkiyât-ı ilmiye ve kemâlât-ı fenniyelerine hizmet emeliyle şu risâleyi tertibe hâme-rân oldum.”(1329:3) diyerek bu alandaki açığı kapatmak için bu eseri hazırladığını belirtmiştir. Ayrıca eserin başlığında 19. yüzyılın genel temayülüne uygun biçimde “kitâbet” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Yazar, eserin *Kavâid-i Umûmiye* bölümünde “Kitâbet yahud inşâ başlıca birtakım

kavâide tabidir ki bunları bilmek, öğrenmek lazım geleceğini beyâna hacet yoktur.” (1329:4) cümlesiyle kitâbet” ve “inşâ” kelimelerini yazma anlamında terim olarak birbirinin yerine kullanmıştır.

Eserin yapısı incelendiğinde kısa bir önsöz sonrasında *Kavâid-i Umûmiye* başlığı altında yazışma hususundaki genel kurallar verilerek yazışma örnekleri sunulmuştur. Her yazışma örneğinden önce ise ilgili başlık hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Bu eserdeki yazışma örnekleri “Âile mektûpları, Tebrîkler, Tezkireler, Taziye-nâmeler, Senedler, Telgraf-nâmeler, Arz-ı hâller” başlığı sekiz farklı bölümden oluşmaktadır. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* kitabındaki bölümler resmi ve özel yazışmaya yönelik içerikleri mektup türüne dayalı olarak öğretmeyi hedeflemiştir. Bu bölümlerde yer alan yazışma çeşitleri şu şekilde sıralanmıştır:

Âile Mektupları

Âile Mektupları başlıklı ilk bölümde mektup örneklerinden hemen önce aile içi yazışmalarda resmi bir dil kullanılmayacağı, samimi ve sade bir üslup kullanılması gerektiği, bu yapılırken muhatabın konumunun ve yaşının göz önünde bulundurulması gerektiği önemle vurgulanan hususlardandır. Bu bölümde toplam 20 adet mektup örneği verilmiştir.

Tebrîkler

Tebrîkler bölümü yedi başlık altında ele alınmış olup bunlar şöyle sıralanabilir: *ramazan tebrikleri, sene tebrikleri, bayram tebrikleri, kandil tebrikleri, rütbe tebrikleri, nişan tebrikleri, memuriyet tebrikleri*. Bu bölümde tebrik mektuplarının niçin ve nasıl yazılacağı teferruatlı olarak anlatılmıştır. Mehmed Fuad bu bölümde kişinin sevdiği birine, akraba vb. kimselere onlarda sevinç hasıl edecek durumları tebrik ederken muharerrâtın, muhatabın derecesi ve durumdan doğan hissiyatına uygun sade ve doğal tabirlerle memnuniyetini ifade etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra yazar, muhatabın saadetine iştirak yolunda yazılan tebriklerde daha iyi durumlara nail olmaları yönünde de ifadelere yer verilmesi hususuna vurgu yapmıştır. Bu bölümde mektup ve cevabi mektup olmak üzere toplam 31 örneğe yer verilmiştir.

Tezkireler

Yazar, bu bölümde tezkirenin ne olduğu, niçin yazıldığı ve yazılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususları üzerinde durmuştur. Eserde, tezkirelerin “iki şehir ya da kasabada bulunan iki zat arasındaki resmi ya da hususi olarak haberleşme evrakı olabileceği gibi iki müessese arasında da cereyan eden haberleşme evrakı olabilir” ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca tezkirelerde kullanılacak dilin kişinin maksadını açık bir şekilde ifade etmesi, sade ve anlaşılır olması, muhatabın seviyesine uygun biçimde yazılması gibi üsluba yönelik bazı hususlara vurgu yapılmıştır. Ayrıca tezkirelerde mühür

yerine imza kullanılması gerektiği de belirtilmiştir. Bu bölümde 10 adet tezkire örneğine yer verilmiştir.

Taziye-nâmeler

Taziye mektupları; vefat, kaza gibi üzücü durumlarda kaybedilen kişinin yakınlarına hissedilen üzüntüyü ifade etme ve yakınlarını teskin etme ile baş sağlığı dileklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Eserde bu tür mektuplarda kullanılan üslubun teselli verecek ve efkâr hissini ortadan kaldıracak nitelikte olması gerektiği belirtilirken mizah unsurlarından kati surette uzak durulmasına yönelik uyarıya yer verilmiştir. Bu bölümde 5 adet taziye mektup örneği görülmektedir.

Senedler

Bu bölüm, “makbuz, maaş, kefâlet-nâme, mevâzı (yer, yerler) senedi, ibrâ (borçtan kurtarma) senedi, icâr (kira) senedi, muvâda’a (bırakma) senedi vb.” kısımlardan oluşmaktadır. Senetlerin birçok çeşidi bulunmasına rağmen yazar eserde en lüzumlu olanların ele alındığını ifade etmiştir. Bu bölümde senetlerin nasıl oluşturulacağı hususu kısaca anlatılarak pula tabi olanlara dikkat edilmesi, imza ve tarihin mutlaka yazılması gerektiği belirtilmiştir. Bu bölümde 12 adet senet örneği vardır.

Telgraf-nâmeler

Telgraf-nâmeler, mektupla haberleşmede zaman kaybedileceği düşünülen hadiselerin muhataba hızla iletilmesi için kullanılmıştır. Eserde bu mecburiyet durumlarının çoğunlukla ticari vakalar, müjde, tebrik, vefat gibi konuları içerdiğini ancak bazen ailelerinin merakını giderme vb. durumlardan dolayı da oluşturulabileceği de ifade edilmiştir. Telgraflarda kısa, öz bir anlatım, az kelime ile fazlaca şeyi ifade etme hususlarına dikkat edilmesi gerektiği hususu özellikle vurgulanmıştır. Bu kapsamda eserde toplam 14 örnek vardır.

Arz-ı hâller (İstid’a-nâme, dilekçe)

Arz- hâl, halini arz etmek manasına gelmekle birlikte çoğunlukla bir isteği belirttiğinden dolayı bunlara istid’a-nâme (dilekçe) denilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dilekçelerde genellikle belli makamlardan talep edilen istekler yer aldığından kullanılan dil oldukça açık olup müphem ifadelerden kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında hitap edilen makamın derecesi dikkate alınarak kâğıt düzenine itina gösterilmesi, kâğıdın yarısının aşağısından başlanması gerektiğine yönelik ifadelere yer verilmiştir. Bu bölümde 27 adet dilekçe örneğine yer verilmiştir.

Eserin Yazma Eğitimi Açısından İncelenmesi

Mehmet Fuat, *Kavâid-i Umûmiye* bölümünde bir yazı için gerekli olan unsurlara şu şekilde yer verir: Bir yazıyı yazmak için evvela lazım olan fikirdir. Çünkü fikir, yazılacak malzemenin esasıdır.

Fikirlerin yazılı ifadesi için önce yazıya giriş yapmak, yazma amacını belirtmek ve anlatmak, sonra da sonuçlandırmak lazımdır. Fikirlerin ifadesinde ise dikkat edilmesi gereken en önemli unsurların alışık olunmayan, çok rağbet edilmeyen kelimelerin kullanılmaması (sadelik) ve kullanılan kelimelerin hakk-ı tabir yani anlatılmak isteneni tam olarak ifade edebilmesidir. İşte sadelik ve hakk-ı tabir niteliklerine sahip olan bir yazının kabul göreceği ve her ne yazılacaksa yazılsın bu noktaların dikkate alınmasının lazım geldiği yazar tarafından ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, ifadede tabîlik unsurunun ihmal edilmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca “tahriri ifade kullanan kimsenin muhatapla yakınlığı, muhatabın derece ve rütbesine göre üslubunu düzenlemesi ve mütevazı bir dil kullanması inşânın adabındandır.” (1329:3-4) ifadesiyle okuyucu faktörünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtilmiştir.

Mehmed Fuad’ın bahsi geçen eserinde verilen mektup örneklerinde hanımlara özel kullanımlar yer almamıştır. Bunun yerine mektup örnekleri hanımların ağzından verilerek esere pratik bir el kitabı niteliği kazandırılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla kadınlardan kitaptaki mektup örneklerini okuyarak benzerlerini oluşturmaları beklenmiştir. Bu durum o döneme ait yazma eğitiminde ürün odaklı bir yaklaşımın izlenmesinden kaynaklanmaktadır. Ürün odaklı yazma yaklaşımında, bireyin yazma süreçlerini doğrudan ezberleyerek ya da taklit ederek kendini geliştirilmesi hedeflemiştir. Bu yaklaşım her ne kadar eski kabul edilse de özellikle resmi yazışmaların ulusal bir standarda ulaşmasında etkili olmuştur. Fakat bu yaklaşım, teorik bilgilerle desteklenmediği takdirde bazı yanlış uygulamalara sebep olabileceği unutulmamalıdır. Eserde, kadınlara mahsus mektup örneklerinde bir yazma planının olduğu ve bu plan dahilinde uygun kelime seçimine dikkat edilmesi gerektiği hususu önemle vurgulanmıştır. Günümüzde planlı yazma sürecini karşılayan ihtiyacın oluşması, fikir, ifade, yazılı metnin meydana getirilmesi basamaklarına eserde özellikle yer verilmiştir. Ayrıca yazar, metin oluşturma sürecinde muhatabın yakınlık, derece ve rütbesinin dikkate alınması faktörünü vurgulayarak hedef kitle analizine kısmen değinmiştir. Bu noktadan hareketle yazma eyleminde yazılacak metin kadar okuyucunun seviyesinin göz önünde bulundurulmasının metnin oluşturulma biçimi ile üsluba etki ettiği hususu da özellikle vurgulanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı’da kızlara yönelik eğitim geleneğe bağlı olarak, sıbyan ve mahalle mekteplerinde verilmiş olup Tanzimat döneminden sonra rüştiye ve idadilerin ülke çapında yayılması ile bu okulların müfredatında yer alan dil bilgisi ve yazma konularının öğretilmesi amacıyla edebiyat dairesinde görülen “usûl-i kitabet ve inşâ” dersleri verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda yazışma usûl ve örneklerini ihtiva eden kitaplar değişik seviye ve hacimde yazılmaya, basılmaya başlanmıştır. Erkek egemen bir toplum içerisinde, kadınların ve kızların da yazışma usûl ve kurallarını öğrenmesi

için çeşitli eserler hazırlanmıştır. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* kitabı da erkek egemen söylemin hâkim olduğu dönem içerisinde kitabet türünde hanımların kullanımına yönelik hissedilen boşluğun doldurulması maksadıyla kaleme alınan önemli eserlerden biridir. Ürün odaklı yazma yaklaşımıyla bireyin yazma süreçlerini doğrudan ezberleyerek ya da taklit ederek öğrenmesi yöntemiyle oluşturulan kitapta bir önsöz sonrasında *Kavâid-i Umûmiye* başlığı altında yazışma hususundaki genel kurallar verilerek yazışma örnekleri sunulmuştur. Bu yazışma örnekleri Âile mektûpları, Tebrîkler, Tezkireler, Taziye-nâmeler, Senedler, Telgraf-nâmeler, Arz-ı hâller başlıkları altında işlenerek örneklendirilmiştir. *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ* kitabındaki bölümler resmi ve özel yazışmaya şekillerine yazışmaları mektup türüne dayalı olarak öğretme yöntemini izlemiştir. Kitabın hanımlara mahsus yazılmış olması büyük bir önem arz etse de eserde kadınlara yönelik kullanımlar değil onların ağzından yazılan mektup ve yazışma örneklerinin sunulduğu tespit edilmiştir. Böylelikle kadınlardan, bu mektup örneklerini okuyarak benzer örnekler oluşturmaları beklenmiştir. Bu durum o döneme ait yazma eğitimi yaklaşımının ürün odaklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım her ne kadar eski kabul edilse de özellikle resmi yazışmaların ulusal bir standarda ulaşmasında etkili olmuştur. Ömür boyunca hanımların özel ya da resmi sebeplerle yazışmalara ihtiyaçlarının olduğu düşünülerek başvurabileceği bir kaynak eserin oluşturulması o dönem şartlarında ileriye dönük bir adım niteliğindedir. Böylece sıbyan ve mahalle mektebinden sonra kısıtlı kurumlarda eğitim alabilen kadınların ihtiyaçlarına yönelik oluşturulan bu eserde metin örneklerinin sunulması bireyin kendini geliştirmesini destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ayverdi, İ. (2005), *Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt: 2, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Donbay, A. (2011). Edebiyatımızda “Mektup” türü ile ilgili başlıca çalışmalar, *Erdem*, 61, 84-101.
- Ergin, O. (1977). İstanbul mektepleri ve ilim, terbiye ve sanat müesseseleri dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi, I-II, 2. baskı, İstanbul: Eser Kültür.
- Kodaman, B. (1991) *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Fuad (1317), *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ*, İstanbul: A. Asaduryan Matbaası.
- Mehmed Fuad (1329), *Hanımlara Mahsûs Usûl-i Kitâbet ve İnşâ*, İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Sâmî, Ş. (2001). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özarlan, E. (2007), Harf İnkılabından önce neşredilmiş Türkçe inşâ, kitabet ve münşeat kitapları, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, 63-78.
- Topaloğlu, B. ve Karaman, H. (1995), *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul: Nesil Yayınları.

OSMANLI'DA İSTANBUL ROBERT KOLEJİ TÜRKÇE TEDRİSATINA MAHSUS
PROGRAMIN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

İnönü Üniversitesi Türkçe Eğitimi Programı, hasan.kavruk@inonu.edu.tr

Sevil ALPARSLAN

İnönü Üniversitesi Türkçe Eğitimi Programı, sevilalparslan@yahoo.co.uk

ÖZET

Osmanlı topraklarında 18-19. yüzyıllarda çok sayıda yabancı misyoner okulu kurulmuştur. Bunlar arasında yer alan Robert Koleji de en başta gelen Hristiyan misyoner okullarından biridir. Ana dili Türkçe olan ve olmayan öğrencilerin eğitim gördüğü okulda kullanılmak üzere Vatan Matbaasında tarihsiz olarak basılan “Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program” adlı belgenin varlığı Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane Seyfettin Özege bölümünde yapılan taramada 25822 SÖ yer numarasında tespit edilmiştir. Bu program; öğrencilerde istendik davranış değişikliği meydana getirme sürecinde planlı ilerlemeye hizmet etmesi, Türkçe öğretiminin geçmişten günümüze ne tür değişim ve gelişim süreçlerinden geçtiğini göstermesi, yabancılara Türkçe öğretimine yönelik bir bölümü barındırması bakımından önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, idadi/lise öğrencilerine yönelik hazırlanan “Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program”ın incelenmesi amaçlanmıştır. Doküman ve içerik analizi yöntemine dayanan bu araştırmada ilk olarak programın metin içi çevirisi yapılmış, daha sonra Robert Koleji idadi/lise yapılanması açıklanarak sınıf seviyelerine göre okutulan haftalık Türkçe ders saatleri, programda yer alan dil becerileri, becerilerin sınıf düzeyine göre gösterdiği aşamalı gelişim, gelişimin sağlanmasında öğretilecek konu başlıkları, dil bilgisi konu başlıkları, metin türleri ve içerik seçimi ile kültür aktarımına dair unsurlar incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre programın, ana dili Türkçe olanlara ve olmayanlara göre iki farklı bölümden oluştuğu tespit edilmiştir. Türk ve yabancı asıllı öğrencilere yönelik hazırlanan bu programın, yabancılara Türkçe öğretimi hususunda sınırlı seviyede bilgiler içerdiği görülmüştür. Robert Koleji idadi bölümünün 10 sınıf seviyesinden oluştuğu görülmüş olup her sınıf seviyesine göre Türkçe derslerinin ezber, inşat, imla, kıraat, mükâleme, tahrir, sarf ve nahv, lisan kaideleri, eşya dersleri, coğrafya ve tarih kısımlarını içerdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ders saatlerinin sınıf seviyesi ilerledikçe azaldığı, kültür ve tarih aktarım öğelerinin ise artırıldığı belirlenmiştir. Kültürel ve tarihi bilgilerin aktarımı hususundaki bu artışta Türkçe ders saatlerinde tarih, coğrafya ve eşya derslerinin disiplinler arası bir yaklaşımdan hareketle bütüncül olarak kullanılmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türkçe eğitimi, Türkçe öğretim programı, Robert Koleji.

**A RESEARCH OF A PROGRAMME OF TURKISH LANGUAGE CURRICULUM AT
ISTANBUL ROBERT COLLEGE IN THE OTTOMAN EMPIRE**

ABSTRACT

A large number of missionary schools were founded during the centuries 18-19 in Ottoman territories. Robert College ranked among these is one of the leading Christian missionary schools. The existence of the document named “Robert College Program for Turkish Education” published in Vatan Printing Press in an undated way for being used in the school in which students whose native language is Turkish and is not Turkish study, was found in the number 25822 SÖ in the scanning conducted in Atatürk University Central Library Seyfettin Özege section. This program is of importance in terms of serving to planned progress in the process of creating terminal behavior change in the students, of demonstrating which changes and development processes which the Turkish education underwent from the past to the present and of accommodating a department oriented to Turkish education to foreigners.

In this study, it was aimed to examine the “Robert College Program for Turkish Education” prepared for the high school students. In this research based on document and content analysis method, primarily intra-textual translation of the program was made and then, high school structuring of the Robert College was explained and points pertaining to weekly Turkish course hours taught by the class levels, language skills of the program, gradual development which the skills showed by the class level, subject headings to be taught in providing of development, grammar subject headings, text types and content selection and cultural transmission were examined.

According to the findings obtained from the research, it was found out that the native language is consisted of two different parts by those whose native language is Turkish and those whose native language is not Turkish. It was seen that this program prepared for Turkish and foreign national students contains information at limited level in teaching Turkish to foreigners. It was seen that the high school part of Robert College is consisted of the level of class 10 and it was observed that the Turkish courses include memorizing, audible reading, spelling, recitation, discourse, composition, grammar and syntax, language principles, article courses, geography and history parts by level of every class. Also, as the class level of course hours progresses, culture and history transmission elements are increased. It was concluded that use of history, geography and article courses at hours of Turkish course in an integrated way is effective on this increase in transmission of cultural and historical knowledge by setting out from an interdisciplinary approach.

Key words: Ottoman Empire, Turkish education, Turkish education program, Robert College.

GİRİŞ

Öğretim programları; dersin amaçları, bireylere öğretilmesi hedeflenen bilgiler, kazandırılacak beceriler ile dersin işlenişi hakkında bilgi içermelerinin yanı sıra ilgili dönemlere ait sosyal ve siyasi durumun izlerini de taşımaktadır. Bu sebeple programların incelenmesi, toplum ve kültür tarihinde o dönem nelere, niçin önem verildiğinin tespiti ve analizi için önem taşımaktadır. Her bir ders alanına yönelik öğretimin, tarihi süreç içerisinde nasıl ele alındığının incelenmesi için programların ayrıntılı olarak ele alınması önemli bir gerekliliktir. Türkçe eğitimi açısından program incelemeleri gözden geçirildiğinde araştırmaların çoğunluğunun Cumhuriyet Dönemi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait Türkçe eğitim/öğretim programlarının analizinin yapılması, Cumhuriyet Dönemi Türkçe eğitim/öğretim programlarına yönelik yapılan çalışmaların bütünlük kazanmasına hizmet etmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Osmanlı'da Türkçe, yalnızca devlet okullarında değil yabancı misyoner okullarında da ders olarak yer almıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarında çok sayıda yabancı misyoner okulu kurulmuştur. Yabancı okulların sayısındaki artışta en büyük etken Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamış olmasıdır (Yıldız, 2011; 11). Islahat Fermanı ile her cemaatin kendi okulunu açma yetkisini almış olması da Hıristiyan devletleri harekete geçirmiş ve böylece açılan yabancı okul sayısı artmıştır (Açıkses, 2003; 227). Kuşkusuz bu okulların çoğu kendi din ve kültürlerinin yayılması görevini üstlenmişlerdir. Azınlık okullarının sayısının artması devletin çeşitli önlemler almasını gerektirmiştir. II. Abdülhamit bu okulların denetimini sağlamak için Mekatip-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği'ni, Maarif Nezareti'ne bağlamış ayrıca yabancı okulların resmi ruhsat ile açılmasını istemiştir (Yıldız, 2001; 21). Osmanlı Devleti topraklarında Amerika başta olmak üzere Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Almanya, Rusya, İran gibi devletler yabancı okullar açmıştır.

Bunlar arasında yer alan Robert Kolej de Amerikan Hristiyan misyoner okullarından biridir. Kurucusu Cyrus Hamlin olan kolej ilkin İstanbul'un Rumeli yakasında, Hıristiyanların ikamet ettiği Bebek köyünde üç odalı bir binada az sayıda öğrenci ile eğitime başlamıştır. İlk adı *Bebek Seminary* olan bu okul Ermeniler arasında yayılarak zamanla öğrenci potansiyelini artırmıştır (Acun ve Şencan Görtunca, 2016; 4). Ortaokul seviyesinde olan bu kurum lise seviyesine daha sonra da Robert Koleji'ne dönüştürülmüş ve zaman içerisinde Türkiye'deki misyoner faaliyetleri açısından önemli bir yere sahip olmuştur (Kocabaş, 2002). 1860'larda New York'ta Bay Christopher Rhineland Robert'in evinde kuruluş planı kararlaştırılmış olan koleje plan dâhilinde gerekli mali yardımı sağlamak amacı ile harekete geçilmiş ve ilk bağış Bay Robert'in kendisinden gelmiştir (Tozlu, 1991). Kolejin İstanbul'da kurulması amacıyla yüklü bir bağış yapmıştır.

Türk ve yabancı asıllı öğrencilerin eğitim gördüğü kolejin hazırlık sınıfına kayıt yaptırmak isteyenlerden “*onuncu yaşını doldurmuş olmaları, kendi dillerini iyi bilmeleri ve dört işlemi kullanarak basit aritmetik problemlerini çözebilmeleri*” (Robert College Constatinople Catalogue, 1905; 18) becerilerine sahip olmaları beklenmiştir.

Farklı din ve milletlere mensup çok uluslu öğrenci profiline sahip kolejde pozitif bilimlerden, sosyal bilimlere, dil eğitimine kadar farklı alanlarda dersler verilmiştir. Kolejde derslerin yanı sıra yoğun bir din eğitimi de verilmiştir.

MATERYAL VE METOT

Bu araştırmada, idadi/lise öğrencilerine yönelik hazırlanan “Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program”ın incelenmesi amaçlanmıştır. “Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program” adlı belge Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane Seyfettin Özege bölümünde yapılan taramada 25822 SÖ yer numarasında tespit edilmiştir. Doküman ve içerik analizi yöntemine dayanan bu araştırmada ilk olarak programın metin içi çevirisi yapılmış, daha sonra Robert Koleji idadi/lise yapılanması açıklanarak sınıf seviyelerine göre okutulan haftalık Türkçe ders saatleri, programda yer alan dil becerileri, becerilerin sınıf düzeyine göre gösterdiği aşamalı gelişim, gelişimin sağlanmasında öğretilecek dil bilgisi konu başlıkları, öğretimi yapılacak içeriğin seçimi ve metin türleri ve kültür aktarımına dair unsurlar incelenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Programın Yapısı ve Tanıtımı

Vatan Matbaasında tarihsiz olarak basılan program iki bölümden oluşmaktadır.

1. Ana Dili Türkçe Olanlara Mahsus Program
2. Ana Lisani Türkçe Olmayanlara Mahsus Program

Ana Dili Türkçe Olanlara Mahsus Program bölümünde, Türk asıllı öğrencilerin idadi/lise sınıf seviyeleri, Türkçe ders saatleri, Türkçe dersinde kullanılan beceriler ve becerilere ayrılan ders saatleri, seçilecek öğretim içeriklerinin türleri, dil bilgisi kaideleri, Türkçe ders saatlerinde işlenecek olan Eşya dersleri, Türkiye Coğrafyası, dini ve medeni malumat, Türkiye Tarihi derslerinin dağılımına yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde “İhtiyari Dersler” başlığı altında birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıflarda tercüme ve tahrir dersine yönelik bazı seçmeli derslerden bahsedilerek kazanımına yönelik kısa ibarelere yer verilmiştir.

Ana Lisani Türkçe Olmayanlara Mahsus Program bölümü kendi arasında iki kısımdan oluşmaktadır.

1. İdadi Sınıflar
2. Kolec Sınıfları

İdadi Sınıflar başlığı altında birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar olan beceriler ve içerik çok kısa cümlelerle özetlenmiştir. Ayrıca “Hususi Altıncı sınıf (gösterdikleri gayretler neticesinde beşinci sınıf seviyesini atlayan öğrenciler)” ile ilgili başlık altında kıraat, inşaat, imla, saf u nahvin en mühim dil kaidelerinin tekrar edilmesi gerektiği hususu vurgulanmıştır.

Kolec Sınıfları başlığında 7. sınıftan 10. sınıfa kadar olan seviyedeki ders başlıklarına yer verilmiştir. Bu sınıflara yönelik ifadeler programda şu biçimdedir:

Birinci Sınıf: Kıraat (Zemân-ı hazır üdebâsı), Türkiye coğrafyası, tercüme

İkinci Sınıf: Kıraat (Edebiyat-ı Cedide), Türkiye tarihi, tercüme

Üçüncü Sınıf: Kıraat (Üdebâ-i Mütekaddime), kitabet (resmi, ticari)

Dördüncü Sınıf: Türk tarihi edebiyatı, kavanin (Hukuk-ı Siyasiyye, Hukuk-ı Medeniyye), tahrir (s.12.)

Bu bilgiler doğrultusunda ana dili Türkçe olan öğrencilere ait içeriğin programda daha fazla yer aldığı görülmüştür. Bunun en temel sebebinin Osmanlı Devleti topraklarında kurulan kolejin şeffaf olmayı hedeflemesi olduğu düşünülebilir. Yabancı asıllı öğrenciler için hazırlanan kısmın ise sınıf seviyeleri, dil becerileri, dil bilgisi kaidelerinin başlıklarını vermekten öte olmadığı görülmektedir.

Robert Kolej İdadi/Lise Bölümünün Sınıf Seviyeleri

“Robert Kolej Türkçe Tedrisatına Mahsus Program” incelendiğinde ana dili Türkçe olan öğrencilere yönelik sınıf seviyelerinin ilk altı yılının hazırlık sınıfı niteliğinde olduğu yedinci sınıftan itibaren programda hususi isimlendirilmelere yer verildiği görülmüştür. Bu adlandırmalar ve sınıf seviyelerinin yaş aralığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1; Kolej İdadi/Lise Bölümünün Sınıf Seviyeleri ve Yaş Aralıkları

Sınıf Seviyesi	Açıklama	Yaş Aralığı
1-6. Sınıf/Sene	Hazırlık	11-16
7. Sınıf/Sene	Freshman	17
8. Sınıf/Sene	Sophomore	18
9. Sınıf/Sene	Junior	19
10. Sınıf/Sene	Senior	20

Tablo incelendiğinde ilk altı yılın hazırlık sınıfı kapsamında ele alındığı 7, 8, 9, 10. sınıfların ise kolej sınıfı olarak değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca hazırlık sonrası sınıf seviyelerinin günümüz Amerikan eğitiminde üniversite seviyesini karşıladığı tespit edilmiştir.

Sınıf Seviyelerine Yönelik Türkçe Ders Saatleri

Robert Kolej Türkçe Tedrisatına Mahsus Program’da sınıf seviyelerine göre haftalık Türkçe ders saatleri değişiklikler göstermektedir. Bu değişimlere yönelik tabloya aşağıdaki yer verilmiştir.

Tablo 2; Sınıf Seviyelerine Yönelik Haftalık Türkçe Ders Saatleri

Sınıf Seviyesi	Türkçe Ders Saatleri
1. Sınıf/Sene	11
2. Sınıf/Sene	8
3. Sınıf/Sene	5
4. Sınıf/Sene	6
5. Sınıf/Sene	4
6. Sınıf/Sene	-
7. Sınıf/Sene	4
8. Sınıf/Sene	4
9. Sınıf/Sene	4
10. Sınıf/Sene	4

Yukarıdaki tablo incelendiğinde hazırlık sınıflarında 5. sınıflar hariç olmak üzere sınıf seviyesi yükseldikçe Türkçe ders saatlerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca 6. sınıf seviyesinde ders saati belirtmemiştir. 7, 8, 9, 10. sınıflarda ise Türkçe ders saatleri yalnızca 4 saat olarak belirlenmiştir.

Sınıf Seviyelerinde Kullanılan Dil Becerileri ve Değişimi

Hazırlık ve dört yıllık kolej sınıflarından ibaret olan sınıf sisteminde sınıf seviyelerine göre değişiklik gösteren farklı beceri alanları kullanılmıştır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3; Kolej İdadi/Lise Bölümünün Sınıf Seviyelerinde Kazandırılması Hedeflenen Beceri Alanları

Sınıf Seviyesi	Beceriler
1. Sınıf/Sene	Ezber, İmlâ ¹ , Kıraat ² , Mükaleme ³ , Tahrir ⁴
2. Sınıf/Sene	Ezber, Kıraat, Lisan Kaideleri ⁵ , İfade ⁶
3. Sınıf/Sene	Ezber, İmlâ, Kıraat, Sarf u Nahv Kaideleri ⁷ , Tahrirî İfade ⁸
4. Sınıf/Sene	İnşâd ⁹ , İmlâ, Bediî Kıraat ¹⁰ , Sarf u Nahv Kaideleri, Tahrirî İfade
5. Sınıf/Sene	İnşâd, İmlâ, Bediî Kıraat, Sarf u Nahv Kaideleri, Tahrirî İfade

¹ Bir dili doğru yazmak için konulmuş belli kurallar, bir dilin kelimelerini doğru yazma bilgisi, yazım.

² Okumak işi, okuma.

³ Karşılıklı konuşma

⁴ Yazı ile, yazılı, 2. Kompozisyon

⁵ Dil bilgisi kuralları

⁶ Okuma konuları ile ilgili yazılı ve sözlü anlatma işi.

⁷ Şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisi

⁸ Yazılı ifade

⁹ Bir şiiri topluluk önünde mânâsına, veznine uygun şekilde, sözlere ses tonu ve vurgularla etki gücü katarak yüksek sesle okuma, 2.

Şiir yazma, şiir söyleme.

¹⁰ Estetik okuma.

6. Sınıf/Sene	Bedî Kıraat, Kıraat, Sarf u Nahv Kaideleri (Farisî), Ezber, Kavâid-i Tahrir ¹¹
7. Sınıf/Sene	Bedî Kıraat, Sarf u Nahv Kaideleri (Arabî)
8. Sınıf/Sene	Bedî Kıraat, Tahrir
9. Sınıf/Sene	Bedî Kıraat, Tahrir
10. Sınıf/Sene	Tahrir

Programın *Ana Dili Türkçe Olanlara Mahsus* adlı bölümünde yukarıdaki tabloda yer alan sınıf seviyelerine yönelik beceri alanları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, 1. sınıfta ezber, okuma, konuşma ve yazma becerilerinin dikkate alındığı görülmektedir. 2. sınıfta; okuma, dil bilgisi, okuma konularını detaylandırılarak yazılı ve sözlü anlatım becerilerine yer verilmiştir. 3. sınıfta; yazım, okuma, dil bilgisi, yazılı ifade, şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisi konularına yer verilmiştir. İfade edilen beceri alanları incelendiğinde bu sınıf seviyesinde yazma becerisine ağırlık verildiği görülmüştür. 4. sınıfta; topluluk önünde sesli okuma, yazım, estetik okuma, şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisi ile yazılı ifade becerisine yer verilmiştir. Bu sınıf seviyesinde ise okuma becerisi detaylandırılarak öğrencilerden estetik okuma ve topluluk önünde sesli okuma becerisini geliştirmeleri beklenmiştir. Ayrıca yazma becerisine yönelik yazılı anlatım, şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisine dikkat çekilmiştir. 5. sınıfta; topluluk önünde sesli okuma, yazım, estetik okuma, şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisi ile yazılı ifade konusuna yer verilmiştir. Bu sınıf seviyesinde 4. sınıfta geliştirilmesi beklenen alanların detaylandırılmasına vurgu vardır. 6. sınıfta; bedî kıraat, kıraat, sarf u nahv kaideleri (Farisî), ezber, kavâid-i tahrir başlıklı konular yer alırken 7. sınıfta ise bedî kıraat, sarf u nahv kaideleri (Arabî) konularına yer verilmiştir. 8 ve 9. sınıflarında ise bedî kıraat, tahrir başlıklarına yer verilirken 10. sınıf seviyesi yalnızca Türk edebiyatı ve tahrir konuları yer almaktadır.

Dil Becerilerine Yönelik Öğretimi Yapılacak İçeriğin Seçimi ve Metin Türleri

Dil becerilerinin geliştirilmesinde hiç kuşkusuz metinlerin kullanımı eskiden beri süregelmektedir. Sınıf seviyelerine göre metin türlerinin farklı biçimlerde kullanımı bireyin bilişsel olarak hazırbulunuşluğu ile zihinsel gelişimi doğrultusundaki beklentilere yönelik oluşturulmuştur. Kolejde uygulanan programın *Ana Dili Türkçe Olanlara Mahsus* adlı bölümündeki metin türleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹¹ Yazma kuralları.

Tablo 4; Öğretimi Yapılacak İçeriğin Seçimi ve Metin Türleri

Sınıf Seviyesi	Metin Türleri
1. Sınıf/Sene	Şiir, efsane, hikâye
2. Sınıf/Sene	Şiir, hikâye (milli ve tarihi)
3. Sınıf/Sene	Nesl-i hâzır ediplerinden manzum ve mensur müntehabât ¹²
4. Sınıf/Sene	Muâsır üdebâdan manzum ve mensur müntehabât ¹³ , iş mektupları
5. Sınıf/Sene	Sâlif üdebâdan manzum ve mensur müntehabât ¹⁴
6. Sınıf/Sene	Şiir, tercüme, üdebâdan manzum ve mensur müntehabât
7. Sınıf/Sene	Mektup, makale, küçük hikâye, roman, temâşâ, münakaşa, edebî tenkit
8. Sınıf/Sene	Tür belirtilmemiş
9. Sınıf/Sene	Müntehabât
10. Sınıf/Sene	Meşhur nâsirlerden parçalar

Kolej programında 1, 2, ve 7. sınıf seviyelerinde kullanılacak metin türleri belirtilirken 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10. sınıf seviyelerinde metin türleri yerine okutulacak dönem ve şahsiyetlere yönelik açıklamaların bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda 3. sınıf seviyesinde o döneme ait edebiyatçılardan seçme yazı veya şiirler, 4. sınıf seviyesinde çağdaş edebiyatçılardan seçme yazı veya şiirler, 6. sınıf seviyesinde Akif Paşa'dan bulunulan döneme kadar olan edebi cereyanlar içerisindeki mümtaz şahsiyetlerden başlıca eser numuneleri ile okuma derslerinde bedî kıraat becerisinin geliştirilmesi amacıyla Edebiyat-ı Cedide ve son dönem yazarlarının eserlerinin okutulması ifadesine yer verilmiştir. 7. sınıf seviyesinde mektup, makale, küçük hikâye, roman, temâşâ, münakaşa, edebî tenkit türlerinin yanı sıra okuma derslerinde bedii kıraat becerisinin geliştirilmesi için Tanzimat edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Muallim Naci, Recaizade Mahmut, Sami Paşazade, Abdülhakhamit, Sadullah Paşa, Ziya Paşa, Şinasi, Akif Paşa'nın incelenmesine yönelik ibarelere yer verilmiştir. 8. sınıf seviyesinde kullanılacak metin türü belirtilmezken nazım şekillerinin, edebi sanatların ve vezinlerin öğretilmesi ile Nabî, Nedim, Şeyh Galip eserlerinin tetkikine yönelik ifadeye yer verilerek Nailî Kadim, Niyazî Mısrî, Nazım, Sabit, Samî, Ragıp Paşa, Seyyid Vehbî, Nurs, Haşmet, Fıtnat Hanım, Fazıl, Sümbülzade Vehbî, Sururî, Vasıf, İzzet Molla, Leyla Hanım adlı yazarlardan seçmeler okutulacağı belirtilmiştir. 9. sınıfta Bakî ve Fuzulî'nin eserlerinin inceleneceği belirtilmiş olup Ruhî Bağdadî, Hakanî, Veysi, Muhyî Eefendi, Sabri Fehim ve meşhur nesir

¹² O döneme ait edebiyatçılardan seçme yazı veya şiirler, bunlardan meydana gelen seçmeler mecmuası, antoloji.

¹³ O döneme ait çağdaş edebiyatçılardan seçme yazı veya şiirler, bunlardan meydana gelen seçmeler mecmuası, antoloji.

¹⁴ Geçmiş edebiyatçılardan seçme yazı veya şiirler, bunlardan meydana gelen seçmeler mecmuası, antoloji.

yazarlarından bazı parçaların okutulacağı ifadesi kullanılmıştır. 10. sınıf seviyesinde ise herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Bu bulgulara göre sınıf seviyesi arttıkça incelenecek edebi eserlerin tarihsel olarak eski döneme doğru ilerlediği, kullanılan metin türlerinin ise ilk sınıf seviyelerinde şiir, hikâye edici metinler olduğu, ilerleyen sınıflarda ise sıralamaya, tanımlamaya/betimlemeye, karşılaştırmaya, sebep-sonuca ve problem çözmeye dayalı bilgilendirici metinlere yer verildiği görülmüştür. Ayrıca programda kullanılacak eserlere yönelik ibareler incelendiğinde eser seçiminde yakın çevreden uzak çevreye doğru bir yönelim olduğu tespit edilmiştir.

Dil Bilgisi Alanına Yönelik Konu ve İçerik

Programda dil bilgisi konuları verilirken genel manada *sarf u nahv* ifadesi başlığı altında konular ele alınmıştır. Ele alınan dil bilgisi konularına ait tablo şu şekildedir:

Tablo 5; Programda Yer Alan Öğretimi Yapılacak Dil Bilgisi Konuları

Sınıf Seviyesi	Dil Bilgisi Konuları
1. Sınıf	-
2. Sınıf	Türkçe lisan kaideleri tartışmaları, Arabî, Farişî kelime terkipleri
3. Sınıf	İsim, sıfat, isim ve sıfat kapsamında Arapça ve Farsça'dan Türkçe' ye geçmiş kelime çeşitleri
4. Sınıf	Zamir, fiil, edat ve bunların Arapça ve Farsça'dan geçmiş çeşitleri
5. Sınıf	Umumi kuralların müzakeresi
6. Sınıf	Farsça dil kurallarının uygulanması
7. Sınıf	Kazanılan dil bilgisi kurallarının kısa ve öz olarak işlenmesi, sarf-ı Arabî ve uygulaması
8. Sınıf	Edebi sanatlar, nazım şekilleri, milli vezin ve aruz.
9. Sınıf	-
10. Sınıf	-

Tabloya bakıldığında şekil bilgisi ve söz dizimi, cümle bilgisi yanında edebi sanatlar vezin bahsinin ele alındığı Arapça ve Farsça dillerinden Türkçede kullanılan kuralların öğretimi ile bunların uygulamasına yer verilmiştir. Kolejde uygulanan programda seçilen dil bilgisi konularının tahrir/yazma derslerine yönelik içeriği ile ilişkilendirilmiş ve yazma derslerine kıraat/okuma yapılan eserlere yönelik konular genişletilmiştir. Ayrıca 2. sınıflarda kıraat mevzuları hakkında yazılı ifade, 5. sınıflarda üslubun mevzuya uygunluğu konularına da değinilmiştir.

Programda Kültür Aktarımına Dair Ögeler

Program incelendiğinde *Ana Dili Türkçe Olanlara Mahsus* adlı bölümde Türkçe ders saatleri içerisinde coğrafya, tarih ve eşya derslerinin de yer aldığı görülmektedir. Programda Eşya dersleri yalnızca 1. ve 2. sınıf seviyesinde yer alır. Eşya dersleri 1. ve 2. sınıflarda müşterek bir yapı göstererek programda şu şekilde ifade edilir: “Müşahâdeler, mukayeseler, şifahi ve tahriri ifadeler...birinci sene müdavimiyle müşterek (Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program, tarihsiz; 2). 3.sınıfta bunlardan herhangi birine rastlanmazken 4. sınıfta *Türkiye Coğrafyası* adı altında tabî, iktisadî, idarî muhtelif bilgilerin verilmesi ifadesi programda yer almıştır. 5. sınıf seviyesinde *Dini ve Medeni Malumat* başlığında müslüman ve Türkün medeniyetleri konusu belirtilmiştir. 6 ve 7. sınıflarda “Türkiye coğrafyası iktisadî, içtimaî, idarî, Türkiye haricindeki Türkler hakkında malumat” şeklinde ifade edilmiştir. 8. sınıfta *Tarih-i İslâm* başlığında “neşet-i İslâm, garp, Acem ve Türk hükümetleri” ifadesi yer almıştır. 9. sınıfta *Türkiye Tarihi* başlığında “ilk devletlerden hazır olunan zamana kadar” ibaresi yer almıştır. 10. sınıfta ise herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Bu bilgiler doğrultusunda programın Türkçe ders işlenişi içerisinde o dilin ait olduğu coğrafya ve ilgili olduğu medeniyetlerinin öğretilmesiyle kültür aktarımı yanında milli şuurun oluşturulması da hedeflenmiştir sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, idadi/lise öğrencilerine yönelik hazırlanan “Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program”ın incelenmesi için hazırlanmıştır. Yabancı okulların sayısı Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı dönemde hızla artış göstermiştir. Bu misyoner okullarda birisi de Robert Koleji’dir. Bu noktada *Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Programın* incelenmesi çok uluslu okullarda verilen dil eğitiminin yapısını anlamada ve Osmanlı Devleti eğitim sistemindeki durumunu çözümlenmede bir hareket noktası oluşturmuştur. İstanbul Vatan Matbaasında tarihsiz olarak basılan program, genel bir çerçevede Robert Koleji’nde öğrenim gören ana dili Türkçe olan ve olmayan öğrencilere Türkçe öğretimi yapmayı hedeflemektedir.

İki kısımdan oluşan programda ana dili Türkçe olan öğrencilere yönelik kısmın 1. sınıf seviyesinden 10. sınıf seviyesine kadar daha ayrıntılı bir biçimde oluşturulduğu, ana dili Türkçe olmayan öğrencilere yönelik kısımda ise yalnızca idadi ve kolej sınıf dereceleri ve bu sınıf seviyelerine yönelik öğretim başlıklarının verildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda programda sınıf seviyelerinin artmasına paralel olarak Türkçe ders saatlerinin azaldığı görülmüştür. Programda yönerge ifadesi olarak yer alan öğrenme alanlarının sınıf seviyelerine göre değişiklik gösteren bir yapıda hazırlandığı ve her sınıf seviyesinde farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Bu bağlamda programda okuma öğrenme alanını karşılayan terimlerin kıraat, bedî kıraat, ezber, mükâleme ile ifade edildiği konuşmanın ise

inşât, ifade, ezber terimleriyle ifade edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Yazma öğrenme alanını karşılayan ifadelerin tahrir, tahrirî ifade, sarf ve nahv, kavâid-i tahrir, lisan kaideleri, imlâ olduğu görülmüştür. Ancak programda dinleme alanına yönelik herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Ayrıca sınıf seviyelerindeki artışla beraber işlenen içeriğin edebî bir nitelik kazanarak yazma/tahrir alanına ağırlık verildiği görülmüştür. Programda, sınıf seviyelerine göre metin türleri ile işlenecek içeriğin ait olduğu dönemlerin belirtildiği görülmüştür. Kullanılan metin türlerinin ise ilk sınıf seviyelerinde şiir, hikâye edici metinler olduğu, ilerleyen sınıflarda ise sıralamaya, tanımlamaya/betimlemeye, karşılaştırmaya, sebep-sonuca ve problem çözmeye dayalı bilgilendiri metinlere yer verildiği görülmüştür. Ayrıca programda kullanılacak eserlere yönelik ibareler incelendiğinde eser seçiminde yakın çevreden uzak çevreye doğru bir yönelim olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe ders işleniş içeriğinde o dilin ait olduğu coğrafya ve ilgili olduğu medeniyetlerinin öğretilmesiyle kültür aktarımı yanında milli şuurun oluşturulması da hedeflendiği ve Türkçe ders saatlerinde tarih, coğrafya ve eşya derslerinin disiplinler arası bir yaklaşımdan hareketle bütüncül olarak kullanılmasının etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Acun, F. Şencan Gürtunca, E. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Robert Kolej'de eğitim, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1, 1-34.
- Açıkses, E. (2003). Amerikalıların Harput'taki misyonerlik faaliyetleri, Ankara: TTK Basımevi.
- Robert College Constatinople Catalogue, 1905; 18.
- Robert Kolec Türkçe Tedrisatına Mahsus Program (tarihsiz), İstanbul: Vatan Matbaası.
- Kocabaş, S. (2002) Misyonerlik ve misyonerler, İstanbul: Vatan Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2011). Anadolu'da Amerikan okulları, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

**DİJİTAL KAMUSAL ALANLARDA ‘ÖTEKİ YERLER’ HAKKINDA KAMUOYU
ÜRETMEK: EKŞİ SÖZLÜK’TEKİ BAYBURT KONUŞMALARI ÜZERİNE ELEŞTİREL
BİR İNCELEME**

Öğr. Gör. Savaş Keskin

Bayburt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, savaskeskin@bayburt.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. İmran Uzun

Bayburt Üniversitesi Teknik Bilimler MYO, imranuzun@bayburt.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Emine Taş

Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, etas@bayburt.edu.tr

ÖZET

Bayburt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü tarafından desteklenen ‘Türkiye’nin Mega Kentlerinde Bayburt’un Medyatik Gerçekliği ve Algılanma Biçimleri: Bir Tele-Gerçeklik Sorunsalı’ adlı projede elde edilen verilerin bir bölümünden uyarlanan bu çalışma, dijital kamusal alanlarda inşa edilen katılımcı kültürün ‘taşralı’ ya da ‘Doğulu’ yerler hakkındaki ‘ötekileştirici tutumu’ yeniden üretme biçimlerini irdelemektedir. Oryantalist düşüncenin sosyal medyatik saçaklarını oluşturan dijital ayrımcılık, kültürel yakınsamanın özgülleşen bireyleri olarak lanse edilen yeni global kullanıcıların çevrimiçi sadakatine de tezattır. Ekşi Sözlük’teki ‘öteki yerler’ söylemlerinin bir gerçeklik olarak kurguladığı kolektif tutumu çözümlenmeyi amaçlayan bu çalışmada, Bayburt başlığı altında konuşulanların çehresi çizilmiştir. Ekşi Sözlük mimarisindeki söylemleri kapsamına alan araştırmada, ötekileştirme kodlarını kategorisel düzeyde anlamaya katkı sağlayan içerik analizi metodu kullanılmıştır. Çalışmada, geleneksel ötekilik ilişkilerinin yeni medyadaki uyarlamalarının Bayburt temsili örneğinde açıklayan bulgular, Bayburt’u neredeyse tamamen ekrandan deneyimleyen kitlelerin fantezileri ve kanaatlerine göre olumsuz tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir. Nefret söylemine kadar varan ideolojik tavrın, Türkiye’de artan politik kutuplaşmayı içeren ve yansıtan tarafları da vardır.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Sosyal Medya, Kamusal Alan, Ötekilik, Ekşi Sözlük.

**TO PRODUCE PUBLIC OPINION ABOUT ‘THE OTHER PLACES’ IN DIGITAL PUBLIC
SPHERE: A CRITICAL REVIEW ON BAYBURT SPEECHES IN EKŞİ SÖZLÜK**

ABSTRACT

This study that was adapted from a portion of the data obtained in the project called 'Bayburt's Mediatic Reality and Perceived Formats in Turkey's Mega Cities: A Tele-Reality Problematic' which was supported by Bayburt University Scientific Research Project Coordinator, argue that reproduction of 'the otherizing' attitude about 'provincial' and 'Eastern' places of participatory culture built on the digital public sphere. Digital discrimination, which forms the social mediatic fringes of orientalist thought, is in contrast to the online loyalty of new global users, who are introduced as liberating individuals of cultural convergence. In this study, which aims to analyze the collective attitude that the discourses of ‘other places’ in Ekşi Sözlük is constructed as a reality, is drawn the face of those spoken under the title of Bayburt. In the study, which includes verbal actions in Ekşi Sözlük architecture, content analysis

method is used which contributes to understanding othering codes at categorical level. In this study, it is aimed to explain the adaptations of traditional otherness relations in the new media in the example of Bayburt representation. The findings of the study show that the masses who experience Bayburt almost completely on the screen develop negative attitudes according to their fantasies and convictions. The ideological attitude that goes back to the discourse of hate has sides that include and reflect the increasing political polarization in Turkey.

Key Words: Bayburt, Social Media, Public Sphere, Otherness, Ekşi Sözlük.

GİRİŞ

Habermas'ın '*Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*' adlı yapıtında (2017) bir sınır olarak çeşitli alanlar formüleştirmesi, esasında mücadeleci deneyimin kolektif paylaşım ilişkilerindeki belirleyici özelliklerinden kaynaklanır. Habermas (2017: 127), kamu denilen tanımlamanın halk kitlelerinden çok daha ayrı bir kategori olarak, toplum içinde beliren çeşitli sorunların çözümüyle ilgilenen ya da kendilerine farklı ilgi alanları yaratarak ortak bir amaç etrafında hareket eden kitleler olduğunu söyler. Bu yönüyle edebi kamuları, siyaset kamularını, medya kamularını, ekonomi kamularını ve güncel örgütlü yaşam disiplininin çok çeşitli kamularını ortak tabanda bütünleştirerek bir grup kolektifi oluşturan kamusal alanlarla bağdaştırır. Çünkü bireylere ortak dünya görüşü oluşturan ve toplumsal uzlaşının anahtar kelimesi sayılan kamuoyu, kamusal alanlarda üretilir ve kamusal alanlar çoğu zaman fiziksel ve coğrafi uzamlarla sınırlı olmaktan çıkar, kitle iletişim sistemine ve sosyal medyaya doğru genişler. Kamusal alan olarak geniş kitlelerce kabul gören sosyal medyanın (Çalışkan, 2014; Odyakmaz-Acar, 2013; Çela, 2015) teritoryal yerlerden otonom olarak yersizliği/mekansızlığı, dijital kamusal alanlarda üretilen yerler ayrışmasına engel olamaz.

Bayburt'un sahip olduğu '*topos*', yani '*yer*' olarak kimlik, art alanında Bayburtlu olmayı ve daha da ileride Bayburtlu olmayandan kesin ve belirgin sınırlarla ayrışmayı gerektirebilir. Sosyal medya '*ütopyasının*' sakinleri, '*öteki*' olandan ayrışan '*seçkin*' kimliklerini medyatik ekranlardaki örgütlü temsillerle anlamlandırırken, Bayburt'un ekranlarda tecessüm eden yersiz-yurtsuz kimliği, kurulmakta olan bir hegemonyanın kadife hatlarında gerilimsiz sürdürülen tanınmanın da asimetrik sorunsalını gizler, sümen altı eder. Bu araştırmanın sırtını dayadığı sorunsal, modern çağdan post-modern çağa geçişte soyutlaşan '*kimlik*' sorunsalının kurulum aşamalarının izini sürmeye ve yalnızca ekranlara özgü olan ve metropol kentlilerinin hesabına çalışan kimlik imalatının sevimsizliğini parmakla göstermeye yardımcı olur. Çünkü Bayburt'un sosyal medyatik temsillerinde öne çıkarılarak evrenselleştirilen ve diğer tüm olumsal kodları yutan '*yoksunluk*' parametreleri, bir diğer kimlik temsili olarak Batılı metropol kentlilerinin sosyal sermayesini ve kimlik bakiyesini doldurmaya ve geniş çaplı kurumlanmalara aracılık eder.

Karşılıklı '*konuşmalara*' ve kamuoyu inşalarına aracılık eden sosyal medya kamusalılığı, Batı-Doğu dikotomisinin tarafları arasında cereyan eden asimetrik ve eşitsiz mücadeleyi sürdürmeye de yardımcı olur. Oryantalizmin modern varyasyonlarından biri olarak münhasır Doğulu imge biçiminde yeniden üretilen Bayburt imajları, sosyal medyadaki egemen ideolojinin momentinde dolaşır. Said (2013:79), Oryantalizm isimli eserinde '*Hayalden Doğan Coğrafya: Doğuyu Doğululaştırmak*' isimli bir başlıkta tartıştığı Batı ve Doğu arasındaki ilişkide, coğrafya temelli ötekileştirmenin Batılının hayalleri

doğrultusunda işlediğini savunur. Doğu, bir coğrafi farklılık dışında kasten Doğululaştırılır ve bu yolla Batının Ütopik varlığı imal edilir.

Bu çalışmada, bir kamusal alan olarak literatürde tartışmaya açılan Ekşi Sözlük'teki (Gürel ve Yakın, 2007; Narin ve Susar, 2013) 'Bayburt' başlıklı kamusal konuşmaların, Bayburt'un algılanışını denetleyen kamuoyunu inşa etme biçimlerinin açıklanması amaçlanmaktadır. Ekşi Sözlük'ün kültürel mimarisi ve farklı görüşlerin temsilini barındıran demokratik toplumsallığı (Yeğen, 2013) gerekçesiyle kullanıcılarının özgür ve esnek kontrollü katılımlarına açık olması (Sine ve Özsoy, 2007); Bayburt hakkında üretilen kamuoyunun nesnel ya da doğrudan tecrübeye dayalı argümanlar yerine kitlelerin 'fantezilerini ve fetiş imgelemlerini' barındırmasına neden olabilmektedir. Doğulunun kim ya da ne olduğuna dair genel fikir/kamuoyu, sadece ampirik gerçeklik değil, arzular, bastırmalar, yatırımlar ve yansıtımlar serisi tarafından idare edilen kompleks bir mantıkla hareket eder (Said, 2013: 9-10).

Çalışma kapsamında Ekşi Sözlük'te açılan 'Bayburt' başlığı altındaki 'tanımlayıcı', 'betimleyici', 'yaftalayıcı' ifadeleri kategorik olarak yapılandırılan bir içerik analizi uygulanarak, ötekileştirici kamuoyunun inşaatı incelenmektedir. Nitekim Ekşi Sözlük literatürde bir kamusal alan olmanın ötesinde, kimlikler arası 'ötekilik' ilişkilerinin görünenleri arasındaki 'nefret söylemi' savaşımaları (Alp, 2016; Kalafat, 2011; Öztekin, 2015; Yazıcı, 2016) bağlamında da çokça ön plana çıkmaktadır. Giderek politikleşen bu kamusal alandaki kutuplaşmanın seyri, Bayburt'un doğrudan taraf olmadığı bir sentetik ayrışmanın en sıcak söylemsel mücadele hatlarında örselenişe ve hedefte tutulmaya etki etmektedir.

KAMUSALLIĞIN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ VE 'ÖTEKİ' KAMUOYUNUN İNŞASI

Walter Lippman (1921), kamu hislerinin ve kitlesel eylemlerin belirlendiği toplumsal katmandaki hâkim gerçeklik kanaatlerinin, bir diğer deyişle kamuoyunun, sentetik ve soyut imgelere duyulan ihtiyaç, göreceli sadakat ve mutlak özdeşleşim ile sağlandığına dikkatleri çeker. Çünkü görülmeyen, gidilmeyen, tanış olunmayan yabancı yerler/kişiler imgesi, dış dünyanın birer görüngüsü ve temsili olarak genellikle kafalarda çizilen resimlerle tanımlanır. Okyanus ötesinde otonom bir anakarada mevkilenen Amerika halkı, dünyanın geri kalanına ilişkin hakikatlerini, Hollywood, kitle medyası ve popüler kültüre borçludur. Bu resimlemenin Bayburt'u ilgilendiren en önemli işlevi ise, benzeş prensiplerin sosyal ağlarda da işlemesidir. Çünkü çevrimiçi 'Batılı' kullanıcılara uzaklığı kilometreler ve coğrafi mesafelerden daha çok bilişsel olarak kurulan Bayburt'un, çoğu zaman 'modern' kentlinin kafasında medya ve sosyal medya aracılığıyla kurgulanan bir resimden ibaret olduğu inkâr edilemez.

Lippman, kamuoyu olarak adlandırdığı, toplulukların hakikate ilişkin bilgi dağarcıklarını kontrol eden ve anlamın içeriğini denetleyen kolektif sistemin stereotipler, yani kalıp yargılar tarafından oluştuğunu savunur (1921: 2). Stereotipler, deneyimlerin ve toplumsal davranışların yönünü tayin eden cemiyet güçlerinin, bir gruba, yere ya da olgulara yönlendirilmiş tanımlayıcı/kimliklendirici sayıltıları ve kabulleridir. Doğrudan deneysel ya da duyumsal tecrübenin geçerli olmadığı stereotip üretiminde, diğeri hakkındaki bilginin kaynağı genellikle egemen dille kurulan niteleyicilere, duygulanımlara, kanaatlere ve ideolojik biçimlenişe bağımlıdır. Yurttaşlığın ve yerli olmanın orkestral nizamını içeren ve sınırları belirleyen stereotipler, yabancıların ya da dışarıda olanın gerçekliğini kaplayarak, onu kuran

anlamın tüm özelliklerine ve sembolik göstergelerine çökelir. Böylece taraflar arasındaki kimlik mücadelesinin ‘Biz’ hesabına güçlenmesi için kalıp yargılar icat edilmiş olur.

Bayburt’un mega kentlerdeki varlığına kanıt sunan sosyal medyatik ekranlarda kasti uzaklaştırma ve coğrafyayı hükümsüz bırakan bir yersizlik ve zamansızlık vardır. Çünkü tamamıyla dijital kodla tanımlanan tele-iletişim sisteminde, coğrafi bir imleme olanaksızdır. Deleuze Guattari (akt. Elden, 2005: 9) tarafından ilk defa zikredilen Yersiz-Yurtsuzluk, Castells’in (2000) ağ toplumunun karakteristiğini tanımlamada kullandığı bir terime dönüşür. Batı ve Doğu arasındaki kimlik mücadelesi ve ideolojik çatışmanın mekânsal, territoryal/coğrafi olmadığını kanıtı sayılan bu örnekleme, meselenin aslında yerele özgü olmadığını ve kimlikler arası denklemin tahayyüller ve kanaatler safında vuku bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu kanaatler, Batı ve Doğu arasındaki kırılğan zemini tesis eden medyatik temsil pratiklerinde her gün periyodik halkalar şeklinde yeniden üretilir.

Sosyal medyanın kamusal alan olma özellikleri (Fuchs, 2014), fikirlerin aleniyet ve ortak müzakereler ile temsil edildiği oydaşma işlevlerini tam olarak karşılayamaz. Habermas’a göre (2017: 62-65), kamu adı verilen oydaşma kültürünün temsili bir niteliği vardır. Topluluk çıkarlarının aleni katılımlar organizasyonu ve sınıfsal farklılıkların parantez içine alındığı eşitlikçi yaklaşımlar odağında müzakere edildiği kamusal alanlarda, fikirlerin ve kanaatlerin bir nihayete erdirilmesi için temsili aksiyonlar yaşanır. Kamusal alanlar sembollerin birliği ya da mücadelesi üzerinden temsili niteliğini sürekli yineler. İçeriklerin tasarlanması ve taşıdıkları kilit sembolik değerler, toplumsal hafızanın derinliklerindeki bir kolektifi desteklemek ya da yıkmak üzere kurgulanmış olabilir. Yine de medyanın kamusal alan olarak katılımcı ve demokratik uzlaşılar aracılık etme prensiplerinin (Blumler ve Coleman, 2015; Blumler ve Kavanagh, 1999), sosyal medyada daha vurgulu pratikler şeklinde görünür olduğu akılda tutulmalıdır.

Fuchs’da makalesinde (2017: 72), katılımcı bireyi vurgulamak için ‘Üreten Tüketici (Prosumer)’ kavramına vurgu yapmıştır. Fuchs (2013: 25-26), katılımlı sosyal medya hipotezinin, özgürlük ve entegre toplum modeline giden yol olmadığını, kapitalist üretim ilişkilerini tüm kamusal ve özel alanlara, iş zamanları ve boş vakitlere kadar yayan bir taktik olduğunu söylemektedir. Hatta Jenkins’in (2006: 137), ‘Web’in tüketicilerin katılımlı sitesine dönüşmesi’ fikrine olumlu yaklaşmasını eleştirmektedir. Bu katılımın, daha demokratik ve çok sesli toplumu yarattığı fikirlerini, yanıltıcı bulmaktadır. Katılım yadsınamaz bir gerçekliktir; ancak asıl önemli olan, bu katılımın neye hizmet ettiği.

YÖNTEMBİLİMSEL TASARIM

Nicel veriye dayanan bu çalışma, betimsel modelin esasları ölçüsünde hâlihazırdaki enformel ve henüz tümleşik bir tanıma oturmayan bir sorunsala ilişkin fragmanları toparlama ve yapılandırılmış bir açıklama sunma motivasyonu hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, kamusal alan olma titri ile tartışılan Ekşi Sözlük’teki ‘yer tanımlamacı’, ‘yer imleyici’ ve bir hayli öznel Bayburt konuşmalarının sosyolojik, kültürel ve coğrafi ayrışmaları temel alan ötekileştirici kamuoyu inşasını okunur kılmak amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde, ‘Ekşi Sözlük’te Bayburt hakkında neler konuşulmaktadır?’ ve ‘Bayburt hakkındaki ‘ötekileştirici kamuoyu’ hangi kodların baskınlığında inşa edilir?’ sorularına yanıt aranmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini, kamusal uzlaşma ve çatışmalara aracılık eden dijital sözlük platformları oluşturmaktadır (Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, Uludağ Sözlük v.s.). Bunlar içinden, gündem belirleyici konuşmaların en sık kümelendiği ve kamusal alan tartışmalarının ilgisini çeken Ekşi Sözlük platformu, olasılıksız örnekleme türlerinden olan amaçlı örnekleme tekniğiyle örneklem (çalışma sahası) olarak seçilmiştir. Ekşi Sözlük'te 'Bayburt' başlığı ile açılan 'entry' çerçevesindeki konuşmalarla kapsamı daraltılan çalışmada, çözümlenecek içerikleri öze indirmek için konulan zaman sınırlığı gereği 2017, 2018 ve 2019 (20 Eylül'e kadar) tarihli kayıtlara odaklanılmıştır. Bu zamansal sınırlığın gerekçesi, güncel kamusal tutumlarını ve kamuoyunu belirleyen kolektif topluluk güçlerinin mevcut durumdaki karşılığını özerk olarak ölçebilmektir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak kodlama cetveli kullanılmıştır. Çözümleme kategorisi tasarımı çerçevesinde oluşturulan kodlama cetveliyle toplanan veriler, İçerik Analizi türlerinden frekans analizine göre SPSS programında analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Ekşi Sözlük'teki Bayburt konuşmalarının tematik çerçevesini içeren ilk çözümleme kategorisinde, ötekileştirici tutumun ve kitlesel nefretin merkezi yığılmalarını gösteren veriler Tablo 1.'de sunulmaktadır. Bayburt hakkındaki konuşmalar, siyaset, din, kültür/yaşam, tarih, kentsel/şehirselsel, popülasyon/demografi, coğrafya/bölge/mevsim ve diğer kategorilerine paylaştırılarak ağırlık merkezlerine bakılmıştır.

Tablo 1. Ekşi Sözlükte Bayburt Konuşmalarının Tematiği

İfadenin Tematiği	Frekans	Yüzde
Siyaset	70	%37,6
Din	7	%3,8
Kültür/Yaşam	31	%16,7
Tarih	3	%1,6
Kentsel/Şehirselsel	24	%12,9
Popülasyon/Demografi	27	%14,5
Coğrafya/Bölge/Mevsim	11	%5,9
Diğer	13	%6,9
Toplam	186	%100

Bayburt hakkındaki Ekşi Sözlük konuşmalarının tematik dağılımını gösteren tablo, ötekileştirici tutumun en çok siyaset kodlarının baskınlığında (%37,6) inşa edildiğini söylemektedir. Ülke siyasi gündemindeki belirleyiciliği ve medyatik anılım sıklığı pek az olmasına karşın Bayburt'u bu minvalde temsil eden konuşmalar yapmanın, muhalif kullanıcıların 2017 Referandumu ve 2018 Başkanlık seçimlerindeki duygusal boşalmalarını kapsayan yönleri de vardır. Ancak İstanbul Belediye Başkanlığı

seçimleri aylarca ülke gündemini belirlediği halde medyatik ekranlarda esamesi okunmayan Bayburt'un öne çıkarılmasında politik kutuplaşmanın artan dijital niceliği de sezilebilir. Bayburt'un kamusal diyaloglardaki diğer tematik görünüm yoğunlukları ise genel olarak kentteki gündelik yaşam (%16,7), nüfuz azlığı ve Doğululuk özellikleri (%14,5) ve kentlilikle ilgili sorunlar (%12,9) kategorilerinde toparlanabilir. Birer kalıp yargı olarak sosyal medyanın rutin eğlencelikleri arasında tutulan bu kategoriler, olağan dışı bir sonuç olan siyasi kod üretiminden daha fazla beklenen/umulan sonuçlarla işbirliği içindedir. Kentin tarihselliği (%1,6), dini kimliği (%3,8) ve birbiriyle ilintisiz diğer unsurlar (%6,9) ise Bayburt hakkında konuşurken diğer kategorilere kıyasla daha az zikredilen hususlar dahilindedir. Muhafazakarlık ve dindarlık eksenli ötekileştirmenin siyasi ötekileştirme karşısında alt parametrelere gerilemesi, sosyal medyada değişen ötekilik ilişkilerine de gönderme yapmak için elverişli bir argümandır.

Aşağıda, Tablo 1.'deki kategorilerden öne çıkanları örneklendiren alıntılar sunulmaktadır.

- [e]n büyük akp destekçilerindenken, en kızgınlardan birine dönen komik ilimiz.
- [m]uğla'da 5 ilçenin (bodrum, fethiye, milas, merkez, marmaris) tek tek bu ilin toplamından çok nüfusu vardır.
- [b]ayburt'ta suç işleyecek sayıda insan yaşamamaktadır. burası niye ayrı bir ildir?
- [ş]uan üniversitesini okuduğum kasaba görünümlü il. yolu geçen güzide yazarlarımız beni yeşillendirirse sevinirim, lakin tavsiyem yollarınızın burdan geçmemesidir.
- [k]afayı değiştirsek bile yobazlara yaranıp iktidara gelemeyeceğimize göre s...işim bayburt'u. [g]ereksiz insanların yaşadığı gereksiz şehir.
- [i]stanbul'un orta olçekli bir mahallesinden daha küçük olan sehir. %82 değil %99 da verse bu hepitopu 50-55k yapar. buralarla değil, seçimini domine eden illerin sonucuna bakmak lazım.

Aşağıdaki Tablo 2.'de ise Bayburt konulu konuşmalarda kent ile birlikte içinde barındırdığı tüm bileşenlere yönelik yaklaşım tarzını gösteren veriler yer tutmaktadır. Yaklaşım ölçümü, üç fazlı bir tutum (negatif, nötr, pozitif) ölçeğinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Ekşi Sözlükte Bayburt Konuşmalarını Biçimlendiren Yaklaşım

İfadedeki Yaklaşım Şekli	Frekans	Yüzde
Olumlu	26	% 14,0
Olumsuz	145	% 78,0
Nötr	15	% 8,0
Toplam	186	%100

Tabloda görülen asimetric dağılım ya da varsayılan dengesizlik durumu, Ekşi Sözlük kullanıcılarının genel olarak Bayburt hakkında olumsuz kanaat taşımayan bireylerden meydana geldiğini göstermektedir. Tabloya göre, toplamdaki 186 entry/giriş arasında önemli bir kısmı (%78) olumsuz yaklaşım içermektedir. Olumlu yaklaşanlar (%14) ve nötr kalabilenler (%8) arasında bir denklik

görülmediği halde, Ekşi Sözlükte kullanıcılar arasında yaygın bir benzeşim ve tek sesliliğin kendini içerikler vasıtasıyla sürekli yeniden ürettiği netçe okunabilir. Bayburt'un buradaki temsili varlığı kötü gösterilirken, buradan öğrenmeye çalışan enformatik arayıştaki bireylerin sahip olacağı bilginin gerçeklikle ilişkisi, onu ilk elden üreten sosyal medyatik zihinsel boşluğun anaforunu genişletir. Enformatik savaşım bu noktada bir manivela etkisiyle Bayburt'u kurtarmaya çabalayabilir, ancak olumsuzluğun cılız meydan okumasına karşılık güçlü bir kitlesel ötekileştirici tutum imalatı gerçekleşir.

Aşağıdaki Tablo 3.'te, Ekşi Sözlükte Bayburt hakkındaki konuşmaların kasti yönelimi ve söylemsel içeriği gösterilmektedir. Pejoratif, mizahi/alaycı, eleştirel, betimleyici/tanıtıcı, övücü/olumlayıcı, nefret söylemi ve diğer kategorilerindeki veriler, Bayburt hakkında hangi ciddiyetle konuşulduğunu da bildirir.

Tablo 3. Ekşi Sözlükte Bayburt Konuşmalarının Dilsel Eğilimi

İfadenin Dili	Frekans	Yüzde
Pejoratif	41	%22,1
Mizahi/Alaycı	44	%23,7
Eleştirel	34	%18,3
Betimleyici/Tanıtıcı	14	%7,5
Övücü/Olumlayıcı	17	%9,1
Nefret Söylemi	35	%18,8
Diğer	1	%0,5
Toplam	186	%100

Bayburt hakkındaki fantastik 'olumsuzlukları (!)' vurgulayan dilin oransal dağılımlarındaki yakınlığa karşılık olumsuzluk ve nötr kalmak arasında da bir yakınlık görülebilir. Bu tabloda pejoratif (%22,1), mizahi/alaycı (%23,7) ya da eleştirel (%18,3) söylemler beklendik bir ideolojik tavrın uzanımlarıyken, nefret söyleminin işgal ettiği alanın miktarı (%18,8), buralardaki konuşmaların kendi sınırları içerisinde serbest düşünülmesi gereken ifade özgürlüğü mütevazılığında kabul edilmesi de sorunlu bir bakıştır. Çünkü Bayburt, öz-temsili yapamadığı bir yerde nefret söyleminin ağır ifadelerle kurgulanan örnekleriyle anlamlı bir kent olarak kodlanmaktadır. Bu çabaya karşılık övücü/olumlayıcı (%9,1) mücadelenin atak oluşturması ya da en azından betimsel ifadelerin (%7,5) nötr tavrını yaygınlaştırması yakın geleceğin planında yer tutamaz. Nefret söylemleri bir günah keçisi üretme mekanizması ile distopik fetişler kurgulama mantığının kesişim noktalarına mutlaka temas eder. Bayburt'u nefretle anmak, çağırmak ve yaftalamak için nasıl bir gerekçenin olduğu ise genellikle argümantasyondan yoksundur ya da argüman olarak sunulan ikna mitlerinin retorisinde siyasi oranlamalar gibi bağlamsızlık göstergelerine önemli bir konum isnat edilir. Bu konumda argümanın gerçek anlamda deliller sunmasına ihtiyaç yoktur. Çünkü nefret dili, kendi bahanelerini ve beslendiği çatışmacı karakteri sayısal verilerle ifade etmekten hoşlanan pratisyenlerin sözeylemlerine kolayca

çökelebilir. Üstelik bu sayısallık çoğu zaman sentetiktir ve esasen işine yarayacağı cenahın bakışından anlamlandırılır.

Aşağıdaki Tablo 4.'te, Ekşi Sözlükteki Bayburt konuşmalarını düzenleyen ve çoğu zaman denetleyen yargı tiplerinin anatomisi sunulmuştur. Bu yargıların genel bütünü ise kente ilişkin gerçeklik algısının özünde bulunan 'önyargıyı' kurar.

Tablo 4. Ekşi Sözlükte Bayburt Konuşmalarının Yargı Tipi

İfadenin Yargı Tipi	Frekans	Yüzde
Sorgulayıcı Yargı	23	%12,4
Kesin Yargı	59	%31,7
Kalıp Yargı/Stereotip	44	%23,7
Muğlak Yargı	10	%5,4
Delilli(!)/Argümanlı Yargı	19	%10,2
Fantastik Yargı	6	%3,2
Savunucu Yargı	15	%8,1
İronik Yargı	10	%5,4
Toplam	186	%100

Bayburt konuşmalarındaki yargıların dağılım irdelemesinden önce, her bir kategoriden kastedilen hususun açıklanması önem arz eder. Belirli iddia ve düşünce tiplerinin sorgulanması hakkındaki içerikler sorgulayıcı yargı kategorisinde değerlendirilirken, kati ve mutlak yakıştırmaları içeren kesin yargı kategorisinde, sosyal medyada viral hale gelen stereotipleri barındıranlar ise kalıp yargı kategorisinde ele alınmıştır. İçeriğindeki tutum tam olarak kestirilemeyenler muğlak yargı, sayısal rakamlarla önerme kuranlar delilli (!)/argümanlı yargı, hayal güçlerindeki kompozisyonlardan beslenenler fantastik yargı, Bayburt'un kastedildiği gibi bir yer olmadığını açıklama çabaları savunucu yargı ve olumsuzlukları olumluluk anlatısı üzerinden metaforlaştıranlar ise ironik yargı kategorisinde incelenmiştir.

Yukarıdaki açıklamayla birlikte anlamlı olacak biçimde, kesin yargılar (%31,7) ve kalıp yargılar (%23,7) baskın tipleri gösterirken, sorgulayıcı bir kesimin (%12,4) aktif görüş belirttiği ifade edilmelidir. Bayburt'un gerçekte var olmayan bir suçluluk zemininde kurulmaya çalışıldığı söylemsel tabanlarda mecazlar, ironiler, galat-ı meşhurlar, metonimiler, fantazmalar ve birçok diğer türden ifadeleştirme kalıpları işlerken, savunucu yargıların genellikle nesnel ve ölçümlenebilir doğrular içermesi beklenir. Ancak çoğu zaman savunmayı yapan yazar da karşı nefret söyleminin üretim sarmalına katılarak sürecin dinamiğinin işlevsel parçalarından biri olur.

Aşağıdaki Tablo 5.'te Bayburt'a yönelik ötekileştirici tutumlarını dilsel edimlerle pratik gerçekliklere ve enformatik inşalara dönüştüren 'yazarların' memleketlerini ölçme çabasının sonucu

yer almaktadır. Bu tabloda görülen ‘Bayburtlu’, ‘Bayburtlu Değil’ ve ‘Belirsiz’ kategorilerinin dağılımlarında, ifadelerdeki kasıtlar, açıkça belirtmeler ve belirgin eğilimler gözetilerek kodlama yapılmış; ihtilafli görünüşler belirsiz olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Ekşi Sözlükte Bayburt Hakkında Konuşanların ‘Memleketleri’

İfade Sahibinin ‘Memleketi’	Frekans	Yüzde
Bayburtlu	15	%8,1
Bayburtlu Değil	121	%65,1
Belirsiz	50	%26,8
Toplam	186	%100

Bayburt hakkında konuşanların çoğunlukla Bayburtlu olmadıklarını (%65,1) gösteren bu tablo, öz-konuşma yerine ‘başkası’ ya da ‘öteki’ hakkında konuşmakta olan bir çoğunluğun ideolojik ayrımlarını inşa ettikleri uğraşlarını haber verir. Nitekim söylem tarzındaki suçlayıcılık ve nefret, genellikle kitlelerin kendilerine dönük gerçekleşen alametlerinden değildir. Suçlama ve suçluluğun ilintilendirileceği bir öteki hakkında konuşulan yerlerin genel karakteristiği, oralarda öteki temsiliyetinin bir tarafın hesabına çalışmasından çıkagelir. Konuşanlar arasında Bayburtlu olduğu (%8,1) saptanan azınlık ise çoğunluğun ‘tek sesliliği’ karşısında ‘kısıp sesle’ varlığını sürdürmeye ve uzun uzun savunular geliştirmeye mecbur bırakılır.

Aşağıdaki Tablo 6. da tıpkı bir önceki tablo gibi kodlanması zor bir taksonomi içermektedir. Bayburt hakkında konuşanların kent hakkında fikir ya da bilgi sahibi olma biçimlerinin kaynağına inmeyi amaçlayan bu ölçüm işleminde, deneyimin doğrudan ya da dolaysal olması arasındaki ilişkiyi net olarak bildiren entrylerin sınıflandırması kolay iken, net bildirimlerin olmadığı konuşmalar belirsiz olarak kodlanmıştır. Bu kodlamada doğrudan deneyimler kenti ziyaret etmek ya da Bayburtlu birini tanımak olarak düşünülürken, dolaysal olanlar ise duyum almak, medyadan ya da sosyal medyadan görmek/bilmek olarak düşünülmüştür.

Tablo 6. Ekşi Sözlükte Bayburt Konuşmalarındaki Yargıların Deneyimselliği

İfade Yargısının Deneyimselliği	Frekans	Yüzde
Bireysel Deneyime Dayalı	27	%14,5
Araçsal/Medyatik Deneyim	80	%43,1
Söylenceye/Duyuma Dayalı	23	%12,4
Belirsiz	56	%30,1
Toplam	186	%100

Yazılı ifadelerdeki net belirtiler ve imalardan yola çıkarak zorlukla kodlanan bu tablo verileri, Bayburt hakkındaki enformatik kaynağın büyük oranda araçsal/medyatik deneyime (%43,1) dayandığını bildirir. Bu veri, Bayburt hakkında konuşanların, kendilerinden önce konuşanları tekrar

ettikleri ve başkalarının da bu tekrara katılması için katılım güçlerini kullanmaktan yana tavır aldıklarını gösterir. Bayburt'un ekranlardaki gerçekliği, Bayburtlu olmayanlar tarafından çeşitli gündem ilişkileri oranında esnetilir, bükülür ve üzerinden çeşitli eğlencelik tüketimler devşirilir. Ancak bu tabloda Bayburt hakkındaki yağının deneyimselliği konusunda önemli miktarda belirsizlik olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Yine de Bayburt'un medyatik referansları olduğu gerçeğinin öne çıkması, mevcut konuşmaların izleğini görmeye yardımcı olabilir.

SONUÇ

Kullanıcı yorumlarının Bayburt'u hedef alan söylem yapıları incelendiğinde, ötekileştirici dilin nobranlık ve hakaret boyutlarına ulaştığı, hatta küfürler ve tahkir edici ifadelerle 'nefret söylemi' boyutlarını içerir hale geldiği görülür. Bayburt'un yüz yüze kaldığı sorun yalnızca yanlış tanınma, sorunlu temsil ya da hakikatten koparılmaya değildir; aynı zamanda 'nefretin' de inşa edildiği köklü bir mücadelenin en sert temas anlarında cılız savunmalarla direnmeye çalışan bir kent kimliği sorunudur. Bayburt'a yönelik nefret söylemi kısa ve net cümlelerle ifade edilen güçlü bir ortak duyuyu yansıtırken, kenti savunmak gerektiğinde uzun uzadıya konuşmak gerekir. Üstelik bu yorumları yapan kişilerin önemli bir kısmı Bayburt'u yalnızca medyadan tanımaktadır. İlgili platformların yapılanma biçimlerindeki siyasi tutumlar, Bayburt'un siyasi kutuplaşmaya alet edildiğinin de en somut göstergesidir.

Geleneksel medyada öne çıkan siyasi temsil, kentin mega kentlerin 'siyasi' tavrılı kullanıcıları tarafından politik göndermeler ve yer yer kültürel çarpıtmalarla olumsuzlanmasının mesnetleri arasındadır. Ancak siyasetin getirdiği keskin tavrın nefret söylemi katmanlarına yayılması, hakikat üzerindeki mücadelecilik deneyiminin eriştiği üst noktayı da çarpıcı kılmaktadır. Nefret Söyleminin ortaya çıkmasında temel neden olarak güç ilişkileri çerçevesinde mevcut ideolojinin kendinden olmayı ötekileştirerek dışlaması ve yabancılaştırması söz konusudur. Bu ötekileştirme kimi zaman çoğunluğun azınlığa karşı söylemsel olarak etkinlik göstermesi olarak cisimleşirken bazen de azınlığın çoğunluğu öteki olarak konumlandırılması olarak ortaya çıkabilmektedir. Güç ilişkisi ile birlikte siyasi ve ideolojik kutuplaşmalar da toplum içerisinde mevcut söylemlerin normlaşması çerçevesinde bir hegemonya oluşturarak bir öteki profili oluşturabilmektedir.

Ekşi Sözlük'ün bir kamusal alan gibi işlemesi beklenir. Çünkü eşitlikçi ve özgürlükçü sosyal medya tezine göre tarafların ortak katılımına açıktır ve fikir ifadesi için kısıtlama getirmez. Ancak sosyal medyada Bayburt hakkındaki kamusal düşünce inşasının tarafları arasında eşit koşullar ve karşılıklı saygınlığa dayalı bir etkileşim yoktur. Bu nedenle Bayburt temsillerinde sosyal medyanın bir kamusal alan gibi işlemediği açıkça ifade edilebilir.

Yukarıdaki sonu tespitleri dışında, Ekşi Sözlükte Bayburt hakkında konuşulanların kronik kodlara bağlı olanlarla birlikte gündeme göre tematik biçim kazandığını söylemekte fayda vardır. Örneğin referandum zamanlarında, Bayburt'ta kadın cinayetlerinin azlığı ile ilgili haber yayımlarında ve diğer toplumsal olaylarda gündem konulu konuşmalar ağırlık kazanmaktadır. Gündemin Bayburt'u işleme biçimi, o döneme has konuşmalardaki egemen tutumu belirlemektedir.

KAYNAKÇA

- Alp, H.** (2016). Çingenelele Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi. *İLEF Dergi*. 3 (2). 143-172.
- Blumler J., G. And Coleman, S.** (2015). Democracy and The Media-Revisited. *Javnost: The Public*. 22 (2). 111-128.
- Blumler, J., G. And Kavanagh, D.** (1999). The Third Age of Political Communication: Influences And Features. *Political Communication*. 16. 209–230
- Castells, M.** (2000) The Rise of The Network Society. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Volume 1, 2nd ed. Malden: Blackwell Press.
- Çalışkan, O.** (2014). Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 1 (1). 41-62.
- Çela, E.** (2015). Social Media as a New Form of Public Sphere. *European Journal of Social Sciences, Education and Research*. 4 (1). 195-200.
- Elden, S.** (2005). Missing the Point: Globalization, Deterritorialization and the Space of the World. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 30 (1). 8-19.
- Fuchs, C.** (2017). Google Kapitalizmi. Filiz Aydoğan (Ed). Yeni Medya Kuramları (İçinde). İstanbul: Der, 71-83.
- Fuchs, C.** (2013). Social Media and Capitalism. (In) Tobias Olsson (Ed), *Producing the Internet, Critical Perspectives of Social Media*. Göteborg: Nordican. 25-44.
- Fuchs, C.** (2014). Social Media as The Public Sphere. *TripleC*. 12 (1). 57-101.
- Gürel, E.ve Yakın, M.** (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. *Selçuk İletişim Dergisi*. 4 (4). 203-219.
- Habermas, J.** (2017). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü. (Çev. Mithat Sancar ve Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jenkins, H.** (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York and London: New York University Press.
- Kalafat, H.** (2011). Ekşi Sözlük'ün Nefret Söylemiyle İmtihani. *İstanbul Bianet Haber Ağı*. <https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/130874-eksi-sozluk-un-nefret-soylemi-yle-imtihani> adresinden ulaşıldı. Erişim Tarihi: 23.09.2019.
- Lippman, W.** (1921). *The Outside World and The Pictures in Our Heads*. <http://history.wfu.edu/caron/wp-content/uploads/2015/08/Berger-Chapter-1.pdf> adresinden ulaşıldı. Erişim Tarihi: 04.04.2019.
- Narin, B. ve Susar, F.** (2013). Sosyal Paylaşımın Tecimselleştirilmesi Bağlamında İnternet Reklamcılığı: Ekşi Sözlük Örneği. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi*. 3. 1-14.

- Odyakmaz-Acar, N.** (2013). Özgürlük Alanı Olarak Sunulan Sosyal Medya ve Taksim Gezi Parkı Eylemleri. *Akdeniz İletişim Dergisi*. 20. 202-217.
- Öztekin, H.** (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8 (38). 925-936.
- Said, E. W.** (2013). Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları. Berna Ülner (Çev.). İstanbul: Metis.
- Sine, R. ve Özsoy, S.** (2017). New Media Usage Practises of Users Ekşi Sözlük. *Route Educational and Social Sciences Journal*. 4 (8). 53-65.
- Yazıcı, T.** (2016). Yeni Medyanın Nefret Dili: Suriyeli Mültecilerle İlgili Ekşi Sözlük Örneği. *Global Media Journal Turkish Edition*. 7 (13). 115-136.
- Yeğen, C.** (2013). Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya. *ANEMON*. 1 (2). 119-135.

İŞLETMELERDE KALİTENİN UYGULANMASI

Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR

Bingöl Üniversitesi, Solhan SHMYO, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü

e-mail:meyasar@bingol.edu.tr

Lisans Öğrencisi İsmail ÇELİK

Bingöl Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, Lisans Öğrencisi

e-mail:ismailcelik.491997@gmail.com

ÖZET

Kalite, işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri için en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir. Kalitede işletmelere rekabet avantajı sağlar, işletmelerin yüksek verimlilikle çalışmalarını da sağlar. Kalite, işletmelerde yalnızca yöneticilerin değil, çalışanların öneminin farkına varılmasını gündeme getirmiştir. Kalite, müşteri istek ve beklentilerine uygundur. İşletmelerde artan rekabet müşteri odaklı çalışma gerektirmektedir. Bu da çağdaş bir kalite uygulama anlayışını belirtmektedir. Maliyeti azaltıp kaliteyi artırıp işletmenin prestijini ön planda tutmasını gerektirmektedir.

İşletmeler müşterilerinin isteklerini karşılayabildikleri sürece piyasada devamlılık sağlarlar. Müşteri taleplerine cevap verebilmek, toplumun değişik ihtiyaçlarını kaliteli bir üretimle en uygun ve en kısa zamanda karşılayabilmektir. Kalite anlayışını işletmenin bütün birimleri ve iş görenlerine yayarak kalite anlayışını gerçekleştirmek mümkün olacaktır. Bunun için de işletme kendi açısından kaliteli üretimin ne kadar önemli olduğunu bilecek ve uygulayacaktır.

Teknolojinin gereksimine gerekli cevabı verebilme potansiyelini elinde bulunduracak ve sahip olduğu teknolojik altyapının işletmenin kalite uygulamasına direkt katkı sağlayacaktır. Bunu çevre örgütlerine ve topluma sezdirecektir. İleride gerekirse kalite ile ilgili felsefesini geliştirecek politikalar belirleyecek ve üretimin düzenli bir biçimde sürmesini ve kontrolünü yapmaya devam edecektir. Bu teorik çalışmanın amacı kalitenin işletmelere olan etkisini incelemek.

Anahtar kelimeler: Kalite, Rekabet, Teknoloji

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmeler ve kuruluşlar arasındaki yarışmanın hızlanması ile birlikte; klasik anlamdaki “düşük maliyet” , “yüksek kar” hedeflerinin yanı sıra öne çıkmaya başlayan yeni kavramların en belirginlerinden biri de “kalitedir. Kalite kavramı, en genel anlamıyla, kullanım amacına uygunluk olarak ifade edilebilir. Kalite kavramı, esas itibarıyla pazarda başlar ve işletmelerin tasarım, üretim, sevkiyat ve satış sonrası teknik destek ve hizmet aşamalarına kadar uzanan bir süreç olma özelliği

taşıır. Kalite kavramı ve dolayısıyla “Toplam Kalite” anlayışı tüm kuruluşları günümüz koşullarında değişime sürüklemektedir.

Küreselleşen dünya şartlarında tüm kuruluşlar dünya pazarından daha fazla pay alabilmek amacıyla köklü bir takım değişikliklere gitmeli ve bu değişimleri tabana kadar yayarak uygulamalıdır. Bu noktadaki, anahtar kelime ise rekabettir. Rekabet savaşında ayakta kalabilmek ve mevcudiyeti değişen ve gelişen şartlar karşısında devam ettirebilmek amacıyla köklü değişikliklere gidilmelidir. Kalite kavramını, kuruluşların bütününde yayınlatabilmek için uzun vadeli çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Zira bu süreç için alınması gereken meyveleri kısa vadede bekleme açıkçası hayalcilikten başka bir şey değildir. Fakat bununla birlikte sadece bazı uygulamalar ve bu uygulamalar için kullanılan tekniklerin dışında ilk başta çözümlenmesi gereken temel bir konu kuruluşların bu sürekli değişim sürecine adapte olabilmeleri için kendi yapılarını belirli bir düzene yerleştirmeleri ve gerekli alt yapıyı kurmalarıdır(Sığırcı). Bunun için de işletme kendi açısından kaliteli üretimin ne kadar önemli olduğunu bilecek ve uygulayacaktır. Bunu çevre örgütlerine ve topluma sezdirecektir. İleride gerekirse kalite ile ilgili felsefesini geliştirecek politikalar belirleyecek ve üretimin düzenli bir biçimde sürmesini ve kontrolünü yapmaya devam edecektir(Atay,1998). Bu bağlamda çalışma içerisinde kalitenin işletmeler için önemi irdelenmeye çalışılmaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kalitenin ve İşletmelerde İçin Önemi

Kalite: Bir işletmenin kaynaklarının verimli kullanımını sağlayan, ürün ve hizmetlere kullanım uygunluğunu kazandıran, müşteri ihtiyaçlarına uygun üretim ve hizmet anlayışını gerçekleştiren bir olgu olan kalite kavramı, son zamanlarda işletme performansının belirlenmesinde önemli bir etken haline gelmiştir. Günümüz rekabet ortamında, işletmelerin başarılı olabilmeleri için artık bir zorunluluk haline gelen kalite uygulamalarında da, işletme içi ve dışı faaliyetlerin istatistiksel ölçüm teknikleriyle sürekli izlenerek, Kaizen felsefesine uygun bir biçimde, sürekli yenilik ve geliştirme faaliyetleri yapılmaktadır (Kıngır, 2007: 98).

Günümüzde rekabetin giderek artması işletmeleri başarılı olmanın farklı yollarını aramaya yöneltir. Bu amaçla işletmeler, kendi işletmelerini diğer rakip işletmelerden farklılaştırmalarına yardım edecek yeni yönetim tekniklerini uygulamaktadırlar. Kalite, işletmelerin büyük bir kısmının uyguladıkları ve benimsedikleri bir tekniktir. İşletme kültürünün işletme performansı ve rekabetçiliğini geliştirdiği düşünülürse kalite ile uyumlu bir kültür ve ikliminin, işletmelere rakipleri karşısında önemli bir rekabet avantajı sağlayacağı açıktır. Ancak bu tekniğin başarılı olarak uygulanması için işletme kültür ve ikliminin bu tekniğe uygun olması gereklidir(Kaya,2009,89).

İşletmeler küreselleşme ile birlikte, kalite anlayışında ki gelişmeler sonucu sıkı bir rekabet ortamına girmiştir. Bu rekabet ortamında işletmeler tek başlarına başarılı olamayacaklarını anlayarak tedarik zincirlerindeki işletmeler ile işbirliğine yönelmiştir. Tedarik zinciri yönetiminin önemi günümüzde

daha da artmıştır ve böylece işletmeler gereksiz gördükleri süreçleri de devrederek ana konularında uzmanlaşma fırsatı yakalamıştır. Artık sadece kendi kuruluşunun değil, tüm tedarik zincirinin performansı önem kazanmıştır.

Buna göre kalite ve boyutlarına göre değerlendirme yapılmaktadır. Kalite ile ilgili gelişmeler tedarik zinciri yönetiminin ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur. Kalitenin tüm tedarik zincirinde sağlanması gereğini anlayan işletmeler tedarikçilerle uzun süreli ve güvene dayalı işbirlikleri yapmaktadır. Bu işbirlikleri sonucunda işletmeler, maliyetleri düşürmeyi ve kaliteyi artırmayı başarmaktadır. Kalite kavramını tam olarak kavrayamamış geleneksel işletmeler, birçok konudaki bilgileri tedarikçileriyle paylaşmamaktadır. Bu yüzden de rekabette başarısız olmaktadır(Yıldırım,2016:175).

Kalite, işletmelerin rekabet avantajı sağlamaları için en önemli faktörlerden birisidir. Kalitede rekabet vurgusunun önemi giderek artarken, kalitenin kavramsal boyutunda ve kapsamında genişleme olduğu ifade edilir. Kalite, işletmelerde yalnızca yöneticilerin değil, çalışanların da önemini de farkına varılmasını gündeme getirmiştir. Kalite Yönetimi ile ilgili ortak bir çerçeve ortaya koyar. Kurumlar arasında güven ortamı sağlar. Süreç yönetimi ile ilgili ürün veya hizmet kalitesinin sağlanması, sürdürülmesi ve gelişmesini mümkün kılar. Müşteriye ürün ve hizmetlere karşı güveni artırır.

Günümüzde, kararlara kalite yön vermektedir. Bu da işletmenin stratejisine uygun daha geniş bir performans ölçümlerinin yani Dengeli Başarı Göstergesinin (Balanced Scorecard)'ın yapılmasını gerekli kılar. Dengeli Başarı Göstergesi, bir işletmenin stratejisinin ve vizyonunun eyleme dönüşmesini amaçlayan kurumsal performans ölçüm şeklidir(Özer,2016:2).

3. SONUÇ

Günümüzün artan rekabet koşullarında, pazardaki talep değişmelerine karşılık verebilmek kuruluşlar için önemli bir hedef haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, müşteri isteklerinin anında ve yüksek kaliteli ürünlerle doyurulması pazardaki rekabet gücünü artırmanın en önemli ölçütlerinden biri olmaya başlamıştır. Ayrıca örgütlerin son zamanlarda giderek büyümesi, yapılarının kompleks olması, çevrenin sürekli olarak değişmesi, örgütlerin bu ortamda başarılı olmalarını zorlaştırmıştır. Başarılı olmanın şartı olarak da örgütlerin, içinde bulunduğu çevreyi tanıması, gelişim ve değişimlerden haberdar olup sürekli iyileştirme sürecine ayak uydurabilmesi, kendi ortamını ve çevresini analiz etmesi, tüm çalışanlarla bir bütünlük içerisinde hareket etmelerine bağlı olduğu anlaşılmıştır. Hızla değişen müşteri isteklerine yanıt verebilmek için örgütler yüksek kalitede ürün ve hizmetlerini ortaya koymak zorundadır. Bunun neticesinde rekabet ortamında kendilerine pazar bulmaları mümkün olmaktadır(Yetişen,2011:49).

Günümüzde işletmeler kalite uygulamaları gerçekleştirip, kalite yönetim sistemine sahip olmaları gerekmektedir. Kalite uygulamaları ile işletme performansında büyük oranda artış sağlanabilir. Bu yüzden, günümüzde, kalite uygulamaları bir işletmenin ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet avantajı kazanmasını sağlayan en önemli faktör olarak görülmektedir. İşletmeler kalite uygulamaları gerçekleştirerek aldıkları kalite belgeleri ile başta müşterilerine kaliteli ürün ve hizmet sunabilirler.

Bu, hem müşterilerin güvenini kazanmaları hem de uzun vadede rekabet şansı kazanarak faaliyetlerini sürdürmeleri için elzemdir(Özer,2016:59).Bu çalışmada, işletmelerdeki kalite uygulamalarının işletmeyi pozitif yönde etkilediği ve işletmenin rekabet avantajı elde etmesini sağlamıştır. Yani işletmelerin kalitenin kriterlerini ve anlayışını benimseyip tam uyguladıkları takdirde istenilen sonucu elde edeceklerini görecektir.

KAYNAKLAR

ATAY O. (1998) Toplam Kalite Yönetiminin İşletmeler İçin Önemi Ve Malatya Üretim İşletmelerinde Bir Uygulama, Kalite Yönetimi.

KAYA E. Ü. (2009) İşletmelerde Toplam Kalite Yönetim Uygulamalarının Başarisinda Örgüt Kültürü Ve İkliminin Önemi: Kuramsal Bir Çerçeve, “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt:11 Sayı:1,s.89.

KINGIR S. (2007), Toplam Kalite ve Stratejik Yönetimde Yeni Eğilimler, Gazi Kitabevi, Ankara.

ÖZER E. (2016) Kalite Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: İnşaat Sektöründe Bir Uygulama, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,s.2-59.

SIĞIRCI M. İşletmelerde Kalite Sağlama Ve Geliştirme Süreci, Milli Prodüktivite Merkezi, Anahtar dergisi 6/68. sayısı, 6.

YETİŞEN M. S. (2011) Toplam Kalite Yönetimi'nin İşletme Performansına Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,s.49.

YILDIRIM S. (2016) İşletmelerde Tedarik Zinciri Yönetimi Ve Toplam Kalite Yönetimi İlişkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,Cilt 1, Sayı 1, s.175.

**ÖTEKİLEŞTİRMENİN PARODİSİ: SOSYAL MEDYANIN CAPS/MEME KÜLTÜRÜNDE
BAYBURT TEMSİLLERİ**

Öğr. Gör. Savaş Keskin

Bayburt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, savaskeskin@bayburt.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. İmran Uzun

Bayburt Üniversitesi Teknik Bilimler MYO, imranuzun@bayburt.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Emine Taş

Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, etas@bayburt.edu.tr

ÖZET

Bayburt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü tarafından desteklenen ‘Türkiye’nin Mega Kentlerinde Bayburt’un Medyatik Gerçekliği ve Algılanma Biçimleri: Bir Tele-Gerçeklik Sorunsalı’ projesinin bir bölümünden uyarlanan bu çalışma, sosyal medya otonomisinde üretilmekte olan caps/meme dinamiğinin kültürel temsil gücünü ve karakterini, ötekileştirici tutumun yönlendirildiği bir temsil nesnesi olan Bayburt özelinde anlamaya çalışmaktadır. Son dönem sosyal medya eğlencelik kültüründe caps/meme üretimlerine konu edilerek farklı varyasyonlarda mizahi temsilleri dolaşıma sokulan Bayburt, geleneksel ötekiliğine ek olarak sosyal medyatik ötekilik özelliklerini yüklenmiştir. Bu çalışmada, Türkiye’de caps/meme geleneğinin öncü sosyal platformlarından olan İnciCaps’te tespit edilen Bayburt konulu 38 caps içerik analizine tabi tutulmuş, çeşitli kategorilerde gösterilen ötekileştirici tutumun açığa çıktığı mizahi temsil düzlemi anlatılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, Bayburt’un temsil edildiği caps/meme üretimleri salt ve basit birer empatik oluşum değil, aksine ötekileştirmenin ve farklılaştırmanın ardında yatan ideolojik bakışın somutlandığı bir boyuttur. Capslerde olup biten temsilleştirme aksiyonları bilinçli bir sosyal temas ya da karşılaşmanın bağıl unsuru değildir; bilakis bilinçaltında kurbanlaştırılan, şeytanlaştırılan ve ‘ben/biz’ kimliğinden olan seçkinleri yüceltmeye yarayan akıl dışı bir eylemliliktir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Sosyal Medya, Temsil, Caps/İnternet Meme

**THE PARODY OF MARGINALISATION: BAYBURT REPRESENTATIONS IN THE
CAPS/MEME CULTURE OF SOCIAL MEDIA**

ABSTRACT

This study which is adapted from a part of the 'Perception Formats and Mediatic Relativity of Bayburt in Turkey's Mega Cities: A Tele-Reality Problematic' project supported by the Bayburt University Scientific Research Project Coordinator, attempts to understand the cultural representation power and character of the caps / meme dynamics produced in social media autonomy in the case of Bayburt, a representation object directed by the marginalization attitude. Bayburt has been the subject of caps / meme production in the social media entertainment culture and humorous representations of different variations have been circulated. In addition to its traditional otherness, Bayburt has been loaded with

social media otherness characteristics. In this study, 38 caps on Bayburt which was found in İnciCaps which is one of the leading social platforms of caps / meme tradition in Turkey, was analyzed with content analysis. The humorous representation plane in which the otherizing attitude shown in various categories is revealed is explained. According to the findings of the study, the caps / meme productions in which Bayburt is represented are not mere and simple empathic formations, but rather the dimension that embodies the ideological perspective behind the othering and differentiation. Representation actions in caps are not a relative element of conscious social contact or encounter; on the contrary, it is an irrational activity that is subliminally sacrificed, demonized, and used to glorify the elites of self / us identity.

Key Words: Bayburt, Social Media, Representation, Caps/Internet Meme.

GİRİŞ

Türkiye’de caps olarak bilinen internet meme kültürü, mizah ve şaka yollu kültürel bir üretim biçimi ve görsellerin üzerine kırmızı bir hat üzerinde açıklayıcı metin konularak sağlanan basit bir tasarımdır. Tasarımın basitliği, sosyal medyanın amatör yayıncılığa göre konumlanan mizah pratiklerinin yanı sıra kullanıcıların kolayca içerik üretmesini teşvik etme olarak da açıklanabilir. Her gün binlerce capsın üretildiği Türkiye sosyal medya ekolojisinde, modern gerçekliğin parodi yoluyla yeniden anlamlandırıldığı bir üretkenlik söz konusudur.

Siyasi, etnik, kültürel, ekonomik ve dini birçok müesses yapı üzerine temsil olanakları sunan capsler, kullanıcıların bireysel görüşlerini ve düşüncelerini kamusalallaştırdığı toplumsal düzlemler ve kamusal müzakerelere aracılık eder. Bir kişinin Bayburt hakkındaki fantezileri, nefret söylemleri, fütursuz yakıştırmaları, damgalamaları, hayalleri ya da imgelemleri Caps kültürünü paylaşan bireylerin toplumsal ağları içerisinde kamusallaşarak, mutlak hakikat algılarını denetleyen kolektif sistemlere ve toplumsal anlaşmanın ya da anlaşamamanın kritiğini belirleyen katalizörlere dönüşme potansiyelini yeterince taşımaktadır.

Geleneksel medya, medya sahipliğine dayalı merkezi bir yapı olarak bireylerden kısmen yalıtılmış bir temsil pratiği sergilerken, sosyal medyada izleyicinin aktifliği ve bizatihi üretimi söz konusudur (Fuchs, 2017: 72). Bu nedenle Sosyal medyanın caps kültürüne giderek daha fazla konu olmaya başlayan Bayburt’un, geleneksel medyadaki karşılığında farklı bir anlamla temsil edildiğine şahit olunmaktadır. Sosyal medyanın rahatsız edici ve aşağılayıcı mizah/eğlence kültürüne bir içerik olarak sunulan Bayburt gerçekliği, olumsuzlayıcı pratiklerin ve mizahın kültürel dinamiklerine bağlı kılınmıştır. Rahatsız edici mizah/parodi geleneği her ne kadar Bayburt’un ‘olumsuzluğu’ üzerinde birleşse de, bu olumsuzluğun görünüşleri ve nitelikleri arasındaki farklar, konunun özgül ağırlığı çerçevesinde açıklanması gereken birer problemdir. Çünkü sosyal medya etkileşimi ve caps kültürünün katılımcı/müşterek doğasının (Gal, 2018: 529-530) bir gereği olarak empatinin öznel açılarından önemi, diğeri konumundan kendini incelemek ve diğeri ile kurulması beklenen ilişkileri bir ayna eğretilmesi bazında kendinden yola çıkarak tanımdır. Oysa sosyal medyanın empatik olduklarını düşünen kullanıcı profilleri, egemen edinçlerini uyardıkları mizah dilinde, ‘öteki’ olana yönelik ifadelerini bir empatiden daha çok antipati özelinde pratikleştirmektedir. Antipati ise doğrudan ya da

dolaysal dışlamanın, ayrımcılığın ve yok saymanın yoğunlaştığı kitle psikolojisi nedeniyle gemin azıya vurduğu ve diğer gamlının tesirini yitirdiği toplumsal prodüksiyonlara doğru bir kayma yaratmaktadır. Bu nedenle Bayburt'u da içine alan caps/meme mizah anlayışı, anlık gülmelerin kurulduğu, aşındırıcı, yıkıcı ve çoğu kez pejoratif ve nobran bir dil ile sürdürülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, sosyal medyanın otonom kültürel olanakları içerisinde, etkileşimli içerik üretimleri arasında popüler ve belirgin olan capslerde Bayburt'u nasıl konu edindiğini ortaya koymaktır. Böylece bir kültürün geleneksel birikimlerini referans alarak Bayburt'u yeniden görme biçimleri ve bunun da ötesinde gösterme biçimleri hakkında argümanlarla konuşmanın imkânı doğacaktır. Bu bakımdan, caps aksiyonlarının merkezi üretim alanlarından biri olan İncicaps sosyal medyasındaki (www.incicaps.com) Bayburt konulu 38 örnek amaçlı örnekleme tekniği ile seçilerek çözümlenmiştir. Çalışma alanının İncicaps ile sınırlanmasının nedeni caps üretimlerinin belirsiz kaynaklardan sürekli akışı ve yapılandırma zoruluklarına karşılık bu platformun sistematik ve düzenli bir depolama biçimi barındırmasıdır. Nitekim İncicaps'te Bayburt'a ilişkin anahtar kelimelerle ilgili caps'lara kolayca ulaşılmaktadır.

İçerik analizi türlerinden kategorisel analize göre çözümlenen içeriklerdeki imaj ve kimlik kodlarının temsili görünümüleri açığa çıkarılmıştır. George'a göre içerik analizi (2003: 10); çözümleyicilerin iletilen mesajların içeriğinden iletinin kaynağının kasti temsil davranışlarının aleni veya örtük görünümüleriyle ilgili ayrıntılı çıkarsamalar yapmak için kullandıkları yöntemin genel çatısıdır. İçerik Analizi kapsamında oluşturulan kodlama cetveli kullanılarak iki araştırmacı tarafından toplanan veriler, yakalanan yüksek uyum sonucunda ilk araştırmacının kodlamaları tercih edilerek SPSS programına aktarılmış, frekans ile yüzde dağılımları alınarak yorumlanmıştır.

RASYONEL ELEŞTİRİNİN SONU: ABSÜRT MİZAHIN ÖTEKİLEŞTİRİCİLERİ OLARAK CAPSLER

Düşünce yapısının rasyonelliğini savunan modernist paradigma, görgül inançların yeniden tasarladığı dünya düzeninde enformasyonun nicellendiği bir eleştireliliği kutsar. Nitekim argümanın doğasındaki totoloji ya da apodiktik tutumun nihai kotası, belirgin bir tutarlık ya da nesnel deliller içermelidir. Oysa ki sosyal medyada giderek akıldışı bir hal alan kolektif pratiğin (Göker, 2015) mizahın da dahil olduğu enformasyon kümelerinde hüküm sürmesi beklenen ussallığı ya da ussal dışavurum olarak temsil nesnelere dönüştürmesi, kodların özüne çökelen tutarlığı kırarak mantıksal bloğu sarsması geciken bir durum değildir. Reductio Ad Absurdum (Novaes, 2016) olarak kavramsallaştırılan 'absürde indirgeyerek tartışma' sistematığının matematiksel ve felsefi kökenini pas geçen bir varsayımın sosyal medyadaki caps üretimlerinin ileri marjinalliğin absürt görünümüleri olduğunu düşündüren birçok somutluk vardır. Ancak bu absürtlük, mantıksal bir tersten geliş ya da oksimoron ile ölçülemeyecek derecede eleştirelilikten uzaklaşan pejoratif bir inşadır.

Caps/Meme kültürü, Richard Dawkins'in 1976 yılında yayımladığı 'The Selfish Gene/Gen Bencildir' isimli kitabındaki kavramsal önermeden ilham alır. (Kırık ve Saltık, 2017: 100-101). Genlerin viral özellikleri nedeniyle birikimin aktarıldığı yayılma katmanları olduklarının düşüncesine dayanan bu önerme gereği, benzer şekilde davranan capslerin, küçük boyutlu, kolayca paylaşılabilen, depolanan

ve ideolojik mücadelelerin sürdürüldüğü çok anlamlı ve değişken birer kültürel çıktı olduğunu usavurmak mümkündür.

Capsin kültürel karakterini biyolojik bir gönderme ile açıklamaya çabalayan bilimsel uğraşının paydaşlarından olan Davison'a göre (2009: 122), internet meme/caps, tipik olarak şaka/mizah gibi online aktarım kanalları aracılığıyla etki kazanan bir kültürün parçasıdır, bir başka deyişle online olarak yayılan şaka kültürüdür. Bu şaka kültüründe güldürü objeleri ya da süjeleri tamamıyla viral ve kaynağı belirsiz bir genotipe sahip olarak hareket ederler. Tamamıyla bencil olan bu tarz kültürel ürünlerin, 'ben' olanın dışında kalanlara karşı acımasız davranması da sosyal medyadaki kültürel seleksiyonun bir gereği olarak yorumlanabilir.

Caps kültürünü anlamak için tanımlayıcılar oluşturan birçok teorisyen, fonksiyonel vurguları öne çıkarır. Quaranta (2010: 3), gerçekliklerle ilgilenen, diğer medyatik kanalları kirleterek bilgiyi manipüle eden ve hatta bazı toplıklere girerek hakkında konuşulan, muhtemelen görünmez olduğu için tuhaf nedenlerle viral hale gelen internet ve medya nesnelere (çoğunlukla görsel) caps taksonomisine dahil eder. Lankshear ve Knobel ise (2006: 202), Belirli bir bölgedeki hızlı yayılımı tanımlamak için kullanılan yazılı bir metin, imge, dil, hareket ya da başka bir kültürel birim olarak sunulan malzemeler olarak gördüğü capse yapısallık bağlamı kurar. Bu iki betimleyici girişimin işaret ettiği nokta, capsin gerçekle ilintili olduğunu ancak onun hiçbir şekilde bir karşılığı ya da ikamesi olamayacak kadar sentetik ve manipülatif bir mizaç taşıdığını fark ettirir. Aynı zamanda capsin multimedya elementler bütünü olarak farklı kültürel biçimlerde tasarlanabildiğini de haber verir. Böylece temsil edilen nesnelüğün organikliğini taklit eden birer replika, eğlencenin rağbetini de kendine çekerek trendler yayılımına hızlıca yoğunlaşır. Nihayetinde organik bir kültürün parçası olamadığı gibi dijital kodlar içerisinde yeri tam olarak kestirilemeyen imitasyon bir kod tipidir, sentetik olma özellikleri nedeniyle asıl kültürün karakterini sergilemez (Costano, 2013: 88-89).

İnternet meme/caps uygulamaları, üç ideal elementıyla kültürel gerçeklik üzerinde yıkıcılığa kalkışır: ideal, davranış ve bildirme/duyurma (Börzsei, 2013: 3). Kurumsal birikimlerin ideal gösterdiklerinden farklı idealleri inşa eden sosyal medya pratisyenleri, gerçeğin mizahi temsilindeki parodinin de ideal bir tarz ve biçimi tutturmasını başarabilir. Bu ideal biçimler ve yığın hisleri, güdülenmiş topluluk davranışları olarak bireyleri üretime ve paylaşım metrikleri oluşturmaya teşvik eder. Nihayetinde ise diğerlerine karşı ideal bir sorumluluk tipi olarak bildirme/duyurma gerçekleşir. Böylece bir sentetiğin, idealler sistemindeki çevrimiçi davranışlarla kamusallaşmasının ve geniş kitlelere duyurulmasının viral macerası da kendine bir tarih kurmuş olur.

Tedavülde farklı ilişkiler ağıyla dolaşan capslerin iki tipi olduğunu tespit eden Knobel ve Lankshear (2005), aslına sadık statik meme/caps ve melez(remix) meme/caps diye iki kategoriden söz eder. Oldukça basit ve ilk izlenimsel bir kategorileştirme olan bu yaklaşıma göre, bazı capslerde temsil edilen gerçekliğin aslına sadık kalan kopya ve duyurma süreci yaşanırken, bazılarında ise parodinin dozajı ilk kurguda ya da yayılım esnasındaki yeniden kurgularda farklı elementlerin de karışımıyla giderek daha fazla melezleşir. Nitekim günümüzde Manovich'in de (2001: 36) 'değişkenlik' olarak prensipleştirdiği yeni medya karakterine göre, bir içerik kullanıldığı alandaki ilişkinin türüne göre sürekli değişir, çünkü oldukça modülerdir.

Türkiye’deki Caps kültürünün öncüleri arasında yer alan İncicaps platformunun kurucuları Umut Kullar ve Serkan İnci’nin birlikte kaleme aldıkları ‘İncicaps Kutsal Mizah Kırbağı’ isimli kitapta Caps akımı üzerine yazdıkları, bu kültürün nesnel hakikatlerle olan ilişkisini özetlemek için etkin bir referanstır. Çünkü Caps kültürü bu paraf içerisinde nesnel bir kavrayış olarak tanımlanırken, hakikat üzerinden hazzı hedefleyen dogmatik güdünün ‘keyfi davranışları’ mubah görmesinin sorunlu tarafları eleştirel bakışla irdelenmelidir. Caps’in hedonik ve Stoacı taraflarının hakikatin görgüllüğü karşısında mukavemet göstermeyi ve bilincin sınırları içerisindeki nesnelliği bütünüyle öznelştirmeyi hedef aldığı ve yaratıcı zafiyetin derinliklerini kaşındığı bir sorun, saltık mizah ekseninde basite indirgenemez.

[C]apsler bütünüyle nesnel sayılabilir, hatta belirli anlar için eleştirel dünyayı komik yapmaya çalışarak gözlerimizin önüne getirir. Bunların, uyanık olduğumuz saatlerimizin nesnel komikliğini sunma konusunda da aynı ölçüde büyük bir payı olsa gerek. Çünkü yaşanan hayatlar, özdekleri farklı bile olsa yine aynı kalıpta düşünülür. Bu kalıp, mutluluktur. Beynin o anda sahibini rahatlatıcak işlevindedir.[...] Öyleyse internetin temeli, kişinin bilinciyle doğrudan orantılıdır. Bireysellik, internet özelinde idealisttir. Komiklik, gerçekçilik havalarında kendini saçmalıklara teslim edebilir. Düpedüz keyfi davranabilmek Caps felsefesinin gereksinimidir. Bu yüzden de çoğu çalışma uydurmadır. Çünkü mutluluk, açıkçası, bilincin insana dayattığı ağırlıkları görmezden gelebilme lüksüne sahiptir. Şeylerin nesnel varoluşu bir Caps tarafından koşullandırıldığında, ortaya çıkacak tasarım üzüntü yaratmaz. Bu bir öğreti değildir, tartışma yaratmak için ortaya atılan bir paradoks hiç değildir. Bu, en kesin ve yalın şekliyle mizahdır (Kullar ve İnci, 2015: 11-12).

Capsin tartışmaya açık olmayışı, onun değersizliğinden kaynaklanmaz. Caps kültürünün kendi dogmalarını yaratma eğiliminde olması, komik dünya tasavvurlarının bir fantazma kurma çabalarının sonucudur. Fantazmanın nihayeti ne olursa olsun, gerçekliğin algısal konumlanışında telafi edilmesi zor bir kayma yarattığı göz ardı edilemez. Çünkü gerçeği dramatize etmek, optimist ya da pesimist bakışlara kıstırmak her neyse ‘şeylerin’ komikliğine arka çıkarak gülünçlüğü ihtiyacı olarak farklı fazlarda porsiyonlara bölünmesi de aynı şekilde sorunlu bir yaklaşımdır. Bu nedenle Bayburt’un gerçekliğinde sorgulanan komiklik, durumun komikliğinden öte yaratıcı eylemin komikleştirmeye yönelik tutumunda saklıdır. ‘Şeyleri’ tanımlama ve anlamlama gücünün sembolik tasvirlerden yola çıkarak mizahın yozlaştırıcı dişlileri arasına teslimi ile birlikte ötekileştirici dilin farklı bir sureti ile yüzleşilir. Çünkü mizah bazı durumlarda onarıma ve kurmaya aracılık ederken, çoğu zaman yıkıcı ve eleştireldir.

BULGULAR VE YORUM: GELENEKSEL BAYBURT STEREOTİPİNDEN YENİ BAYBURT CAPSLERİNE

Geleneksel medyada temsil edilen Doğulu ya da Karadenizli stereotipine uygun bir çağrışım ile hatırlanan Bayburt, yeni medyanın katılımcı kültürünün yükselişi ile birlikte farklı stereotipik özelliklerini caps kültürünün üretici kolektif güçlerinden almaktadır. Çünkü sosyal medya teorisyenleri burada olup bitenleri geleneksel medyadan ayırmak için, metinler üstü okumaları, katılım kültürünü, etkileşimi ve dijital aksiyonları ‘yeni’ önermesiyle sunar. Aşağıdaki ilk kategorisel incelemede, 38 caps üretiminin odaklandığı konu/konsept dağılımına bakılmaktadır.

Bayburt’u konu alan capsler genellikle şehrin nüfusu, kentleşme yetersizliği, fiziki imkanları, yoksunluğu, bölgesel konumu, gelişmemişliği (!), mevsimsel koşulları ve mega kentlerin örtük bir

biçimde ‘gizli özne’ olarak dahil edildiği mukayeseleri işlemektedir. Aşağıdaki Tablo 1.’de Bayburt’u temsil eden capslerdeki odak konuların dağılımını gösteren kategorik başlıklar yer almaktadır.

Tablo 1. Bayburt’u Temsil Eden Capslerdeki Odak Konuların Kategorik Dağılımı

Odaktaki Konu	Frekans	Yüzde
Nüfus Durumu/Olayları	10	%26,3
Kentleşme Yetersizliği	8	%21,0
Yoksunluk/Mahrumiyet	4	%10,5
Bölgesellik-Yerellik	1	%2,6
Gelişmemişlik (!)	6	%15,8
Mevsim Olayları/Kış Şartları	4	%10,5
Büyük Metropollerle Mukayese	5	%13,2
Toplam	38	100

İncelenen capslerin Bayburt’u konu alma biçimlerini gösteren tablo verilerine göre, kent ile birlikte içerdiği tüm kültürel elementler ve sosyalliklerin çoğunlukla popülasyon (%26,3) kıskacında bir mizah dinamosunu çalıştırmakta olduğu ifade edilebilir. Yoğun nüfus ya da niceliksel çokluğun karşıtı olarak azınlığı ve imkansızlığı alıntılması için kullanılan bu vurgu, caps pratisyenlerinin seçkinlik ya da bir kentin gelişmişlik ölçütlerine ilişkin bakış açılarını da özetlemektedir. Bayburt’un mizaha ve görselleştirilmiş esprilere konu edilen gerçekliğini negatif yerinden tutarak post-truth örneği ortaya koyan pratisyenler, kentin nüfus azlığı dışında ‘kentleşme yetersizliği’ (%21,0) ve görece ‘gelişmemişlik’ (%15,8) niteliklerine de güçlü paraflar açmaktadır. Yoksunluk ve kış olaylarını da (%10,5) bir kentin antipatik gerçekliklerini üretmek üzere sıklıkla yeniden kurgulayan caps üreticileri, yaşamakta oldukları varsayılan büyük metropollerle örtük mukayeselere (%13,2) başvurarak seçkin hissetmeyi de benzer sıklıkta denemektedir. Çünkü Bayburt’un yetersizlikleri nedeniyle kent olmayı başaramadığına yönelik güçlü kanaatler sistemi, ayrıcalığını öz dinamiklerinden daha fazlasıyla ‘öteki’ yerlerle ilişkisine borçlu olan metropol kentlerinin kentlileriyle kurduğu sadakati beslemeye yardım eder.

Aşağıdaki Tablo 2.’de ise capslerde kurulmakta olan ve Bayburt hakkında konuşulanlara altlık oluşturan dil yapısına bakılmaktadır. Çünkü capsler, görselleri destekleyen kısa bilgi kullanımından çok, kısa bilgileri destekleyen görsel kullanımına yatkındır. Yazılı metinlerdeki ifadeler, görselin nasıl görülmesi ya da göstergelerin nasıl alınması gerektiğini yönlendirmekte yetkindir. Bu bağlamda, küçümseyici ifadeleri *pejoratif*, güldürüye yönelik ifadeleri *mizahi/alaycı*, argo ya da kötü sözce kullanımlarını *hakaret/küfür*, nefret üreten kalıpları *nefret söylemi*, tahayyülleri gösteren ve gerçekten kopuk üretimleri *fantastik*, geleneksel anlatıları yeniden üretenleri ise *parodik* olarak kategorileştiren Tablo verileri, temsilin anlatısal kurgusunu göstermesi nedeniyle önemlidir. Söylem olarak düşünüldüğünde anlamın kurulduğu makro katmanı ifade eden söz eylemler, görselle ilişki kurmaya

zorlanırken çoğu zaman görseldeki anlatıdan bağımsızlığıyla öne çıkar. Görsel ve yazılı ifade arasındaki ilişki tamamlayıcı bir ilişki değildir, bunun yerine görselin anlatım gücü yazıyı desteklemek için yönlendirilir.

Tablo 2. Bayburt Konulu Capslerde Kullanılan Dilin Yapısal Dağılımları

Dilin Kullanım Biçimi	Frekans	Yüzde
Pejoratif	14	%36,8
Mizahi/Alaycı	10	%26,3
Hakaret/Küfür	3	%7,9
Nefret Söylemi	1	%2,6
Fantastik	7	%18,4
Parodik	3	%7,9
Toplam	38	100

Bayburt'u niteleyen, belirten ve yer yer damgalayan önadlar sisteminin dilsel özelliklerine bakıldığında genel olarak tahkir ediciliğin kemikleştiği pejoratif (%36,8) söylem kalıplarının yaygınlığı görülür. Bu veri, capsleri üreten ahalinin Bayburt'un mizahi mizansenlerine pek de yabancı olmadığını gösterir. Çünkü bu küçümseyici tavır, arka planında kurumlanmayı, böhürlenmeyi ve kendini üstün görmeyi tasarlayan analogik bir bilinçle hareket eder. Üstelik bunu yaparken de mizahın/alaycılığın (%26,3) dilinden faydalanmaya ya da internetin esnek kod sistemlerinde 'hiç olmadık' fantezilerden fantastik tasavvurlar (%18,4) yaratarak Bayburt'u distopik varlığa dönüştürmeye isteklidir. Bütün bu yaygınlığın yanı sıra, daha ileri giderek gerçekliği simgesel boyutta kuran ve anlamın içini dolduran imgeselliği de yeterince barındıran dilsel örüntüyü hakaretler/küfürler (% 7,9) ya da nefret söylemleri (%2,6) ile birbirine bağlayabilir. Capslerdeki hakim dil kullanım örüntüleri içerisinde en masum görünen kategori bu standartlar çerçevesinde parodi (%7,9) ile sınırlandırılabilir. Geleneksel bilinenlerin yeni medyatik formatta güncellendiği bir dilsel uyarılma olan parodik ifadeleme biçimleri, Cumhurbaşkanlığı Senfonisine ilişkin geçmişin anlatılarını bugünün popüler eğlenceliklerine aktarırken kendinden bir şeyler eklemeyi pek ihmal etmez.

Aşağıdaki Tablo 3.'de caps temsillerinde gösterilen/işaret edilen kodların nereyle, kimlerle ya da nelerle ilintili olduğunu açıklayan bir coğrafya ve sosyal ayırımına gidilmiştir. Bu ayırım, gösterilen kimliğin Bayburt ve Bayburtlu arasındaki farkı taşıması nedeniyle önemlidir. Çünkü Doğu ötekileştirmesi genellikle Doğu'nun 'yersel' özellikleri ile birlikte Doğulu stereotipini de aşına olunan bir kimlik türü olarak üretir. Ancak Bayburt capslerinde bu tarz bir Bayburtlu imajının tasarlanmaması ilginç bir ayrıntıdır.

Tablo 3. Bayburt Konulu Capslerde Gösterilenlerin Dağılımı

Gösterilenler	Frekans	Yüzde
Bayburt	33	% 86,8
Bayburtlu	5	% 13,2
Toplam	38	100

Bayburt capslerinde işleyen ideolojik ‘farklılaştırma’, ‘yabancılaştırma’ ve ‘ötekileştirme’ pratiği kişilerden ziyade ‘yerler’ sosyolojisi kullanılarak kendini gerçekleştirir. Temsillerde Bayburtlu pek ‘görünmez’. Nitekim mizahi ironinin de temel argümanı olan ‘görünmezlik’ kentin nüfus yetersizliği ve gelişemediği göndermelerine dayanak olarak kurgulanır. Bayburt’un taşralı ya da kırsal imajlarına denk gelmesine neden olan bu temsili uğraşı, genelde kırsal yaşamı ya da doğayı göstermez. Kent olamamanın mizahi ironisi, kentsel yaşam gösterilerek ters mantıkla inşa edilir. Nitekim temsillerde görünen Bayburtluların belirgin kimlik özellikleri yoktur. Genellikle nüfus azlığına atıf yapmak üzere figüratif olarak kullanılırlar.

Aşağıdaki Tablo 4.’te capslerde gösterilenlerin, gösterilme biçimlerini anlatan verilerin dağılımı paylaşılmaktadır. Ötekileştirme söz konusu olduğunda temsil ve kimlik tavrının nasıl ve hangi hallerde şekillendiğine örnek oluşturan tavır çözümlemesi, Bayburt’un ötekileştiren tarafın nazarındaki varlığını özetlemesi yönüyle önemlidir.

Tablo 4. Bayburt Konulu Capslerde Baskın Tavrı Gösteren Veri Dağılımları

Bayburt’a Yönelik Tavır	Frekans	Yüzde
Olumsuz	38	% 100
Olumlu	0	% 0,0
Nötr	0	% 0,0
Toplam	38	100

‘Tamamıyla’ ya da ‘bütünüyle’ gibi konuşmalara pek izin vermeyen niceliksel testlerin doğasına zır bir netice sunan tabloya göre, Bayburt konulu capslerde kente yönelik tavır ‘fire vermeden’ olumsuzdur. Olumsuzluğun baskın olacağı ya da olumlu bir tavrın gözetilmeyeceği ön kabulü ile gerçekleşen ölçümde, nötr tavrın varlığına dair beklenti ise canlı tutulmuştur. Ancak bahsedildiği gibi ötekileştirici bilinç devrede olduğunda pratikte yaratılan ideoloji asla ‘merhamet’ göstermez. Capslerin ideolojik aygıtlar olarak ötekileştirmeye hizmet ettikleri varsayımı da kati bir olumsuzluğu, diğer tavır seçeneklerinin yokluğunda yükseltir.

İncelemede son olarak, Bayburt’u temsil ettiği iddia edilen görsellerde gösterilen yerlerin gerçekte Bayburt olup olmadıklarına ilişkin bir ölçüm yapılmaktadır. Tablo 5.’teki veriler, gerçek olmadığı saptanan birçok temsilde Bayburt’un organik gösterenlerine bile ihtiyaç duyulmadığını kanıtlamaktadır.

Tablo 5. Bayburt Konulu Capslerde Gösterilen Yerlerin Dağılımları

Gösterilen Yerler	Frekans	Yüzde
Bayburt	9	%31,0
Bayburt Değil	16	%55,2
Belirsiz	4	%13,8
Toplam	29	100

Bayburt'u bir yer olarak gösterdiği iddia edilen 29 caps arasında (diğerleri doğrudan yer göstermemektedir), Bayburt olduğu tespit edilebilenlerin oranı (%31), Bayburt olmadığı kesinlikle tespit edilenlerin oranınının (%55,2) gerisinde kalmaktadır. Az sayıda caps içinse (%13,8), neresi olduğu kestirilemeyen belirsiz yerler sınıflandırması yapmak mümkündür. Nitekim bu belirsiz yerlerin metropollerde olma ihtimali ile Bayburt'ta olma ihtimali arasında bir fark yoktur. Bayburt diye gösterilen yerlerin çoğunlukla Bayburt olmaması, Doğuyu gösterdiğini iddia edilen bazı reklam filmlerinin Batı illerinde çekilmesi ile eşdeğer bir durumdur. Bir yer ve kent olarak olumsuzlanan ve ötekileştirilen Bayburt'un, Bayburt olmayan yerlerle temsil edilmesini alelade bir amatör hatası olarak değerlendirmek yetersizdir. Çünkü çoğu zaman görseller, kafaların içine hükmeden ve buralardaki resmi belirleyen ideolojik düşünce yapısının bahanesi olarak işlevsizdir. İnsanlar bu nedenle gördükleri yerlerin neresi olduğunu sorgulamadan ya da kasten bir yanılığın paylaşmaktadır.

SONUÇ

Geleneksel medyanın Bayburt'u 'görme' biçimlerinin sosyal medyada 'mizah' diliyle tekrar edildiğine ve egemen bilincin yeniden kurulduğuna ilişkin elde edilen somut veriler, aslında 'yeni' olarak değerlendirilecek şeyin yalnızca mizah dili olduğunu ortaya koymaktadır. Ötekileştirmenin farklı suretlerde ve görünümde açığa çıkmasının, sonuçlar özelinden faille ve en temelde ideolojik bilince doğru akan bir aynılığı ve benzeşliği söz konusudur. Ötekileştirme ister doğrudan hakaretle, ister gizil enformatik operasyonla, ister dramatik üslupla isterse de mizahi maskelerle sağlansın; hizmet ettiği sistematik düşüncenin özünde farklılık yoktur.

Capslerdeki Bayburt'un somut ve kabul edilebilir bir gerçeklik olarak noksan taraflarının öne çıkarılıp, kültürel ve tarihsel özelliklerinin göz ardı edildiği simülatif imaj modellemesi, Post-Truth olarak kavramsallaşan Hakikat Sonrası çağın karakteristiğini yansıtır. Bayburt'un hakikatini kuran kanaatler ve imajlar, olumsuz bazı özelliklerin fanteziler de eklemlenerek kamusallaşması, yaygınlaşması ve tüm olumlu özellikleri yutarak işlevsiz hale getirmesi nedeniyle sorunludur. Aslında capslerde üretilen Bayburt gerçekliği bütünüyle kandırmaca ya da yalan değildir, buna karşılık bütünüyle sahici de değildir. Bayburt'un içerdiği bir olumsuz nitelik, metropollerin olumsuzluklarını örtmek ve oraları birer ütopya haline getirmek için büyük resme dönüştürülebilir ve insanlar Bayburt'u yalnızca bu resimle tanıyabilir. Dezenformasyonun bir türü olan bu yönelim, bir şehrin hakikatini tayin eden ekran mukadderatını büyük ve kapsamlı bir yalanın kısılcığında tutar.

Caps üretenlerin genellikle metropollerde ikamet eden bireyler olduklarını gösteren emarelerden yola çıkarak, bir Batı-Doğu ikileminin de capslere yansıdığını gösterir. İçeriğe bakılmadan belirtilecek bir

kanaat usulünce, Bayburt'un geleneksel medyadaki 'yokluk' sorunsalına bir nebze dahi olsa capslerle telafi sağlandığı savunulabilir. Ancak 'reklamın iyisi, kötüsü olmaz!' mantığının yerleşik olduğu kitle psikolojisinde, capslerin Bayburt kimliği nazarındaki yıkıcılığının hesaplanmadığı da belirtilmelidir. Bayburt özelinde inşa edilen Caps kültürünün kendi taraftar kitlesini yarattığı ve bu Capslerin sosyal medya kullanıcılarının eğlenceli buldukları kategoriye dahil edildiği aşikardır. Kullanıcılar 'Bayburt Caps' diye ayrı bir kültürel kategori oluşturmuş ve kente yönelik özgün mizah ve ötekileştirme tarzı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Börzsei, L., K.** (2013). *Makes A Meme Instead: A Concise History of Internet Memes*. Utrecht: Bepress. https://works.bepress.com/linda_borzsei/2/ adresinden ulaşıldı. (13.09.2019).
- Costano, D. C. M.** (2013). Defining and Characterizing The Concept of Internet Meme. *Revista CES Psicologia*. 6 (2). 82-104.
- Davison, P.** (2009). The Language of Internet Memes. Michael Mandiberg (Eds). *The Social Media Reader* (in). Pp. 120-134.
- Fuchs, C.** (2017). Google Kapitalizmi. Filiz Aydoğan (Ed). *Yeni Medya Kuramları* (İçinde). İstanbul: Der, 71-83.
- Gal, N.** (2018). Internet Memes. Barney Warf (Eds.). *The SAGE Encyclopedia of The Internet* (in). Thousand Oaks: SAGE Publications. Pp. 529-530.
- George, A. L.** (2003). İçerik Çözümlemesinde Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. Der: Murat S. Çebi, (İçinde) *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi*, Ankara: Alternatif Yayınları
- Göker, G.** (2015). İletişimin McDonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Turkish Studies*. 10 (2). 389-410.
- Kırık, A. M. ve Saltık, R.** (2017). Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet Meme/Caps. *Atatürk İletişim Dergisi*. 12. 99-118.
- Knobel, M. and Lankshear, C.** (2005). Memes and Affinities: Cultural Replication and Literacy Education. *Annual Meeting of National Reading Conference*. 30 Nov. Miami.
- Kullar, U. & İnci, S.** (2015). *İncicaps: Kutsal Mizah Kırbacı*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Manovich, L.** (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Novaes, D., C.** (2016). Reductio ad Absurdum from A Dialogical Perspective. *Philos Stud*. file:///C:/Users/BayUni/Downloads/Reductio_ad_absurdum_from_a_dialogical_perspective.pdf adresinden ulaşıldı. (13.09.2019).
- Lankshear, C. and Knobel, M.** (2006). *New Literacies*. Second Edition. Berkshire: Open University Press.
- Quaranta, D.** (2010). Reality is Overrated. When Media Go Beyond Simulation. *Artpulse Magazine*. 3. <http://artpulsemagazine.com/reality-is-overrated-when-media-go-beyond-simulation> adresinden ulaşıldı. (12.09.2019).

İŞLETMELERDE TEKNOLOJİNİN UYGULANMASI

Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR

Bingöl Üniversitesi, Solhan SHMYO, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü

e-mail:meyasar@bingol.edu.tr

Abdulcebbar OĞUR

Bingöl Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü

Lisans Öğrencisi, Mamo04005@gmail.com

Özet

Günümüz rekabet koşullarında, teknoloji iyileştirme faaliyetleri işletmeler açısından vazgeçilmez olmuştur. Teknoloji geliştirme faaliyetleri oldukça kapsamlı faaliyetler dizisinden oluşmaktadır. Teknoloji, ekonomik ve kültürel faktörlerin yanında, etkisi en çok olan unsurlardan birisi olmuştur. Günümüzde her geçen gün hayatımızı daha çok etkileyen teknoloji, özellikle işletmelerde büyük öneme sahiptir. Teknolojik yetkinliği yüksek işletmelerin rekabet gücü de yüksek olduğundan pazar payları daha geniş olmaktadır. Özellikle işletmeler devamlılıklarını ve rekabetçi yapılarını koruyabilmeleri için birçok unsurun yanında teknoloji uygulanmasına büyük önem vermeleri gerekmektedir. İşletmeler teknolojinin uygulanmasında profesyonellik gerektirdiğinden teknik açıdan donanımlı kişiler bulundurması gerektirmektedir. Teknoloji gereksinimleri belirleyerek yapılacak çalışma planının uygulaması gerekmektedir. İşletmelerde teknolojinin uygulamasını değerlendirmesi yapılırken dünü bugünü ve yarını göz önünde bulundurması gerekir. Kusursuz bir şekilde ve doğru uygulanırsa işletmeler hem saygınlık açısından hem de kalıcılık yönünde ilerlerler. Bu teorik çalışmada amaç teknolojinin işletmelere olan katkısı ve gelişimini incelemek.

Anahtar kelimeler: Teknoloji, İşletme, Pazar

1. Giriş

Teknolojik değişimler, insanlık var olduğundan beri, insanların gelişmişlik düzeyine göre, hayatlarını etkilemiştir. Taş devrinde av aletlerinin yapımı da bir teknolojik değişme iken, günümüzün nano teknolojisi de bir gelişmedir ve her ikisi de çağının insanların hayatlarını etkilemiştir. Eski toplumlarda yüzyıllarca bilim, aristokrat sınıfın tekelinde kalmış, teknoloji kapsamlı etkinlikler işçi, usta ve zanaatkarların işi olarak görülmüştür. Ancak, bu süreçte giderek bilim ve teknoloji

yakınlaşması kendisini iyiden iyiye ortaya koymuş ve ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak da teknolojik uygulamalar tümüyle bilimsel ilkeler temeline oturmuştur.

Özellikle artan küreselleşme ile, dünyanın herhangi bir bölgesinde ortaya çıkan bir teknolojik yeniliğin, dünyanın geri kalan bölgelerini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Mal, hizmet ve bilgi üretimi yapan işletmeler, bu değişimlere ayak uyduramadıkları ve doğru zamanda doğru kararlar alıp hayata geçiremedikleri takdirde, yaşamlarının sona ermesi de dâhil olmak üzere birçok problemle karşı karşıya kalabilmektedirler. Her geçen gün yeni üretim teknolojilerinin ortaya çıkması, işletmeleri rakipleri karşısında zayıf duruma düşürebilmektedir. Bununla birlikte hızla değişen çevreye uyum ve müşteri taleplerine yeterli ölçüde cevap verilmesi zorunluluğu, değişiklikleri önceden tahmin etmeyi ve bu değişikliklere uyum sağlamayı gerektirmektedir(Karadal ve Türk, 2008:59).

Bilgi teknolojileri son yıllarda hem bireysel hem de kurumsal bağlamda önemli yenilikler getirmiştir. Bireylerin ve kurumların bu yeniliklerden uzak kalması günümüz dünyasında oldukça zor hatta imkânsız gibi gözükmektedir. Bilgi teknolojilerini tüm işletme fonksiyonlarını kapsayacak şekilde kullanan firmaların performanslarını arttırarak rekabetçi bir üstünlük sağlamaları mümkündür. Ancak bilgi teknolojilerini kullanmak yetmemekte, rekabetin acımasız olduğu bir dünyada, hem müşteri zevk ve tercihlerini dikkate alarak hem de işletme içerisinde verimliliği arttırarak ayakta kalabilmek için bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelere de ayak uydurmak gerekmektedir. Bu çalışmada amaç işletmelerde teknolojinin uygulanmasıyla işletmelerin elde edecekleri avantajları belirlemek amacıyla teorik bir çalışma yapılmıştır(Özen ve Bingöl,2007:399).

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. İşletme Kavramı ve İşletmelerin Amaçları

İşletme, üretim faktörlerini planlı ve sistemli bir şekilde bir araya getirerek mal ya da hizmet üretimi amacı güden üretim birimine denir(<https://www.muhasabedersleri.com> > ekonomi > işletme). Başka bir tanıma göre ekonomide, kaynakların kullanımını gerçekleştiren en somut birimler işletme adı verilen kuruluşlardır. İşletmeler, insanların ihtiyaçlarını gidermek yaşamlarını kolaylaştırmak için faaliyet gösteren kuruluşlardır. Mal ve hizmetin sunulduğu her yerde bir işletmenin varlığından söz edilebilir. İşletme, kâr amacıyla mal ve hizmet üretmek veya pazarlamak için üretim faktörlerini planlı, tutarlı ve akılcı bir sistemle bir araya getiren teknik ve ekonomik birim olarak da tanımlanabilir. En geniş tanımıyla işletme, insan ihtiyaçlarının karşılamak üzere bilgi, insan, teknoloji, finansal kaynak vb. güncel üretim faktörlerini en etkin ve verimli bir şekilde kullanarak

öncelikle uzun dönemde kâr, süreklilik ve sosyal sorumluluk amaçlarını yerine getirmek, ekonomik mal ve hizmet üretmek için kurulmuş ekonomik birimlerdir.

Günümüzde işletmelerin en önemli amacı kâr etmek ve bu kârı en üst seviyeye çıkarmaktır. Bunun için sürekli olarak çaba sarf ederler. Ancak işletmelerin amacı sadece kâr elde etmek değildir. Bu amacın yanında, sosyal amaçları da vardır. Örneğin; ülkenin kalkınması, işsizliğin azalması, refahın artması bu amaçlardandır. İşletmelerin genelde kabul edilen amaçları şöyle sıralanabilir:

- Kâr sağlama
- Topluma hizmet etme
- İşletmenin yaşamını devam ettirme(Kahraman,49-51).

2.1.2. Teknoloji Kavramı

Teknoloji, insanoğlunun gereklerine uygun yardımcı alet ve araçların yapılması ya da üretilmesi için gerekli bilgi ve yetenektir. Teknoloji ayrıca, bir sanayi dalıyla ilgili üretim yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgidir(<https://www.srnmuhendislik.com.tr> > pg_66_teknoloji-nedir).

2.1.3. İşletmelerde Teknolojinin Kullanılması

Ekonomik sınırların kalktığı, en önemli maliyetin zaman olduğu, internetsiz hayatın düşünülmediği günümüzde teknoloji artık günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Teknoloji bağımlılığı ve teknolojiye olan ihtiyaç, bireysel ve kurumsal bazda her geçen gün daha da artmaktadır. Bu gelişmeler, işletmelerin teknolojik gelişmeleri yakından takip etme zorunluluğunu doğurmuştur. İşletmelerde teknoloji kullanımı iki boyutta ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan biri üretimde teknoloji kullanımı, diğeri ise yönetimde teknoloji kullanımıdır. Özellikle üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin zaman, işgücü, kalite planlaması dâhilinde ortaya çıkan ihtiyaçları nedeniyle yeni makinelerin alınması, bilgisayar destekli üretimin ve tasarımın yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu durum uluslararası rekabetin her geçen gün daha çok arttığı dünyada normal olarak kabul edilmektedir(Volkan, www.denetimnet.net > UserFiles > Documents > Makaleler > Aile Isl Tekno).

Teknolojideki hızlı değişim, firmaları kendi içlerindeki bazı yetenekleriyle, bazı dış kaynak yeteneklerini birleştirmeye itmektedir. Buna ek olarak, günümüz yoğun rekabet koşullarında yönetim faaliyetlerinin boyutları genişlemiş, daha etkin kararlar alabilmek için gerekli bilgiye olan ihtiyaç ve seçeneklerin sayısı artmıştır. Bu sayı, kuvvetle muhtemel gelecekte daha da artacaktır. Artan rekabet koşullarında, hızla üretilip hızla tüketilen bir yapıya sahip olan bilgi, üretildiği andan itibaren çabuk

tüketilmeli ve aynı zamanda organizasyon içinde paylaşılabilir bir duruma getirilmelidir. Bu anlamda bilişim teknolojilerinin yönetsel amaçlı kullanılması kaçınılmaz bir hale gelmiş ve gelecektir. Ayrıca, bugün üretim ve hizmet kesimlerinin ilgilerini yoğunlaştırdıkları teknoloji konusunda, yeni ürün ve yenilik süreçleri alanlarının yönetilebilir olması önem kazanmaktadır. Özellikle teknolojinin bir üretim girdisi olarak artan önemi, planlanmasına olan ihtiyacı da artırmıştır.

Bu nedenle firmalar tüm kapasiteleri ve yeteneklerini en iyi şekilde kullanarak teknolojik planlama sürecini gerçekleştirmeye çaba harcamaktadırlar. Bunun için, artık firmalarda mevcut teknolojiden sorumlu ve teknolojik gelişmeleri takip ederek, işletmenin geleceğe dönük stratejilerini belirleyip bu konuda yönetimi bilgilendiren teknoloji yöneticilerinin, yönetim kademelerinde yer almalarına olan ihtiyaç daha artmıştır ve gelecekte de artmaya devam edecektir. Küresel pazarda başarılı olmak isteyen işletmeler yeni teknolojilerin keşfedilip, uygulamaya konulmasında rakiplerinden daha hızlı olmak zorundadırlar. Çünkü gelecekte endüstriler, teknoloji temelli bir rekabetle karşı karşıya kalacaktır. Bu rekabet ortamına önce uyum sağlayan işletmeler yarışı kazanacak, diğerleri ise kaybedecektir. Yani rekabet üstünlüğünü, teknolojiyi iyi yöneten işletmeler elde edecektir. Bilişim alanındaki gelişmelerin bu hızda artarak devam edeceği dikkate alındığında da, gelecekte teknoloji yönetimi ile ilgili bilgilerin işletmeler arasındaki transferi daha da kolaylaşacak ve bu gelişmeleri uygulamaya aktaran işletmelerde başarı şansını daha da artıracaktır(Karadal ve Türk, 2008:70).

3. SONUÇ

Teknolojik yetkinlik, özellikle üretim sektöründe bulunan işletmelerin gelişmeleri yönündeki en önemli etken olmuştur. İşletmeler arası rekabetin son derece arttığı ortamda teknolojik üstünlük işletmelerin rekabet gücünü yükseltmektedir. Öyle ki, bu alandaki çalışmalar artık teknoloji ile sınırlı kalmayarak inovasyon ile birlikte anılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi yenilikçi ürünlerin ya da süreçlerin ortaya çıkmasına ön ayak olmaktadır. Teknolojinin ölçülmesi gereken bir yetkinlik alanı olarak seçilmesinin temel nedeni yüzyıllar boyu insanlık tarihine şekil vermiş olması ve özellikle sanayi devrimi ile insanlığı getirmiş olduğu konumudur. Teknoloji olarak adlandırdığımız bilginin keşfi ve bu bilginin doğru kullanılması ürün ve hizmet üretimini daha kaliteli daha hızlı bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Günümüzde işletmelerde özellikle teknoloji yönetimine verilen önem ve bu alandaki çalışmaların yoğunluğu işletmelerin değerlendirilmesinde olmazsa olmaz haline geldiği görülebilmektedir(Özel ve Öztemel,2018:424). Bu bilgiler dikkate alındığında işletmeler rekabette üstünlük elde etmeleri ve uluslararası pazarda boy gösterebilmeleri için teknolojiye ulaşip ve teknolojiyi işletmelerinde kullanmaları kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

KARADAL F. TÜRK M. (2008). İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1,Ss.59.

KAHRAMAN B. İşletmelerin Fonksiyonları Ve İşletme Türleri, Girişimcilik 2.Ss.49-51.

ÖZEN Ü. BİNGÖL M. (2007). İşletmelerde Bilişim Teknolojileri Ve Yenilikçilik: Erzurum, Erzincan Ve Bayburt'taki Kobi'lerde Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt 10,Sayı 2,Ss.399.

ÖZEL S. ÖZTEMEL E. (2018). İşletmelerde Teknoloji Yönetimi ve Yetkinlik Bazlı Değerlendirme, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 16, Sayı 31,Ss.424.

VOLKAN D. Aile İşletmelerinde Teknoloji Kullanımı Ve Muhasebenin Fonksiyonu, The Family Business. www.denetimnet.net > UserFiles > Documents > Makaleler > Aile Isl Tekno.

(<https://www.srnmuhendislik.com.tr> > pg_66_teknoloji-nedir

(<https://www.muhasabedersleri.com> > ekonomi > işletme

3-6 YAŞ ÇOCUKLARININ TEKNOLOJİ KULLANIMI HAKKINDA EBEVEYN GÖRÜŞLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Gülistan BALCI ELHAKAN

Bingöl Üniversitesi, Solhan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, gbelhakan@bingol.edu.tr

Öğr. Gör. Vildan BURULDAY

Bingöl Üniversitesi, Solhan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, yburulday@bingol.edu.tr

Öğr. Gör. Fatma Zuhul EROL

Bingöl Üniversitesi, Solhan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, fzerol@bingol.edu.tr

ÖZET

Teknolojik aletler çağımızın bir gerekliliği olarak tüm yaşamımızı etkisi altına almıştır. Teknolojik aletlerin insan gücü ve zaman açısından tasarruf sağladığı ve her an ulaşılabilir olması günlük yaşantımızı kolaylaştırmakta ve bu aletlere olan ihtiyacımızı arttırmaktadır (Bayhan, 2015, s.4). Bu nedenle teknolojinin amacına uygun kullanılması yaşanabilecek tüm olumsuzlukları en aza indirmekte ve çeşitli faydalar sağlamaktadır (Aral ve Doğan Keskin, 2018, s. 318). Özellikle 3-6 yaş dönemindeki çocukların teknolojik aletlere yönelik ilgi ve meraklarının giderilmesi, ebeveynlerin teknoloji kullanımına yönelik olarak olumlu davranış örnekleri sergilemeleri teknolojinin hayata olan yansımalarını daha faydalı hale getirecektir. Bu amaçla Bingöl il merkezinde bulunan 3-6 yaş çocuklarının teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi adlı çalışma yapılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde olup, araştırmanın evrenini 2018-2019 yılları arasında Bingöl il merkezinde bulunan ve 3-6 yaş çocukları olan 5077 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 yılları arasında Bingöl il merkezindeki okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 372 çocuğun ebeveyni oluşturmaktadır. Araştırma tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmada ebeveynlere Demografik Özellikler Formu ve Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik alet, teknoloji, ebeveyn, okul öncesi

INVESTIGATION OF PARENTS 'VIEWS ON TECHNOLOGY USE OF 3-6 YEARS OF CHILDREN IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

Technological tools have affected our lives as a necessity of our age. The fact that technological tools save manpower and time and are available at any time facilitates our daily life and increases our need for these tools (Bayhan, 2015, p.4). Therefore, using technology in accordance with its purpose minimizes all possible negativities and provides various benefits (Aral and Doğan Keskin, 2018, p. 318). In particular, eliminating the interest and curiosity of children between the ages of 3-6 years and the positive behavior examples of the parents towards the use of technology will make the reflections of technology to life more beneficial. For this purpose, the study of the parental views about the use of technology of 3-6 years old children in Bingöl city center in terms of various variables was conducted. The research is a relational survey model and the population of the study consists of 5077 parents between 3-6 years of age in Bingöl city center between 2018 and 2019. The sample of the study consists of the parents of 372 children attending preschool education institutions in Bingöl city center between 2018-2019. The research was designed in a screening model. In the study, Demographic Characteristics Form and Parental Opinions Scale on Preschool Children's Technology Use were applied to the parents.

Keywords: Technological tools, technology, parents, preschoolers

GİRİŞ

Çocukluğun ilk 6 yılını kapsayan dönem okul öncesi dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde zihinsel gelişimin büyük oranda tamamlanmasından dolayı sunulacak etkinliklerin ve verilecek eğitimin önemi artmaktadır. Okul öncesi dönem çocuğun çevresini tanıdığı, iletişim kurarak sosyalleşmeye başladığı, toplumunun kurallarını ve değer yargılarını algıladığı ve sonuçta kendisinde bazı davranışlar oluşturduğu dönemdir (Demiriz ve ark., 2003). Bu dönemde çocukların ilgi ve merak seviyeleri yüksek olduğu için öğrendikleri her şeyi denemek isterler. Bu nedenle uyarıcılara karşı daha açıktırlar. Bu açıdan bakıldığında çocuğun sosyalleşmesi ve gelişiminin desteklenmesi okul öncesi eğitimin en önemli amaçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların üzerinde yoğun etki oluşturan uyarıcılardan birinin de teknoloji olduğu bilinmektedir.

Teknoloji “insanlığın hayatını devam ettirebilmek amacıyla doğaya ve toplumun ürünlerine kattığı her tür maddi şeydir” (Beşli, 2007). Teknolojik aletlerin doğru ve etkin kullanımı çocuğa birçok fayda sağlarken, olumsuzluklarından da yine en çok çocuklar etkilenmektedir. Konuşma geriliği, obezite, dikkat dağınıklığı, hayal ve gerçeği ayırt edememe ve uyku bozuklukları bunlardan bazılarıdır (Epstein, 2015, akt. Aral ve Doğan Keskin, 2018). Ancak bu olumsuzlukları göz önüne alarak çocukları teknolojiden uzaklaştırmak yerine öğrenme ve gelişimlerini desteklemede video, kayıt cihazı, etkileşimli tahta gibi aletlerin kullanılması hem konuyu daha ilgi çekici hale getirecek hem de öğrenme sürecini kolaylaştıracaktır. Bu dönemde özellikle soyut kavramların somutlaştırılmasında, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesinde, matematik gibi temel becerilerin kazandırılmasında teknolojik aletlerin kullanımı önem kazanmaktadır (Aral ve Ayhan, 2003). Çocukların teknolojik gelişmelere yetişkinlerden daha hızlı uyum sağlamaları ve onlara sunulanı sorgulamadan kabul etmeleri ailelerin teknolojik alet kullanımı konusunda daha seçici olmalarını gerektirmektedir. Nitekim ilgili literatür incelendiğinde ailelerin teknolojik araçlar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları, teknolojik araçların çocukların gelişimleri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu görülmektedir (Şalcı ve arkadaşları, 2018).

Sezgin ve Tonguç'un (2016) yaptığı çalışmada, ailelerin 1/3'lük kısmının çocukları akıllı cihaz ile vakit geçirirken kontrol altında tuttuğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çocuklarının 2/3 lük kısmının oyuna yöneldikleri için çocukların akıllı cihaz kullanım sürelerini ve uygulama içeriklerini kontrol edecek yönetim yazılımlarının geliştirilmesi gerektiğine değinmektedirler.

Başka bir çalışmaya göre okul öncesi dönemdeki çocukların kullandıkları teknolojik araçların çocuklarda psikolojik ve fizyolojik sağlık problemlerine sebep olduğu belirtilmiştir (Nunez-Smith ve ark., 2008, akt., Sayan, 2016). Teknolojik araçların kullanım sıklığının çocuklarda çeşitli kas-iskelet sistemleri problemlerine, en çok boyun, omuz, bel ve sırt bölgelerinde rahatsızlıklara sebep olduğu görülmüştür (Yel ve Korhan, 2015). Bu olumsuzluklar göz önüne alındığında ebeveynlerin teknolojik alet kullanımı ve bu aletlerle gün içerisinde geçirilen zamana yönelik kontrolü sağlamaları ve gerektiğinde bu aletleri doğru ve etkin kullanabilmeleri için rehberlik etmeleri gerekmektedir (Lipnowski S ve LeBlanc CMA, 2012 akt. Yengil ve ark., 2019).

Bu çalışma ebeveynlerin çocukların teknolojik alet kullanımına yönelik algılarının saptanması ve demografik değişkenlere göre değişim gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu amaca bağlı olarak şu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

1. Ebeveyn görüşleri; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
2. Ebeveyn görüşleri; çocukların okul öncesi eğitime devam etme sürelerine ve bu teknolojik aletlerle gün içerisinde geçirilen zamana göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın evrenini 2018-2019 yılları arasında Bingöl il merkezinde bulunan ve 3-6 yaş çocukları olan 5077 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 yılları arasında Bingöl il merkezindeki okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 372 çocuğun ebeveyni oluşturmaktadır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde tasarlanmıştır. Tarama modelleri, olayları

ve olguları geçmişte ya da halen var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır (Karasar, 2009). Araştırmada ebeveynlere Demografik Özellikler Formu ve Kılınc tarafından 2015 de uyarlanan Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ile çocuklar ve ailelerinin teknolojik alet kullanım sıklığı olmak üzere toplam iki bölümden ve 38 maddeden oluşmuştur. 5'li Likert tipi cevap seçeneği kullanılmıştır. Ölçeğin boyutlarının güvenilirliğini hesaplamak için veriler üzerinde iç tutarlık analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonrasında ölçeğin tümü için Cronbach Alpha katsayısının .73 olduğu tespit edilmiştir. Güvenirlik katsayısının .70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1; Araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik özelliklere göre frekans ve yüzde değerleri

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		N	%
YAŞ	20-30	82	22.0
	31-40	232	62.4
	41-50	55	14.8
	51 ve üstü	3	0.8
CİNSİYET	Kadın	219	58.9
	Erkek	153	41.1
EĞİTİM DURUMU	İlkokul	69	18.5
	Ortaokul	42	11.3
	Lise	101	27.2
	Lisans	136	36.6
	Lisans üstü	24	6.5
ÇALIŞMA DURUMU	Evet	185	49.7
	Hayır	187	50.3
MEDENİ DURUM	Evli	353	94.9
	Bekar	19	5.1
GELİR DÜZEYİ	Az Gelir	110	29.6
	Orta Gelir	129	34.7
	Yüksek Gelir	133	35.8
TOPLAM		372	100

Ebeveynlerin demografik özellikleri incelendiğinde; 20-30 yaş aralığında 82(%22) ebeveynin, 31-40 yaş aralığında 232(%62,4) ebeveynin, 41-50 yaş aralığında (%14,8) ebeveynin ve 51 yaş ve üstü ise 3(0.8) ebeveynin katıldığı görülmektedir. Ebeveynlerin 219'unun (%58,9) kadın ve 153'ünün (%41,1) de erkek olduğu görülmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde 69 (%18,5) ebeveynin ilkokul mezunu, 42 (%11,3) ebeveynin ortaokul mezunu, 101 (%27,2) ebeveynin lise mezunu, 136 (%36,6) ebeveynin lisans mezunu ve 24 (%6,5) ebeveynin de lisans üstü eğitim mezunu oldukları görülmektedir. 185 (%49,7) ebeveynin çalışıyor olduğu, 187 (%50,3) ebeveynin de çalışmadığı, 353 (%94,9) ebeveynin evli 19 (%5,1) ebeveynin bekar olduğu, 110(%29,6) ailenin az gelirli, 129(%34,7) ailenin orta gelirli, 133 (%35,8) ailenin de yüksek gelirli olduğu görülmektedir. Araştırmaya toplam 372 (%100) ebeveyn katılmıştır.

Tablo 2; Okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin devam etme süreleri ve teknolojik aletlerle gün içerisinde geçirdiği zamana göre frekans ve yüzde değerleri

		N	%
Okul Öncesi Eğitime Devam Etme Süresi	1 yıl	263	70.7
	2 yıl	82	22
	3 yıl	27	7.3
Günlük Teknoloji Alet Kullanma Süresi	Hiç	24	6.5
	1 saat	166	44.6
	2 saat	78	21
	3 saat	84	22.6
	4 saat ve üzeri	20	5.4

Okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin devam etme süreleri ve teknolojik aletlerle gün içerisinde geçirdiği zaman incelendiğinde; 263 (%70,7) öğrencinin 1 yıldır, 82 (%22) öğrencinin 2 yıldır ve 27 (%7,3) öğrencinin de 3 yıldır okul öncesi eğitime devam ettiği görülmektedir. 24(%6,5) öğrencinin gün içerisinde hiçbir teknolojik aleti kullanmadığı, 166 (%44,6) öğrencinin 1 saat kullandığı, 78 (%21) öğrencinin 2 saat kullandığı, 84 (%22,6) öğrencinin 3 saat kullandığı ve 20 (%5,4) öğrencinin de 4 saat ve üzerinde teknolojik aletleri kullandığı görülmektedir.

Tablo 3; Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeğinin Alt Boyutlara Göre Madde Ortalama Puanları

		\bar{X}	SS
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Çocuğumu teknolojik aletler yerine kardeşi ve arkadaşları ile birlikte oynamaya teşvik ederim	4,16	,991
	Çocuğuma teknolojik aletleri kullanıdırırken süreyi sınırlandırırım	3,99	1,04
	Çocuğumun kullanacağı bilgisayar programlarını dikkatlice seçerim.	3,98	1,02
	Çocuğum bilgisayar kullanırken yaptıkları ile ilgili ona sorular sorarım.	3,85	1,02
	Teknolojik aletlerdeki oyun seçimlerinde ya da oyunun oynanmasında çocuğum tamamen özgürdür.	1,75	1,13
Teknolojinin Faydaları	Teknolojik aletlerin sıklıkla kullanımı çocukların dünyayı daha iyi tanımalarını sağlar.	3,22	1,15
	Teknolojik aletleri kullanmalarına izin verilen çocuklar daha yaratıcıdır.	2,66	1,14
	Teknolojik aletlerin kullanımı çocuğumun dikkat gelişimini artırır.	2,56	1,11
	Eğitici programlar kullanıldığında bilgisayarlar, tabletler gibi teknolojik aletler okul öncesi eğitiminde kitaplara göre daha faydalıdır.	2,43	1,22
	Uygun programlar kullanıldığında bilgisayar, tablet gibi teknolojik aletler çocukların dilsel gelişimine katkı sağlar.	2,42	1,17
	Çocuğum günlük yaşamında ve eğitimi sırasında öğrendiği pek çok kavramı bilgisayar oyunları ile pekiştirir.	2,38	1,15
Teknoloji Kullanma Alanları	Çocuğuma sesleri ve kelimeleri öğretmede bilgisayar, tablet gibi teknolojik aletler gibi teknolojik aletleri kullanırım.	2,89	1,18
	Çocuğuma şekilleri öğretmek için bilgisayar, tablet vb. gibi teknolojik aletleri kullanırım.	2,79	1,22
	Çocuğumun rakamları ve sayıları öğrenmesinde bilgisayarı, tableti vb. teknolojik aletleri kullanırım.	2,70	1,24
Teknolojinin Zararları	Okul öncesi çağındaki çocukların teknolojik aletleri sık kullanmaları onların arkadaşları ile olan ilişkilerini zayıflatır.	4,11	1,17
	Teknolojik aletlerin kullanımı çocukların sosyalleşmesini olumsuz yönde etkiler.	3,98	1,09
	Teknolojik aletleri fazlaca kullanan çocuklar kendilerini rahatlıkla ifade edemezler.	3,82	1,15
	Çocukların bilgisayarla fazlaca zaman geçirmesi çocukların beden sağlığının bozulmasına neden olur	3,71	1,10
Teknoloji Kullanma Becerisi	Çocuğum teknolojik aletleri kullanırken zorlanır.	3,62	1,03
	Çocuğum akıllı telefonları rahatlıkla kullanabilir.	3,13	1,13
	Çocuğumun telefonumla oyun oynamasına izin veririm.	2,87	1,23
	Çocuğum internet üzerinden oyun oynamayı becerir.	2,08	1,26
Öneriler	Okul öncesi çağındaki çocukların eğitiminde bilgisayar, tablet gibi teknolojik aletler kullanılmalıdır.	3,56	1,28
	Rehber eşliğinde kullanıldığında teknolojik aletler okul öncesi çağındaki çocuklar için oldukça faydalıdır.	3,28	1,15
	Okul öncesi çağındaki çocuklar kesinlikle bilgisayar, tablet gibi teknolojik aletleri kullanmamalıdır.	2,75	1,24

Ölçeğin alt boyutlarına maddeler bazında bakıldığında en yüksek ve en düşük ortalamanın teknoloji kullanımında aile rehberliği alt boyutunda olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre "Çocuğumu teknolojik aletler yerine kardeşi ve arkadaşları ile birlikte oynamaya teşvik ederim($\bar{X}=4.16$) maddesi en yüksek ortalamaya sahip iken, "Teknolojik aletlerdeki oyun seçimlerinde ya da oyunun oynanmasında çocuğum tamamen özgürdür ($\bar{X}=1.75$) maddesinin en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç bize ebeveynlerin çoğunluğunun teknolojik aletler ile zaman geçirmelerini onaylamadıklarını ve oyun seçimlerinde ebeveyn denetimli olduklarını göstermektedir.

Tablo 4; Cinsiyet değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği t Testi Bulguları

Ebeveynlerin algıları Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeğinin genelinde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t = -.654$; $p =$

Ölçek/Boyut	Cinsiyet	n	\bar{x}	SS	t	SD	p
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Kadın	219	3.55	.556	.485	370	.628
	Erkek	153	3.53	.545			
Teknolojinin Faydaları	Kadın	219	2.54	.677	-2.229	370	.026*
	Erkek	153	2.70	.715			
Teknoloji Kullanma Alanları	Kadın	219	2.72	.977	-1.625	370	.105
	Erkek	153	2.89	.974			
Teknolojinin Zararları	Kadın	219	3.98	.778	2.236	370	.026*
	Erkek	153	3.79	.837			
Teknoloji Kullanma Becerisi	Kadın	219	2.94	.611	.875	370	.382
	Erkek	153	2.88	.669			
Öneriler	Kadın	219	3.16	.656	-1.298	370	.195
	Erkek	153	3.25	.645			
Ölçeğin tamamı	Kadın	219	3.13	.342	-.654	370	.513
	Erkek	153	3.16	.375			

.513). Ölçeğin boyutları dikkate alındığında Teknolojinin faydaları ($t = -2.229$; $p = .026$) ve Teknolojinin zararları ($t = 2.236$; $p = .026$) boyutlarında algılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. “Teknolojinin Faydaları”na ilişkin ebeveyn görüşleri cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde; erkek ($\bar{X} = 2.70$) ebeveynlerin kadın ($\bar{X} = 2.54$) ebeveynlere göre teknolojinin faydalı olduğunu düşündükleri, “Teknolojinin Zararları”na ilişkin ebeveyn görüşleri incelendiğinde ise; kadın ($\bar{X} = 3.98$) ebeveynlerin, erkek ($\bar{X} = 3.79$) ebeveynlere göre teknolojinin zararlı olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Tablo 5; Medeni durum değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği t Testi Bulguları

Ölçek/Boyut	n	\bar{x}	SS	t	SD	p
-------------	---	-----------	----	---	----	---

		Medeni Durum					
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Evli	353	3.55	.552			
	Bekar	19	3.32	.486	1.799	370	.073
Teknolojinin Faydaları	Evli	353	2.61	.700	.600	370	.549
	Bekar	19	2.51	.640			
Teknoloji Kullanma Alanları	Evli	353	2.78	.978	-1.179	370	.239
	Bekar	19	3.05	.963			
Teknolojinin Zararları	Evli	353	3.91	.812	1.145	370	.253
	Bekar	19	3.69	.690			
Teknoloji Kullanma Becerisi	Evli	353	2.93	.638	.942	370	.347
	Bekar	19	2.78	.578			
Öneriler	Evli	353	3.20	.656	.755	370	.450
	Bekar	19	3.08	.596			
Ölçeğin tamamı	Evli	353	3.15	.356	1.301	370	.194
	Bekar	19	3.04	.346			

Ebeveynlerin algıları Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin geneli ve alt boyutlarında medeni durum değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 6; Çalışma durumu değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği t Testi Bulguları

Ölçek/Boyut	Çalışma Durumu	n	\bar{X}	SS	t	SD	p
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Evet	185	3.57	.518			
	Hayır	187	3.52	.582	.856	370	.393
Teknolojinin Faydaları	Evet	185	2.66	.705	1.607	370	.109
	Hayır	187	2.55	.686			
Teknoloji Kullanma Alanları	Evet	185	2.93	.943	2.703	370	.007*
	Hayır	187	2.65	.996			
Teknolojinin Zararları	Evet	185	3.92	.754	.453	370	.651
	Hayır	187	3.88	.858			
Teknoloji Kullanma Becerisi	Evet	185	2.89	.654	-9.91	370	.322
	Hayır	187	2.95	.617			
Öneriler	Evet	185	3.23	.665	1.117	370	.265
	Hayır	187	3.16	.639			
Ölçeğin tamamı	Evet	185	3.18	.362	2.038	370	.042*
	Hayır	187	3.11	.346			

Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin tamamı çalışma durumu değişkenine göre incelendiğinde; ölçeğin genelinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. ($t= 2.038$; $p=.042$). Bu sonuca göre; çalışan yani evet ($\bar{X}=3.18$) cevabını veren ebeveynlerin hayır ($\bar{X}=3.11$) cevabını veren ebeveynlere göre teknoloji kullanımı hakkındaki görüşleri daha olumludur. Ölçeğin boyutları dikkate alındığında Teknolojinin Kullanma Alanları ($t=2.703$; $p=.007$) boyutunda algılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu

görülmektedir. Çalışan yani evet ($\bar{X}=2.93$) cevabını veren ebeveynlerin hayır ($\bar{X}=2.65$) cevabını veren ebeveynlere göre teknolojiyi kullanma alanları hakkındaki görüşleri daha olumludur.

Tablo 7; Yaş durumu değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Bulguları

Ölçek/Boyut	Yaş	n	\bar{x}	SS.	F	p
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	20-30	82	3.58	.587	2.150	.094
	31-40	232	3.57	.518		
	41-50	55	3.42	.559		
	51 ve üstü	3	3.00	1.40		
Teknolojinin Faydaları	20-30	82	2.50	.600	2.335	.074
	31-40	232	2.59	.702		
	41-50	55	2.79	.779		
	51 ve üstü	3	3.05	.419		
Teknoloji Kullanma Alanları	20-30	82	2.68	.992	.800	.495
	31-40	232	2.79	.955		
	41-50	55	2.91	1.068		
	51 ve üstü	3	3.22	.509		
Teknolojinin Zararları	20-30	82	3.98	.816	.396	.756
	31-40	232	3.89	.809		
	41-50	55	3.83	.812		
	51 ve üstü	3	3.91	.381		
Teknoloji Kullanma Becerisi	20-30	82	2.86	.622	.650	.583
	31-40	232	2.92	.648		
	41-50	55	3.01	.598		
	51 ve üstü	3	2.83	.763		
Öneriler	20-30	82	3.19	.647	.167	.918
	31-40	232	3.20	.664		
	41-50	55	3.16	.624		
	51 ve üstü	3	3.00	.666		
Ölçeğin Tamamı	20-30	82	3.19	.647	.347	.791
	31-40	232	3.20	.664		
	41-50	55	3.16	.624		
	51 ve üstü	3	3.00	.666		

Ebeveynlerin algıları Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımını hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin geneli ve alt boyutlarında yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 8; Eğitim durumu değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Bulguları

<i>Ölçek/Boyut</i>	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	SS.	F	p	Anlamlı Fark
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	İlkokul	69	3.41	.696	2.672	.032 *	Lisans- İlkokul Lisans üstü-İlkokul
	Ortaokul	42	3.40	.525			
	Lise	101	3.57	.553			
	Lisans	136	3.61	.485			
	Lisans üstü	24	3.68	.348			
Teknolojinin Faydaları	İlkokul	69	2.75	.761	1.058	.377	-----
	Ortaokul	42	2.59	.618			
	Lise	101	2.61	.732			
	Lisans	136	2.55	.646			
	Lisans üstü	24	2.56	.756			
Teknoloji Kullanma Alanları	İlkokul	69	2.72	1.00	.741	.564	-----
	Ortaokul	42	2.73	1.03			
	Lise	101	2.70	.982			
	Lisans	136	2.88	.975			
	Lisans üstü	24	2.94	.784			
Teknolojinin Zararları	İlkokul	69	3.76	.826	4.958	.001 *	Lisans-İlkokul Lisans-Ortaokul
	Ortaokul	42	3.60	.934			
	Lise	101	3.84	.824			
	Lisans	136	4.12	.693			
	Lisans üstü	24	3.79	.792			
Teknoloji Kullanma Becerisi	İlkokul	69	2.95	.604	1.153	.332	-----
	Ortaokul	42	3.01	.690			
	Lise	101	2.91	.623			
	Lisans	136	2.85	.668			
	Lisans üstü	24	3.09	.441			
Öneriler	İlkokul	69	3.29	.671	1.653	.160	-----
	Ortaokul	42	3.05	.721			
	Lise	101	3.11	.662			
	Lisans	136	3.25	.626			
	Lisans üstü	24	3.13	.528			
Ölçeğin Tamamı	İlkokul	69	3.14	.393	1.298	.270	-----
	Ortaokul	42	3.05	.378			
	Lise	101	3.12	.400			
	Lisans	136	3.18	.300			
	Lisans üstü	24	3.18	.276			

Eğitim durumu değişkeninin katılımcıların Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin genelinde ($F_{(4-371)}= 1.298$; $p=.270$) anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmada ölçeğin alt boyutlarından teknoloji kullanımında aile rehberliğine ilişkin ebeveyn görüşleri eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde; tek yönlü varyans (Anova) analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmiştir ($F_{(4-371)}= 2.672$; $p=.032$). Bu farklılığın kaynağını öğrenmek için yapılan Tukey testi sonuçları; lisans ($\bar{X}=3.61$) ve lisans üstü ($\bar{X}=3.68$) mezunu olan ebeveynlerin ilkokul ($\bar{X}=3.41$) mezunu olan ebeveynlere oranla aile rehberliğine ilişkin görüşlerinin daha olumlu olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmada ölçeğin alt boyutlarından teknolojinin zararlarına ilişkin ebeveyn görüşleri eğitim durumu değişkenine

göre incelendiğinde ise; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmiştir ($F_{(4-371)}= 4.958$; $p=.001$). Yapılan analiz sonuçlarına göre lisans ($\bar{X}=4.12$) mezunu olan ebeveynlerin ilkökul ($\bar{X}=3.76$) ve ortaokul ($\bar{X}=3.60$) mezunu olan ebeveynlere oranla teknolojinin zararlarına ilişkin görüşlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 9; Gelir düzeyi değişkeni açısından Okulöncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Bulguları

Ölçek/Boyut	Gelir Düzeyi	n	\bar{X}	SS.	F	p	Anlamlı Fark
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Az Gelir	110	3.41	.618	4.367	.013 *	Orta Gelir- Az Gelir Yüksek Gelir-Az Gelir
	Orta Gelir	129	3.60	.525			
	Yüksek Gelir	133	3.59	.500			
Teknolojinin Faydaları	Az Gelir	110	2.70	.762	1.934	.146	-----
	Orta Gelir	129	2.61	.656			
	Yüksek Gelir	133	2.53	.673			
Teknoloji Kullanma Alanları	Az Gelir	110	2.70	1.01	1.734	.178	-----
	Orta Gelir	129	2.74	2			
	Yüksek Gelir	133	2.91	.949			
				.972			
Teknolojinin Zararları	Az Gelir	110	3.68	.834	6.688	.001 *	Orta Gelir- Az Gelir Yüksek Gelir-Az Gelir
	Orta Gelir	129	3.93	.827			
	Yüksek Gelir	133	4.05	.727			
Teknoloji Kullanma Becerisi	Az Gelir	110	3.03	.665	2.516	.082	-----
	Orta Gelir	129	2.88	.630			
	Yüksek Gelir	133	2.86	.608			
Öneriler	Az Gelir	110	3.22	.686	.150	.861	-----
	Orta Gelir	129	3.20	.673			
	Yüksek Gelir	133	3.17	.606			
Ölçeğin Tamamı	Az Gelir	110	3.12	.389	.518	.596	-----
	Orta Gelir	129	3.15	.370			
	Yüksek Gelir	133	3.16	.312			

Gelir düzeyi değişkeninin katılımcıların Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin genelinde ($F_{(4-371)}= .518$; $p=.596$) anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmada ölçeğin alt boyutlarından teknoloji kullanımında aile rehberliğine ilişkin ebeveyn görüşleri gelir düzeyi değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmiştir ($F_{(2-371)}= 4.367$; $p=.013$). Bu farklılığın kaynağını bulmak için yapılan Tukey testi sonuçları; orta düzeyde ($\bar{X}=3.60$) ve yüksek düzeyde ($\bar{X}=3.59$) gelire sahip olan ebeveynlerin az düzeyde ($\bar{X}=3.41$) gelire sahip olan ebeveynlere oranla aile rehberliğine ilişkin görüşlerinin daha olumlu olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmada ölçeğin alt boyutlarından teknolojinin zararlarına ilişkin ebeveyn görüşleri gelir düzeyi değişkenine göre incelendiğinde ise;

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmiştir ($F_{(2-371)} = 6.688$; $p = .001$). Yapılan analiz sonuçlarına göre orta düzeyde ($\bar{X} = 3.93$) ve yüksek düzeyde ($\bar{X} = 4.05$) gelire sahip olan ebeveynlerin az düzeyde ($\bar{X} = 3.68$) gelire sahip olan ebeveynlere oranla teknolojinin zararlarına ilişkin görüşlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 10; Okul öncesi eğitime devam etme süresi değişkeni açısından Okul öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Bulguları

Ölçek/Boyut	OÖE Devam Etme Süresi	n	\bar{X}	SS.	F	p
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	1 yıl	263	3.55	.568	.373	.689
	2 yıl	82	3.55	.522		
	3 yıl	27	3.45	.470		
Teknolojinin Faydaları	1 yıl	263	2.62	.700	.080	.924
	2 yıl	82	2.58	.735		
	3 yıl	27	2.58	.555		
Teknoloji Kullanma Alanları	1 yıl	263	2.78	.983	2.301	.102
	2 yıl	82	2.69	.953		
	3 yıl	27	3.16	.957		
Teknolojinin Zararları	1 yıl	263	3.87	.823	.741	.477
	2 yıl	82	3.93	.791		
	3 yıl	27	4.06	.702		
Teknoloji Kullanma Becerisi	1 yıl	263	2.89	.643	1.550	.214
	2 yıl	82	2.95	.607		
	3 yıl	27	3.11	.625		
Öneriler	1 yıl	263	3.20	.653	.151	.860
	2 yıl	82	3.17	.695		
	3 yıl	27	3.14	.517		
Ölçeğin Tamamı	1 yıl	263	3.14	.362	.564	.569
	2 yıl	82	3.14	.353		
	3 yıl	27	3.21	.302		

Ebeveynlerin algıları Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımını hakkında ebeveyn görüşleri ölçeğinin geneli ve alt boyutlarında okul öncesi eğitime devam etme süresi değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 11; Günlük teknolojik alet kullanım süresi değişkeni açısından Okul öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Bulguları

Ölçek/Boyut	Günlük Teknolojik Alet Kullanma Süresi	n	\bar{x}	SS.	F	p	Anlamlı Fark
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Hiç	24	3.39	.551	.764	.549	-----
	1 saat	166	3.56	.537			
	2 saat	78	3.59	.526			
	3 saat	84	3.52	.583			
	4 saat ve üzeri	20	3.50	.634			
Teknolojinin Faydaları	Hiç	24	2.45	.690	.527	.716	-----
	1 saat	166	2.58	.747			
	2 saat	78	2.63	.650			
	3 saat	84	2.66	.649			
	4 saat ve üzeri	20	2.67	.676			
Teknoloji Kullanma Alanları	Hiç	24	2.59	.957	1.485	.206	-----
	1 saat	166	2.70	.980			
	2 saat	78	2.90	.966			
	3 saat	84	2.84	.983			
	4 saat ve üzeri	20	3.13	.963			
Teknolojinin Zararları	Hiç	24	3.88	.800	2.586	.037*	1 saat-2 saat 1 saat- 4 ve üstü 2 saat- 3 saat
	1 saat	166	3.81	.817			
	2 saat	78	4.09	.753			
	3 saat	84	3.84	.811			
	4 saat ve üzeri	20	4.22	.794			
Teknoloji Kullanma Becerisi	Hiç	24	2.67	.582	3.142	.015*	Hiç- 4 ve üstü
	1 saat	166	2.91	.687			
	2 saat	78	2.82	.566			
	3 saat	84	3.03	.597			
	4 saat ve üzeri	20	3.21	.501			
Öneriler	Hiç	24	3.12	.650	.745	.562	-----
	1 saat	166	3.19	.662			
	2 saat	78	3.19	.620			
	3 saat	84	3.17	.665			
	4 saat ve üzeri	20	3.43	.658			
Ölçeğin Tamamı	Hiç	24	3.00	.360	2.814	.025*	Hiç- 4 saat ve üstü
	1 saat	166	3.11	.379			
	2 saat	78	3.19	.299			
	3 saat	84	3.16	.354			
	4 saat ve üzeri	20	3.32	.282			

Günlük teknolojik alet kullanma süresi değişkenine göre; teknolojinin zararları ($F_{(2-371)}=2.586$; $p=.037$) ile teknoloji kullanma becerisi ($F_{(2-371)}=3.142$; $p=.015$) alt boyutlarında ve ölçeğin genelinde ($F_{(2-371)}=2.814$; $p=.025$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Teknolojik alet kullanım süresi daha az olan çocukların teknolojinin zararlarından daha az etkilendikleri ve teknoloji ile gün içinde daha çok zaman geçiren çocukların teknoloji kullanma becerilerinin de daha fazla olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına bakıldığında; okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşlerinin incelenmesi ölçeğinin geneli ve alt boyutlarında medeni durum, yaş ve okul öncesi eğitime devam etme süresi değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. İlgili literatür incelendiğinde Wang, Wu ve Wang 2009 tarafından yapılan çalışmada teknoloji kullanımı ile ilgili olarak yaş değişkeninin anlamlı farklılık oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmada farklı sonuca ulaşılmadaki temel faktörün günümüz koşullarında teknolojinin hızla yaygınlaşması ve her an ulaşılabilir olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Cinsiyet değişkenine göre bakıldığında ölçeğin genelinde anlamlı bir farklılık göstermediği, teknolojinin faydaları ve zararları alt boyutlarında algılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre erkek ebeveynlerin kadın ebeveynlere göre teknolojinin faydalarına yönelik daha olumlu algılara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu bulguların sonuçları göz önüne alındığında kadın ebeveynlerin daha koruyucu oldukları ve çocukları ile kurdukları iletişimin daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Eğitim durumu ve ailelerin gelir düzeyi değişkenine göre bakıldığında ölçeğin genelinde anlamlı bir farklılık göstermediği, teknoloji kullanımında aile rehberliğine ilişkin ebeveyn görüşleri ve teknolojinin zararları alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuç bize ebeveynlerin eğitim ve gelir düzeyleri arttıkça çocuklarına teknolojik aletleri doğru ve etkin kullanmada pozitif yönde rehberlik yaptıklarını göstermektedir. Yapılan benzer çalışmalarda çalışmamızı destekler niteliktedir.

Yapılan literatür araştırması ve ölçek çalışması kapsamında ebeveynlere aşağıdaki öneriler sunulabilir.

1. Amerikan Pediatri Akademisi'nin de tavsiye ettiği gibi; 10 yaş altındaki çocuğunuza denetimsiz internete erişim izni vermeyin. 10-14 yaş aralığındaki çocuğunuz ancak ebeveyn denetiminde çevrimiçi kalabilirsiniz. 15-18 yaş aralığındaki çocuğunuz yalnız evin herkese açık alanlarında doğrudan denetimsiz çevrimiçi olabilirsiniz (Ulusoy ve Bostancı,2014).
2. Ebeveynlere çocuk gelişimi konusunda gelişimsel yaklaşım felsefesi aktarılarak, kritik dönemler konusunda bilgilendirilebilir ve teknolojinin bu dönemler içinde oluşturulan olumsuz etkileri konusunda bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.
3. Ebeveyn-çocuk etkileşimli etkinlikler çocuk gelişimi uzmanları tarafından düzenlenerek ev ortamında daha etkin ve kalıcı zaman kullanımı sağlanabilir.
4. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara teknolojik alet kullanımı ile ilgili eğitim programlarına etkinlikler eklenebilir. Ebeveyn katılımlı aile eğitim çalışmaları uygulanabilir.
5. Çocuğunuzun internette ve teknolojik aletlerde geçireceği uygun zaman dilimini belirleyerek kurallara uyması yönünde yapıcı olabilirsiniz (Ulusoy ve Bostancı,2014).
6. Çocuğunuzun yaş, cinsiyet, adres ve iletişim bilgilerini paylaşmaması konusunda kural oluşturulabilirsiniz.
7. Araştırma Bingöl ili çocuğu okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ebeveynler ile yapılmıştır. Türkiye'nin farklı illerinde ve farklı büyüklükte örneklem grupları üzerinde yapılarak sonuçlar tartışılabilir.

KAYNAKLAR

- ARAL N, DOĞANKESKİN A** (2018). Ebeveyn Bakış Açısıyla 0-6 Yaş Döneminde Teknolojik Alet Kullanımının İncelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 5, s.317–348.
- BEŞLİ Z** (2007). Teknoloji ve Toplum: Ortaöğretim Öğrencilerinde Teknoloji Kullanımı ve Etkileri. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BİNBOĞA YEL E, KORHAN O** (2015). Eğitsel Amaçlı Masaüstü/Dizüstü/Tablet Bilgisayar Kullanımında Öğrencilerin Kas İskelet Hareketleri Ve Olası Kas İskelet Rahatsızlıkları. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, OS:Ergonomi, s.631-638, 2015.
- BÜTÜN AYHAN A, ARAL N** (2003). Erken Çocukluk Döneminde Bilgisayarlar, Çoluk Çocuk Aylık Eğitim Dergisi, Sayı:22, s.20-22.
- GÜRCAN NAMLU A** (2002). Okul Öncesi Eğitimde İnternet. A.G. Namlu (Ed.), s.77-100, Okul Öncesinde Bilgisayar Öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- GÜRCAN NAMLU A** (2004). Biliş Ötesi Öğrenme Stratejileri Ölçme Aracının Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, s.123–136.
- KARASAR N** (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi s.56-59. Ankara: Nobel Yayınları.
- KAYA İ** (2017). Anne Babaların Çocuklarının Bilgi/İletişim Teknolojileri (Bit) Kullanımına Yönelik Yaklaşımları ile Çocukların Bu Teknolojileri Kullanım Alışkanlıkları Arasındaki İlişki. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt:12, Sayı:18, s.173-186.
- KENANOĞLU R, KAHYAOĞLU M** (2011). Okul Öncesi Öğrencilerin İnternet Kullanımı İle Bilişsel, Duyuşsal ve Sosyal Davranışları Arasındaki İlişki. 5.Uluslararası Bilgisayar ve Teknoloji Araçları Sempozyumu, Elazığ.
- KILDAN AO** (2007). Okul Öncesi Eğitim Ortamları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 15, No:2, s.501-510.
- KILINÇ S** (2015). Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütayha.
- KIRIK AM** (2014). Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2014, Cilt:3, Sayı:1, s.337-347, Makale No: 32 ISSN: 2146-9199.

- SAYAN H** (2016). Okul Öncesi Eğitimde Teknoloji Kullanımı. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:13, s.67-84.
- SEZGİN E, TONGUÇ G** (2016). Okul Öncesi Eğitimde Mobil Teknolojilerin Kullanılmasına Yönelik Örnek Bir Araştırma. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching, Aralık 2016, Cilt:5, Özel Sayı Makale No: 34, ISSN: 2146-9199, s.296-303.
- ŞALCI O, KARAKAYA K, TATLİEŞME S** (2018). Akıllı Cihaz Kullanımının 3-6 Yaş Çocukların Gelişimine Etkisinin Okul Öncesi Öğretmenleri Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Bartın, sayı:4, s.1-11.
- ULUSOY A, BOSTANCI M** (2014). Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü. The Journal of Academic Social Science Studies. Number: 28 , p. 559-572, Autumn II 2014.
- ÜNÜVAR P, ÇALIŞANDEMİR F, POYRAZ E** (2016). Çocuğu Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Ailelerde Televizyon İzleme Sürelerinin İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:17, s.1-10.

**SİNEMADA TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL YOZLAŞMA: CEBİMDEKİ YABANCI ve
PERFETTI SCOSCIUTI ÖRNEĞİ**

Dr. Birgül ALICI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, birgualici@yyu.edu.tr

ÖZET

Teknoloji, günümüz insanının hayatını kolaylaştırdığı ve imkanlar deryasında yüzdürdüğü için vazgeçilmezleri arasında olmuştur. Oysa ki Marshall McLuhan'ın "kıyıya vurmadıkları sürece balıklar suyun farkında değildirler" şeklinde özetlediği gibi insanlar teknolojiyi yönettiklerini sanarken aslında bir nevi onun esiri durumundadır. Ayrıca teknolojinin getirdiği kolaylık ve imkanlara bağımlı bir şekilde yaşadıklarından çoğu kez hayatlarının yönlendirildiğinin farkında bile değildir.

Hareketli fotoğraf görüntüleri prensibinden günümüz dijital teknolojiyle evlerimize kadar girebilen sinema da teknoloji ile her zaman içiçe yol katetmiştir. Teknolojiyle gelen konforun ve gerçekçi görüntü kalitesinin takipçisi olan sinema, gerçekçiliğe yaklaştıkça insanları daha çok etkilemiş ve ideolojik bir araç olarak daha işlevsel bir konuma getirilmiştir. Sinema gibi teknolojik diğer kitle iletişim araçlarının büyüleyici dünyasına kendini kaptıran insanoğlu ise kimi zaman farkında olmadan kendi özünden ve kültürel değerlerinden uzaklaştığından toplumsal yozlaşmanın bir parçası olmuştur.

Teknoloji ve toplumsal yozlaşmayı ana odağına alan bu çalışma, konuya uygunluğu açısından amaçsal örneklem dahilinde seçilen iki film; Cebimdeki Yabancı (2018) ve Perfetti Sconosciuti (2016)'yi teknoloji ve toplumsal yozlaşma ilişkisi ekseninde karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaç edinmektedir. Günümüz filmleri üzerinden teknolojinin insan hayatındaki konumuna ve toplumsal yozlaşmış ilişkilere yönelik analizlerin sınırlı sayıda olması çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmanın bu alanda yapılacak araştırmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle teknoloji ve toplumsal yozlaşma kavramı ekseninde konuyla ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiş daha sonra Cebimdeki Yabancı ve Perfetti Sconosciuti filmleri her iki kavram bağlamında incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde her iki filmde de teknoloji ve toplumsal yozlaşma etkisi altında bir değer karmaşasının gözlemlendiği, bu nedenle de insanların birbirlerine çok yakın görünse de özünde bireysel ve sosyo-kültürel değerlerinden uzaklaşıp yabancılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Teknoloji, Toplumsal Yozlaşma, Cebimdeki Yabancı, Perfetti Sconosciuti

**TECHNOLOGY and SOCIAL CORRUPTION in the CINEMA: The SAMPLE of
CEBİMDEKİ YABANCI and *PERFETTI SCONOSCIUTI***

ABSTRACT

Technology has become one of the indispensables of today's people since it facilitates their lives and makes them surrounded by the possibilities. However, as Marshall McLuhan summarizes “Fish are not aware of water unless they hit the shore.”, while people think they manage technology, in fact, they are in a sense the prisoner of it. Additionally, because they live in a way that is dependent on the convenience and possibilities of technology, they often do not even realize that their lives are directed.

Cinema, which has entered our homes with today's digital technology since the principle of moving photographic images, has always gone arm in arm with technology. The cinema, which is a follower of the comfort and realistic image quality that technology brings with it, has influenced people more and more as it approaches realism, and has become more functional as an ideological tool. The human being, who has been immersed in the fascinating world of other technological mass media such as cinema, has been a part of the social degeneration sometimes because s/he unwittingly moves away from his own self and cultural values.

This study aims to examine two films which are *Cebimdeki Yabancı* (2018) and *Perfetti Sconosciuti* (2016), selected within the purposive sample in terms of suitability to the subject, comparatively in the axis of the relationship between technology and social corruption. Because the number of analyses made through today's films on the topic of position of technology in human life and socially corrupt relations is limited, tis study is important in terms of contribution to the literature. In addition, it is considered that the study will set an example of research in this area.

Firstly, in this study, theoretical explanations on the subject are made in the axis of technology and social corruption, then *Cebimdeki Yabancı* and *Perfetti Sconosciuti* films were examined in the context of both concepts. When the findings obtained from the study are evaluated, it is observed that there is a value complexity under the influence of technology and social corruption in both films. Therefore, although characters in films seem to be very close to each other, it has been found that they are essentially alienated from their individual and socio-cultural values.

Keywords: Cinema, Technology, Social Corruption, Cebimdeki Yabancı, Perfetti Sconosciuti

GİRİŞ

Küreselleşmenin geçmişi 16. yüzyılın coğrafi keşifleri ve sömürgecilik faaliyetlerine dayandırılrsa da asıl ivme kazandığı dönem 1980'lerden itibaren teknolojik gelişmelerle ilişkili olarak başlamıştır. Bu dönem hayatın birçok alanında kendini gösteren değişim ve dönüşüm rüzgarı, en çarpıcı etkisini teknoloji, ekonomi ve kültürel alanda göstermiştir. Buna sebep olan temel faktör ise Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve sosyalist rejimlerin ideal bir seçenek olarak görülmesine neden olan inancın zayıflaması ve serbest piyasa ekonomisine dönüşür.

Ticaretin ve ekonomik anlaşmaların, bilişim, iletişim, dağıtım ve ulaştırma ağlarının kısaca ülkelerin sınırlarını aşan ilişkilerinin bir sonucu olarak küreselleşme, toplumların siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik birçok alanında kısa zamanda etkili olmuştur. Şüphesiz bu yenilik ve değişim, yeni imkan ve fırsatlar sunmasının yanında olumsuz birtakım gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte ortak paylaşım ağlarının ortaya çıkması ulus devletlerin yerel, kolektif kültür ve değerlerinin giderek anlamını yitirmesine neden olmuştur.

Çalışma, teknoloji ve toplumsal yozlaşma etkileşimi ekseninde birey ve toplumsal hayatındaki dönüşümlerin sinemada nasıl yansıtıldığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Günümüz yerli sinemasında teknoloji ve toplumsal yozlaşmayı ana odağına alan çalışmaların yetersiz olması ve bu alandaki analizlerin yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Sinemada teknoloji ve toplumsal yozlaşmayı ele alan çalışmanın amaçsal örneklem dahilinde seçilen iki filmi; Cebimdeki Yabancı (2018) ve Perfetti Sconosciuti (2016) söz konusu kavramlar ekseninde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikle teknoloji ve toplumsal yozlaşma ilişkisine yönelik kuramsal açıklamalara yer verilmiş daha sonra Cebimdeki Yabancı ve Perfetti Sconosciuti filmleri iki olgunun filmlerdeki yansıması doğrultusunda değerlendirilmiştir.

TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL YOZLAŞMA İLİŞKİSİ

Dünya genelinde siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması anlamını ihtiva eden küreselleşme, herşeye sahip olmak adına geleneksel olanı yok etme çabası taşıyan zihniyetin de bir yansımasıdır (Kartal, 2007:261). Dolayısıyla küreselleşme ideolojisinin uluslararası sermayenin dünyanın her tarafına yayılmasını ve sonrasında bunun politik güce dönüşmesine engel olduğunu düşündüğü ulusal sınırları aşmayı aynı zamanda milli değerleri yapıbozumuna uğratmayı hedeflediği ifade edilebilir (Duman, 2009:07). Siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal ve teknolojik çok sayıda alanda kendini gösteren küreselleşmenin özellikle 1980 sonrası ivme kazanmasını tetikleyen bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ile ilgilidir.

Bilgi iletişim ağlarındaki ilerlemenin karşılıklı etkileşim sürecini hızlandırması teknolojik küreselleşmenin diğer alanlardan daha hızlı gelişim göstermesini sağlamıştır. Günümüzde televizyon, telefon, bilgisayar gibi iletişim araçları yaşamımızın bir parçası olmuştur. Teknolojiye seyirci kalmak adeta günlük yaşama seyirci kalmakla eşdeğer anlama gelmiştir. Hayatta neredeyse sıradan ihtiyaçlar arasına giren teknolojinin bu denli yaşamımızı esir alması, toplumların kültürlerinin değişmesinin de sebebi olarak gösterilmektedir. Örneğin kültürün vazgeçilmez bir parçası olan dil, “çıktı, geri besleme, monitor, masa üstü” gibi çok sayıda teknolojik terimi hazinesine katmıştır (Baytun ve Özerem, 2012: 46)

Toplumbilimciler teknoloji hakkındaki görüşleri ana çerçevede teknolojik iyimserlik (teknolojik determinizm) ve teknolojik kötümserlik olarak iki eksende incelemektedir. Teknolojik determinizme göre teknoloji insan amaçlarına göre şekillenmektedir. Yani teknolojik yazılım ve tasarımlar, insan zekâsının ürünleridir ve içerikleri aynı zamanda toplumsal yarar veya zararları insana göre belirlenmektedir (Baytun ve Özerem, 2012:47-48). McLuhan teknolojik ilerlemeleri bu iyimser yaklaşımla değerlendirmiş, teknolojik determinizm kavramını öncü fikirleriyle zenginleştirmiştir.

Teknolojik kötümserlik ise teknolojinin hakim güçlerin elinde insanları denetim altına alarak bağımlı olmaya, manipüle etmeye, negatif ve sığ içeriklere boğmaya yönelttiği görüşüdür.

İletişim alanındaki teknolojik gelişmeler günlük yaşam pratiklerinin de değişimine neden olabilmektedir (Alıcı, 2012: 82). İletişim bağlamında teknolojik determinizm ise kısaca şöyle dile getirilebilir; teknolojiyi ana odağına alan iletişim araçlarının bizzat kullandığı teknoloji ögesinin etkisi altında kalmasıdır. Ancak bu isimlendirmenin aynı zamanda yöntemin kendisinden daha sonra verildiği de akıldan çıkarılmamalıdır. Örneğin Harold Innis, Marshall McLuhan veya Walter Ong esasında görüşlerinin merkezine teknolojik araçların etkisini ilave etmişlerdir. Bu hususun bir yöntem olarak isimlendirilmesi ise daha sonra olmuştur (Al, 2007:51).

McLuhan, elektronik medya çağı diye nitelendirdiği televizyon, bilgisayar gibi yeni iletişim araçlarını da eşzamanlı deneyimlenmesi, kolektif boyutları nedeniyle dünyayı küresel köye dönüştüren mecralar olarak tanımlamıştır. Zamanla iletişim araçlarının gerçeklik ve bilinç algısında yaşattıkları değişime de değinen McLuhan bunu da izleyicinin aktif katılım ve tamamlama oranıyla paralel sıcak (radyo, sinema) ve soğuk araç (televizyon, telefon) kavramlarıyla açıklamıştır. Örneğin tek duyuya hitap eden, pek katılım gerektirmeyen radyo sıcak bir araçtır. Telefon ise katılım ve aktarılan eksikliğin tamamlanmasını gerektiren soğuk bir araçtır (McLuhan, 1964: 22-36). Yine sinema da algı mekanizmasını edilgenleştirmesi oldukça yoğun bir büyüdü dünya sunarak kendine çekmesi nedeniyle sıcak bir araçtır (Şentürk, 2009: 24).

Toplumların bu süreçte kültürel değerlerinde görülen olumlu gelişim medenileşme ve çağdaşlaşma kavramlarıyla, olumsuz değişim ise bozulma ve yozlaşma kavramlarıyla açıklanmaktadır (Erçelebi, 2017:51). Örneğin toplumun kültürel yapısı iyi yönlü değişim gösterebilir. Ancak toplumlararası etkileşim ve değişim, geçmişte güçlü olan toplumların lehine olduğu gibi günümüzde de ekonomi ve teknolojiyi yönlendiren toplumların kültürel yapıları lehine söz konusu olmaktadır (Onuk, 2007: 558). Özellikle ABD, Rusya gibi gelişmişlik düzeyi arzu edilir konumda olan ülkeler kendi kültürlerinin yayılımı adına sanat, eğitim, giyim, ekonomi gibi birçok alanda faaliyetlere girişebilmektedir.

Yozlaşmak, özünde olan iyi nitelikleri bazı dış etkenlere dayanarak zamanla kaybetmek, soysuzlaşıp özünden uzaklaşmak, dejenere olmak, bozulmak, tereddidi etmek anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). Yoz, yozluk, yozlaşma ya da yabancılaşma terimlerinin üç temel perspektifi vurguladığı ifade edilebilir. Bunların ilki; üstünde herhangi bir çalışma gerçekleşmemiş ya da fiilleşmeye maruz kalmamış, varlığın kaba gerçekliğidir. İkincisi, belli bir ahlaki form almış veya kazanmış kişinin bu hüviyetini yitirip, ondan uzaklaşması ya da bozulmaya uğramasıdır. Son perspektif ise, kişinin kendi özüne ya da benliğine yabancılaşmasıdır. Burada ilk durumda; varlığın, olması gereken ya da istenilen amaçsal ideal aksiyolojik karakterini kazanamaması, ikinci durumda, insanın kazandığı ahlaki idealden uzaklaşma durumu, üçüncüde ise, elde edilmiş olan özgün benliği kaybetme veya ona yabancılaşma durumu kastedilmektedir. O halde her üç durumda da ideal olması gereken ya da olandan uzaklaşma, bir yozlaşma şekli olarak görülmektedir (Çetintaş, 2015:8).

Weber toplumun kurumlardan ayrı şekilde düşünmenin doğru olmadığını, her kurumun kendine özgü ve sürekliliğini sağlama adına bir kültür yarattığını ve toplumun bir ferdi olmak için bu yaratılan

kültürün toplumların tüm fertlerine öğretildiğini ifade etmiştir. En temel iki öğretim yeri ise aile ve okuldur. Bu iki kurum da toplumun sürekliliğini sağlamada iki önemli parçadır (Çağırkan, 2017:157). Öte yandan toplumlar arası dayanışma ve etkileşime girme kültür ortaklığına bağlıdır. Bu sebeple yozlaşmanın önüne geçmek için dil, din, örf ve adet gibi kültürel unsurların toplum ve toplumsal düzenin istikrarı için korunması elzemdir. Aksi halde toplumları ayakta tutan kültürel değerlerin yozlaşmaya uğraması, toplumsal düzenin yozlaşmaya uğraması, o da toplumun yok olması demektir (Şahin, 2011:244).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Paolo Genovese'nin yönetmenliğini yaptığı İtalyan filmi *Perfetti Sconosciuti* (2016) ve yerli film uyarlaması olan Serra Yılmaz'ın yönettiği *Cebimdeki Yabancı* (2018) bir akşam yemeği için buluşan yedi kişilik samimi arkadaş grubu arasında geçen bir hikayedir. Bir filmde başka bir yönetmenin filminin varlığını belirtmek için kullanılan filmlerarasılık, gerçekçi bir düzende işlerlik kazandığı için daha çok göndergesel işleve sahiptir (Aktulum, 2018:23). Aynı öyküden yola çıkan filmlerde yer alan karakterlerden *Eva:Banu*, *Rocco:Metin*, *Suavi:Pepe*, *Carlotta:Esra*, *Lele:Kerem*, *Bianca:Tuba*, *Sinan:Cosimo* aynı karakterin yerli ve İtalyan filmde yer alan isimleridir. Örneğin İtalyan filmde psikolog Eva'nın eşi plastik cerrah Rocco, yerli filmde psikolog Banu'nun eşi plastik cerrah *Metin*'dir.

Yemek masasında biraraya gelen arkadaşlar, ilk önce çevrelerindeki sorunlu olaylardan ve kişilerden sohbet etmeye başlar. Bir tanıdıkları eşini aldatmış ve bunu da eşi telefon mesajıyla farketmiş, evliliklerini bitirmiştir. Daha sonra aşk, çocuk sahibi olma, maç gibi gündelik konulardan bahseden bu yedi arkadaş (aynı zamanda üç evli çift *Pepe/Suavi* hariç) birbirlerini çok iyi tanıdıklarından emin konuşurlar. Casimo: “*Ne sırrımız olabilir ki?*” Lele: “*Birbirimizi çok iyi tanıyoruz*”. Pepe: “*Evet, umalım ki birkaç sırrımız olsun, yoksa çok sıkıcı olur*”. *Eva-Banu*'nun aklına bu esnada bir oyun fikri gelir. Herkes telefonlarını masaya koyacak resim, mesaj veya arama geldiğinde bunu herkes öğrenecektir. Bazıları bunu pek istemeyip gerek görmese de sonunda sakladıkları birşey olmadığını söyleyerek oyuna katılmak zorunda kalırlar.

Bourdieu'ye göre ilgi alanlarının ve kültürel pratiklerin az veya çok meşru olması, toplumsal sınıfların, özellikle de burjuvazinin onlara yüklediği değere ilişkin olarak belirlenmektedir (Çağırkan, 2017:157). Her iki filmde konuşulan konulara bakıldığında aşk, çocuk sahibi olma gibi gündelik konularda modern hayata özgü farklı görüşler ve değerler öne sürülmektedir. Pepe: “*Aşık olup olmadığını nasıl anlarsın?*” Bianca: “*Günde 30 dakika konuşuyorsanız âşiksınız demektir*”. Pepe: “*Ya günde 60 dakika konuşuyorsak?*” Carlotta: “*O zaman deliler gibi âşiksınız demektir*”. Lele: “*Konuşmayı bıraktıysanız da evlisiniz demektir*”.

Diyaloglarda görüldüğü gibi aşk, artık uzun konuşmak isteyip istememek kadar basite indirgenmekte, hatta evli çiftlerin pek konuşmaması normal görülmektedir. Yavuz, cep telefonu, dijital teknoloji gibi teknolojik araçların insanların yaşam algılarını da değiştirdiğini ifade etmektedir (Yavuz, 2012:34). Yine çocuk sahibi olma konusundaki geleneksel görüşler de farklılaşmakta, çocuğun bir aile için şart olmadığı konuşulmaktadır. Pepe: “*Çocuk olmazsa hayatın anlamı olmaz şeklindeki bakış açısını*

sevmiyorum”. Eva: “Çocuk sahibi olmak bencillikten gelebiliyor. Bazen sadece yaşlanma korkusu yüzünden çocuk yapılıyor”.

McLuhan’a göre elektronik çağda bir şeyin gizli kalması mümkün değildir. Olumlu ya da olumsuz bütün olanlar dünyanın gözü önünde gerçekleşmektedir (Varol ve Varol, 2019:144). Eva-Banu da başlangıçta olacakları sezer gibi “Her şeyimiz bunların içinde. Hayatlarımızın kara kutusu bunlar. Birbirlerinin telefonlarını karıştırsalar kaç tane çift ayrılırdı kim bilir” diyerek cep telefonlarındaki tehlikeye dikkat çeker. Oyun başlar ve gittikçe temposu yükselir. Çünkü telefona gelen her bildirim, karakterlerin birbirlerinden gizlediği çok sayıda sırrını ve samimiyetsizliğini ortaya çıkarmakta, filmde de gerilim tırmanmaktadır.

Eva-Banu’nun estetik cerrah (Rocco-Metin) olan eşinden gizli meme büyütme operasyonunu başka bir doktora yaptıracak olması, Lele-Kerem’in eşinden gizli genç bir kızıdan düzenli olarak uygunsuz fotoğraf alıyor olması, Rocco-Metin’in eşinden gizli terapi görüyor olması ve kızının erkek arkadaşında kalması noktasında kararı kızına bırakması, Peppe-Suavi karakterinin sevgilisinin eşcinsel olması, Carlotta-Esra’nın eşinden gizli kayınvalidesi için huzurevi bakması, Bianca-Tuba’nın eşinden gizli eski sevgilisiyle halen görüşüyor olması, Casimo-Sinan’ın başka bir kadınla ilişkisinin olduğu ve bu kadının hamile kaldığı, Carlotta-Esra’nın bir adamla arada internetten cinsel konularda şakalaşması, Lele-Kerem’in eşi Carlotta-Esra’nın sarhoşken bir adama çarparak öldürmesi ve suçu Lele-Kerem’in üzerine aldığını arkadaşlarının öğrenmesi, Peppe-Suavi’nin eşcinsel olması nedeniyle işten çıkarıldığı, Casimo-Sinan’un Eva-Banu’yla ilişkisi olup gizlice yüzük-küpe aldığı, Carlotta-Esra’nın iç çamaşır giymediği gibi sırlar oyun sayesinde ifşa olmuştur.

Bianca-Tuba gerçekleri öğrenince ağlayarak lavaboya girer. Daha sonra girdiği kapıdan gülümseyerek çıkar ve Casimo-Sinan’a hamile olduğunu kayınvalidesine duyurduğunu söyler. Ardından hiç birşey olmamış gibi rahat davranır. Diğer herkesin de hayatına aynı şekilde normal devam ettiği görülür. Casimo-Sinan eşini aldattığı kişi ve Eva-Banu ile yazışır. Bu sırada ne yaptığını soran Bianca-Tuba’ya yemek için teşekkür mesajı yazdığına dair yalan söyler. Carlotta-Esra ve Lele-Kerem çifti samimi şekilde konuşmalarını sürdürür. Rocco-Metin eşi Eva-Banu’nun yanına cep telefonunu bırakır. Peppe-Suavi, sevgilisini bir dahaki sefer tanıştıracığını söyler. Kısaca hayat eski akışında hiçbirşey olmamış gibi devam eder.

Filmde de vurgulandığı gibi dünyayı saran teknolojik olanaklar ve kitle iletişim araçları, küreselleşme ideolojisinin meşrulaştırılıp kabul ettirilmesi adına bir çeşit bilgi dolaşım ve algı üretim şebekesi oluştururken günümüzde herşeyi de sıradanlaştırmıştır. Telekomünikasyon ağı şebekeleri herşeyi “birbirine bağlı ilişkiler yumağı”na dönüştürürken, çeşitli teknik aygıtlarla izlenen, gözetlenen ve denetlenen insan ise bu toplumsal hayat içinde giderek yalnızlaşıp yabancılaşmıştır (Paçacı, 2014:28). Oysa insan toplum içinde birey olabilmekte ve hayatını şekillendirmektedir (Yıldırım, 2018:41). İnsanın ürettiği nesnelerin tahakkümü altına girmesi, varoluşsal birtakım sancılar yaşamasına, duygusal hatta fiziksel olarak yıpranmasına neden olabilmektedir (Serttaş, 2018: 359).

Günümüz insanı, küresel iletişimin günlük rutinine katılma imkânı sağlayan teknolojilere bağımlı durumdadır. Zaman ve mekan ayrımını kaldıran insanların birbirlerine kolayca bağlanmasını sağlayan başlıca medyalardan biri olan internet ve var olduğu telefon, tablet gibi araçlar, küresel

ağlarla toplumların önemli bir parçası olmuştur. Benjamin Symes'e göre, günümüzde daha çok internetle ilişkilendirebileceğimiz “küresel köy” kavramı, internet'in etki gücünün “birbirine bağlanma” potansiyeline ilişkin bir düşüncedir ve toplumu biçimlendirme adına önemlidir (Varol ve Varol, 2019:145).

Her iki filmde evli, iş sahibi ve sorumlulukları olan insanlar, modern hayatın ve teknolojinin getirdiği imkanları, kendilerinde eksik olan cinsel tatminsizlik, ihtiras, tutku, heyecan, rutinin dışına çıkma gibi ihtiyaçları için kullanmış ve bunu olağan görmeye başlamıştır. Öyle ki filmin sonunda hepsinin de masum olmadığı ve gizli işler yaptığı deşifre olduğundan hiç birşey olmamış gibi partnerleriyle ilişkilerini sürdürmeyi tercih ederler. Her iki filmde insanların teknolojik ve inorganik olana çok büyük değerler attettikleri, bu nedenle de toplumsal algı kalıplarında ve ahlâki, sosyo-kültürel değerlerinde bozulmaların başgösterdiği görülmektedir.

Filmde Eva ve Banu karakterleri ile Rocco ve Metin karakterlerinin “*Bunlar bizim kara kutumuz oldu. Her şeyimiz bunların içinde. Belki haddinden fazla. O yüzden bunlarla oyun olmaz*” şeklinde dillendirdikleri gibi hayatlarında en yakınlarından bile gizledikleri bir sığınma, kaçış alanı olarak görülen cep telefonları ve internet aynı zamanda McLuhan'ın dediği gibi eksik kaldıklarını tamamlayan, aktif katılım gerektiren soğuk araçlardır. Bu araçlar sinemaya gerek kişinin aile ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemesi gerekse içinde bulunduğu ortamlardan yabancılaştırıp yalnızlaştırması sebebiyle daha çok ahlâki bozulmaya, bencillığe, toplumsal ve kültürel yozlaşmaya neden olduğu vurgusu ekseninde yansıtılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmenin 1980'lerden itibaren ivme kazanmasında etkili olan bilgi ve iletişim teknolojileri, veriye kolay erişim, bürokratik işlemleri kısaltması gibi sunduğu imkânlarıyla dünya çapında kalkınma ve verimlilik artışında önemli roller üstlenmektedir. Günlük hayata getirdiği kolaylıklar nedeniyle bireylerin bu teknolojileri hayatlarının önemli bir parçası haline dönüştürmeleri ise kaçınılmaz olarak bir dizi sorunları beraberinde getirmiştir.

Bireyler teknolojinin sunduğu imkanlarla özgürleştiklerini, hayatlarına istedikleri gibi yön verdiklerini düşünseler de aslında edilgen bir konuma sürüklendiklerinin ve kaybettiklerinin farkında bile değildir. Buna sebep oldukları durum ise nesne konumundaki araçlara olması gerekenden fazla anlam yüklemeleridir. Dolayısıyla günümüzde akıllı cep telefonu, laptop bilgisayar gibi internet erişimine açık bir iletişim aracının kendisine yüklenen anlamlardan dolayı araç olma konumundan çıkarak iktidardaki eyleyen özne konumuna geçtiği ve kendisiyle ilişki halinde olan her şeyi de nesneleştirdiği ifade edilebilir.

Nesne konumuna indirgenen insan ise McLuhan'ın sözünü ettiği elektronik çağda daha bilinçli olacakları görüşünden uzaktır. Çünkü hayatına kitle iletişim araçlarıyla yön verildiğinin çoğu kez farkında bile değildir. Örneğin çocuklar sokakta arkadaşlarıyla oynarken artık cep telefonundaki oyunlarla vakit geçirmekte ve arkadaşlık ilişkilerini ve sosyalleşmeyi göz ardı edebilmektedir. Aileler birlikte sohbet etmek, paylaşımında bulunmak yerine televizyon karşısında veya sosyal medyadaki platformlarla meşgul olarak zamanını öldürebilmektedir.

İncelediğimiz her iki filmde insanların gündelik hayatında cep telefonu ve sosyal medya gibi iletişim teknolojilerinin büyük bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Karakterler gizledikleri cep telefonlarından açığa çıkan bilgiler doğrultusunda hem kendileriyle hem eşleri ve arkadaşlarıyla yüzleşirken gergin anlar yaşamakta, gerçek kimlikleri ile yansıttıkları kimlikleri arasında bocalamaktadır. Teknolojiyle gelen olanaklar deryasında kendi ve sosyo-kültürel değerlerinden ayrı yeni bir alan yaratan ve bu alanda tıkkışıp kalan insanoğlu, artık kendine bile yabancılaşmıştır.

Teknoloji uygun kullanımda birçok kolaylık ve fırsat sunan insanlığın hizmetinde bir araç konumundayken, kontrol edilemeyecek düzeyde yaşamın odağına alındığında eyleyen özne konumuna dönüşmektedir. Filmde görülen özne konumundaki teknoloji ise bireyi sunduğu sanal ortamla değersizleştirmekte, toplumsal ve kültürel yozlaşma sürecinde psikolojik, sosyolojik ve fiziksel birçok sorunla yüzleştirmektedir. Bu nedenle teknoloji kullanımının sınırlandırılması, aile ve sosyal çevreyle kaliteli zaman geçirmeye özen gösterilmesi, farklı hobi- ilgi alanlarına yönelmesi ve bilinçli bir medya okuryazarı olma adına adımlar atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Al, E. (2017). Teknolojik Determinizm Bağlamında Bir Şiddet Formu Olarak Medya. *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı: 28, ss. 47-60

Aktulum, K. (2018). *Sinema ve Metinlerarasılık: Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Alıcı, B. (2012). Dijital Teknolojinin Sinemamızda Yansımaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi 1.* (ss.77-96), Umuttepe-Kocaeli.

Baytun, İ. D. ve A. Özerem (2012) Teknolojik Determinizm Kavramı Kısacasında Eğitim. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* 1(4) ss.45-53.

Çağırkan, B. (2017). Kültür Sosyolojisinde Metodoloji Tartışmaları: İdeoloji Olarak Kültür ve Eylem Olarak Kültür. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, ss. 147-160.

Çetintaş, İ. (2015). Ahlakî Yozlaşma İle Aksiyolojik (Değersel) Verimlilik Arasındaki İlişki. *Adam Akademi*. 5(2):5-13.

Duman Z. (2009) Küreselleşme, Kimlik ve Çok Kültürlülük. *Sosyoloji Dergisi*. Sayı: 20-21. 99-119.

Erçelebi, H. (2017). Toplumsal Yozlaşma ve Uzlaşma. *Hukuk Gündemi*. Sayı:1, 51-52.

Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve Tarihsel Yönleriyle Küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2) ss.251-264.

McLuhan, M. (1964). *Understanding Media*. Cambridge: The Mit Press.

Onuk, Ö. (2007). Türkiye’de Müzik ve Dil Ekseninde Kültürel Yozlaşma. 38. *ICANAS*, 10, 557-564.

Paçacı, İ. (2014). Elektronik İletişim Çağı Ve Oluş(turul)makta Olan Yeni(!) Toplum Düzeni Üzerinde Küresel Toplum Mühendisliği Etkisi. *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı: 21:19-55

Serttaş, A. (2018). Sinemada Yabancılaşma ve Teknoloji Temalı Distopya: Siberpunk Anlatı. *TRT Akademi*. 3(5).344-360.

Şahin, K. (2011). Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1(1):243-277

Şentürk, R. (2009). McLuhan'ın Televizyon Teorisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15:17-31.

TDK (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük: Yozlaşmak*. www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 05.09.2019

Varol, M. Ç. ve Varol, E. (2019). Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 5(1): 137-158

Yavuz, D. (2012). *Türkiye Sinemasının 22 Yılı: 1990-2011 Sayısal Verilerle 22 Yıllık Döneme Bakış*. İstanbul: Antrakt Sinema Kitaplığı.

Yıldırım, E. (2018) *İdeolojik ve Estetik Boyutu ile Politik Sinema*. Konya: Atlas Akademi

SİNGAPUR'UN KALKINMA TECRÜBESİNİ DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI¹

Doç. Dr. Pelin Karatay GÖĞÜL

Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, pelinkaratay@hotmail.com

Loren ABDO

Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, lorka92281@gmail.com

ÖZET

Kalkınma kavramı İkinci Dünya Savaş'ından sonra önem kazanan bir kavram olmakla beraber ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler anlamına gelmektedir. Güney Doğu Asya'daki ada ülke olan Singapur bağımsızlığı kazandığı zaman gelişmekte olan eski bir sömürgeci Asya'nın en istikrarlı ve müreffeh ülkelerinden biri haline gelmiştir. Singapur'un ulaştığı başarının arkasındaki en önemli neden, beşeri sermayeye yaptığı yatırımdan kaynaklıdır. Yeterli doğal kaynağa sahip olmayan Singapur bugün dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu çalışma Türkiye ile Singapur'un sosyal ve ekonomik göstergeler açısından karşılaştırmakta ve hem doğal kaynaklar bakımından hem de beşerî sermaye alanında zengin bir ülke olan Türkiye'nin Singapur kalkınma modelini örnek alabileceği önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Singapur Ekonomisi, Kalkınma, Türkiye Ekonomisi

**SINGAPORE ECONOMIC DEVELOPMENT EXPERIENCE ASSESSMENT AND
COMPARISON**

ABSTRACT

The concept of development is a concept that gained importance after the Second World War, but also refers to the developments in the economic and social fields. When Singapore, the island country in South East Asia, gained independence, it became one of the most stable and prosperous countries in Asia from a developing colony. The most important reason behind Singapore's success stems from its investment in human capital. Singapore, which does not have enough natural resources, is among the developed countries of the world today. This study compares in terms of Singapore's social and economic indicators, both with regard to Turkey, a country rich in natural resources which are proposed to take as an example the area of human capital development model of Turkey Singapore

Key Words: Singapore Economy, Development, Economy of Turkey

GİRİŞ

"Kalkınma- Development" kavramı, belirli bir toplumun ekonomisindeki bir dizi radikal değişiklik getirme sürecini belirtmek için kullanılmıştır. Amacı toplumun sürekli kendini geliştirme kapasitesini sağlamak ve tüm bireylerin yaşam kalitesini artan gelişmeyi sağlamak, toplumun ve bireylerinin

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Pelin Karatay GÖĞÜL danışmanlığında Loren ABDO tarafından hazırlanan ve 2019 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "SİNGAPUR'UN KALKINMA TECRÜBESİNİ DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

temel ihtiyaçları ve büyüyen ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomideki sınırlı kaynakların kullanımının sürekli olarak rasyonelleştirilmesi ve bu yöntemiyle sağlanan gelirin iyi dağılımını sağlamaktır. Ekonomik kalkınma, toplumun toplam kalkınmanın yalnızca bir parçasıdır. Toplumun toplam kalkınması sadece ekonomik faaliyetlerdeki değişiklikler değil, aynı zamanda politik, sosyal ve kültürel dönüşümleri de içerir.

Ekonomik kalkınma, ekonomik ve sosyal boyutları kapayan bir süreçtir. Bu yüzden kalkınmayı ölçmek için önerilen birçok endeks arasında en çok kabul göreni Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan “İnsani Gelişmişlik Endeksi”dir (Salas-Bourgoin, 2014: 30). İGE (Human Development Index) bir ülke içinde refahı da ölçmenin bir yoludur. Bu temel olarak bir sosyal ölçümdür, çünkü eğitimi yani yetişkin okuryazarlık oranı ve eğitim yılları, diğer yandan sağlık hizmet dikkate alır (UNDP, 2011). Bu endeks: Doğumdan itibaren yaşam süresi, okulda geçirilen ortalama süre, kişi başına düşen gelir düzeyini bir araya getirerek insani gelişmişlik derecesini ölçmeyi hedeflemektedir. İnsani kalkınma endeksi eşit ağırlıklı üç bileşene dayanan bir endekstir. Bu bileşenler:

Kalkınmanın Ekonomik ve ekonomik olmayan göstergeleri mevcuttur. Ekonomik göstergeler: kişi başına düşen gelir, GSYİH, sanayi üretimi katma değeri, GSMH’den oluşmaktadır. Ortalama yaşam beklentisi, toplumdaki okur-yazarlık oranı, eğitim düzeyi, bebek ölüm oranı, bin kişiye düşen bilgisayar, araba, cep telefonu miktarı, hastanelerde bin kişiye düşen yatak sayısı ve doktor sayısı, bin kişiye düşen öğretmen sayısı gibi sosyal göstergeler kalkınmanın yeni parametreleri olarak kabul edilmektedir (Ersungur ve Doru, 2014: 228).

SİNGAPUR EKONOMİSİNİN GENEL DURUM ANALİZİ

Singapur Güneydoğu Asya’da zengin bir şehir devletidir. Malezya ve Endonezya arasında Adalar’dan oluşmaktadır. Asya’nın ekonomik “kaplanlarından” biri olarak tanımlanmaktadır. 1959’da Singapur, İngiliz sömürgeciliğinden çıkmıştır. 1963’te Singapur, Malezya Federasyonu’nun bir parçası olmuştur. 1965 yılında ise Singapur Malezya Federasyonu’ndan ayrılmış ve bağımsız bir Cumhuriyet olmuştur.

Bağımsız Singapur, 21 Eylül 1965’te Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Singapur, Güneydoğu Asya’da zengin bir şehir devletidir. Malezya ve Endonezya arasında Adalar’dan oluşmaktadır. Asya’nın ekonomik “kaplanlarından” biri olarak tanımlanmaktadır. En fazla büyüyen ve olağanüstü bir büyüme süreci yaşayan dört ülkelerden biridir, Dört Asya Kaplanları veya Ejderhalar, yani Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan’dan oluşmaktadır (Mascelluti, 2015: 3). Singapur, 196 ülkeden yüzölçümü büyüklük bakımından 178. sırada yer almaktadır (Singapore National Library, 2018). Singapur halkı çoğu Çinlilerden oluşmaktadır nüfusun yaklaşık yüzde % 75’i oluşmakta geri kalan nüfus Malaylar ve Hintliler olmaktadır. Ticaret güdümlü ekonomisi yabancı işgücü büyük ölçüde desteklemektedir. Birleşmiş Milletlere göre Singapur’da büyük dinler: Budizm, İslamiyet, Hıristiyanlık ve Hinduizm’dir. 2017 yılında yaşam beklentisi erkeklerde ortalama 79 yıl, kadınlarda ise 84 yıldır. Para birimi Singapur dolarıdır. Singapur’un çok etnikli kültürü yaşama çoğulculuğu kattı. Singapur’da kullanılan dili etkiledi. Singapur kültürüne özel bir tat verdi. Çince, İngilizce, Malayca ve Tamilce olmak üzere dört resmi dilin kullanımını sağladı (OECD, 2011). Singapur’da ulusal dil Malaycadır. Singapur’un ulusal marşı Malay dilinde yazılmıştır.

Singapur'daki gençlerin çoğu bu dili bilmemektedir. Herkes İngilizceyi kullanır. Farklı ırklar arasındaki iş ve iletişim dili İngilizcedir.

Makroekonomik göstergeler açısından Tablo 1'de görüldüğü üzere ülke gayet istikrarlı bir görüntüye sahiptir.

Tablo 1: Temel Makroekonomik Göstergeler Açısından Singapur Ekonomisinin

	Enflasyon oranı %	İşsizlik oranı %	Büyüme Oranı %	GSYİH (Milyar USD)	GSMH (Milyar USD)	Kişi başına düşen gelir	Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)	Reel faiz oranları%
2005	0.425	5.59	7.489	127.418	118.992	29869.85	87.952	3.007
2006	0.963	4.48	8.86	147.797	142.549	33579.85	88.799	3.532
2007	2.105	3.9	9.112	179.981	174.304	39223.58	90.668	-0.502
2008	6.628	3.96	1.788	192.226	183.556	39721.05	96.677	6.976
2009	0.597	4.38	-0.603	192.408	183.492	38577.56	97.254	1.796
2010	2.823	3.17	15.24	236.422	235.076	46569.68	100	5.428
2011	5.248	2.96	6.351	275.967	269.141	53237.65	105.248	4.081
2012	4.576	2.88	4.083	290.674	278.858	54715.70	110.064	4.808
2013	2.359	2.79	5.111	304.454	292.884	56389.18	112.66	5.617
2014	1.025	2.8	3.884	311.539	304.098	56957.08	113.825	5.619
2015	-0.523	1.69	2.241	304.098	292.622	54940.86	113.22	1.702
2016	-0.532	1.8	2.397	309.764	293.765	55243.13	112.617	5.388
2017	0.576	2.024	3.619	323.907	312.388	57714.30	113.266	4.372

Kaynak: World Bank

Yıllar itibarıyla düşük enflasyon, düşük işsizlik, düşük faiz oranı yüksek GSMH Singapur ekonomisinde belirgin göstergeler olmuştur. Genel olarak bazı yıllarda dezenflasyon görülürken 2015 ve 2016 yıllarında negatif enflasyon yaşanmıştır. Yine görüldüğü gibi istihdam oranları yüksek, ortalama % 3 seviyesinde bir işsizlik oranı mevcuttur.

SİNGAPUR'UN GELİŞMESİNİN ARKASINDA YATAN NEDENLER:

Singapur'un gelişmesinin arkasındaki yatan nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Kanun Devleti.

Singapur şehir devleti "Fine City" olarak bilinir (McDonald, 2018). Fine İngilizcede iyi veya ceza kesmek anlamına gelmektedir, bu nedenle iki farklı anlam taşıyan bir kavram niteliği taşımaktadır. Birincisi, içinde yaşayabileceğiniz güzel bir şehir, ikincisi ise ülkeyi tertipli ve muntazam kalması için uygulanan ve aynı zaman da inanılmaz derecede sert olan ceza kesmek sistemidir. Singapur yasaklar ülkesi olarak anılmıştır. Singapur'da cezayı gerektiren suçlar şunlardır:

- Sakız Çiğnemek

Singapur'a sakız sadece bireysel kullanmak amacı olsa bile ülkeye girmesi yasa dışıdır. Sakızın uygun olmayan şekilde bertaraf edilmesi ve büyük miktarlarda yasaklanmış ürünün taşınması, ilk kez

ceza alanlar için 1000 USD 'a kadar para cezasına mal olacaktır. Yüksek katlı konut dairelerindeki bakım sorunlarından (anahtar delikleri, posta kutularında ve asansör düğmelerine içinde sıkıştırılmış sakız) sakız çiğneme yasağın uzun zamandan beri uygulanmaktadır (The Straits Times, 1991: 1). Ayrıca Halk otobüsleri, halka açık alanlarda, merdivenlerde, yerlerde ve kaldırımlarda bırakılan çiğnenmiş sakız ciddi sorunlar olarak kabul edilir. Ayrıca çiğnenmiş sakızın bırakıldığı yerlerin temizlenmesi yüksek maliyetle gerçekleşmektedir (The Straits Times, 1991: 1). Konut ve Kalkınma Kurulu'nun (HDB) her yıl çiğnenmiş sakızlarını temizlemek için 150.000 USD harcadığı bildirilmiştir (Jacob, 1983: 9).

- Yerlere tükürmek
- Güvercinleri beslemek
- Jay walking (Yayaların yolu dikkatsizce, rastgele kullanması ve geçişin yasak olduğu yerlerde geçme)
- Havai fişek bulundurma (cezalandırma: sopa ile dövmek)
- Metroda yemek ya da içmek
- Tuvaleti kullandıktan sonra temizlememek, çünkü kamu tuvaleti ise, yasal olarak temizlemeniz gerekir). Singapur'da kanun her kişiye uygulanır, kim olursa olsun, kanun herkesin üstündedir. Yasalar, politikacılar, bakanlar, milletvekilleri, zenginler ve yoksullar karşısında kimseye karşı herhangi bir muafiyet olmaksızın, istisnasız herkese uygulanmaktadır (İnter Nations Organization, 2018).

2. Farklı Etnik Kökenlere Sahip Olmasına Rağmen Ulusal Birlik

Singapur, yalnızca yüzlerce balıkçının yaşadığı bir yer iken Thomas Stamford Raffles'ten sonra Singapur bir ticaret merkezi hale gelmiştir Böylece Çinliler ve Malaylar Singapur'a göç etmeye başlamışlardır (Nasir, 2014). Singapur'da farklı etnik kökenler, kültürler (Çin, Malay, Hintler), dinler (İslam, Budizm ve Hinduzm) bulunmakta ve bu dinler arasındaki yabancılaşma yaşamaktaydı. Singapur 1965 yılında bağımsızlığına kavuştuğunda ulusal kimlik belirlemek konusunda, ciddi bir sorun yaşanmıştır. Lee, devleti tek bir hedefe doğru birleştirmeye çalışmış, bu yüzden ulusal birliğe hızla ulaşmak için ve Singapur'daki ırklar ve dinler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak istemiştir. Şehir-devleti uzun bir geçmişe sahip olamadığı ve çok sayıda farklı etnik kökene sahip olduğu için, Singapur ulusunun (eğer gerçekten var ise) belirgin biçimde modern ve yapılı bir fenomen olduğu düşünülmelidir (Ortmann, 2009: 37). Nüfusun % 75'i Çin, % 13,7'si Malay, % 8,7'si Hint ve % 2,6'sı çoğunlukla Orta Asya ve Avrupa'dan olmak üzere diğer milletlerden oluşmaktadır (Clammer, 1985). Bu da Singapurluların ulusal kimlik değil vatandaşlık ile karakterize edildiğini göstermektedir. Singapur'da kimlik politikaları sürecini anlamak için etnik kimlik ve vatandaşlık kimliğini birbirinden ayırmak gerekir. Vatandaşlığın önceleri doğuştan miras kaldığına inanılırken, daha sonra gönüllülük esaslı ve edinilebilir olduğu kabul edilmiştir (Greenfeld, 1992: 11).

Bunu başarmak için aşağıda sayılanlar dahil olmak üzere çeşitli önlemler alınmıştır:

- İngilizce devletin resmi dili olarak ilan edilmiş olsa da Singapur'da dört resmi dil kullanılmaktadır. Bu diller ise Çince, İngilizce, Malayca ve Tamilce olmaktadır (Gintai, 2012).

- Tüm görevleri ve üst düzey pozisyonları yerine getirenler, bağlı oldukları, kökenleri veya dinleri ne olursa olsun, en iyi bireyler arasından seçilmektedir.
- Partilerin çıkarlarını aşmak ve mezhepçi fanatizmin kültürünü terk etmek ve sadece Singapur'un gelişmesi hedef alınmıştır

3. Yolsuzluğu Ortadan Kaldırmak

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) göre yolsuzluk, kamu güç, görev ve yetkisinin rüşvet, irtikâp, kayırmacılık, sahtekarlık ve zimmet yoluyla özel çıkar elde etmek için kötüye kullanılmasıdır (UNDP, 1999: 7). Bu tanım, yalnızca bürokratik ve siyasi yolsuzluğun değil aynı zamanda özel sektörün yolsuzluğunu da içermektedir. Yolsuzluk birçok Asya ülkesinde ciddi bir sorundur, ancak Singapur ve Hong Kong, merkezli Siyasi ve Ekonomik Risk Danışmanlığı Ltd (PERC) ve Berlin merkezli Transparency International (TI) tarafından yürütülen yıllık anketlere göre Asya'daki en az yolsuzluk Singapur'da görülmektedir. 1999'da PERC, Singapur'u, İsviçre ve Avustralya'dan sonra dünyanın en az yozlaşmış üçüncü ülkesi ve 12 Asya ülkesi arasında yolsuzluğu en az olan ülke olarak sıralamıştır (Quah, 2001: 29).

4. Eğitim

Fakir ve zayıf bir ülke olan Singapur 50 yıl içinde kendisini ekonomi ve eğitim alanında geliştirmiştir. Genç bir ulusu iyi bir örnek olabilecek dereceye başarıyla dönüştürmüştür. Singapur'un başarısının büyük bir kısmı, insan sermayesine yatırım yapma ve dünya standartlarında bir eğitim sistemi oluşturma konusundaki vurgusundan kaynaklanmıştır. Singapur'da eğitim: Yetkin, uyarlanabilir, üretken bir işgücü üreterek; çeşitli etnik gruplar arasında sosyal uyumu teşvik ederek ulus inşasına katkı sunan bir araç olmuştur. Singapur'da eğitimin uzun vadeli hedefi ise öğrencileri bir bilgi ekonomisinin zorluklarını karşılamaya ve Singapur'un ekonomik rekabet gücünü arttırmaya hazırlamaktır. Yew'in stratejisi, her zaman Singapur'un tek doğal kaynağı olan halkını geliştireceğini işaret etmiştir. OECD verilerine göre, Singapur dünyanın en iyi okullarına ve en yüksek eğitim seviyesine sahip ülkeleri arasındadır.

5. Ticari ve Yatırım Kolaylıkları

Singapur Dünya Bankası verilerine göre 2008 yılından 2016 yılına kadar İş Yapma Kolaylık endeksi sıralamasında birinci sırada yer almıştır. 2017 ve 2018 yıllarında ise İkinci sırada yer almıştır. İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi, Dünya Bankası tarafından düzenlenen seçilmiş yıllara ait raporların yayımlanmasıyla başlamış olup, bu raporlar dünya ekonomileri üzerinde söz konusu ülkelerin yatırım ortamını etkileyebilecek şirket kuruluşu, vergi politikaları, istihdam, lisans alma süreci, yatırımcıların korunması gibi çeşitli göstergeleri temel alarak karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaktadır (Koç ve diğ., 2017: 18).

6. Lee Kuan Yew'in Liderliği

Lee, 1959'da Singapur'un ilk Başbakanı olmuş ve bu görevi 1959'dan 1990'a kadar sürdürmüştür. Ülkeyi gelişmekte olan eski bir sömürgeci Asya'nın en istikrarlı ve müreffeh ülkelerinden birine

dönüşmeyi sağlamıştır (National Library Board, 2015). 1960'lı yıllarda, Singapur gecekodu mahalleleri ve ırksal gerilimleri ile bilinmekteydi. Lee Kuan Yew' gecekoduların yerine rahat yüksek binalar yaptırmış ve istihdam politikaları uygulamıştır. Lee bölgedeki en iyi altyapıyı inşa etmiş: iyi yollar, birinci sınıf bir havaalanı, limanlar, iletişim ağıları, sağlık ve eğitim sistemleri kurmuş, neredeyse tüm Singapuruların kendi evlerine sahip olmalarını sağlayan bir kamu konut sistemi kurmuştur. Hem emeklilik sistemi hem de şirket olarak hareket eden Merkezi İhtiyat Fonu'nu hayata geçirmiştir (Hays, 2015). Malezya devletinden ayrıldıktan sonra Singapur Cumhuriyeti farklı ırkları birleşik bir ulusa entegre ederek en başarılı Asya ülkelerinden biri haline getirmiştir. Devletini geliştirmek için milyarlarca paraya sahip değildi ancak Singapur halkı için gereken tüm olanaklardan yararlanmayı başarmıştır. İletişim ve ulaşım altyapısı kurarak yabancı yatırımları çekmiş, İngilizceyi ikinci resmi dile çevirmiş ve yolsuzluğu ortadan kaldırmayı başarmıştır. Lee Modeli- ekonomik güçlenmenin ve sıkı kontrol edilen kişisel özgürlüklerin bir topluma öncülük etmesinin benzersiz bir karışımı olmuştur. Lee, "Biz insan doğasını anlamalıyız, her zaman insanlığın hayvan benzeri olduğunu düşünmüştüm, Konfüçyüs teorisi insanı geliştirebilirdi, ama olabileceğinden emin değilim, bence insan eğitilebilir, disiplinli olabilir" (Jacobson, 2010) felsefesiyle hareket etmiştir.

TÜRKİYE VE SİNGAPUR KARŞILAŞTIRMASI

1. Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırma

Singapur'daki işsizlik oranı genelde düşük seyretmiştir. Tablo 1'e bakılırsa en yüksek işsizlik oranı 2005 yılına yaşandı % 5,59 ulaşmıştır. 2018 yılında ise işsizlik oranı % 2,1 ulaşmıştır. Singapur'da işsizlik, uluslararası standartlara göre nispeten düşük kalmaktadır ve ekonomistlere göre, ekonominin doğru yolda kalmasını sağlamak için devlet tarafından kapsamlı bir planlamanın yanı sıra, küçük ve eğitimli bir işgücüne sahip olma gibi nedenlere kadar düşmektedir (Kit, 2017). Singapur hükümeti 2007'de düşük vasıflı işçilerin ücretlerini desteklemek için bir Workfare (WIS) programı uygulamaya koymuştur (Workfare, 2015). İşverenleri, daha yaşlı Singapurlu işçiyi istihdamda desteklemek için 2011'de Özel İstihdam Kredisi (SEC) uygulamaya konulmuştur. İşverenlere, yaşlı işçi çalıştırma ve Engelli İnsanları işe alma konusunda destek sağlamak üzere ilk olarak 2012'de bir yöntem geliştirilmiştir. Ülke, yerel girişimciler için dünyanın en iyi iş dostu düzenleyici ortamlarından birini sağlar. Dünyanın en rekabetçi ekonomileri arasında yer alır. 2017 yılında kişi başına düşen yüksek gelir alan Singapurular USD57713,34 dünyada 9. sırada yer almaktadır (World Bank, 2018 a). GSYİH Yıllar itibari ile yükselme göstermektedir. Aynı zamanda kişi başına düzen gelir de artmaktadır.

Singapur 2017 enflasyon oranlarıyla dünyada 33. sırada yer almaktadır. 1980 yılındaki enflasyon oranı 8,5 ile Singapur'un yaşadığı en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Son yıllarda ise enflasyon oranının gittikçe düştüğünü görülmektedir. Enflasyonun düşüşe geçtiği, ekonominin güçlendiğinin bir işareti olduğu görülmektedir. Singapur'un doğrudan yabancı sermaye açısından bir cazibe merkezi olduğu dikkat çekmektedir. Singapur'da en yüksek yatırım yapan yabancı ülke Amerika'dır. İkinci sırada Hollanda, üçüncü sırada ise İngiliz Virgin Adaları yer almaktadır.

Tablo 1: Makroekonomik Göstergelere Göre Singapur-Türkiye Karşılaştırması

Yıl	Türkiye	Singapur	Türkiye	Singapur	Türkiye	Singapur	Türkiye	Singapur
	GSYİH		İşsizlik Oranları		Kişi başına düşen gelir		Enflasyon oranları	
1980	96,526	12,079			2168,666	5003,793	94,261	8,527
1985	92,76	18,557	11,21	4,1	1787,257	6781,924	44,962	0,48
1990	207,375	38,9	8,0	1,8	3747,082	12766,058	60,304	3,461
1995	233,34	87,888	7,64	3,3	3877,104	24937,271	89,113	1,721
2000	273,085	95,837	6,49	3,7	4218,859	23793,113	54,915	1,362
2005	501,163	127,42	10,64	5,59	7277,942	29869,899	8,179	0,425
2010	772,29	236,42	10,66	3,17	10475,569	46569,395	8,566	2,823
2015	859,449	296,835	10,24	1,69	10914,879	54939,859	7,671	-0,523
2016	863,39	296,966	10,84	1,8	10540,618	57713,34	7,775	-0,532
2017	841,206	305,757	11,26	2,024	11114,258	61766,818	11,144	0,576
2018	905,716	316,872	12,87	2,1	2168,666	5003,793	21,62	

Kaynak: World Bank

Singapur önde gelen sanayi dallar arasında gemi yapıcılığı, petrol rafinerileri, elektronik aletler, tekstil, gıda vb. oluşmaktadır. Singapur'da vasıflı işgücünün artış gösterdiği ve istihdam edilen genç nüfusun eğitim seviyelerinin daha üst düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. Nüfus ve yüzölçümü olarak son derece küçük bir ada ülkesi olmasına rağmen Singapur, bugün özellikle havalimanı ve elektronik sektörlerinde dünyada ilk sıralarda yer almaktadır (Mızrak, 2017: 85).

Singapur, 2017 itibariyle, brüt milli geliri olan yüksek gelirlili bir ekonomi olmuştur (World Bank, 2018 b). Ülke, yerel girişimciler için dünyanın en iş dostu düzenleyici ortamlarından birini sağlıyor ve dünyanın en rekabetçi ekonomileri arasında yer alıyor. 2017 yılında en yüksek Kişi başına düşen gelir alan Singapurlular USD57713,34 dünyada 9. sırada yer almaktadır (World Bank, 2018 a).

Türkiye ise 2001 yılında ciddi bir mali kriz yaşadığından sonra, Ankara IMF programının bir parçası olarak mali reformları kabul etmiştir. Reformlar, ülkenin ekonomik temellerini güçlendirdi ve 2008 yılına kadar yıllık ortalama % 6'dan daha fazla olan ortalama bir büyüme dönemine girmiştir. (Altawii, 2008: 18). Agresif bir özelleştirme programı, temel sanayi, bankacılık, ulaştırma, elektrik üretimi ve iletişim alanlarında devlet katılımını da azalttı. Küresel ekonomik koşullar ve daha sıkı mali politika, 2009 yılında GSYİH'nin daralmasına neden olmuştur, ancak Türkiye'nin iyi düzenlenmiş finansal piyasaları, bankacılık sistemi, ülkenin küresel finansal krizden havalanmasına yardımcı olmuştur ve onun GSYİH büyümesi, ihracat ve yatırım krizden sonra iyileşmiş de sağlamıştır. Türkiye'de üretkenlik çok önemli bir problem olmaktadır. Hiçbir ülke üretkenliğini artırmadan kişi başına düşen gayrisafi milli hasılayı artıramaz. Üretkenliğini de artırmanın yolu insan kaynaklarının doğru kullanılmasından geçmektedir. Örneğin Türkiye'de insan kaynakları hala doğru kullanılmamaktadır. Tarım sektörü çok verimsiz halde kalmaktadır. Kadın işgücüne bakarsanız yüzde 30'u çalışmaktadır bu durum ise verimlilikle bağdaşmayan bir durum olmaktadır (Acemoğlu, 2014). Türkiye'de GSYİH 2001 yılında 2005 yılına kadar çok ciddi büyüme yaşandı, 2017 yılında Türkiye

dünyaya göre enflasyon oranında 204. sırada, kişi başına düşen gelir ise 67. sırada ve işsizlik 147.sıra yer almıştır (CIA, 2018). Çok uzun yıllardır Türkiye enflasyonla mücadele eden bir ülke konumundadır. 1983- 1994 döneminde enflasyon ortalama % 62,7'olmuştur. 1995- 2001 yılları arasında enflasyon % 71,6 olarak gerçekleşmiştir (Ayvaz ve Ayvaz Güven, 2016: 242). 2002- 2012 yılları arasında uygulanan enflasyonla mücadele programları ve IMF ile imzalanan Stand-by antlaşmaları neticesinde enflasyon önceki dönemlere göre oldukça düşük seviyelerde gerçekleşerek % 11,2 olmuştur (Kılınç, 2013). 2018 'de Kasım ayında yıllık enflasyon yüzde21.62'a sığırarak, son 14 yılın en yüksek seviyesine ulaştı.

2. Doğal Kaynak Açısından Karşılaştırma

Bir ülkenin kalkınması açısından doğal kaynakların zenginliğinden ziyade var olan kaynakların en verimli biçimde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Kaynakların en etkin şekilde kullanılabilmesi için yüksek teknolojiye sahip olmak gereklidir. Singapur doğal kaynaklar açısından fakir bir ülke olmakla beraber mevcut kaynaklardan faydalanma konusunda oldukça başarılıdır. Singapur'da sınırlı tarım arazisi ve yerli tarımsal üretim vardır. 1970 yılında yaklaşık 175.400 kişi (toplam nüfusun % 9'u) aktif olarak tarımsal faaliyetlerde bulunmakta ve geçimlerini çiftçilik ve balıkçılık faaliyetleriyle sağlamaktadır. Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda tarım Singapurlular için önemli bir gelir kaynağı sağlamıştır (AVA, 2015). Bu dönemde ülkede uygulanan geleneksel tarım ve hasat yöntemleri verimsiz ve zahmetli olmuştur. 21. yüzyılda ise verimi artırmak amacıyla teknolojik yenilikler ve makineleşme çiftçiler tarafından benimsenmiştir. Doğal kaynaklar olmadan, Singapur'un başarısı neredeyse yalnızca kendi vatandaşlarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Eğitim Singapur'da ulusal birlik oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Herkes için eşit fırsatlar sunan bir eğitim sistemi ile Singapurlular potansiyellerini sonuna kadar geliştirme imkanına sahip olmuşlardır (National Archives of Singapore). Daha önceleri su kıtlığından muzdarip olan Singapur bugün entegre su yönetimi açısından uluslararası bir model olarak kabul edilmektedir ve su teknolojileri uzmanlığı ve bu alandaki iş fırsatları için önde gelen bir merkez olarak kabul görmektedir (Singapore's National Water Agency, 2019). Ülke tatlı su temin etme konusunda lider bir ülke konumuna yükselmiş ve yurt dışında bilimsel konferanslar düzenleyerek ve alandaki uzmanlarını yurt dışına göndererek tatlı su sağlamanın teknolojik yöntemlerini yurt dışına ihraç etmektedir (Benner, 2017).

Türkiye 2 milyon ton üretime karşılık 28 milyon ton petrol ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda petrol konusunda % 90 civarında dışarıya bağımlı bir ülkedir (Özcan, 2013). Türkiye'nin yüz ölçümü 78 milyon hektar olup, bu alanın yaklaşık 1/3'ünü oluşturan 28 milyon hektarı tarım yapılan arazidir. Ayrıca Türkiye su zengini bir ülke olmamakla beraber kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1.519 m³ civarında olmaktadır (Devlet Su İşleri, 2018). Kişi başına düşen yıllık su miktarına göre Türkiye su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Türkiye'nin ham petrol ve doğalgaz dışında 2,2 trilyon dolar değerinde maden zenginliği bulunmaktadır. Ham petrol ve doğalgaz eklendiğinde bu miktar 2,3 trilyon doları bulmaktadır. Bu zenginliğin 3/4'ü bor, kireç taşı, mermer, linyit, yapı taşları, dolomit ve zeolitten oluşmaktadır. Bunların dışında demir cevheri, bakır, kömür, krom, antimon, civa, altın, selestit (stronsiyum), barit, borat feldspat, pirit, kil, manyezit, mermer, perlit ve ponza da

ülkenin doğal kaynakları arasında bulunmaktadır. Dünya bor rezervlerinin yaklaşık % 7,8'i Türkiye'de bulunmaktadır (Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü, 2016). Bor özellikle nükleer teknolojilerde, jet yakıtı üretiminde, sabun, deterjan, tekstil boyası yapımında ve kâğıt sanayisi gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır.

3. Beşeri Göstergeler Açısından Karşılaştırma

Başta eğitim olmak üzere sağlık ve cinsiyet eşitsizliği açısından Türkiye ve Singapur arasındaki fark dikkat çekmektedir. Singapur'un eğitim sağlık ve cinsiyet eşitsizliği göstergeleri açısından geldiği nokta kalkınma başarısındaki temel dinamikleri olmuştur.

• Eğitim

Beşerî sermayenin tanımı: OECD'ye göre beşerî sermaye bireylerin sahip olduğu beceriler, bilgiler, yetkinlikler, yetenekler, öznellikler ve bunların kişisel, sosyal ve ekonomik refahın yaratılmasını kolaylaştıran unsurlarıdır. Eğitim, sağlık, kadının rolü açısından karşılaştırma yapıldığında Singapur'un güçlü bir beşeri sermayeye sahip olduğu görülmektedir.

Modern Singapur'da eğitim, sürekli olarak ekonomik ve ulusal kalkınma için yapı taşı olmuştur. Singapur'da eğitim ve ekonomik kalkınma arasındaki güçlü bağ vardır. Eğitim sisteminin ekonomik kalkınma hedeflerine uygun hale getirilmesi için Singapur'da eğitime öncelik verilmiştir. İki dillilik, Singapur'un eğitim sisteminde önemli bir bileşen haline gelmiştir. İngilizce dili, Singapur'un dünya piyasasını yaratma çabasında birincil faydacı araç olarak görülmüştür. Bununla birlikte, artan İngilizce talebiyle, gençlerin ana dillerinden vazgeçtikleri ve unutabilecekleri tehlikesi ile İki dilli politika, ebeveynlerin çocuklarının kültürlerinden habersiz olmadıklarını garanti etmektedir. Eğitim, Malayca, Çince, Tamilce ve İngilizce olmak üzere dört resmi dilde sağlanmış ve tüm okullara fiziksel tesisler ve personel açısından eşit muamele edilmiştir (OECD, 2018).

Singapur eğitim konusunda çok başarılı bir ülkedir. Bunula ilgili bazı bilgiler aşağıda sunulmuştur. Times Higher Education Supplement sıralamasına göre 2018'de dünyanın ilk 100 sıralaması içerisinde Singapur'un iki devlet üniversitesi yer almaktadır. Singapur Ulusal Üniversitesi 23. sırada Nanyang Teknoloji Üniversitesi 51. sırada yer almaktadır (Times Higher Education Supplement, 2018). Toplumun okuryazarlığı ise UNESCO 2016 verilerine göre Singapur'daki yetişkin nüfusun (15 yaş ve üzeri) % 96,81'i (4.915.667 kişi) okuma yazma bilmektedir. Geriye kalan yaklaşık 162.106 yetişkin okur-yazar değildir. Yetişkin erkek nüfusu için okuma yazma oranı % 98,66'dır (2.415.053 kişidir) Geriye kalan 32.876 kişi ise okuma-yazma bilmemektedir. Yetişkin kadın nüfusu için okuma yazma oranı %95.09'dur (2.500.613 kişidir). Geriye kalan 129.231 kişi ise okuma-yazma bilmiyor. Genç okuryazarlık oranları erkek ve kadınlar için % 99,9 ve % 99,9'dur. Genel gençlik okuryazarlığı oranı % 99,9'dur. Gençlik okuryazarlığı oranı tanımı 15 ila 24 yaş arasındaki nüfusları kapsamaktadır (UNESCO, 2016). Singapur'daki öğrenciler, 1995, 1999, 2003 ve 2007 yıllarında Uluslararası Matematik ve Bilim Çalışmasında (TIMSS) Eğilimler üzerine matematik ve fen bilimleri alanında dünyanın en iyileri arasında olmuştur. Singapur 2006 Uluslararası Okuma Okuryazarlığı Araştırması'nda (PIRLS) okur-yazarlıkta dördüncü oldular. Singapur 2007 öğretmenlerinin Mc Kinsey çalışmasında en iyi performans gösteren eğitim

sistemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Barber ve Mourshed, 2007). Singapur ayrıca, 2009 ve 2012 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) okuma, matematik ve fen bilimlerinde en iyi performans gösteren ülkeler arasında gösterilmiştir (OECD, 2015). En son başarısı ise İktisadi İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından düzenlenen matematik ve fen alanındaki test puanlarına dayanan küresel okul sıralamasında 76 ülke arasında birinci olmuştur (Coughlan, 2015). Singapur'un eğitim sistemi "sürekli iyiye doğru gittiği" kabul edilmiştir. McKinsey raporunda "Harika" olarak tanımlanmıştır (McKinsey, 2010).

- **Sağlık**

Singapur'un hızla gelişen ekonomisi ve sosyal ilerlemesi, ülkedeki sağlık hizmetleri gelişimindeki çok hızlanmasına yardımcı olmuştur (The Prime Minister's Office, 2013). Bu, Singapur'un sağlık sistemini diğer gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye getirmiştir (OECD, 2013). Singapur 2017 yılında Bloomberg Küresel Sağlık Endeksine göre, dünyadaki 4. sırada yer almıştır (National university of Singapore, 2017). 2016 yılında Türkiye'de doğumda beklenen yaşam süresi 75,76 yaş iken dünya ortalamasının 72'in üzerinde olmasına rağmen (WHO, 2019) Avrupa Birliği'nin (AB) doğumda beklenen yaşam süresi 77,5 yaş ve Singapur'un 83 ortalamasının altındaydı (Department of Statistics Singapore, 2019). 2015 yılında Türkiye'de Sağlık harcamaları GSYİH yüzdesi 4,139 iken, Dünyanın genel ortalamasının % 9,901 ve aynı zamanda Singapur'un oranı % 4,252 altında kalmıştır (World Bank, 2018 a).

Tablo 2: Singapur ve Türkiye'nin Sağlık Harcamaları GSYİH % (2000- 2015)

Yıl	Sağlık Harcamaları GSYİH Oranı Singapur	Sağlık Harcamaları GSYİH Oranı Türkiye
2000	3,352	4,622
2001	3,181	4,924
2002	3,38	5,101
2003	3,631	5,059
2004	3,174	4,959
2005	3,043	4,942
2006	2,951	5,188
2007	2,853	5,281
2008	3,218	5,259
2009	3,403	5,534
2010	3,226	5,054
2011	3,175	4,688
2012	3,369	4,478
2013	3,721	4,404
2014	3,927	4,347
2015	4,252	4,139

Kaynak: World Bank

Tablo 2, Singapur ve Türkiye'nin sağlık harcamalarının GSYİH % göstermektedir. Gayri safi yurtiçi hasıladaki sağlık harcamalarının payı Singapur'daki 2007'den 2015'e kadar yükselen bir eğilim göstermektedir, ancak Türkiye verilerine baktığımız zaman 2007'den 2015 yılına kadar azalan bir eğilim göstermektedir. Buna göre sağlık sektörünün payı ve önemi Türkiye'de daha düşük olmaktadır. Yetersiz sağlık harcaması olan gelişmekte olan bir ülke olarak, Türkiye sağlık

harcamalarını ve sağlıkla ilgili çalışmaları ve faaliyetleri arttırmalıdır (Kurt, 2015: 442). Türkiye'de sağlık sektörüne önemli rolünü gerekli dikkati çekmek atılması için gereken ilk adım sayılmaktadır.

- **Cinsiyet eşitsizliği**

Kadınlar, uzun bir süredir eğitim ve çalışma sektörlerinin içine girmişler. Bu katılımın ekonomik, politik ve sosyal alanlar üzerindeki etkileri ortaya çıkmaktadır. Kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik hayata katılımı olmadan kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Kadınların ekonomideki rolünü belirleyen endekslerden biri Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi (TCEE) yer almaktadır.

Singapur 2017 yılındaki TCEE değeri 0.067 olup bu değer ülkeyi 2017 endeksinde yer alan 160 ülke arasında 12'nci sırada yer almaktadır. Singapur'daki erkeklerin yüzde 82,9'u orta ya da lise eğitimi almış, kadınların yüzde 76,1'i orta veya lise düzeyinde eğitim almıştır. 2017 yılında meclisteki sandalyelerden yüzde 23'u kadınlara ait olmaktadır. Halimah Yacob, 2017 yılında Singapur'un ilk kadın başkanı olarak yemin etmiştir. Müslüman Malay azınlığın bir üyesi olarak (Cheok, 2017), aynı zamanda 47 yıldır ülkenin ilk Malay lideri olmuştur. Her 100 bin canlı doğumdan, 10 kadın hamilelikten kaynaklanan sorunlar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Singapur'da erişkin doğurganlık oranı % 3,7'dir. İş gücü piyasasına kadın katılım oranı % 60,5 iken erkeklerin katılım oranı ise % 76,8'tir. 2016 Singapur'daki kadınları işgücü katılım oranı % 45,8. Erkeklerin işgücü katılım oranı ise % 54,2 (World Bank, 2018 c). Dünya Ekonomik Forumu'na göre, Singapur son 10 yılda işgücünde kadın sayısını % 15 oranında yükseliş yaşamıştır. Credit Suisse'e göre Singapur'daki baş yönetici % 15'ini kadınlardan oluşmaktadır bu oranla Asya'daki en yüksek ve dünyanın üçüncü sırada yer almaktadır (Bolza, 2016) ancak Singapur'daki kadınlar, özellikle yönetim kurullarında kadın katılımı açısından, bazı alanlarda Asyalı meslektaşlarının çoğunu geride bırakmaktadır. Aynı zaman Singapur'daki yönetim kurullarının % 8'inden fazlasını kadınlardan oluşmaktadır. İşgücü Bakanlığı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, kadınlar aynı sektörde ve aynı işi yapan erkeklerden % 10'dan daha az ücret ödenmektedir (Vaswani, 2015).

Türkiye ise 2017 yılındaki TCEE değeri 0.317 olup bu değer ülkeyi 2017 endeksinde yer alan 160 ülke arasında 69'uncu sırada yer almaktadır. Ülkedeki erkeklerin yüzde 66'sı orta ya da lise eğitimi almış olmasına rağmen yetişkin kadınların yüzde 44,9'u orta veya lise düzeyinde eğitim almıştır. 2016 yılında okuma yazma bilmeyenlerin 15 yaş üstü Türk kadınlarda yüzde 6,5 iken erkeklerin oranı yüzde 1,3 olmaktadır. Okuma yazma bilmeyen kadın oranı yüksek. Türkiye'de okuryazar olmayan kişinin % 80'ni kadınlardan oluşmaktadır. Her 100 bin canlı doğumdan 16 kadın hamilelikten kaynaklanan sorunlar nedeniyle hayatını kaybetmekte. Erişkin doğurganlık oranı 1000 canlı doğumda % 25,8. İş gücü piyasasına kadın katılımı ise kadınlarda % 32,4 iken erkeklerde ise % 71,9 olmaktadır. Çalışan kadınlar erkeklere göre önemli ölçüde daha düşük oranda iş gücüne katılmaktadırlar. Hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı 2012 yılında % 14,4 iken 2016 yılında % 16,7 olmaktadır (Bianet, 2018). Türkiye'de 2011 seçim sonuçlarına göre oran artsa da 2017 itibariyle meclisteki sandalyelerden yüzde 14,6'sı kadınlar ait olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilan edilmesinden bu yana meydana gelen gelişmelere rağmen, kadınların siyasi hayata katılım

oranlarının hala zayıf olduğu görülmektedir. 1935'te Türk parlamentosundaki kadınların oranı % 4,5 iken, 2015'te % 14,7'ye ulaşmıştır. 2017 yılındaki oranı % 14,6 olmuştur. Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisindeki kadın milletvekili oranı 1935 yılında 82 yıl sonra bu oran % 10,2 yükseliş yaşanmıştır. Bu oran diğer ülkelerle kıyaslandığında Norveç hükümetinde kadınların en yüksek katılım oranına sahip olup % 52,6'ya ulaşmıştır. İsveç'te ise % 52,2 olmaktadır. Türkiye'de bakan sayısı 2016 yılında 27 olup bunların sadece biri kadın olmaktadır. Türkiye'de 2009 yılı yerel seçimlerinde kadın belediye başkanı oranı % 0,9 iken 2014 yılı yerel seçimlerinde bu oran % 2,9'a yükseliş yaşanmıştır. Kadın muhtar oranı 2009 yılı yerel seçimlerinde % 2,3 iken 2014 yılı yerel seçimlerinde bu oran % 2'ye yükselmiştir (TÜİK, 2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği, insani kalkınma gibi çeşitli göstergeler açısından, Türkiye geliştirmekte olan ülkelerle aynı sırada yer almaktadır. Temel makro ekonomik göstergeler açısından Singapur ekonomisinin genel analizine bakıldığında makroekonomik performansın başarılı olduğu söylenebilir. 2006 yılında Singapur yaklaşık 2,95 milyon işgücüne sahiptir. Asya'da İngilizceyi en çok konuşan ülke konumuna sahip olan Singapur çok uluslu şirketler için cazip bir yer olmuştur. Ekonomik işsizlik oranı 2005 yılının sonunda Singapur tarihinin en yüksek işsizlik oranı olan % 5,59 olarak gerçekleşmiştir Singapur Hükümeti kadınların ve yaşlı işçilerin işgücüne katılım oranlarını artırmak için çeşitli programlar denemiştir. Enflasyon baktığımızda Singapur 2017 enflasyon oranlarıyla dünyada 33. sırada yer almaktadır. 1980 yılındaki enflasyon oranı 8,5 ile Singapur'un yaşadığı en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Son yıllarda ise enflasyon oranının gittikçe düştüğünü görülmektedir. Enflasyonun düşüşe geçtiği, ekonominin güçlendiğinin bir işareti olduğu görülmektedir. Singapur'un doğrudan yabancı sermaye açısından bir cazibe merkezi olduğu dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Singapur kalkınma modelinin başarısının arkasındaki nedenler: Singapur kanun devletidir. Kanun her kişiye uygulanır, kim olursa olsun, kanun her şeyin üstündedir yasalar, kimseye karşı herhangi bir muafiyet olmaksızın, istisnasız herkese uygulanmaktadır. Singapur halkı tek bir etnik yapıya ait olmadıkları halde, etnik değil vatandaşlık ve ulusal kimliğin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Tüm görevliler, memurlar ve üst düzey pozisyonlarda işleri yerine getirenler, bağlı oldukları kökenleri veya dinleri ne olursa olsun, en iyi bireyleri seçtikleri görülmüştür. Yolsuzluğu yüksek oranda azaltmaları, Asya Ülkeleri içerisinde yolsuzluğun en az olduğu ülke haline geldi. Eğitime konusunda, Singapur dünyanın en iyi okullarına ve dünyanın en yüksek eğitim seviyesine sahip ülkeleri arasında yer almaktadır. Okuryazarlık oranı 1960 yılında 52,6'dan 2017 yılında 97,2 ulaştı. Dünya Bankası verilerine göre 2008 yılından 2016 yılına kadar iş yapma kolaylık indeksi birinci sırada yer almıştır. 2017 ve 2018 yıllarında ise İkinci sırada yer almaktadır. Yabancı sermaye ve yatırımları teşvik etmek için bir sürü kolaylıklar sunmaktadır.

Tabii Singapur yaşadığı ya da ulaşıldığı bu başarının kendi başına gelmedi arkasında duran bir liderleri var, Lee Kuan Yew, bu başarıda en önemli rol oynayan kişidir. Onun fikri şuydu: devletler; savaş değil, ancak barış ve ekonomik kalkınma yoluyla dünyada kendilerine önemli bir yer edinebilirler. Etnik gruplar sisteme entegre edilmeli ve devletin bu yöndeki enerji israfı önlenmelidir. Yani iyi kurucu babalar, kendi ülkene çok şeyler katabilir. Singapur'un kalkınma tecrübesini

değerlendiğimiz zaman, Singapur bağımsızlığı kazandığı zaman gelişmekte olan bir ülke, sokakları çöken çöpler, sinekler ve fareler hastalıkları yayan, nüfusu % 50'si okuma yazma bilmeyen, su kıtlığı yaşayan, yolsuzluk oldukça yüksek bir ülkeden, kısa sürede yüksek büyüme oranı yaşayan, dünyanın en gelişmiş en yüksek gelirlili ülkeler biri , en az yolsuzluk , en iyi okullar ve en yüksek eğitim seviyesine sahip, en az enflasyon ve işsizlik oranı sahip, en gelişmiş sağlık sistemi sahip ülkelerden biri olmaya başarmıştır. Türkiye ise beşerî sermaye genç nüfus ve doğal kaynaklara daha çok sahip olduğu halde, Singapur'un kalkınma modelini değerlendirmesi ve onu örnek alabileceğini önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. (2014) Türkiye'de kalkınmaya 3 büyük engel. *Bloomberght*. Erişim Adresi: <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1688017-prof-acemoglu-turkiyede-kalkinmaya-3-buyuk-engel>. Erişim Tarihi: 27.09.2019.

Altawiiil, R.Y (2008) (2002 -2000) *تركيا وصندوق النقد الدولي* , مركز الدراسات الاقليمية, جامعة الموصل , s: 18.

AVA. (2015) *Singapore's Food Farms : Astory of 'Then & Now*. Erişim Adresi: https://www.ava.gov.sg/files/avavision/issue4_2015/sg50_special.html. Erişim Tarihi: 14.09.2019.

Ayvaz, Y . Y. ve Ayvaz Güven, E. T. (2016). Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Zaman Serileri Analizi, *Dergi Park*, Cilt:13, Sayı: 2, s: 242.

Bağımsız İletişim Ağı. (2018) *TÜİK 8 Mart Dolayısıyla Kadın İstatistiklerini Paylaştı*. Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/kadin/194897-tuik-8-mart-dolayisiyla-kadin-istatistiklerini-paylasti>. Erişim Tarihi: 11.8.2019.

Barber, M. ve Mourshed, M. (2007) *How the World's Best-Performing School Systems Come Out on Top*, McKinsey and Company, London.

Benner, T. (2017) Water-short Singapore charts a course toward self-sufficiency. *The Christian science Monitor*. Erişim Adresi: <https://www.csmonitor.com/Environment/Inhabit/2017/0102/Water-short-Singapore-charts-a-course-toward-self-sufficiency>. Erişim Tarihi: 2.09.2019.

Bolza, M. (2016) *Human Resources Director, Singapore firms making "good progress" on gender equality*. Erişim Adresi: <https://www.hrdmag.com.sg/news/singapore-firms-making-good-progress-on-gender-equality-213025.aspx>. Erişim Tarihi: 22.08.2019.

BOREN Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü. (2016) *Bor ile temiz bir geleceğe*. Erişim Adresi: <http://www.boren.gov.tr/tr/bor/bor-rezervleri>. Erişim Tarihi: 12.09.2019.

Cheok, M. (2017) *Singapore's First Woman President Moves Diversity Needle*. Erişim Adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-14/singapore-s-first-woman-president-nudges-diversity-needle>. Erişim Tarihi: 3.09.2019.

CİA. (2018) *The World FACT BOOK*. Erişim Adresi: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/335rank.html#SN> . Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Clammer, J. (1985) *Singapore: Ideology. Society and Culture*. Singapore: Chopmen Publishers.

Coughlan, S. (2015) Asia tops biggest global school rankings. *BBC News*, May 13. Erişim Adresi: <http://www.bbc.com/news/business-32608772>. Erişim Tarihi: 02.09.2019.

Department of Statistics Singapore. (2019) *Death and Life Expectancy*. Erişim Adresi: <https://www.tablebuilder.singstat.gov.sg/publicfacing/createDataTable.action?refId=13276>. Erişim Tarihi: 9.09.2019.

Devlet Su İşleri (2018) *Toprak su kaynakları*. Erişim Adresi: <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>. Erişim Tarihi: 1.10.2019.

Ersungur, Ş. M. ve Doru, Ö. (2014) Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik kalkınma ilişkisinin ekonometrik analizi: 1980-2010, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 3, 2014, s: 228.

Gintai. (2012) World Press Malay is still the National Language of Singapore. Erişim Adresi: <https://gintai.wordpress.com/2012/07/03/malay-is-still-the-national-language-of-singapore/>. Erişim Tarihi: 24.08.2019.

Greenfeld, Liah. (1992) *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge: *Harvard University Press*. S:11.

Hays, J. (2015) *Singapore under Lee Kuan Yew*. Singapore’s Helmsman Lee Kuam Yew.

İnter Nations Organization. (2018) *Safety, Law. And Crime In Singapore*. Erişim Adresi: <https://www.internations.org/singapore-expats/guide/29460-safety-security/safety-law-and-crime-in-singapore-16092>. Erişim Tarihi: 1.09.2019.

Jacob, P. (1983) *Chewing gum may be banned*. The Straits Times, s. 9. Retrieved from NewspaperSG.

Jacobson, M. (2010) National Geographic.

Kit, T. S. (2017) *Channel News Asya. Singapore’s unemployment rate: How much higher could it rise?*. Erişim Adresi: <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/singapore-s-unemployment-rate-how-much-higher-could-it-rise-8818602>. Erişim Adresi: 5.08.2019.

Kılınç, Z. (2013) "Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Enflasyon Arasında Nedensellik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koç, E., Kaya, K. ve Şenel, M. C. (2017) *Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Göstergeler-İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi*, Mühendis ve Makine. Cilt 58, sayı 685, s: 18.

Kurt, S. (2015) Government Health Expenditures and Economic Growth: A Feder–Ram Approach for the Case of Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*. Cilt:5. Sayı: 2, s:442

Mascelluti, E. (2015) The Extraordinary Growth of the four Asian tigers, Department of Economics and Finance Chair of Macroeconomics, *LUISS Cuido Carli*, s:3.

McDonald, T. (2018) *The Economics of change: The cost of keeping Singapore squeaky clean*. Erişim Adresi: <http://www.bbc.com/capital/story/20181025-the-cost-of-keeping-singapore-squeaky-clean>. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

McKinsey. (2010) *How the world’s most improved school systems keep getting better*. Erişim Adresi: http://mckinseyonsociety.com/downloads/reports/Education/How-theWorlds-Most-Improved-School-Systems-Keep-Getting-Better_Downloadversion_Final.pdf . Erişim Tarihi: 15.09.2019.

Mızrak. (2017) Asya örneklerinden hareketle Türkiye için bir kalkınma modeli değerlendirmesi. (Yüksek lisanstezi) *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Ankara. s: 85.

Nasir, H. M. (2014) *National Library Board*, Stamford Raffles's career and contributions to Singapore. Erişim Adresi: http://eresources.nlb.gov.sg/infopedia/articles/SIP_715_2004-12-15.html. Erişim Tarihi: 18.09.2019.

National Library Board. (2015) *Lee Kuan Yew*. Erişim Adresi: http://eresources.nlb.gov.sg/infopedia/articles/SIP_2013-03-18_164023.html . Erişim Tarihi: 15.08.2019.

National University of Singapore. (2017) *The 3 factors that make Singapore’s health system the envy of the West*. Erişim Adresi: <https://lkyspp.nus.edu.sg/gia/article/the-3-factors-that-make-singapore-s-health-system-the-envy-of-the-west>. Erişim Tarihi: 2.09.2019.

Özcan, M. (2013) Türkiye elektrik enerjisi üretim genişletme planlamasında yenilenebilir enerji kaynaklarının etkileri, *Kocaeli Üniversitesi*, doktora tezi.

OECD. (2011) *Singapore: Rapid Improvement Followed by Strong Performance*. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/countries/singapore/46581101.pdf>. Erişim Tarihi: 8.09.2019.

- OECD iLibrary. (2013) *Health at a Glance 2013: OECD Indicators*. Erişim Adresi: http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2013-en. Erişim Tarihi:10.09.2019.
- OECD (2015) *Programme for International Student Assessment (PISA)*. Erişim Adresi: <http://www.oecd.org/pisa/>. Erişim Tarihi: 08.9.2019.
- OECD. (2018) Real GDP forecast . Erişim Adresi: <https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm#indicator-chart>. Erişim Tarihi: 01.10.2019.
- Ortmann, S. (2009) Singapore: The Politics of Inventing National Identity, *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, s:37, 28.
- Quah, J. S. T. (2001) *Combating Corruption in Singapore: What Can Be Learned?* *Combating corruption in Singapore*, Cilt:9, Sayı 1 .s: 29.
- Salas-Bourgoin, M. A. (2014) A proposal for a modified Human Development Index. *Cepal Review* 112, s: 30.
- Singapore National Library. (2018) *Is Singapore the smallest country in the World?*. Erişim Adresi: <http://www.nlb.gov.sg/sure/is-singapore-the-smallest-country-in-the-world/>. Erişim Tarihi: 17.09.2019.
- Singapore's National Water Agency. Singapore (2019) *Water Story*. Erişim Adresi: <https://www.pub.gov.sg/watersupply/singaporewaterstory>. Erişim Tarihi: 14.08.2019.
- The Straits Times. 31 Dec 1991, s: 1.
- Times Higher Education Supplement. (2018) *Rankings of World Universities 2018*. Erişim Adresi: <https://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings>. Erişim Tarihi: 4.09.2019.
- TÜİK. (2017) Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594>. Erişim Tarihi: 12.08.2019.
- UNDP. (1999) *Fighting Corruption to Improve Governance*, New York. S:7.
- UNDP. (2011) 2011 *İnsani Gelişme Raporu açıklandı, Türkiye İnsani Gelişme Endeksi değerini artırdı*. Erişim Adresi: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2011/11/02/2011-human-development-report-announced-turkey-increased-human-development-index.html>. Erişim Tarihi: 1.10.2019.
- UNESCO. (2016) *Turkey*. Erişim Adresi: <http://uis.unesco.org/country/TR>. Erişim Tarihi: 19.09.2019.
- Vaswani, K. (2015) *Women in the workplace: The Singapore way*. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/business-34864993>. Erişim Tarihi: 1.10.2019.
- WHO. (2019) *Global Health Observatory (GHO) data*. Life expectancy
- Workfare. (2015) Workfare Income Supplement (WIS) Scheme. Erişim Adresi: <https://www.workfare.gov.sg/Pages/WIS.aspx>. Erişim Tarihi: 23.08.2019.
- World Bank. (2018 a) *GDP per capita (current US\$)*. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SG>. Erişim Tarihi: 26.08.2019.
- World Bank. (2018 b) *World Bank İn Singapore: Overview*. Erişim Adresi: <https://www.worldbank.org/en/country/singapore/overview#2>. Erişim Tarihi: 8.09.2019.
- World Bank. (2018 c) Unemployment, total (% of total laborforce) (modeled ILO estimate). Erişim Adresi : https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?name_desc=true. Erişim Tarihi: 15.09.2019.

TÜRKİYE’NİN EN ÇOK ENERJİ İTHAL ETTİĞİ DÖRT ÜLKE İLE TİCARET ORTAKLIĞIN ANALİZİ

Doç. Dr. Pelin Karatay GÖGÜL

Dicle Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi pelinkaratay@hotmail.com

Mouhanad TAYARA

Dicle Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü muhannad.t@outlook.com

ÖZET

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın lokomotifi olarak görülen enerji, yalnızca gelişmekte olan ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de oldukça önemlidir. Ekonomik büyüme için enerjiye duyulan ihtiyaç yadsınamayacak bir gerçektir, ancak yerli kaynaklar ile enerji ihtiyacını karşılamayan ülkeler enerji ihtiyacını karşılama noktasında dışa bağımlı duruma gelebilmektedirler. Enerji konusunda yaşanan dışa bağımlılık birçok ülkede yapılan dış ticaretin negatif olmasına yol açmakta ve ekonomilerinin kırılganlıklarını artırabilmektedir. Türkiye’nin enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki oranı son yıllarda artmıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin enerji türlerinin arzı, talebi ve hangi sektörlerde tüketildiği incelenmiş ve Türkiye’nin en çok enerji ithal ettiği dört ülke ile ticaret ilişkisinin analizi yapılmıştır. En çok enerji ithal edilen bu ülkelerle yapılan ticaretin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji İthalatı, Enerji Tüketimi, Dış Ticaret

TURKEY'S MOST ENERGY FOUR COUNTRIES WITH THE FOLLOWING ANALYSIS OF IMPORT TRADE PARTNERSHIP

ABSTRACT

Energy, which is seen as the engine of economic and social development, is important not only for developing countries but also for developed countries. The need for energy for economic growth is an undeniable fact, but countries that do not meet their energy needs with their domestic resources can become dependent on the foreign point of meeting their energy needs. Foreign trade with energy in many countries leads to negative foreign trade and may increase the fragility of their economies. Ratio of total imports of Turkey's energy imports have increased in recent years. In this study, the type of energy supply in Turkey, which is consumed in demand and examined Turkey's top energy sector and import ethics of trade relations with the four countries are analysed. It was concluded that the trade with these countries, where the most energy is imported, is limited.

Keywords: Energy Import, Energy Consumption, Foreign Trade

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin dış ticaret yapmalarını gerektiren en temel neden, ülkelerin mal ve hizmet üretimlerinin yeterli miktarda olmamasıdır. Doğal kaynakların yeryüzüne dağılımı dengeli bir şekilde gerçekleşmemiştir. Doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler, söz konusu ürün fazlalarını ihracata ayırmaktadır. İç üretimle ihtiyacını karşılayamayan bir ülkenin ise ihtiyaç duyduğu bir ürünü temin etmesinin tek yolu ithalattır (Hepaktan ve Çınar,2011:118). Ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynakları, coğrafi konumları ve onunla ilgili iklim şartları farklılığı dış ticaretin zorunlu olmasına etkenlerdir.

Enerji insanlığın var olduğu günden günümüze dek ihtiyaç duyulan en önemli kaynaklardan birisi olmuştur ve enerjiye ulaşma iktisadi, mali ve siyasi boyutlar ile karmaşık bir yapıyı ifade etmektedir. Sanayi devrimi ile hayati önemini bir kat daha artıran enerji, üretim faktörleri içinde vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. Üretim yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan kaynağın enerji oluşu; insanlığın geçirmiş olduğu tüm gelişim aşamalarında enerjinin rolü olduğunu destekler niteliktedir.

Önemli bir üretim faktörü olarak düşünüldüğünde enerji kaynaklarına sahip olan veya enerjiyi daha az maliyet ile kullanan ülkeler küresel düzeyde diğer ülkelere göre rekabet avantajı elde edebilmektedirler. Ekonomiler için enerjinin uygun fiyatla ve kesintisiz karşılanabilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü birincil enerji kaynaklarına yeterli düzeyde sahip olmayan ülkelerde, hızlı talep artışlarına bağlı olarak enerji maliyetleri artmaktadır. Dolayısıyla, enerji sektöründeki dalgalanmalar, enerji ve ekonomi arasındaki sıkı ilişkiyi daha da belirgin hale getirmektedir. Yine kişi başına tüketilen enerji, ekonomik gelişmişlik göstergelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmanın önemli bir ayağı olan enerji, kaynakların tükenebilir olmasından dolayı öncelikle gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere tüm dünyada ve Türkiye’de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de enerji tüketiminin giderek artış göstermesi, kentleşme ve genç nüfustaki artış gibi sebeplerle enerji gereksinimi giderek artmaktadır. Kişi başına toplam birincil enerji arzı (TBEA) ve kişi başına enerji üretimi, diğer birçok UEA ülkesine kıyasla hala düşüktür. Ancak TBEA, son 40 yılda 1973'teki 24,4 Mtep'ten 2015'te 129,7 Mtep'e yükselmiştir ve önümüzdeki yıllarda bu eğilimi sürdürmeye ayarlanmıştır. Elektrik tüketimi, büyük ekonomilerin endüstriyel patlama aşamalarıyla karşılaştırılabilir bir hızla artmaktadır. Sadece 12 yıl içinde, Türkiye'nin elektrik tüketimi iki kat artış göstermiştir. Ülke genelinde enerji tüketim merkezlerinde (İstanbul, Ankara ve İzmir) büyük farklar olmakla birlikte doğuda daha çok hidrolik enerji, batı ve orta kısımlarda kömür madenleri ve rüzgar enerjisi yoğunlaşan enerji kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

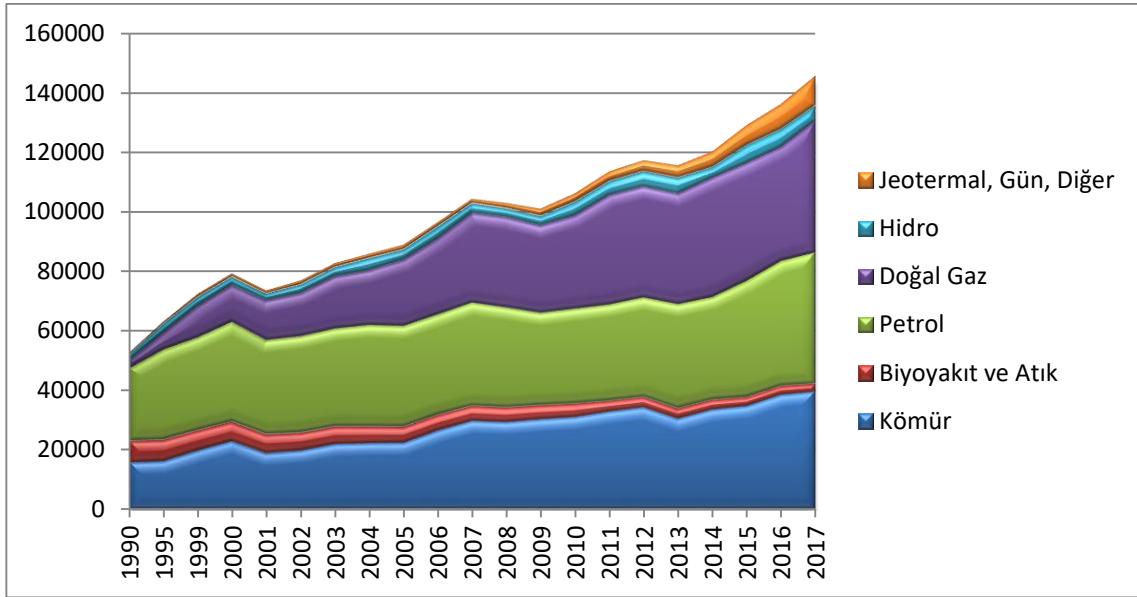
Bu çalışmada, Türkiye’nin enerji türlerinin arzı, talebi ve hangi sektörlerde tüketildiği incelenmiş ve Türkiye’ye en çok enerji ithal eden dört ülke ile ticaret ilişkisinin analizi yapılmıştır.

1.TÜRKİYE’DE ENERJİ EKONOMİSİ:

Enerji adına geliştirilen pek çok fikir başlangıçta bir ihtiyaçtan doğar. Enerji üretimi, tüketimi ve dağıtımı, bir ihtiyacı karşıladığı oranda anlamlıdır. Enerji, hammadde ihtiyaçları, mekanik güç ihtiyacı, ışık ihtiyacı ve termik ihtiyaçlar gibi ihtiyaçların karşılanması noktasında kuşkusuz vazgeçilmez bir araçtır. Birincil enerji kaynakları, fosil (yenilenemeyen) kaynaklar, yenilenebilir (tükenmeyen) kaynaklar ve nükleer kaynakları kapsamaktadır. İkincil enerji kaynakları ise, birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesi sonucu elde edilen hidrojen ve elektrik gibi enerji kaynaklarıdır. Günümüz dünyasında, toplam birincil enerji tüketiminin neredeyse %79,6’lık kullanım oranını oluşturan fosil yakıtlar dünyadaki temel enerji kaynaklarıdır. Toplam birincil enerji tüketiminde yenilenebilir enerji oranı %13,5 ve nükleer enerji oranı %6,9’dur (Tanrıöver, 2010: 13-14).

Türkiye, Toplam Birincil Enerji Arzı (TBEA) yılda %4 ile %5'in üzerinde büyüme oranı ve son üç yılda %4 civarında bir Toplam Nihai Tüketim (TNT) artışı ile Türkiye, dünyanın en hızlı büyüyen enerji pazarları arasında yer almaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) en hızlısı: UEA Avrupa'da, yıllık ortalama (TBEA) talep artışı, aynı dönemde, UEA toplamlarına paralel olarak, aynı dönemde % 1-1,5 olmuştur.

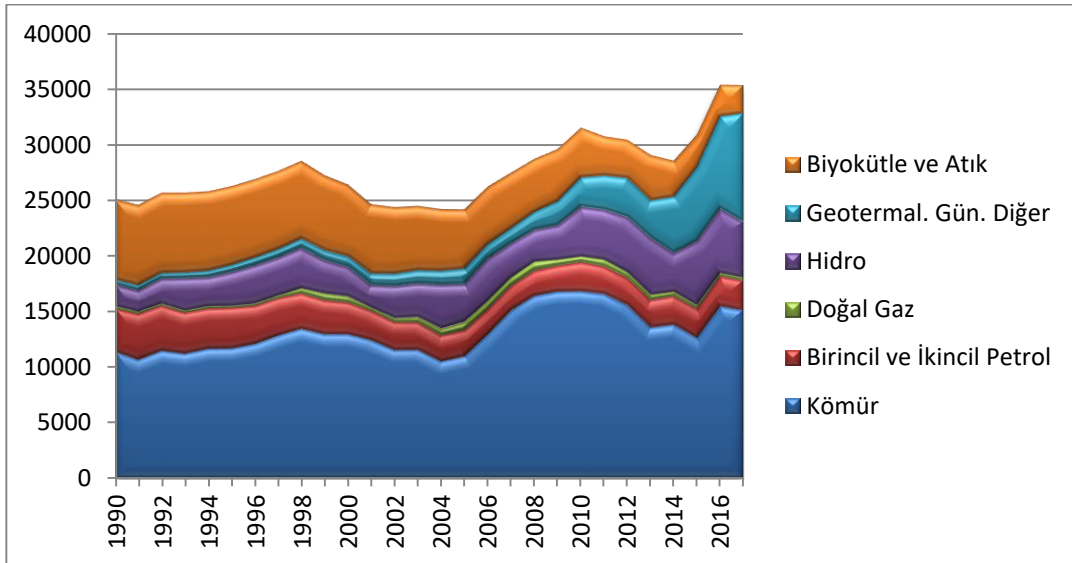
Grafik 1'de gösterildiği gibi, 2017 yılında, Türkiye'de TBEA, GSYİH'ya paralel olarak artarak 1990 seviyesinden 1,76 kat artarak 145,3 milyon ton petrol eşdeğeri (Mtep) idi. Petrole bağımlılık 1990’da %88,8, 2005’de %90,8 ve 2016’da %94,7 olarak yükselmiştir. Bu ise UEA ortalamasının (%86,7) üstündedir (Eurostat: Oil Import Dependency). Doğal gaz talebi 1990'dan bu yana neredeyse on üç kat artmış ve 2017 yılında TBEA'da %30,5'lik bir pay almıştır. 1990 yılında %30,2 olan TBEA'da kömürün payı %27,2, %46,1 olan Petrolün payı %30,4, %18,4 olan yenilenebilir ve atıkların payı %11,9 olmuştur.

Kaynak: EİGM "Enerji Dengesi" www.eigm.gov.tr 31 Mayıs 2019.

Grafik 1: Kaynağa Göre Toplam Birincil Enerji Arzı 1990-2017

Türkiye'nin yerli üretimi TBEA'na göre yüksek olmasa da bir ilerleme kaydettiği Grafik 2'de görülmektedir. Yerel enerji üretimi %40,6 oran yükselme ile 1990'da 25 Milyon tep iken 2017 yılında 35,3 Milyon tep'e yükselmiştir ve TBEA'nın %24,3'ü oluşturmaktadır. Kömür yerli üretimde 15 Mtep ile en büyük paya sahip olmuştur. Yenilenebilir maddeler 9,7 Mtep, Petrol 2,6 Mtep ve Doğal Gaz (0,3 Mtep) den oluşmuştur.

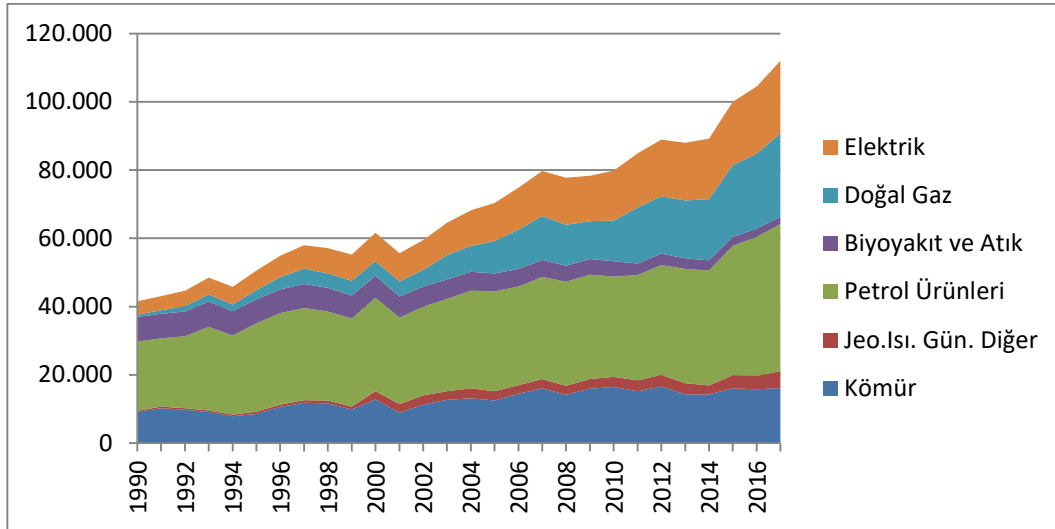

Kaynak: EİGM "Enerji Dengesi" www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari

Grafik 2: Kaynağa Göre Enerji Üretimi 1990-2017

2000'de, Türkiye'nin toplam nihai enerji tüketimi (TNT)¹, 1990'dan 2000 yılına %43,2'ye ve 2000'den 2017 yılına %93 artarak 111 Mtep seviyesine ulaşmıştır (Grafik 3).

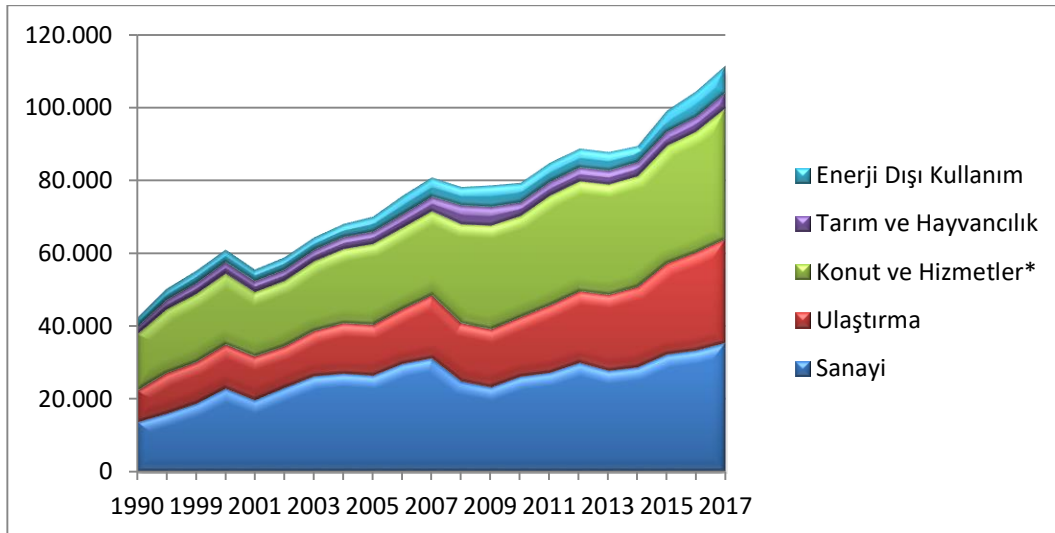
¹TNT, son kullanıcılar tarafından, yani elektrik, ısı, gaz, petrol ürünleri vb. şekilde nihai tüketimdir. TFC, elektrik ve ısı üretiminde kullanılan yakıtları ve rafine etme gibi diğer enerji endüstrilerini (dönüşümleri) hariç tutar.

Kaynak: IEA “Energy Balance” 1990-2016 www.iea.org. EİGM “Enerji Dengesi” 2017 www.eigm.gov.tr

Grafik 3: Kaynağa Göre Toplam Nihai Tüketim 1990-2016

2017’de sanayi ile konut ve hizmetler sektörü, Grafik 4’te görüldüğü gibi her biri neredeyse üçte birini oluşturan en büyük kullanıcılarıdır. Ulaştırmanın payı %25,5 idi ve diğer sektörler (Tarım ve hayvancılık ve enerji dışı kullanım) toplamın %10,4’ünü kullanmıştır. Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, Türkiye’de TNT’nin sektörel çöküşü oldukça istikrarlı kalmıştır. 2014 yılında 85,8 Mtep olarak gerçekleşti. Kalan enerji üretimi ve diğer enerji endüstrisi olan TBEA’nın %74’ünü temsil ederken 2017 yılında 111 Mtep ile %76,8’ini temsil etmiştir (Grafik 4).

Kaynak: EİGM“Enerji Dengesi” www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları

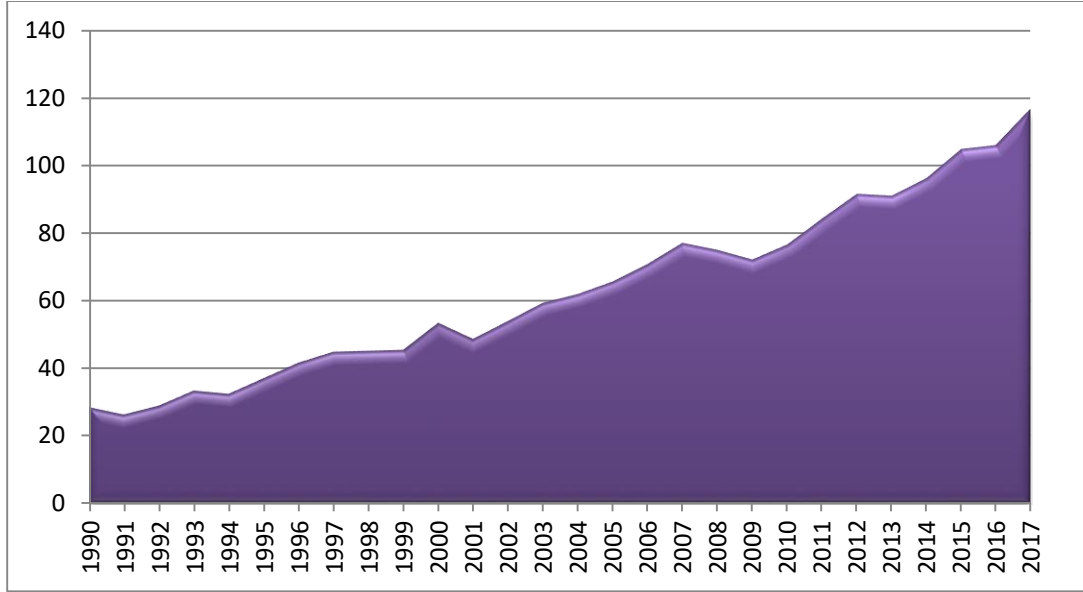
*2015 yılından itibaren Konut ve Hizmetler ticari faaliyetleri içerir.

Grafik 4: Sektöre Göre Toplam Nihai Tüketim 1990-2017

Türkiye sınırlı miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahip, ancak 8,4 milyar ton linyit rezervi olduğunu kanıtlamıştır. Yanıcı yenilenebilir enerji kaynakları, özellikle odun ve ülkenin su parkurları, özellikle Fırat ve Dicle nehirleri, diğer önemli yerli enerji kaynaklarıdır. Öte yandan, kömür 2000 yılında TBEA’nın yaklaşık %28,9’unu temsil etmiştir. Yurt içinde üretilen kömür TBEA’nın %16,3’ünü oluşturmuştur. Yenilenebilir malzemeler %1,2 ve %3,3 hidrolik tedarik edilmiştir. 2017 yılında ise Kömür TBEA’nın %27,2 oranına düşmüştür dolayısıyla yurt içinde

üretilem kömür de diğer enerji kaynaklarına yöneldiğinden TBEA'ındaki payı %10,3'e düşmüştür. Ancak diğer enerji kaynakların yerli üretiminde bir değişiklik yaşanmamıştır.

Net enerji ithalatı önemli ölçüde artmakta ve ithalat bağımlılığı Türkiye için önemli bir konu haline gelmektedir. Ortalama olarak net enerji ithalatı 1990-2017 döneminde üç kat yükselmiştir. Grafik 5'te görüldüğü gibi 1990'da 28,566 Mtep'den 2017'de 116,57 Mtep'ye yükselmiştir. TBEA'da ithalatın payı, 1990'da %54,4'den 2000' yılında %67,3'e yükselirken, 2000'den 2017 yılına kadar %80,2'ye yükselmiştir. Ham petrol ve petrol ürünlerinin enerji ithalatında 1990 yılında %76,3 olan payı, 2017 yılında %43,1'e gerilemesine rağmen, 90'lı yıllardan günümüze kadar, toplam enerji ithalatındaki en büyük yüzdeyi, ithalat miktarını bir kattan daha fazla yükselterek korumaya devam etmiştir.

Kaynak: EİGM "Enerji Dengesi" www.eigm.gov.tr

Grafik 5: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Net Enerji İthalatı (Mtep)

Türkiye de enerji arzı, hızlı büyüyen ekonominin hızla artan enerji ihtiyacını karşılamak için son otuz yıldır artış eğilimindedir. Türkiye'nin TBEA'sı 2017 yılında 145 Mtep iken, 2000 yılında 79 Mtep'ten %54 artış göstermiştir (Yukarda Grafik 2). Türkiye, petrol ve doğal gaz ithalatına büyük ölçüde bağımlı olduğundan, enerji arzının yalnızca %24,3'i yerli üretim tarafından karşılanmaktadır. 2016 yılında dünya çapında kişi başı TEBA 1,85 Tep iken Türkiye düşük bir fark ile 1,75 Tep performans sergilemiştir. Aynı zamanda, Dünya GSYİH göre TBEA seviyesi 0,18 Tep iken Türkiye 0,12 seviyesindeydi.

2. TÜRKİYE'DE ENERJİ YOĞUNLUĞU:

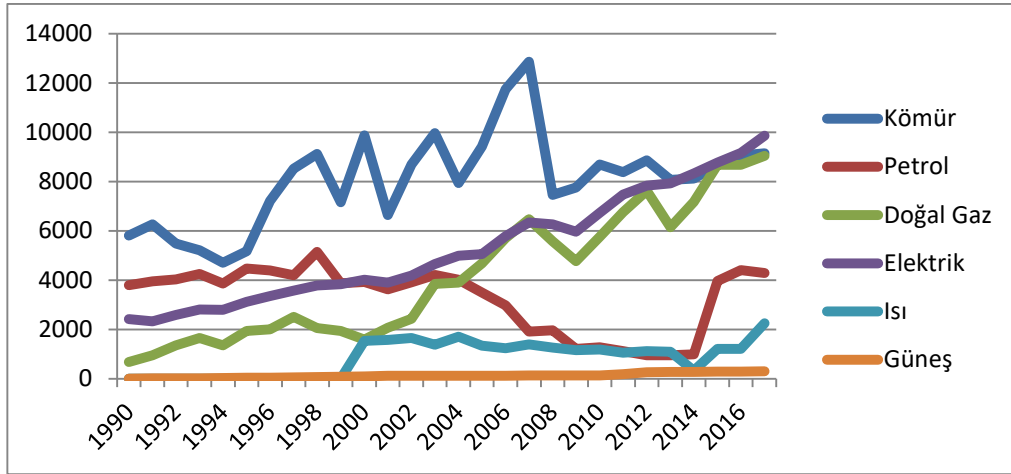
2.1. Sanayi:

Sanayi sektörü, Türkiye'nin en büyük enerji tüketicisidir ve 2017 yılında Grafik 4'te yer aldığı gibi TNT'nin %31,6'yı veya 35,3 Mtep'dür ve enerji kullanımını 2000'den 2017'ye kadar %54,3 oranında artmıştır. Sanayi sektöründeki en çok tüketilen kaynaklar ise elektrik (9,5 Mtep), kömür (9,1 Mtep), doğal gaz (9 Mtep) ve petrol (4,2 Mtep) dür (Grafik 6). TNT'de zaman içinde sanayi sektörünün en yoğun ve en düşük yoğunlukta olduğu yıllardan bahsetmek gerekirse, en düşük payın %29,5 ile 2009 yılında ve en yüksek payın %40,5 ile 2003 yılında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

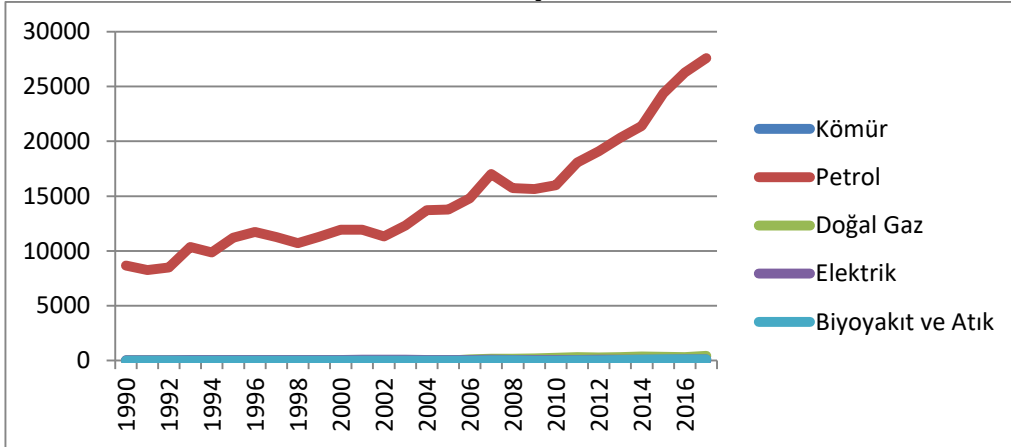
2.2 Ulaştırma:

Ulaştırma sektörü, yıllar boyunca TNT açısından sektörlerin arasında üçüncülük pozisyonunu muhafaza etmiştir. 1990'da (8,7 Mtep) 2000 yılına kadar (12 Mtep) %37 ilerlemişken, 2000'den 2017 yılına kadar (28,4 Mtep) ile %136 ilerleme kaydetmiştir. Genel olarak, 90'lı yılları hesaba kattığımızda, sanayi, konut ve hizmetler sektörleri arasında ulaştırma sektörünün enerji tüketimi yoğunluğu açısından %225 oranıyla en büyük ilerlemeyi kat ettiği gözlemlenmektedir. Ulaştırma

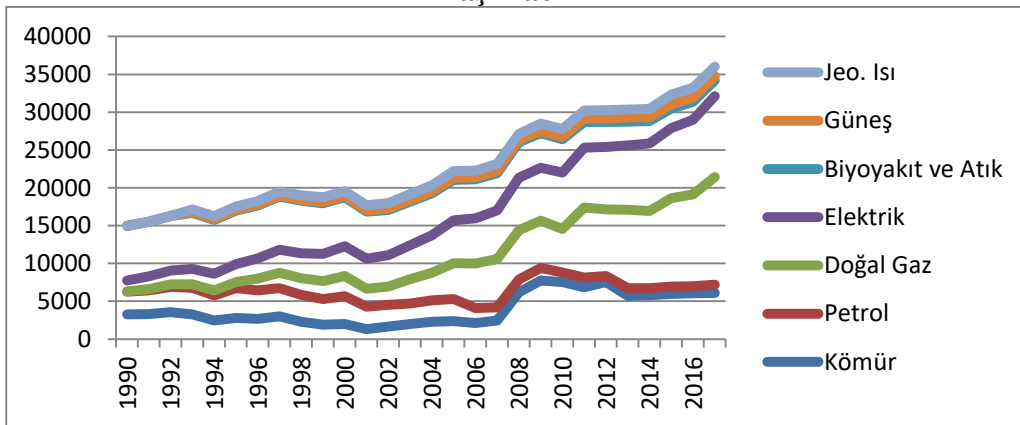
sektörünün diğer sektörlere kıyasla enerji kaynakları daha az tükettiğini söylemek mümkündür. Tüketilen kaynaklar, başta petrol (27,5 Mtep), doğal gaz (0,4 Mtep), biyoyakıt (0,12 Mtep) ve elektrik (0,11 Mtep), kömür tüketimi ise 90'lı yıllardan bu yana çok düşük kullanımdan sıfıra düşmüştür (Grafik 6).

Sanayi

Taşımacılık

Konut ve Hizmetler*

Kaynak: EİGM "Enerji Dengesi". www.eigm.gov.tr

*2015 yılından itibaren Ticaret Faaliyetler de içermektedir

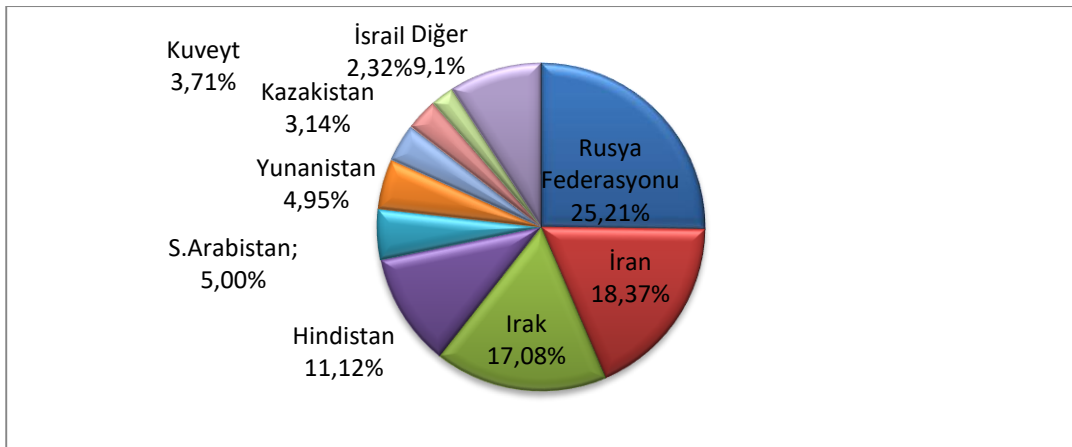
Grafik 6: Sektöre ve Kaynağa Göre Toplam Nihai Tüketim 1990-2017

2.3.Konut, Ticaret ve Hizmetler:

2017 yılında konut ve hizmetler sektörü (ticaret dahil) TNT'nin %32,2'sini veya 36 Mtep'tır ve enerji kullanımı 1990'dan (15,3 Mtep) 2000'e (19,5 Mtep) kadar az bir ilerleme gösterirken 2000'den 2017'ye (36 Mtep) kadar %84 değişim oranıyla nispeten daha büyük bir ilerleme katetmiştir. Kaynak kullanımı ise, konut, ticaret ve hizmetler sektörlerinin tüketim yoğunluğu sırasıyla şu şekildedir: Doğal gaz (14 Mtep), elektrik (10 Mtep), kömür (6 Mtep), biyoyakıt (2 Mtep), petrol (1 Mtep) ve yenilenebilir enerji (1,8 Mtep) (Grafik 6).

3. TÜRKİYE VE ENERJİ KAYNAĞI TEMİN ETTİĞİ ÜLKELER:

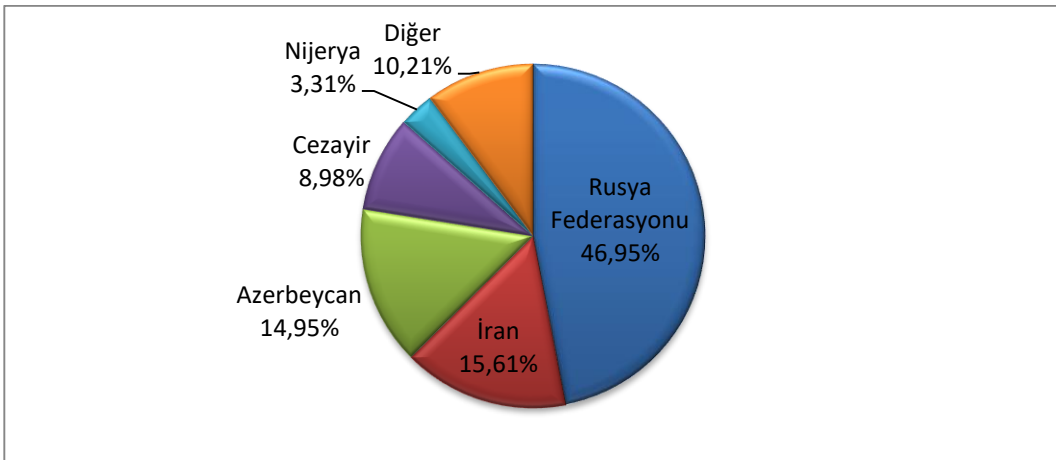
Grafik 7 ve 8'de Türkiye'ye petrol ve doğal gaz ihraç eden ülkelerin yüzdeler oranları görülmektedir. Grafik 7'de 2018 yılında Rusya Federasyonu Türkiye'nin toplam petrol ihracatında %25,21 ile birinci olmuştur. İran %18,57 ile ikinci ihracatçı olmuştur. Irak %17,07 ile üçüncü, Hindistan %11,12 ile dördüncü ve Suudi Arabistan %5 ile beşinci petrol ihracatçı olmuştur.

Kaynak: EPDK, Yıllık Sektör Raporu "Petrol Piyasası. www.epdk.gov.tr

Grafik 7: 2018 Yılında Türkiye'nin Başlıca Petrol İthal Ettiği Ülkeler

Grafik 8'de 2018 yılında Rusya Federasyonu Türkiye'nin toplam doğal gaz ihracatında %46,95 ile birinci olmuştur. İran %15,61 ile ikinci, Azerbaycan %14,95 üçüncü ve Cezayir %8,98 ile dördüncü olmuştur.

Kaynak: EPDK, Yıllık Sektör Raporu "Doğal Gaz Piyasası. www.epdk.gov.tr

Grafik 8: 2018 Yılında Türkiye'nin Başlıca Doğal Gazın İthal Ettiği Ülkeler

3.1.TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU PETROL TİCARETİ:

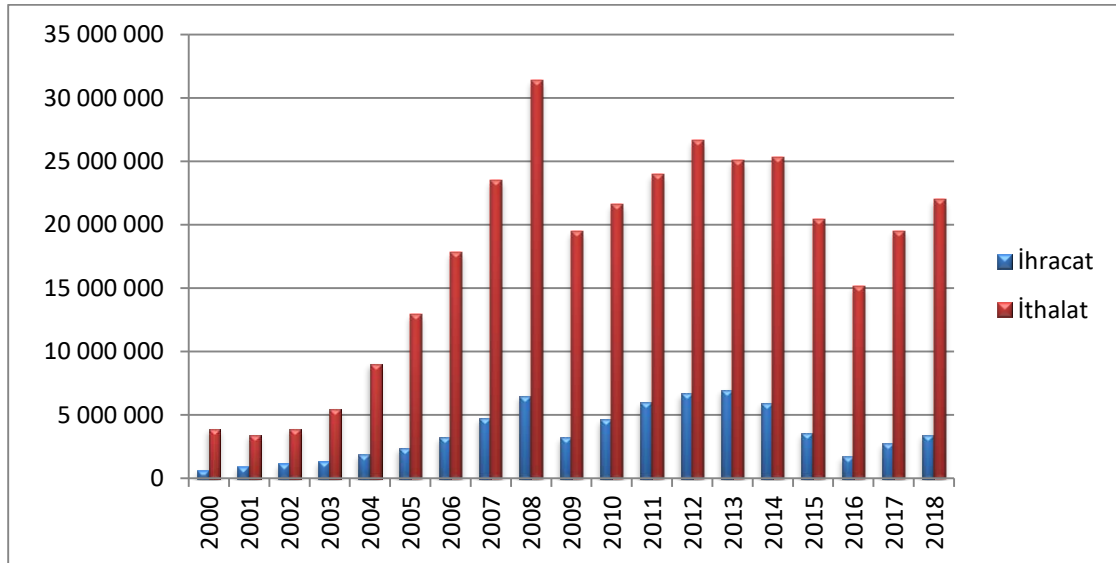
Rusya'nın 2018 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında Çin %21,9 pay ve 52,2 Milyar Dolarla ilk sırayı alırken Türkiye %1,8 ve 3,4 Milyar Dolarla on ikinci sıradadır. En çok ithal ettiği ürünler, makine ve mekanik aksamlar (43,6 Milyar \$), elektrikli cihazlar (29,9 Milyar \$), motorlu kara taşıtları ve aksesuarları (23,6 Milyar \$) ve farmakolojik ürünler (10,5 Milyar \$) sıralanabilir.

Yine 2018 verilerine göre, Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Çin %12,5 pay ve 56 Milyar Dolarla birinciliğini korumaktadır. Türkiye'nin sıralamasına göz atıldığında ise 21,9 Milyar Dolarla ve %4,8 dördüncü sırada olduğu görülmektedir. Mineral yakıtlar (237,6 Milyar \$), muhtelif emtia (63,7 Milyar \$), demir ve çelik (23,3 Milyar \$) ve hububat (10,4 Milyar \$) en çok ihraç ettiği ürünlerdir.

Rusya'nın 2018 yılında yaptığı ithalatın %1,7'yi 3,4 Milyar Dolarla Türkiye'den gerçekleştirmiştir. En çok Türkiye'den ithal edilen ürünler, makine ve mekanik aksamlar (400,8 Milyon \$), motorlu kara taşıtları (355,7 Milyon \$), elektrikli cihazlar (164,8 Milyon \$) ve ayak giyecekleri (131,7 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

Rusya'nın 2018 yılında yaptığı ihracatın %5,2'yi 21,9 Milyar Dolarla Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. En çok Türkiye'ye ihraç edilen ürünler, mineral yakıtlar (13 Milyar \$), demir ve çelik (3,9 Milyar \$), hububat (1,4 Milyar \$), bakır ve bakırdan eşya (648,2 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

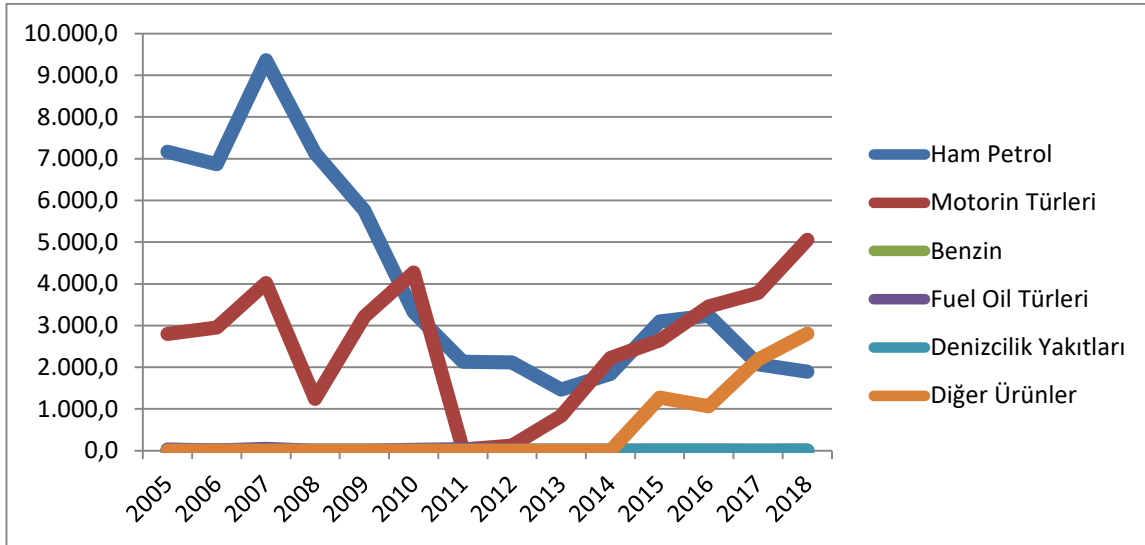
Türkiye açısından Rusya Federasyonu ile dış ticaretinin dengesi daima negatif olduğu söylenilmektedir. 1996 yılında 3,4 Milyar Dolar ticaret hacmi ile 411 Milyon Dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Rusya Federasyonuna ihracatı 1,5 Milyar Dolardan 2000 yılında 0,6 Milyar Dolar'a düşerek ve Rusya'dan ithalat iki kat yükselerek, 1,9 Milyar Dolardan 3,8 Milyar Dolara, dış ticaret açığı 3,2 Milyar Dolara yükselmiştir (Grafik 8).

Kaynak: TÜİK "İstatistiksel Tablolar". www.tuik.gov.tr 27 Mayıs 2019

Grafik 8: Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasında Gerçekleşen İthalat ve İhracat Verileri

Türkiye'nin 2005 yılındaki toplam 7,1 Milyon ton ham petrol ithalatının %30,6'sı Rusya'dan gerçekleşmiştir ve 2007 yılında 9,3 Milyon tona yükselmiştir. Ancak Grafik 9'da görüldüğü gibi 2008 yılından ve ta bugünüme kadar kademeli olarak Rusya Federasyonu'ndan ithal edilen ham petrol miktarları azaldığı ve 2018 yılında 1,9 Milyon ton seviyesini düşmüştür. Oran olarak 2005'ten 2018'e kadar ham petrol ithalat %73,5 azalmıştır.

Kaynak: EPDK, Yıllık Sektör Raporu, Petrol Piyasası. www.epdk.org.tr

Grafik 9: 2005-2018 Yıllar Arasında Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan İthal Ettiği Petrol

Türkiye'nin 2005 yılındaki toplam 2,8 Milyon ton akaryakıt ithalatının %53,1'i Rusya'dan gerçekleşmiştir. Motorin ürünleri ithalat Grafik 24'te da görüldüğü gibi yıllar içerisinde dalgalı bir orana seyretilmiştir. 2005 yılında 2,8 Milyon ton ithalat miktarıyla başlayıp, 2007 yılında 4 Milyon tona yükselmiş, 2008'de 1,2 Milyon tona gerilemiş ve 2010'da tekrar 4,2 Milyon tona yükselmiştir. Ancak 2011 yılında 0,03 Milyon tona düşerek en düşük, 2018 yılında ise 5 Milyon ton ile en yüksek rakamlara ulaşmıştır. Oran olarak Motorin ürünleri 2005-2018 yılları arasında %80,4 ile yükselmiştir. Fuel Oil ürünleri 2005-2011 yılları arasında 8 Bin ve 33 Bin ton arasında seyreden bir orana ithal edilmiştir. Denizcilik yakıtları ise 2015-2018 yılları arasında 1,8 Bin ve 6 Bin ton arasında değişen oranlarla ithal edilmiştir. Diğer ürünlere gelince yine 2015-2018 1 Milyon ve 2,8 Milyon ton arasında değişiklik gösteren rakamlarla ithal edilmiştir. Türkiye 2018 yılında toplam petrol ihtiyacının %25,21'lik bölümünü Rusya'dan ithal etmektedir.

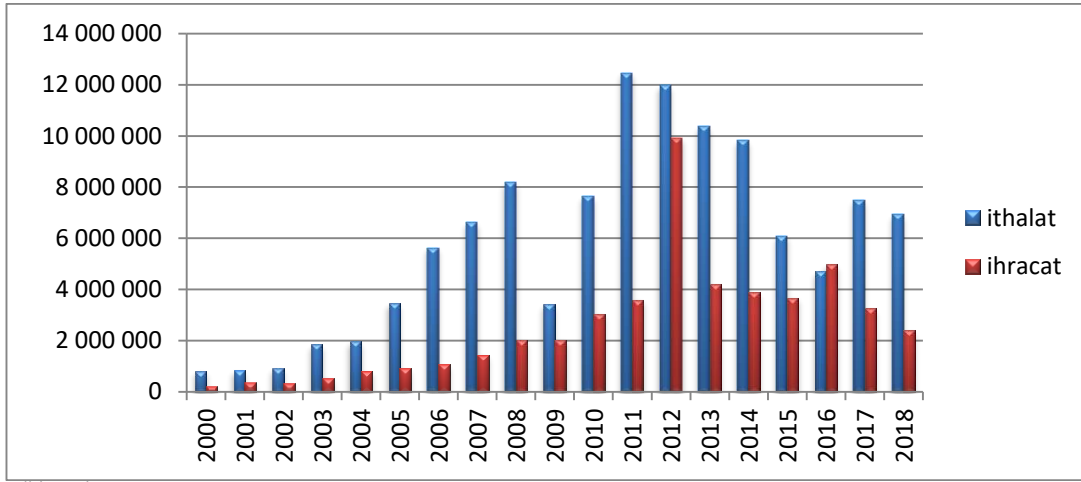
3.2. TÜRKİYE-İRAN PETROL TİCARETİ:

İran'ın 2018 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında Çin %34,1 pay ve 14 Milyar Dolarla ilk sırayı alırken Türkiye % 5,8 pay ve 2,4 Milyar Dolarla dördüncü sıradadır. En çok ithal ettiği ürünler, makine ve mekanik aksamlar (7,7 Milyar \$), motorlu kara taşıtları ve aksesuarları (4 Milyar \$), elektrikli cihazlar (3,7 Milyar \$) ve hububat (3,3 Milyar \$) sıralanabilir.

Yine 2018 verilerine göre, İran'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Çin %31,7 ve 21 Milyar Dolarla birinciliğini korumaktadır. Türkiye'nin sıralamasına göz atıldığında ise 6,9 Milyar Dolarla ve %10,4 pay ile üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Mineral yakıtlar (47,6 Milyar \$), muhtelif emtia (5,6 Milyar \$), plastik ve mamulleri (3,2 Milyar \$) ve organik kimyasal ürünler (2 Milyar \$) en çok ihraç ettiği ürünlerdir.

İran'ın 2018 yılında yaptığı ithalatın %5,8'i 2,4 Milyar Dolarla Türkiye'den gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'den ithal edilen ürünler, makine ve mekanik aksamlar (293,8 Milyon \$), plastik ve mamulleri (166,7 Milyon \$), sentetik ve suni devamsız lifler (149,6 Milyon \$) ve motorlu kara taşıtları (126 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

İran'ın 2018 yılında yaptığı ihracatın %10,4'ü 6,9 Milyar Dolarla Türkiye'ye gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'ye ihraç edilen ürünler, mineral yakıtlar (5,7 Milyar \$), plastikler ve mamulleri (429,1 Milyon \$), çinko ve çinkodan eşya (185,7 Milyon \$), alüminyum ve alüminyumdan eşya (148,9 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

Kaynak: TÜİK "İstatistiksel Tablolar". www.tuik.gov.tr 27 Mayıs 2019

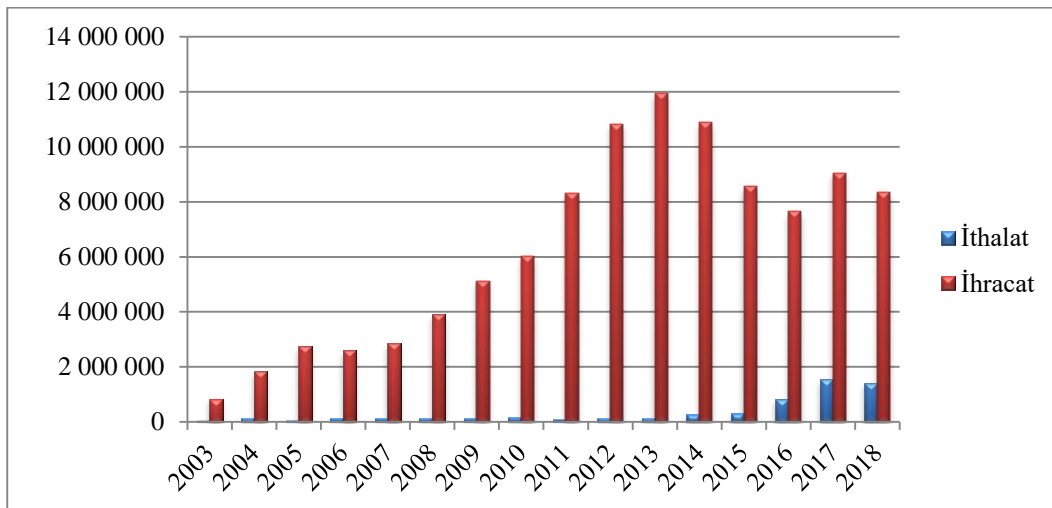
Grafik 10: Türkiye ve İran Arasında Gerçekleşen İthalat ve İhracat Verileri

Grafik 10'a baktığımızda, son yirmi yılda Türkiye'nin İran ile yaptığı dış ticaret Türkiye açısından 2016 yılı haricinde negatif yöndedir. 2005-2018 yılları arasında Türkiye-İran dış ticaretindeki gelişmeleri özetleyecek olursak, ihracatın %162,1, ithalatın %99,7, ticaret hacminin %112 ve dış ticaret açığının ise %77,5 arttığı sonucunda varabiliriz.

3.3. TÜRKİYE-IRAK PETROL TİCARETİ:

İrak'ın 2018 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında Türkiye %26,8 pay ve 8,3 Milyar Dolarla ilk sırayı alırken Çin %25,4 pay ve 7,9 Milyar Dolarla ikinci sıradadır. En çok ithal ettiği ürünler, makine ve mekanik aksesuarlar (3,4 Milyar \$), elektrikli cihazlar (2,5 Milyar \$), motorlu kara taşıtları ve aksesuarları (1,8 Milyar \$) ve demir ve çelikten eşya (1,2 Milyar \$) sıralanabilir.

Yine 2018 verilerine göre, Irak'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Hindistan %23,7 ve 23 Milyar Dolarla birinci iken Türkiye'nin sıralamasına göz atıldığında ise 1,4 Milyar Dolarla ve %1,5 pay ile on birinci sırada olduğu görülmektedir. Mineral yakıtlar (95,8 Milyar \$), altın ve kıymetli madenler (1,2 Milyar \$), yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler (0,07 Milyar \$) ve alüminyum (0,03 Milyar \$) en çok ihraç ettiği ürünlerdir.

Kaynak: TÜİK "İstatistiksel Tablolar". www.tuik.gov.tr 27 Mayıs 2019

Grafik 11: Türkiye ve Irak arasında Gerçekleşen İthalat ve İhracat Verileri

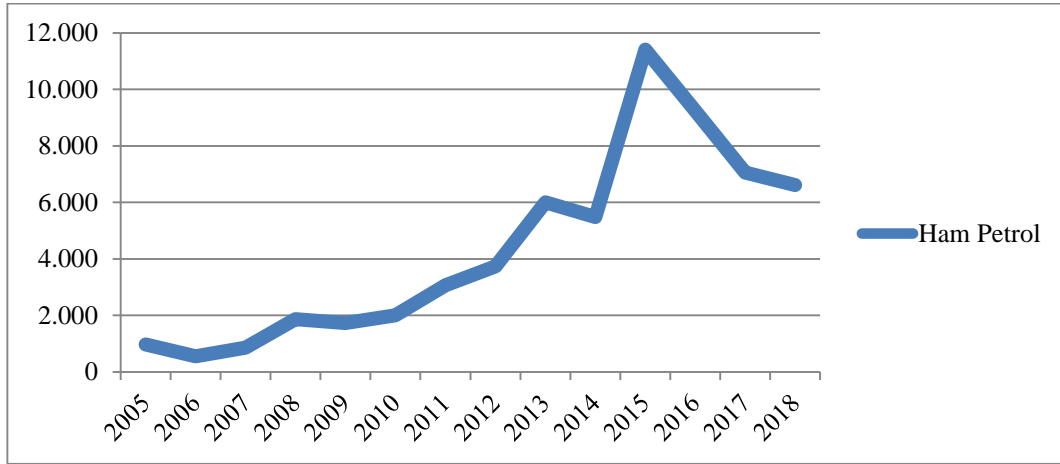
İrak'ın 2018 yılında yaptığı ithalatın %26,8'i 8,3 Milyar Dolarla Türkiye'den gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'den ithal edilen ürünler, kıymetli ve yarım kıymetli madenler (1,1 Milyar \$), değirmencilik

ürünleri (600,3 Milyon \$), plastikler ve mamulleri (460,3 Milyon \$) ve mobilya ve konaklama malzemeleri (458,5 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

Irak'ın 2018 yılında yaptığı ihracatın %1,5'i 1,4 Milyar Dolarla Türkiye'ye gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'ye ihraç edilen ürünler, kıymetli ve yarım kıymetli madenler (1,2 Milyar \$), mineral yakıtlar (54,1 Milyon \$), alüminyum ve alüminyumdan eşya (32,9 Milyon \$), nikel ve nikelden eşya (23,9 Milyon \$) olarak sıralanabilir

Türkiye'nin Irak ile ticareti daima pozitif yönde olmakla birlikte, 2005-2018 yılları arasında ihracat 2 kat, ithalat 20 kat, ticaret hacmi 2,5 kat ve dış ticaret fazlası 1,5 kat oranında yükselmiştir (Grafik 11).

İran'dan olduğu gibi Türkiye Irak'tan sadece ham petrol ithal etmektedir. 2005 yılında Irak Türkiye'nin ithal ettiği toplam ham petrolün %4,2'sini sağlamaktadır. Grafik 12'de görüldüğü gibi Türkiye 2005'te Irak'tan 0,9 Milyon ton ham petrol ithal etmiştir. 2006 yılında ithalatın 0,5 Milyon tona düşüşünden sonra tekrar 2007 yılında yükselmeye başlamış ve bu yükseliş 2013 (6 Milyon ton) yılına kadar devam etmiştir. 2014'te yaşanan düşüşün ardından 2015 yılında 11,4 Milyon ile en yüksek seviyeye ulaşmış ve 2018 (6,6 Milyon ton) yılına kadar tekrar düşüş seyrine girmiştir. 2005-2018 yılları arasında Irak'tan toplam ithal edilen petrol 5 kat yükselmiş ve 2018 yılında Irak Türkiye'nin petrol ihtiyacının %17,08'ini karşılamıştır.

Kaynak: EPDK, Yıllık Sektör Raporu, Petrol Piyasası. www.epdk.org.tr

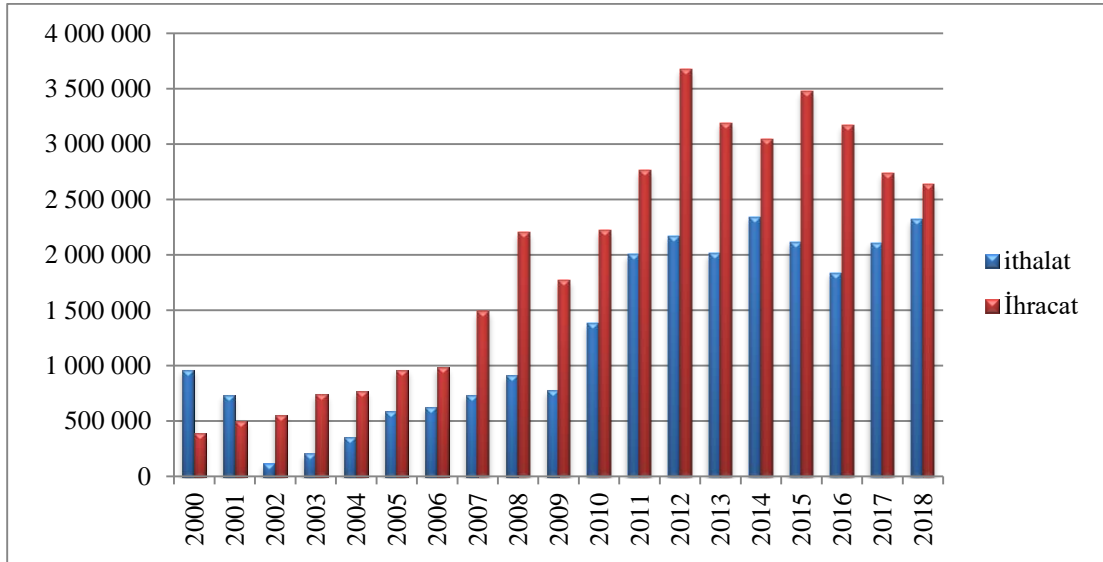
Grafik 12: 2005-2018 Yıllar Arasında Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Petrol

3.4. TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN PETROL TİCARETİ:

Suudi Arabistan'ın 2018 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında Çin %17,3 pay ve 17,5 Milyar Dolarla ilk sırayı alırken Türkiye %2,6 pay ve 2,6 Milyar Dolarla on ikinci sıradadır. En çok ithal ettiği ürünler, makine ve mekanik aksamalar (11,9 Milyar \$), motorlu kara taşıtları ve aksesuarları (11,3 Milyar \$), elektrikli cihazlar (9,1 Milyar \$) ve hububat (4,3 Milyar \$) sıralanabilir.

Suudi Arabistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Çin %17,2 ve 45,9 Milyar Dolarla birinci iken Türkiye'nin 2,3 Milyar Dolarla ve %0,9 pay ile yirmi üçüncü sırada olmuştur. Mineral yakıtlar (95,8 Milyar \$), altın ve kıymetli madenler(1,2 Milyar \$), yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler (0,07 Milyar \$) ve alüminyum (0,03 Milyar \$) en çok ihraç ettiği ürünlerdir.

TÜİK'e göre, ham petrol ithalat değeri 2002 yılı başından itibaren gizlilik nedeniyle paylaşılmamakta ve bu durumdan dolayı Türkiye'nin Rusya Federasyonu, İran, Irak ve Suudi Arabistan ile dış ticaret verilerinde eksik bilgi bulunmaktadır.

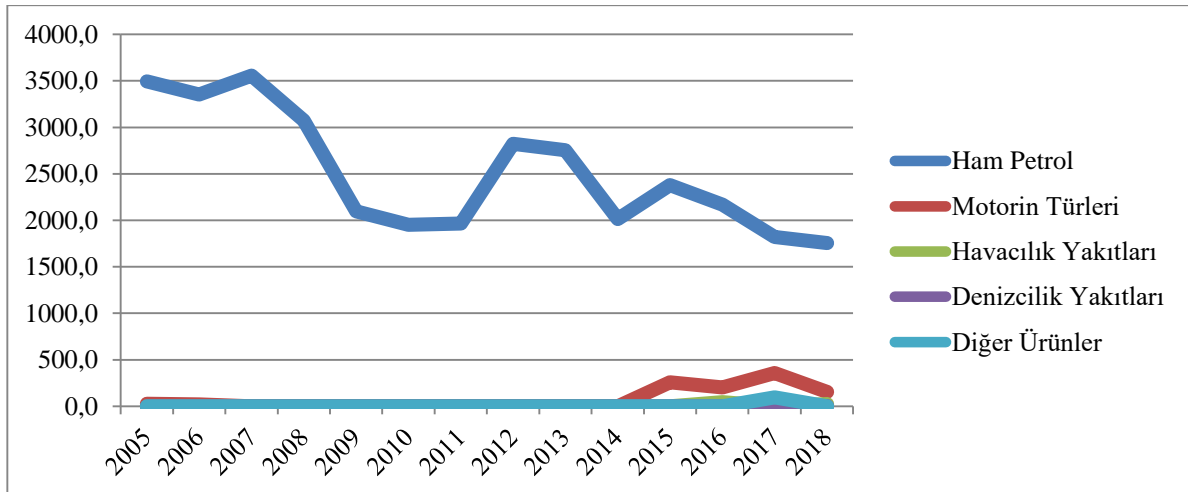
Kaynak: TÜİK "İstatistiksel Tablolar". www.tuik.gov.tr 27 Mayıs 2019

Grafik 13: Türkiye ve Suudi Arabistan arasında Gerçekleşen İthalat ve İhracat Verileri

Suudi Arabistan'ın 2018 yılında yaptığı ithalatın %2,6'sı 2,6 Milyar Dolarla Türkiye'den gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'den ithal edilen ürünler, halılar ve yer kaplama ürünleri (265,6 Milyon \$), mobilya ve konaklama malzemeleri (183 Milyon \$), elektrikli cihazlar (166 Milyon \$) ve makine ve mekanik aksamlar (151,3 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

Suudi Arabistan'ın 2018 yılında yaptığı ihracatın %0,9'u 2,3 Milyar Dolarla Türkiye'ye gerçekleşmiştir. En çok Türkiye'ye ihraç edilen ürünler, plastikler ve mamulleri (1,5 Milyar \$), organik kimyasal ürünleri (455,4 Milyon \$), mineral yakıtlar (122,3 Milyon \$), alüminyum ve alüminyumdan eşya (33,3 Milyon \$) olarak sıralanabilir.

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın 1996-2001 yılları arası dış ticareti Türkiye açısından negatif devam etmiş ancak 2002 sonrası pozitif yönde seyretmektedir. 2005-2018 yılları arasındaki gelişmeler şu şekildedir, ihracat %174, ithalat yaklaşık üç kat ve dış ticaret hacmi iki kattan daha fazla yükselmiştir. Ancak dış ticaret fazlası %15,3 azaldığını Grafik 13'den görülmektedir.

Kaynak: EPDK, Yıllık Sektör Raporu, Petrol Piyasası. www.epdk.org.tr

Grafik 14: 2005-2018 Yılları Arasında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Petrol

Suudi Arabistan 2005 yılında Türkiye'nin ham petrol ihtiyacının %14,9'u ve akaryakıt ihtiyacının %0,5'ini karşılamıştır. Grafik 14'te görüldüğü gibi Suudi Arabistan Türkiye'ye esas olarak ham

petrolün yanı sıra motorin türleri, havacılık yakıtları, denizcilik yakıtları ve diğer ürünleri de ihraç etmiştir.

2005 yılında, Türkiye Suudi Arabistan'dan 3,5 Milyon ton ham petrol ithal etmiş ve aynı seviyelerde 2007 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 2008 (3 Mt) yılından 2011 (1,9 Mt) yılına kadar düşüş trendinde seyretmiştir. 2012 yılında ham petrol ithalatı 2,8 Milyon ton seviyesine yükselmiş ve 2015 yılındaki yükselmeye rağmen genel olarak 2018 (1,7 Mt) yılına kadar düşüş eğilimi göstermiş olduğu görülmektedir.

Motorin ürünleri, havacılık yakıtları, denizcilik yakıtları ve diğer ürünlerinin ithalatı ciddi düzeylerde gerçekleşmediğin Grafik 14'de görülmektedir. Motorin ürünleri ithalatı 2015-2018 yılları arasında 0,1 ve 0,3 Milyon ton aralığında gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan 2018 yılındaki Türkiye'nin petrol ihtiyacının %5'ini karşılamıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin 90'lı yıllardan günümüze kadar enerji kaynaklarına ihtiyacı sürekli olarak yükseltmektedir. Nüfusun artışı ve dolayısıyla ulaşım ihtiyacının artışı, sektörlerin gelişimi, insanların refah düzeylerinin artışı gibi nedenler, enerji talebinin yükselmesine sebep olmuştur. 2017 yılında en çok enerji tüketen sektörler konut ve hizmetler sektörü, sanayi sektörü ve ulaştırma sektörüdür. Konut ve hizmetler sektörü en çok doğal gaz, sanayi sektörü en çok elektrik ve ulaştırma sektörü en çok petrol tüketmiştir.

Ancak toplam enerji arzı yükselse de yerli üretim yetersiz kalmış ve az oranda yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin enerji ithalatı gitgide artmıştır. Enerji bağımlılığı yüksek olan Türkiye, ne kadar yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmeye başlamışsa da bu günümüzün şartlarında yetersiz kalmış ve 80'li yıllarda mevcut olan kömür üretimi ciddi bir ilerleme kaydedememiştir.

Türkiye'nin enerji üretimi 90'lı yıllarından bu yana pek ciddi anlamda yükselmemiştir. 1990 yılında Türkiye'nin toplam enerji üretimi 30,1 Mtep, 2000 yılında 37,2 Mtep ve 2017 yılında ise 61 Mtep'e yükselerek, değişim oranı %100'den daha fazla olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye'nin toplam enerji ithalatı, 1991, 1994, 2001 ve 2008 yılında yaşanan küçük düşüşler hariç, her yıl gitgide yükselmektedir. 1990 yılında toplam enerji ithalatı 30,6 Mtep, 2000 yılında 55 Mtep ve 2017 yılında 124,4 Mtep'e yükselmiştir. Bu yılların arasındaki değişim oranı %300'den daha fazla olmuştur.

Türkiye'nin toplam ham petrol ithalatı 2000 yılında 21,3 Milyon tondan 2017 yılında %20,6 değişim oranı ile 25,7 Milyon tona yükselmiştir. Doğal gaz ise 2000 yılında 12,2 Milyon tondan 2017 yılında yaklaşık %273 değişim oranı ile 45,5 Milyon tona yükselmiştir.

Bir başka değişle, Türkiye'nin iç enerji talebini yerli üretimiyle tedarik etme oranı yıllar boyunca düşmüş ve yetersiz olmuştur. Bu yüzden Türkiye enerji ithalatı yıllar geçtikçe yükselmeye devam etmiş ve 2000'li yıllardan bu yana en çok enerji ithalat yapılan ülkeler Rusya Federasyonu, İran, Irak ve Suudi Arabistan olmuştur.

Türkiye'nin bu dört ülkeden en çok ithal ettiği enerji kaynağı petroldür. Doğal gaz ise sadece Rusya Federasyonu ve İran'dan ithal edilmektedir.

2002 yılından itibaren bütün ülkeler için ham petrol fiyatları gizli tutulduğundan dolayı Türkiye'nin Irak ve Suudi Arabistan ile ticareti her ne kadar pozitif görünse de, dış ticaret fazlası görüldüğünden daha azdır ve bu durum diğer ülkelere de yansımaktadır.

Türkiye'nin 2008 yılından itibaren doğal gaz ithalatı petrol ithalatıyla aynı seviyede olmasına karşın, son yıllarda doğal gaz ithalatının petrol ithalatından daha fazladır. Yukarıda bahsedilen ülkelerin arasında Rusya birinci ve İran ikinci doğal gaz ve petrol ihracatçıları konumunda olduğundan ve Türkiye'nin bu iki ülke ile dış ticaret açığına sahip olduğundan dolayı, Irak ve Suudi Arabistan ile yanı sıra ticaretimizin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Genel olarak Rusya Federasyonu, İran, Irak ve Suudi Arabistan dünyadan en çok makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler ve kazan parçaları, elektrikli cihazlar, motorlu taşıtlar, ilaç ürünleri, plastik ve plastik ürünler ve hububat ithal ettiği için, Türkiye bu tür mal gruplarının üretimini geliştirmelidir. Bu ülkelerle gerçekleştirdiği ticareti geliştirerek, ihracatı artırma politikası ile hareket

etmelidir. Yine Türkiye'nin bu ülkelere enerji hususunda bağı kalmaması ve yerli yenilenmez enerji kaynakları kıtlığından dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarından da faydalanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Eurostat, *Oil Import Dependency* Erişim Tarihi: 26 Haziran 2019

[https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/9/9f/Oil import dependency%2C in selected years%2C 1990-2016 %28%25%29.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/9/9f/Oil_import_dependency%2C_in_selected_years%2C_1990-2016_%28%25%29.png)

EİGM. www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari Mayıs 2019

Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2011). *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yayınları. C:XXX, S:I.

IEA "Energy Balance" 1990-2016 www.iea.org. EİGM "Enerji Dengesi" 2017 www.eigm.gov.tr

EPDK, Yıllık Sektör Raporu "Petrol Piyasası. www.epdk.gov.tr

EPDK, Yıllık Sektör Raporu "Doğal Gaz Piyasası. www.epdk.gov.tr

TÜİK "İstatistiksel Tablolar". www.tuik.gov.tr 27 Mayıs 2019

FİNTEK (FİNTECH) - FİNANSAL TEKNOLOJİ

Dr. Öğretim Üyesi Emel ABA ŞENBAYRAM

Harran Üniversitesi, Suruç MYO, emel.aba@harran.edu.tr

ÖZET

Finans ve teknolojinin bir araya gelerek oluşturduğu ve 2015 yılından bu yana geleneksel finansal yöntemlerle rekabet etmeyi amaçlayan FinTek, günümüzde dijital dünyanın yeni gözdesi olarak görülmektedir. Mobil cihazların kullanımı ile bankacılık ve yatırım hizmetlerinin daha kolay ve ulaşılabilir olmasını sağlamak adına geliştirilen bu teknolojik yeniliğin, finansal tabana yayılma konusunda etkili olması beklenmektedir. FinTek denildiğinde akıllara ilk olarak sadece finansal teknolojiler gelse de söz konusu teknolojik portal bünyesinde çok daha fazlasını barındırmaktadır. Bunların başında yenilikçi iş modelleri ve teknoloji ile finansal hizmetler sunmayı amaçlayan şirketler gelmektedir. Teknolojik gücü kullanarak geleneksel finansal hizmetlere karşı rekabet halinde olan FinTek, dünyada internet ve mobil uygulamaların yaygınlaşması ile hızlı bir ilerleme kaydetmektedir. Özellikle yapay zekâ, makine öğrenim ve kullanım kapasitesi, internet ve blockchain gibi gelişmekte olan teknolojiler finans şirketlerinin hizmet yelpazesini yeniden şekillendirmektedir. Son yıllarda teknolojik gelişmelerdeki dinamik yapı müşterilerin de finansal hizmetler sunan şirketlere olan beklentilerini değiştirerek artmaktadır. Öyle ki birçok müşteri kendilerine özel ürünlerle ihtiyaçlarına hızla karşılık verebilecek finans kuruluşlarıyla çalışmak istemektedir. Mobil uygulamalar gibi teknolojik kolaylıkların bireylere zaman, mekan, prosedür gibi birçok konuda olumlu fark sağlarken, bireylerin ihtiyaçların karşılanma süreci noktasında anlayışını zedelemiştir. Şöyle ki bireyler artık finansal işlemlerin de gerçek zamanlı olmasını istemektedir. Önceleri belirli bir takım değerlendirme ve prosedür sonrasında alınabilen banka kredileri, şimdilerde saniyeler içerisinde online alınabilmektedir. Müşteriler, ipotek, sigorta ve daha birçok finansal gereksinimin de asgari süre içerisinde karşılanmasını beklerken, yaptıkları her işlemin güvenliğinden emin olmak istemektedirler.

Global FinTek Adoption Index 2019 raporuna göre, FinTek'e katılım oranı 2018 yılına kıyasla yaklaşık % 64 oranla büyümüştür. Hindistan ve Çin % 87'lik benimseme oranıyla gelişmekte olan pazarlara liderlik ederken % 82 oranı ile Rusya ve Güney Afrika, % 73 oranında Hollanda, % 71 oranında İngiltere ve İrlanda takip etmektedir.

Bu çalışma ile finans sektörüne küreselleşme, teknoloji ve demografik değişimlerle evrimleşme sürecinde ivme kazandıran FinTek'in kapsamlı bir şekilde araştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada günümüzde FinTek sektörünün Türkiye ve diğer ülkelerdeki durumu ile ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finans, Dijital Finans, Finansal Teknoloji, FinTek, Fintech

FİNTEK (FİNTECH) - FİNANSAL TEKNOLOJİ

ABSTRACT

FinTek is a new favorite of the digital world, which has been established by finance and technology and aims to compete with traditional financial methods since 2015. This technological innovation, which was developed in order to make banking and investment services easier and more accessible through the use of mobile devices, is expected to be effective in spreading to the financial base. When FinTek is mentioned, even though financial technologies are the first to come to mind, this technological portal contains much more. These are companies that aim to provide financial services with innovative business models and technology. FinTek competes against traditional financial services by using technological power and is making rapid progress with the spread of internet and mobile applications in the world. In particular, emerging technologies such as artificial intelligence, machine learning and use capacity, the Internet and blockchain are reshaping the range of services of financial companies.

In recent years, the dynamic structure of technological developments has been increasing the expectations of customers for companies offering financial services. So many customers want to work with financial institutions that can respond quickly to their needs with special products. While technological advantages such as mobile applications provide positive difference in many subjects such as time, place and procedure to individuals, it has damaged the understanding of individuals in terms of meeting the needs. Individuals now want financial transactions to be in real time. Previously, bank credits, which can be obtained after a certain set of assessments and procedures, are now available online in seconds. Customers expect to ensure that every transaction they perform is secure, while expecting that their mortgage, insurance and many other financial requirements will be met within a minimum period of time.

According to the Global FinTek Adoption Index 2019 report, the participation rate in FinTek grew by 64% compared to 2018. India and China lead emerging markets with an adoption rate of 87%, followed by Russia and South Africa (82%), the Netherlands (73%) and the UK and Ireland (71%).

In this study, it is aimed to investigate FinTek in a comprehensive manner which gives financial sector acceleration in the process of evolution with globalization, technology and demographic changes. Also working in the industry today, the FinTek are given information about the situation in Turkey and other countries.

Word Key: Finance, Digital Finance, Financial Technology, FinTek, Fintech

GİRİŞ

Son yılların en trend kavramlarından olan FinTek, teknolojinin finans sektörüne entegrasyonu ile ortaya çıkmış ve finansal hizmetlerin daha etkin, verimli ve düşük maliyetle gerçekleştirilmesine olanak tanırken güvenlik garantisi vermektedir. FinTek aslında finansal sektörünün etkinliğini arttıran yenilikçi iş modelleri ile teknolojinin bir arada kullanılmasına imkân tanıyan şirketleri ifade

etmektedir. 21. yüzyılın ile birlikte teknolojik gelişmelerdeki artış, yenilik ve keşiflerin her alanda olduğu gibi finans alanında da yer bulmasına olanak sağlamaktadır. FinTek kavramını oluşturan finans ve teknolojinin birlikteliği uzun bir süre öncesine dayansa da 2014 yılı itibariyle ivme kazanmıştır. Son zamanlarda finansal teknoloji girişimlerinin çok daha fazla gündeme gelmesinin ve ilgi çekmesinin en önemli sebebi ise dijital dünya ve mobilitenin insan hayatındaki yerinin her geçen gün artmasıdır.

FinTek, geleneksel bankacılık ve finansal piyasa işlemlerini geride bırakarak, teknolojinin finans sektöründe hızlı ve efektif çözümlerle maksimum ölçüde kullanılmasını amaçlamaktadır. Geleneksel bankacılık sisteminden çok ötesinde olan FinTek'i, kişilerin geleneksel bankacılık sisteminin zaman ve çaba kaybı olarak görülen işlemleri, istedikleri yer ve zamanda saniyeler içerisinde ellerindeki uygun cihazlarla yapabilmelerini sağlayan bir inovasyon şeklinde tanımlayabilmek mümkündür. Finansal hizmet arzını ve kullanımını geliştirmek ve otomatikleştirmeye çalışan yeni bir teknoloji olarak da ifade edilebilen FinTek, özel yazılım ve algoritmalar aracılığı ile kullanıcıların finansal işlemlerini, süreçlerini ve yaşamlarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

FinTek ekosistemini, bankalar, müşteriler, küçük işletmeler ve tüketiciler gibi orta seviyede işlem hacmine ihtiyaç duyan taraflar oluşturmaktadır. FinTek şirketleri yenilikçi çözümlerle bankalar ve tüketiciler arasındaki ilişkileri değiştirerek, bankacılık sektöründeki payını arttırmayı hedeflemektedir. Küreselleşmenin ve internet bağımlılığındaki artık düşünüldüğünde, bankacılık sektörü hizmetlerinin daha ucuz, hızlı ve kolay yollardan yapılmasını sağlayan FinTek girişimcilerinin kısa zamanda insan hayatında bankalar kadar önemli bir yer edineceğini söylemek mümkündür. Pek çok global bankanın, finansal teknoloji girişimler için fon oluşturmaya başlaması, bir takım FinTek girişimlerini satın almak ve FinTek şirketlerine ortak olma veya FinTek firmasına dönüşmek istemesi gibi haberlerin medya gündemine gelmesi, söz konusu bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Giderek artan mobil ve internet kullanımı bireylerin hayatı kolaylaştıran teknolojik çözüm beklentilerini arttırmıştır. Her ne kadar FinTek şirketleri ve uygulamalarının fırsat ve tehditleri hususunda görüş farklılıkları olsa da söz konusu bu şirketlerin piyasalara ve dolayısıyla devletlere önemli avantajlar sağlayacaktır. FinTek girişimleri, finans sektöründe aktif olarak yer almayan kesimin sisteme kanalize olmasını kolaylaştırarak piyasanın etkinliğini ve payını arttırmaktadır. Bu ve buna benzer birçok konuda ciddi faydalar sağlayan FinTek girişimlerinin, yakın bir gelecekte finans sektörünün odağında olması muhtemeldir.

FİNTEK KAVRAMI

Finansal hizmetlerin daha etkin hale gelmesinde teknolojinin kullanılması yeni bir uygulama olmasa da son zamanlarda kullanım oranında ciddi artış yaşanmıştır. FinTek uygulamalarının hızlı, esnek ve kişisel olması tercih edilebilirliğini arttırmaktadır. Dünyanın en büyük sektörü olduğu kabul edilen finans sektörü, özellikle mobil teknolojisi ile büyüme ve inovasyon hususunda fırsat kazanmaktadır. Sektörün değişime açık bu dinamik yapısında, sürekli değişen müşteri beklentileri ve tercihleri de etkili olmaktadır. Özellikle yapay zekâ, makine öğrenim ve kullanım kapasitesi, internet ve

blockchain gibi gelişmekte olan teknolojiler finans şirketlerinin hizmet yelpazesini yeniden şekillendirmektedir.

FinTek kavramının Oxford sözlüğündeki karşılığı ise “bankacılık ve finansal servisleri sunmak ve desteklemek için kullanılan bilgisayar programları ve diğer teknolojiler” şeklindedir. FinTek, akıllara ilk etapta sadece finansal teknolojileri getirirse de, aslında kavram inovasyon ve büyüme adına bünyesinde çok daha fazlasını barındırmaktadır. FinTek, finansal hizmetler sektörünü daha erişilebilir ve kolay hale getirecek hatta alt üst edecek yenilikçi iş modelleri ile teknolojiyi birleştiren şirketleri de ifade etmektedir. Bir başka deyişle FinTek finans sektörüne uygulamalar, iş modelleri, ürünler ve süreçler bazında yenilikler getiren teknolojik gelişmelerin bir bütünüdür.

Finans sektörünün teknolojik gelişimine tarihsel süreçte bakıldığında, günümüzdeki teknolojik gelişmelerin Fintek’in kapsamını ve etki alanını artırdığını söylemek mümkündür. Özellikle 1970’lerden itibaren, küresel finans sisteminin öneminin artmasında yaratıcı yıkımlara yol açan teknolojilerin etkisi oldukça fazladır. FinTek’in tarihi süreçteki gelişimi üç aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar (Douglas vd., 2017);

FinTek 1.0: 1866- 1987 yılları arasını kapsamaktadır. Uygulama ve teknik araçlar analogdan dijitalleşmeye doğru bir değişim süreci içerisindedir.

FinTek 2.0: 1987- 2008 yılları arasını kapsamaktadır. Bu kuşak, günümüzde hala kullanılmaya devam edilen ve küreselleşme ile birlikte gelişimi ivme kazanan geleneksel dijital finansal hizmetlerin olduğu süreçtir.

FinTek 3.0: 2008 yılı ile başlayan ve geçerliliği hala devam etmekte olan süreçtir. Dijital finansal hizmetlerin demokratikleştiği bir kuşak olarak da ifade edilen üçüncü kuşak FinTek, teknolojinin finans sektörüne neredeyse tamamen entegre olduğu, tercih edilebilirliği ve kullanım oranı ciddi oranda arttığı bir dönemdir.

Fintek şirketleri dört temel ekonomik işlev ile hizmet sunmaya başlamaktadırlar. Bunlar (Minto ve diğ. 2017:437);

- Ödeme,
- Borç verme ve sermaye toplama,
- Yatırım ve ticaret,
- Takas ve paraya çevirme hizmetleri

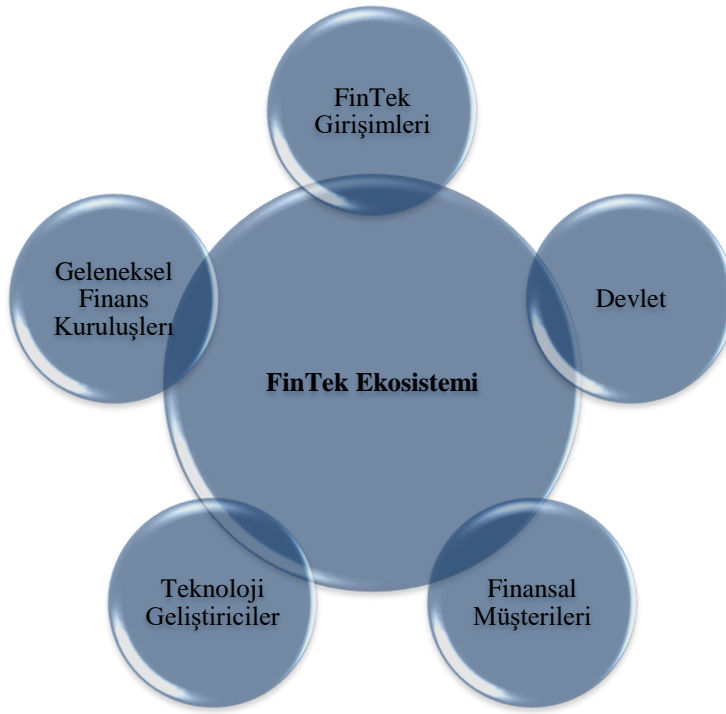
Temelde dört işlev ile başlayan finansal teknolojik girişimlerin uygulama alanı ise Tablo 1’de yer almaktadır (Yazıcı, 2019:9).

Tablo 1. FinTek Alanları

Ödemeler/ Fatura	Ödeme işlemleri, kart geliştiricileri sağlayıcılar ve abonelik fatura yazılım araçları
Kişisel Finans Hizmetleri	Kişisel fatura yönetimi ve kişisel takip ve / veya kredi hesabı araçları
Düzenleyici Teknoloji	Denetim, risk ve mevzuata uygunluk yazılımı
Blockchain/ Kripto	Finansal hizmetler için blok zinciri teknolojilerinden yararlanan şirketler
Borç Verme	Pazar kredisi ve alternatif sigortalama platformları
Sigorta	Dijital olarak sigorta ticareti yapan şirketler veya veri analitiği sağlayan ve yenilenebilir sigorta yazılımlar şirketleri
Sermaye Piyasası	Finansal kuruluşlar için satış / ticaret, analiz ve altyapı araçları,
Varlık Yönetimi	Yatırım / varlık yönetimi platformları ve analiz araçları
Para Transferi/ Havale	Uluslararası para transferi ve takip yazılımı
İpotek/Emlak	İpotek kredisi, dijitalleşme ve finansman platformları

Günümüzde başta gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkeler için finans sektörünün dijitalleşmesi ve bu sayede geliştirilecek teknoloji ve girişimler aracılığı ile finansal tabana yayılma oldukça önemli bir konudur. Finansal tabana yayılma ile daha önce finansal sistemin dışında kalan kişilerin sisteme dahil edilerek refah seviyesinin artırılması amaçlanmaktadır. Mobil uygulamalar gibi bir takım girişimlerle ülkede yaşayan yetişkinlerin finansal sisteme dahil edilmesi, FinTek'in finansal tabana yayılma konusundaki önemini arttırmaktadır. Finansal tabana yayılma sayesinde finansal hizmet ihtiyaçlarını kayıt dışı yöntemlerle sağlamak zorunda kalan veya hiç sağlayamayan bireyler, genellikle düşük gelirli, artık kayıt altına girerek finansal hizmet ihtiyaçlarını kayıtlı (formal) yollardan sağlayabilmektedirler (Menteş, 2019:171). Dolayısıyla finansal sisteme katılanların sayısı her geçen gün artmaktadır. FinTek şirketlerinin teknolojik gelişime yönelik yaklaşımları, günümüzde özellikle müşterilere çekici teklifler sunmayı isteyenler tarafların da ilgisini çekmekte ve bu hususta ciddi bir yatırım alanları oluşturmaktadır. Söz konusu bu görüşü, 2017 yılında finans kuruluşları tarafından FinTek'lere ve dijital inovasyon çalışmalarına 31 milyar dolardan fazla yatırım yapması kanıtlar niteliktedir (<https://home.kpmg.com/tr/tr/home/media/press-releases/2018/02/FinTek-pazari-rekora-kosuyor.html>). FinTek ve çalışmalarını tam olarak anlayabilmek için öncelikli olarak FinTek ekosistem analizi yapmak gerekmektedir. Lee, I. (2016) "Fintech: Ecosystem and Business Models. Advanced Science and Technology Letters" isimli çalışmasına göre FinTek ekosistemi 5 temel unsurdan oluşmaktadır.

Şekil 1. FinTek Ekosistemi

FinTek girişimleri, faaliyet alanlarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, varlık yönetimi, kredilendirme, kitlesel fonlama, ödeme yönetimi, sigorta gibi alanlarda faaliyet gösterenler.

Teknoloji geliştiricileri, FinTek girişimlerinin kullandığı yeni teknolojileri geliştirmektedirler. Örneğin, blokzincir (Blockchain), bulut bilişim, büyük veri analitiği, yapay zekâ, sanal gerçeklik, kriptopara ve mobil ödeme gibi yeni teknolojilerdir.

Devlet, bankacılık denetleme ve düzenleme kurulları, bağımsız denetleme şirketleri ve yasama organı olan hükümetlerdir.

Finansal müşterileri, finansal hizmetleri kullanan gerçek ve tüzel müşterilerdir.

Finansal kuruluşlar, geleneksel bankalar, yatırım bankaları, sigorta şirketleri, hisse senedi aracı kurumları ve melek yatırımcılardır. Bu unsurlar ülke içerisinde yenilikçiliğe katkıda bulunur, ekonomiyi canlandırır, bankacılık ve finans sektöründe işbirliği ve rekabeti kolaylaştırır ve neticede finansal hizmetleri kullanan tüketicilere fayda sağlamaktadır (Lee, 2016: 58). Yapılan çalışma ve araştırmalarda FinTek ekosistemi ve paydaşları ile ilgili farklı sınıflandırmalara da rastlamak mümkündür.

FinTek ekosistemi unsurları ve bunları etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi ise Tablo 2’de özetlenmiştir (Beşli, Yazıcı ve Canko, 2018:10).

Tablo 2: FinTek Ekosisteminin Temel Unsurları ve Etkileyen Faktörler

Temel Unsurlar	Faktörler	Açıklama
TALEP	Ülke Pazar Yapısı	Türkiye'deki mevcut finansal hizmetler sektörünün yapısı ve FinTek'lerin buradaki konumu
	Rekabet	FinTek endüstrisi içerisindeki ve FinTek endüstrisinin diğer finansal kuruluşlarla içinde olduğu rekabet ortamı
	Tüketici Davranışı	Tüketicilerin FinTek endüstrisine bakış açısı
	Müşteri Deneyimi	FinTek'lerin müşteri deneyimi adına getirdikleri ve avantajları
	Fırsatlar ve Tehditler	FinTek'lerin faaliyet gösterdiği alanlarda yaşadıkları fırsatlar ve tehditler
	Yeni Pazarlar	Finansal hizmetler sektöründe oluşabilecek yeni pazarlar
REGÜLASYON	Güven ve Güvenlik	Kamunun FinTek'ler tarafından sağlanan hizmetlere bilgi güvenliği ve finansal anlamda duyduğu güven
	Yeni Regülasyonlar	Finansal piyasaları düzenleyecek ve FinTek'leri de etkileyecek yeni regülasyonların tasarımı ve uygulanması
	Faaliyet İzni	Özellikle ödeme ve e-para alanlarında geçerli olan faaliyet izni
	Kısıt ve Engeller	Belirli hizmetleri sunmak konusunda FinTek'lerin karşı karşıya kaldığı kısıt ve engeller
SERMAYE	Kamu Fonları ve Devlet Desteği	FinTek'lere sağlanan veya sağlanabilecek kamu kaynaklı destek ve teşvikler
	Bankalar	Bankaların FinTek'lere yaptığı yatırımlar ve sağladıkları finansal destek
	Yatırımcılar	FinTek'lere yatırım yapan melek yatırımcılar, girişim yatırımcıları ve halka arz yatırımcılarını etkileyen faktörler
	İş Modeli	FinTek'lerin yeni yatırım toplayabilmek için ortaya koydukları yeni ve yaratıcı iş modelleri
İNSAN KAYNAĞI	Nitelik, Nicelik ve Maliyet	Piyasadaki mevcut insan kaynağının niteliği, niceliği ve yeni insan kaynağı alımının veya yetiştirmenin getirdiği maliyetler
	Finansal Kuruluşların Rolü	Finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların insan kaynağı yetiştirmede oynadıkları rol
	Üniversitelerin Rolü	Üniversitelerin ve diğer eğitim kuruluşlarının FinTek sektöründe görev yapabilecek insan kaynağını yetiştirebilme kabiliyeti
	Kurum İçi Girişimcilik	Kurumların kendi bünyelerindeki girişimci fikirlere bakış açısı

Son yıllarda teknolojik gelişmelerdeki dinamik yapı müşterilerin de finansal hizmetler sunan şirketlere olan beklentilerini değiştirerek artmaktadır. Öyle ki birçok müşteri kendilerine özel ürünlerle ihtiyaçlarına hızla karşılık verebilecek finans kuruluşlarıyla çalışmak istemektedir. Mobil uygulamalar gibi teknolojik kolaylıkların bireylere zaman, mekan, prosedür gibi birçok konuda olumlu fark sağlarken, bireylerin ihtiyaçların karşılanma süreci noktasında anlayışını zedelemiştir. Şöyle ki bireyler artık finansal işlemlerin de gerçek zamanlı olmasını istemektedir. Önceleri belirli bir takım değerlendirme ve prosedür sonrasında alınabilen banka kredileri, şimdilerde saniyeler içerisinde online alınabilmektedir. Müşteriler, ipotek, sigorta ve daha birçok finansal gereksinimin de asgari süre içerisinde karşılanmasını beklerken, yaptıkları her işlemin güvenliğinden emin olmak

istemektedirler. Dolayısıyla finansal ekosistemin unsurları ve bunları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen faktörlerin doğru tespiti ve değerlendirmesi son derece önemlidir.

Bireyler, FinTek ekosisteminin taraflarının kendilerini ilgili finansal konularda yaptıkları ve yapacakları işlemlere dâhil edilmesini beklerken söz konusu bu sürecin kendisine karmaşadan uzak net ve anlaşılır bir şekilde günlük yaşamlarına uyumlu verilerle ifade edilmesini tercih etmektedirler.

ULUSAL VE ULUSLARARASI ALANDA FİNTEK

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık iki milyar kişi ve iki yüz milyon şirket en basit finansal hizmetlere dahi ulaşamamakta, ulaşımlar dahi bu hizmetlerden faydalanmak için yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Hızla yayılan ve gelişen dijital teknolojiler sayesinde finansal hizmetlerin maliyetlerinin düşmesi finansal katılımı arttırmakta ve bu sayede ekonomik büyüme ve üretkenlik artmaktadır (Manyika vd., 2016).

Teknoloji sayesinde mümkün hale gelen işbirlikleri şirketler için çok daha yüksek kar anlamına gelirken daha önceleri pahalı ve ulaşılması zor olması nedeniyle finansal hizmetlerden yararlanamayan insanlara da çok daha ucuz ve rahat şekilde bu hizmetlere ulaşma imkânı doğmuştur. Bankalara veya diğer finansal kuruluşlara benzemeyen fiziki varlığı hiç veya çok kısıtlı olan ama geleneksel finans kurumlarının sunduğu tüm hizmetleri ve daha fazlasını sunan yeni tip finansal kurumların doğmasına olanak sunmuştur. Fintek (Finansal teknoloji) şirketleri denilen bu yapılar geleneksel bankacılığa önemli bir alternatif ve rakip olmaya başlamışlardır (Menteş, 2019:169).

EY'ın Global FinTek Adoption Index 2019 raporuna göre, dünya genelinde FinTek'e katılım oranı 2018 yılına kıyasla yaklaşık % 64 oranla büyümüştür. Hindistan ve Çin yüzde 87'lik benimseme oranıyla gelişmekte olan pazarlara liderlik etmekte ve FinTek'in benimsenmesini çoğunlukla para transferi ve ödeme işlemleri yönlendirmektedir. Rapora göre; tüketicilerin FinTek'i benimsemesindeki temel faktör, yenilikçi ürünlere erişim ve hesap açma kolaylığıdır. Söz konusu bu adaptasyon sürecinin hızlı ilerleyişinde müşterilerin farkındalığının da etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Rapor, dünya genelinde tüketicilerin yaklaşık % 89'unun mağaza içi cep telefonu ödeme platformlarının ve % 82'sinin ise eşler arası ödeme sistemlerinin ve banka dışı para transferlerinin varlığından haberdar olduğunu belirtmektedir. Öte yandan rapora göre Hindistan ve Çin'den sonra FinTek uygulamalarını benimseyen ülkeler % 82 oranı ile Rusya ve Güney Afrika, % 73 oranında Hollanda, % 71 oranında İngiltere ve İrlanda takip etmektedir (<https://FinTekistanbul.org/2019/08/27/finansal-teknolojilere-katilim-orani-yuzde-64-artti/>), (E.T: 28.08.2019).

FinTek sektörünün devî olarak ifade edilen Çin Merkez Bankası FinTek sektörüne yönelik desteği güçlendirmek ve riskleri azaltmak amacıyla üç yıllık bir kalkınma planı olan FinTek Kalkınma Planı (2019 – 2021)'ni yayınlamıştır. Rapora göre, FinTek gelişiminin ana hatlarının 2021 yılına kadar kurulması beklenmektedir. Öte yandan merkez bankası plan kapsamında belli noktalara dikkat çekmektedir. Bunlar (<https://FinTekistanbul.org/2019/08/23/cin-merkez-bankasindan-FinTek-kalkinma-plani/>), (E.T: 28.09.2019):

- FinTek sektörünün küresel rekabet edebilirliğe ulaşmasına yardım etmek,
- Finansal sektörün gelişmesini teşvik etmek,

- Teknoloji tabanlı pazarlar arası ve sektörler arası finansal risk kontrol ve yönetimi iyileştirme
- Temel bir FinTek düzenleyici çerçevenin ve kuralların geliştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi.

Source Global Research tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre finansal hizmet danışmanlığı alanında en iyi hizmet veren şirket seçilen Uluslararası danışmanlık, denetim ve vergi firması KPMG'in her yıl dünya çapında öncü ve yükselen Fintek firmalarını ülkelere göre sınıflandırmaktadır. KPMG ve H2 Ventures'in hazırladığı dünyanın en yenilikçi FinTek şirketlerini kapsayan '2018 Fintech100' listesine göre 'Lider 50' kategorisinde ilk 10'da 4 Çinli şirket yer almaktadır." Fintech 100" listesi 36 ülkeden seçilen ve çoğunluğunu ABD'li ve Çin'li şirketler oluşturmaktadır (KPMG, 2018). Asya FinTek yatırımlarının yarısından fazlasını (745 milyon dolar) gerçekleştiren Çin'li şirketler, önceki yıllarda olduğu gibi FinTek şirketler listesindeki hâkimiyetini korumaktadır. 2016 yılında FinTek 100 listesine 22, 2017'de 29 ve 2018'de ise 36 ülkeden şirketlerin yer almıştır. Bu durum yıllar itibariyle, küresel rekabetin arttığının göstergesidir. Türkiye 2017 FinTek100 listesinde bir şirket ile kendine yer bulurken 2018 FinTek100 listesine Arjantin, Bahreyn, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Endonezya, Ürdün, Malezya, Myanmar, Birleşik Arap Emirlikleri, Vietnam ve Tayland ilk kez yer almıştır.

KPMG'nin "Pulse of Fintech 2018" raporuna göre FinTek işlemleri, son bir yılda gerçekleşen birleşme ve satın alma gibi mega işlemlerinin etkisiyle, dünya genelinde % 120'lik bir artışla 111,8 milyar dolara ulaşmıştır. Rapora göre 2019'da sektördeki büyümenin süreceği, FinTek ekosistemi içerisinde yer alan RegTech ve InsurTech yatırımlarında² da artış yaşanacağı tahmin edilmektedir (KPMG 2019).

Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de 15 yaş üstü nüfusun % 31'i bankacılık sisteminin dışında kalmaktadır. Bu oran yaklaşık 17 milyon kişi demektir. Bu kişilerin finansal sistemin dâhil edilmesi ülke ekonomisinin gelişmesi açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla Türkiye finansal yatırımların yapılması açıdan fırsatlar barındırmaktadır (Yazıcı, 2018). Elbette ki Türkiye'nin FinTek ekosistemindeki güçlü ve zayıf yönleri söz konusudur. Bilindiği üzere Türkiye'de hem geleneksel bankacılık hem de katılım bankacılığı yapılmaktadır. Türkiye'nin sistem içerisindeki güçlü yönünü, finansal hizmetler sektöründeki çalışan nitelikli eleman sayısı ve üretim kapasiteleri oluşturmaktadır. Öte yandan ülke bankacılık sektörünün alt yapısı ve inovasyona açık olması ve özellikle kriz dönemlerinde sürdürülebilirlik ve teknoloji kullanma becerisi, Türkiye'nin bir diğer güçlü yönünü oluşturmaktadır.

SONUÇ

Teknoloji uzun süredir finans dünyasının içerisinde yer alsa da son yıllarda finansal teknolojilerin (FinTek) varlığı ve etkisi daha fazla hissedilmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerdeki hızlı değişim, geleneksel banka ve finansal kuruluşların sunduğu tüm hizmetleri ve daha fazlasını sunabilen modern finansal kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu bu yeni tip finansal kurumların sunduğu hizmetler, tamamen teknoloji aracılığı ile gerçekleşmektedir. Başta

²FinTek ekosistemi içerisinde yer alan InsurTech ve RegTech alt sektör olarak sınıflandırılmaktadır. **InsurTech**, sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren teknoloji firmalarını, RegTech ise mevzuat alanında faaliyet gösteren teknoloji firmalarını ifade etmektedir.

ödeme sistemleri, fon toplama, kredilendirme, varlık yönetimi, finansal analiz ve danışmanlık gibi alanlarda faaliyet gösteren yeni tip finansal oluşum (FinTek) günümüzde bankacılık ve finans sektörünün temel taşlarından biridir. Kısaca FinTek olarak ifade edilen bu oluşum, özellikle gelişmekte olan ülkelerin çok daha fazla önemseydiği FinTek ulusal ve uluslararası alanda oldukça ciddiye alınmakta olan bir girişimdir.

Zaman içerisinde bireylerin ihtiyaç ve tercihleri değiştiği gibi ihtiyaçların tarafınca giderilecek olan finansal kurumlardan beklentileri de değişmektedir. Öyle ki şimdilerde birçok basit finansal ihtiyacını mobil uygulamalarla online olarak gerçekleştirebilen müşteriler birçok finansal gereksinimin de asgari süre içerisinde karşılanmasını beklemektedir. Bir bankacılık hizmetinden çok daha fazlası beklentisi FinTek girişimlerinin gelişimini ve hızını arttırmıştır. 2018 yılında dünya genelinde %64'lük bir katılım gerçekleştiren FinTek ekosistemine katılım her geçen yıl artmaktadır. 2016'dan buyana dünyadaki FinTek ekosistemine dahil olan şirketlerin büyük çoğunluğu Çin'e aitken son yıllarda ABD şirketlerin girişimleri ile dengeler değişmiştir. KPMG ve H2 Ventures'in hazırladığı dünyanın en yenilikçi FinTek şirketlerini kapsayan '2018 Fintech100' listesine 36 ülkeden seçilen ve çoğunluğunu ABD'li ve Çin'li şirketler oluşturmaktadır. Söz konusu 36 ülkeden biri olan Türkiye "Fintech100" listesine Iyzico isimli şirket ile yer almaktadır. Türkiye sahip olduğu yenilikçi finans sektörü, geç nüfusu potansiyeli, coğrafi konumu ile FinTek ekosistemi içerisinde büyük avantajlara sahiptir. Öte yandan Türkiye bu özelliklerinin yanında ekosisteme dahil olmak isteyen şirketler için de potansiyel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Beşli, E., Yazıcı S. ve Canko, S.** (2018), Türkiye FinTek Ekosisteminin Sürdürülebilir Gelişimi için 23 Öneri, (file:///F:/FinTek/EY_Turkiye_FinTek_Donusumu_raporu.pdf), (E.T: 25.07.2019)
- Douglas W.A., Barberis J. ve Buckley P.R.** (2017). FinTech and RegTech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox. Research Foundation Briefs, 3(4) <https://www.cfainstitute.org/research/foundation/2017/fintech-and-regtech-ina-nutshell-and-the-future-in-a-sandbox>. (Erişim Tarihi: 01.09.2019)
- KPMG** (2017), <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2017/11/kpmg-fintech-100-arastirmasi.html>, (E.T:10.09.2019)
- KPMG** (2019), <https://home.kpmg/tr/tr/home/medya/press-releases/2019/04/2019-fintech-yili-olacak.html>, (E.T:10.09.2019)
- Lee, I.** (2016). Fintech: Ecosystem and Business Models. Advanced Science and Technology Letters, Vol:142, 57-62.
- Manyika, J., Lund, S., Singer, M., White, O., ve Berry, C.** (2016). Digital Finance For All: Powering Inclusive Growth In Emerging Economies. USA: McKinsey Global Institute.
- Menteş S. A.** (2019), Finansal Tabana Yayılma Aracı Olarak Finansal Teknoloji Şirketleri, Social Sciences Research Journal,8(1): 2147-5237
- Minto, A., Voelkerling, M., ve Wulff, M.,** (2017), Separating apples from oranges: identifying threats to financial stability originating from FinTech, Capital Markets Law Journal, 12(4), 428-465.

Taştan, S. ve Uralcan, G. Ş. (2019), Küresel Finansal Teknoloji Sektöründe Ortaya Çıkan Yeni Girişimlerin Ekonomik ve Teknolojik Belirleyicileri, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1): 41-6

Yazıcı S. (2018), (<https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2018/12/fintechin-yerini-techfin-alacak.html>), (E.T: 10.09.2019)

Yazıcı, S. (2019), FinTek ve Finansal Hizmetlerin Geleceği, (file:///F:/FinTek/01-FinTek-101-Acilis-SY.pdf), (E.T: 20.07.2019)

(<https://FinTekistanbul.org/2019/08/23/cin-merkez-bankasindan-FinTek-kalkinma-plani/>), (E.T: 28.09.2019):

(<https://FinTekistanbul.org/2019/08/27/finansal-teknolojilere-katilim-orani-yuzde-64-artti/>), (E.T: 28.08.2019).

(<https://home.kpmg.com/tr/tr/home/media/press-releases/2018/02/FinTek-pazari-rekora-kosuyor.html>). (E.T: 24.09.2019)